This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

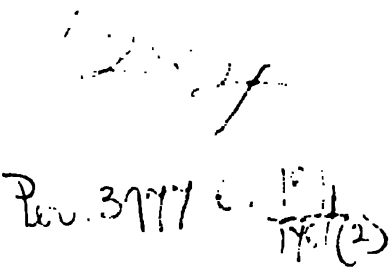

MENGELWERK

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAAR IN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk.

Derde Deels, Tweede Stuk.
Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
By A. VAN DER KROE,
en
By YNTEMA EN TIEBOEL.
MDCCLXXXI.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen betrekkelyk, in het Derde Deels, Tweede Stuk.

Oordeel- en Taalkundige Bedenking, over *Pſalm* VII. 12. bl. 1

Waarneeming, wegens het gebruik der verſchillende Tincturen van Spaanſche Vliegen. Door de Heeren ANDRY en CARRERE. 6

Natuurlyke Historie van den *Leeurik*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON. 7

Algemeen Berigt van *Yſland*, door Dr. VON TROIL, *Capellaan des Konings van Zweeden*, die de Heeren BANKS, SOLANDER en LIND, op hunne Reis na 't Noorden, vergezelden. 16

Verhandeling over de nuttigheid, en Beſchryving van een nevensgaand afgebeeld Werktuig, om by eene Slangbrandſpuit te gebruiken. Door CORN. WILH. RENSING, *Mr. Zilverſmit te Zwolle.* 23

De Gebluschte Brand. 26

Nieuwjaars-Beſpiegeling. 31

Geſchiedkundig Verſlag van de onderſcheide wyze van Vryen onder verſchillende Volken. Door Dr. ALEXANDER. 34

Zedelyke Bedenkingen. 42

Het Paard en de Wesp. *Dichtſtukje.* 44

Aanmerkingen over de Onverdraagzaamheid der Hervormers. 45

Waarneeming wegens een Scharlaken Koorts, (*Febris Scarlatina*) en zeere Keel, die met zonderlinge toevallen vergezeld was. 53

Natuurlyke Historie van den *Boom-Leeurik*, den *Gras-Leeurik*, den *Pieper-* en den *Springhaan-Leeurik*. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 55

Naauwkeurig Berigt der Uitbarſtingen van den Berg *Veſuvius*, in de Maand Auguſtus des Jaars MDCCLXXIX, ontleend uit een Brief van den Heer WILLIAM HAMILTON aan JOSEPH BANKS. 61

Berigt, (XVII) wegens een Prentwerk, volgens de nieuwe Uitvinding van den Heer C. PLOOS VAN AMSTEL, *Jac. Cornelisz.* 74

Aanmerkingen over de natuur en den oorſprong van het Vermaak. 76

Proeve over den gelukkigen Invloed, welke de Verkeering met de Vrouwen op de Mannen heeft. Door Dr. ALEXANDER. 80

De Boetvaardige en tot inkeer gekomen Zondaar. 84

De Vryheest verbeterd. 89

De Mode. 90

De Oorſprong van Onbeſchaamdheid en Zedigheid. *Eene Allegorie.* *ald.*

Aan myne Vaderlanderen. *Dichtſtukje.* 92

De Onbeſtendigheid van het Ondernaanſche. 93

Verhaal wegens een geval van een Rheumatismus, door het *Elixirium Guajaci Volatile* geneezen, in een Brief aan Dr. DUNCAN, door Dr. THOMAS FOWLER. 101

Natuurlyke Historie van den grooten en kleinen *Gekuifden Leeurik.* Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 103

Verſlag van de Schaaphoederyen in Spanje. Ontleend uit de *Travels trough Spain.* Door JOHN TALBOT DILLON. 107

Concept van verbetering van het Ezelshoofd, op 's Lands Oorlogſchepen. 113

Aanmerkingen over de natuur en den oorſprong van het Vermaak. (*Vervolg en Slot van bl.* 79.) 114

Proeve over de Vrouwlyke Opvoeding. Door Dr. ALEXANDER. 120

De Kerkgeſtoelten. 130

Gemengde Aanmerkingen. 135

't Leerzaam Buiten. *Dichtſtukje.* 138

Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *January*, 1781. 140

De verbrooken Vrede. 141

Verhandeling over de *Retama.* 1 *Kon.* XIX. 4. *Job* XXX. 4. *Pſ.* CXX. 4. Door D. DE GORTER. 148

Natuurlyke Historie van den *Nagtegaal.* Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 153

Beſchryving van den *Noorder-Archipel*, tuſſchen *Aſia* en *America*, met een keurig Berigt van de Zeden en Gewoon-

INHOUD.

woonten der Inwoonderen, als mede van den Koophandel der Rusſen op die Eilanden. Door WILLIAM COXE. 161
Uitkomst der Waarneemingen, en byzondere Aanmerkingen, nopens de Lugtsgeſteldheid des Jaars 1780. 170
Probus. 186
De Dwaasheid der Vrydenkerye. 188
Liefdeſpoor aan de Nederlanders. By gelegenheid der droevige Overſtrooming in het Ampt *van Maas en Waal*, en *het Ryk van Nymegen*. 189
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *February*. 192
Geſchiedkundig verſlag van 't geen, langzaamerhand, aanleiding gegeeven heeft tot de Kerklyke Verdraagzaamheid der *Proteſtanten* in de *Pruisſiſche Staaten*. 193
Waarneeming wegens de goede uitwerking van de *Aſa Fœtida*, in eene hevige Maag- en Darmpyn, door uitzetting van winden veroorzaakt. Door A. DUNCAN. 203
Natuurlyke Historie van den *Nagtegaal*. (*Vervolg en Slot van Bl.* 161.) 205
Concept, om de Spillen, waar mede het Anker wordt opgewonden, op 's Lands Oorlogſchepen, van meerder nut te doen zyn; door eenige verandering en verbetering in dezelve te maaken. 213
Aanmerkingen over de Huwelyks-Contracten. 216
Geldzugt, de Bronwel veeler ongelukkige Huwelyken. 219
Het Ledige Graf. 222
De waarheid van den ouden Stelregel: *de Wyze is alleen gelukkig*, onderzogt. 228
Zedelyke Bedenkingen. 233
De Onſterflyke Dichter. *Dichtſtukje*. 235
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Maart*. 236
Geſchiedkundig verſlag van 't geen, langzaamerhand, aanleiding gegeeven heeft tot de Kerklyke Verdraagzaamheid der *Proteſtanten* in de *Pruisſiſche Staaten*. (*Vervolg van Bl.* 202.) 237
Waarneeming wegens eene Zenuwen-ziekte. Door Mr. CAZAUBIEL. 247
Natuurlyke Historie der *Bastaard-Nagtegaalen*. Volgens den Heer DE BUFFON. 248
Nauwkeurig verſlag van de Vervolgingen, die Prinſes ELIZABETH, naderhand Koningin van *Engeland*, leedt, onder Koningin MARIA. Behelzende verſcheide voorvallen, tot dat Tydperk behoorende, die nimmer voorheen het

licht zagen. Uit Mr. WARTON's *Life of Sir* THOMAS POPE. 256
Bedenkingen over het toelaaten van het kwaad, in de Wereld. 266
Het Huwelyk. *Een Fragment.* 276
De Patriot. 281
De Havik en de Ojevaars. *Dichtſtukje.* 282
Een Ontdekking. *Dichtſtukje.* 283
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *April.* 284
Geſchiedkundig verſlag van 't geen, langzaamerhand, aanleiding gegeeven heeft tot de Kerklyke Verdraagzaamheid der *Proteſtanten*, in de *Pruisſiſche Staaten.* (*Vervolg en Slot van Bl.* 246.) 285
Waarneeming wegens de goede uitwerking van de Thebaiſche Tinctuur, (*Laud. Liq. Syd.*) in ontſteeking der Oogen. Door JAMES WARE. 293
Natuurlyke Historie van de *Muur-Nagtegaal* en den *Roodſtaart.* Volgens den Heer DE BUFFON. 295
Het Character des Aardsbiſchops FENELON, geſchetst. Door den Heer D'ALEMBERT. 300
Bedenkingen over de Zamenſtemming van Aandoenlykheid en Rede. Door DANALDSON. 312
Damon, treurig over het afzyn van zyne *Silvia. Eene Alleenſpraak.* 318
Brief van ARMIDA AMAZONE, aan *de Uitgeevers der Algemeene Vaderlandſche Letter-oeffeningen*, over de Manlyke Dwinglandy. 320
De geſtrafte Gemaaktheid. *Eene Geſchiedenis.* 325
De Held. *Dichtſtukje.* 326
In Inſulam St. Euſtatium, a Rodneo *captam et direptam.* Dichtſtukje. 327
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *May.* 328
De Godsdienst, een voorwerp van 't algemeene Menſchenverſtand. 329
Nadere bedenkingen over het leezen en van buiten opzeggen der Leerredenen. 339
Waarneemingen wegens eene œdemateuſe zwelling, zynde een gevolg van een Scharlaken Koorts. Door JOHN CLARK, M. D. 344
Natuurlyke Historie van den *Vygen-eeter.* Volgens den Heer DE BUFFON. 345
Gereed, gemaklyk, en onkostbaar middel om de Mieren te verdryven. 348
Dichtkundige Beſpiegelingen over de Alpiſche Gebergten.

Naar

INHOUD.

Naar het Hoogduitsch van HALLER. Door L. STOPPENDAAL, P. Z. 349
Zamenſpraak tusſchen LUCIANUS en Lord LYTTLETON, in de Elizeeſche Velden. 355
Zedelyke Gedagten. 367
Oorlogzang der Bezetting te Berlyn, toen dezelve den 10 April, 1778, ten Velde trok. Door den Heer RAMMLER. 371
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Juny*. 372
Onbeſchroomd Onderzoek in den Godsdienst. 373
Waarneeming wegens het nut van de *Mercurius* in de *Hydrocephalus Internus*. 378
Nieuwe Proefneemingen van het pooten der Tarwe. 380
Natuurlyke Historie van het *Roodborstje* en het *Blauwborstje*. Volgens den Heer DE BUFFON. 383
Vraag, ten opzigte der Genegenheid van eenigen, en des Afkeers van anderen, omtrent zommige Huisdieren. 389
Dichtkundige Beſpiegelingen over de Alpiſche Gebergten. Naar het Hoogduitsch van HALLER. Door L. STOPPENDAAL, P. Z. (*Vervolg en Slot van Bl.* 355.) 390
Aanmerkingen over de Regelmaat der Dichterlyke Vinding. Door JAMES BEATTIE. 397
Sentimenteele Wandeling. 408
Zedelyke Bedenkingen. 409
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *July*. 412
Gedagten over de openbaare Godsdienstoefeningen der Proteſtantſche Christenen. 413
Natuur- en Geneeskundige Waarneeming, aangaande eene tegennatuurlyke en onwillige aflooping van de Pis, door de Electriciteit geneezen. Door WILLEM BROUWER BOSCH, *Med. Doct. te Haarlem*. 428
Natuurlyke Historie van het *Paapje* en het *Zwartkapje*. Volgens den Heer DE BUFFON. 433
Giſſing, waarom het, ten Zuiden van de Middaglinie, kouder is dan ten Noorden, op gelyke Graaden van Breedte. Door ALEXANDER WILSON, M. D. 436
Antwoord op de Vraag, ten opzigte der Genegenheid van eenigen, en des Afkeers van anderen, omtrent zommige Huisdieren. 437
Beſchryving eener Algemeene Volksvergadering van het Canton *Glaris*. Door den Heer RAMOND. 440
Leevenswyze van den overleden Graaf HODIZ; een der zonderlingſte Mannen deezer Eeuwe. 447

De

INHOUD.

De Omkoopbaare Regter. 454
Op en aan 's Lands Ilelden. *Dichtſtukje.* 455
Aanmerkingen over den Oorſprong der Afgodery. 457
Waarneeming wegens een hevige Maagpyn, door het uitbraaken van vreemde Lichaamen geneezen. Door Mr. GUILLAUME FILS. 466
Natuurlyke Historie van den *Witſtaart.* Volgens den Heer DE BUFFON. 468
De Herfst-morgen. Naar S. GESZNER. 476
't Leeven en Character van den Heer JEAN JACQUES ROUSSEAU. 472
Brief, wegens de verpligting tot het in agt neemen der Burgerlyke Inſtellingen by het aangaan van het Huwelyk. 480
Waare en valſche Beleefdheid, met elkander vergeleeken. Door RICHARD HURD. 484
Zedelyke Bedenkingen. 487
De Gelukkige Schipbreuk. *Eene Vertelling.* 490
De Phyſiognomiekunde. *Dichtſtukje.* 494
De Ledigheid ſchuwende. *Dichtſtukje.* 495
Lugtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *Augustus.* 496
Aanmerkingen over de Afgodery der beſchaafde en verlichte Volken. 497
Waarneeming, wegens de goede uitwerking van de *Calomel* en de *Tinctura Jalappæ*, in het uitdryven der Spoelwormen, (*Lumbrici.*) Door ANDREW DUNCAN. 502
Natuurlyke Historie van den *Witten Kwikſtaart.* Volgens den Heer DE BUFFON. 504
Gedagten over de Ontbranding der Gewaſſen, en boven al van opeengehoopt Hooi, waar in men mogelyk het rechte kenmerk zal vinden om de drie ſoorten van Gisting te onderſcheiden. Door JEAN SENEBIER. 507
Berigt, (XVIII) wegens een Prentwerk, volgens de nieuwe Uitvinding van den Heere C. PLOOS VAN AMSTEL, *Jac. Cornelisz.* 513
Opheldering, ten opzigte van den Godsdienst en de Taal der *Sabeërs*. Door den Heer NORBERG. 515
Herderskout tuſſchen *Menander* en *Damon.* 517
De Vermaaken der Verbeelding. 521
Bedenkingen over de Zamenſtemming van Aandoenlykheid en Rede. Door DONALDSON. (*Vervolg en Slot van Bl.* 317.) 526
Pedro en *Thereſia. Eene Spaanſche Geſchiedenis.* 531

De

INHOUD.

De Gift. *Eene Allegorie.* 537
De ſnedige Kok. *Dichtſtukje.* 538
Luchtsgeſteldheid te *Amſterdam*, in *September*, 540
Het Character van HABAËL, of Redenvoering over 2 *Kon.* VIII. 12, 13. Door HUGH BLAIR, D. D. 541
Waarneeming wegens de goede uitwerking van de *Aſſa Fœtida*, in ongemakken der Zenuwen. Door P. C. WOUTERS, *Med. Licent.* te *Wetteren*. 555
Natuurlyke Historie van het *Loopertje*, het *Winterkoningje*, en het *Goudhaantje*. Volgens den Heer DE BUFFON. 556
Opmerkenswaardige Omſtandigheden, die het ſterven vergezelden van JEAN JACQUES ROUSSEAU; met eene Beſchryving der Tuinen van *Ermenonville*, en van de Graftombe, te zyner gedagtenisſe, op het Populieren Eiland vervaardigd. 562
Vertoog, ſtrekkende om aan te toonen dat de Dichtkunst een Stelzel der Natuure opgeeft, eenigzins van het weezen der Dingen verſchillende. Door J. BEATTIE. 568
Medegedeeld Berigt, nopens het hoogst pryzenswaardig gedrag van den Heere J. BELTON, *Jongſte Luitenant op het Schip* de Nestor. 576
Bedenkingen over de *Opregtheid* en *Openhartigheid*. Door den Heer DE TRESSEOL. 580
Over de Gelykheid van Gevoelens, voor zo verre deeze het Geluk der Maatſchappye betreft. Door Lord KAMES. 582
De Gehoorzaame Burger. *Dichtſtukje.* 584
Vergelyking van de voorgaande Eeuwen met de Tegenwoordige. 585
Aanmerkingen over de Winterhanden en Wintervoeten. Door JACOB VAN DER HAAR. 592
Natuurlyke Historie der *Meezen*, in 't algemeen. Volgens den Heer DE MONTBEILLARD. 598
Brief aan *de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letter-oeffeningen*, wegens een daar nevensgaand Berigt over het gebruik der Eikels. 603
Vertoog, ſtrekkende om aan te toonen dat de Dichtkunst een ſtelzel der Natuure opgeeft, eenigzins van het weezen der dingen verſchillende. Door J. BEATTIE. (*Vervolg en Slot van Bl.* 576.) 608
Proeve over het menigvuldig vloeken, en byzonder het ydel gebruiken van Gods naam, onder de Roomschgezinde Christenen, hier te Lande. 616

Raad-

Raadgeevingen tot het vermeerderen en bewaaren der Vrouwlyke Schoonheid. 621
Treffend voorbeeld van Gastvryheid en Kinder-opvoeding, aangetroffen, by een Landman, in *Neder-Silesie.* 624
Amyntas. Naar GESZNER. 626
De Droefheidbaarende Troost. *Dichtstukje.* 627
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *October.* 628
Verhaal van een Kinderlyk Muzikant. Door CH. BURNEY, *Dr. in de Muzyk*, aan W. HUNTER. 630
Het onverwagte Huwelyk. *Eene Aandoenlyke Geschiedenis.* 636
Verhaal van de Jaarlykſche Feesten der Chineezen, ter eere van den Landbouw. 642
De Deugd. *Dichtstukje.* 646
Lugtsgesteldheid te *Amsterdam*, in *November.* 647
——————————— *December.* 648

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

OORDEEL- EN TAALKUNDIGE BEDENKING OVER PS. VII. 12.

Het is, naar het onderwys der Rede, en volgens de onderrigting der Openbaaringe, eene ontegenzeggelyke waarheid, dat God goed is: indiervoege, dat hy, als een goeddoend Weezen, eene zuivere zugt bezitte, om zynen Schepzelen zo veel goeds te doen, als met de natuure hunner beſtaanlykheid en den aarte der omſtandigheden, in zyne volmaakt wyze beſtuuringe van 't gantſche Heelal, kan overeenkomen. Dat Opperweezen, 't welk wy eeren en dienen, is gevolglyk, om de ſpreekwyzen van Gods Woord zelve te gebruiken, *barmhartig*, *genadig*, *weldaadig*, *langmoedig*, *groot van goedertierenheid*, een *God der vertroostinge*, *der vergeevinge*, *aller genade*. en een *Vader der barmhartigheden; die lust heeft tot goedertierenheid en weldaadigheid*; in zo verre zelfs, dat hy, wanneer hy *ſtraft*, *een vreemd werk*, *eene vreemde zaak doe*, en *der menſchen kinders niet plaage*, *noch bedroeve van harte*; des 'er, ter dier oorzake, *een oogenblik in zynen toorne*, *maar een leeven in zyne goedgunſtigheid zy*. — Een ieder, die met zulk een aanminnig denkbeeld van het allerbeminnelykſte Opperweezen recht bezield is, moet natuurlyk, op het leezen van des Dichters voorſtel, Pſ. VII. 12, volgens onze gewoone Overzetting, *Godt is een rechtveerdigh Richter, ende een Godt, die alle dage toornt*, denken of zeggen: „ deeze rede is hard, wie kan dezelve hooren"? Gedagten althans van die natuur kwamen my voor den geest, toen zich voor eenigen tyd myne aandagt op dit voorſtel bepaalde. Het ſchynt ons, dus uitgedrukt, een denkbeeld in te boezemen van een Weezen, dat *haastig is tot toorn*; het welk, ſtrydig met het denkbeeld, dat ons de Godlyke Schryvers elders inboezemen, daar ze ons God meermaals beſchryven als *traag tot toorn* (*),) hoe zeer ook verzagt, niet

(*) Meermaals komt God in 't Hebreeuwsch voor, als אֶרֶךְ אַפַּיִם

niet wel overeen te brengen is met die kundigheid, welke en Rede en Openbaaring ons verleent van Gods zagtmoedigheid; waar door hy, zo lang het mogelyk zy, tot weldoen genegen is. Dit bewoog my, in afzigte van onze gebruikelyke overzetting, het oog te vestigen op de eigene ſpraak van David, of ook, door menschlyke feilbaarheid, die in alle, zelfs in de beste, Vertaalingen, plaats heeft, in deeze eenige misſlag begaan ware. En ziet een nader onderzoek van den Grondtekst deed my wel dra ontdekken, dat dit voorſtel, volgens de betekenis der woorden in 't oorſpronglyke, even gegrond te vertolken zy, op deeze wyze: *Godt is een rechtveerdig Richter; doch hy toornt niet ten allen dage.* —— 't Is niet wel te ontkennen, dat dit voorſtel, *Godt toornt niet ten allen dage*, gereeder, dan het voorſtel: *Hy is een Godt die alle dage toornt*, inſtemt, met de opgemelde kundigheden, die wy van God hebben. De groote vraag is nu maar, komt dit voorſtel wel overeen met den zamenhang van dit Lied; en is men geregtigd den Grondtekst in zo tegenſtrydig eene betekenis te vertolken? Een weinig oplettendheid moet, naar ons inzien, elk hier van overtuigen.

Wat het eerſte, den zamenhang van het Dichtſtuk, betreft, hieraan voldoet deeze overzetting zo volledig als begeerd kan worden. David ſchynt in dit Lied het oog te hebben, op eenige beſchuldigingen zyner vyanden tegen hem; die, door hunnen invloed op Koning Saul, David in 't uiterſte gevaar bragten. Zulks doet hem, in 't ſmeeken om Gods hulp, de kragtigſte betuigingen zyner onſchuld geeven, *vs.* 2—6. Hieraan hegt hy een ernſtig gebed, biddende den regtvaardigen God, dat die hem, als eenen regtvaardigen, verloſſe; maar zyne vyanden, als godloozen, verdelge, *vs.* 7—10. Daarop geeft hy, *vs.* 11, in vertrouwen van de verhooring zynes gebeds, te kennen, met hoe veel zekerheid hy ſteune op zynen God, als *die de oprechte van herten behoudt.* En dit doet hem, *vs.* 12, betuigen: *Godt is een rechtveerdigh Richter*; die zou hem

eigenlyk *lang van toorn*, dat is, *traag tot toorn*, als iemand die niet haastig toornt, het welk onze Vertaalers, klaarheidshalve, zeer wel overzetten door *lanckmoedigh*. Exod. XXXIV. 6. Pſ. LXXXVII. 15, en elders: zynde dit het tegenovergeſtelde van קְצַר אַפַּיִם *kort van toorn*, insgelyks zeer wel vertaald *haestig tot toorn*. Spr. XIV. 17.

hem zeker het afgeſmeekte regt doen wedervaaren: *doch*, vervolgt hy, *hy toornt niet ten allen dage*. De Dichter begreep, hoe 't wel zyn konde, dat zulks niet terſtond wierd uitgevoerd, gemerkt God langmoedig is over de Zondaars, om hun tyd te geeven ter bekeeringe. Maar dit uitſtel kon Davids vertrouwen niet doen wankelen; indien zyn vyand zich niet bekeerde, en dus niet afliet van hem te vervolgen, zou God, als regtvaardig, hem eindelyk zeker ſtraffen; en dus David redden, gelyk de Dichter betuigt, *vs.* 13—18: dat ook in den ondergange van Sauls Huis, en de verheffinge van David tot Koning, volkomen is bewaarheid geworden. —— 'Er is dus niets in den zamenhange, dat deeze vertaaling eenigzins weder-ſtreeft; alles in tegendeel, zo wel het voorgaande als het volgende, beantwoordt 'er volkomen aan. En dit, gevoegd by het bovengemelde, dat het voorſtel des Dichters aldus inſtemt, met de onbetwistbaare kundigheid, die wy van God hebben, begunſtigt de keuze deezer vertolkinge boven onze gewoone overzetting niet weinig. —— Voegt hier by, en men zal veelligt nog gereeder tot deeze keuze overſlaan, dat de oude Vertaalingen van den Hebreeuwſchen Tekst ons ook derwaards leiden. De Syriër heeft uitdrukkelyk, *hy toornt niet t'allen dage:* de Griekſche overzetting is van denzelfden zin; *hy brengt den toorn niet over t'allen dage*; en zo geeft ons de Arabiſche en Ethiopiſche Vertaaling deeze woorden mede in de ontkennende wyze; waarby nog komt, dat de gewoone Latynſche overzetting hier insgelyks in 't ontkennende vraagt: *toornt hy ook t'allen dage?* (*)

Veelligt beneemt deeze eenſtemmigheid dier Vertaalingen reeds eenigermaate de bevreemding over de ſtrydigheid der bygebragte vertolkinge met onze gebruikelyke overzettinge: dan met dit alles zal egter by veelen de vraag nog overblyven, is men geregtigd den Grondtekst in zo tegenſtrydig eene betekenis te vertolken? Om alle bedenkelykheid hier omtrent weg te neemen, zonder in onnoodige taalkundige aanmerkingen uit te weiden, die den geoefenden over bekend zyn, en waaraan min geoefenden niets zouden hebben, zy het volgende genoeg.

In de eerſte plaatze zy kennelyk, dat de Hebreeuwſche letter *Vau*, hier vooraan geplaatst, meermaals *ende* beteken-

kent;

(*) Vide *Biblia Sacra Polyglotta*, ed. B. WALTONO.

kent; maar dat ze ook dikwerf in de betekenisse van *doch* voorkomt (†). Daar benevens weete men, ten tweede, dat het Hebreeuwsche woord אל beduidende *God*, ook even gereed geleezen kan worden אל, wanneer het de betekenis van *niet* heeft (§). אל zegt dus *ende een God*; en אל betekent *doch niet*; elke overzetting is taalrigtig, maar de verschillende ondertekening der letter *Aleph* (§§). De groote verandering ontstaat hier derhalve uit het verschil van de klinkletter *a* of *e*, met welke men het woord אל even regtmaatig kan leezen. De Hebreeuwen naamlyk hadden oudtyds, of hunne klinkletters in 't geheel niet, of ten minsten niet op zodanig eene wyze getekend, als heden in de Hebreeuwsche Bybelboeken geschiedt; 't welk eerst ongeveer 250 jaaren naa 's Heillands geboorte tot stand gebragt zal zyn: weshalven men de klinkletters naar vereisch van zaaken, en den zamenhang der woorden, hebbe te stellen; wanneer zich daaromtrent eenige twyfelagtigheid opdoet. En dan pleit, in dit geval, het bovengezegde vry sterk voor de leezing אל, boven die van אל. — Daarbenevens is 't, uit kragte der aangehaalde oude Overzettingen, hoogwaarschynlyk, dat men oudtyds, hoe men dan ook de klinkletters getekend zou mogen hebben, geleezen heeft, niet *El*, maar *Al*; waaruit dan de eenstemmigheid dier Overzettingen voortgesprooten zal zyn. Ook is het, volgens de hedendaagsche tekenwyzen der Klinkletters, zeer ligt te begrypen, dat men, schoon 'er oudtyds אל stonde, in laatere dagen אל geschreeven en geleezen kan hebben. Zulks kan ligtlyk uit eene geringe onop-

(†) Een overvloed van bewyzen hier voor kan men vinden in de *Concordantie* van A. TROMMIUS, op de woordjes *Doch* en *Maer*.

(§) Eene menigte van voorbeelden deezer ontkennende betekenisse van 't woord אל zie men insgelyks in de aangehaalde *Concordantie* op het woordje *Niet*.

(§§) Eene soortgelyke verscheidenheid heeft 'er in dit woord plaats, Job XXIV. 25. Volgens onze overzetting, *wie zal myne reden tot niet* לְאַל *brengen?* maar in andere vertaalingen, *wie zal myne reden voor God* לאל *brengen?* Zo ook Sp. XII. 28. *ende* [in] *den weg* [hares] *voetpadts is de dood niet.* אַל מָוֶת: waar tegen andere vertaalingen hebben; *maar het pad, dat 'er van afwykt*, of *der gramsteurigen, leydt tot den dood.* אל מות.

oplettendheid of ſchryffeil des Schryvers ontſtaan weezen; gemerkt 'er, in 't eerſte geval, een klein dwarsſtreepje -, en in 't laatſte twee kleine titteltjes ·· ſtaan; hoedanig eene verandering gereedlyk heeft kunnen voorvallen.

De vertaaling, *Godt is een rechtveerdigh Richter, doch hy toornt niet ten allen dage*, is dus niet willekeurig; zy heeft integendeel haaren toereikenden grond; wordt onderſteund door de oude Overzettingen; beantwoordt aan den zamenhang van het Dichtſtuk, en komt overeen met de onbetwistbaare kundigheid, die wy van God hebben; welk alles dezelve, mynes eragtens, ten hoogſte aanpryst (*).

(*) Hier geldt eenigermaate de aanmerking van CALVINUS, over de woorden, Zach. XI. 7. *den anderen ſtock hebbe ick genoemt* חבלים, waar over hy in deezen zin ſchryft. Zy, die חֲבָלִים vertolken door *Verdervers*, vertaalen wel het Hebreeuwſche woord zelve, als wy ons aan de klankſtippen houden; dan gemerkt חֲבָלִים *touwen* of *koorden* betekent, zo twyfel ik niet of de Propheet verſtaat 'er hier door *koorden* of *t'zamenbindingen*. [En zo hebben ook onze Vertaalers *t'Samenbinders*.] Maar, zegt men, dit duldt de Spraakkunst niet: even als of Zacharia de klankſtippen 'er by geſchreeven had, welke toen nog niet in gebruik waren. Ik erken gaarne, dat de oude Schryvers met veel oplettendheid de klankſtippen uitgedagt hebben, toen de Hebreeuwſche taal niet meer zo algemeen en gewoonlyk in gebruik was. Het ontbreekt hun derhalve aan verſtand en oordeel, die de klankſtippen veronagtzaamen of geheel aan een zyde ſtellen; maar intusſchen is 'er egter eene verſtandige keuze omtrent in agt te neemen. 'Er is toch geen zin in deeze woorden, als men hier leest *Verdervers:* en als men *Koorden* leest, wordt 'er gee· letter veranderd; men verandert alleenlyk twee klankſtippen. Nademaal nu de zaak zelve dit vordert, zo komt het my vreemd voor, dat de Schriftverklaarders zig zo ſlaafs hebben laaten dwingen, dat zy daar door geen agt geſlaagen hebben op de meening van den Profeet. —— Dus vor CALVINUS.

WAARNEEMING WEGENS HET GEBRUIK DER VERSCHILLENDE TINCTUREN VAN SPAANSCHE VLIEGEN. Door de Heeren ANDRY en CARRERE.

(*Histoire de la Societé de Médecine. Tom. II. Année* 1777 *et* 1778.)

De eerſte deezer Geneesheeren raadde, by eenen Lyder die de Kinderziekte had, het aanleggen van Spaanſche-vliegen-Pleisters; dog, vermits de naabeſtaanden van den Lyder dit niet wilden toeſtaan, zo liet hy de voeten en de beenen des Lyders tot aan de kuiten, met linnen docken, die met de Tinctuur van Spaanſche vliegen bevogtigd waren, beleggen.

De Apotheker gaf, uit onvoorzichtigheid, in ſtede van de eenvoudige Tinctuur, die van *Fuller*, welke uit een Once poeijer van Spaanſchevliegen, een Once zoeten Salpetergeest, en drie Oncen Campher Spiritus beſtaat.

Deeze Tinctuur werkte ten uiterſten ſchielyk, verſcheiden groote blaaren waren getrokken, en uit ieder Been loosde zig meer dan een kan geel water. De Heer *Andry* liet de opperhuid niet wegneemen, maar de blaaren, met verſche Boter en Mangoldbladeren, verbinden. Den daaraanvolgenden avond was het windſel en bed vogtig, de pols beter, en de toevallen begonnen, van dien tyd af, merkelyk te verminderen.

Uit deezen misſlag des Apothekers zien wy, dat de Fullerſche Tinctuur een ſterk blaartrekkend middel is, 't welk binnen agt uuren zyne werking doet, en, uit dien hoofde, in gevallen, waar men ſchielyke hulpe noodig heeft, zeer nuttig zyn kan.

Een jong Mensch wierd in de Maand November 1773, zonder vooraſgaande merkbaare oorzaake, aan de geheele zyde verlamd. Alle middelen, die men tot herſtel aanwendde, waren vrugteloos. De Lyder had niet het geringſte gevoel noch beweeging, en de verlamde deelen waren geheel ſlap en bleek.

Men liet, eindelyk, naa dat het Toeval reeds vyf vierendeel jaars geduurd had, den Heer *Carrere* roepen, die eene Tinctuur van Spaanſche vliegen, met wyngeest vervaardigd, voorſchreef, waarmede de verlamde deelen alle uuren gevreeven wierden.

Dit

Dit middel had zulk eene goede uitwerking, dat de Lyder, na verloop van een week, wederom gaan en ſtaan konde, en, door het aanhoudend gebruik van het zelve, eindelyk, geheel herſteld wierd.

Men kan ook nog op eene andere wyze van de Tinctuur der Spaanſche vliegen gebruik maaken, wanneer men naamentlyk zwakke deelen, of zodanige die verſtopt zyn, daar mede laat vryven. Ook kan men zig daarvan in Rheumatike pynen bedienen. Men neemt gemeenlyk een Koffylepel vol, waarmede men het deel bevogtigt en vervolgens invryft, wel zorg draagende, dat het deel niet vogtig blyft, vermits, het anders blaaren zoude trekken: ook is het zeer dienſtig, voor dat men de vryving doet, te zorgen, dat de Lyder Stoelgang hebbe.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN LEEURIK.

(Volgens den Heer de MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer de BUFFON.)

De *Leeurik*, by de Oude Grieken Κορυδος of Κορυδαλος, by de hedendaagſchen Τρυλιτις, by de Latynen *Alauda*, by de Italiaanen *Allodola*, by de Spaanſchen *Cugniada*, by de Duitſchers *Lerch*, by de Zweeden *Laerka*, by de Engelſchen *Lark*, geheeten, thans zeer verſpreid, ſchynt, in vroegere dagen, aan *Gallie* meer dan aan *Italie* eigen geweest te zyn, dewyl de *Latynſche* naam *Alauda*, volgens PLINIUS, een woord is van *Galliſchen* oorſprong (*). De *Celtiſche* naam is *Alaud*, waar van de *Franſchen* eerst *Aloue* en naderhand *Alouette* maakten. SCHWENCKFELD en KLEIN, die PLINIUS niet ſchynen geleezen te hebben, leiden den naam *Alauda* af, van *a laude*, om dat men, zo als de eerstgemelde aantekent, opgemerkt heeft, dat de *Leeurik* zevenmaal daags zich ten hemel heft, den lof van GOD zingende (†). 't Is eene erkende waarheid, dat alle Schepzels getuigenis draagen van 's Scheppers beſtaan, en tot zyne eere ſtrekken; doch deeze kleine Vogeltjes de gebeden-uuren te doen waarneemen, en deeze gisling te gronden

(*) PLIN. Lib. XI. Cap. XXXV.
(†) SCHWENCKFELD *Aviarium Sileſiæ*, *p.* 191.

den op eene toevallige gelykklankigheid van een *Fransch* en *Gallisch* woord, is kinderagtig.

Twee ſoorten van *Leeurikken* waren by de *Grieken* bekend, de eene met een Kuif op den kop, de ander Ongekuifd, van deezen laatstgemelden zullen wy thans de Natuurlyke Historie opgeeven. WILLUGHBY is, voor zo verre ik weet, de eenige Schryver, by wien wy vinden, dat deeze *Leeurik*, zomtyds de vederen van den kop als een kuif over einde zet, en ik heb dit van het Mannetje zomtyds gezien. De Heer BARRINGTON ſtelt deeze *Leeurik*, onder 't getal der bestzingende *Leeurikken*; anderen geeven den gekuifden den voorrang. Om den wildzang deezes Vogels ten allen tyde te genieten, maakt men veel werks om ze in vlugten te houden: en dit nog te meer, dewyl hy den wildzang van alle andere Vogels ras aanneemt, wanneer hy denzelven eenigen tyd hoort, en dit zelfs, na dat hy zyn zangtoon vast heeft. De Heer BARRINGTON noemt, uit deezen hoofde, den *Leeurik* een Spotter en Naabootzer: dan hy volgt met die zuiverheid van ſtem, met die buigzaamheid des gorgels, welke zich naar alle toonen ſchikt, en dezelve verfraait: begeert men dat zyn wildzang, aangeleerd of natuurlyk, waarlyk zuiver zy, dan is 't noodig, dat hy maar eene ſoort van zang hoore, boven al zo lang hy jong is, zonder zulks zou het een grillig en kwaalykſtemmend mengzel weezen, van alle wildzangen, welke hy immer hoorde.

In den ſtaat van vryheid, begint de *Leeurik* met de eerſte ſchoone dagen van het Voorjaar te zingen, dit is voor hem de tyd der liefde, en hy houdt den geheelen Zomer met zingen aan: 's morgens en 's avonds, laat hy zich meest hooren: op 't midden van den dag het minst, ſchoon hy dan niet volſtrekt zwyge, gelyk ALDROVANDUS optekent, dat, in *Italie* en *Griekenland*, de aart deezes Vogels is.

De *Leeurik* behoort tot dat klein getal Vogelen, 't welk vliegende zingt: hoe hooger hy ſtygt, hoe ſterker hy de ſtem verheft, en dikwyls zet hy dezelve met zulk eene kragt uit, dat men de zang onderſcheiden hoore, ſchoon het Vogeltje door de hoogte nauwlyks gezien kan worden; 't zy deeze zang enkel een toon der liefde of der vrolykheid is, 't zy deeze kleine Vogeltjes, vliegende, zo ſterk zingen uit nayver, of om elkander toe te roepen. Een Roofvogel, die op zyn kragt ſteunt en op bloed loert, moet alleen weezen, en, voortvliegende, eene norſche ſtilzwygenheid in agt nee-

neemen, uit vreeze dat het minſte geſchreeuw zyns gelyken niet opwekke, om toe te vliegen, en met hem den buit te deelen, en de zwakke Vogels ten teken diene om zich te hoeden en te verſchuilen: dan deeze Vogeltjes moeten by elkander zyn, elkander roepen, op elkander ſteunen, en zich door die vereeniging ſterk maaken, of ten minſten eene gewaande ſterkte betoonen. Voor het overige, zingt de *Leeurik* zelden, op den grond gezeten, waar hy zich egter altoos onthoudt, wanneer hy niet vliegt, want nooit zit hy op 't geboomte: hy behoort tot de in het ſtof wroetende Vogelen: waarom ook allen, die *Leeurikken* in Vogelkooijen houden, zorg draagen, dat de grond met een dikke laag zand bedekt zy, waar in zy kunnen wentelen en gemak vinden, tegen het ongedierte, 't welk hun plaagt. Zy voegen 'er eene dikwyls vernieuwde graszoode nevens, en plaatzen den Zanger in een ruime kouw.

Men heeft beweerd, dat deeze Vogels een afkeer hadden van zekere zamenſtanden der Hemellichten, by voorbeeld, van den *Arcturus*, en zweegen wanneer dit Geſtarnte te gelyk met de Zon opkwam: waarſchynlyk vangt hun ruityd als dan aan, en dit zou plaats hebben, ſchoon dit Geſtarnte niet opkwam.

Ik zal my niet inlaaten tot het beſchryven van de geſtalte en pluimadie eens zo by allen bekenden Vogels. Alleen merk ik op, dat de Mannetjes wat donkerder van kleur zyn dan de Wyfjes, een zwarten halsband, meer wit aan den ſtaart, en rustiger houding hebben: ook zyn ze een weinig grooter; en bezitten, gelyk meest alle anderen Vogelen, het uitſluitend voorregt van den Zang.

Wanneer, met de eerſte ſchoone dagen in het Voorjaar, het Mannetje zich opgewekt voelt om te paaren, verheft het zich in de lugt, zonder ophouden een minnetoon zingende; in zyn vlugt beſchryft hy een grooter of kleinder ruimte, naar gelange het aantal der Wyfjes grooter of kleinder is: waar hy de uitverkoozene ontdekt ſtrykt hy neder, en paart. Het bevrugte Wyfje maakt terſtond een nest, tuſſchen twee klompen aarde, van binnen met kruiden en kleine gedroogde worteltjes bekleed: meer zorgs draagt het om 't zelve te verbergen dan om het te vervaardigen: ingevolge hier van, vindt men weinig Leeuriks-nesten, in evenredigheid van de menigte deezer Vogeltjes. Elk Wyfje legt vier of vyf kleine Eitjes, met bruine plekken, op een graauwen grond; veertien dagen ten langſten duurt het broeden, en nog minder tyds beſteedt de *Leeurik*

ter zongen, dan een *Vink* of *Kanarievogel* zou kunnen doen.

De *Leeurikken*, die in 't wilde blyven, onthouden zich, geduurende den Zomer, op de hoogſte en droogſte plaatzen; 's Winters daalen zy in de vlakten neder, vereenigen zich in groote benden, en worden zeer vet, dewyl zy, in dat jaarſaiſoen, bykans altoos op den grond zynde, om zo te ſpreeken, zonder ophouden, eeten. Integendeel zyn zy des Zomers zeer mager, vliegen twee aan twee zonder ophouden, geduurig zingende, zy eeten weinig, en komen nauwlyks op den grond dan om te paaren. In 't nypendst der koude, en bovenal, wanneer 'er veel ſneeuw valt, vliegen zy van alle kanten na de fonteinen en beekjes, die niet bevriezen: dan vindt men kruiden en gewaſſen in de maag, en de honger dringt hun om hun voedzel te zoeken in de paardenmest langs de wegen, en des niettegenſtaande zyn ze als dan veel vetter dan in den Zomer.

Hunne wyze van vliegen is, zich, bykans rechtſtandig, en by hervattingen, in de hoogte te verheffen, en zich zeer hoog in de lugt op te houden, van waar zy, gelyk wy reeds aanmerkten, hunnen doordringenden Zang doen hooren. Integendeel gaan zy ſtrykende na beneden, uitgenomen wanneer zy door een Roofvogel gedreigd, of door een Wyfje na den grond getroond worden: want, in beide de gevallen, komen zy als een ſteen uit de hoogte.

Gereedlyk valt het te gelooven, dat zulke kleine Vogeltjes, die zich zeer hoog in de lugt verheffen, dikwyls door een windvlaag opgenomen, ver weg, en zelfs over Zee, gevoerd kunnen worden. „ Zo ras," ſchryft Vader DU TERTERE, „ men de *Europiſche* Kust nadert, ziet men „ Roofvogels, Leeurikken, enz. die, door den wind weg„ gerukt, het Land uit het oog verlooren hebben, en, ge„ nooddwangd, zich op het hout en touwerk der Schepen „ neder zetten." De Heer HANS SLOANE heeft ze tot veertig mylen in zee, en de Graaf MARSIGLI in de *Middelandſche Zee*, gezien. Men zou mogen veronderſtellen, dat die men in *Penſilvanie*, in *Virginie*, en andere Gevveſten van *Amerika*, gevonden heeft, op deeze wyze overgevoerd zyn. De Ridder DES MARIS heeft my verzekerd, dat de *Leeurikken* in de maand November over het Eiland *Malta* trekken: en ſchoon hy de ſoort niet bepaale, is het zeer waarſchynlyk, dat de gemeene *Leeurik* onder dat getal behoore: want de Heer LOTTINGER heeft waargenomen, dat in *Lottharingen* een ſterke vlugt deezer Vogelen is,

is, welke juist in de maand November eindigt, wanneer men vervolgens zeer weinig *Leeurikken* ziet: deeze voorbytrekkenden neemen de daar geboorenen mede: doch kort daar na heeft men zo veel *Leeurikken* als voorheen; 't zy andere hun volgen, 't zy de op reis getoogene wederkeeren, 't welk waarschynlykst is. Wat hier van ook zyn moge, zeker gaat het, dat ze allen niet weg trekken, dewyl men ze, by ons te lande, bykans in alle jaargetyden ontdekt; in *Leauce* en *Picardye*, en op veele andere plaatzen, worden ze 's winters in groote menigte gevangen. 't Is zelfs aldaar een algemeen aangenomen gevoelen, dat ze niet tot de Trekvogelen behooren; en dat, wanneer zy eenige dagen weg zyn, geduurende de ſtrengſte koude, en als de ſneeuw langen tyd den grond bedekt, zulks daar aan moet worden toegeſchreeven, dat zy zich in rotzen en holen, die de koesterende zonneſtraalen genieten, verbergen, of, gelyk ik hier boven aantekende, na de fonteinen en beeken gaan: dikwyls zelfs verdwynen zy ſchielyk in het Voorjaar, wanneer zy, door ſchoone dagen uitgelokt, om uit hunne ſchuilplaatzen te voorſchyn te komen, door eene opkomende koude gedrongen worden, dezelve weder op te zoeken. ARISTOTELES hadt reeds kennis aan deeze verberging der *Leeurikken*, en de Heer KLEIN ſtaaft dezelve als een ooggetuige.

Deeze Vogel wordt bykans in alle bewoonde Landen der beide vaste Kusten gevonden, en tot aan de *Kaap de Goede Hoope*, volgens KOLBE; hy kan zelfs in onbebouwde Streeken leeven, indien 'er Kreupelhout en Geneverboomen groeijen: want zy ſchynen veel van dit geboomte te houden, dewyl het hun en hun Broedzel beveiligt voor het Roofgevogelte. Met deeze gemaklykheid om zich naar alle Landgeſteltenisſen en Lugtſtreeken te ſchikken, is het vreemd, dat men ze niet aantreft op de *Goudkust*, gelyk VILLAULT verzekert; noch zelfs in *Andalouſie*, mogen wy afgaan op het getuigenis van AVERROËS.

Op veelerlei wyzen worden de *Leeurikken* gevangen, en dus in menigte gedood. De Roofvogels verſlinden ook een groot aantal, want zy ſtrekken hun ten algemeenen prooi, zelfs aan de kleinſte: en de *Koekkoek*, die geen nest vervaardigt, weet zich zomtyds van dat der *Leeurikken* te bedienen, en zyne Eitjes in ſtede van die des Moeders te leggen. Ondertuſſchen ſchynt deeze ſoort van Vogelen, niettegenſtaande de veelvuldige en groote ſlagtingen daar onder aangerigt, zeer talryk: dit bewyst de uitſteekende vrugt-

vrugtbaarheid, en geeft eene nieuwe maate van waarſchynlykheid, aan de ſtelling, dat zy driemaal 's Jaars broeden. 't Is waar, dit Vogeltje behoort onder de langleevenden; acht of tien jaaren leevens ſchryft 'er OLINA aan toe, anderen ſtellen den leeftyd op twaalf jaaren: twee- en twintig jaaren verzekert een geloofwaardig perſoon dat zy bereiken, en RZACZYNSKI brengt ze tot vier- en twintig.

De Ouden hebben voorgewend, dat het vleesch der *Leeurikken* gekookt, gebraaden, en tot poeder gemaakt, een beproefd geneesmiddel was tegen Kolykpynen: dan hedendaagſche waarneemingen ſchynen, in tegendeel, te ſtrekken, om te toonen, dat 'er, uit het eeten van *Leeurikken*, dikwyls Kolykpynen ontſtaan. De Ridder LINNÆUS beweert, dat Menſchen, met den Steen in de blaas gekweld, zich van deeze ſpyze moeten onthouden. Beter gegrond is het denkbeeld, dat de *Leeurikken*, als zy vet zyn, een zeer aangenaam en gezond voedzel verſchaffen, en dat de prikkelingen in 't gedarmte of de pyn in de maag, dikwyls op 't eeten van *Leeurikken* volgende, toegeſchreven moeten worden aan de kleine ſcherpe beentjes, onbedagt en ſchielyk doorgezwolgen.

Twee voornaame verſcheidenheden vindt men in den Gemeenen *Leeurik*. De WITTE LEEURIK moet, volgens de Heeren BRISSON en FRISCH, met reden, aangemerkt worden als eene verſcheidenheid, tot deeze ſoort behoorende. Dezelve is, naar het denkbeeld van FRISCH, een weezenlyke *Leeurik*, die tot ons uit het Noorden komt, gelyk de *Witte Moſchen*, de *Witte Zwaluwen*, enz., die in hunne Pluimadie het teken hunner Geboortelugtſtreeke draagen. De Heer KLEIN is niet van dat gevoelen, en hy grondt zyn denkbeeld daar op, dat te *Dantzig*, veel Noordlyker gelegen, dan de Landſtreeken, in welke men zomtyds Witte *Leeurikken* vindt, in een halven Eeuw geen *Witten Leeurik* gezien is. Indien het aan my ſtondt dit geſchil te beſlisſen, zou ik van gevoelen weezen dat het begrip van FRISCH, die alle *Witte Leeurikken* uit het Noorden doet komen, my volkomen met de waarheid eenſtemmig ſchynt, en dat de reden, door KLEIN daar tegen ingebragt, niets afdoet: in de daad, de onderviinding toont, en zal toonen, dat 'er elders dan in het Noorden *Witte Leeurikken* zyn; doch men moet tevens toeſtemmen; dat de *Witte Leeurikken*, die zich in 't Noorden onthouden, als in *Noorwegen*, *Deenemarken* en *Zweeden*, veel ge-

gereeder van daar in 't westlykst gedeelte van *Duitschland* kunnen komen, als 't welk door geen aanmerkelyke Zee van die Ryken is afgeſcheiden, dan, de *Baltiſche Zee* overtrekkende, aan den *Weixel* landen. Wat hier van ook zyn moge, behalven de *Witte Leeurikken*, die zich zomtyds omſtreeks *Berlyn* vertoonen, volgens FRISCH, heeft men ze dikmaals gezien in den omtrek van *Hildesheim*, in *Neder-Saxen*. De witheid hunner Pluimadie is zelden zuiver. De Heer BRISSON zag 'er een, welks wit met geel gemengeld was: doch de Bek, de Pooten en de Nagels waren geheel wit. Op het eigen oogenblik, dat ik dit ſchryf, brengt men my een *Witten Leeurik*, geſchooten onder de muuren der kleine Stad, in welke ik woon. Boven op den Kop, en eenige plaatzen op 't lyf, waren van de gewoone kleur; het overige van het bovenſte gedeelte, met den Staart en de Vleugelen, was bruin en wit gemengeld, het meerendeel der vederen en der pennen was geboord met de laatstgemelde kleur: het benedenſte gedeelte des lichaams was wit met zwart gevlekt, boven al het voorſte aan de rechter zyde: het onderſtuk des Beks was ook witter dan het bovenſtuk, en de Pooten waren vuil wit met bruin doormengd. Deeze *Leeurik* ſcheen my toe eene middelſoort uit te maaken tuſſchen den *Gewoonen* en den geheel *Witten Leeurik*.

Naderhand heb ik eene andere *Leeurik* gezien, wiens Pluimadie geheel wit was, uitgenomen op den Kop, waar zich eenige overblyfzels vertoonden van het graauw der *Leeurikken*. Men hadt deezen gevonden omſtreeks *Montbard*: zou een deezer *Leeurikken* van de Noordlyke Kusten der *Baltiſche Zee* komen?

De ZWARTE LEEURIK is, gelyk ook de Heer BRISSON uit, myns bedunkens, eene verſcheidenheid van den *Gewoonen Leeurik*, 't zy deeze kleurverandering een uitwerkzel was van 't Hennipzaad, want men ſchryft, dat zy, 't zelve alleen tot voedzel gebruikende, een zwarte kleur aanneemen, 't zy zulks aan eenige andere oorzaak moet worden toegeſchreeven: de zwarte *Leeurik*, dien wy verbeeld hebben, was rosbruin aan 't begin van den Rug, en hadt helder bruine Pooten.

ALBIN, die deeze verſcheidenheid gezien, en volgens de natuur beſchreeven heeft, verbeeldt ons dezelve, als overal donker, bruin en ros, na het zwarte trekkende; overal, zeg ik, uitgenomen het agterſte van den Kop, waar men donker geel zag, en onder den Buik, waar hy ee-

eenige met wit geboorde vederen hadt; de Pooten, de Vingers en de Nagels, waren vuil geel. Het voorwerp, door ALBIN beſchreeven, was omſtreeks *Highgate* gevangen, en het ſchynt dat men 'er niet dikwyls zodanige aantreft.

De Heer MAUDUIT verzekert my een volkomen zwarte *Leeurik* gezien te hebben, gevangen in de vlakte van *Montrouge*, niet verre van *Parys*.

ALGEMEEN BERIGT VAN YSLAND.

Door DR. VON TROIL, *Capellaan des Konings van Zweeden, die de Heeren* BANKS, SOLANDER *en* LIND, *op hunne Reis na 't Noorden, vergezelde*; in eene Brieve, gedagtekend Utrecht, 22 Jan. 1773.

Ondeend uit *the Letters on Iceland.*

„ De jongst ontvangene ongunſtige berigten, wegens „ de ongelukkige geſteldheid van *Ysland*, zullen den „ volgenden Brief recht tydig maaken; en wy twyfelden „ daarom geenzins aan denzelven eene plaats in ons *Men-* „ *gelwerk* in te ruimen."

MYN HEER!

Op den twaalfden van July, des voorleden Jaars, zeilden wy van *London*, en landden eerst op 't Eiland *Wight*, een klein Paradys, waar wy twee dagen bleeven. De Natuur ſchynt geene haarer gaven geweigerd te hebben, om 't zelve te verſraaijen; en ik weet 'er geen plaats, of dezelve ſchenkt den aanſchouwer een aangenaam gezigt. De Inwoonders gelyken naar hun Eiland: zy leeven onderling in een klein Gemeenebest, men vindt 'er geen Ryken, en ook geene Bedelaars. Zy zyn, over 't algemeen, vrolyk, zindelyk en verpligtend: en men vindt weinig voorbeelden onder hun, van iemand, die een perſoon trouwde, welke op dien tyd niet op dit Eiland was, of 'er zich vervolgens nederzette. Van daar voeren wy na *Plymouth*, en voorts na St. *George's Kanaal.*

Wy hadden voor, het Eiland *Man* aan te doen: dewyl dit een dier weinige plaatzen is, waar de *Runiſche characters*.

ten overgebragt zyn door de *Deenen*: en de eenigſte, de Noordſche Gewesten uitgenomen, waar men eenige onzer oude *Runiſche Steenen* vindt; doch op Zee kan men altoos niet, naar welgevallen, handelen: de wind noodzaakte ons het Eiland *Man* aan onze rechte hand te laaten, en onzen koers te zetten na de Weſterſche Eilanden van *Schotland*.

't Is zeer vermaaklyk tuſſchen deeze Eilanden heen te zeilen, ſchoon het, zonder goeden wind en welafgerigte Stuurlieden, gantsch onveilig is: in het eerſte geval, hangt men geheel van Eb en Vloed af, en in het tweede, brengt de groote menigte van rotzen u in een beſtendig gevaar.

De Natuur des lands is zodanig, dat het my geen wonder baare, dat 'er een FINGAL en OSSIAN voortkwam. 't Is de eenigſte plaats niet, waar men groote Mannen onder de Bergbewoonders vondt: en wat kan geſchikter zyn om den Poëet te vormen, dan de romanesque en betoverende tooneelen der Natuure, hier zo aartig zamengevoegd.

't Zou verdrietig vallen, eene optelling te doen, van alle de Eilanden, door ons bezogt. De aanmerkelykſte, uit hoofde van derzelver oudheden, zyn *Oranſay* en *Columshill*; *Scarba* van wegen deszelfs bekenden Waterloop, en *Staffa* om de natuurlyke pylaaren, die tot hier toe weinig bekend zyn, en alles, wat ik van dien aart ooit gezien heb, overtreffen.

Het Land is vol van Noordſche Oudheden, als Kasteelen, Sterkten, Begraafplaatzen en Gedenktekenen: het Volk, zeer verpligtend en gastvry van aart, heeft veele Gebruiken, welke eene zeer groote overeenkomst hebben met die onzes Landvolks, onder anderen het vieren van den eerſten Mey (*).

Wy verlieten deeze Eilanden, en kwamen, onze reis voortzettende, eindelyk, den acht- en twintigſten van Augustus, aan *Ysland*, waar wy het anker wierpen, te *Besſeſtedr*, eertyds de woonplaats van den beroemden STURLESON. Wy ſcheenen ons hier in eene andere wereld te bevinden; in ſtede van de fraaije gezigten, waar mede Wy

(*) In *Zweeden*, waar de Lente omtrent dien tyd een aanvang neemt, *war Fruday* geheeten; op denzelven zyn de Boeren, dewyl de landarbeid begint, gewoon zich tot denzelven voor te bereiden, door het drinken van zwaar Bier; en hebben tot een Spreekwoord: „ Men moet merg in de beenen drinken."

wy onze oogen verlustigd hadden, aanſchouwden wy thans de ſchriklyke overblyfzels van veelvuldige verwoestingen. Verbeeld u een land, 't geen, van 't eene einde tot het andere, niets dan barre rotzen, wier toppen met eeuwigduurende ſneeuw bedekt zyn, den oogen biedt: en tuſſchen deeze velden verdeeld door met ys bekorſte ſpleeten, wier hooge en ſcherpe punten, elk om 't zeerst, u het gezigt poogen te betwisten, van het weinige gras, 't geen ſchaars daar tuſſchen uitſpruit. Deeze vreeslyke rotzen bedekken desgelyks de weinige hier en daar verſtrooide wooningen der Inboorelingen; nergens doet zich een enkelen boom op, die ſchaduw verſchaft aan vriendſchap en onſchuld.

Ik geloof, Myn Heer, dit weinige zal u niet ſterk in bekooring brengen, om een Inwoonder van dit Eiland te worden: in de daad, op het eerſte gezigt van zulk een Land, komt iemand in verzoeking, om te gelooven, dat het onmogelyk is, voor eénig menſchlyk ſchepzel, hier zyn verblyf te verhouden, en hy zou het vaſtſtellen, als hy de Zeekust niet allerwegen met booten bezet zag.

Schoon 'er nauwlyks eenig Land zy, zo weinig door de Natuur begunſtigd, en waar zy zich allerwegen in zulk eene ſchriklyke gedaante vertoont, bevat *Ysland* omtrent zestig duizend Menſchen, die, eigenlyk geſprooken, niet gezegd kunnen worden ongelukkig te weezen, hoewel zy geene kennis hebben aan 't geen elders het geluk der Stervelingen uitmaakt. Ik bragt 'er omtrent zes weeken door, met groot vermaak; deels my verlustigende in de beſchouwing van een der zonderlingſte vormingen van de Natuur; deels in onderrigting op te doen by de Inboorelingen, ten opzigte van hunne Taal, Zeden, enz.

Gy weet, Myn Heer, dat *Ysland*, in de elfde Eeuw, bewoond wierd door eene *Noorweegſche Volkplanting*, onder welken zich veele *Zweeden* bevonden. Zy bleeven in deezen afgelegen hoek der Wereld, eenen langen tyd, volkomen vry; doch waren, in 't einde, verpligt, zich aan de *Noorweegſche* Koningen te onderwerpen, en werden naderhand, met *Noorwegen*, aan de Koning van *Deenemarken* onderhoorig. In 't eerst werden zy beſtuurd door een *Admiraal*, alle jaaren derwaards gezonden, om de noodige beſchikkingen te maaken; doch dit is zints veele jaaren veranderd, en men heeft een Landvoogd benoemd, die ſteeds op het Eiland zyn verblyf houdt.

De *Yslanders* zyn van een goeden en eerlyken inborst; doch

doch teffens zo ernſtig en dofgeestig, dat ik my nauwlyks kan te binnen brengen, een hunner te hebben zien lachen. Zy hebben op verre na die ſterkte niet, welke men veelligt in hun zou veronderſtellen, en ſchoonheid viel hun nog minder ten deele. Hunne voornaamſte bezigheid, in de uren van rust en uitſpanning, beſtaat in elkander de geſchiedenisſen, voorvallen van vroegere dagen, te vertellen: weshalven men, tot deezen dag toe, geen *Yslander* ontmoet, of hy is wel onderrigt in de Geſchiedenis zyns eigen Lands. Zy ſpeelen ook op de kaart.

Hunne Huizen zyn gebouwd van Lava, en met zooden gedekt, en zo klein, dat men 'er zich bezwaarlyk kan wenden en keeren; ze zyn ongevloerd, en hunne venſters zyn, in ſtede van glas, met dun vel van zekere Dieren digt gemaakt. Zy gebruiken geene Schoorſteenen: en ſtooken nimmer vuur dan om ſpyze te kooken: wanneer zy het vuur op den grond nederleggen. Gy zult het daarom niet vreemd vinden, als ik u vermeld, dat wy geen huizen zagen dan winkels en pakhuizen: op onzen tocht na den berg *Hekla*, waren wy verpligt onzen intrek in de Kerken te neemen.

Het voedzel der *Yslanderen* beſtaat voornaamlyk in gedroogden Visch, ſterke Boter, welke zy voor eene groote lekkernyy houden, Melk, gemengd met Water, Wey en weinig Vleesch. Zo weinig Brood ontvangen zy van de *Deenſche Compagnie*, dat 'er nauwlyks een Boer gevonden wordt, die 't zelve meer dan drie of vier maanden in een geheel jaar eet. Zy maaken desgelyks meel van eene ſoort van Mosch (*), dat zeer wel ſmaakt. De hoofdbezigheid der Mannen is visſchen. De Vrouwen draagen zorge voor het Vee, breijen kouſſen, beredderen den Visch door de Mannen aangebragt, en leenen hun de hand in het gereed maaken van deeze Koopwaare.

Behalven den Visch, voert de *Deenſche Compagnie*, die 's jaarlyks vyftien of twintig Schepen derwaards zendt, en in 't bezit is van eene Monopolie, zeer drukkend voor de *Yslanders*, eenig Vleesch, Dons, en Valken van dit Eiland. Geld is hier zeer ſchaars; dit is de rede, dat de handel hier meest gedreeven wordt met Visch, en eene ſoort van ruwe geweeven Stoffen, door de Inboorelingen *Wadmal* geheeten; en elle *Wadmal* wordt op twee Visſchen gerekend; en acht en veertig Visſchen hebben de waarde van één Ryksdaalder.

In

(*) By de Kruidkundigen bekend onder den naam van *Lichen Islandicus*.

In deeze Stoffe en Visch betaalen zy ook hunne belastingen. Naa den korten tyd onzes verblyfs, hadden zy meer kennis aan Goud dan by onze aankomst.

Van Rundvee zyn ze wel voorzien, 't zelve is doorgaans ongehoornd; zy hebben desgelyks Schaapen, en zeer goede Paarden: de beide laatstgemelde Dieren houden zy den geheelen winter door in 't veld; Honden en Katten vindt men hier in groote menigte. Van wilde en onhuislyke Dieren, hebben zy geene andere dan Rotten, Vosfen en eenige Beeren (*), die alle jaaren met de dryvende Ysvelden uit *Groenland* aankomen: deeze worden, zo ras zy aankomen, gedood; eigenbelang zet de *Ysianders* hier toe aan: deeze zouden onder hun Vee een groote slachting aanregten, en zy krygen daarenboven van den Koning tien Dollars voor elken Beer dien zy dooden; ook wordt de huid hun afgekogt. De tegenwoordige Landvoogd van *Ysland* heeft 'er de *Ree-dieren* zoeken in te voeren; doch tien van de dertien stierven op reis; de drie overgebleevene leeven 'er met hunne Jongen.

't Is zeldzaam dat 'er geen Houtgewas op 't Eiland wil tieren; hier en daar vindt men een Boom, doch de hoogte haalt nauwlyks twaalf voeten, en is drie of vier duimen dik: nogthans zyn 'er zekere bewyzen voor handen, dat 'er voorheen veel boomen groeiden. Dit moet toegeschreeven worden aan de vreeslyke Stormwinden, welke hier dikwyls woeden, en groote verwoesting veroorzaaken; doch, bovenal, aan de vermeerderde koude door den aangroei der Ys-schollen, die 'er 's jaarlyks van de *Groenlandsche Kust* aankomen, en eilanden van Ys vormen. De oostlyke oevers van *Groenland* (thans door zommige Aardryksbeschryvers *Oost-Groenland* geheeten,) werden eertyds bewoond door eene *Noorweegsche Volkplanting*, die een Bisschoplyken Zetel hadden. Van *Ysland*, zo wel als van het vaste land, voeren eertyds Schepen na deeze kust, die tegenwoordig volstrekt ongenaakbaar, en reeds een reeks van jaaren zo geweest is, door de vervaarlyke Ysschotzen, die te eenemaal den overtocht van de Westkust van *Ysland* na de Oostkust van *Groenland* belet-

(*) De *Beeren*, hier gemeld, zyn de *witte* of *verscheurende Pool-Beeren*, een geheel ander soort dan onze bruine of zwarte Beeren; schoon de Ridder LINNÆUS ze hieldt voor een nieuwe soort, daar hy geen deezer Dieren gezien of onderzogt hadt.

letten. ARE FRODE, een zeer oud Schryver der *Yslandſche Jaarboeken*, tekent op, „ dat de *Noorweegers*, toen zy „ (omtrent het einde der Negende Eeuwe) eerst op *Ysland* „ landden, 't zelve met bosſchen en wouden bedekt von„den, tusſchen het ſtrand en het gebergte." De koude, door de groote Ysverzamelingen, op de oevers van dit Eiland veroorzaakt, is zomtyds zo knellend, dat dezelve Menſchen en Beesten het leeven kost.

De Mosſen en Grasgewasſen, waar uit de *Flora* der Yslanderen voornaamlyk beſtaat, zyn reeds voor lang, door de Kruidkundigen, uit de School van LINNÆUS, zo wel onderzogt en in orde geſchikt, dat Mr. BANKS en Dr. SOLANDER alleen eene ſoort van klein Gras vonden, de opmerking van vroegere Onderzoekeren ontſnapt: en zy hielden 't zelve nog eer voor eene toevallige verſcheidenheid, dan voor eene onderſcheide ſoort. — Graan kan hier met geen gewenschten uitſlag geteeld worden: ſchoon ik Kool, Pieterſely, Wortelen, en Erten heb zien groeijen in vyf of zes tuinen, volſtrekt de eenige op 't geheele Eiland.

Ik moet by dit alles nog iets voegen van de *Yslandſche Geleerdheid*. Vier of vyf Eeuwen geleden, waren de *Yslanders* beroemd, van wegen hunne Dichtkunde en kennis in de Geſchiedenisſen (*). Ik zou hier veelen hunner Dich-

te-

(*) FINNEUS, de tegenwoordige Bisſchop van *Skallholt*, door Dr. VON TROIL, als een der eerſte Geleerden des Eilands genoemd, vergelykt, in zyne *Kerklyke Geſchiedenis van Ysland*, in den jaare 1772 uitgegeeven, den ſtaat der Weetenſchappen op *Ysland*, by de vier Leevensſtanden der Menſchen „ Der„ zelver Kindsheid duurde tot het jaar 1056, wanneer de In„ voering des *Christlyken Godsdiensts* het eerſte licht van kennis „ deedt aanbreeken. Zy waren in haare Jeugd tot het jaar 1110, „ toen men de eerſte Schoolen begon op te rigten, en meer „ agts ſloeg, dan voorheen, op het onderwys en de opvoeding „ der Jeugd. De Manlyke ouderdom duurde tot het midden „ der Veertiende Eeuwe, toen *Ysland* het grootſte aantal van „ Geleerden voortbragt. De Ouderdom vertoonde zich omtrent „ het einde dierzelfde Eeuwe, wanneer de Weetenſchappen al„ lengskens afnamen, en bykans geheel verdweenen: geen Wer„ ken van verdienſten kwamen 'er te voorſchyn. De Geſchied„ kunde haalde het hoofd onder, in de Dichtkunst vondt men geen „ ſmaak, en alle de andere Weetenſchappen werden met een dik„ ke duisternis omgeeven. De Schoolen vervielen, en op veele „ plaatzen hadt men 'er geene in 't geheel. 't Was iets zeld-

teren [illegible] en de Geschiedenissen der Noordsche Koningen zoeken, en de beroemde SNIO STURLESON [illegible] te Hola, met welken de Zweeden de aanbrengen hunner Geschiedenissen te danken hebben. Wy hebben daar in zo hoog een prys op de oude Yslandsche Verhaalen en Liedtjen, dat ze meest alle van het Eiland, en zo zeldzaam daar te vinden zyn, dat ik, niettegenstaande alle aangewende moeite, om ze te zien te krygen, gedurende myn verblyf, slechts vier of vyf Yslandsche Handschriften onder 't oog kreeg.

In de binnenste gedeelten des Eilands, heeft men onze oude Landtaale nog vry zuiver bewaard; doch aan de kusten, waar de Inwoonders veel met de *Deensche Kooplieden* verkeeren, is dezelve eenigzins veranderd. Eenige Yslanders spreeken het *Deensch* vry goed: doch die geen *Deensch* verstonden, wisten zich ligter verstaanbaar voor ons *Zweeden*, dan voor de *Deenen*, uit te drukken. —— Wy vonden 'er drie of vier *Runische Geschriften*; doch ze waren alle van hedendaagschen, en dus van geene waardye. De Yslandsche *Geestlykheid* weet weinig meer, dan eenig *Latyn*, 't geen zy in de Bisschoplyke Zetels, *Skalholt* en *Hola*, opdoen. Eenigen hunner hebben, egter, op de Hoogeschool te *Koppenhagen* gestudeerd; en ik heb drie Mannen van groote Geleerdheid onder hun ontmoet, die byzonder bedreeven waren in de *Noordsche Oudheden*.

Dat 'er een Drukkery op *Ysland* is, weet elk; de zeldzaame uitgaven van Boeken te *Skalholt* gedrukt zyn bekend; doch ik verwagtte niet dat de Drukkunst hier tot zo hoog eene jaartekening opklom, als men my vertoonde. Een Zweed JOHN MATHIESON bragt hier de Drukkunst tusschen de jaaren 1520 en 1530, en gaf in 't jaar 1531 het *Breviarium Nidarorsiense*, in 't licht. De *Yslandsche* Bybel werd in 't jaar 1584 gedrukt; deeze Drukkery was te *Hoolum* of *Hola*, op 't Noordlykst gedeelte des Eilands, binnen den Noordpoolkring.

„ zaams, in lien iemand Latyn verstondt, en weinige Priesters „ konden den Dienst glad leezen."

VER-

VERHANDELING OVER DE NUTTIGHEID, EN BESCHRYVING VAN HET HIER NEVENS AFGEBEELDE WERKTUIG, OM BY EENE SLANG-BRANDSPUIT TE GEBRUIKEN. Door CORN. WILH. RENSING, *Mr. Zilverſmit, te Zwolle.*

De ondervinding heeft reeds voor lang getoond, hoe voordeelig het zy, wanneer men, by ongeluk van brand, van bekwaame hulpmiddelen voorzien is. Tot dat einde wierd, al voor eenigen tyd, door zeker perſoon alhier, een ſoort van Schraag vertoond, ter oprigtinge van de pyp van eene Slang-Brandſpuit; om daar door het water in of op een brandend Gebouw, dat door zyn ſtand, hoogte, of uit andere reden, niet te genaaken was, gevoegelyk te kunnen brengen.

Het niet beantwoorden van dit Werktuig aan de verwagting, gaf my aanleiding, om te beproeven; of 'er, op dat voetſpoor, niet een Werktuig vervaardigd zoude kunnen worden, het welk in alle opzigten aan dit oogmerk voldeed, en zodanig een oordeel ik in deze nevensgaande *Afbeelding* voorgeſteld te hebben.

Fig. I vertoont het geheele Werktuig van agteren, alleen met weglaating van de twee Schoorſtylen.

A, B zyn twee regtopſtaande ſtylen, ter lengte van 40 a 50 voeten; dezelven zyn te zamen verbonden door de twee dwarshouten C en D; op ieder van deeze twee ſtylen is gehegt een Belegſtuk E, F; welken, ter halver breedte weggeſchaafd zynde, eene ſleuf of goot tegens de ſtylen, A, B, uitmaaken. In en door deeze ſleuf kan het te zaamgevoegde Raamwerk, N, O, met het daarin gehegte vlak P, benevens de daarop in den Beugel R, vastgeſlooten pyp Q, en Slang S, tot de begeerde hoogte opgehyst worden.

Dit geſchiedt, door behulp van twee touwen, die over de ſchyven, G, H, loopen; welken men, als het raam op zyne hoogte is, by L en M vastmaakt. Voorts zyn 'er nog, onder aan de regtopſtaande ſtylen, yzeren punten X, Y, om het uitglyden van 't Werktuig, by 't gebruik, te verhoeden.

Fig. II vertoont het Werktuig op zyde, met de twee Schoorſtylen.

V, W, van welken de Schoorſtyl V, in zyn waaren

ſtand geplaatst is; dezelven dienen om het Werktuig, als het gebruikt wordt, overeinde te houden. Het vlak P, dat hier, met de daarop vastgemaakte Pyp Q, in eene ſchuine rigting ſtaat, is op en neder, mitsgaders zydlings, beweegbaar, door middel der twee touwen T, U, die mede aan de Klampen L, M vastgemaakt kunnen worden; en Z verbeeldt den ſtraal water, die uit de pyp en ſlang Q, S voortkomt. De twee Schoorſtylen V, W moeten een twaalfde langer zyn dan de regtopſtaande ſtylen; aan welken zy, by K, L, door Knierhengzels, gehegt zyn; 't welk de berſting van het Werktuig te gevoeglyker maakt; nadien men de Schoorſtylen dan ſlegts op de ſtaanden heeft toe te ſlaan.

Fig. III vertoont het buitenſte Raam N, in *Fig.* I.

Het zelve is van boven voorzien met twee binnenwaarts geboogen Haaken *k*, *l*; waar aan de touwen, om het op te hyzen, vastgemaakt worden; *c*, *d* wyzen de twee plaatzen aan, in welken de koperen aſſen van het Raam, in

Fig. IV, *a*, *b*, vertoond, ſluiten moeten; waardoor dit Raam eene verticaale beweeging kan hebben. En even zo zyn 'er in dit Raam twee holten by *g*, *h*; mede om daar in te ontvangen twee aſſen van het Vlak,

Fig. V, by *e*, *f*, afgebeeld, 't welk daar door eene horiſontale beweeging toelaat. Dit Vlak behoeft alleen eene maatige plank te zyn; dog, naar het uiteinde, moet dezelve ſchuins afhellen; en aldaar eene holle eenigzins rond afloopende ſleuf, by *i* aangeweezen, hebben, om 'er de waterſlang in te vatten, en dezelve voor het knikken te beveiligen. Met Letter R wordt de beugel aangeweezen, waar in de pyp gevat, en wel vast geſlooten wordt, by *o*, door middel van een kiel of pen. Deeze beugel moet zo hol gemaakt worden, dat die holte aan de rondheid van de pyp juist beantwoorde; om het verglyden te beletten; *m*, *n* duiden twee gaten aan, in welken men de koorden, ter beweeginge geſchikt, vast kan maaken.

Fig. VI vertoont een Knierhengzel, door 't welke de ſchoorſtylen V, W, in *Fig.* II, aan de ſtaande ſtylen, by K, L vast, dog beweegbaar, gehegt worden: *p* vertoont den ſtyl op zyde; *r* het beleggſtuk; *q* het knierhengzel, en *s* den ſchoorſtyl.

By het vervaardigen van dit Werktuig dient wel in agt genomen te worden, dat men 'er gezond en gaaf hout toe gebruike; dog het moet niet overzwaar van hout zyn, om

dat

dat zulks onnut is, en het ſpoedig verplaatzen moeilyk maakt. De regtopſtaande ſtylen kunnen, even als de brandladders, gewoonlyk, van onderen wat dikker dan van boven zyn. Men zou het houtwerk, om het voor de vonken te beveiligen, kunnen teeren, en met hamerſlag beſtrooijen.

De beugels, de hengſels, ſchyven en asſen, dienen van Koper te zyn, tot vermyding van het roesten, en om eene vryer beweeging te hebben; zoo kan men ook in de raamen, *Fig.* III en IV, *c*, *d*, *g*, *h*, Koperen bosſen maaken, in welken de asſen, zonder belemmering, bewoogen kunnen worden.

Het raam kan gevoeglyk in een Brandſpuitshuisje, en de toegeſlaagen ſtylen ter plaatze daar men gewoonlyk de brandladders heeft, geborgen worden.

Dit, dunkt my, zal genoeg zyn, om eene ſchets te geeven van een Werktuig, dat, naar myn gedagten, van veel nuts by de brandſpuit zyn kan.

Voor eerst, is men daar door in ſtaat, om, op plaatzen, welken men niet beklimmen kan, de pyp van de ſpuit, 30, 40, en meer voeten hoog te brengen, en in alle vereischte rigtingen te beweegen, zonder dat iemand, door de pyp te beſtieren, zig behoeft bloot te ſtellen aan het gevaar van een inſtortenden muur of dergelyken; men heeft ſlegts de koorden maar lang genoeg te maaken.

Ten tweeden, kan men de pyp regt voor een open venſter, of dergelyken, waar de brand is, plaatzen, zonder dat men die met brandladders behoeve te beklimmen; het welk dikwerf om den gloed ondoenlyk, of althans ten hoogſte gevaarlyk is, wanneer het houtwerk van binnen door het vuur reeds verteerd zy.

Ten derden, geeft dit het grootſte voordeel tot ſpoedig blusſen van een fellen brand; dewyl men den ſtraal water in zyne volle ſterkte kan doen werken. Het is genoeg bekend, dat, wanneer men, by een fellen brand, het water boogswyze daar in moet brengen, op zulk een afſtand, dat de ſtraal zig reeds tot druppelen verdeele; dat als dan de geweldige hette in ſtaat is, het water niet alleen over den brand heenen te dryven, maar zelfs dermaate te verteeren, dat men, by het aanhoudend ſpuiten, geen de minſte vermindering van het vuur gewaar worde.

Zo dit Werktuig eens in gebruik gebragt wierd, twyffele ik niet, of men zou deszelfs uitſteekende nuttigheid, wel dra ondervinden; en zo 'er zig, by zommige Leezers, nog

eenige zwarigheden mogten opdoen, verwagte ik van hun, dat zy zelven ook de hand aan het werk zullen ſlaan, om hunne verbeteringen op te geeven, waarvan ik met zeer veel genoegen gebruik zou willen maaken.

Zwolle, den 20. *Aug.* 1780.

DE GEBLUSCHTE BRAND.

Onlangs werdt 'er in ons Dorp brand geroepen. Myne deur open doende, vernam ik, dat het ongeval niet verre van onze buurt ſchool. De Brandſpuit, naby zynde, werdt ſchielyk door den drom des volks heen geſleept; want ik geloof niet, dat 'er ergens eene plaats is, daar men zo ras een middel by de hand heeft, om den voortgang des vuurs te ſtuiten, als in ons Dorp. Men wagt niet, gelyk op andere plaatſen, naar de komſte van den Hoofdbevelhebber, die, den brand vernomen hebbende, en geroepen zynde, eerst wat ter verſterking binnen ſlaat, en, met alle bedaardheid, zich in een ander gewaad ſteekt; om tegen de aanvallen van het geſpooten water, of der koude, zo de brand by nagt, en in een ongunſtig Jaargetyde, voorvalt, beveiligd te zyn. Want die ontydige bedaardheid is, zomtyds, de oorzaak, dat de vlam veel te ſterk aan 't woeden is, om na het water te luisteren, en dat andere gebouwen, die bewaard konden weezen, reeds aangeſtooken zyn. Neen; in deezen dringenden nood is Booy Kaptein; de minſte vraagt, aanſtonds, den ſleutel van de buuren, welke hem in bewaaring hebben, en het naast by het Brandſpuithuis woonen; en, zo die niet ſpoedig genoeg gegeeven wierd, zou men geene zwarigheid maaken, om de deur op te trappen. In dien yver holt men met het bluschmiddel heen; en hoewel het, door dien onbeſtierden drift, den meesten tyd, zeer woest en ruuw toegaat, valt dezelve, doorgaands, ten goede uit, in het verleenen eener ſpoedige hulpe; zo dat 'er weinig voorbeelden zyn, ſchoon wy, meestal, houten huizen hebben, dat meer dan één huis afbrandt. Om tot de zaak te komen; elk was op de been. Verſlaagenheid werd, gelyk doorgaans, by zulk een rampſpoed, op de aangezigten geleezen. Myne buurvrouwen maakten vry wat getiers. Ik volgde de menigte tot aan het huis, daar de brand moest wee-

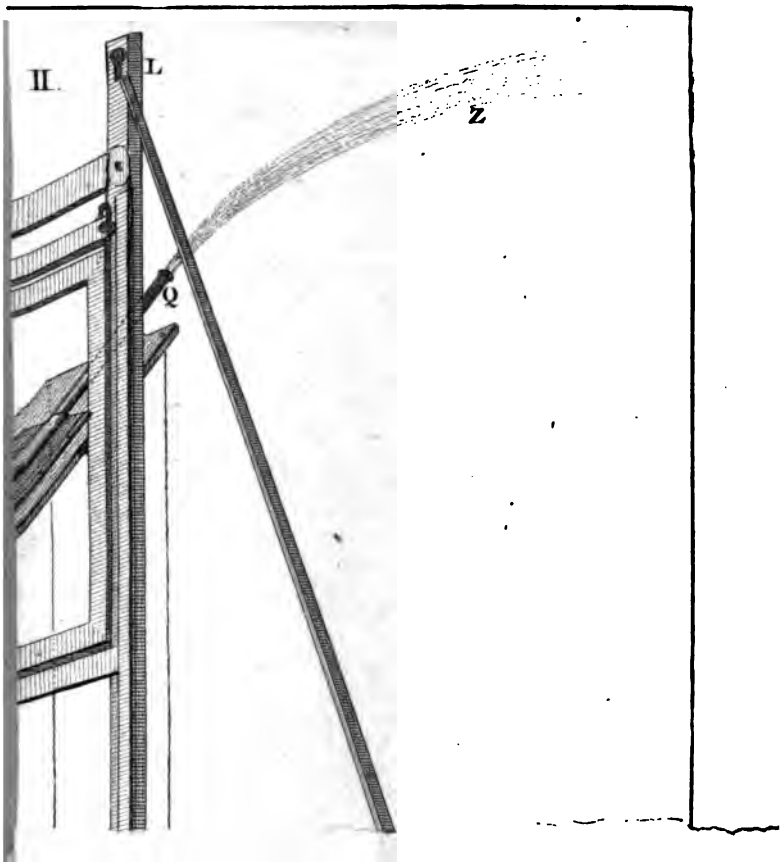
II.
L
Z
Q

weezen; maar vernam, van buiten, noch vuur noch rook. Zommige zeiden, dat zy die vernomen hadden. De zaak was ook zo geweest, dat men brand ontdekt hadt; dan, aanſtonds, ter hulpe daar by zynde, werdt het vuur, zeer ſchielyk geſmoord, eer nog de Spuit kwam, welke dus, onverrigter zaake, moest te rug gebragt worden. ——— Ik ging, dier te leurſtelling zeer wel getroost, met genoegen na myne wooning, en meende die zelfde blydſchap op de weezens der menigte, die my volgde, te zullen ontdekken. Geen wonder! de buurt, daar het ſpoedig herſtelde ongemak was voorgevallen, ſtondt vol huizen; de wind ſtak met eene ontzaggelyke kragt op. Het vuur kon ongelukkige gevolgen gehad hebben, en, daardoor, meer dan éene wooning verwield zyn. Dog in het rond ziende, en naar het geſprek van zommigen luisterende, bemerkte ik die blydſchap niet, welke my voldeedt. Het gemeenſte Volkje, dat de Spuit beſtierde, bragt, met een ſoort van weerzin, de Spuit te rug. Wat D..... hoorde ik eenen mompelen: is het anders niet?.... Zelfs de Vrouwtjes in de buurt, die zo geſnikt, en tot my gezegd hadden: ach, myn lieve Myn Heer!..... dat ziet 'er naar uit.... zoo'n wind! die zelfde Vrouwtjes gingen ſchoorvoetende na huis; en ik bemerkte onder haar en eenige Mansperſoonen wel een gejouw, dat zommigen zich, te vergeefs, zo wakker afgeſloofd hadden, maar geene blyde en dankbaare aandoeningen, uit hoofde van zulk eene gelukkige uitkomſte.

Meermaals vermaak hebbende in 't nagaan van de gewoone handelwyze der menſchen, en derzelver ſpringveeren, zo ſloeg ik ook dit gedrag myner buuren en deszelfs oorzaak, met oplettendheid, gade. Ten aanzien van het Volkje, 't geen aan de Spuit was, vonde ik eene duidelyke reden, en kon gemaklyk begrypen, hoe die eene Knaap, by zulk eene gelukkige uitkomst van zaaken, den Duivel, op zodanig eene mislyke en ongeſchikte wyze, te pas bragt, dat ik genoodzaakt ware by my zelven te laggen, ſchoon ik anders het vlocken, met den uiterſten weerzin, aanhoore. Men weete dan, dat het hier de gewoonte is, om aan alle, die eenig werk, in zulk een tyd, aan de Brandſpuit hebben, ryklyk Jenever te ſchenken. Dit geſchiedt, eensdeels, tegen het uitſtaan van de ongemakken, die men, by zulk eene gelegenheid, te lyden heeft; en andersdeels, om moed en nyverheid in het lyf te hebben; 't geen ook zeer goed is, wanneer de couragie maar de maat niet overſchrydt; zo dat zommige onder hunnen eigenen moed bezwyken, of zo dap-

dapper worden, dat zy, door onnoodig breeken, ſuijen, en omverhaalen, meerder bederven dan nuts doen. Dus vonde ik eene genoegzaame reden, waarom de gemeenſte handlangers by de Spuit, zo te onvreden, na huis gingen. Zy waren bedroogen in de verwagting, en het aangenaame vooruitzigt van ſterken drank te drinken. Elendige begeerte! 't Is te beklaagen, dat deeze dierlyke geneigdheid, die geen agt geeft op eenes anders ongeluk, nog onder Christen-menſchen gevonden wordt. Hoe ontbloot moeten dezulken zyn van alle pligtskennis! —— Nogthans kon dit het geval myner buurvrouwen niet weezen, die al de welmeenendheid haarer voorgaande betuigingen, door haar volgend onverſchillig gedrag, omver ſtieten.

Ik dagt by my zelven; zou haar ſchoorvoetend en onverſchillig henen gaan, na den gebluschten brand, ook daar aan toe te ſchryven zyn, dat zy deezen gedreigden rampſpoed maar al te zeer gunden aan den perſoon, dien hy boven het hoofd hing; en dat het haar heimlyk ongenoegen veroorzaakte, dat dezelve niet meer was uitgebarſten? —— Neen; hy was geen man, die men zulk eene haat kon toedraagen, of die, in algemeene ongunſte van anderen, ſtondt. Dit zou ook eeveneens geweest zyn, als dat iemand, om een ander in het water van kant te helpen, zelve ook daar in loopt, met gevaar zynes leevens, op dat deeze daad maar den ſchyn hebbe van verzinning, en niet den naam van moord kryge; want, den brand niet gebluscht zynde, liepen zy, wegens den hevigen wind, zelve zeer veel gevaar. Daarenboven heb ik, altoos, gunſtiger gedagten van mynen Evenmensch, ſchoon ik, daardoor, wel eens, den naam van laf te zyn gekreegen hebbe. Ik geloove, dat iemand, zelden, zoo overgegeeven boos is, dat hy zulk een onheil, met opzet, zynen naasten gunnen zal; en dat 'er meer dwaasheid dan ondeugd in de weereld is.

Hoe gaarne men door anderen beklaagd ſchynt, wegens het een of ander ongeval, dat by ons hevige aandoeningen van droefheid verwekt: het is zo niet. Wy blyven liefſt, eenigen tyd, in die ontroering. Zy ſchynt iets aangenaams voor de menſchelyke natuur te hebben. Wy zyn te gewoon aan het geen ons daaglyks omringt, en op onze hartstogten werkt. Hoe wonderſpreukig dit ook by zommigen klinken moge, 't is egter eene vaste waarheid, welke de ondervinding, met meer dan een geval, beveſtigt. In het Najaar van 1775, toen we dien hoogen Watervloed hadden, heb ik eene zekere goede Vrouw ge-

kend,

kend, die, zeer aandoenlyk van geſtel zynde, wel een week werks hadt, om van haare ontroerenis te bedaaren, uit hoofde van de verwoestingen, die zy, in haar huis, en rondsomme, door het water, veroorzaakt zag. Nogthans hoorde zy, al beevende, niets liever dan de tydingen, omtrent zommige nieuwe elenden, welke het water te weeg gebragt hadt, die haar, van tyd tot tyd, aangebragt werden. In weerwil van nieuwe onaangenaame aandoeningen, las zy, vlytig, alle nieuwspapieren, die opgevuld waren met akelige berigten van verwoestingen. Zy zondt haaren Jongen, dikwyls, uit, om te verneemen, of 'er niet nog meer droefheidverwekkende berigten het licht zagen. En zy ſcheen wreevelig te worden, als ik haar beduiden wilde, dat zodanige papieren, zo vlugtig opgeſteld, en, meestal, op een los gerugt afgaande, doorgaands de geledene rampen eerder vergrootten dan verkleinden; —— dat de verwoestingen niet zo groot waren, als zy meende; —— dat zy zo nieuwsgierig na die droevige tydingen niet weezen moest. Ik was genoodzaakt te zwygen, wilde ik den naam van een onverſchilligen, onder de kastydingen des Hemels, niet wegdraagen. — Waarſchynlyk was het bovengenoemde ook de reden, dat myne buurvrouwen, na den welafgeloopen brand, zo ſchoorvoetende en onverſchillig henen gingen, om dat zy, door die ſpoedige blusſching, geſtuit waren in den loop haarer aandoeningen, waar van zy het zoet ondervonden, al ſcheenen zy, in den aanvang, het zelve te verbergen; door te zeggen, „ hoe akelig zal het 'er voor ons uit zien, zo „ die brand niet geblusscht wordt." —— Ik ſta in twyfel, of dit gedrag op zich zelve, zonder met andere beginzelen vermengd te zyn, eene grootheid of laagheid van geest te noemen zy. Althans kan het den ſchyn vry wat vermeerderen, dat die Wysgeeren niet zeer verre van het regte ſpoor verdwaald zyn, die zeggen, dat het natuurlyk kwaad, in onze zielen, zo veele onaangenaame aandoeningen niet verwekt als zommigen waanen; dat het zo erg niet is, als het zich vertoont; dat het, met veel goeds vermengd, en dikwyls allerheilzaamst zy, in deszelfs gevolgen. Is dit gedrag, integendeel, eene laagheid van ziel, dan kan men dezelve vergeeven, zo als men menſchelyke zwakheden vergeeven moet. Ik ben hier toe mede zeer gereed; maar vreesde op dien tyd, dat die onverſchillige houding, en dat ſchoorvoetend heen gaan myner buuren, uit dwaaze beginſelen, zynen oorſprong nam.

Ik

Ik heb, namentlyk, reden te denken, dat haare begeerten, om, voor eenigen tyd, van de huisſelyke bezigheden ontſlaagen te weezen, om aan gemak, nieuwsgierigheid, praatzugt en wat dies meer zy, toe te geeven, ook myne nabuurſchap zulk eenen traagen tred deedt neemen, als zynde zy, in dit alles, te loor geſteld. Of weet men niet, dat, ſtaande het ongeval, waar van wy ſpreeken, de huisſelyke verrigtingen ſtille ſtaan? Het hart is te bekneld, en de handen zyn daardoor te zeer gebonden, om iets uit te voeren, gelyk men gewoon is te ſpreeken. Koomt zo lang by my, zegt de een tot den ander. Hoe ſchoon lykt dat zommigen, die gaarne wat rusten van hunnen arbeid; en, in zodanige omſtandigheden, het ongenoegen haarer Mannen niet te vreezen hebben, wanneer de dingen, by hunne te rug komſte, niet in orde zyn. Staande zodanig een ongeluk, valt 'er tevens eene geduurige verandering van voorwerpen voor. En zou die der Vrouwen, in het byzonder, niet behaagen? Men beklaagt den perſoon, dien het ongeval treft. Men toont, door dit beklag, ieder als om het zeerſte, de welmeenendheid en uitgeſtrektheid zyner menſchenliefde. Die goede Man! die arme Vrouw! die lieve Kinderen! die braave Dienstmeid! hoe dat die het tog hebben! wordt, met luider ſtemme, en, byna zonder onderſcheiding, wie 'er ſpreekt, gehoord; gehoord, zonder dat men iemand van de ongelukkigen helpt, of zonder dat de een of ander, al was zulks in zyne magt, dikwils een hand, ter onderſteuninge, uitſteekt. Men raakt aan 't ſpreeken, over de onderſcheiden branden, die, geduurende der aanweezigen leeven, geweest zyn; even of dit in ſtaat ware het tegenwoordige geval te verligten, gelyk ik, eenmaal, het verdriet had, na eenen afgeloopen brand, door iemand, zeer lang te worden opgehouden, welke, al vry wat gevorderd zynde in jaaren, my noodzaakte te gaan zitten, en aan te hooren, uit breedvoerige aantekeningen, alle de ongemakken, by zyne geheugenis, door brand veroorzaakt, mitsgaders het Jaar en de Maand waar in, den dag en het uur wanneer; de aanleidelyke oorzaaken, na welker veele hy, nogthans, maar giſſen moest, uit welke zy gebeurd waren, het zy door het onweder, door een onvoorzigtig gebruik van vuur, en wat dies meer zy. —— Is de wereld nog niet wyzer, en zo dwaas, dat zy, ſchoon niet met opzet, uit een boos hart, nogthans ongemerkt de rampen van anderen als begeert; alleenlyk, om, door verandering van treffende voorwerpen, zich zelve eenig vermaak te

gee-

geeven; om aan luiheid, nieuwsgierigheid en praatzugt, te voldoen, en een kwanswys medelyden te toonen? Laaten wy 'er uit leeren, dat men van het gejammer en luid geter over de elenden van anderen, vry wat, moet aftrekken. Wel een drie vierde gedeelte van eigenbelang ſchuilt onder die vertoonde aandoeningen. En hy alleen is de waare Menſchenvriend, die, by aldien het een of ander ongeluk zyne Stad- of Dorpgenooten treft, zich wel niet onverſchillig, maar ſtil houdt, wanneer hy 'er niets aan doen kan. Of, omgekeerd, aanſtonds ter daadelyke hulpe van deszelfs Natuurgenooten toeſchiet, zo hy 't vermogen hebbe, van daar toe iets in 't werk te kunnen ſtellen.

NIEUWJAERS BESPIEGELING.

Daer de ſlaep my thans heeft verlaeten, en het lieve morgenlicht my in de oogen blinkt, mag het my weder gebeuren den eerſten dag van een nieuwbegonnen Jaer te aenſchouwen! Zyt dan welkom, ſtaetelyke Dag! Dag van vreugde, gewoel en pligtpleegingen! Dat ik u, vóór de ſtad zich op een loopen en draeven zal ſtellen, met denkende aendacht gadeſlae, en uit uwe verſchyning' nutte leeringen trekke!

Welke tafereelen van het afgeloopen Jaer doen zich daer voor myne verbeelding op! Hier beſchouw ik een' Rykaert, die, door zyne ſchatten beguicheld, zich in den waen bracht, als of het hoogſt geluk daer aen verbonden was, en elk, die dezelve moest derven, voor eenen beklaegenswaerdigen ellendeling mogt gehouden worden. Zyne Vorſtelyke wooning, zyn prachtige ſtoet, zyne heerelyke tafel, deeden hem, met verachting', op zyne minderen nederzien, en hadden hem zó vast aan hunne genieting' gekluisterd, dat hy alle poogingen aenwendde, om de minſte gedachte, van die eens te moeten derven, zeer verre van zich te verwyderen. De weelde had zyne ziel tegen het geklag der behoeftigen verhard, en zyne beurs voor hun geſlooten. De eerbewyzingen, die het eigenbelang hem aendeed, hadden hem zó opgeblaezen gemaekt, dat hy, hoewel van alle kundigheid en deugd ontbloot, zich verbeeldde eene innerlyke waerdy te bezitten, welke hem dagelyks dien wierook deed toezwaeien; ja dat hy ſchier eene Godheid op aerde was. Doch eens-

klaps

klaps verandert dit Tooneel! Eene kwynende ziekte overvalt hem! Schrik en beroering beſtormen zyne ziel! Doodelyke angſten folteren dezelve! Nu word zyn oog geopend! nu beſpeurt hy, dat zyn vruitzicht eens genots van nog veele jaeren zou kunnen verydeld worden! Zyne kragten neemen allengskens af! Zyn hart kan nog niet zyne geliefde banden verbreeken! een flaeuwe ſtraal van hoop' beſchynt nog het zelve! De dood echter geeft hem zulk een' wisſen ſlag, dat hy, in één ſtip des tyds, alle zyne bezittingen, als eene ligte morgenwolk ziet verzwinden, en in de eeuwigheid ſtapt, zonder 'er aen gedacht te hebben!

Daer zie ik een' angſtigen Vrek, die goederen op goederen ſtapelde, als of hy voor 't onderhoud van een gantsch leger te zorgen hadt, en zyne levensdagen nimmer zoude eindigen! De bleeke kommer en 't knaegend verdriet zaten hem ſteeds op de hielen! Van den opgang der Zonne tot derzelver ondergang liet hy geen' oogenblik verlooren gaen, om aen de vermeerdering' zyner ſchatten te arbeiden! Zyn hart was voor menſchenliefde en vriendſchap geſlooten! Altoos agterdochtig, ſchuwde hy 't gezelſchap van zynen medeburger! 't Laeg belang en de hartvochtige knevelary deeden dagelyks een aental van ongelukkigen, dien hy zyne penningen op een' onbetamelyken woeker gegeeven had, traenen van wanhoop ſtorten', en hem met heimelyke vervloekingen overlaeden! Het verlies van bezittingen, anderen, buiten hunne ſchuld, overgekomen, verheugde zyne verfoeielyke ziel; nadien hy daer door gelegenheid kreeg om die dikwerf voor een' geringen prys in te ſlokken! In 't midden nogthans van zyne gehaete handelingen word hy op het ziekbed geworpen! hy druiſcht tegen zyne zwakheid aen! Schoon de ſleutels van zyne kamers, kisten en kasten naest zyne zyde liggen, kan hy echter het denkbeeld niet verdraegen, dat iemand die met list zou kunnen berooven! Hy wil nog als te vooren door zyn huis waeren! Hoewel de doodverf op zyne kaeken zit, moet hy, door eenige perſoonen onderſteund, nog de ronde doen! Men helpt hem op, en terwyl men hem op een' ſtoel nederzet, blaest hy zyn' vuilen adem uit, in de armen eens erfgenaems, die zyn hart, in dat oogenblik, van blydſchap voelt opſpringen, en reeds, by verbeelding, tot over den elleboog in de gouden ſchyven zit, om zyne ongebondenheid en ſpilzucht den teugel te kunnen vieren.

Wat naer gehuil! wat akelig gegil doet myn hart nog van

angſt

angst trillen! Eene in traenen baedende Echtgenoote, met wringende handen, en ten hemel geslaegen oogen, voor 't sterfbed van haeren zielevriend, die zo aenstonds dit traenendal zal verlaeten! Luidweenende Kinderen, aan hunne Moeder gekleefd! De naem van Man en Vader, nokkend onder een gemengd, beroeren nog myne ziel! Daer valt nu al de steun van dit talryk huisgezin, dat, door den noesten arbeid van zyn hoofd, dagelyks van 't noodige bezorgd werd! Rampzalige Weduw! Jammerenswaerdige Spruiten! De Godheid, die verklaerd heeft een Man der Weduwen, en een Vader der Weezen te zullen zyn, zy uwe veilige toevlucht! zy zal het medelyden in den boezem van uwen naesten ontsteeken! Betrouwt op haer, en gy zult redding vinden!

Hoe veelen, die met de wakkerste vlyt zwoegden en sloofden om hunne oude dagen in stilte, en met gemak, te kunnen doorbrengen, terwyl die liefelyke hoop hun in alles vleugels byzette, zie ik in de kaeken des doods gevallen! Hoe veelen, welken, in hunne kommervolle omstandigheden, om hun dagelyks bestaen zuchtten, en het donkerst en akeligst vooruitzicht hadden, rusten thans in het vreedzaem graf! Hoe veelen, die de vruchten van hunnen eerelyken arbeid, daer het zilverhair hunnen kruin reeds begon te dekken, wegens hunne sterke welvaert, nog wat dachten te plukken, zyn uit hunnen genoegelyken levenstrein, op het op het onverwachtst, weggerukt? wat al omwentelingen op het Tooneel der Waereld! Wat al veranderingen, in de omstandigheden van byzondere persoonen, heeft het wisselvallig lot niet doen aenschouwen! Alles heeft ons toegeroepen: het ondermaendsche is niet dan verganglykheid! Dwaeze Stervelingen! Laet uwe verknochtheid aen 't zelve vaeren! Leeft zó, dat gy het met vreugd' kunt verlaeten! Vestigt uw uitzicht op eene betere waereld! dan zullen uwe zielkwellaedjen haere schuilhoeken verlaeten! eene liefelyke kalmte zal derzelver plaets vervangen, en een gerust, wel te vreden, en gelaeten, sterfbed zal uw heilryk uiteinde weezen!

Nieuwaengevangen Jaer, 't welk alle de voorige tafereelen weêr zal verlevendigen! Mogt de Sterveling, door de ondervinding van heengesnelde Jaeren geleerd, zyne dwaesheden, geduurende uwen loop, vaerwel zeggen! Dat hy in u opmerke, hoe de Aerdsgoedheid hem niet op deeze aerde geplaetst heeft om altoos een prooi der ellende te weezen! Hoe de natuurlyke rampen, die, onder Gods voorzienig-

heid, hem, buiten zyn toedoen, mogen beſpringen, en welke hy daerom onderworpen moet verdraegen, niet in wreedheid niet haelen, by die geenen, welken van rede ontaerde Schepzelen zich onderling aendoen; daer eerzucht, twist, haet, nyd en wraekgierigheid, dagelyks, de bloedigſte tooneelen opleveren, en hunne armzalige ſlagtoffers den waeren vriend der menschdoms de medelydendſte traenen afperſen! Liefde, eensgezindheid, deugd en waere godsvrucht, dit is myns harten wensch, mogen in dit jaer alöm welig bloeijen! Dat de ſnoode huichelary en gevloekte zielendwang, voor eeuwig ten afgrond geſtooten, de volgende dagen met hun helsch gif niet bezwadderen! Dat de toorts des oorlogs, wiens akelige vlammen in de nieuwe Waereld treurig ten hemel ſtygen, en tot de oude zouden kunnen overſlaen, geduurende den loop van dit jaer, voor altoos uitgebluscht worde. Dat onze dierbaere Overheden, met de omzichtigſte wysheid, 't ſchranderst beleid, en de blakendſte Vaderlandsliefde van den Hemel beſchonken, den kwynenden Koophandel en de vervallene Fabryken door welgewikte maetregelen mogen herſtellen! Dat Kunſten en Weetenſchappen, onder hun beſtuur, haar hoofd vrolyk mogen opbeuren, en den zegen en de welvaert alöm verſpreiden!

Dan krygt de Sterveling een' hemel hier op aerd.'
Dan word zyn levensloop een keten van vermaeken!
Dan zal der deugdenvriend zyn billyk zuchten ſtaeken;
Want dan is 't menschdom eerst zyn edel harte waerd!
Dit Jaer moog' dus de kroon van alle Jaeren ſpannen,
En zyn voortreflykheid het droef geklag verbannen!

Nymegen. L. STOPPENDAAL, P. Z.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN DE ONDERSCHEIDE WYZEN VAN VRYEN ONDER VERSCHILLENDE VOLKEN.

(Overgenomen uit Dr. ALEXANDER's *History of Women.*)

Van alle Driften, die, op zo verſchillende wyzen, het menschlyk gemoed beweegen en ontroeren, brengen 'er geene eene grooter verandering in de gevoelens te wege, of verzagten en breiden de aandoeningen wyder uit, dan de Liefde. Terwyl de Toorn

Toorn ons in woedende gedrogten hervormt, en de Wraak ons in verſcheurende Dieren herſchept, doet de Liefde geheel tegenovergeſtelde aandoeningen gebooren worden. De Verklaaring van deeze gezellige en goedaartige Drift, aan het Voorwerp, 't welk dezelve inboezemt, wordt in 't algemeen met den naam van VRYERY beſtempeld; en de tyd der Vryerye houdt men, niettegenſtaande de veelvuldige bekommernisſen en ongerustheden, welke denzelven vergezellen, doorgaans, voor een der gelukkigſte tydperken van 's Menſchen leven: zo lang hy onderſteund wordt door Hoope, die behaaglyke dronkenſchap der ziele.

Schoon het te denken zy, dat de wederzydſche genegenheid der beide Sexen, tot elkander, bykans volkomen gelyk ſtaat, zal het, nogthans, daar wy beſtendig ontdekken, dat de verklaaring der genegenheid door de Mannen geſchied, wel der moeite waardig weezen, te onderzoeken, of zulks het uitwerkzel is van Gewoonte, dan iets 't welk in de Natuur rust?

Indien het algemeen doorgaa, dat de Mannetjes, onder alle Dieren, hunne Liefdedrift eerst aan de Wyfjes ontlekken, dan zouden wy zulks mogen houden voor een bedryf, 't welk op de Natuur rust; maar, indien het, van den anderen kant, waarheid zy, gelyk zommige Reizigers verzekeren, dat, by verſcheide Wilde Volken, de Vrouwlyke Sexe niet alleen haare Drift met dezelfde vrymoedigheid openbaart als de Manlyke; maar ook dikwyls deeze laatstgemelde tot omhelzing tragt te dwingen, dan ſchynt zulks het uitwerkzel van Gewoonte te weezen. —— Gewoonte, egter, die grillige Dwinglandesſe der ziele, ontſtaat altoos uit zekeren oorſprong; en deezen heeft men niet zelden in de Natuur te zoeken. Derhalven zal, eens toegeſtaan zynde, dat Gewoonte, welke *Europa*, en veele andere Werelddeelen, het regt om te vraagen den Mannen geſchonken heeft, door een lang en bykans onafgebrooken gebruik, nogthans, die Gewoonte zelve, onzes oordeels, van de Natuur afgeleid moge worden. Want de Natuur, dit blykt voor aller oog ten klaarſten, heeft de Mannen ſtoutmoediger en onverſchrokkener gemaakt dan de Vrouwen, en de werkzaamſte rollen des leevens hun toegedeeld. Het is, over zulks, hoogst waarſchynlyk, dat de Mannen, bewust van deeze hoedanigheden, het regt om te vraagen eerst aannamen; een regt, waar van de Gewoonte, in 't einde, hun eene ſoort van uitſluitend voorregt geſchonken heeft.

Het zou, derhalven, voor toegeſtaan neemende, dat de Liefdeverklaaring het voorregt is der Mannen, gegrond op de Natuur, en geheiligd door Gewoonte, zonder de onderſcheide wyzen, waarop zy deeze verklaaring doen, en dezelve door de Vrouwen aangenomen of afgeſlaagen worden, wanneer wy in ſtaat waren om des een volkomen verſlag te geeven, een der verlustigendſte ſtukken van de Geſchiedenis des Menschdoms opleveren, en eene ſtoffe verſchaffen, even geſchikt tot vermaak der ſchoone Sexe, als ter ernſtige beſchouwing van den Wysgeer.

Van dit vermaak kunnen wy, egter, ſlegts zeer ſchaars iets ſchenken, zo lang wy ons ophouden by de oude Inwoonderen van het Oosten; die geheel vreemdelingen van kiescheid in gevoelens en aandoeningen, met dezelfde driftlooze koelheid eene Bruid kogten, als zy een Os of Ezel zich ten eigendom verkreegen: en, zelfs, ten opzigte van andere Volken, ſtellen de Geſchiedkundige Berigten ons niet in ſtaat, om dit ſtuk zo volkomen te maaken, als wy gaarne wenschten.

Wy hebben, als een algemeenen regel, te nedergeſteld, dat het doen der Liefdeverklaaring, het byzonder voorregt was der Mannen: doch, dewyl alle algemeene regels uitzonderingen hebben, moeten 'er op deezen eenige weinige gemaakt worden. Eene *Israëlitiſche* Weduwe hadt, ingevalle 'er geen Kinderen van 't eerſte Bedde waren, het regt om den Broeder des overleden Egtgenoots ten Huwelyk te vraagen: in dit geval word het voorregt der Mannen aan de Vrouwe geſchonken; doch ook dat de Vrouwe ging aan den Man over, het ſtondt in zyne magt de Egtverbintenis te weigeren: eene weigering, welke, nogthans, van eenige onaangenaame omſtandigheden vergezeld ging: de dus verſmaadde Weduwe hadt het regt, om, in het Gerigte, den Schoen diens Mans te eiſchen, en hem in 't aangezigt te ſpuwen. Voor Mannen, van natuure ſtout en onverſchrokken, en voorzien met de onbepaalde magt om ten Huwelyk te vraagen, was de weigering van weinig gevolgs; doch voor Vrouwen, uit den aart vreesagtiger en zediger, en die alleen de Broeders des overleden Egtgenoots mogten vraagen, was het niet enkel eene oneere, maar eene weezenlyke belediging: vermids ieder een moest beſluiten dat die weigering, op zekere welgegronde reden ſteunt, en men daarom deeze Vrouwe zou weigeren te trouwen, en zy, overzulks ſlegts geringen kans ſtondt van immer weder in den Egt te treeden. Hierom oordeelde men het misſchien noodig, eenig openbaar ſchandteken den zodanigen te doen aankleeven, die het verzoek van zulk eene Weduwe afſloeg. ——— Eene gewoonte, hier mede veel overeenkomsts hebbende, vindt thans plaats onder de *Huronnen* en *Iroquoiſen*, wanneer eene Vrouwe ſterft, is de Man verpligt de Zuster te trouwen, of, in haare plaatze, de Vrouw welke de Familie der overledene Egtgenoote voor hem verkies. Eene Weduwe is desgelyks gehouden, een der Broederen haars overleden Mans ten Huwelyk te neemen, indien hy zonder Kinderen verwekt te hebben geſtorven, en zy nog in de jaaren is om Kinderen te kunnen krygen. ——— Volkomen het zelfde gryp ſtand op de *Caroline* Eilanden; daar, zo wel als onder de *Huronnen*, mogen de Vrouwen zulk een Broeder ten Huwelyk vraagen ſchoon wy geen berigt hebben, of zy zich ooit van die magt bedienen.

Op de Landengte van *Darién*, wil men, dat het regt, om zoo der onderſcheid te vraagen, door beide de Sexen geoefend word die 't eerst de aandrift der Liefde voelt, ontdekt deeze aandoenin

o

onbeſchroomd. Men verhaalt, dat, in de *Ukraine*, dit ſtuk nog veel verder gaat, en de Vrouwen daar meer dan de Mannen vryen. Wanneer een jonge Dogter op iemand verliefd wordt, ſchaamt zy 't zich niet in 't minſte na diens Vaders Huis te gaan, haare minnedrift op de tederſte wyze te ontdekken, en gehoorzaamheid te belooven, indien de Jongman haar voor zyne Vrouwe wil : aanneemen. —— Wanneer deeze, ongevoelig voor haare Liefdeverklaaring, zich van dit aanbod wil ontſlaan, verklaart zy beſlooten te hebben, zyn huis niet te zullen verlaten, eer hy zyn toeſtemming gegeeven heeft, en zy neemt 'er haar intrek; als hy voortvaart met haar te weigeren, wordt zyn geval, in de daad, zeer moeilyk; de Kerk is doorgaans op haare zyde; en haar uit te dryven, zou alle haare Bloedverwanten aanporren, om haare gehoonde eer te wreeken: zo dat 'er voor hem niets overblyve, dan de vlugt te neemen, tot zy eene andere keuze gedaan hebbe

Naardemaal de beide Sexen, in *Griekenland*, weinig met elkander verkeerden, en een Minnaar zelden gelegenheid vondt, om zyne Lieffte zyne genegenheid te verklaaren, was hy gewoon dezelve te ontdekken, door haaren naam op de wanden van zyn huis, in de ſtammen der boomen, op openbaare wandelplaatzen, of de bladeren zyner boeken, te ſchryven: ook was het daar gebruiklyk, dat hy de deur van 't huis, waar het voorwerp zyner Liefde woonde, met bloemenkransſen te behangen, en wyn voor dezelve te plengen, op dezelfde wyze als men zulks deedt in den Tempel van CUPIDO. Bloemkransſen waren zeer gemeen onder de *Grieken* in liefde-handelingen: wanneer een Minnaar zyn krans ontbondt, ſtrekte zulks ten teken, dat hy van Liefde vermeesterd was, en wanneer eene Vrouwe een krans vlegtte, diende het tot eene ſtilzwygende bekentenis der zelfde zaake.

Dit waren de gewoone wyzen van Liefde-ontdekking by de *Grieken*; de wyzen om de Vryery voort te zetten, waren veel zeldzaamer, en min overeen te brengen, met beſchaafdheid en goede beginzelen: wanneer een *Griek*, in zynen minnehandel, niet gelukkig ſlaagde, poogde hy zich niet bevalliger en aangenaamer te maaken, noch verſpilde zyne goederen, door het geeven van kostbaare geſchenken, noch ook zogt hy zyne Beminde door veelvuldige aanzoeken te verpligten; maar nam terſtond zyne toevlugt tot beleezingen en liefdedranken; in het doen en vervaardige hier van, ſtaken de *Theſſaliſche* Vrouwen uit, en wonnen daar mede veel geld. Deeze Dranken gaven de Vrouwen aan de Mannen, en de Mannen aan de Vrouwen, en ze waren doorgaans zo ſterk en geweldig van werking, dat zy den Inneemer voor eenigen tyd van zyne zinnen beroofden, en niet zelden hem op 't leeven te ſtaan kwamen.

De *Romeinen* bedienden zich, even als de *Grieken*, van deeze middelen, in gevalle van galantery en ongeoorloofden minnehandel;

doch op welk eene wyze zy zich vervoegden by Juffers, die zy ten oogmerk hadden te trouwen, is ons niet overgeleverd: en de rede hier van hebbe men, onzes agtens, daar in te zoeken, dat 'er weinig of geen omſlags aan hunne Vrydery vast was. By de *Romeinſche Geſchiedſchryvers* leezen wy menigmaal van een Vader, van een Broeder, van een Voogd, die zyne Dogter, zyne Zuster, of Pupil, ten Huwelyk gaf; doch ik kan my geen enkel geval herinneren, waar in voorkomt, dat de Bruidegom zich by de Juffer vervoegt, om haare toeſtemming te verzoeken. ——— Eene omſtandigheid te opmerklyker: dewyl de Vrouwen, wanneer het *Romeinſche Ryk* ten val neigde, eene waardigheid verkreegen hadden, en eene vryheid gebruikten, welke de tegenwoordige tyd naauwlyks evenaart.

De oude *Noordſche Vrouwen* waren natuurlyk kuisch, kloekmoedig, en bykans even zeer als de Mannen op roem geſteld: en van vroeg af geleerd zynde, zodanige Jongelingen te verſmaaden, die hunne jeugd in ſtille rust onbekend doorbragten, waren zy alleen te vryen door de vlytigſte oppaſſing, ondersteund door zulke krygsbekwaamheden en verrigtingen, als de gewoonte des Lands noodig gemaakt hadt, om een Man verdienſtlyk te maaken, in de oogen zyner Beminde.

In een Lied van HAROLD den *Dapperen*, van eene laate dagteekening, vinden wy eene optelling zyner krygsbedryven en bekwaamheden, te zamengevoegd, om zyne Liefſte een gunſtig denkbeeld van hem in te boezemen; doch uit het ſlot van elk Couplet blykt, dat hy in zyne Liefde niet ſlaagde.

„ Myne Schepen hebben *Sicilie* omgezeild: zy waren alle
„ heerlyk en kostbaar uitgehaald; myn Schip, met Scheepslieden
„ opgevuld, bereikte ſpoedig het uiterſte myner wenſchen; geheel
„ met oorlogslust bezield, dagt ik in myn vaart niet geſtuit te
„ zullen worden. ——— En nogthans verſmaadt my een *Ruſſiſch*
„ *Meisje.*

„ In myne vroege jeugd, ſtreed ik tegen het Volk van *Dronthem*;
„ hunne Legerbenden gingen de onze in aantal te boven. 't Was
„ een bloedige ſlag. Ik liet hun jongen Koning dood op 't ſlag-
„ veld leggen. ——— En nogthans verſmaadt my een *Ruſſiſch*
„ *Meisje.*

„ Op zekeren dag bevonden wy ons ſlegts met ons zestienen
„ in een Schip; 'er ſtak een Storm op, de Zee ging hol en hoog,
„ ſloeg in het Schip, en dreigde het met den ondergang; doch
„ wy hielden het boven: dit deedt my op een gelukkigen uitſlag
„ hoopen. ——— En nogthans verſmaadt my een *Ruſſiſch*
„ *Meisje.*

„ Ik verſta my op acht lichaamsoefeningen. Ik vegt dapper;
„ ik zit vast te paard; ik zwem ſterk; ik kan op ſchaatzen ry-
„ den; ik werp de werpſchicht behendig, en weet wel te roei-
„ jen. ——— En nogthans verſmaadt my een *Ruſſiſch Meisje.*

„ Kan dat jonge en bekoorelyke Meisje ontkennen, dat ik op

„ ze-

„ zekeren tyd, by een Stad in 't Zuiden gelegerd, ſlag leverde, „ en, door myne welafgerigtheid in den wapenhandel, blyvende „ gedagtenistekenen van myne krygsverrigtingen heb nagelaaten. „ ——— En nogthans verſmaadt my een *Rusſisch Meisje.*

„ Ik was in het hooge land van 't Noorden gebooren, waar de „ Inwoonders op het behandelen van den boog zo wel zyn afge„ rigt; doch ik gaf de voorkeuze, om myne Schepen, de ſchrik „ der Landslieden, door de rotzen van den Oceaan, verre van „ de wooningen der Menſchen te ſtuuren. Ik heb al de zeeën „ met myne Schepen doorkruist. ——— En nogthans verſmaadt „ my een *Rusſisch Meisje.*"

De wyze om in 't Vryen te vraagen en te weigeren, onder zommige Stammen der *Indianen* in *America*, is de eenvoudigſte, welke men zich kan verbeelden. Wanneer de Minnaar uitgaat, om zyne Zielsvoogdes te bezoeken, verzoekt hy alleen door eenig teken in haare hut te mogen ingaan; hier toe verlof bekomen hebbende, treedt hy binnen, en zit by haar neder in de diepſte ſtilzwygenheid: indien zy hem zonder ſtoorenis laat zitten, ſtrekt zulks ten blyk dat zy in zyn aanzoek toeſtemt, en zy gaan, zonder eenigen verderen ommeſlag, te bedde: doch indien den Minnaar iets te eeten of te drinken gegeeven wordt, moet hy dit voor eene weigering opneemen, ſchoon de jonge Dogter verpligt is by hem te blyven zitten, tot hy de ſpys of drank genuttigd hebbe. Hier op gaat hy ſtilzwygend heen. ——— In *Canada* heeft de Vryery niets van die agterhoudenheid en ſchynbaare geheimhouding, door de welleevenheid ingevoerd by beſchaafde Volken. Wanneer een Man eene Vrouw ziet, en getroffen wordt door haare bekoorelykheden, openbaart hy zyne Liefdedrift op de duidelykſte wyze, en zy antwoordt, met dezelfde eerlyke eenvoudigheid, Ja of Neen, en het is daar mede afgedaan. ——— Op zommige plaatzen vervoegt zich de Minnaar 's nagts in de hut zyner Beminde, en ſteekt ſtilletjes een licht op, nadert voorzigtig haar bed, het licht voor zich houdende; als zy het uitblaast, keurt zy het goed, en geeft daar mede te kennen, dat zy de zaak in 't donker en heimlyk wil afdoen: hy vat de leuze, en vervoegt zich by haar te bedde. Laat zy het licht branden, het is eene weigering, en hy moet vertrekken.

Men heeft in 't algemeen opgemerkt, dat de Vrouwen gereeder en met minder angſtvallige zorge in 't Huwelyk treeden dan de Mannen: de reden hier voor doen zich van zelve op by den Menschkundigen Leezer. De Vrouwen, in *Groenland*, maaken, egter, in veele gevallen, eene uitzondering op deezen algemeenen regel. Een *Groenlander*, zyne genegenheid gevestigd hebbende, geeft daar van kennis aan zyne Ouderen; zy zeggen het aan de Ouderen van het Meisje: hier op gaan twee Vrouwen als Middelaaresſen na de jonge Dogter, en weiden uit in den lof van den Minnaar, dien zy haar willen aanpryzen: wel byzonder ſtilſtaande op zyne bekwaamheid om Zeerobben te vangen. Zy, zich ge-

hoond agtende, loopt weg, haar hoofdhair ontſnoerende: doch, wanneer deeze twee Vrouwen de ſtilzwygende toeſtemming der Ouderen bekomen hebben, zoeken zy de weggeloope Dogter op, en brengen haar uit de ſchuilplaats, met geweld, na 't huis haars Minnaars, en laaten haar in 't zelve blyven. Eenige dagen zit zy met loshangende hairvlegten, ſtil en neerſlagtig, allen voedzel weigerende, in 't einde wordt zy, byaldien zagte behandelingen op haar niets vermogen, door geweld, en zomtyds zelfs door ſlaagen, gedwongen het Huwelyk te voltrekken. Het gebeurt ook, dat, wanneer de Koppelaarſters by eene jonge *Groenlandſche* Dogter komen, om haar eenen Minnaar aan te pryzen, zy bezwymt of na onbewoonde bergen de vlugt neemt, waar zy blyft tot dat zy door haare Bloedverwanten ontdekt en te rug gebragt, of door honger en koude genoodzaakt wordt om weder te keeren. In beide deeze gevallen, ſnydt zy zich het hair af; een bedryf, 't welk aanduidt, dat zy vast beſlooten heeft nimmer te trouwen.

De Wysgeeren hebben doorgaans aan het verſchil der Lugtſtreeke, tuſſchen het een en het ander Land, de verſchillende geaartheden der Inwoonderen toegeſchreeven. Doch ſchoon *Frankryk* en *Spanje* Koningryken zyn, die naast elkander grenzen, kan men zich geen grooter onderſcheid verbeelden, dan 'er plaats heeft tuſſchen de handelwyze van een *Franschman* en een *Spanjaard* in het ſtuk der Vryerye. By den *Spanjaard* is alles even deftig en ſtaatlyk. Den *Franſchen Minnaar* is het woord Liefde in den mond geſlagen; doch de Liefde zelve ſchynt in zyn hart geen plaats te hebben, en daar voor altoos buiten geſlooten. Hy kleed zich voor zyne Beminde, danst voor haar, en betoont haar alle dienstvaardigheden; hy geleidt haar door den ganſchen kring der vermaaken, haar ſteeds oppaſſende; en terwyl hy van zichzelven ſpreekt en hoog op geeft, laat hy haar van ter zyde weeten, welk eene eere hy haar aandoet. Welke ook zyn ſtaat mooge weezen, alles wat raaken en treffen kan neemt hy te baat; maar, als hy, met behulp van dit alles, geen indruk kan maaken op het hart der Schoone, kost het hem in 't einde niet meer, dan dat hy eenige keeren de ſchouderen ophaalt, en twee of drie ſterke uitroepingen doet: en naardemaal het voor een *Franschman* onmogelyk is, zonder Liefde, te leeven, vervoegd hy zich terſtond by een ander voorwerp.

Wanneer de Menſchen door Eigenbaat, Eerzugt, en andere laage Driften, zich laaten beheerſchen, wordt de ſtem der Natuure niet meer gehoord. Niets zeker kan natuurlyker weezen, dan dat Liefde onze Leidsvrouw is in de keuze van eene Lotgenoote des leevens, en dat de Partyen, die een Huwelyk ſluiten, deeze verbintenis aangaan met wederzydſche toeſtemming. Dit Regt der Natuure wordt dezelve in bykans elk beſchaafd Land uit de handen gewrongen. De Armen maaken den eenigſte rang van Lieden, die nog de vryheid behouden, om uit genegenheid en verkiezing te trouwen: daar de Ryken, naar gelange zy in middelen

en

en aanzien hooger opklimmen, te minder de natuurlyke regten des Menschdoms handhaaven, en hunne Liefde aan Belang of Eerzugt opofferen.

Dit begint in *Engeland* de doorgaande handelwyze te worden. De Vryery, die uit wederzydſche genegenheid en Liefde ontſtaat, is, onder de Grooten, niet meer te vinden, en de Huwelykskoop ſluit men bykans op dezelfde veragtlyke wyze als in het Oosten. —— Slaan wy het oog op de Menſchen in den middelbaaren leevenſtand, of in laager rangen, waar de vryheid van het hart nog plaats heeft, de wyze waarop zy zich aangenaam poogen te maaken, by de voorwerpen hunner Liefde, zyn in 't algemeen onzen Leezeren te bekend, om 'er een breed verſlag van te boek te ſtellen (*). Ik zal daarom, in 't algemeen, ſlegts aanmerken, dat de Liefde op een *Engelschman* zo veel kragts heeft, dat ze hem aanzet om de natuurlyke zwaargeestigheid, hen eigen, af te leggen, en zich, in tegenwoordigheid van het voorwerp zyner Liefde, veel vrolyker vertoonen: doch dat dezelve, als hy aan een goeden uitſlag twyfelt, zyne volkseigene ſomberheid en ſtilzwygenheid vermeerdert; en hem in zulk een bedwelmden ſtaat doet te voorſchyn komen, dat hy uitgelachen wordt van zyne bekenden: eene geestgeſteltenis die althans niet bevorderlyk is aan zyne zaak.

Eenige weinige byzonderheden uitgenomen, herkomſtig van de zeden en gewoonten, gaat de Vryery van alle beſchaafde Volken bykans op denzelfden voet, en beſtaat voornaamlyk daarin, dat de Minnaar zich zo behaagelyk als mogelyk tragt te vertoonen by zyne Beminde; en haar tragt te overtuigen, dat zyne omſtandigheden van dien aart zyn, dat hy haar alles kan verſchaffen wat haar in haaren kring voegt, en dat zy aan zyne genegenheid om zulks te doen niet behoeft te twyfelen. Deeze groote ſtukken afgedaan zynde, heeft de Minnaar doorgaans weinig meer te doen, dan bezit van het voorwerp zyner hoope te neemen, of 't moet weezen dat een der Partyen onaanneemelyke voorbedingen zoekt te maaken: zulks breekt niet zelden een Huwelyksverbintenis, welke anders zeker zou voltrokken weezen.

(*) Wenschlyk ware het, dat Dr. ALEXANDER hier breedvoeriger geweest was. Hy zou ons byzonderheden van de *Engelſchen*, met betrekking tot dit onderwerp, hebben kunnen opleveren, die met zo veel plaiſier zouden geleezen worden, als die onze Vaderlander, J. LE F. V. BERKHEY, in het IIde Deels, IIde Stuk zyner *Natuurlyke Historie van Holland*, heeft opgegeeven.

als den lof nederig aanhooren; anders zal hy zichzelven geweldig kwellen, en zyne eigen zaak bederven.

De bedilzugt is een der lastigſte gebreken, welke onder het menschdom heerscht. Men is altoos in eens anders zaken bezig; rusteloos bezig met eens anders zaken te berispen; eens anders doen te laken, en men vertrouwt niets aan een ander; wanende dat alles van anderen kwalyk behandeld zal worden, en dat 'er niets goeds is, dan 't geen men zelve doet.

Hy, die iets berispt, moet lakenswaardige zaken berispen, of anders doet hy met zyne ontydige berispingen ongelyk meer nadan voordeel. ——— Derhalven behoorde men, in het berispen van zyns naastens daden, ten uiterſten ſpaarzaam te wezen; althans te denken: „ niemand leeft zonder gebreken; mogelyk zyn de „ myne grooter, dan die ik in anderen berispe."

Het is een bewys van laaggeestigheid, zich door overtuigende reden niet te laten verwinnen; en een blyk van eene lage en kruipende ziel, altyd gelyk te willen hebben.

C. V. D. G.

HET PAARD EN DE WESP.

Een teder Wespje ſtak een Paard:
Het moedig Ros, in toorn ontſteeken,
Sloeg vreeslyk met zyn langen Staart;
Dan 't Wespje zeide, zeer bedaard,
„ Trotſche vriend! gy dient te weeten,
„ Dat gy nutloos werk verrigt:
„ Op een zek're plaats gezeten,
„ Treft uw gramſchap my niet ligt."
't Paard, vermoeid, gaf aan de rede
Van het kleine Beest gehoor,
Lag het zagte woorden voor;
Des liet hem de Wesp in vreede;
Doch ſprak, toen hy 't Ros verliet,
„ Vriendlykheid, vind, zo gy ziet,
„ Steeds gehoor; nu ſteek ik niet."

* * * * * * * *

Hoe klein een Vyand moge weezen,
Hy is zomtyds zeer ſterk te vreezen.

Naar *Gleim.*

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER DE ONVERDRAAGZAAMHEID DER HERVORMERS.

Gy lieden hebt dit wel ten kwaade gedagt, maar God heeft het ten goede gedagt.

JOSEPH.

Zy, die de poogingen van KALVYN, LUTHER, MELANCHTON en andere Hervormers van de verkeerde vermoedens der Ongeloovigen ontſlaan, en, met allen ernst, ontkennen, dat deeze beroemde Mannen onverdraagzaame Geestdryvers geweest zyn, hebben, doorgaans, hun Karakter in dit gunſtige licht geplaatst. Van natuure beminden de Hervormers eene zagte gefteldheid van geest, en wilden dezelve, zeer gaarne, betoonen omtrent dezulken, die van Hen in gevoelens verſchilden. Zy jaagden na dien Vreede, welke het Sieraad is van eenen Dienaar des menschlievenden Verlosſers. De verregaande yver, waarmede zy, in eenige gevallen, te werk gingen, en die, niet weinig, naar den geest van onverdraagzaamheid zweemde, hadt, alleenlyk, zynen oorſprong in hunne wysheid, welke oordeelde, dat het inſlaan van zagter wegen hunne goede zaak zou benadeeld hebben. In dit licht is het Karakter en gedrag der Hervormers ook by den grooten MOSHEIM, in deszelfs leezenswaardige en doorwrogte *Geſchiedenis*, geplaatst.

Het beste van zynen evenmensch, die zich, in andere opzigten, beroemd gemaakt heeft, te denken, zal, altoos, eene pryslyke zaak blyven; inzonderheid ten aanzien van zodanige gevallen, waarin de nyverige navorſcher in twyfel ſtaat, en de waarheid zich agter een digt kleed verſchoolen houdt. Ook behoeft men niet te logenen, dat, misſchien, éene of meerdere van Hen, die de Hervorming van den Godsdienst, in de duistere tyden des bygeloofs, ondernomen hebben, van natuure die zagtheid van geest bezaten en tot die verdraagzaamheid geneigd waren, welke

zommigen, gaarne, aan alle de beroemde Hervormers den toeëigenen. Dan dit laatſte zal, bezwaarlyk, wy ven zeggen, in het geheel niet, door eenen waarheidnaar kunnen geſchieden. Die ruime toeëigening zou, v ſtryden tegen de algemeene denkwyze van dien tyd, w onverdraagzaam was. Zy zou tegengeſproken word door dien verkeerden yver des Geloofs, welke ook plaats hadt, die de grondwaarheden des Chriſtendoms geene beſpiegelende leerſtukken wist te onderſcheiden waarmede genoegzaam alle Godgeleerden overgooten w —— MELANCHTON, de vreedelievende MELANCHTON, zagte, die goedaartige Man, ſchreef aan KALVYN, da Geneefſche Overheid zeer wel gedaan hadt, door VEET als een Godslasteraar ter dood te veroordeelen met deszelfs goedkeuring was het, dat drie Doopsgezinde nadat zy geweigerd hadden in de gevoelens van de Hervormer te treeden, te *Jena* onthalsd wierden (*).

Maar, wat zullen wy hier op zeggen? Zullen wy de delwyze van die geenen navolgen, die tegen deeze o draagzaamheid, allerhevigst, uitvaaren; wier Keel al he geworden is verdraagzaamheid te roepen, en wier lo al afgemat zyn, door vredelievenheid te ademen? — Laat ons hooren, hoe zy zich affloovenl „ Men ys „ de enkele gedagten, dat KALVYN de hand boodt i „ doen verbranden van den bekenden ongelukkigen. „ ſchuuwlyke onverdraagzaamheid, welke alle menſch „ aandoeningen verdooft! Hoe beminnelyk is die to „ venheid, die, thans hoe langs hoe meer veld wint „ zelfs by die geenen tot Sieraad, in onze dagen, gere „ wordt, wier voorouders met het bloed van zom „ doolende Zielen bezoedeld zyn! Ach! dat de He „ mers die zagte gefteldheid van geest gekend en bet „ hadden omtrent de zulken, wier verkeerde gevoelen „ genoodzaakt waren te verwerpen, wilden zy aan d „ ſpraaken van hun hart getrouw blyven." Dat hunne „ regte liefde tot de waarheid gebleeken, maar dat „ nen naam, nimmer, door eenen onmaatigen en o „ draagzaamen Godsdienſtyver, bevlekt was"!

Zo doende, keurt men wel eene daad af, die de ver

(*) Aanteken. van de LA FONTAINE, op de vertaalde *K.* C *van* FORMEY *II. D.* 1. *St. bladz.* 310. —— ARNOLD, *K. Hist., bladz.* 502 *des Tweeden Deels.*

jing van den verſtandigen Christen verdient, in wiens Ziel het licht der zuivere Wysbegeerte is opgegaan; maar men neemt, niet genoeg, de tydsomſtandigheden in aanmerking, waarin zy gepleegd is, nog ſlaat den bekrompen geest gade, met welken zy is uitgevoerd. Men vermengt de alleruiterſte maate der onverdraagzaamheid, met die onverdraagzaamheid, die wel algemeen was by de Hervormers, maar nogthans, zelden, in het bloed der dwaalenden moest gekoeld worden. Men eischt van die menſchen eene deugd af, die, toen, bezwaarlyk, kon te werk geſteld worden. Men wil maaijen, daar niet gezaaid is, en vergaderen, daar niet geſtrooid is. Nog meer; men let niet, hoe de Goddelyke Voorzienigheid de doolingen en verregaanden yver des Menschdoms verbiest, om haare byzondere einden te bereiken, en een zeker Werk tot ſtand te brengen. En het ſchynt, of het niet eens der moeite waardig zy, na te ſpeuren, of de Hervormers, wel ooit, in die goede zaak, welke zy zich voorſtelden, gelukkig zouden geſlaagd weezen, byaldien zy met die gemaatigdheid, welke men van Hen afeischt, waren te werk gegaan. —— Zo holt men voort, in het aandringen eener gelieſde ſtelling, en terwyl men de dweepery, in anderen, beſtrydt, kruipt zy, ongevoelig, in onzen eigen geest. Dat we zien, wat hier van de zaak zy.

De onverdraagzaamheid der Hervormers was, daarin, niet gelegen, dat zy na het bloed dorſten van de zulken, die met Hen, in gevoelens, verſchilden. Die onmenſchelyke begeerte vertoonde zich, onder Hen, zeer zelden; en, wanneer zy dan nog plaats hadt, moest zy, (dit moeten wy uit hun doorgaand gedrag beſluiten,) eerder aangezien worden voor een uitwerkſel van eene onbetoomde drift, of van byzondere partyſchap tegen den eenen of anderen perſoon, welke beide zwakheden zyn onzer natuure, als wel voor een gevolg eener gevestigde overtuiging, dat het nuttig zy de Ketters van kant te helpen. Hunne onverdraagzaamheid kwam, eigentlyk, hier op uit. Zy zeiden de dwaalingen des Pausdoms, niet alleenlyk, voor eeuwig vaarwel; maar zy merkten het aankleeven van dezelve als zielverderfelyk aan. Alle, die in den ſchoot der vermeerderde Moederkerke bleeven, hoe oprégt anders van hart, bevonden zich, naar hunne gedagten, op den rand des eeuwigen verderfs. De Hervormers oordeelden, dat hunne begrippen, wegens het Christendom gekoesterd, alleenlyk, de grondſtellingen des Evangeliums behelsden. Deeze

moesten door elk worden aangenomen; want, met de v
werping van dezelve, offerde men zyne eeuwige belang
op. Met dien Godsdienstigen, of liever onverdraagzaame
yver predikten de Hervormers, gelyk het tafereel der K
kelyke Geschiedenissen ons, duidelyk, leert; maar ik ze
onverdraagzaamen yver. Want dit is onverdraagzaamhei
dat men anderen, die doolen, en de waarheid niet omh
zen, om dat ze nog te weinig verlicht zyn, veroordeelt,
over hen een vonnis strykt, 't geen men Gode moest ov
geeven, en dat moedwillige Zondaars, alleenlyk, verdie
hebben. ——— 't Is waar, dat LUTHER, na dat hy zicl
opentlyk, tegen de gevoelens des Pausdoms aangekan
en dus een begin van de zaak der Hervorminge gemaa
hadt, beloften deedt van in den schoot der Moederker
te zullen wederkeeren. Dan, of de vrees, of eenige ande
redenen van belang, Hem hier toe noodzaakten, weet
niet. Dit is zeker, dat deszelfs gedrag, naderhand gehe
den, den onverdraagzaamen geest, welke Hem, omtre
den Paus en zynen Aanhang, bezielde, verriedt, toen
de Bulle, tegens Hem uitgegeeven, mitsgaders de regels
besluiten, tot 's *Pausen* oppermagt betreklyk, buiten
Stadt *Wittenberg*, met alle mooglyke plegtigheid, in 1
vuur wierp. ——— Wy zwygen, hoe de een Hervormer
grondstellingen des anderen, dikwils, met veragting,
onchristelyke gevoelens van de hand wees. —— Ond
tusschen blyft de vraag, of deeze denkwyze, dit gedr
van die yverige mannen, welke zulk eene groote zaak o
dernamen, niet noodzaakelyk waren, om de verbeteri
van den Godsdienst op eenen vasten voet te krygen? W
zullen zien, of men deeze vraag niet met *ja* beantwoord
kunne.

Niet weinig' waren de Vyanden, waarmede zy, die d
gewigtige taak der Hervorminge wilden uitvoeren, te str
den hadden; en de aanvallen deezer Vyanden, gelyk d
tydsomstandigheden, waar in dezelve geschiedden, ware
van dien aart, dat zy niet, op eene zagte, op eene rede
kundige wyze, maar met yver en geweld, moesten te ke
gegaan worden. Zo lang twee legers, den veldslag bego
nen zynde, volgens de regelen eener goede Krygstugt, e
kanderen bestryden, gaat de stryd, op eene geregelde wyz
toe; dan, zo ras een deezer legers alle Krygstugt vergee
en, zonder orde, op het andere aanvalt, moet het aang
vallen leger des anderen voorbeeld navolgen; ten zy h
zichzelven, door orde en geregeldheid, in het verderf stö

De gelykenis, niet te verre getrokken zynde, zal zeer wel op ons onderwerp paſſen.

Verbeeldt u een Volk, 't geen, in het algemeen, (want zommigen maakten geen misbruik van het Roomſche Geloof, en bleeven God, in dat geloove, getrouwlyk dienen; waarom het, volgens onze tegenwoordige manier van denken, te beklaagen was, dat de Hervormers, omtrent de zodanige, geen meerdere zagtmoedigheid betoonden;) verbeeldt u, zeg ik, een volk, 't geen, in het algemeen, veele ongeregtigheden pleegt, onder het vooruitzigt, dat Romens Opperpriester in ſtaat is de zonden, welke zy, te voren, bedreeven hebben, en die ze, in het vervolg, nog doen zullen, te vergeeven; een volk, welk, over het algemeen, geene beginſelen van Godsdienst kent, buiten zommige regelen eener bedorvene Kerk, en voor welk dat Godlyk Boek, waarin de zuivere kundigheden des Euangeliums der nakomelingſchap zyn overgereikt, volſtrekt, geſlooten is. Gelooven wy de berigten der Kerkelyke Geſchiedſchryveren, is deeze ſchets niet te ſterk afgemaald. Verbeeldt u, dat onder zodanig een volk een Hervormer opſtaat, die, niet alleenlyk met de grootſte gemaatigdheid, de dwaalingen des volks beſtrydt, maar ook wel zorgvuldig op zyne hoede is, om deeze dwaalingen, nimmer, voor zielverderfelyk uit te kryten. De verdraagzaame Hervormer herinnert, ſlegts, zynen doolende tydgenooten, of ſmeekt hen, by de zuiverheid van 's Heeren Woord, dat ze geen misbruik zullen maaken van de verbaazende gereedheid des Opperpriesters, om de zonden te vergeeven; en beproeft het, of hy niet in ſtaat zy, eene blinde menigte, die niet kan redenkavelen, door bewyzen, uit verſchillende gronden afgeleid, aan het misbruikt gezag van Petrus opvolger te doen twyfelen. Hy beduidt het volk, zo veel deszelfs welſpreekendheid vermag, dat zy verbonden zyn, uit hoofde van het oogmerk des Euangeliums zelve, om alle aanhangſelen der Bygeloovigheid af te leggen, en tot de oorſpronglyke eenvoudigheid van het Christendom weder te keeren. Indien LUTHER, KALVYN, ZWINGLIUS en anderen deezen zagten weg ingeſlaagen waren, wat zouden zy uitgevoerd hebben? De geſteldheid van het menſchelyk hart in het oog gehouden zynde, durven we zeggen, dat zulke lenige middelen het volk van dien tyd niet zouden getroffen hebben, en dat niets bekwaam ware hen tot nadenken te brengen, buiten de ſtellige verklaaring van den Hervormden Leeraar, dat hun een eeuwig wee boven het hooſd hing,

zo zy de ſnoode gevoelens des Pausdoms niet verzaakte
In zommige ziekten, die te kwaadaartig zyn om na hei
zaame geneesmiddelen te luisteren, wordt, menigmaalen
het vergif, met een allergewenscht gevolg, toegedien
En het hadt niet anders, dan gezegende vrugten, dat
Hervormers door den geest van ELIAS, den *Tisbiter* g
dreeven wierden.

Want, behalven de onkunde en zedenloosheid des volks
ſtaken nog twee ontſaggelyke vyanden het hoofd bove
wier geweld en magt verdraagzaamheid en vreedelievenhe
niet in ſtaat waren te beteugelen; te weeten: de willeke
rige beſtiering van den Paus, en het misbruikt gezag een
heerschzugtige Geestelykheid. In ſtede, dat de Heerſche
de Kerk van Jezus Christus de nieuwe begrippen, wel
de Hervormers over veele Stukken der Godgeleerdheid t
baane bragten, en welke zy meenden, dat, best, met d
inhoud van Gods Woord ſtrookten, zouden onderzoek
en, behoorlyk, wederleggen, verſmaadden zy dezelv
met de diepſte veragting. Den voorſtanders van die gevo
iens werdt een eeuwig ſtilzwygen opgelegd. En de v
ſchriklykſte bedreigingen, nevens daadelyke wreedhed
van houtmyt, galg en rad, door eenen dommen geestel
ken bloedraad, die van Romen zyn gezag ontleend had
uitgevoerd, ſtrekten om de Hervorming, in haaren loo
te ſtuiten. Omtrent het bezigen van zodanige onredely
en afgryſelyke middelen, moesten de Hervormers gee
toegeevendheid, altoos, plaats vergunnen, maar dezel
te keer gaan, en als dingen afmaalen, welke den Waar
God en het Euangelie van zynen Zoon onteerden; als d
gen, die, beter, den onderdaanen des Duivels dan d
bedienaars van eenen menschlievenden Godsdienst voegde
Want, zo zy, daaromtrent, eenige verdraagzaamheid l
ten blyken, wettigden zy, meer of min, de geoorloofdhe
dier helſche middelen, in plaats van ze, aanſtonds,
ſtuiten, gelyk zy verdienden. En men maakte, door zi
tegen die dingen hevig aan te kanten, in dit geval, n
ſchuldig aan onverdraagzaamheid, in de gewoone betek
nisſe des Woords. Deeze geweldige poogingen der Roo
ſche Kerke, met eenen verbaazenden yver, aldus, door
Hervormers tegengegaan zynde, zagen de geene, die hu
nen kant koozen, met een veragtelyk oog, op zulke wree
heden neder, en redden hun leeven, door de vlugt, of ſti
ven, met gelaatenheid, den marteldood; terwyl zy, c
mooglyk, beſluiten konden, om weder te keeren onder

gee

geestelyke beſtiering van die geenen, welke hunne Hervormde Leeraars, liever, Kinderen des Satans, dan goede Herders van Jesus Kudde noemden.

Heeft niet de bevinding van alle tyden geleerd, dat het noodzaaklyk zy, by de voortplanting van zulk of zulk een gevoelen, den geest over te neemen, (beter weet ik my niet uit te drukken) welke, in onzen leeftyd, heerſchende is, en, doorgaands, in de voorſtelling van deeze of geene nieuwe begrippen, gebezigd wordt. Het kwam met de denkwyze van dien tyd overeen, zo ras men het een of ander Stuk over de Godgeleerdheid voor den dag bragt, (Godgeleerdheid, zeg ik; om dat maar weinige twisten omtrent den Godsdienst verkeerden,) om het tegenovergeſtelde daar van te verwerpen; onverdraagzaam te verwerpen. Boven, hebben wy de oorzaak dier onverdraagzaamheid opgegeeven. Men wist de beſpiegelende Stukken (en ach! dat de oogen van veelen, ten dien opzigte, in onze dagen maar geopend waren!) niet te onderſcheiden van de grondwaarheden des Euangeliums; en dit was ook de reden, dat de een Hervormer den anderen, zomtyds, veroordeelde; gelyk ŒCOLAMPADIUS, CAROLOSTADIUS en ZWINGLIUS door LUTHER en MELANCHTON voor Ketters gehouden werden. Nogthans was die onverdraagzaamheid het kenmerk, dat het Hem, die zyn byzonder gevoelen over de Godgeleerdheid verklaarde, ernst ware. Hy, die opſtondt, om het verbasterd Geloof der Heerſchende Kerke te verbeteren, moest, alszints, blyken geeven, dat geene inzigten van tydelyk belang hem bekroopen, maar dat hy, door eene zuivere liefde tot den Godsdienst, zo als men, namentlyk, in dien tyd, daarover dagt, geleid wierde. En door het gebruiken van die toegeevendheid, welke veele van de Nakomelingſchap, zeer gaarne, in de verbeteraars van den Roomſchen Godsdienst zouden willen gehad hebben, hadden hunne tydgenooten, uit hoofde van de genoemde redenen, ten hunnen opzigte, geoordeeld, dat dezelve groote begeerte hadden om de toejuiging van zommige onſtandvastige zielen te behaalen, dan de zaak van den Godsdienst wezenlyken dienst te doen. Hoe gelukkig was het dan, dat de meeste Hervormers, juist, dien zelfden yver bezaten, welke toen voor het kenmerk der opregtheid gehouden werdt, ſchoon wy denzelven onverdraagzaamheid zouden noemen.

De ondervinding heeft onze gezegden bekragtigd. Ten tyde der Hervorming zyn 'er voornaame, en geleerde

Mannen opgeſtaan, die eenen zagteren weg zyn ingeſlaagen, en dien onverdraagzaamen yver hebben afgekeurd. Dan wat hebben zy ook uitgevoerd? De waare wysbegeerte hadt haar gebied niet ver genoeg uitgebreid en de menſchen waren te onvatbaar, om de oogen voor het licht des gezonden verſtands te openen. —— Laat ons uit het opgetekende eenige gevolgen trekken.

Naar maate de gebreken, die, onder het menschdom, heerſchen, ſterk zyn; naar maate van die verwekt de Goddelyke Voorzienigheid, ook, Mannen, die, met eene kragt, geëvenredigd naar de ſterkte der gebreken, dezelve te keer gaan. Anders zou hun geweld, nimmer, gebroken kunnen worden.

Het is niet minder nuttig, dan noodzaakelyk, dat de denkwyze der perſoonen, welke het kwaad verbeteren, met de denkwyze van die geenen, waarin het kwaad moet verbeterd worden, en zo verre zamenſtemme, dat de een voor de overtuiginge des anderen vatbaar zy. Men kent, immers, de kragt der bewyzen, welke men bewyzen op den man toe pleeg te noemen. In deeze, op haar zelve, kan eenige valschheid ſteeken, dat ze, evenwel, het einde, het goede einde, tot welk zy aangevoerd zyn, bereiken. Het wysgeerig verſtand, 't geen zich aan onregtvaardigheid ſchuldig maakt, zal, op eene geheel andere wyze, van die ondeugd moeten overtuigd worden, als de boerſche ziel, welke aan het zelfde euvel ziek gaat.

Zomtyds kan de ondeugd, zo verre, voortgekroopen zyn, dat zy niet kan uitgerooid worden, dan, door een middel, welk, afgetrokken beſchouwd zynde, eerder, zedelyk kwaad dan goed te noemen is. Hy, die, zulks inziende, nogthans, bewogen werdt, om verſtandige redenen, dit middel te gebruiken, zou niet eens te beſchuldigen zyn. Hoe veel te minder is hy te berispen, welke zich daar van bedient, in de verbeelding, dat het zelve, ook op zichzelven beſchouwd, goed zy.

Daar is, en zal, altoos, een eeuwig onderſcheid blyven tuſſchen deugd en ondeugd, barmhartigheid en onbarmhartigheid, regtvaardigheid en onregtvaardigheid. Dit onderſcheid kent het Menschdom, hoe zeer verbasterd. Het zelve past die deugden toe. Maar deeze hebben takken, wyzigingen en de allerfynſte uiteinden, waaromtrent de een veel klaarder oogen heeft, dan de ander, gelyk des eenen gezigt, omtrent natuurlyke voorwerpen, gefleepener is, dan dat des anderen. Eenige reizen, bedient zich de God-

de-

delyke Wysheid van dat gebrek, om haar oogmerk te bereiken, gelyk de H. S. in de ſchakel der Eeuwige waarheden ons leeren, dat zy haar beſtier, zelfs tot het kwaade, uitſtrekt; en de Goddelyke Goedheid zal zich ontfermen over hen, die, in dit geval, een verzwakt gezigt hadden. Het is, derhalven, geen bewys van een groot verſtand, en een onfeilbaar teken van een bekrompen hart, die geenen, hevig, door te ſtryken, welke veele gebreken hadden, doch daar aan kwamen, door de algemeene denkwyze, welke zy, van jongs af, ingezogen hadden, en den tyd, in welken zy leefden; inzonderheid, wanneer zy, met al hunne gebreken, groote en belangryke zaaken hebben uitgevoerd, van welke de Nakomelingſchap gezegende vrugten van vreede en genoegen plukken kan.

G.

WAARNEEMING WEGENS EEN SCHARLAKEN KOORTS, (*Febris Scarlatina*) EN ZEERE KEEL, DIE MET ZONDERLINGE TOEVALLEN VERGEZELD WAS (*).

Eene jonge en zeer gezonde Vrouw wierd, op een tyd, dat by ons, rondom Conventry, de Scharlaken Koorts, met zeere Keelen, epidemisch, heerschte, den 14 October van eene ſterke koude aangevallen, waarop ſchielyk hette, en andere koortsagtige toevallen, volgden. Den dag daar aan klaagde zy over pyn in den mond en keel, die zo hevig was, dat zy niets, dan met de grootſte moeite, konde doorſlikken. —— Hierop volgde den derden dag een ſoort van Scharlaken uitſlag (*a ſcares raſh*) op de armen, aan den hals, en andere deelen van het Lichaam. Deeze Toevallen duurden tot den vyfden dag, wanneer de Lyderesſe begon yllhoofdig te worden. Geduurende eenige uuren konde zy niet het minſte vogt doorzwelgen, ook niet, zonder de grootſte moeite, ademhaalen; tot dat zy eindelyk, na een hevige hoest, een weinig bloedigen Etter, en een groote menigte brokken, die na kleine velletjes geleeken, uit de Keel kwyt raakte. De Lyderesſe konde hierop veel beter, en met minder pyn, ſlikken: dog de Koorts, en de ove-

(*) Zie WILMERS, *Caſes and Remarks in Surgery*. Lond. 1778. pag. 82.

overige Toevallen, duurden tot den veertienden dag der Ziekte, (den 28. October) als wanneer ik voor de eerste reis by de Lyderesse geroepen wierd. Ik vond haar zeer flegt, de pols was schielyk en zwak, de huid heet en droog; en de Opperhuid vervelde over het geheele Lichaam. De Keel was, na 't zeggen van de Lyderesse, beter. Ik konde, uit hoofde van de spanning der Spieren van de Onderkaak, geen Theelepel in den mond brengen, om zelve de Keel te zien. — De Lyderesse klaagde over eene hevige pyn aan de linker zyde van den hals; op welke plaats men ook zeer duidelyk eene hardigheid konde ontdekken. Ik was van gedachten, dat hier ter plaatze zig Etterstoffe zoude formeeren, waar door, misschien, de Lyderesse eenige verligting zoude krygen, en liet, ten dien einde, eene verweekende Pap aanleggen, waar onder ik zo veel Mostertzaad liet doen, als genoegzaam was om aan de Opperhuid een zekere warmte mede te deelen. Vervolgens liet ik de Lyderesse alle vier uuren een once afkookzel van *Kina*, met een halve Drachma *Confectio Cardiaca*, gebruiken.

Den dag daar na, zynde den vyftienden dag van de ziekte, wierd ik schielyk geroepen, vermits de omstanders dagten dat de Lyderesse stierf. — Zy had een flaauwte gekreegen, en toen ik by haar kwam, vond ik, dat de regter arm en het regter been, door hevige stuiptrekkingen, aangedaan waren, die eerst na verloop van twee uuren ophielden. — Ik maakte geene verandering in de geneeswyze, dan dat ik, by yder gifte van de Kina, nog vyf grein Campher voegde. Den volgenden nagt, kwamen de stuiptrekkingen weder, en de Lyderesse had daarby een sterk reuteling in de Keel, na dat de aanval voorby was, lag zy eenigen tyd in eenen toestand, dat men niets dan den dood verwagtte. Na dat zy weder was bygekomen, eischte zy een weinig koud water te drinken. Den zestienden dag kwamen de stuiptrekkingen nog drie a viermaal, met de zelfde hevigheid, weder, en de Lyderesse klaagde, in dien tusschentyd, over zwaare pyn in de Keel. — Ik liet met de bovengenoemde geneesmiddelen en de pap aan houden.

Den zeventienden dag bespeurde ik eene duistere beweeging, van eene ingeslooten stoffe aan de zyde van de hals; en vermits ik eene opening na buiten het raadzaamst oordeelde, zo maakte ik onder den hoek van de Onderkaak digt aan den voorsten rand van de *Sternomastoideus* een incisie, ter lengte van drie vierde duim, waaruit zig om

tren

trent twee oncen ſtinkende ſtoffe ontlaſte. Deeze ontlasting van Etterſtoffe duurde eenige dagen. De Lyderesſe had, na dat de opening gemaakt was, geen den minſten aanval van Stuiptrekkingen: de Koorts en de overige toevallen wierden langzaamerhand minder, en 'er bleef niets, dan eene groote zwakte, te rug, die de volkomen herſtelling eenigen tyd vertraagde.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN BOOM-LEEURIK, DEN GRAS-LEEURIK, DEN PIEPER-EN DEN SPRINGHAAN-LEEURIK.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.)

De *Boom-Leeurik*, by de Latynen *Alauda arborea*, by de Italiaanen *Tostovilla*, by de Engelſchen *Wood-Larck*, by de Franſchen *Cujelier*, by de Deenen en Noorwegers *Skouw-larke* en *Heede-larke*, geheeten, verſchilt genoeg van den *Gewoonen Leeurik*, om 'er eene byzondere ſoort van te maaken. In de daad, hy verſchilt 'er van in grootte en in de geheele gedaante, zynde veel korter, gedrongener en ligter; hy verſchilt 'er van in zyne Pluimadie, de kleuren zyn veel zwakker, en over 't algemeen is 'er minder wit, als mede door een ſoort van witagtige kruin, in deezen Vogel veel zigtbaarder dan in den *Gewoonen Leeurik*; hy verſchilt 'er van in de Vleugelpennen, welker eerſte en buitenſte veel korter zyn; hy verſchilt 'er van in zyne natuurlyke geaartheden, dewyl hy op de boomen gaat zitten, terwyl de Gewoone *Leeurik* nooit anders dan op den grond rust: 't is waar, hy verkiest hier toe de zwaare takken, waarop hy zich kan houden, zonder genoodzaakt te weezen om ze met zyne vingeren te omvatten, 't geen hem niet wel mogelyk zou weezen, dewyl de eene vinger veel te lang is, of liever, zyn agter vinger te weinig geboogen, om een tak te grypen: hy verſchilt 'er van, door dien hy vermaak ſchept zich te onthouden en te nestelen in onbebouwde landen, digt by Kreupelbosch, of jong opgeſchooten Hakhout, van waar de naam *Boom-Leeurik* zeker afkamt, ſchoon hy nimmer in 't Geboomte broedt; de *Gewoone Leeurik* onthoudt zich in groote bebouwde vekden: hy verſchilt 'er van in zyn Zang, die meer van den *Nagtegaal*,

gaal, dan van den *Leeurik* heeft, en dien hy niet alleen by dag, maar ook by nagt, niet alleen vliegende, maar ook op een tak zittende, laat hooren.

De Heer HERBERT heeft opgemerkt, dat de Pypers, onder de *Cent-fuijes* van de *Garde*, vry naauwkeurig den wildzang van den *Boom-Leeurik* navolgen; dit deedt my veronderstellen, dat deeze Vogeltjes zeer gemeen waren in *Zwitzerland*, en ik heb deeze veronderstelling, door ontvangene berigten, bewaarheid gevonden. De *Boom-Leeurik* verschilt van den *Gewoonen Leeurik* in vrugtbaarheid: want, schoon de Menschen zich minder op het vangen van den eerst-dan van den laatstgemelden toeleggen, en schoon het Wyfje vier of vyf eitjes legge, gelyk dat van den *Gewoonen Leeurik*, is deeze soort veel min talryk. —— Ook doet 'er zich een onderscheid tusschen deeze beiden op, in den tyd van broeden: want wy hebben gezien, dat de *Gewoone Leeurik* niet voor de Meimaand broedt, en de Jongen van den *Boom-Leeurik* zyn zomtyds Half Mei reeds in staat om te vliegen. —— Eindelyk verschillen zy van elkander in tederheid van gesteltenisse: dewyl, volgens de aanmerking van ALBIN, het onmogelyk is, om, welke voorzorge men ook draage, de jonge *Boom-Leeurikken*, uit het nest genomen, op te kweeken: dit moet, nogthans, met bepaaling tot *Engeland*, en andere zo koude Gewesten, verstaan worden: dewyl OLINA, die een warmer Landstreek bewoonde, voluit verklaarde, dat men de *Tostovilla* jong uit het nest neemt, en in den beginne opkweekt als de *Nagtegaalen*.

Voor het overige heeft de *Boom-Leeurik* veel gelykheid met den *Gewoonen Leeurik*, gelyk deeze heft hy zich zeer hoog in de lugt, al zingende, en houdt zich daar lang op; als het koud is vliegen zy by benden; zy maaken het nest in den grond, en bedekken het onder eene gras-zoode; leeven tot acht of tien jaaren; eeten Insecten en Graanen.

OLINA heeft opgemerkt, dat de veertjes op den Kop by 't Wyfje min donkerverwig zyn dan by 't Mannetje, dat deeze den agternagel veel langer heeft: hy zou 'er hebben kunnen byvoegen dat de borst van 't Mannetje meer gevlekt is, dat de groote Vleugelpennen met olyfkleurige randen geboord zyn, en welke men wit ziet by het Wyfje. Hy geeft voor, dat deeze soort alleen bekend is omstreeks *Rome*, dit wordt door de beter onderweezene Natuurkundigen van laater dagen voluit tegengesprooken. In de daad het is meer dan waarschynlyk, dat de *Boom-Leeurik* aan

geen

geen enkel Land bepaald is: want men weet uit LINNEUS, dat hy in *Zweeden*, uit OLINA, dat hy in *Italie* gevonden wordt; en daar hy zich ſchikt naar deeze twee wydverſchillende Lugtſtreeken, mag men vrylyk gelooven, dat hy ook voorkome in Landen van een gemiddelde Lugtsgeſteltenisſe tusſchen die beide, en, gelyk LINNEUS het uitdrukt, in *Europa* woont. Deeze Vogeltjes zyn zeer vet in den Herfſt, en leveren dan een ſmaaklyk voedzel op.

ALBIN wil, dat men ze, op drie onderſcheide tyden, vangt, te weeten in den Zomer: wanneer zy korten tyd zingen, om dat de ruityd welhaast komt. —— De maand September is de tweede tyd om 'er jagt op te maaken; dan vliegen ze, by benden, van 't eene Land na 't andere, en rusten gaarne op de boomen. Dit is de tyd wanneer de Jongen van Pluimadie verwisſelen, en bezwaarlyk van de Ouden kunnen onderkend worden. ——— De derde en beste tyd, om ze te vangen, begint met de maand January, en ſtrekt zich uit tot het einde der volgende maand: wanneer deeze Vogeltjes zich van een, en twee aan twee, ſcheiden, om eene nauwere verbintenis met elkander aan te gaan. De Jonge *Boom-Leeurikken*, dan gevangen, zyn doorgaans de beste Zangers; zy heſſen, weinig tyds naa datze gevangen zyn, den wildzang aan, en dat op een veel onderſcheidener toon, dan die men in eenig ander Jaargetyde gekreegen heeft.

De *Gras-Leeurik*, by de Franſchen *Farlouſe* of *Alenette de Prés*, by de Engelſchen *Tittlark*, by de Duitſchers *Wieſen Lerch*, by de Italiaanen *Calandrino*, en in 't Latyn *Alauda Pratenſis* geheeten, is door BELON en OLINA voor den kleinſten onder de *Leeurikken* gehouden, om dat zy andere kleinder ſoorten, van welke wy vervolgens zullen ſpreeken, niet kenden. De heerſchende kleur boven op 't Lyf is olyfkleur, met zwart gemengd, op 't voorſte, en zuivere olyfkleur, zonder mengzel, op het agterſte gedeelte: van onderen geelagtig wit, met langwerpige zwarte vlekken op de borst en de zyden: de Vleugelpennen bykans zwart, met olyfkleurige randen: die van den ſtaart desgelyks, uitgenomen de buitenſte, die wit geboord is, en de volgende, die in dezelfde kleur uitloopt.

Deeze Vogel heeft eene ſoort van witte Wenkbrauwen, door LINNEUS tot eene ſoort kenmerkende onderſcheiding genomen. Over 't algemeen heeft het Mannetje meer geel aan hals, borst en dyen, dan het Wyfje.

Het minſte geluid doet den *Gras-Leeurik* wegvliegen; hy gaat,

gaat, ſchoon het hem bezwaarlyk valle, op 't geboomt zitten; maakt het nest, even als de *Boom-Leeurik*, en leg hetzelfde getal eitjes; doch verſchilt van denzelven hierin dat hy de voorſte Vleugelpen bykans even lang als de vol gende hebbe, als mede in den Zang, die min verſcheider heid heeft, ſchoon dezelve zeer aangenaam is. Eenig Schryvers willen, dat zyn Zang veel van een ſpottende lach hebbe, ALBIN vergelykt denzelven by die der Kana rie-vogelen: en houdt die voor te kort en afgebrooken maar BELON en OLINA ſtemmen daar in overeen, dat d kleine Vogeltje gezogt wordt om den bekoorelyken Zang en ik moet erkennen, dat ik dien hoorende zeer lieflyk vond, ſchoon naar het droeve hellende, en gelyken naar die van den *Nagtegaal*, ſchoon minder doorſlaand Opmerkenswaardig is het, dat de *Gras-Leeurik*, dien i hoorde, een Wyfje was. OLINA zegt, dat men deeze Vogel, even als de *Nagtegaal*, opvoedt; doch dat het ze bezwaarlyk toegaat: en dewyl hy niet langer dan drie vier jaaren leeft, ſpreekt het van zelve, waarom deeze ſoo zo weinig talryk is, als mede waarom het Mannetje, wa neer het zich om hoog heft, om een Wyfje op te ſpoore een veel grooter kring beſchryft dan de *Gewoone-Leeurik* en zelfs dan de *Boom-Leeurik*. ALBIN, ondertusſchen beweert, dat de *Gras-Leeurik* lang leeft, en doorgaan vyf of zes eitjes broedt: indien dit zo ware, dan zou de ze ſoort veel talryker weezen, dan ze in de daad is.

Volgens den Heer GUYS voed de *Gras-Leeurik* zich met Wormen en Inſecten, welke hy op nieuw bebouwde velden zoekt. Dit wordt door de waarneemingen van WILLUGHBY bevestigd; en ik heb in de maag, behalven de overblyfzels van Inſecten, 'er ook kleine Graankorrels en ſteentjes in gevonden. Als wy ALBIN geloove heeft onze *Gras-Leeurik* de gewoonte, om, terwyl hy ee de ſtaart van de eene na de andere zyde te ſchuldeu heb 'er een een geheel jaar gehouden, en 'er niets dan kle Zaad aan tot voedzel gegeeven.

De *Gras-Leeurikken* nestelen doorgaans in de velden, zelfs in laage en moerasſige landen: zy maaken het ne op den grond, en verbergen 't zelve zorgvuldig: terw het Wyfje broedt, onthoudt zich het Mannetje meestal een nabygelegen boom, van tyd tot tyd opvliegende klapwiekende.

Zy komen voor, in *Italie*, in *Frankryk*, in *Duitschlan* in *Engeland* en *Zweeden*. ALBIN vermeldt, dat zy, (be

t

ten twyfel ſpreekt hy van de Landſtreek, waar hy in *Engeland* woonde,) in 't begin van April, met den *Nagtegaal*, verſchynen, en omtrent de maand September vertrekken: zomtyds gaan zy, volgens den Heer LOTTINGER, op 't einde van Augustus, heen, en ſchynen eene lange reis te moeten doen: in dit geval zouden zy kunnen behooren tot de *Leeurikken*, die, in de maand November, over *Maltha* trekken, veronderſteld zynde, dat zy, onder den weg, zich ophouden in Landſtreeken, welker lugtsgeaartheid met hunne geſteltenisſe ſtrookt. In den Herfſt, of den tyd van de Wynoogst, vervoegen zy zich omtrent de groote wegen. De Heer GUYS merkt op, dat zy zeer geſteld zyn op het gezelſchap van huns gelyken, en, by mangel daar van, zich vervoegen by de *Vinken*, welken zy onder den weg ontmoeten.

Wanneer ik, eindelyk, 't geen de Schryvers van de *Gras-Leeurik* gezegd hebben, met elkander vergelyk, ontdek ik verſchillendheden, welke my doen gelooven, dat deeze ſoort aan veele veranderingen onderworpen is, en dat men ze niet zelden verward heeft met den *Boom-Leeurik* en den *Pieper*, van welken wy nu moeten ſprecken.

De *Pieper*, of *Piep-Leeurik*, in 't Fransch *Pipi*, in 't Engelsch *Pipit*, en in 't Hoogduitsch *Piep-Lerche*, genoemd, ongetwyfeld naar 't geluid, 't welk hy ſlaat: benaamingen altoos de beste; dewyl ze het benoemde voorwerp zo veel mogelyk afbeelden: deeze is in *Frankryk* de kleinſte *Leeurik*. Men vergelykt het geluid deezes *Leeuriks*, ten minſten 't geen hy 's winters ſlaat, met dat eens Springhaans; doch het is ſterker en doordringender. Deeze Vogel laat het hooren, en wanneer hy vliegt, en wanneer hy op de hoogſte takjes van 't Kreupelhout zit: want hy weet zich op dunne takjes vast te houden, ſchoon zyn agterſte nagel zeer lang is, (min lang egter, en meer gekromd, dan die des *Gewoonen Leeuriks*;) doch hy bedient zich meesterlyk van de voorſte nagelen, om de tedere takjes te omvatten, en 'er op te blyven zitten; hy houdt zich op den grond en loopt zeer vaardig.

Wanneer de *Pieper*, in het Voorjaar, op een tak zittende, zingt, geſchiedt zulks met veel beweegings: hy regt zich op, opent den bek, ſpreidt de vleugels uit, en alles toont dat het een zang der liefde is: van tyd tot tyd ſtygt hy in de hoogte, zweeft eenigen tyd, en komt bykans op dezelfde plaats weêr neder, vaart voort met zingen, en wel zeer aangenaam te zingen: zyn Wildzang is eenvoudig, doch

doch zagt, welluidende en naauwkeurig uitgedrukt. Dit kleine Vogeltje maakt zyn nest op eenzaame plaatzen, en verbergt het onder eene graszoode; uit dien hoofde ſtrekken zyne Jongen dikwyls ten prooije aan het Veldgedierte. Vyf eitjes ligt het Wyfje te eener broed; ze zyn aan het dikſte einde met bruine plekken. De Kop van den *Pieper* is eer langwerpig dan rond; de Bek zeer ſcherp en zwartagtig; de randen van de bovenkaak, na de punt toe, rond uitgehoold; de neusgaten zyn half bedekt door een hol vlies, van dezelfde kleur als de bek, en voor een gedeelte verborgen onder kleine vooruitſteekende pluimpjes. Het bovenſte des lyfs is groenagtig bruin, of liever, met zwartagtige vlekken: het benedenſte geelagtig wit, op de borst en aan den hals ongeregeld gevlekt; eindelyk heeft hy een dubbele witagtige ſtreep op de Vlerken. Deeze dient by LINNEUS, ter kenmerk tekenende onderſcheiding.

Deeze *Leeurikken* vertoonen zich, omtrent het midden van September, in *Engeland*, en worden, in eene groote menigte, omſtreeks *Londen* gezien: zy bezoeken de heiden en vlakten; zy buitelen veel eer dan vliegen, en verheffen zich niet tot eene aanmerkelyke hoogte. Eenigen blyven, geduurende den Winter, in de moerasſige landen rondom *Scarbourg*.

Uit de gedaante en dunheid van den Bek, valt ligt op te maaken, dat deeze *Leeurik* voornaamlyk leeft van Inſecten, kleine zaaden, en zyne kleinheid geeft reden om te vermoeden, dat hy niet lang leeft. Men vindt hem in *Duitschland*, in *Engeland*, en zelfs in *Zweeden*, althans LINNEUS zegt het in zyn Systema, ſchoon hy 'er in zyne *Fauna Suecica*, althans in den eerſten druk, niet van reppe.

Te veel overeenkomst, om 'er niet teſſens van te gewaagen, met den *Piep-Leeurik*, heeft de *Springhaan-Leeurik*, door de Engelſchen *The Willow Lark* geheeten: dewyl dezelve, alle Jaaren, komt op de Wilgen boomen, in *Withefort* en *Flintshire*, en 'er den geheelen Zomer doorbrengt. Alleen is hy kleinder dan de *Pieper*, anderzins verſchilt hy 'er niet van, noch ten opzigte van de Klauwen, noch van den Zang, noch van de houding. Wat de Pluimadie betreft, deeze is, aan den Kop, en boven op 't Lyf, donker geel, met zwarte vlekken: de Vleugelpennen zyn bruin, geboord met vuil geel: die van den Staart zeer donkerverwig, de Wenkbrauwen witagtig, het onderlyf wit, naar 't geele trekkende.

NAAUW-

NAAUWKEURIG BERICT DER UITBARSTINGE VAN DEN BERG VESUVIUS, IN DE MAAND AUGUSTUS, DES JAARS MDCCLXXIX. Ontleend uit een Brief van den Heer WILLIAM HAMILTON, aan JOSEPH BANKS, *Esq. Preſident van de Koninglyke Societeit*, geplaatst in *The Philoſophical Tranſact. Vol. LXX. Part I. for* 1780.

Meermaals heeft de Heer WILLIAM HAMILTON, buitengewoon Afgezant en gevolmagtigde Staatsdienaar des Konings van *Engeland*. aan 't Hof van *Napels*, de Koninglyke Societeit, te *Londen*, van welke hy een waardig Lid is, verpligt, met eene beſchryving der Uitbarſtingen van den Berg *Veſuvius*, verrykt met zyne keurige Aanmerkingen over dit gedeelte der Natuurkunde; op deeze wyst hy in deezen Brieve, en geeft daar op een verſlag van de laatſte, en de grootſte, welke zints den Jaare MDCCLXVII, voorviel (*).

Op Donderdag, den vyfden Augustus, MDCCLXXIX, omtrent twee uuren naa den middag, ontdekte ik van myn Landverblyf te *Pauſilipo*, in de Baaij van *Napels*, waar ik een vry gezigt op den Berg *Veſuvius* heb, (zynde deeze daar tegen over gelegen, op een afſtand van omtrent zes mylen, in een rechte lyn,) dat deeze Vuurbraakende Berg in eene allerhevigſte beweeging was: een witte en zwavelagtige Rook kwam geduurig, en met geweldigen aandrang, uit den mond, de eene pof volgde op den ander, en door eene opéénſtapeling deezer rookwolken, gelykende naar baalen van het witſte katoen, vormde zich welhaast, boven den top van den *Veſuvius*, zulk een klomp, dat dezelve de hoogte en grootte des Bergs, ten minſten viermaalen, te boven ging. Te midden van deezen witten rook, werd eene verbaazende menigte ſteenen, (*Scoriæ*) en Aſche, tot eene ontzaglyke hoogte, zeker niet minder dan twee duizend voeten, opgeworpen. Ik kon, door behulp van RAMSDEN's allerheerlykſt terugkaatzend Telescoop, by wylen, zien, dat eene menigte vloeibaare Lava, die zeer zwaar ſcheen, juist

(*) Van deeze hebben wy onzen Leezeren verſlag gedaan. Zie onze *Nieuwe Vaderl. Letteroef. II. Deel* 2. *Stuk bl.* 226. *enz.*

juist hoog genoeg kwam, om over den kant des van den Berg heen te loopen, en met geweld den neemen langs de ſteilſte zyde van den *Veſuvius*, teg *Somma*. Korten tyd daar naa, brak 'er eene Lava u dezelfde zyde, omtrent het midden van het kegelag deelte des Vuurbergs, en hieldt, naa eenige ui weldig geloopen te hebben, ſchielyk op, juist eer de bebouwde gedeelten van den Berg, boven *Porti* reikt hadt, omtrent vier mylen van de plaats waa gon uit te ſtorten.

Geduurende de Uitbarſting van deezen dag, was d onverdraagelyk in de Steden *Somma* en *Ottaiano*, e dezelve zeer merkbaar gevoeld te *Palma* en te *Laur* verder van den *Veſuvius* afgeleegen. Fyne Aſch een roode kleur, viel, te *Somma* en *Ottaiano*, in zu menigte, neder, dat ze de lugt dermaate verdonker men de voorwerpen, op een afſtand van tien voete kon onderſcheiden. Lange draaden van glasagtige zeer gelyk aan geſponnen glas, waren onder deeze vermengd, en vielen 'er mede neder; en de zwav Rook was zo ſterk, dat verſcheide Vogels in de L verſtikten, de Boombladeren in de nabuurſchap van en *Ottaiano* werden met een wit zeer bytend zou dekt. Ten zelfden tyde werdt 'er een zonderling van rook, van een zeer grooten omtrek, onderſcheic zien, door veelen der Inwoonderen van *Portici*, v mende uit de opening van den Berg *Veſuvius*, me vaart voortgedreeven tot den Berg *Somma*, tegen dezelve ſtootte en in ſtukken brak, achter zich een witten Rook laatende, die aanwees welk een kc kloot genomen hadt. Deeze ſtreek Rook heb ik d ontdekt, dewyl dezelve eenige minuuten duurde, ik den Rook-kloot niet waarnam.

Een arm Arbeider, die op den Berg *Somma* Tal ſen maakte, verloor op dien tyd zyn leeven, en men zyn Lichaam niet gevonden heeft, veronderſtel dat hy, door den rook geſtikt, in de Valei gev van de ruwe rotſen, waar op hy arbeidde, en o wierd door den Lava-ſtroom, welke, kort daar op deeze Valei den weg nam. Een Ezel, zyn Mee die Valei wagtende, nam, zo ras de *Veſuvius* he gon te woeden, ſchielyk de vlugt, en baarde, bel 'thuis komende, regtmaatige ongerustheid by het diens armen Mans.'

Men heeft in 't algemeen opgemerkt, dat de Uitbarſtingen des Vuurbergs, geduurende deezen dag, gepaard gingen met meer geraas dan op een der volgende, toen waarſchynlyk de mond van den *Veſuvius* verwyd was, en de ſtoffe een vryer doortocht bekomen hadt.

's Vrydags, den zesden Augustus, was de gisting in den Berg min gewelddig; doch op den middag hoorde men een zwaaren ſlag, en veronderſtelde, dat 'er toen een gedeelte van den kleinen Berg, binnen de opening, inſtortte. 's Nagts namen de uitwerpingen zeer toe, en kwamen zigtbaar uit twee monden, die gloeiende Steenen opwierpen, in onderſcheide rigtingen; dit maakte eene allerſchoonſt, en bykans onophoudelyk, vuurwerk.

Op Saturdag, den zevenden Augustus, bleef de Vuurberg bykans in den zelfden ſtaat; doch, omtrent midden nagt, nam de werking zeer toe. Men zou mogen zeggen dat de *Veſuvius* toen ten tweeden maale de koorts kreeg. Ik nam deeze beweegingen waar, op de haven-muur te *Napels*, waar men een volkomen vry gezigt op den *Veſuvius* heeft, en was ooggetuigen van verſcheide heerlykd en ſchilderagtige verſchynzelen, veroorzaakt door de wederkaatzing van het donker rood vuur, 't geen uit de opening van den *Veſuvius* opbrandde, en in 't midden van de donkere wolken opſteeg: wanneer eene Zomer-vlaag, hier *Tropæi* geheeten, ſchielyk ontſtak en haare zwaar met water bezwangerde wolken vermengde met de zwavelagtige en onderaardſche wolken, die zich reeds als zo veele andere bergen, boven den top van den Vuurberg, verheeven hadden. Op dit tydſtip ſprong een vuurfontein tot eene ongelooflyke hoogte op; zulk een helder licht verſpreidende, dat de kleinſte voorwerpen duidelyk onderſcheiden konden worden op plaatzen, die zes en meer mylen van den *Veſuvius* waren afgelegen.

Des Zondags, den achtſten Augustus, was de *Veſuvius* geheel ſtil, tot 's avonds, omtrent zes uuren: wanneer zich weder een dikke Rook boven de Opening vertoonde: omtrent een uur laater, hoorde men, in de nabuurſchap des Vuurbergs, een rammelend onderaardsch geraas: de gewoone opwerpingen van gloeiende Steenen namen een aanvang, en namen alle oogenblikken toe. Ik bevond my ten dien tyde, te *Pauſilipo*, in gezelſchap van veelen myner Landsgenooten, met goede Telescopen, de zonderlinge verſchynzels in de opening van den *Veſuvius* waarneemende, welke wy, met dit behulp, zo goed konden onderſchei-

den, als of wy daadlyk op den top diens bergs gezet hadden. De opening ſcheen zeer verwyd door het gew der Uitbarſtingen van den jongſtleden nagt, en de kle berg was niet meer te zien. ——— Omtrent negen uur hoorden wy een zwaaren ſlag, die de Huizen te *Porti* en daaromſtreeks, derwyze ſchokte, dat de Inwoonde ontſteld, zich daar uit, en op ſtraat, begaven: zints heb verſcheide venſters gezien die gebrooken, en muuren, w ke geborſten waren door de perſing der Lugt by deeze U barſting, ſchoon te *Napels* ſlegts even gehoord. In e oogenblik ontſtondt 'er een fontein van vlociend vuur, rees allengskens tot zulk eene hoogte, dat ieder aanſch wer zulks, met een ſchriklyke verwondering, aanzag. (zult het bezwaarlyk kunnen gelooven, myn Heer, als il verzeker; dat, naar myn beste giſſing, de hoogte van de verbaazende Vuurkolom niet minder kan zyn dan drie m len de hoogte van den *Veſuvius* zelve, wier rechtſtand hoogte bykans 3700 voeten boven het waterpas der zee is.

Wolken van Rook, zo zwart als men zich met mooj lykheid kan verbeelden, volgden elkander onmiddelyk, vergezelden de gloeiende doorſchynende en vloeibaare l va; de ſchitterende helderheid van dezelve, hier en daar, breekende door de donkerſte vlekken. Binnen deeze Ro wolken, kon ik, op 't eigen oogenblik, wanneer zy uit opening des Bergs opſteegen, een helder, doch bleek El tricaal vuur ontdekken, zich gezwind als een ſchitterer blixemſtraal beweegende. ——— De wind was Zuid We en, ſchoon zagt, ſterk genoeg om deeze Rookwolken, v den Vuurkolom afgeſcheiden, weg te voeren; eene ope pakking derzelven vormde; allengkens, een zwart en uit ſtrekt gordyn agter denzelven: in andere gedeelten was lugt volkomen helder en de ſtarren flikkerden. De Vu fontein, van zulk een geweldige grootte, ſtak, op den gem den donkeren grond, op 't heerlykst af, en de gloed d van kaatſte ſterk te rug op de oppervlakte der zee, die, t geheel vlak, dit keurlyk gezigt niet weinig verfraaijde. vloeiende Lava, gemengd met ſteenen, werdt, naa, zo in de daad, geloof, ten minſten tien duizend voeten h opgevoerd te zyn, door den wind, deels na *Ottaiano* dreeven, deels viel dezelve, bykans rechtſtandig, i gloeiend en vloeiend op den *Veſuvius*, bedekte den geh len top, een gedeelte van den Berg *Somma*, en de V tuſſchen beiden.

De nedervallende ſtoffe, omtrent zo helder en brande

als die ſteeds versch uit de opening kwam, vormde met dezelve één geheel ichaam van vuur, welk niet minder dan tien en een halve myl breed was, en, van de bovengemelde verbaazende hoogte, eene Hette afkaatſte tot op een afſtand van ten minſten zes mylen in 't rond. Het houtgewas op den Berg *Somma* ſtondt welhaast in brand, deeze vlam, van eene andere kleur, dan de donker roode der ſtoffe, uit den Vuurberg opvliegende, en dan het zilverkleurig Electrisch-vuur, vermeerderde de verſcheidenheid van dit wonderbaar tooneel. De zwarte Wolk, grootlyks toeneemende, hing eens na *Napels* over, en ſcheen die ſchoone Stad, met eene ſpoedige verwoesting, te dreigen: want dezelve was opgevuld met Electriſche ſtoffe; welk 'er geduurig uitſchoot met ſterke en heldere ſtraalen, juist gelyk aan die beſchreeven worden door PLINIUS *den Jongen*, in zynen Brieve aan *Tacitus*, en de groote Uitbarſting van den *Veſuvius*, doodlyk voor zynen Oom, vergezelden. Deeze blixem des Vuurbergs ging, egter, zo als ik waarnam, zeer zelden buiten de wolk, doch keerde doorgaans te rugge na de groote Vuurkolom, by de opening, van waar dezelve kwam. Eén, of twee maal zag ik deezen blixem vallen op den top van *Somma*, en eenig hooy en ſtoppels in den brand zetten.

Gelukkig voor ons, voerde de opſteekende Zuidweste Wind, dien rampdreigenden wolk te rug, juist zo als dezelve de Stad bereikt hadt, en groote ontſteltenis baarde. Alle openbaare vermaaken hielden terſtond op, de Schouwburgen werden geſlooten, en de deuren der Kerken opengezet. Men deedt ontelbaare ommegangen in de ſtraaten, Vrouwen en Kinderen liepen met loshangende hairen, vervulden de lugt met hun geſchreeuw, ſterk aanhoudende, dat de Overblyfzels van den Heiligen JANUARIUS onmiddelyk zouden aangebragt worden, om de woede des brandenden Bergs te ſtuiten: met één woord, het gepeupel van deeze groote Stad vertoonde het gewoon buitenſpoorig mengzel van woestheid en bygeloof, zo dat, indien 'er geene ſpoedige en recht te paſſe komende voorzorge gedraagen was, zou *Napels* misſchien meer gevaars geloopen hebben van nadeel te lyden, door de ongeregeldheden van de heffe des Volks, dan door den woedenden Vuurberg.

Naa dat de Vuurkolom, bykans een half uur, in volle kragt geduurd hadt, hieldt de Uitbarſting eensſlags op, en de *Veſuvius* bleef ſtil. Naa het verbysterend licht van de Vuurfontein, ſcheen alles donker, uitgenomen de top van den *Veſuvius*, overdekt met glocjende asſche en ſteenen,

van onder welke, by wylen, hier en daar, kleine ſtr
men van vloeiende Lava kwamen, en van de ſteile zy
des Vuurbergs afliepen. In het gedeelte van *Napels*, d
by den *Veſuvius*, beſpeurde men, zo lang de Uitbarſti
duurde, een ſtank, als die van zwavel, gemengd met
dampen eener Yzergietery; doch digt by den Berg was d
ze ſtank byna ondraaglyk.

Terwyl wy, in de uiterſte veiligheid, een tooneel
ſchouwden, zo grootsch en heerlyk, als misſchien mens
lyke oogen immer in die volmaaktheid gezien hebben,
vonden zich de ongelukkige Inwoonders van de andere
de des Bergs *Somma*, inzonderheid te *Ottaiano* en *Cacc*
bella, omgeeven door die donkere en naare wolk,
zo geſchikt een zwarten grond aan onze heerlyke ſchild
opleverde, en hadden veel te lyden van de Steenen en
vloeiende Lava; doch ik zal u, hier naa, eene byzond
beſchryving geeven van hunnen waarlyk jammervollen
ſtand, zo als ik die kreeg van veele der arme lyderen
ve, toen ik dat gedeelte des Lands, weinig dagen naa
Uitbarſting, bezogt.

Op Maandag den negenden Augustus, 's morgens
negen uuren, begon de vierde koortzige aanval des Be
zich te vertoonen door de gewoone kentekenen, als
onderaardsch geraas, geweldige uitwerpingen van brand
de ſtoffe uit den mond des Vuurbergs, vergezeld van a
en rook; deeze kentekens namen van oogenblik tot oog
blik toe. De rook was van tweeërlei ſoort, de eene
wit als ſneeuw, de ander zo zwart als git. Thans hing
zulk eene vervaarlyke klomp van deeze opeengeſtape
wolken boven den *Veſuvius*, dat dezelve *Napels*,
nieuw, ſcheen te dreigen, en de Berg zelve een Molsh
geleek. Op deezen dag waren de Uitbarſtingen gelyk
die van Donderdag, doch verſcheide graaden geweldig
Eenige Steenen, bykans zo hoog geworpen als die van
voorgaanden nagt, vielen op den Berg *Somma*, en ſtak
het houtgewas op denzelven in brand; maar, dewyl
weinig winds was, en deeze westlyk, rees en viel
Vuurſtoffe in een rechtſtandiger rigting, en *Ottaiano* le
niet by de uitbarſting van deezen dag; dan de meeste
woonders der plaatzen, op den kant des Bergs *Veſuvi*
vlooden na *Napels*, ontſteld over de vreeslyke wolken,
klaterende uitbarſtingen. ——— Wy merkten op, dat v
ſcheide groote Steenen, naa eene verbaazende hoogte
reikt te hebben, een parabola beſchreeven, een witte roc

die derzelver genomen weg aanduidde, agter zich laatende: eenige borſten in de lugt, gelyk groote bomben, zommige vielen in de Valei, tuſſchen den Berg *Somma* en *Veſuvius*, zonder te barſten; andere borſten in duizend ſtukken zo ras zy uit den mond des Vuurbergs kwamen; zy mogten zeer eigenaartig Vuurberg-Bomben genaamd worden.

Over 't geheel was de Uitbarſting van deezen dag zeer akelig; toen de Lava, omtrent twee uuren, begon uit te vlocien, en drie mylen ver tuſſchen de twee Bergen ſtroomde, waren wy in geduurige vreeze voor eenig allerdeerlykst ongeluk. De Lava ſtroomde omtrent drie uuren lang, geduurende welken tyd alle de andere kentekens van 't woeden des Vuurbergs verminderden, en 's avonds ten zeven uuren was alles bedaard. De lugt was, 's nagts, eenige uuren naa de Uitbarſting, vol van zodanige verſchynzelen als het Gemeen het verſchieten van Starren noemt, doorgaans vertoonden zy zich in eene rigting evenwydig met den gezigteinder, een lichtende ſtreep agterlaatende; doch die welhaast verdween. De nagt was zeer ſchoon, de hemel vol ſtarren, zonder eenige wolk. Deeze ſoort van Electriek vuur ſcheen geheel ſchadeloos, en kwam nooit op den grond neder; terwyl dat, waar mede de zwarte Vuurbergs-wolk des laatstvoorgaanden nagts bezwangerd was, ſchade toebragt, even als de blixem by zwaar Donderweer; zulks zouden wy, buiten twyfel, ondervonden hebben, hadt de Uitbarſting langer aangehouden, en de Wolk zich over *Napels* verſpreid.

's Dingsdags, den tienden Augustus, hieldt de *Veſuvius* zich ſtil.

Op Woensdag, den elfden Augustus, begon, 's morgens omtrent zes uuren, de vyfde en laatſte koortzige vlaag des Vuurbergs, en nam allengskens toe. Omtrent twaalf uuren was dezelve op het ſterkſte (*), en, in de daad, zeer geweldig; de Uitbarſtingen gingen met grooter geraas vergezeld dan de voorgaande. In alle andere opzigten waren de Verſchynzels, door den Heer HAMILTON waar-

(*) De oudſte Lieden, in de nabuurſchap van den *Veſuvius* woonende, hebben opgemerkt, dat de Uitbarſtingen van den Vuurberg, omtrent den middag en middernagt op 't hoogst gekomen zyn, en ik geloof, uit myne eigene waarneemingen, dat deeze gedagte grond heeft.

waargenomen, dezelfde als op die dagen, wanneer
Uitbarſting minst geweldig was.

De *Veſuvius* bleef, Donderdag en Vrydag, den twaa
den en dertienden Augustus, ſterk rooken, van tyd t
tyd hoorde men een geluid als dat van geſchut op een
grooten afſtand: doch zints Woensdag wierp de mo
niets meer uit, en 'er vloeide geen Lava meer van de z
den.

Op Saturdag, den veertienden Augustus, ging ik, ve
gezeld van den Graaf LAMBERG, Keizerlyken Staatsdiena
aan dit Hof, om *Ottaiano* en *Caccia-Bella* te bezigtige
welk gewest allerdeerlykst geleeden hadt, door de zwaa
en verwoestende nederſtorting van Vuurſtoffen, op Zond
uit den *Veſuvius* geworpen. Zo ras wy de Stad *Som*
voorby getrokken waren, ontdekten wy dat de hette deez
vuurregens, in derzelver nabuurſchap gevallen, de blader
der Boomen en der Wynſtokken zeer getroffen hadt;
wy vonden ze nog meer verzengd en gekronkeld naar gela
ge wy de Stad *Ottaiano* naderden; deeze ligt omtrent d
mylen van *Somma* af. Omtrent ééne myl van *Somma* t
gonnen wy onlangs gevallen vonken van Lava te zien, d
over den weg en de velden verſpreid. Elken ſtap, dien
vorderden, vonden wy ze grooter van ſtuk en veelvuldig
Anderhalf myl van *Ottaiano* was 'er de grond geheel me
bedekt; de Bladeren en Vrugten waren of geheel van
Boomen geſlaagen, of hingen 'er ſchaars aan, verzengd
uitgedroogd door de ſchriklyke hette des Vuurregens.

Het dak van het Jagthuis zyner *Sicilifche* Majeſteit
Caccia-Bella hadt veel geleeden door groote nedergevall
Steenen en zwaare vonken; eenigen deezer woogen, n
dat ze door den val van het dak verbryzeld waren, n
meer dan dertig ponden. Deeze Stad boodt ons oog nie
dan hoopen zwarte vonken en asſche, verzengde Boome
verpletterde Huizen, met eenige haarer Inwoonders, d
uitgeweeken, nu wedergekeerd waren, en met naare we
zens de verwoestinge aanſchouwden van hunne Huizen
Bezittingen, waar uit zy Zondags te vooren, ten naauw
noode, het leeven geborgen hadden. Deeze plaats kan,
een rechte lyn, niet min dan vier mylen van de opening d
Vuurbergs afleggen.

Van *Caccia-Bella* gingen wy na *Ottaiano*, eene m
nader aan den *Veſuvius*, men rekent dat 'er twaalf du
zend Zielen woonen. Niets kan akeliger weezen dan h
vertoon 't welk deeze Stad maakte, Huizen zonder d
ke

ken, half onder zwarte vonken en asſche begraaven; alle de venſters na den Brug toe ſtukken gebrooken, eenige Huizen afgebrand: de Straaten met asch opgevuld, (in eenige naauwe lag dezelve vier voeten dik.) Eenige weinige der Inwoonderen, zo even te rug gekeerd, waren bezig om ze op te ruimen, en den weg na hunne vernielde Huizen te baanen. Zommigen ſtonden by elkander, vraagende na hunne Vrienden en Buuren, ieder vermeldde den ander zyn leed. Zy kruisten zich, en ſloegen het oog ten Hemel als zy de wonderbaare redding vernamen en vermeldden.

Eenige Monniken, die, geduurende deezen verſchriklyke Vuurregen, in hun Klooster gebleeven waren, verhaalden ons de volgende byzonderheden, met veel naauwkeurigheids.

De Berg *Somma*, aan welks voet *Ottaiano* gelegen is, bedekt den *Veſuvius* voor het oog der Inwoonderen, in diervoege, dat de Uitbarſting reeds ſterk was eer dezelve van hun kon gezien worden. Wanneer des Zondagsavonds het geraas vermeerderde, en het vuur zich boven den Berg *Somma* vertoonde, liepen veelen der Stedelingen in de Kerken, anderen maakten zich gereed om de Stad te ruimen, als zy ſchielyk een zwaaren ſlag hoorden, kort daar op vonden zy zich omgeeven door eene dikke wolk van rook en fyne asſche: een verſchriklyk gekletter vervulde de lugt, en hier op viel 'er een vlaag van Steenen en groote brokken Vuurſtoffe; eenige deezer haalden zeven of acht voeten over kruis, en moeten meer dan honderd ponden gewoogen hebben, eer zy door den val ſtukken braken: naardemaal eenige van derzelver brokken, door my van de ſtraat opgeraapt, nog meer dan zestig ponden zwaar waren. Wanneer deeze groote tot glasgeſmoltene klompen tegen elkander in de lugt ſtieten, of op den grond nedervielen, braken zy in veele ſtukken, en bedekten eene groote ruimte rondsom met gloeiende vuurvonken, die door derzelver hette alle brandbaare ſtoffe aanſtaken. In één oogenblik was de Stad en 't omgelege Land, op verſcheide plaatzen, in vlam. In de Wyngaarden ſtonden veele hutten van ſtroo voor de Bewaakers der Wynſtokken, deeze alle brandden af. Eene groote verzamelplaats van hout in 't hartje van de Stad ſtondt in lichterlaaije vlam, en hadt de wind ſterk opgeſtooken, de brand zou zich algemeen verſpreid hebben, en alle de Ingezetenen waren gewis in hunne Huizen omgekomen; want het was onmogelyk het hoofd buiten te ſteeken.

ken. Eenigen, die zulks beſtonden, met kusſens, tafeltjes of ſtoelen, of dekzels van wyfvaten, enz., tot dekzel op hun hoofd, werden, of nedergeſlaagen, of genoodzaakt lyfberging te zoeken onder boogen of in de kelders hunner huizen. Veelen werden verwond; doch ſlegts twee perſoonen zyn aan hunne wonden geſtorven. —— Om de ſchriklykheid van dit tooneel te vergrooten, ſchitterde de Blixem des Vuurbergs uit de donkere wolk die hun omringde, en de zwavelagtige ſtank en hette liet hun naauwlyks toe adem te haalen. In dien bejammerenswaardigen en akeligen toeſtand, bleeven zy omtrent vyf- en twintig minuuten; wanneer dit Vuurbergsonweer eensſlags ophieldt, en de verſchrikte Inwoonders van *Ottaiano*, vreezende voor eene nieuwe uitbarſting des ontſtooken Bergs, in alle haast de Stad verlieten, naa dat de Zieken en Bedlegerigen, volgens hunne eigene begeerte, in de Kerken gebragt waren —— Hadt de Uitbarſting een uur langer geduurd, dan zou *Ottaiano* zich volſtrekt in den ſtaat bevonden hebben van *Pompeia*, die, nu juist 1700 jaaren geleden, onder de Aſche van den *Veſuvius* begraaven werd, met meest alle derzelver Inwoonderen, wier beenderen, tot deezen dag toe, nog dikwyls gevonden worden in de kelders der huizen van die oude Stad.

Wy ontdekten, dat de ſtreek lands, geheel en al overdekt met eene Bedding (*Stratum*) der ſtoffe des Vuurbergs, boven gemeld, omtrent twee mylen en een halve breed was, en even zo lang: hier waren de Vrugtboomen en Wyngaarden geheel van bladeren en vrugten ontbloot, en ſcheenen geheel verbrand. Maar, tot myne groote verwondering, deeze zelfde ſtreek op den negen- en twintigſten September bezoekende, zag ik deeze Boomen, Appel-, Peer-, Perzik- en Abricoos-Boomen weder in bloei, aan eenige was de vrugt reeds gezet, en zo groot als Hazelnooten. De Wyngaarden hadden ook nieuwe bladeren gekreegen en bloeiden. Veele Vosſen, Haazen, en ander Wild, waren door dit Vuuronweer, omſtreeks *Somma* en *Ottaiano*, omgekomen.

Op den achttienden September, ging ik op den Berg *Veſuvius*, vergezeld van Lord HERBERT, en myn gewooner Gids. Wy konden de Opening met geene mogelykheid bereiken, dezelve was bedekt met een dikken rook, al te zwavelagtig en ſtinkend om verdraagen te kunnen worden: en zou het, ſchoon dit beletzel zich niet opgedaan hadt, niet raadzaam geweest zyn, het beklimmen te waagen: dewyl het uit de harde ſlagen, welke wy, van tyd tot tyd, hoor

hoorden, duidelyk bleek dat het in de ingewanden des Vuurbergs nog woedde. Wy hielden ons, daarom, te vrede, met de uitwerkzels deezer laatſte Uitbarſtinge, op den Kegel des Bergs, en in de Valei, tuſſchen denzelven en den Berg *Somma*, te onderzoeken. —— Het kegelvormig gedeelte van den *Veſuvius* is thans bedekt met ſtukken van *Lava* en verglaasde Stoffe, dit maakt het beklimmen veel mocilyker en laſtiger, dan toen hetzelve alleen bedekt was met fyne aſſche.

Eene byzonderheid der laatſte Uitbarſting beſtondt hier in, dat de Lava, die, doorgaans, uit de zyden van den Vuurberg vlocide, Watervallen, Rivieren en Beeken van vloeiend vuur vormende, thans in de gedaante van een groote vuurfontein uit de opening voortkwam, deeze, in zekere maate van geſmoltenheid nedervallende, heeft eenigerwyze het kegelvormig gedeelte van den *Veſuvius*, bedekt met eene bedding van harde verglaasde Vuurſtoffe; aan den kant na den Berg *Somma*, is die Bedding zeker meer dan honderd voeten dik, en maakt een hoogen bult.

De Valei tuſſchen den *Veſuvius* en *Somma*, is met zulk eene verbaazende veelheid van Lava en andere ſtoffe des Vuurbergs, ſtaande deeze laatſte Uitbarſting, opgevuld, dat dezelve, zo men gist, twee honderd en vyftig voeten, of meer, is aangehoogd. Drie zulke Uitbarſtingen zouden althans de Valei geheel vol maaken, en, door den *Veſuvius* met den Berg *Somma* te verëénigen, deeze twee één doen worden, gelyk ze waarſchynlyk geweest zyn, vóór de groote Uitbarſting onder de Regeering van TITUS. Met één woord, ik vond de geheele gedaante van den *Veſuvius* veranderd. De kanaalen, waar in de Lava, laatſtleden Maymaand, vlocide, zyn alle begraaven. De Vuurberg ſchynt ook in hoogte toegenomen; de mond is ook veranderd, een groot gedeelte, van den kant na *Somma* toe, ontbreekt, en na de Zee toe, is dezelve desgelyks gebrooken. Daar zyn eenige groote ſpleeten na den top van het kegelvormig gedeelte des Vuurbergs, die het waarſchynlyk maaken, dat 'er meer ſtukken van den rand der Openinge zullen inſtorten. De bult van nieuwe ſtoffe des Vuurbergs op den kegel van den *Veſuvius* na den Berg *Somma* toe, en de dikke Bedding in de Valei, zyn desgelyks vol ſpleeten, waar uit geduurig een zwavelagtige damp voortkomt, welke dezelve, en de omliggende ſtoffen, met een donker geele, en ook met een witte, kleur verwt. Deeze laatſtgemelde ſpleeten, ſchoon diep, gaan, zo verre ik kon ontdekken, niet door

door de werking van zulk eene ſoort van Lava, als ik ſtraks beſchreeven heb, voortgebragt weezen, barſtende en van een ſcheidende in de lugt, ten tyde als zy uit den mond des Vuurbergs voortkwam: dus, tot glasdraaden geſponnen, door den wind weggevoerd, zo ras zy zich vertoonden.

De egtſte berigten melden van het vallen van kleine Vuurberg-ſteenen en vonken, (waarvan eenige twee oncen woogen,) te *Benevento*, *Foggia* en *Monte Mileto*, meer dan dertig mylen van den *Veſuvius* gelegen; doch, 't geen vreemder luidt, (dewyl 'er ſlegts weinig winds was, geduurende de Uitbarſting van den achtſten Augustus,) viel 'er dien nagt veel fyne aſſche in de Stad *Manfredonia*, dat is op een afſtand van honderd mylen van den *Veſuvius*.

Nog blyft de *Veſuvius* verbaazend ſterk rooken, en wy hadden op gisteren eene ligte Aardbeeving: weshalven ik niet denk, dat, ſchoon de laatſte Uitbarſting zo zwaar geweest hebbe, de Vuurberg daar door genoeg ontlastings bekwam om langen tyd zich ſtil te houden.

Napels, den 1 *October*, 1779.

XVII. BERICHT

wegens een Prentwerk, *volgens de Nieuwe Uitvinding van den Heere*

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, JAC. CORN. Z.

Mededirecteur van de Teken-Academie der Stad Amſterdam; van het Zeeuwſche Genootſchap der Weetenſchappen te Vliſſingen, en van de Keurvorſtelyke Schilder-Beeldhouw- en Bouwkunst-Academie te Dusſeldorp, — Lid van de Holl: Maatſchappy der Weetenſchappen te Haarlem.

De Smaak, zoo in de Teken- en Schilderkunst, als in de Graveer- en Beitelkunst, wordt gewoonlyk, in 't algemeen, door twee groote tydperken verdeeld. Naamlyk, in dat der Oudheid, door het woord *Antiek*, en in dat der Hedendaagſche, door den naam van *Moderne*, onderſcheiden.

Egter eigende men veeltyds den naam van Modern toe, aan zulke werken, zoo van deeze als van de voorgaande

Een-

Eeuwe, welke gezelſchappen van Burger- en laager ſtanden verbeelden; weshalven de kunſtenaaren, welke zig op diergelyke Kunſtſtukken toeleggen, door de Liefhebberen, tot uitzondering van die welke van Boerebyeenkomſten hun werk maaken, Schilders van Moderne Gezelſchappen worden genaamd.

In deeze ſoort van Studie heeft ons Vaderland, al voor anderhalve Eeuw, uitmuntende meesters voortgebragt, welke, in de natuurlyke uitdrukking van Perſoonen, Characters en bedryven; in het uitbeelden van allerhande Kleedingen, en Stoffen van Fluweel, Satyn, Zyde, Lywaat, Laken, enz. niet alleen de Kunſtenaars der Oudheid evenaaren, maar zelf zeer verre te boven gaan; om nu niet te ſpreeken van het voeglyk verkiezen en natuurlyk plaatſen van 't licht en donker, waar van de kunst, in de tyden der Antieken, geen voorbeelden van die volkomenheid, zo verre ons bekend is, heeft opgeleverd.

Wy hebben zulks, onder anderen, doen zien, in de XIVde Prent van dit Werk, zynde een *Pannekoekbakſter*, gevolgd naar eene fraaije Tekening, met zwart Kryt, door *Gabriel Metzu*, en breeder beſchreeven in ons VIIde Bericht.

Het genoegen, daar door by de Kenners en Kunstliefhebberen behaald, was te vleiende voor den Uitgeever, om ook niet op de goedkeuring der Liefhebberen te hoopen, by de Uitgaave van deeze zyne 30ſte Prenttekening, in dit zo Kunstbevorderend Prentwerk; zynde nauwkeurig gevolgd en in zyn eigen kleur gedrukt, naar een alleruitmuntendſte tekening van den

Ridder GERARD TER BURCH.

Verbeeldende eene jonge en bevallige Dame, zittende, als vermoeid zynde, op 't midden van den voorgrond, ruglings tegen haar Toilet, en houdende in haar regterhand een glas, waar uit zy ſchynt te drinken; nevens haar ſtaat een Heer van aanzien, welke, met een Pagie, op zyn Spaansch gekleed, in eene eerbiedige houding, voor haar gezien wordt; en een Schenkbord vast houdt, als gereed om het aangebooden glas, geledigd zynde, wederom te aanvaarden.

Zy is geestig gekapt, en, op eene ſchilderagtige wyze, in een Satyne Tabbaard, naar de pragtigſte gewoonte van dien

dien tyd gekleed: wordende door een ſterk licht gedaagt het geen een kragtige werking doet, tegen een bruin fl weele Mantel van den Heer, die zydelings agter haar ſtaa —— De Characters der perſoonen, derzelver hartstogte en beweegingen, in ieders byzonderen ſtand, zyn verwo derlyk fraaij uitgedrukt. — Ook is het Satyn, waarin Ridder *G. ter Burch* boven zyne tyd- en kunstgenoot uitmunt, en de verdere ſtoffe der kleederen, ongeme natuurlyk verbeeld, niet anders dan of die ſtoffen zel gezien wierden; gelyk ook de verdere toeſtel en meub len, waar mede het vertrek geſtoffeerd is.

Deeze Prent-tekening is van gelyke grootte, in dezelf kleur gedrukt als de Origineele Tekening, welke, zo zel zaam als kostbaar, berustende is in de Kunstverzamelin van den Uitgeever; zynde met geelagtige Lakt of Roo kleur, in den jaare 1666 getekend; het zelfde jaar, to deeze groote Meester, het uitmuntend Schilderſtuk, ve beeldende de Vredehandelaaren te Munſter, gemaakt heef 't geen thans berustende is, te Leyden, in 't Kabinet van d Heere *van Leyden*, Heere van Vlaardingen, &c. welk T fereel algemeen by de Liefhebbers bekend is, door de fraa Prent van *J. Suyderhoef*.

AANMERKINGEN OVER DE NATUUR EN DEN OORSPRONG VAN HET VERMAAK.

Oh! happineſs, our being's end and aim!

POPE.

Het is eene zeer waaragtige ſtelling, dat de nuttigſ weetenſchap voor den mensch de mensch zelf is. E wat kan gevolglyk nuttiger wezen, dan de natuur te o derzoeken van het geen waarnaar wy allen haaken; waaro wy wenſchen te zyn; om het welk wy, gelyk zig de b roemde POPE uitdrukt, het aanwezen kunnen verdraage Ik meen het Vermaak.

Wat VERMAAK is gevoelt een iegelyk; en zo 'er n iemant ware, die 't niet gevoelde, zou het even zo o mooglyk zyn hem het vermaak te beſchryven, als een blin geboren mensch te doen bezeffen, wat licht en kleur

zyn

zyn; en eenen, die nimmer hoorde, een denkbeeld van het geluid te geeven.

Maar is het onmooglyk, te zeggen, wat het vermaak zy, het is zo moeilyk niet, wanneer wy aandagtig ons zelven gade ſlaan, te ontdekken, waaruit het vermaak ontſtaat; of liever, in welke omſtandigheden wy zyn, wat 'er in onze ziel omgaat, wanneer wy vermaak genieten.

Descartes, die met regt beſchouwd mag worden als de Vader, of liever de Herſteller, der waare en nuttige Wysgeerte, was van gedagte, dat het vermaak geboren wordt uit het gevoel onzer volmaaktheid.

En zeker, de ondervinding ſchynt deze meening buiten tegenſpraak te ſtellen, daar zy ons leert, dat alle wyzigingen van onze ziel en van ons lichaam, die tot ons welzyn verſtrekken, eene aandoening van vermaak; en, integendeel, dezulken, welken ons ſchadelyk zyn, eene aandoening van ſmert voortbrengen. Wanneer wy zo naby aan het vuur komen, dat het ons lichaam zou kunnen ſchaden, gevoelen wy pyn, en vlieden van het vuur af. Maar als ons lichaam, aan den anderen kant, minder van vuurdeelen voorzien zy, dan noodig is tot ons welweezen, als wy eene ſmertlyke aandoening van koude gevoelen, dan zoeken wy het vuur; het welk ons dan koestert en verkwikt, tot zo lang, dat een al te groote overvloed van vuurdeelen ons weder begint ſchadelyk te worden. De vermoeidheid is eene ſoort van pyn, die ons de rust doet zoeken, om dat een langer voortgezette arbeid ons lichaam beſchadigen zou; en de rust is ons dan eene allerzoetſte verkwikking. Maar eene al te lang gerekte rust zou onze leden doen verſtrammen, en den omloop der kleinzing, en menging der vogten, nadeelig zyn; zy wordt ons dan ten laatſten ongemaklyk; en wy gevoelen ons gedreven tot het neemen van beweeging; welke ook, zo lang zy het lichaam voordeelig blyft, aangenaam is. Het licht van den dag, tot zekeren trap, door het zintuig van het gezigt ontvangen, ſtreelt de ziel; maar wordt het zo ſterk, dat het eene ontſteeking in het oog zoude kunnen verwekken, door eene al te ſterke aandoening der gevoelige vezelen, dan veroorzaakt het pyn, en 't wordt van verkwiklyk eensklaps onverdraaglyk. Zo is het ook met de aandoeningen, welken de ziel meer lynregt treffen. Voor zo verre zy ſtrekken om de volmaaktheid der ziel te bevorderen, zyn zy aangenaam; maar zo dra zy haare volmaaktheid hinderen, brengen zy ſmert aan. Het ontvangen van nieuwe denkbeelden, het ontwikkelen

van verwarde, en opklaaren van duistere denkbeelden, volmaakt de ziel, en brengt het zoete der verstandlyke vermaaken voort. Integendeel, wanneer onze ziel in haare werkingen gestuit wordt, gevoelt zy verdriet. Dit is de oorzaak van het lyden des heerschzugtigen, die, in de zoete ontwikkeling zyner op grootheid doelende denkbeelden, gestuit wordt, door eene tyding, die al zyne hoop op verdere bevordering doet verdwynen. Even zo gaat het met een smoorlyk verliefden Minnaar, die zig, daar hy zyne verbeelding den losse teugel viert, in 't ontwikkelen van streelende denkbeelden, eensklaps gestoord gevoelt, door een blyk van de ontrouw of onverschilligheid zyner Schoone. De Wysgeer, daarentegen, die denkbeeld op denkbeeld hoopt, en, uit een enkeld beginsel, geheele schakels van gevolgen trekt, gevoelt een hemelsch vermaak, terwyl hy de volmaaktheid van zynen geest gewaar wordt. Het gezigt van onze volmaaktheid vervult ons dan met vreugde, en dryft ons aan, om onze volmaaktheid steeds te vergrooten en te gevoelen; daar, integendeel, het gezigt van onze onvolmaaktheid ons smertlyk valt, en ons de onvolmaaktheid met het gevoel derzelve doet vlieden. Zo verwekt ook het gezigt van een dreigend gevaar de smertlyke aandoening der vrees, en doet ons dit kwaad schuuwen; terwyl, aan den anderen kant, het gezigt van een voor ons mooglyk goed de zoete aandoening der begeerte en de hoop opwekt, en dat goed zoeken doet.

Dit alles steunt op de duidelykste ondervinding, en schynt de gedagte buiten twyffel te stellen, dat het vermaak voortkomt uit een gevoel van de volmaaktheid van ons wezen. Niet, dat alle menschen, dat de kleinste kinderen, ja zelfs de dieren, welken wy zien, dat voor vermaak en smert vatbaar zyn, een duidlyk besef van hunne volmaaktheid en van hun aanwezen hebben. —— Ver van daar! zulk een besef hebben zelfs de minste volwassenen: maar wy allen, (de ondervinding leert het ontegenzeglyk,) hebben een verward gevoel, eene verwarde bewustheid van ons aanzyn, en van de wyze van ons aanzyn. Wie is niet overtuigd dat hy is, en wie weet niet, tot zekeren trap ten minsten toe, hoe hy is? Ik voel, dat, terwyl ik bezig ben dit te schryven, ik anders ben dan wanneer ik even te vooren overdagt, wat ik schryven wilde. Zou 'er nu niet in onze ziel een verward gevoel kunnen zyn van den welstand van ons aanwezen, om zo te spreeken, van de overeenkomst onzer wyzigingen met den welstand of de volmaaktheid van

ons

ons beſtaan? Het is op deze gronden, dat men, bedriegen wy ons niet groflyk, veilig, met DESCARTES, ſtellen mag, dat *het* VERMAAK *het gevoel is, 't welk de ziel heeft van de volmaaktheid van haar aanwezen, en de* SMERT *het gevoel, 't welk de ziel heeft van de onvolmaaktheid van haar aanwezen.*

Mooglyk, evenwel, ſtelden wy de zaak ook niet kwalyk voor, indien wy zeiden: *Het* VERMAAK *is het leevendige gevoel van ons aanzyn, en de* SMERT *is het gevoel van eene verzwakking van dat leevendige gevoel.* Maar dit komt omtrent op het zelfde uit. Hoe volmaakter ons aanwezen is, des te leevendiger kunnen wy het gevoelen, en hoe onvolmaakter, des te minder gevoelen wy dat. Een geest, vol van duidlyke denkbeelden, gevoelt zig leevendiger dan een geest welke niet dan verwarde denkbeelden heeft. By den leevendigſten wellust gevoelen wy ons aanzyn in zyne vollſte uitgebreidheid; by een hevige pyn gevoelen wy eene verwarring, welke allengskens eene verdooving van ons zelfgevoel voortbrengt.

't Geen deze beſpiegeling van de natuur van het vermaak nog nader bevestigt, is de opmerking, dat even dezelfde gewaarwordingen vermaak of ſmert voortbrengen, naar dat zy, ingevolge van den trap haarer leevendigheid, ſtrekken tot bevordering of verwoesting van ons aanwezen. Wy hebben 't reeds gezien, eene maatige warmte ſtreelt, eene al te groote pynigt ons. Een gemaatigd licht verheugt het gemoed; blootgeſteld aan de volle ſtraalen der zonne, lyden wy eene allergeweldigſte pyn. Eene te ſterke lichaamsbeweeging verwoest ons maakſel, eene gemaatigde ſtreelt onze leden. Dus ligt het vermaak, om zo te ſpreeken, in het midden. Niets te gevoelen is een laag ſoort van ſmert, het welk men verdriet, zelfverveeling, noemt; een al te ſterk gevoel is eene geweldige pyn, om dat het ons lichaam vernielt; een gemaatigd gevoel is een vermaak, om dat het ons ons zelven doet gevoelen, dat wy zyn, en zekeren trap van volmaaktheid bezitten. De allerhevigſte wellust, het allerzoetſte gevoel zynde, behoeft maar weinig ſterker te worden, om in eene geweldige pyn te veraarten.

Uit dit enkelde beginſel kan men alle ſoorten van vermaaken en ſmerten afleiden; doch, dewyl wy vreezen, deze aanmerkingen al te lang te maaken, beſpaaren wy het aanwyzen daar van tot eene nadere gelegenheid.

O. O.

PROEVE OVER DEN GELUKKIGEN INVLOED, WELKEN DE VERKEERING MET VROUWEN OP DE MANNEN HEEFT.

(Overgenomen uit Dr. ALEXANDER's *History of Women.*)

De Vrouwen hebben, door alle eeuwen heen, Moed en Dapperheid in de Mannen op den hoogſten prys geſteld, en de Mannen hielden, in alle beſchaafde Landen en tyden, Schoonheid, Kuisheid, en eene zekere onbeſchryfbaare Zagtheid en Kiesheid in Perſoon en Gedrag voor de treflykſte uitmuntenheden der Vrouwen. ——— Vrouwen, in zichzelven zwak, vreesagtig, en verdeedigloos, hebben den Moed en Dapperheid der Mannen hoogſtnoodig, om haar te beſchermen tegen de aanvallen, die op haar, naar den lichaame of naar den geest, gedaan worden. Mannen, in tegendeel, ſtoutmoedig en ſterk, behoeven zeer de Vrouwlyke Zagtheid, om hunnen forſen aart te leenigen, om de ruwheden, welke zy dagelyks aanneemen in hunne onderlinge verrigtingen met elkander, weg te neemen, en den invreetenden kanker der zorgen, door den heelenden balzem haarer bekoorlykheden, te ſtuiten.

Slaan wy het oog te rugge op de vroegſte eeuwen der Oudheid, wy vinden weinig gemeenſchaplyke Verkeering tusſchen de beide Sexen, als mede, dat zy, in gevolge daar van, min aangenaam zyn in Perſoon en Zeden. In dat tydperk was geen der beide Sexen beminnelyk of aangenaam. De Mannen vertoonden zich ſomber, verraadlyk en wraakzugtig, en de Vrouwen deelden, ſchoon in eene mindere maate, in die ongezellige ondeugden. Veele eeuwen verliepen er, eer men de Vrouwen van genoeg aangelegenheids keurde, om onze Gezellinnen te weezen in een uur tot gezelligen ommegang geſchikt, of aan de Liefde geheiligd.

Beſchouwen wy den tegenwoordigen toeſtand des Menschdoms in 't Oosten, waar jalouſy, die dwingland der ziele, al de vreugd en vertroosting van gemengelde Verkeering verbannen heeft, wy zullen daar de Mannen niet alleen grimmig van aart, agterdogtig, bloode en wreed vinden; maar ontbloot van bykans alle de fynder aandoeningen, die uit Vriendſchap en Liefde den oorſprong ontleenen. Daar hebben ruwheid en barbaarsheid den zetel gevestigd, en zegepraalen over 't menschlyk hart. Bezwaarlyk valt het daar de toegeevende Egtgenoot, den tederen Vader, gezellige Deugden, en tedere Gemoedsbeweegingen, aan te treffen. Alle deeze zyn doorgaans de afſtammelingen van gemengde Verkeering. En ſchoon de Mannen, door met Mannen om te gaan, het Verſtand mogen ſcherpen, zal het Gezelſchap der Vrouwen alleen de School voor hun Hart weezen.

Wanneer uit deeze ongezellige Oorden, waar het leeven, door van

van de Verkeering met de Vrouwen verſtooken te zyn, meer dan de helft van deszelfs aangenaamheden derft, ons in *Europa* begeeven, ontdekken wy terſtond, dat de Volken, naar gelange zy meer tyds in 't gezelſchap der Vrouwen ſlyten, ook beſchaafder zyn, en, in tegendeel onbeſchaafder, naar maate zy deeze kleinagten of verſmaaden. De *Ruſſen*, *Poolen*, en zelfs de *Duitſchers*, betoonen eene mindere maate van agting voor de Vrouwen, dan eenige hunner Nabuurvolken, en ſteeken, in gevolge daar van, minder uit door de bevalligheid hunner Perſoonen, en de tedere aandoeningen des Harten. De *Spanjaarden* ſtaan als voorbeelden van wreedheid te boek, zo lang zy de voordeelen der Vrouwlyke Verkeering misten: ten deezen tyde, nu de opſluitingen, enz. by hun buiten gebruik geraakt zyn, en zy met de Vrouwen, op een gemeenzaamer voet, omgaan, hebben zy, ſchielyk, de heuschheid en beleefdheid hunner Nabuuren aangenomen. Zo veel vermogend, met één woord, is het gezelſchap der Schoonen, om geluk en vrolykheid te verſpreiden, dat zelfs de donker gefronſte wenkbrauw van den diepdenkenden *Engelſchman* ontfronst wordt, en zyn gelaad een blyder trek krygt, dewyl hy meer tyds, dan zyn Voorvaders gewoon waren, aan de opwagting der Vrouwen beſteedt.

De voordeelen, ontſtaande uit onze Verkeering met de Vrouwlyke Sexe, ſtrekken hunnen invloed uit over elke Gewoonte en Bedryf des zamenleevinge. 't Is aan den gezelligen ommegang met Vrouwen, dat de Mannen elke pooging, welke zy aanwenden om te behaagen en aangenaam te zyn, moeten toeſchryven: 't is aan deeze zugt om te behaagen, dat zy al hunne fraaiheid van manieren, zo wel als de zindelykheid en cieraad van Kleeding, hebben dank te weeten. De Vrouwen, uit den aart geſteld op de zagte tooneelen des Vredes, wisten niet zelden, door hare beweegredenen en tusſchenſpraake, de rampzalige uitwerkzels des Oorlogs te voorkomen, en, bevreesd voor het verliezen hunner Egtgenooten en Bloedverwanten, begaven zy zich zomtyds tusſchen twee vyandlyke Legers, gereed om op elkander aan te vallen, en veranderden de gedreigde ſchriklyke tooneelen, van verwoesting en moord, in die van vrolykheid en vriendſchap.

By onze Sexe heeft eene ſoort van manlyken hoogmoed plaats, welke ons belet, in 't ſtuk van kunde of eer, het voor elkander op te geeven: doch deezen zetten wy, ter zyde in onze Verkeering met de Vrouwen; eene onderwerping, die een nieuwe wending geeft aan onze denkbeelden, leert ons gehoorzaamen daar wy gewoon waren te gebieden, en te redenkavelen daar wy voorheen ons driest aanſtelden. De tederheid, welke wy der Vrouwen toedraagen, leenigt de ruwheid van onzen aart, en de deugden, welke wy aanneemen, om in haare oogen behaaglyker te worden, worden ons allengskens hebbelyk eigen.

Het geluk van byzondere Perſoonen, en van de Maatſchappy,

wordt door geene zaak kragtdaadiger bevorderd, dan door beſtendige poogingen om te behaagen; en deeze poogingen ontſtaan grootendeels alleen uit de Verkeering met Vrouwen: want Mannen, die onderling zich toegeeven in het overtreeden van meest alle voorſchriften der beſchaafdheid, zien geene Vrouw onder hun verſchynen of het tooneel verandert, en zy betoonen, om ſtryd, hunne goede hoedanigheden. ——— Het is door de kunst van behaagen alleen, dat de Vrouwen eenige maat van aangelegenheid of magt kunnen krygen: het is door behaagen alleen, dat zy voorwerpen van liefde en genegenheid kunnen worden: en dewyl zy daar op zo zeer geſteld zyn, zullen zy niet nalaaten alle kunſtenaaryen van bekooring aan te wenden, kunſtenaaryen, tot welke de Natuur haar gevormd heeft. Beminnelyk van gedaante, zagt, en inneemend van zeden, zyn ze door Natuur en Kunst gevormd, en, door haare betoverende lachjes, bekoorelyke houding en manieren, duizend onnoembaare aangenaamheden voort te brengen in de Maatſchappy, die, buiten haar, ſmaakloos, geheel van zagte, ſtreelende en beminnelyke gewaarwordingen, beroofd is. ——— Doch, om eenig vermaak volkomen te genieten, moeten wy 't zelve niet tot zatheid ſmaaken: overzulks wordt 'er eene meer dan gewoone maate van voorzigtigheid in eene Vrouwe gevorderd, zal zy veel in gezelſchap verkeeren, en zullen wy dat ontzag, die eerbiedenisſe, aan haar betoonen, 't welk wy haar gaarne willen bewyzen, worden wy zeldzaam in haar byzyn toegelaaten.

Vestigen wy het oog op Landen, waar de Vrouwen als gekerkerd opgeſloten zitten, de Inwoonders draagen barbaarschheid, en woestheid van Zeden ten kenmerk: beſchouwen wy die zelfde Gewesten in tydperken, wanneer de Vrouwen haare vryheid beginnen te herkrygen, wy ontdekken terſtond, dat de Zeden geleenigd en verbeterd worden. Geen Land verſchaft hier van een doorſlaander blyk, dan het reeds met een kort woord gemeld *Spaanſche Ryk*. De *Spanjaarden* hadden, voortyds, minder gemeenſchaplyke Verkeering met de Schoone Sexe, dan eenig ander Volk van *Europa*, en lagen, in gevolge daar van, verre by allen agter in beſchaafdheid en fraaiheid van Zeden: doch, zints hunne Vrouwen minder in bedwang geleefd hebben, is de vordering ten dien opzigte zo vaardig en ſchielyk toegegaan, dat zy, naaulyks, voor één hunner bchoeven te wyken. Aan het gezelſchap der Vrouwen, zyn wy de nayver om te behaagen, en anderen gelukkig te maaken, verſchuldigd: en aan deezen nayver desgelyks het grootſte gedeelte der fraaye Kunſten.

Wanneer wy de twee Sexen, waarin het Menschdom onderſcheiden is, in overweeging neemen, blykt het middagklaar, dat de Maaker der Natuure de Magt aan de Mannen geſchonken hebbe, door hun niet alleen een kloeker en rustiger Lichaamsgeſteltenisſe, maar ook eene Ziel, te geeven, met meer moeds en uitgeſtrekter vatbaarheid voorzien. Maar zyn deeze hoedanighe-

den

den geheel zonder tegenwigt? Zyn de Vrouwen geheel verſtooken gelaten van iets, 't geen deeze meerderheid der Mannen kan opweegen? Hebben zy geene vermogens, door welker gebruik zy deeze ſchynbaare meerderheid tot eene grootere gelykheid kunnen brengen? Bezitten zy dezelve niet, dan mogen zy zich met reden beklaagen over de eenzydigheid der Natuure, en de hardheid van hun Lot. Dan laaten wy dit ſtuk aandagtig nagaan, en wy zullen bevinden, dat de Oorzaak van ons weezen geenzins zo partydig gehandeld hebbe: wy zullen ontdekken, dat hy ieder Sexe onderſcheide hoedanigheden ſchonk: en dat deeze, over 't geheel, wel aangekweekt en behoorelyk gebruikt, Mannen en Vrouwen, bykans in een volmaakt evenwigt brengen; en onpartydig de voor- en nadeelen des leevens onder hun verdeeld heeft. Om den opgezwollen Trots der Mannen te vernederen, zyn de Vrouwen met Schoonheid begaafd, en bezitten, nevens die Schoonheid, eene onuitſpreeklyke zagtheid en overreedende kragt in woorden en daaden, welker wydſtrekkenden invloed weinigen der Sexe zelve kennen, en die nog minder onder de onze wederſtaan kunnen. Een vleiend woord, een treffende lonk, een enkele glimplach, overwon een ALEXANDER, bragt een CESAR te onder, en beſliste het Lot van Keizer- en Koningryken. Dus behoedde de tusſchenkomst der Moeder van CORIOLANUS de Stad *Rome* van een over 't hoofd hangend verderf, en bragt in één uur eene gelukkige omwenteling te wege, dien de Raad en het Volk beide zich niet durfden belooven. Deeze magt der Vrouwen, om de ſterker Sexe naar haaren wil te buigen, wordt ongetwyfeld zeer vermeerderd als zy Jeugd en Schoonheid op haare zyde hebben; doch met het gemis daar van gaat dezelve niet te eenemaal verlooren: het laatst bygebragte voorbeeld is hier van een onwraakbaar bewys.

Een treffend blyk van den veelvermogenden invloed der Vrouwen, vinden wy in de Egtgenoote van PYTHIUS, een Vorst van *Lydia*, die, bovenmaate wreed en geldgierig, het grootſte gedeelte zyner Onderzaaten geduurig bezig hieldt met in de Goudmynen te arbeiden, derwyze, dat hun geen tyd tot den Landbouw overſchoot, zo dat zy gevaar liepen van door hongersnood te zullen omkomen. Door deeze dwinglandy geweldig gedrukt, namen zy, den Vorst niet ten Hove zynde, de gelegenheid waar, om, in grooten getale, met natbekreeten oogen, hunne klagten uit te ſtorten by de Koningin, die, met hun deerlyk lot begaan, na veel overleggens hoe zy daar aan verligting zou toebrengen, den volgenden vond bedagt. By de wederkomst des Konings, liet zy hem een zeer heerlyk gastmaal toebereiden; doch, by het ontdekken der ſchotelen, ontdekte hy, dat geen derzelve iets anders dan Goud bevatte. Hy bemerkte terſtond zyn misſlag, en, getroffen door de eigenaartigheid der wyze waar door zyne Egtgenoote, hem de oogen geopend, zyne dwaasheid getoond, en ten vollen overtuigd hadt, dat Goud zyn Honger niet kon ſtillen, óf zyne Onderdaanen voor Hongersnood bewaaren, liet hy terſtond

een bevel uitgaan, dat, in 't vervolg, niet meer dan een vyfde ge deelte in de Goud-mynen zou werken, en de overige vier gedee ten zich op den Landbouw, en andere nutte Kunſten, zouden toe leggen.

Gereed en gemaklyk zou het vallen eene menigte van voo beelden, zo uit de Oude als uit de Hedendaagſche Geſchiedeni op te haalen van het vermeesterend vermogen, 't geen Vrouwe op de aandoenlyke harten der Mannen gehad hebben. De Kei zerin LIVIA mag hier vry de eerſte in aanmerking komen: z veel vermogt zy op AUGUSTUS, dat hy haar nauwlyks eenig din kon weigeren. Veele Vrouwen in *Rome* wilden gaarne weeten welke middelen zy bezigde om dit te bewerken; eene deeze waagde het te vraagen, en kreeg ten antwoord: *Door alle zyn Bevelen te gehoorzaamen; door zyne geheimen niet na te vorſchen en myne kennis aan zyne minnehandelingen te ontveinzen.* —— HENDRIK DE IV, Koning van *Frankryk*, een der grootſte e beminnelykſte Vorſten, levert een optekenenswaardig voorbeeld o van de magt, die Vrouwen, door zagtheid, op de Mannen kunne bekomen. Teder en medelydend van aart, kon hy bezwaarly iets weigeren, aan zagtheid, aan ſmeeken, aan traanen; doch teven jalours op zyn eer en magt, bewilligde hy noode in iets heen o eenige andere wyze afgeperſt. Hier door werd hy ſteeds va zyne Matreſſen geregeerd, en hadt geſchil met zyne Vrouwe De *Saliſche Wet* ſluit de Vrouwen uit van de Throonopvolgin in *Frankryk*; doch de *Franſche* Vrouwen hebben zich over die hoon dubbel gewrooken; door het zo te beſchikken dat zy by kans elken Monarch beheerſchen, hebben zy beſtendig dat Ry geregeerd, van welks beſtuur de Wet haar zo ſterk geweer heeft.

DE BOETVAARDIGE EN TOT INKEER GEKOMEN ZONDAAR.

MYN HEEREN!

„ Ik neeme de vryheid UEdl. eenige omſtandigheden myne
„ Levens mede te deelen. —— Het geſchiedt met een goed
„ met een Christelyk, oogmerk; om, was het mooglyk, ee
„ Godvrugtig Mensch te leeren op zyne hoede te zyn, tegen
„ de verleidingen, en een Zondaar, in wien het geweeten nie
„ geheel is toegeſchroeid, tot nadenken te brengen. —— Ka
„ het een plaats in uw nuttig *Mengelwerk* hebben, het zal m
„ ten uiterſten aangenaam zyn."

Ik blyve, met agting,

UEdl. gehoorzaame Dienaar

D. W.

Di

* * * * * * * * * * * * *

Die ſtaat, zie toe dat hy niet valle! —— Een kort verhaal van myn Leven ſtrekke, om den Leezer te doen opmerken, dat men nooit genoeg op zyne hoede kan zyn tegen de verleidingen des Zatans, de bedorve Waereld, en van ons eigen Vleesch. — Men leere hier uit, dat wy geſtadig op ons zelven behooren te letten, en onophoudelyk in den gebede werkſaam te zyn, om ſtandvastig te blyven, en in de ſtrikken der zonden niet verward te geraaken. Een Mensch toch, door de zonde eens overwonnen, en gevallen zynde, kan zig niet, dan met de alleruiterſte moeite, weder oprigten; zig van zyne geliefkoosde zonde losrukken, en die voor altoos vaarwel zeggen.

Ik ben, in een der voornaamſte Steden van Holland, uit eene deftige Familie geboren; myne Ouders, die den Heere vreesden in oprégtheid hunner harten, lieten niets na, om my eene opvoeding te geeven, die my voor tyd en eeuwigheid zou kunnen gelukkig maaken. —— Op Meesters alleen lieten zy het niet aankomen, voornaamelyk niet wat het welzyn myner onſterfelyke Ziel betrof. —— Van myne vroege jeugd af wierd my aangetoond de grootheid en afſchuwlykheid van ieder zonde, benevens de bittere gevolgen, die dezelven, niet alleen voor my, maar ook voor myn Medemensch, konden opleveren, indien ik my aan eenigen van die ſchuldig maakte. —— Daarentegen wierd my de beminlykheid der Deugd en der Godsvrugt onder 't oog gebragt, met aanwyzing van derzelver heilſaame uitwerkzelen. —— Myne Ouders beantwoordden ook met hunnen Wandel volkomen aan hunne leer en vermaaning; beiden waren ze voorbeelden van Deugd en Godsvrugt. —— Geen wonder dan, dat ik, van myne vroegſte jeugd af aan, niets anders gehoord noch gezien hebbende, dan het geene ter Eere van mynen God konde ſtrekken, door Gods genadige hulp en byſtand, volkomen aan de verlangens van myne geliefde Ouders beantwoordde, en een Godvrugtig en Christelyk leeven leidde. —— Intuſſchen vorderde ik in Jaaren, en wierd na een onzer Hooge Schoolen gezonden, om aldaar in de Medicynen te ſtudeeren. —— De gronden van Deugd, die by my van kindsbeen af gelegd waren, kwamen my, in dit gevaarlyk tydperk des Levens, zeer wel te pas; daar ik geſtadig op myne hoede moest zyn, waaken en bidden, wilde ik niet door de eene of andere zonde worden weggeſleept. —— Hier door, en het geſtadig vermyden van kwaade gezelſchappen, had ik het geluk ſtandvastig te blyven, myne onſchuld te behouden, en in geen overheerſchende zonde te vervallen.

Ik promoveerde op zyn tyd; zettende wy elders ter neder; en, na aldaar een ordentelyke practyk, om te kunnen beſtaan, gekreegen te hebben, dagt ik om een Huwelyk aan te gaan. Ik raadpleegde myne Ouders daar over; en wy bepaalden ons tot een Meisje, dat in Christelyke Deugden was opgevoed, zeer

ſtilletjes leefde, ons was voorgekomen verſtandig en goedaarti
te zyn, en voor 't welke myn hart zig had verklaard. — I
had het geluk in myn aanzoek te ſlaagen; wy hebben zes Jaa
in de allervolmaaktſte eensgezindheid geleefd, en twee Kindere
overgewonnen; wanneer zy my door den alvernielenden doo
wierd ontrukt. ——— De droefheid, die ik over den dood va
myne waardige en Godvrugtige Vriendin gevoelde, is niet t
beſchryven; en kan alleen door die geenen regt begreepen wo
den, die met my zodanig een ſmertlyk verlies ondergaan, en a
les in hunne Vrouwen verlooren hebben. Na dat de droefhe
van den Mensch plaats had gemaakt voor de aandoening van de
Wysgeer, beſteedde ik al den tyd, dien ik konde uitkoope
aan de opvoeding myner Kinderen, zogt dezelven, van der jeu
af, het pad der Deugd te doen betreeden, en ſmaak in den v
troostenden Godsdienst te doen krygen; weetende, dat de eer
goede zaaden, die men in hunne tedere harten ſtort, zeld
misſen gezegende vrugten voort te brengen; ſchoon ze al een
voor een tyd, door het onkruid deezer bedorve Waereld, ond
drukt mogen worden. —— Ik zag myne moeiten en gerin
vermogens, door Gods genadigen Zegen, naar wensch beloon
en had alle reden om over hun gedrag te vrede te zyn.

Wie zou niet gedagt hebben, dat ik ſtaande gebleeven, en
myn einde toe in het goede zoude volhard hebben? daar myne
venszon reeds aan het daalen, en ik het drie en vyftigſte Jaar n
nes ouderdoms al had mogen vieren; daar ik, (zonder yde
roem geſproken,) by alle weldenkende Christenen, om myn
hier toe altoos voorbeeldig leven, geagt, en in aanzien was. —
Maar, helaas! Groote God, wat is de Mensch! Ik ben gevalle
en heb my aan eene der grootſte zonden, die men begaan k
ſchuldig gemaakt. ——— Het herdenken daar aan valt myne Z
le bitter; —— het verhaal daar van kost my veel, ja zeer ve
maar ik oordeel dit, tot nut van het Menschdom, verpligt te zyn;
dat een ieder zig aan my ſpiegele, geſtadig over zig zelven waal
en God bidde, om tot zyn uiteinde toe ſtaande te kunnen blyv

Ik had, in die dagen, eene volſtrekt onſchuldige verkeering
zeker Huis, ter zaake van myn beroep; en ziet, in het ze
woonde de Vrouw, welke de Eva was die my verleide! Ik ze
dit niet om my te verſchoonen; want de zonde is daarom n
minder; maar zy heeft my verleid, (God vergeeve het haar!)
de gruwelyke zonde van overſpel doen begaan. Zy was gant
niet ſchoon, maar zeer levendig, en vol dartele ſnaakeryen. —
Haar omgang behaagde my; en dit was de oorzaak, dat ik, dikwi
om my wat te verlevendigen, ten haaren Huize langer bleef,
ik 'er noodig had; zonder egter eenig het allerminſte zondig vo
neemen te hebben. —— Doch een Vrouw bemerkt gauw dat
behaagt: dit deed haar een aanſlag op my, of liever op myn ge
maaken. Het is immers in geenen deele waarſchynlyk, dat e
Vrouw van zes en twintig Jaaren, die een gezond en ſterk
he

heeft, zin zal hebben in iemand van drie en vyftig Jaar, die daar by niet van de gezondſte is; en naderhand ben ik 'er ook ten volke in bevestigd geworden. — Zy begon, met zig van langzaamer hand by my aan Huis in te dringen, haalde my vervolgens aan; vond my fris en jeugdig voor myne Jaaren, en, zeer vrypostig zynde, wierd zy van tyd tot tyd hoe langer hoe gemeenzaamer; — om kort te gaan, ik was niet op myne hoede, en zondigde byna zonder het te weeten. —— Alleen zynde, kwam myne concientie boven; de wroeging verſcheurde my; en ik zag myn deerlyk gevallen ſtaat met ſchrik en afgryzen aan. ——— Maar, helaas! het was te laat; de zonde, de gruwelyke zonde van overſpel, was begaan! —— Groote God, was ik te dier tyd, met zak en aſche bekleed, u in de roede gevallen; had ik my in allen ernst tot uw in den gebede gewend, mooglyk zoud gy my verhoord, en my kragten gegeeven hebben, om voortaan die ſchriklyke zonde na te laaten. ——— Maar, myn Gebed was niet opregt; dit blykt; want ik had de kragten niet om het voorwerp myner zonden, onder het een of ander voorgeeven, van my te verwyderen. ——— Myn val wierd des te grooter, en het kwaad te afſchuwelyker: want daar ik te vooren door overyling had gezondigd, misdeed ik nu met eene opgeheven hand.

Deeze onbetaamelyke gemeenſchap duurde agt jaaren! Ik nam wel dikwils voor om dezelve af te breeken, vooral als my de Ziel, door het hooren eener ſtigtelyke Predicatie, of het leezen van een Godvrugtig Vertoog, ontroerd was; —— maar, helaas! myne kragten waren altoos te zwak, en het gezigt van het voorwerp myner drift verbande deeze heilzaame voorneemens wel dra weder uit myne Ziel. En had het den Almagtigen behaagd, my, door een ſchielyken dood, uit deeze Waereld te rukken, of my een ſterfbedde, met berooving van 't gebruik van myn verſtandlyk vermogen, te geeven, mooglyk zou de dood my in die jammerlyke omſtandigheden hebben verrast, en myne onſterfelyke Ziel, voor altoos, voor eeuwig, zyn verlooren geweest. ——— ô Yſſelyke gedagte! die my als nog het klamme zweet kan doen uitbreeken. ——— Maar de Heere heeft zig myner ontfermd; Hy heeft my wel op een Ziekbedde geworpen, waar uit ik, naar het oordeel der Doctoren, waarſchynlyk niet weder zou opſtaan; doch het geſchiedde tot myn best, om my de oogen te openen voor het gevaar waar in myne Ziele was; en om dezelve, zoo ik hoope, ja vertrouwe, voor haar eeuwig verderf te behoeden.

Wilde ik onderneemen, Beminde Leezer, u de angſten te beſchryven, die my folterden, de wroeging, die my verſcheurde, het zou my volſtrekt onmooglyk zyn, dit in zyne volle kragt en nadruk te kunnen doen. ——— De gruuwelykheid der Zonde van overſpel, waar aan ik my had ſchuldig gemaakt, met de gevolgen van dien, zag ik nu in het helderſte licht. ——— De onmin, de tweeſpalt, het altoosduurend ongenoegen in het vreedzaame huishouden, waarvan ik de ſchuldige oorzaak zoude geweest zyn, indien

dien haar Man onzen zondigen omgang ontdekt had, zag ik nu ten allerklaarſte; en ik begreep nu eerst regt, dat men een Man die werk van zyne Vrouw maakt, gelyk deeze deed, geen ſmerlyker, geen gevoeliger, ſlag, dan van die zyde, kan toebrengen. — De gedagten aan de droefheid, en de kwelling, waar in ik myn lieven Zoon en waarde Dogter had geſtort, (want ik had klaar bemerkt, dat zy de zaak ontdekt hadden, niettegenſtaande zy uit eerbied voor my zweegen,) doorboorden my het hart; en ik gevoelde nu eerst, met nadruk, dat Kinderen, die hunne Ouders teder beminnen, gelyk de mynen my deeden, geen zieltreffende droefheid kunnen hebben, dan te moeten zien, dat deeze hunne geliefde Ouders zig moedwillig in hun eeuwig verderf ſtorten ——— Het kwaade voorbeeld, 't welk ik aan de Waereld en aan myne lieve Kinderen had gegeven; en het verliezen, ten minſte de vermindering van myne eer en goeden naam, ontroerde my; want ik zag nu klaar, dat, hoe zorgvuldig men ook zodanig eene zaak voor het oog der Waereld gelooft te bedekken, 'er toch altoos, door het een of ander middel, iets van komt uit te lekken; veele onſtandigheden, die ik te vooren niet had in agt genomen, en die my nu leevendig te binnen kwamen, bevestigden my thans ook hierin volkomen ——— Boven dit alles gevoelde ik inzonderheid de allergrootſte, de alleronuitſpreekelykſte wroeging, over het ontheiligen van des Heeren Hoogeerwaardig Avondmaal, geduurende dien tyd. Ik had my naamlyk, uit vreeze dat men my, wegens het begaan eener moedwillige zonde, zoude verdenken, van des Heeren Tafel niet durven afhouden. Ik gevoelde telkens wel een ſtillen beſchuldiger in my; het hart klopte my wel van angst en aandoening; en ik ben verzekerd dat de ſchuld op myn gezigt, voor een opmerkend oog, te leezen was, zo menigwerf, als ik deze Heilige Bondtekenen en Zegelen van des Zaligmaakers dierbaar Lichaam en Bloed gebruikte, of liever ſchandelyk misbruikte, doch ik was in des duivels ſtrikken verward; ik gevoelde myne ſchuld, dan hier by bleef het, zonder verdere uitwerking ten goede. ——— Maar thans, nu ik op myn Ziekbedde gebonden lei, nu de poorten der Eeuwigheid reeds voor my geopend ſcheenen, nu ik als met den eenen voet reeds in het graf ſtond, ondervond ik eerst regt, hoe ik God, ook door dit ſchriklyk misbruik, vertoornd had. —— Dit woog my als een Molenſteen op het Hart. —— Dag en Nagt beſchreide ik, met heete traanen van een opregt berouw, myne gruweien, en bad den Almagtigen zig over my te willen ontfermen, my dezelven genadig, om Jeſus Christus wille, te vergeeven, en myner onſterfelyke Ziele genadig te zyn. Ik nam te gelyk een allerernſtigst voornemen, om, zoo het Gode behaagen mogte my van deze ziekte te doen herſtellen, my met geweld uit de armen van deze verleidſter te rukken, en my geheel en al in Christus liefdearmen te werpen, in hoope van door hem niet verſmaad te zullen worden. ——— Dit is ook myn eerſte werk geweest, na dat God my als van den dood in dit Land

der

der Levendigen had te rug geroepen: door de droevige ondervinding nu geleerd zynde, dat een Mensch zig voor de eerſte aanleiding, en voor de gelegenheid om te zondigen, zorgvuldig moet wagten, zoo verwyderde ik my verre van dit voorwerp, en benam haar zorgvuldig alle aanleiding om my te naderen, en my op nieuw in haare Goddeloozе ſtrikken te verwarren. —— Gelooft zyt gy, ô Barmhartige God! voor de my toegezondene ziekte; geprezen zy uwen naam in alle Eeuwigheid; want daar door, ja daar door alleen, is myne Ziele van het verderf gered, die anders gewis een prooy voor de helle zoude geweest zyn.

Spiegelt u aan deezen mynen Val, gy, die vast in het geloove meent te ſtaan. —— Myn voorbeeld kan u op nieuw leeren, en moet u ten volle overtuigen, hoe weinig men op zyne kragten behoort te ſteunen; en hoe nauwkeurig men alle de gelegentheden om te zondigen moet vermyden en vlieden. —— De Mensch is gaauw verraſt, en dikwils verleid, eer hy voor zig eenig kwaad vermoedt. —— En gy, die reeds het ongeluk gehad hebt van te vallen; blyft, bidde ik u, toch niet moedwillig in uwe Zonden liggen; het behaagt Gode niet altoos, de Zondaar door eene ziekte te waarſchouwen, en hun tyd tot bekeering te geeven. — Haast u dan, eer het te laat is; ſmeekt God om hulpe, neemt een kloek en volſtrekt beſluit, en ſtelt het daadvaardig in 't werk. — De eerſte ſchrede kost het meeste; die eens gedaan zynde, helt de overwinning reeds naar uwe zyde; en, geheel overwonnen hebbende, zult gy hier op Aarde een vergenoeging en geruſtheid in uw geweeten ondervinden, die gy in langen tyd niet zult hebben mogen ſmaaken; en hier Naamaals zult gy met eene onverwelkbaare Kroone beſchonken worden, en genieten verzadiging van vreugde voor Gods aangezigte, en lieflykheden aan zyn Regterhand, eeuwig en altoos. —— Mogt het verhaal mynes levens hier toe van nut zyn! —— Dit is myn hartlyke wensch; dit is myn vuurig en opregt gebed.

DE VRYGEEST VERBETERD.

„ Help! help! ach.... help!...." riepen twee Kinderen, die gevaar liepen van zo oogenbliklyk in het water te ſmooren. —— Een Vrygeest, die gevallig voorby wandelde, hoorde den noodſchreeuw; en de dobberende hoofden der Kinderen, benevens twee Vischgaarden aan den kant van het water, deeden hem kennis krygen van het ongeluk. —— Hy ſchoot toe, en redde de Drenkelingen. —— De jongens vielen aan zyne voeten, en kusten ze; zo levendig was hunne dankbaarheid. —— Hier op ſloegen zy het oog ten Hemel, en zeiden, met betraande wangen, „ ô God! u zy eere! —— zegen deezen man, ja, zegen onzen „ weldoener!" De vrygeest vertrok; want de aandoening vervoerde hem. „ Indien 'er een God is, die reine gebeden verhoort, „ zeide hy by zig zelven, indien 'er eene Voorzienigheid is, dan

„ zal

„ zal het nu blyken; ik zal 'er bewyzen van zien." ——— H bleek ook. ——— Van dien tyd af ontmoette hem niets dan voo ſpoed en geluk, ——— onverwagte ervenisſen, aanzienelyk bedieningen, algemeene achting, een voorſpoedige echt, een duurzaame gezondheid, alles werkte mede ter uitbreidinge v den kring zyner tydelyke genoegens. ——— De Vrygeest da aan de jongens, en wierdt een voorbeeldig Kristen.

o.....

DE MODE.

Een goelyk, deugdſaam Meisje wierd door haaren Vader g nooddwangd, in eens alles, wat zedig was, af te leggen, e haar Godsvrugt te begraaven onder de dartele tooi van een kin der *Mode*. ——— De Man hoopte zig, langs dien weg, aan ee jong Heer van goeden huize te verzwageren. ——— Eens, d hy t'huis kwam, gaf hy zyne Dochter een fleſje met reukwate over, en zeide, zy moest zig daarvan in de Kerk, en in Geze ſchappen, bedienen. ——— Zy rook 'er aan; ——— „ maar V „ der, indien ik die lugt niet verdraagen kan? ——— waarlyk „ zy verveelt my, —— ik word mislyk!" ——— „ Hoe, ze „ de hy, zulk een kostbaar parfum? —— malle kleuter! —— „ Ik wil en gebiede u, dat gy het by alle gelegenheden g „ bruikt, — het is uw fatsoen, — elke Dame doet zo." — Hy liep gramſtoorig ter kamer uit. ——— Toen ſprak zy, me een opgeheven oog, waaruit een traan ſlipte; ——— „ Hemel „ goede Hemel! ——— bewaar tog den Godsdienst voor d „ Mode!...." Het meisje zuchtte nog, toen Vader weder bin nen trad.

o.....

DE OORSPRONG VAN ONBESCHAAMDHEID EN ZEDIGHEID.

Eene Allegorie.

Jupiter voegde, in den beginne, *Deugd*, *Wysheid*, en *Vertrou wen* te zamen; als ook *Ondeugd*, *Dwaasheid* en *Wantrouwen*, en zondt ze dus op de wereld. Maar, ſchoon hy dagt, ze met oor deel byeengevoegd te hebben, en dat *Vertrouwen* de eigenaartig gezellinne was der Deugd, en dat Ondeugd met *Wantrouwen* be hoorde gepaard te gaan, bevonden zy zich nauw op weg, of 'e ontſtondt verſchil tusſchen haar. *Wysheid*, de Geleidſter van he eene paar, was altoos gewoon, eer zy eenen weg opſloeg, on dien, hoe betreden dezelve ook mogt weezen, zorgvuldig te on derzoeken; om te ontdekken werwaards hy heen liep, welke ge vaaren, zwaarigheden, en hinderpaalen haar konden, of waarſchyn lyk zouden, ontmoeten. In deeze overleggingen beſteedde zy door gaans eenigen tyd; dit marren mishaagde ten uiterſten aan het *Ver trouwen*, altyd geneegen, om, zonder veel bedenkens of overlegg toe te treeden. In 't eerst waren *Wysheid* en *Deugd* onafſcheidelyk

maa

haar het *Vertrouwen* was, op zekeren dag, de aandrift haarer voortvarende natuure volgende, een groot ſtuk wegs vooruit gegaan, en haar gezelſchap niet behoevende, zogt zy 'er niet meer na; noch ontmoette het ooit.

De andere drie, hoewel door JUPITER zamengevoegd, kreegen verſchil, en ſcheidden van een. De weinig vooruitziende *Dwaasheid* bekreunde zich niet omtrent de goedheid der wegen, welke zy opſloeg, en ſtelde den eenen niet boven den anderen: dit gebrek van beſluit werd vergroot door *Wantrouwen*, die, met haare twyfelingen en zwaarigheden, altoos de reis vertraagde. Dit ſtrekte tot een grooten last voor de *Ondeugd*, die van geene zwaarigheden of uitſtel wilde hooren, en alleen genoegen vondt in het onbedwongen opvolgen haarer zinlykheden; zy wist, dat de *Dwaasheid*, die zomtyds het oor leende aan *Wantrouwen*, zou zich gereedlyk ſchikken als zy alleen was: en verdreef daarom *Wantrouwen*, die dikmaals het genot verhinderde, begaf zich met de *Dwaasheid*, van haar onafſcheidelyk, op weg.

Vertrouwen en *Wantrouwen*, op deeze wyze, beide van haar gezelſchap verwyderd, zwierven eenigen tyd om, tot eindelyk zeker toeval haar in een gehugt bragt. *Vertrouwen* ging terſtond na een groot huis van *Rykdom*, den Heer der plaatze; en drong, zonder zich aan de poort op te houden, door, tot de binnenſte vertrekken, waar zy bevondt dat *Ondeugd* en *Dwaasheid*, vóór haare aankomst, reeds wel ontvangen waren. Zy vernoegde zich daar by, drong ſchielyk in de gunst van den Huisheer, en kreeg zulk eene gemeenzaambeid met de *Ondeugd*, dat ze met de *Dwaasheid* haare Gezellinne wierd. Zy bleeven beſtendig de gasten des *Rykdoms*, en, zints dien tyd, onafſcheidelyk by elkander.

Wantrouwen, ondertusſchen, dat groote Huis niet durvende naderen, nam de uitnoodiging aan van *Armoede*, een der Landhoevenaaren: ter ſchamele hutte intreedende, vondt zy daar *Wysheid* en *Deugd*, die, door den Landheer verdreeven, derwaards den wyk genomen hadden. ——— De *Deugd* kreeg medelyden met haar, en de *Wysheid*, bevindende dat ze leerzaam van aart was, namen zy haar tot eene Gezellinne aan: door den omme gang veranderde zy eenigzins van zeden, en bevalliger wordende, kreeg zy den naam van ZEDIGHEID.

Naardemaal kwaad gezelſchap ruim zo veel invloeds heeft op het Verderf der zeden, als goed gezelſchap op derzelver Verbetering, ontaartte *Vertrouwen*, door ſlegten raad en ſnood voorbeeld, in de verkeering met *Dwaasheid* en *Ondeugd*, dermaate, dat zy den naam van ONBESCHAAMDHEID verdiende en verwierf.

Het Menschdom, tot wiens Maatſchappye JUPITER deeze twee wydverſchillende tritzen gezonden hadt, niets weetende van deeze wederzydſche verlaatingen, wordt daar door tot droeve misvattingen vervoerd, en denkt *Wysheid* en *Deugd* te zullen vinden, waar zy ONBESCHAAMDHEID aantreft; en waar het ZEDIGHEID ziet, verwagt het *Ondeugd* en *Dwaasheid* tot gezellinnen.

AAN

AAN MYNE VADERLANDEREN.

Dat nu der Vad'ren moed in Neêrlands Volk ontgloei';
't Aloude Heldenbloed door kronklende adêrs vloei'!
Men dreigt den vryen Leeuw, baldaadig aan te randen.
Men dreigt, dit doe alleen, uw dapperheid ontbranden.
't Bezef van uwen moed, weleêr zoo hoog gedugt,
Doe u grootmoedig zyn in 't klaterend Krygsgerugt.
Vliegt, Vaderlanders, vliegt, bemant uwe Oorlogsvlooten!
Vereenigt uwe magt met die der Bondgenooten!
Denkt aan die Braaven, die weleêr, aan 't Britſche Strand,
Den Standaard zwaaiden van ons dierbaar Vaderland.
Denkt aan.... doch 't is genoeg; ik zie u oogen blaaken
Van edel Heldenvuur, ik zie den forſchen Zeeuw
't Aldreigende geweld, als een' verwoede Leeuw,
Beſtryden, op den rug der ſchommelende baaren.
Hoe groeit, hoe klimt zyn moed, by 't groeien der gevaaren!
Men ſtrydt, men zegepraalt. — Triomf! de Vyand vlugt!
Triomf! myn Vaderland!.... weêrgalmt door al de lugt.
Ô Dierbaar Vaderland! hoe kunt gy my bekooren!
Hoe zoet is 't my den klank van uwen naam te hooren!
Gy brengt myn ziel in vuur! ja, deze zelfde hand
Zy aan uw' dienst gewyd, myn dierbaar Vaderland!
Nog eens, myn Helden, vliegt! bemant uwe Oorlogſchepe
Gy ziet de Koopmanſchap, van ſchrik, in 't hart gegrepen;
Zy ſmeekt uw' byſtand, vliegt! dat uw gevreesde kling
Den dollen overmoed van Albion bedwing'!
Zoo waarlyk wille God, de Vorst der Legerbenden,
Zyn hulp en byſtand ons, van boven, nederzenden!
Zyn ſterke Heirkragt tog heeft menigwerf voorheen,
Aan 't ſpits van Neêrlands heir, des vyands trots beſtreên
Bataven! hoe moet dit uw' moed en yver wekken!
't Herdenken van die hulp moet u ten ſpoorſlag ſtrekken
Het treft u? —— ja, ik zie 't, — uw Vlooten zyn bereid
Gy roept eenpaarig uit; voor God en 't Vaderland!

1781. J. BE

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE ONBESTENDIGHEID VAN HET ONDERMAANSCHE.

Iedelheid der iedelheden, 't is alles iedelheid." — Dus oordeelde weleer een Vorst over de dingen dezer wee-ld; een Vorst, die in Wysheid ver boven alle Vorſten an zynen tyd uitſchitterde; ja niet ſlegts boven zyne tyd-enoten uitblonk; maar die de verwondering van alle men-:hen zal blyven, zo lang de wereld duurt. —— Dus prak een Vorst, die, niet minder in Schatten boven alle Vorſten van het ſchatryk Oosten uitblinkende, den ſcepter :waaide in Jerüzalem, alwaar, onder zyne regering, alle le ſchatten van het Oosten, als in een middelpunt, te za-men vlociden: in een tyd, toen geen krygsgeſchrei, noch eenig oorlogsrumoer, in den Lande gehoord wierd; maar de ſtille en zagte Vrede zyn Ryk in vollen luister deed bloeien. Welk eene taal in den mond van eenen Vorst, die van alles volop heeft, en aan wiens Hof, daar men zich in de wellusten der Wereld baad, de uitgezogtſte vermaken plaats hebben! Eene taal, die men gewislyk veeleer verwagten zou van menſchen, welke aan tydelyke goederen gebrek hebben, en de gelegenheid derven, om de vermaken, de wellusten der Weereld na te jagen. —— Dan neen. Deze taal komt uit den mond van een geheel ander mensch. —— Welk eene zeldzaamheid! —— Hoe hooglyk heeft men zich hier over te verwonderen! —— Maar neen... Wie kan van deze waarheid levendiger door-drongen zyn, dan een, aan wien noch wysheid ontbreekt, om de zaken in haren regten aart te beſchouwen; noch overvloed, om derzelver onbeſtendigheid ieder oogenblik gewaar te worden. Wie kan 'er beter van overtuigd zyn, dan Hy, die, terwyl alle de vermaken van de Wereld aan zyn Hof ten hoogſten top geſtegen waren, in de ruimſte mate alles kon genieten, wat de Wereld kon verlenen. Een Vorst, omringd van Hovelingen, van wier handen hy, op zyn wenken, gedient wierd, daar ze hem aller-wege naar de oogen zagen. Een Vorst, die van iedereen

niet ſlegts gevreesd, geëerbiedigd, maar ook gemind werd. — Een Vorst, die, naar de wyze der Oosterlingen, in zyn Vrouwen-timmer de ſchoonſte Vrouwen van het Oosten had. — Een Vorst, die de pragtigſte geſtigten, waar op de aloudheid immer heeft kunnen bogen, gebouwd had: geſtigten, pragtiger, dan het late nageſlagt denkelyk immer zal kunnen voortbrengen. — Een Vorst, die zyn Ryk met voorzigtigheid, naar de billykſte Wetten, beſtierde; zyne Onderdanen met de hoogſte menſchelyke wysheid regeerde; die met één woord alles bezat, 't geen van een ſterveling op aarde bezeten kan worden. — Zulk een Man, door de dagelykſche ondervinding, van jaren herwaards, geleerd, was de regte Man, om 'er over te oordeelen: daar hy het onbeſtendige van alle zyne heerlykheid en overvloed, geduurig, onder het oog had, kon hy ongelyk beter, dan iemand anders, getuigen, „ dat alles „ ydelheid is."

Deze zyne ondervinding ging daarenboven gepaard, met de uitſtekendſte Wysheid, die hem nog des te bekwamer maakte, om hier van getuigenis te geven. Met een opmerkzaam oog den algemenen loop der Wereldſche zaken gade ſlaande, was hem de ydelheid van al het ondermaanſche ten hoogſte blykbaar. Zeker had hy al voor lange bezeft, dat de hoogſte Koninglyke luister maar luttel tyds op zyn heerlykſte ſchittert, en dat één enkel oogenblik in ſtaat is, om al dien luister te verdooven. 'Er komt tog, hoe beſtendig gelukkig een Vorst zy, alle de dagen zynes levens, ten laatſte een tydſtip, dat aan dit alles een einde maakt. Zyn Rol is uitgeſpeeld: het Gordyn valt; in een oogenblik, in één enkel oogenblik, is de gantſche vertooning verdwenen! Pragt... Heerlykheid... Koninglyke luister... Schatten... Ongemeten Rykdommen... Wysheid... Wetenſchappen.... Niets van dat alles is den Vorst meer eigen: de dood maakt eensklaps alles tot ydelheid.... De Vorst,... de groote Vorst,... de magtige Monarch, — ô verbazende verandering!... is een Lyk,... een roerloos Lyk. — Het aanzienlyk Opperhoofd des Ryks, nog kortlings in de hoogſte Majeſteit op den Koninglyken troon gezeten; — nog kortlings het voorwerp, waar op aller oogen gevestigd waren, en op wiens wenken alles zich bewoog, is nu een onbeweegelyk, een gevoelloos Lyk; al ras de prooi van Maden, — het aas van veragtelyke Wormen! — En al ware dit niet voorgevallen, wat ſtond dien Vorst te gebeuren, wanneer hy, tot den hoogſten

ſten ouderdom, den troon bekleedde? Zou dan nog wel al dat genoegen, al dat vermaak, dat hy voorhenen genoot, hem beſtendig bygebleven zyn? —— Wat vermaak tog ſchept de trillende, de waggelende ouderdom, in de wellusten dezes levens? Wat vermaken kunnen de ſchatten een afgeleefd, een van alles walgend oud mensch aanbrengen? — Wat wezenlyk genoegen kunnen pragt en heerlykheid zulken Vorst geven? — De alles ſloopende ouderdom treft immers den gehelen mensch; de vermogens en werkzaamheden van zyn ſtoffelyk geſtel nemen af, en die der Ziele verzwakken, ja worden zomwylen ten eenemale vernietigd. —— Geen ſterveling behoud, by eenen afgeleefden ouderdom, die kragten van Lichaam en Geest, welken hy in den bloei van zyn leven bezeten heeft. — Van dit alles kon de wyze Salomo, zo door zyne opmerkzaamheid als ondervinding, niet anders dan ten ſterkſte overtuigd zyn: en niemand ſterker dan hy; nadien geen mensch ooit alle aardſche voorregten in eene ruimere mate bezat, en dezelven met een verſtandig oog opmerkzamer beſchouwde.

Op onwrikbare gronden mogt derhalve de wysſte aller menſchen in zyne dagen zeggen: „ Iedelheid der iedelheden, 't is alles iedelheid." —— Dan zou die Spreuk immer ophouden eene gevestigde waarheid te blyven? Zou 'er de tyd immermeer eenige verandering in te wege kunnen brengen? — Immers neen. Ook in onzen leeftyd is die Spreuk waaragtig, „ alles is loutere iedelheid?" Elke ſtond overtuigt ons hier van op de onweerſprekelykſte wyze: men heeft ſlegts de bevinding raad te plegen, om te zien, dat alle ondermaanſche dingen, door alle tyden heen, der iedelheid onderworpen zyn. —— Men wende zyn gezigt werwaards men wil; ieder voorwerp, dat ons ontmoet, roept als met luider ſtemme: „ alles is iedelheid." — Hoe vaak waggelt de Kroon op het Koninglyke hoofd, of dreigt de Scepter uit de Vorſtelyke hand te vallen? —— Hoe menigmalen zaten trotſche Monarchen van angst te zidderen op hunnen troon? —— Hoe dikwerf is 't gebeurd, dat zy, 'er van afgeſtooten, als ballingen herom zwervende, ieder oogenblik, gedreigd, vervolgd, van al hun luister beroofd, gevaar liepen van hun leven te verliezen; en dat lot wezenlyk, nog met verſmading, moesten ondergaan. De aloudheid levert 'er ons voorbeelden van; en de latere dagen leren ons nog, dat zulks wel eens Vorſten te beurt viel, die een beter lot ſchenen verdiend te hebben.

Men dingt naar Glorie, naar Eer, naar Aanzien in Wereld. ——— Dan wat ſtaat is 'er op dit alles te ken? 'Er is, zeker, geen gevarelyker ſtand, dan die boven het Gemeen verheven is. ——— Gelyk de ſteilſ de hoogstverheven plaatzen de gevaarlykſte zyn te bekl men; en men op derzelver toppen het wankelbaarſte ſta zo zyn ook die ſtanden onder de menſchen, welken ons heerlykheid boven anderen doen uitſteken, de wisſelval ſte; men heeft 'er de ſmertlykſte onheilen in te dugten. zo men 'er zich al in gevestigd hebbe; wat is 't? De dc treft den bezitter, die zich na veel moeite nu veilig waa op een oogenblik; en met dit zeker treffen verliest de S veling dat alles. ——— Alle uitſchitterende waardig den, voorwaar, zyn niet meer dan iedelheid.

Den Vorst en zynen Hovelingen, is met den geringſ Slaaf een zelfde lot beſchoren. De Dood ontziet even r den Koninglyken Scepter, als den Stok des Bedelaars; durft den ſtoutmoedigſten krygsheld even zo wel aanr den, als den laſhartigſten Bloodaard. De Regent m éénmaal, met zynen Onderdaan, in het zelfde lot deele en de onverbiddelyke Dood valt zelfs aan op den braaſſ Regent; om wiens behoud de Maatſchappy vrugtloos zu te, en wiens ſterflot het Volk te vergeefs beweent. – Dit hebben myne oogen meer dan eens gezien. Meer e eens heb ik de treurige Lykbaar gevolgd van zulk eene die de toevlugt was der Onſchuld, de raad der Verlegene de handhaver van Regt en Geregtigheid, de beſchermer c Wetten en der Vryheid, de Beminnaar van den Godsdiens een voorbeeld van Deugd en Godsvrugt, de liefde van het Volk. Menigmaal heb ik den purperen Mantel zien v wisſelen voor een zwart Doodkleed; en den Wensch v al het Volk zien nederdalen in den donkeren Grafkelde in de groeve der verteringe; tot bittere droefheid v Vrouw en Kinderen, van Magen en Bloedverwanten, van alle de Inwoonders der Stad. —— De Dood is e Tiran, die nimmer ooren leent aan kermen of klagen, wiens geweld geen ſterveling kan tegengaan, of ſtuite Noch gebeden van Vrienden, noch gejammer van Vrou en Kinderen, noch verzugtingen van een geheel Volk, ku nen den Dood tegenhouden, of hem bewegen, om eene e kele ſchrede rugwaards te gaan. -- Dit heeft de bevi ding onweerſprekelyk gemaakt, en zy bevestigt het n dagelyks. —— Zagen myne ogen het niet menigmalen? Zagen zy het niet, terwyl myne ingewanden ontroerde

myn hart klopte, myn boezem van droefheid geprangd wierd? —— En 't geen my overkwam gevoelde al het Volk, dat met my in tranen ſmolt. Dan tranen baten niet! de Dood is en blyft onverbiddelyk; leent niemand gehoor; maar leert het menschdom, hoe alle aardſche luister en heerlykheid verga, zo dra de Dood komt; hoe 'er gene beſtendigheid op de wereld zy; hoe één zelfde lot beide den goeden en den kwaden treffe; en hoe alles loutere iedelheid zy. —— „ Iedelheid der iedelheden, alles „ is iedelheid!"

Ja, alles is in deze beneden-gewesten der onbeſtendigheid onderworpen. —— Zelfs de duurzaamſte ſtoffen, de hardſte Metalen en Stenen, zyn der veranderinge onderhevig; en 'er word, in de drie Ryken der Natuur niet één wezen gevonden, waar op de tyd vergeefsch zyne kragten ſpilt. Hoeveel te meer dan heeft dit plaats by den broozen Sterveling! — En ſlaat ge 't oog op aardsch geluk; ô! hoe kortſtondig is het zelve! het volgt ons zeldzaam, zeer zeldzaam, alle onze Levensdagen. Een onverwagt geval verbreekt ſchielyk de geluksketen, en wy worden ongelukkig. Onze voorſpoed is dikwils als eene dunne waterbel, die, op de minſte beweging, op de geringſte aanraking, breekt. —— Men houd het, zo al niet voor het hoogſte, ten minſte voor een groot en zonderling geluk op aarde, Bloedverwanten en Magen te hebben, of Vrienden te bezitten, met welken men eensgezind en in opregte minzaamheid leeft; die aan ons, en aan wien wy, ten naauwſte verknogt zyn. Maar bezit dat geluk eens. —— Hebt Magen en Bloedverwanten, met welken gy vriendelyk omgaat; hebt Boezemvrienden, welken in uwe voor- en tegenſpoed hartlyk deelen; geniet al het geluk, al het vermaak, dat daar uit kan voortſpruiten: wat is 't? Als uwe vergenoeging den hoogſten top bereikt, komt de Dood al uw vermaak, al uw geluk, ſtoren; hy ſtopt de bronwellen van uw vermaak; en werpt de ſteunzels van uw geluk om verre; daar hy uwe Magen en Bloedverwanten, met uwe beste Vrienden, waar mede gy de wenſchelykſte verkering hield, ten grave ſleept.

Ook dit hebben myne oogen aanſchouwd. —— Zulke treffende ontmoetingen heeft myn gevoelig hart moeten ondervinden; en van zommigen is de wonde nog zo bloedig, dat ze my onder het ſchryven de tranen uit de ogen perst. —— Ik heb opregte Boezemvrienden verloren. —— Ik heb beminde Bloedverwanten naar het graf zien

brengen. —— [illegible] de treurige Lyl
baar gevolgd van [illegible] was h
[illegible]; m
[illegible], wy
[illegible] ons,
eene onderlinge gezellige verkering, gelukkig schenen
maken. —— Hoe velen myner beste Vrienden zyn 'e
helaas! niet meer. Hoe velen hunner zyn reeds het a
van Maden en Wormen geworden —— hoe velen i
de groeve der verteringe tot stof vergaan! —— Ook d
zen waren my toonbeelden der onbestendigheid van d
aardsche geluk: „ Iedelheid der iedelheden, 't is alles i
„ delheid."

Is 'er dus geen bestendigheid te vinden in de bezittin
van Aanzien, Rykdom en Overvloed; ontbreekt ze in d
tedere verbindtenissen met Bloedverwanten en Vrienden
waar zal men ze dan vinden? Waar tog zal men op Aard
eene duurzame bestendigheid aantreffen? — Te vergeefsch
ô Sterveling! zoekt gy dezelve in deze beneden-gewesten
waar alles verandert, daar alles zich t'elken stonde op een
andere wyze vertoont. —— De jaren, de eeuwen rolle
voort, de tyd is altoos rusteloos. De jaarsaisoenen ve
anderen, en met deze verandering ziet men eene gehel
omkering van zaken: eene verbazende verandering voor
waar! dog door de gewoonte beschouwt men ze veelal me
onverschillige oogen.

Nauwlyks heeft men de gansche Natuur vernieuwd, en
als geheel verlevendigd gezien, of dat aanlachende toneel
verandert: alles slaat wel dra aan 't kwynen. Het Gebloem-
te verwelkt, het Kruid verdort, het Loof valt af, en al de
Luister, al het sieraad van Bosch en Velden verdwynt. —
Al het Schepzel treurt; daar men kort te voren de Velden
en Bosschen van vrolykzingende stemmen hoorde schate-
ren, blazen nu de huilende Stormwinden met een gonzend
geluid, door de bladerlooze Bosschen, en stuiten op de
verdorde stoppelen. —— In plaats van de wyde vlakten
met wollig vee overdekt te aanschouwen, en 't zelve op
de malze weiden gretig te zien grazen; ondekt thans ons
oog niets anders, dan een wit kleed van koude sneeuw,
waaronder 't Aardryk geheel bedolven ligt. —— Welk eene
verbazende omkering van zaken. Ze komt, 't is waar, van
langzamerhand; dog men ziet ze echter van tyd tot tyd na-
deren. Een opmerkzaam oog merkt ze op, slaat ze gade
en staat verwonderd. —— Eene omwenteling veler jaren,
eene

ene omwenteling van eeuwen brengt ongetwyfeld geweldige veranderingen voort; velen van die veranderingen worden niet eens opgemerkt; of men heeft ze, naauw opgemerkt zynde, wel dra weder vergeten. —— Dan ieder affland brengt zyne verandering mede; ieder oogenblik verleent in de daad eene verandering van zaken. —— De onbeſtendigheid is vlugger dan de wind; zy heeft de ſnelheid van de opvolging onzer gedagten, die de veranderlykheid, de onbeſtendigheid, zelve is. —— De verandering gaat, even als de opvolging van 's menſchen gedagten, ongevoelig haren gang; en zo 'er gene verbazende gebeurtenisſen voorvielen, men zou ze, voor het grootſte gedeelte, onopgemerkt voorby zien. —— Wy zouden ze voorby zien, zonder aandoening, zonder eenig gevoel. —— Hoe velen tog zyn 'er, die nooit regt opmerken, die nooit met eenig gevoel van aandoening, van verwondering, gadeſlaan, hoe wys de ſchikkingen, hoe onnagaanbaar, hoe onnaſpeurelyk de wegen der Opperſte Wysheid in dat alles zyn? Alles wat ons oog in al het geſchapene aantreft, verleent ons toonbeelden van de oneindige Magt en Wysheid des Scheppers; en is tevens geſchikt, om elk verſtandig wezen de Onbeſtendigheid, de Onſtandvastigheid, de ydelheid aller dingen te doen opmerken.

Vermaakt de verſcheidenheid van zaken, leeft de mensch by dezelve, vind hy daar ik zyn grootst vermaak, en zou de eenzelvigheid hem ras omtrent alles onverſchillig, ten eenemaal ongevoelig, maken: —— wel hoe goed, en groot is dan de Godlyke Wysheid niet, die den mensch alomme, en wel byzonder, (om ons tot een enkel onderwerp wat nader te bepalen,) in 't groeibare Ryk, eene geſtadige verſcheidenheid voor oogen ſtelt! hier tog ſchitteren, in eene verbazende verſcheidenheid van het kleinſte, en voor ons oog veragtſte plantje af, tot op den hoogſten Ceder op Libanon, Orde en Schoonheid zo luisterryk door, dat men, dezelven opmerkende, moete uitroepen: „ Hoe groot zyn uwe werken, ô God! Gy hebt ze alle met wysheid gemaakt: de ganſche aarde is vol van uwe Heerlykheid." —— En niet min treffend, word men, wanneer men 't groeibaar Ryk behoorlyk gadeſlaat, in 't zelve de vergankelykheid aller dingen, gewaar. Ja, nergens ontdekt men de voetſtappen der veranderlykheid, der ydelheid, zigtbaarder, dan in de Kruiden en Planten: hier loopt zy, zelfs den alleronopmerkzaamſten in 't oog; en met hoe meer oplettendheid men 't alles beſchouwe, des te meer wonderen zal men 'er in ontdekken. In de kern

van ieder zaadje ligt het Kruid of de Plant, die uit het zelve moet voortkomen, met alle derzelver delen, op eene verwonderenswaardige wyze, omwonden. De hoogſtammige Eiken liggen in de kern der Akels, met hunne wortelen, ſtammen, takken en bladeren zo wel opgewonden, als het teerſte Moschkruidje, dat aan den Wand of Boomen wast, in zyn voor ons oog bykans onzigtbaar zaadje beſlooten zit. Elk zaadje, in zyne bloem op de wonderdadigſte wyze bevrugt, en in de aard geworpen, brengt wederom het zelfde Kruid voort, als dat waar van het geteeld is geworden; en iedere kern de zelfde zoort van boom, als die waar van zy gedragen wierd. ——— Het zaad, door de kundige hand der menſchen, of door de onzigtbare wyze Hand der Almagt, in eene geſchikte aarde geſtrooid, word in dezelve, door zagte en malſche regendruppelen, geweekt, en door vrugtbaarmakende zonnestralen gekoesterd, indiervoege bewerkt, dat deszelfs innerlyke deeltjes zich langzamerhand beginnen te ontwikkelen. Eerlang ſchieten 'er geformeerde Worteltjes, als kleine vezeltjes en fyne draadjes uit voort; die zich naar beneden in den grond vast hegten. Gelyktydig verheft zich een tedere ſtengel opwaards; die bykans op eene ongevoelige, en onmerkbare wyze door de aarde naar boven boort; tot hy zich eindelyk, de korst van den grond doorboord hebbende, boven de oppervlakte der aarde vertoont. ——— Als dan beginnen zich de voor ons oog reeds zigtbare deelen nog meer te ontwikkelen; tot dat eindelyk het geheele Gewas te zien zy, in die zelfde gedaante als dat Gewas, 't welk te voren dit zaad of die kern voortgebragt heeft. ——— Een weinig tyds nu vertoonen zich deze Kruiden, Planten of Boomen in vollen luister; de Kruiden en Planten, min of meer, met de ſchoonſte en verrukkendſte bloemen, en de Boomen met groene bladeren. — Dan 't is ſlegts voor een weinig tyds; eerlang verdort het blad; de bloem valt af; en die gantſche luister is wel dra verdwenen. De Lelien des Velds, by welken de heerlykheid, de pragt van Salomo niet halen kan, zyn ras vergaan; zy laten ſchielyk hare verdorde bladeren, die met zulk eene levendige ſchoonheid pronkten, op de aarde nedervallen; om weer tot ſtof te keren, waar uit ze genomen waren. ——— De duurzaamſte Eiken, de eeuwen tartende Cederen, zyn niet ſlegts aan onophoudelyke veranderingen onderhevig; maar ze moeten ook eindelyk vergaan. Dit hebben zy gemeen met al het geſchapene; waaronder zelfs de hardſte ſteenen, en de duur-

duurzaamſte metalen, ten laatſte voor den tyd moeten zwigten. — Te vergeefsch, ja volſtrekt te vergeefsch, zoekt men in deze benedengewesten naar de beſtendigheid; en naar de onveranderlykheid tastende, omvat men eene ijdele ſchaduwe. „ Iedelheid der iedelheden, alles „ is loutere iedelheid."

Ziet, zo waarachtig is de Spreuk van den wysſten aller Vorſten; —— zoo waarachtig was zy van den aanvang der wording aller dingen; zo waarachtig was zy in den eertyd van Salomo; zo waarachtig is zy in onze dagen; en zo waarachtig zal ze blyven, tot dat eindelyk de tyd ook in de Eeuwigheid zal verliezen!

Dat wy dan nimmer als dwazen handelen die zich zelven bedriegen, daar wy dagelyks door de bevinding geleerd worden. Laat ons nimmer den ſchyn verkiezen voor het Wezen der zake: noch naar de ſchaduwe tasten, terwyl het beeld zelve ons ontvliegt. —— Laten wy ons geluk niet bouwen op een grond, die zo wankelbaar is; die inſtort, terwyl wy wanen bezig te zyn, om de grondvesten van het gebouw onzes geluks te leggen. —— Laat wy veel eer, niet ſlechts als redelyke wezens, maar als Christenen, die met eene meer verlichte kennis bekonken zyn, ons gezigt wenden naar de Gewesten der eſtendigheid; alwaar een duurzaam geluk te verkrygen „voor allen, die niet als dwazen, maar als wyzen, handelen.

C. V. D. G.

VERHAAL WEGENS EEN GEVAL VAN EEN RHEUMATISMUS, DOOR HET *Elixirium Guajaci Volatile* GENEEZEN. Medegedeeld in een Brief aan Dr. DUNCAN, door Dr. THOMAS FOWLER, Geneesheer te Stafford.

(*Medical Commentaries*, P. I. for the jear 1780. pag. 94.)

Joſeph Stephenſon, oud 36 Jaren, wierd den 6 Augustus 1779, in het Hospitaal te Stafford gebragt. —— Hy was een Stal-Knegt, van een ſterke en gezonde conſtitutie: klaagde over een beſtendige diepe pyn in de Lenden, die hy na het *Os Sacrum*, vervolgens na beide de Heupen, en al beneden, langs de Dyen, uitſtrekte, en wel voornaamenlyk aan de regter zyde.

De pyn in zyne Lenden was zo hevig, dat hy zig niet

gt konde oprigten, nog iets verder voorwaard buigen, an hy reeds uit hoofde van de pyn was. Hy verhaalde, e meeste pyn te lyden, wanneer hy zat, of wanneer hy vilde opſtaan; ook vermeerderde de pyn, na dat hy een alf uur of een uur in 't bed was geweest; en hy zweette niet het minſte, aan de pynlyke plaatzen.

De Pols. was natuurlyk, en redelyk ſterk, de Eetlust was zeer wel: de ſlaap was, uit hoofde van de pyn, afgebrooken, en hy had geen ontlastinge, ten zy zulks door Geneesmiddelen gemaakt werd.

Het Ongemak had zig den 12 July, met Koortsagtige Toevallen, openbaard; die eerſt na verloop van een week ophielden, als wanneer de eetlust zig weder herſtelde. Men had hem eens doen aderlaaten, vervolgens Spaanſche Vliegen gelegd, en buikzuiverende middelen gegeeven. De Lyder ſchreef de pyn toe aan eene verkoudheid. Ik liet hem alle nagten een half once *Elixir. Guajac. Volatil.* met twee oncen water neemen, voor 't overige alle gistende dranken vermyden, en voornamentlyk groentens eeten.

Den 9 Augustus. Het voorgeſchreeven medicament, en het herhaalde drinken van warm water, had den Lyder ieder nacht, geduurende 6 à 7 uuren, ſterk doen zweeten. Hy verhaalde my vervolgens, dat hy, zedert het gebruik van genoemde middelen, twee maal in de vier-en-twintig uuren, ontlasting had gehad, die hem veel verligting gegeeven, en dat ook de pyn in de Lenden, Heupen en Dyen veel beter was. Ik liet zo als vooren het *Elixir. Guajacinum Volat.* voort gebruiken, en nog daarenboven den Lyder, tegens dat hy na bed ging, met de Voeten in warm water gaan zitten.

Den 14 Augustus. De Lyder had ieder nagt op het gebruik van genoemde middelen ſterk gezweet, en drie à vier zagte ſtoelgangen in de vier-en-twintig uuren gehad. De pyn in de Heupen was byna weg; en die in de Dyen veel verminderd: de pyn in de Lenden was zo verzagt, dat hy, zonder moeite, halfweg, tot aan den grond, zyn Lichaam konde buigen. Hy behield goeden eetlust, en ſliep zeer wel. Ik liet op dezelfde wyze het Geneesmiddel voort gebruiken, behalven de Voetbaden.

Den 18 Augustus. Het Geneesmiddel had by aanhoudendheid, zo als vooren, zweetingen en ontlastingen gemaakt, en de Lyder was ongemeen veel beter; hy klaagde over niets meer, dan over eene ligte pyn, die in zyn regter Dye was gebleeven; hy konde zig nu, zonder de minſte pyn,

pyn, aan den grond buigen, en was den voorgaanden dag byna 9 uuren, zonder den minſten hinder, in beweeging geweest: zo dat hy zig in ſtaat oordeelde wederom aan zyn werk te kunnen gaan.

Ik liet hem geen Medicynen verder gebruiken, en gaf hem vryheid het Hospitaal te mogen verlaaten.

NB. Den 26 Augustus. Ik vond den geweezen Lyder aan zyn dagwerk: de te rug gebleeven pyn in de regter Dye was twee dagen, na dat hy het Hospitaal had verlaaten, verdweenen, en hy zeide my, dat hy zedert volkoomen wel was gebleeven.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN GROOTEN EN KLEINEN GEKUIFDEN LEEURIK.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver des Heeren DE BUFFON.)

De *Groote Gekuifde Leeurik*, in 't Grieksch Κορυδαλὶς λόφον ἔχουσα. in 't Latyn *Alauda Cristata*, in 't Hoogduitsch *Kobel-koth-wegeheubellerche*, in 't Engelsch *Crested Lark*, in 't Poolsch *Dzierlatka*, in 't Deensch *Top Laerke*, in 't Fransch *Alouetté hupee*, en ook *Cocheris* geheeten; dewyl men het boschje pluimen, waar mede de Kop voorzien is, als eene ſoort van Kam aanmerkt, en gevolglyk als een trek van overeenkomst met den *Haan*. Deeze Kam, of liever Kuif, beſtaat, volgens BELON, uit vier, volgens OLINA, uit vier of zes, en, volgens anderen, uit een grooter aantal van langer veeren, dan de overige op den Kop. Wegens de geſtalte en beweeging dier Kopveertjes ſtemt men zo min overeen als ten opzigte van het getal. Volgens eenigen ſtaan zy altoos overeinde, volgens anderen kan de Vogel dezelve overeind zetten of nederlaaten, naar welgevallen; 't zy dit verſchil, gelyk TURNER te kennen geeft, afhangt van de Lugtgeſteltenisſe, het Jaarſaiſoen of de Sexe, of van eenige andere oorzaak. Dit ſtrekt onder duizend andere ten blyke, hoe bezwaarlyk het valle zich een volkomen denkbeeld van eene ſoort te vormen, naa dat men een klein getal Vogelen, tot dezelve behoorende, onderzogt, naauwkeurig onderzogt heeft.

BELON zegt, dat de *Groote Gekuifde Leeurik* niet wild is, gaarne Menſchen ziet, en op derzelver aankomst zingt. Deeze Vogel onthoudt zich in de Velden en Weidlanden, by

by de kanten der greppen en de hoogten der vooren: dikwyls ontdekt men hem aan den waterkant en op de groote wegen, waar hy voedzel zoekt in Paardendrek, bovenal in den Wintertyd. FRISCH vermeldt, dat men hem ook voor aan in de bosschen vind, op een boomtak zittende; dan dit is zeldzaam, en nog zeldzaamer, dat hy zich in 't digtst van een bosch begeeve; zomtyds zit hy op de daken en muuren.

Deeze *Leeurik*, schoon zo veelvuldig niet voorkomende als de *Gewoone*, is nogthans vry algemeen door *Europa* verspreid, uitgenomen in het Noorden. Men treft hem aan in *Italie*, volgens OLINA; in *Frankryk*, volgens BELON; in *Duitschland*, volgens WILLUGHBY; in *Poolen*, volgens RZACZYNSKI; in *Schotland*, volgens SIBBALD; dan ik twyfel of hy wel in *Zweeden* voorkomt; dewyl de Ridder LINNÆUS in zyne *Fauna Suecica* 'er niets van gewaagt.

In den Winter verandert de *Groote Gekuifde Leeurik* niet van verblyfplaats; maar BELON behoefde daarom geen misslag by ARISTOTELES te vinden: deeze Schryver zegt niet dat die *Leeurik* 's Winters het Land verlaat; maar alleen dat hy zich 's Winters verbergt; en 't is waarheid, dat men hem in dit Sayfoen veel minder ziet dan in den Zomer.

Het Gezang van het Mannetje is zeer helder, doch tevens zo aangenaam en zagt, dat een zieke het in zyn kamer zou kunnen verdraagen; om 't zelve, ten allen tyde, te kunnen genieten, houdt men ze in Kouwtjes; doorgaans gaat hun Gezang met een schudding der Vlerken gepaard. Zy zyn 's jaarlyks de eerste, om de wederkomst der Lente, en dagelyks het aanbreeken van den Dageraad, aan te kondigen, bovenal wanneer de lugt helder is; zelfs laaten zy dan hun wildzang wel eens in den nagt hooren. Schoon weêr is de ziel van hunnen zang, en het begin̄zel van hunne vrolykheid; regenagtige en donkere dagen, integendeel, maaken hun droevig en stilzwygend. Zy zingen doorgaans tot het einde van September. Doch, dewyl deeze Vogels zeer bezwaarlyk aan den gevangen staat gewennen, en in denzelven korten tyd leeven, is het best, ze alle jaaren op het einde van Juny te laaten vliegen; wanneer het beste van den Zangtyd voorby is, en in 't volgende Voorjaar weder andere zoeken te bekomen; ook kan men den Zang behouden, schoon men den Vogel misse; hier toe is alleen noodig een jonge *Gewoone Leeurik*, of een jonge *Kanarie-Vogel*, daar by te hangen; die welhaast den zang overneemt.

Behalven het voorregt van beter te zingen, 't welk het Man-

Mannetje van het Wyfje onderſcheidt, is het daar van verſchillend door een ſterker Bek, een grooter Kop, en een zwarter Borst te bezitten. Zyne wyze om een Wyfje te zoeken, en daar mede te paaren, is dezelfde met die van den *Gewoonen Leeurik*, uitgenomen dat hy in zyn omvliegen een veel grooter kring beſchryft; dewyl deeze ſoort veel min talryk is.

Het Wyfje maakt het nest, even als de *Gewoone Leeurik*; doch dikwyls niet verre van de gemeene wegen. Het legt vier of vyf eitjes, welke het onagtzaam genoeg broedt, en men wil dat 'er zeer weinig warmte, by die der Zonne gevoegd, noodig is om ze te doen uitkomen. Dewyl deeze nesten op den grond zyn, kan het zeer gemaklyk weezen dat onkundigen en ligtgeloovigen eene Padde daar by of 'er op gezien hebben, van waar het vertelzeltje, dat de *Groote Gekuifde Leeurik*, en eenige andere Vogelen van deeze ſoort, de eijeren door Padden laaten uitbroeden. Wanneer de Jongen gekipt zyn, roepen zy door een herhaald geſchreeuw om de Moederlyke hulpe, en 't is dan dat deeze *Leeurik* zich waarlyk eene Moeder betoont, door alle zorge der opvoedinge te draagen tot zy in ſtaat zyn om te vliegen.

FRISCH zegt, dat de *Groote Gekuifde Leeurikken* tweemaal 's jaars broeden, en, by voorkeuze, het nest vervaardigen onder Geneverboomen; doch dit moet, met bepaaling tot het Land, waar deeze waarneemingen gedaan zyn, verſtaan worden.

Het eerſte opvoeden der Jongen gaat gemaklyk genoeg toe, doch het wordt van tyd tot tyd bezwaarlyker, zelden kan men ze een jaar lang houden, ſchoon men ze het beſte voedzel geeft, 't welk beſtaat in Mieren-eijeren, klein gehakte Oſſen- of Schaapenharten, gekneusd Hennipzaad en Gerst; bovenal hebbe men zorg te draagen om onder het voeden den tong niet te verdraaijen, dit zou ze veelligt den dood doen.

De Herfst is de tyd om deeze Vogels te vangen, wanneer men ze aan den ingang der boſchen in menigte vindt. FRISCH merkt op, dat zy het geluid van een Vogelaars fluitje kennen, 't welk de *Gewoone Leeurikken* niet doen. Ziet hier nog andere verſchillendheden. De *Groote Gekuifde Leeurik* vliegt niet by benden; zyne Pluimadie heeft min kleurverſcheidenheids en meer wits; de Bek is langer, de Staart en de Vleugels zyn veel korter. Zy vliegen zo hoog niet, zyn meer een ſpeelbal van den wind, en houden

den zich minder tyd, zonder te rusten, in de hoogte. Voor 't overige zyn deeze twee soorten elkander gelyk, zelfs in den duur des Leevens, ik spreek van hun wild en vry leeven.

Uit het geen ik van de geaartheden des Grooten Gekuifden *Leeuriks* gezegd heb, zou het schynen als of hy een onafhanglyker en van den huislyken staat verder verwyderde natuur bezat dan de andere *Leeurikken*; dewyl hy ondanks zyne voorgewende genegenheid tot de Menschen niets weet dat de Vryheid evenaart, en maar korten tyd leeft in de zagtste en gemaklykste gevangenis. Men zou zelfs zeggen, dat hy alleen eenzaam leeft om zich niet te onderwerpen aan de onvermydelyke inschiklykheden, welke de Zamenleeving afvordert; ondertusschen gaat het zeker, dat hy eene byzondere bekwaamheid bezitte, om een Deuntje, hem voorgehouden, te leeren. Misschien is 'er geen Vogel, behalven deeze, die het in één maand doet, en zelfs het geleerde Deuntje, in den slaap, met den kop onder den Vlerk, op eene zeer zagte wyze herhaalt. Hy kan verscheide Deuntjes leeren, dezelve, zonder verwarren, herhaalen, ook zonder zyn Wildzang daar onder te mengen, deezen schynt hy geheel te vergeeten.

Deeze soort van Vogelen heeft verscheide andere vyanden, buiten den Mensch; de kleinste Roofvogels maaken 'er jagt op; het gezigt van eenen Roofvogel jaagt hun zulk een schrik aan, dat ze na den Vogelvanger toevliegen, deezen schynen zy minder te schroomen, of in eene voore blyven zitten, zo dat men ze, met de hand, opvatte.

De KLEINE GEKUIFDE LEEURIK, in 't Grieksch Κορυδος σμικρος ανώνυμος, in 't Latyn *Alauda Cristata minor*, in 't Italiaansch *Lodola campagnola*, in 't Hoogduitsch *Coper*, in 't Engelsch *Wood-lerck*, en naar 't geluid, 't welk hy slaat, in 't Fransch *Tulu*, verschilt van den *Grooten Gekuifden Leeurik*, in gestalte, die veel kleinder is, in kleur van Pluimadie, die min somber is, en in die der Pooten welke roodagtig zyn; in zyn Zang, of liever zyn onaangenaam geschreeuw, 't geen hy nooit dan vliegende laat hooren, volgens de waarneeming van ALDROVANDUS; in de gewoonte die hy heeft, om, op eene belachlyke wyze, andere Vogels na te bootzen; desgelyks verschilt hy daarvan in geaartheid; want hy gaat in benden door 't land, terwyl de *Groote Gekuifde Leeurik* de eenzaamheid zoekt; en eindelyk in den grootsten trek van overeenkomst, welken hy met

met denzelven heeft; want de Veertjes, die zyn Kuif uitmaaken, zyn, naar evenredigheid, veel langer.

Men vindt deezen *Kleinen Gekuifden Leeurik*, in *Italie*, *Oostenryk*, *Poolen* en *Silesie*, en zelfs in de Noordlykſte Landſchappen van *Engeland* als *York*; doch hy komt niet voor op de Naamlyſten der *Zweedſche* Vogelen.

Doorgaans onthoudt hy zich in lommerryke plaatzen, in Kreupelhout, en ook in de bosſchen, van hier heeft hy in 't Hoogduitsch ook den naam van *Wald-Lerche*: aldaar maakt hy zyn nest, en bykans nimmer in 't veld.

Wanneer de koude knelt, en bovenal wanneer de grond met Sneeuw bedekt is, neemt hy zyn toevlugt tot Mestvaalten, en nadert de Koornſchuuren om voedzel te zoeken: ook vertoont hy zich dan, buiten twyfel om dezelfde reden, aan de groote wegen.

Volgens LONGOLIUS is hy een Trekvogel, die den geheelen Winter in *Duitschland* overblyft, en omſtreeks de Nagtevening van daar vertrekt.

VERSLAG VAN DE SCHAAPHOEDERYEN IN SPANJE. Ontleend uit de *Travels throug Spain; with a View to illuſtrate the Natural History and Phyſical Geography, of that Kingdom.* Door JOHN TALBOT DILLON, deezer dagen uitgegeeven.

De *Spaanſche Wolle* maakt eenen aanzienlyken tak des Handels tusſchen *Engeland* en *Spanje* uit. Men wil dat derzelver fynheid oorſpronglyk moet toegeſchreven worden aan eenige weinige *Engelſche Schaapen*, door Koning HENDRIK DEN II, of, gelyk anderen willen, door EDUARD DEN IV, in den Jaare 1465, ten geſchenke, na *Spanje* gezonden; doch, zonder my in te laaten in vrugtlooze naſpeuringen van eene zo lang voorledene gebeurtenis, zal ik my bepaalen om een verſlag te geeven van de Schaapen, in *Spanje* bekend onder den naam van de *Merino Kudde*, en eene beſchryving opmaaken van de beſtendige gewoonte om deeze talryke Kudde van de Noordlyke na de Zuidlyke Landſchappen te verweiden, aan welk bedryf de byzonder fyne hoedanigheid der *Spaanſche Wolle*, door geheel Europa zo beroemd, wordt toegeſchreeven.

'Er zyn twee ſoorten van *Schaapen* in *Spanje*: de eene draagt ruwe en groove Wolle; deeze komen nooit uit het Land-

Landſchap waar in zy gevallen zyn; de andere wordt, naa den Zomer op het gebergte in het Noorden doorgebragt te hebben, des Winters in de milder Lugtſtreeken van *Estremadura* en *Andaluſie* gebragt, en in onderſcheide gewesten gehoed. Dit is de *Merino Ku de*, die in *Spanje* op tusſchen de vier en vyf millioen begroot wordt (*). Het woord *Merino* betekent een Beſtuurder van een Landſchap. De *Merino Mayor*, of Opperbeſtuurder, is altoos een Man van rang, door den Koning aangeſteld. Zy hebben een onderſcheiden regtsgebied over de Kudden in *Estremadura*, *Mesta* geheeten, en daar is de Koning in perſoon de *Merino Mayor*.

Elke Kudde beſtaat doorgaans uit *tien duizend Schaapen*; over dezelve is een Opper-Schaaphoeder aangeſteld, die een weêr- en weidkundig Man moet weezen, wakker in alles, en in de ziekten der Schaapen welbedreeven. Deeze heeft onder zich vyftig mindere Schaapherders, en even zo veel Honden, vyf voor elke kaveling of ſmaldeel. Deeze heeft, tot jaarlykſche bezolding, omtrent vyf- en zeventig Ponden St. en één Paard; die op hem volgt één Pond en dertien Schellingen; de derde één Pond en twee Schellingen, de vierde dertien, en de vyfde negen Schellingen 's jaarlyks. Daarenboven krygen zy ieder twee Pond Brood daaglyks, en even veel gewigts, doch van een ſlegter baſtzel, voor hunne Honden. Het ſtaat hun ook vry eenige Geiten en Schaapen onder de Kudde te houden, wier Vleesch en Jongen hun in eigendom behooren; doch de Wolle blyft voor hunnen Meester. Met de Melk mogen zy naar welgevallen handelen; doch zy maaken 'er weinig gebruiks van. In de Maanden April en October, geeft de Opper-Schaaphoeder elk hunner ruim twee Schellingen, tot een drinkpenning onderweg.

Schoon

	Schaapen.
(*) De Hertog van *Infantado's* Kudde omtrent	40,000.
De Gravin *Campo de Alenſe Negretti* .	30,000.
De Conventen van *Paular* en *Escurial* 30,000 ieder,	60,000.
't Convent van *Guadalupe* . .	30,000.
De Marquis *Perales* . . .	30,000.
De Hertog van *Bejar* . . .	30 000.
Verſcheide Kudden, elk van omtrent 20,000	200,000.
Alle de andere Kudden in het Koningryk te zamen, omtrent . . .	3,800,000.
	4,220,000.

Schoon deeze Schaap-Kudden zich door verſcheide Landſchappen van *Spanje* verſpreiden, zal het noodloos weezen te verhaalen wat in elk derzelven omgaat, de handelwyze is in alle eenpaarig en gelykvormig. De plaatzen waar men ze in de grootſte menigte ziet, zyn *Montana* en *Molina de Aragon*, des Zomers, en in *Estremadura*, des Winters. *Molina* ligt Oostwaards van *Estremadura*, en *Montana* ten Noorden, dit maakt het hoogſte gedeelte van *Spanje* uit. *Estremadura* is vol van geurige Kruiden, die in *Montana* geheel niet gevonden worden, zynde deeze ſtreek daarvan geheel ontbloot.

De eerſte zorg van den Herder is, om, als hy ter plaatze komt waar zyne Kudde den Zomer zal doorbrengen, zo veel Zouts te geeven als zy willen eeten; ten dien einde is elke Kudde van duizend Schaapen vyf- en twintig Quintaalen Zouts toegelegd, welke zy binnen vyf maanden nuttigen; want onder den weg, of in de Winterweiding, krygen zy geen Zout in 't geheel. Het toedeelen van dit Zout gaat op de volgende wyze toe. De Herder plaatst vyftig of zestig platte ſteenen, op den afſtand van omtrent vyf voetſtappen van elkander; op elk deezer ſtrooit hy Zout, en leidt zeer langzaam zyne Schaapen door dezelve heenen, elk naar genoegen eeten laatende. Dit wordt dikwyls herhaald; doch als dan laat hy ze niet weiden op kalkagtige gronden. Wanneer zy Zout geëeten hebben, worden ze op kleiagtige velden gebragt, waar de prikkeling van het Zout, den honger ſcherpende, te wege brengt dat zy alles afſcheeren, en met verdubbelde drift zich weder na de ſteenen vervoegen om Zout te nuttigen.

In 't einde van July brengt ieder Herder de Rammen onder de Ooijen; vyf of zes Rammen zyn genoeg voor honderd Ooijen. Zy worden uit afzonderlyke Kudden genomen, en, als zy een genoegzaamen tyd onder de Ooijen geweest zyn, 'er weder afgeſcheiden.

De Rammen geeven meerder Wols dan de Ooijen, ſchoon zo fyn niet, vyf vagten van de laatſte zyn noodig om de zwaarte van drie der eerſte uit te maaken. De Rammen behouden hunne tanden tot het achtſte jaar, daar de Ooijen, zwakker van geſtel zynde, of uit andere oorzaaken, ze reeds op 't vyfde jaar verliezen, en dus niet langer geſchikt zyn om te weiden.

Omtrent het midden van September beginnen de Herders hunne Schaapen te merken, of rood te maaken met Okerverf; deeze, in water ontbonden, wordt op de vagten ge-

ſmeerd. Zommigen willen dat deeze aarde zich met het vet der Wolle vermengt, en de vagt der Schaapen daar door een Vernis krygt, voor regen en koude ondoordringbaar; eenigen beweeren, dat de zwaarte van dit Okerſmeerzel de Wol nederdrukt en kort en fyn houdt; anderen zyn van oordeel, dat de Oker de kragt heeft van eene opſluipende aarde en de overmaat van uitwaasſemingen, die anderzins de Wolle vuil en ruw zou maaken, na zich trekt.

Wanneer de maand September ten einde ſpoedt, vangen deeze Kudden de reis aan na de warmer Lugtſtreeken; den weg, dien zy zullen neemen, is, door wetten en gewoonten, van eene onheuglyke oudheid, bepaald. Zy hebben den vryen overtocht over alle onbebouwde en gemeene velden; doch daar zy ook zulke bebouwde ſtreeken, als hun op den weg voorkomen, moeten doortrekken, zyn de Eigenaars gehouden in dezelve eene opening van negentig ſchreeden te laaten, waar door de Kudden ſchielyk heen gaan, zomtyds zeven of acht mylen op éénen dag afliggende, om opene en onbebouwde Velden te bereiken, waar zy mogen weiden en uitrusten. Hier gekomen, gaan zy zelden meer dan twee mylen op één dag, en volgen den Herder, die de onder den weg graazende Kudde geleidt. De geheele reis van *Montana* tot de binnenſte gedeelten van *Estremadura* is omtrent honderd en vyftig mylen wegs; en hier toe beſteedt de Kudde bykans veertig dagen.

's Opperherders voornaamſte zorg beſtaat hier in, dat hy elke Kaveling of Smaldeel brengt op dezelfde plaats waar zy den voorgaanden winter zich onthielden, en de Schaapen geworpen werden; dit valt hun niet moeilyk; want indien zy niet derwaards geleid wierden, zouden zy door de ſcherpheid der reuke die plek ontdekken, en zou het den Schaapherder vry veel werks kosten de Kudde verder of elders heen te voeren. Hier op ſpannen zy ſcheeringen van touwen aan ſtaaken vastgemaakt, binnen welke zy beſlooten worden, om niet af te dwaalen of ten prooy der Wolven te ſtrekken. De Honden houden daar buiten wagt. De Herdersknaapen regten de Hutten voor zichzelven op, van ſtaaken en takken, om welke, als mede om brandhout, te krygen, het hun vryſtaat van elken boom een tak te hakken; deeze vergunning brengt te wege, dat de Boomen, ter plaatze waar zich de Kudden onthouden, 'er deerlyk gehavend en rottig uitzien.

Tegen den tyd dat de Ooijen haare Lammeren moeten

wer-

werpen, de zorglykſte tyd der Herdersknaapen, worden de bevrugte van de onbevrugte afgezonderd, de laatſte in de ſlegtſte, de eerſte in de beste, weiden gedreeven ook maaken zy nog deeze onderſcheiding, dat, die 't laatst geworpen hebben, het overvloedigſte en beste voedzel vinden, ten einde de Lammeren te ſchielyker mogen groeijen, en genoegzaame ſterkte krygen, om met de eerstgeworpenen te gelyk den tocht na de Zomerverblyfplaatzen aan te vangen.

In Maart verrigten de Herders vier bewerkingen aan alle de Lammeren in den Winter geworpen. —— Eerst ſnyden zy, zindelykheidshalven, de Staarten af tot op vyf duimen beneden den ſtuit. —— Ten tweeden merken zy hun op de neus met een gloeiend yzer. —— Ten derden zaagen zy het puntig gedeelte der hoornen af, ten einde zy elkander daar mede niet beſchadigen. —— Ten vier'en ontmannen zy de Rammen, uitgekoozen om tot Belhamels te dienen, en de kavelingen der Kudden voor te gaan; dit doen zy niet met ſnyden; maar enkel met het zakje om te knaijen, waarna de geſtrengelde zaadvaten opdroogen en het zakje afvalt.

Met April is de tyd gekomen om na *Montana* te vertrekken. De Kudde zelve duidt het aan, door eene ongeduurigheid te betoonen, welke een ſterk verlangen na dien opcht te kennen geeft. Te deezer oorzaake moeten de Hoers zorgvuldig op de wagt weezen, anders zouden de haapen hun veelligt ontſnappen; geheele Kudden zyn emtyds, twee of drie mylen, voortgetoogen, den ſlaapenn Herder ontloopen zynde; doch 't valt gemaklyk ze wer te vinden, dewyl zy doorgaans den eigenſten weg gaan, zy gekomen zyn.

Wanneer het weêr het eenigzins toelaat, vangen zy, op 1 eerſten van May, met ſcheeren aan; want, dewyl de ten op elkander gelegd worden, zouden zy, niet geel droog zynde, aan 't broeijen en rotten geraaken; hier zyn ook de Scheerhuizen zeer ruim, ja zo groot, dat twintig duizend Schaapen teffens in gehuisvest kunnen rden; dit is te meer noodig, dewyl de Ooijen, naa de eering terſtond aan de koude nagtlugt blootgeſteld, zeker leeven daar by zouden inſchieten.

Honderd vyftig Scheerders worden 'er gebruikt om ieder izend Schaapen te ſcheeren, ieder Perſoon rekent men dat it Ooijen daags van vagt ontbloot; doch hy vindt genoeg doen aan vyf Rammen de Wol in dien tyd af te haalen,

niet alleen om dat deeze grooter zyn en meerder Wol draagen; maar om dat ze zich zo ongemaklyk laaten behandelen en noode ſtilhouden; binden is niet raadzaam, dewyl ze zich dan door ſier wederſtreeven, onder het ſcheeren, zouden dood worſtelen; veiliger is het zagte middelen te gebruiken, de korzelen te ſtreelen, en, door Ooijen digt by hun te houden, tot ſtilſtaan te brengen, en dus van de Wolvlokken te ontdoen.

Tegen den dag dat de Schaapen zullen geſchooren worden, dryft men ze in een groote langwerpige vierkante Schuur, en van daar in een lange nauwe hut, welke men de zweetplaats noemt, hier blyven ze den nagt opgeſlooten zo digt opéén gepakt als mogelyk is, om dus te beter te zweeten, 't welk de Wol zagter en gemaklyker te ſcheeren maakt. Dit is bovenal noodig omtrent de Rammen, die ſteviger Wol dan de Ooijen hebben. De vagt wordt in drie ſoorten onderſcheiden, de rug en de buik geeven de fynſte Wolle, van den nek en de zyden komt de fyne, van de borst, ſchouders en dyen de groove Wolle.

Naa het ſcheeren worden de Schaapen op eene andere plaats gebragt, en gemerkt; die de tanden niet meer verwisſelen zondert men af voor het ſlachtmes; de andere laat men graazen, indien het zagt weêr is, anders houdt men ze eene wyl binnen, en gewend ze allengskens aan de lugt. Wanneer men de Schaapen ongeſtoord laat graazen, zoeken zy, by voorkeuze, het fynſte Gras uit, en zetten nooit den mond aan geurige Planten, ſchoon zy dezelve in ruimen overvloed aantreffen; indien het gebeurt dat Wilde Thym door het Gras is heen gegroeid, zonderen zy denzelven met veel zorgvuldigheids af, vermyden het zo veel zy kunnen, plaatzen zoekende waar het hun niet voorkomt.

Wanneer de Schaapherder denkt, dat 'er uit een zwaar opkomende lugt een geweldige regenvlaag zal vallen, geeft hy de Honden een teken om de Schaapen byéén te verzamelen, en leidt ze in eene ſchuilplaats; by deeze gelegenheden, byten de Schaapen, geen tyd hebbende, om keuze van voedzel te doen, alles af wat hun voorkomt. Gelukkig is het, ondertuſſchen, dat zy niet geſteld zyn op geurige Planten, dit zou tot groot nadeel ſtrekken der Byenhouderen, en de inzameling van Honig en Wasch zeer verminderen.

Nimmer laaten de Herders hun Vee uit de Staketzels, voor dat de nagtdauw door de Zonneſtraalen is opgetrokken;

ken; zy ſtaan hetzelve niet toe te drinken uit beeken of plasſen, wanneer 'er korts eene hagelbui gevallen is, de ondervinding heeft hun geleeraard, dat zulks zeer gevaarlyk is, ja doodlyk.

De Wol van *Andaluſie* is grof, dewyl de Schaapen niet van lugtſtreek veranderen, gelyk de *Verino Kudde*, wier Wol eveneens zou ontaarten als men ze t'huis hieldt, en die der *Andaluſiſche Schaapen* zou ſynder worden, indien zy op dezelfde wyze omgeleid wierden.

Tusſchen de vyftig en zestig Baalen gewaschte Wol worden 'er 's jaarlyks uit *Spanje* gevoerd. Een Baal weegt doorgaans honderd vier- en negentig Ponden. Omtrent twintig duizend Baalen van deeze Wol komt 's jaarlyks te *Londen* en te *Bristol*, en elk derzelve is dertig of vyf- en dertig Ponden Sterling waardig, zo dat zy een derde van het voortbrengſel der beste ſoort krygen. De Wol van *Paular*, die de langſte, ſchoon de beste niet, is, wordt door de Reederyen des Konings van *Spanje* bewaard. De pagelykſche dragt der Koninglyke Familie in *Spanje*, en der geenen die daartoe behooren, is van *Segovisch* Laken, van waar onze *Engelſche* Adel, ten tyde van Koning HENDRIK DEN VII, het fynſte Laken kreeg. De Kroon van *Spanje* ontvangt, 's jaarlyks, van alle lasten op de uitgevoerde Wol gelegd, 675,000 Ponden Sterling.

CONCEPT VAN VERBETERING VAN HET EZELSHOOFT, OP 'S LANDS OORLOGSCHEPEN.

Men maakt het Ezelshooft zo dik als de top van den mast; de breedte 2 maal de dikte, en de lengte 3½ maal de dik-. Om 't zelve legt men een yzeren bandt, A, met een ehrenier, F, om 't Kalf te kunnen draaijen. Deeze bandt dik ½ duim, breedt 6 duim, van den bovenkant aſleg-nde 1½ duim; doch zoo veel minder in lengte en breedte dezelve dik is, op dat men 'er over heen zoude kunnen ggen drie andere yzeren banden, B, aan de hoeken met gen, L, voor de ſteng en wintreeps, en om 'er groote ardeelblokken aan te hangen. Nu gaat een bout, C, oor beide de banden heen, om dus 't Ezelshooft, over ne breedte te kunnen ſluiten of klinken. Daarenboven an 'er nog drie andere bouten, D, door die tot meerder stigheid en ſterkte dienen. Om nu den voorigen yzeren

bandt, wegens 't ſluiten van 't Kalf, N, dat door een ſchrenier werkt, te hulp te koomen, zoo maakt men, aan beide de zyden van 't Ezelshooft, yzeren plaaten, H, breedt 6 duim, die agter de bandt, B, kunnen heen geſchooven, en dan door de twee bouten, K, geſlooten worden; om, zoo doende, 't Ezelshooft zonder gevaar te kunnen gebruiken, tot het ſluiten en 't ontſluiten. E, verbeeldt den top van den Maſt, en S, de Steng.

Kan dit eenig nut aan de Zeevaart toebrengen, en heb ik hier me e aan Zommigen voldaan, dan heb ik myn doel bereikt.

C. D. G.

's Hage, den 1 February,
1781.

AANMERKINGEN OVER DE NATUUR EN DE OORSPRONG VAN HET VERMAAK.

Oh! happineſs, our being's end and aim!

POPE.

Onlangs opperden wy de gedagte, dat het Vermaak beſtaat in het gevoel van onze volmaaktheid, en de ſmert in dat van onze onvolmaaktheid; en toonden toen, uit de ondervinding, de gegrondheid dezer meening aan (*). Thans zullen wy, ons onderwerp vervolgende, naar onze gedaane beloften, nog kortlyk doen zien, hoe men, uit dit enkelde beginſel, alle ſoorten van vermaaken en ſmerten kan afleiden.

Wat de *Onmiddelyke* vermaaken en ſmerten aangaat, dat is te zeggen, de zulken die wy onmiddelyk gevoelen, alleen in gevolge van de geſteldheid van ons wezen, zonder eenige voorgaande ondervinding, overweeging, drift of gewoonte; in onze voorgaande verhandeling hebben wy reeds genoegzaam hier aan voldaan. De bewyzen tog, op welken wy daar deze ſtelling bouwden, uit de ondervinding ontleend, waren allen van onmiddelyke vermaaken genomen. 'Er blyft dus alleen over, dat wy, door eenige voorbeelden van middellyke vermaaken en ſmerten, toonen, hoe die allen uit het opgegeevene beginſel kunnen afgeleid en verklaard worden.

Ik noem *middellyke* vermaaken en ſmerten, die eene voorgaan-

(*) Zie boven, bl. 76, enz.

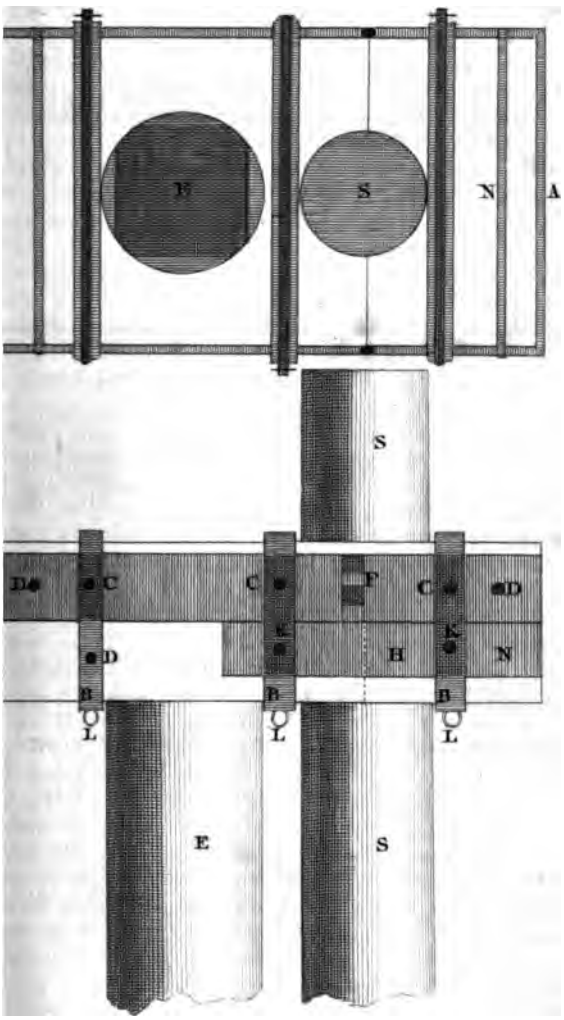

Verbetering van het Ezelshoofd.

ıde overweeging, ondervinding, drift of gewoonte, in
woord, eene voorgaande wyziging der Ziel onderſtel-
Zo dra nu de Ziel een voorafgaand onmiddellyk ver-
k ondervonden heeft, wordt zy, door haare ingeſchа-
e kragt, tot zulk een vermaak geneigd, of, zo als men
noemen wil, daar voor bepaald, daartoe gedreeven.
wanneer de Ziel, integendeel, eens onmiddellyk ſmert
oeld heeft, dan ontſtaat in haar een afkeer van de ſmert.
brengt de willing voort, dat is te zeggen, de verkie-
van den eenen ſtaat boven den anderen, de ſtaat van
naak boven dien van ſmert. Door het vergelyken van
erkeie wyzigingen der Ziel, aangenaamen en onaange-
nen, krygt zy een begrip van geluk en ongeluk; en
dat begrip verbindt zig, onmiddellyk, eene neiging
het geluk, en een afkeer van het ongeluk. Hier mede
nt de Ziel zigzelve te beſchouwen als een onderwerp,
r in geluk en ongeluk kan plaats hebben. Door te let-
op het geen haar vermaak, en op het geen haar ſmert
brengt, leert zy allengskens ook het goede van het
ade te onderſcheiden; het goede te begeeren en te zoe-
, en het kwaade met afkeer aan te zien en te vlieden.
r uit ontſtaan die aandoeningen, welken men liefde en
noemt. Zo dra nu liefde en haat geboren is; zo dra
Ziel zommige dingen als goed, en anderen als kwaad heeft
n beſchouwen, begeeren, of met afkeer aanzien, wordt
atbaar voor de middellyke vermaaken en ſmerten. Men
onderſtelle, by voorbeeld, dat de liefde tot eene be-
te, tot eene drift, wordt, dat is te zeggen, dat de af-
igheid van het beminde voorwerp, aan het welk de Ziel
vermaak denkt, met ongenoegen gepaard begint te
, het welk geſchiedt, wanneer de Ziel de aangenaame
iging, waar in zy is, op den tyd dat de tegenwoor-
eid van dat voorwerp haar een gevoel geeft van de
naaktheid van haar aanwezen, vergelykt, met de onaan-
aame wyziging, waar in zy werklyk is, nu zy, uithoof-
van de afwezigheid van dat voorwerp, de volmaaktheid
haar aanwezen niet gevoelt. In dat geval gevoelt zy
Ziel gedreven tot haar beminde voorwerp. Indien zy
dan begint te vleien met de waarſchynlykheid, dat dit
werp haar tegenwoordig worden zal, of dat het haar
klyk tegenwoordig is, zo gevoelt zy blydſchap; ziet zy
, integendeel, beroofd van dat voorwerp, zy gevoelt
theid. Het vooruitgezigt van dat voorwerp te verwer-
maakt de hoop; het vooruitgezigt van het niet te verwer-

ven, of het alverworven zynde te verliezen, maakt de vrees Blydſchap nu, en droefheid, hoop en vrees, zyn middellyk wyzigingen, en de vermaaken of ſmerten, aan dezelven verbonden, worden middellyke vermaaken of ſmerten genoemd om dat zy zekere voorgaande wyzigingen, als middelen om gevoeld te worden, veronderſtellen; en die voorgaande wyzigingen loopen ten laatſten op onmiddellyke wyzigingen van vermaak of ſmert uit. Het onmiddellyke gevoel kan niet bedriegen; wat der Ziele vermaak aanbrengt brengt haar wezenlyk vermaak aan. Hier kan geen bedrog by plaats hebben. Maar het is zeer mooglyk, dat zig de Ziel bedriege, ten opzigte van het voorwerp, dat haar vermaak of ſmert aanbrengt, en het vermaak, dat zy gevoelt, of de ſmert, toeſchryve aan een ander voorwerp, dan het welk wezenlyk het vermaak of de ſmert veroorzaakt. Wanneer dit gebeurt, bemint of haat zy een voorwerp, dat zy niet beminnen of haaten zou, was haar oordeel niet verkeerd. Dit is de oorzaak van zo veel ſchadelyke begeerten en verkeerde poogingen; welker gevolg is, dat zy, geſlaagd zynde, en eenigen tyd een middellyk vermaak gegeeven hebbende, ten laatſten eene onmiddellyke ſmert aanbrengen; gelyk men ook ongenoegens vindt, welken, na eenigen tyd onaangenaam geweest te zyn, in waare en veel grootere vermaaken eindigen.

Onze eerſte aandoeningen van vermaak of ſmert zyn altyd onmiddellyke aandoeningen. De middellyke vermaaken of ſmerten zyn niets anders, dan het gevoel, 't welk de Ziel heeft van de overeenkomst of ſtrydigheid haarer wyzigingen, met die wyzigingen, tot welken zy, in' gevolge van voorafgaande onmiddelyke aangenaame of onaangenaame wyzigingen, bepaald is, naamlyk haare begeerten; of, ten minſten, zy ontſtaan uit de verknogting van zekere denkbeelden met voorgaande onmiddelyke aandoeningen van vermaak of ſmert. De kinderen zyn niet, dan na eenige gedaane ondervindingen, voor onmiddellyke vermaaken of ſmerten vatbaar: al wat zy in de eerſte maanden van hun leeven ondervinden, zyn onmiddellyke vermaaken of ſmerten.

De Ziel heeft, volgens ons begrip, een verward gevoel van de volmaaktheid of onvolmaaktheid van haar aanwezen, en eene neiging tot dat gevoel. Doch dit verwarde gevoel, en de daar mede verknogte neiging, moet niet verward worden, met een meer duidlyk gevoel, of beſef van volmaaktheid, en eene meer duidlyke neiging tot dezelve. Dit beſef en deze neiging worden voortgebragt, door het gevoel van

in veelerlei onmiddellyke vermaaken; waaruit zy allengs-
ens een begrip leeren vormen van de volmaaktheid van
is wezen. Wy gevoelen, by voorbeeld, het vermaak
chegt aan het ontzwagtelen onzer denkbeelden, en dit
rengt ons daartoe, dat wy de gemaklyke ontzwagteling
nzer denkbeelden, (en hier in ſtelt de Heer SULZER (*),
iet ten onregte, den grond onzer vermaaken,) leeren be-
houwen als uitmaakende de volmaaktheid van ons verſtand.
/y beſchouwen dan die volmaaktheid als een goed, wy
minnen en begeeren ze. Zo leeren wy ook de ſchoonheid
i ſterkte des Lichaams, de rykdommen, de eer, het aan-
en, als goederen te beſchouwen, en te beminnen. Alle
e goederen brengen wy tot onze volmaaktheid, meer of
in, naar maate wy ze meer of min levendig begeeren.
De met regt beroemde WOLFF ſtelde den grond van het
rmaak in het gezigt, of de gewaarwording der volmaaktheid
't algemeen; zo wel buiten als binnen ons. Een volmaakt
onſtſtuk, van wat aart ook, verſchaft ons vermaak. De on-
rvinding leert dit onbetwistbaar. Doch dit ſtrydt niet met
is gevoelen; integendeel, het bevestigt het. In alle volmaakt-
id is eene zamenvoeging van verſcheidene dingen, welken
len tot een en het zelfde einde t'zamen loopen, en over-
nſtemmen; de overeenkomst in het menigvuldige is, vol-
ns WOLFF, de volmaaktheid. Nu, in alle overeenkomst
n veele dingen, ziet de Ziel eene menigte van dingen; zy
t die als in één ding t'zamen, dus gemaklyk: en in dat
zigt oeffent de Ziel haare kragten; zy gevoelt dus haare
lmaaktheid, en dat zo wel, wanneer zy de volmaaktheid
iten haar als in haar waarneemt; ſchoon in het laatſte ge-
l het vermaak grooter zy dan in het eerſte; het welk ons
orkomt een nieuw bewys op te leveren voor ons gevoe-
n. Want, was alle volmaaktheid, naar haaren trap van
otte, even voldoende om vermaak voorttebrengen,
n moest eene grootere volmaaktheid, buiten ons, ons een
oter vermaak aanbrengen, dan eene kleinere in ons, en
ondervinding leert veeleer het tegendeel; een klaar be-
/s, dunkt ons, dat het vermaak oorſpronglyk gelegen is
het gevoel onzer eigene volmaaktheid.
De Heer SULZER ſtelt, gelyk wy reeds in 't voorby-
an aanmerkten, het vermaak, in de gemaklyke ontzwag-
ing onzer denkbeelden: en dit ſtrookt volmaaktlyk met
s beginſel. By eene gemaklyke ontzwagteling onzer
denk-

*) In zyne *Theorie des Plaiſirs*, een aller uitmuntendst Werkje.

denkbeelden, gevoelt de Ziel haare volmaaktheid: integendeel, wanneer de Ziel haare denkbeelden niet kan ontwikkelen, gevoelt zy haare zwakheid, haare onvolmaaktheid.

Men beproeve nu, volgens deze beginſelen, alle aandoeningen van vermaak te verklaaren. Waarom is het gezigt over eene uitgebreide, met veele voorwerpen vervulde vlakte, ſchoon? Om dat de Ziel veele voorwerpen beſchouwt en dus haare kragt van gewaarwording gevoelt. Waarom is het gezigt van eenen helderen met ſlonkerende Sterren vervulden Hemel aangenaam? Juist om dezelfde rede. Waarom is dat gezigt oneindig ſtreelender voor den Starrenkundigen? Juist daarom, omdat de Starrenkundige meer daar in ziet dan een ander, en dus meer de volmaaktheid van zynen geest gevoelt. Waarom behaagt een ſchoon Schilderſtuk, wanneer zelfs het voorwerp in zig niet behaaglyk is? Omdat de konst van den Schilder een bewys is van de volmaaktheid der menſchlyke natuur in 't algemeen; en dat wy gewoon zyn op ons overtebrengen, het geen wy in 't algemeen als volmaakt in den mensch beſchouwen. Waarom vorderen wy in een gebouw de overeenſtemming der deelen? Omdat ons die helpt, in het maaken van een denkbeeld van het geheel, en wy dus te gemaklyker onze denkbeelden ontzwagtelen. Waarin beſtaat het aangenaame der Zangkonst? In het gevoel onzer volmaaktheid, wanneer onze Ziel eene opvolging van klanken gewaar wordt, welken alle t'zamenſtemmen. En zo zouden wy van alle zoorten van vermaaken, uit ons voorgeſtelde beginſel, reden geeven kunnen, indien ons beſtek zulks toeliet; alleen moeten wy nog een woord zeggen van de zeedlyke vermaaken.

Het zeedlyke vermaak is het genoegen dat wy gevoelen, wanneer wy zelven eene zeedlyk goede daad begaan, of anderen die zien bedryven; en de zeedlyke ſmert is het ongenoegen, voortgebragt door het gezigt eener zeedlyk kwaade daad, door ons of anderen begaan. Dit ſoort behoort tot de middellyke vermaaken. Het veronderſtelt twee dingen; vooreerst, dat wy vermaak en ſmert kennen, en weeten wat daaden die voortbrengen; en, ten tweeden, dat wy, ten minſten, een verward begrip hebben van zeedlykheid. Zien wy nu een daad bedryven, of bedryven wy zelven eene daad, die wy by ondervinding weeten geſchikt te zyn, om vermaak of ſmert voort te brengen, het denkbeeld dier daad wekt in onze Ziel

het

het denkbeeld van het vermaak of van de ſmert op, 't welk met het denkbeeld van die daad verknogt is. Wy gevoelen dan door de verknogting der denkbeelden vermaak of ſmert. Dit heeft zelfs plaats by louter natuurlyke daaden. Zien wy iemand eenen zwaaren val doen; wy ſchrikken, en ſtellen ons den ſchrik en de pyn voor, die men gevoelen moet. Maar zien wy hem onbeſchadigd opſtaan; wy gevoelen vreugde, door ons de blydſchap voorteſtellen, welke wy in zulk een geval gevoelen zouden, wanneer wy 'er onbeſchadigd afkwamen. Doch het zeedlyke vermaak is ſterker en vordert meer; het vordert het begrip, dat die goede daad, welke het vermaak voortbrengt, uit een beginſel van zeedlykheid in den dader voortkome. Nu het beginſel van zeedlykheid in den daader veronderſtelt in hem gezellige en dus bemindlyke eigenſchappen, en eene geſchiktheid om het geluk van anderen te bevorderen: liefde tot den naasten, naamlyk, liefde tot de deugd en heerſchappy der reden boven de driften. Alle deze denkbeelden zyn aangenaame denkbeelden, daar zy verknogt zyn met die van de bevordering der algemeene volmaaktheid, en dus ook der onze. By goede daaden, die wy zelven bedryven, geeft ons het begrip van zeedlykheid in ons zelven vermaak; dewyl wy ons dan voorſtellen, dat wy, onzen pligt hebbende opgevolgd, ook de belooning van onze deugd te wagten hebben; want het is onmooglyk, zig eenige verpligting voor te ſtellen, zonder zig tevens eenig belooft goed of bedreigd kwaad voorteſtellen, dat ons eenen beweeggrond verſchaft welke ons bepaalt. Eene zeedlyk goede daad dan, door ons bedreeven, doet ons het belooftè goed hoopen, of ten minſten het bedreeven kwaad als ontweken beſchouwen. En dit beſef, dat met ieder zeedlyke daad, behalven het natuurlyke goed door de daad zelve voortgebragt, nog een bykomend natuurlyk goed gepaard gaat, kan ons, zelfs by anderen, het zeedlyke goed met vermaak doen beſchouwen. Eindelyk, wy kunnen geen bezef van zeedlyk goed en kwaad, van deugd of ondeugd, van verpligting, hebben, of wy moeten de deugd als eene volmaaktheid beſchouwen. Het bezef dan van deugdzaam gehandeld te hebben, moet ons een gevoel geeven van onze volmaaktheid; en ons de kragt van onze Ziel doen gevoelen; als welke dan ſterk genoeg is, om alle andere beweeggronden, hoe ſchynbaar, hoe verlokkyk anders ook, te doen wyken voor den eenigen waaren

ren beweeggrond, dien, naamlyk, van onzen pligt. En uit dien hoofde is het zeedlyke vermaak, dat met een deugdzaam bedryf gepaard gaat, te grooter, naar maate dat het moeilyker viel, die deugdzaame daad te bedryven.

O. O.

PROEVE OVER DE VROUWLYKE OPVOEDING.

(Overgenomen uit Dr. ALEXANDER's *History of Women.*)

Geen ſtuk is 'er, waar van wy, in de Oude Geſchiedenisſen, minder gewags vinden, dan van de Opvoeding, en, in 't byzonder, de Vrouwlyke Opvoeding. In de vroegſte Tydperken en onder onbeſchaafde Volken, ſchynt de Sexe van te weinig aanbelangs gerekend te zyn, om de aandagt des Gemeens te trekken, of de pen des Geſchiedſchryvers bezigheid te verſchaffen. Eenige weinige trekken van het plan der Opvoedinge door SOLON, den beroemden *Atheenſchen Wysgeer*, ontworpen, zyn de ondſte die onze tyden bereikt hebben; en zy dienen, om ons te verſterken in het denkbeeld, dat de Opvoeding der Ouden meer ſtrekte om het Lichaam te verſterken dan om de Ziel te beſchaaven. SOLON wilde, in 't algemeen, dat de Jeugd zou leeren zwemmen, en de beginzels der Letterkunde zich eigen maaken; dat de armen by de Kunſten, Handwerken en den Landbouw zouden worden opgebragt; doch dat de zodanigen, die zich in ruimer omſtandigheden bevonden, het ſpeelen op Muzykinſtrumenten, het paardryden, het jaagen, en dergelyke oefeningen zouden leeren, en by dat alles de Wysbegeerte voegen. Dit was zyn Stelzel van de Opvoeding der Mannen; een ſtelzel, meer geſchikt om het Lichaam kragt en ſterkte, dan om aan de Ziel beſchaafdheid te geeven. —— 't Geen wy weeten van zyn Stelzel, volgens 't welke hy de Vrouwlyke Opvoeding wilde ingerigt hebben, is nog zeldzaamer. Jonge Dogters hadden zich te oefenen in 't loopen, 't worſtelen, het werpen van pylen en ſchigten, en andere mannelyke verrigtingen: deeze moeten zeer geſtrekt hebben om alle zaaden van kieschheid, door de Natuur in het Vrouwlyke hart ingelegd, te verſtikken; en deeden, naar alle waarſchynlykheid, die ſtoutheid en onbeſchaamdheid, in welke de *Atheenſche Vrouwen* eindelyk zo zeer uitſtaken, gebooren worden.

In

In *Rome*, nogthans, zien wy de Vrouwen niet alleen uit de ſlaaverny opſtaan, maar eenſtlags van weezenlyke aangelegenheid worden. In de eerſte tyden van dit groot Gemeenebest hadden de *Romeinen* ſlegts weinig Wetten en geen gemeenſchap dan met Nabuuren zo ruw en onbeſchaafd als zy zelve. Van hier was de Opvoeding der Mannen alleen geſchikt om hun Krygslieden, Huisverzorgers, en ſtandvastige Liefhebbers van 't Vaderland te maaken; deugden, hoogst noodzaaklyk in de eerſte opkomst van bykans elken Staat. De Opvoeding der Vrouwen beſtondt in het aanleeren van de Pligten en Bezigheden des Huislyken Leevens; als kooken, ſpinnen, weeven, naaijen; hier in kreegen zy onderwys van haare Moeders of Bloedverwanten. In deeze dagen werden de Kinderen niet gezoogd in de huizen van gehuurde Minnen; doch van de kuiſche Moeder, die haar onder 't harte droeg; haare opvoeding, geduurende derzelver kindsheid, was in de hand der Moederen; en deeze droegen zorg om haar alle beginzels van Deugd in te boezemen; in derzelver tegenwoordigheid werd elk onbetaamelyk woord, elke onzedige houding, ſtreng verbooden. Zy hadden niet alleen het opzigt over de gewigtiger bezigheden der Dogteren; maar ook over haare Uitſpanningen, die altoos door betaamelykheid en gemaatigdheid geregeld werden.

Maar, wanneer de *Romeinen* ryk werden door het plunderen hunner Nabuuren, en de ſmaak in Kunſten en Weetenſchappen de overhand kreeg, ſchoeide men de Opvoeding der Vrouwen op een grooter leest; by de Huislyke Pligten, waar in zy door haare Moeders onderweezen waren, voegde men zulke deelen eener beſchaafde Opvoedinge, als men noodig oordeelde om haare Zielen te beſchaaven; deeze Opvoeding ontvingen zy in openbaare Schoolen; waar Letteren en Weetenſchappen, niet langer tot de ſtrenge Wysgeeren alleen bepaald, een zagter gedaante begonnen aan te neemen, om zich naar de Vrouwlyke bekwaam- en geaartheden te ſchikken.

Voor lang hebben de Mannen beweerd, dat de geleerde Vrouwen, over 't algemeen, Pedantſch zyn; in hoe verre dit gevoelen op waarheid gegrond is, zal ik niet onderneemen te bepaalen; doch, indien het zo ware, kunnen wy 'er zeer natuurlyk rede van geeven. De kundigheid der Vrouwen is, over 't algemeen, min uitgebreid dan die der Mannen; wanneer, derhalven, eene der Sexe ontdekt dat zy eene groote maate van kundigheid bezit, oordeelt

zy

zy zich zo verre verheeven boven de rest haarer Sexe, dat zy elke gelegenheid waarneemt om die meerderheid te toonen.

Veel moeite gaven zich de *Romeinen* om hunne Jongelingen te onderwyzen. Zy, die het vergelden konden, hielden doorgaans, in hunne eige Huizen, Leermeesters, om hun te onderwyzen; een minder rang zondt ze na de openbaare Schoolen, waar zy doorgaans de Lesſen van Grieſche Meesters hoorden; behalven deeze onderrigtingen, gaven zulke Vaders, als zich daar toe in ſtaat bevonden, hunnen eigenen Kinderen onderwys, niet alleen in de Letterkunde dier dagen, maar ook in de Zedekunde en de Pligten, den Vaderlande verſchuldigd. CATO onderwees zyn Zoon in zulk eene menigte van Kunſten en Oefeningen, dat het bykans onbegrypelyk ſchynt; en AUGUSTUS, ſchoon Opperheerſcher der Wereld, leerde zyne kleine kinderen ſchryven. —— Wanneer de zodanigen Onderwyzers waren, wanneer de liefde tot Geleerdheid zo groot was, mogen wy ons verzekerd houden, dat de Vrouwen, die thans zeer in aanzien waren, niet verwaarloosd wierden; en het is waarſchynlyk, uit die grootheid van Ziel, welke veele haarer, by verſcheide gelegenheden, betoonden, dat haare Opvoeding alzins ſtrekte om haar niet alleen met gevoele van Zedelykheid te vervullen; maar ook met die onwankelbaare ſtandvastigheid van geest; zo hoogst noodzaaklyk in een ſtaat, wier beweegenisſen en ſchokken zo veelvuldig waren, dat elk Lid de hoogſte maate van klockmoedigheid noodig hadt om dezelve te verduuren.

Geduurende den langen en gelukkigen invloed der Ridderſchappe in *Europa*, toen de Vrouwen de beſtendige voorwerpen waren van Romaneske Heldenmoed, en uitbundige aanbidding, mogen wy natuurlyk beſluiten, dat derzelver Opvoeding voornaamlyk ſtrekte, om zich in diervoege te vertoonen, dat het de Helden opwekte om voor haar te ſtryden, en de Minnaars om haar te aanbidden. Zelfs tot het begin der Veertiende Eeuwe, vond men naauwlyks eenige Geleerdheid onder de Mannen. Het *Grieksch* was zo te eenemaal verwaarloosd, dat de beroemde PETRARCHA, in *Frankryk*, noch *Italien*, iemand kon vinden, bekwaam om hem daar in te onderwyzen: het *Latyn* was alleen eenige weinigen, en dit nog op eene ruwe en onvolkomene wyze, bekend: naauwlyks was 'er eene Vrouw te vinden, die de Taal haars eigen Lands kon leezen, en trof men hier

of

daar zulk een aan, zy werd voor een Wonder gehouden.

Wanneer de Mannen, die voorheen hunnen tyd beſteed adden, in Steekſpelen en Wapen-feesten, hunne gedagen wendden tot de Kunſten des Vredes, vonden zich de rouwen, in gevolge hier van, genoodzaakt haare wyze an Opvoeding te veranderen: zy ontdekten dat dezelfde onſtenaaryen, die kragtdaadig den Ridder in wapenrusting eklonken en door onkunde omgeeven, vergeefsch geſpild ierden op den Letterkundigen en Wysgeer. Dan, begeerig m den invloed, welken zy reeds verkreegen hadden, te houden, en bewust, dat de wyze, om de Mannen te chaagen, beſtondt in ſmaak te ſcheppen in 't geen hun beaagde, en af te keuren 't geen zy wraakten, bevlytigden y zich op de Fraaije Letteren en de Wysbegeerte; hooende door haare begaafdheden in het bezit te blyven van 't een zy door haare bekoorlykheden gewonnen hadden.

Schoon deeze maatregels niet geſchikt waren om Liefde te boezemen en het hart te trekken, en dus de uitwerkels niet voortbragten, welke de Dames beoogden, deeen zy hun, in dat tydperk, tot een hoogte van Geleerdeid, in vroegere tydkringen onbekend, opklimmen. Zy eraarden in 't openbaar, hielden Geſchilvoeringen, veredigden Stellingen, bekleedden de Leerſtoelen, in de Vysbegeerte en de Regten, redenvoerden by de Pausſen 't *Latyn*, ſchreeven *Grieksch* en lazen *Hebreeuwsch*; e Nonnen werden Digteresſen, Vrouwen van aanzien Godgeleerden, en jonge Dogters maanden, met de zagtoerigheid van welſpreekende Geestdrift, de *Christen Vorſten* aan, de wapens op te vatten tot herkryging van het *Heilig Land*. De Geleerde Taalen werden nu aangemerkt als van eene onontbeerlyke noodzaaklykheid. Mannen niet alleen, maar ook Vrouwen, van allerlei rang en ſtaat, leerden dezelve; die, met het *Latyn* niet te vrede, het *Oude Testament* in 't *Hebreeuwsch* en het *Nieuwe Testament* in 't *Grieksch* lazen. ——— Deezerwyze werd het Vrouwlyk Vernuft in een verkeerd kanaal geleid; zy lieten de pligten des Huislyke Leevens vaaren; en werden ſtuursch door Letteroefening, of trots door geleerdheid; en, terwyl zy ydele woorden, en eene valſche Wysbegeerte, aanleerden, verlooren zy veel van haare eigenaartige Leevendigheid, en verlooren in Liefde, 't geen zy in Bewondering wonnen.

Geweldige te werkſtellingen, zo van Ziels- als Lichaamsvermogens, laaten ſteeds eene kwyning agter, geëvenredigd

digd aan de gedaane poogingen. Dit was, op eene zeer merkbaare wyze, het geval met de Letteroefeningen der Vrouwen. Elk Zielsvermogen was, voor een' langen tyd, te ſterk ingeſpannen geweest, en hier van de grootſte verſlapping het onmiddelyk gevolg. De Vrouwen begonnen, in 't einde, te bemerken, dat zy, door haare kunde, in 't *Hebreeuwsch*, *Grieksch* en *Latyn*; door haare bedreevenheid in de ydele geſchilſtukken der Wysbegeerte van ARISTOTELES, en der Schoolſche Godgeleerdheid, enkel een niets beduidenden roem verwierven, en dat zy, naar gelange zy wonnen in de hoogagting van het Hoofd, zy minder de voorwerpen wierden van het Hart. Op deeze ontdekking was het voor haar noodig van plan te veranderen; zy begonnen daarom allengskens de Geleerdheid vaarwel te zeggen, en zich weder toe te leggen op Vrouwlyke Kunſten, geſchikter om Liefde tot haar te ontſteeken, dan om roem en toejuiching te behaalen.

Wanneer deeze verandering in de Zeden der Vrouwen ſtand greep, vertoonde het grootſte gedeelte van *Europa* een toneel van eene ſchynbaare onbeſtaanbaarheid. Geestdryvery en Galantery, Godsdienſtigheid en Ongebondenheid, vond men in dezelfde Perſoonen, en ſcheenen volkomen met elkander verzoend. De Geleerdheid, nogthans, nam zo ſchielyk af, dat de Vrouwen, binnen korten tyd, zo berugt wierden van wegen haare onkunde in haare eigene Taal, als zy voorheen vermaard geweest waren, door haare kennis van vreemde Taalen; in zo verre, dat voor een groot gedeelte van de Zestiende en Zeventiende Eeuw, in de beſchaafdſte Landen van *Europa*, nauwlyks eene Vrouw gevonden wierd, die een draaglyken Brief kon ſchryven, of met eenige naauwkeurigheid van taal ſchryven. Het eenigst, 't geen zy toen lazen, waren Keukenboeken, en die met Voorſchriften van Geneesmiddelen waren opgevuld; als mede eenige onverſtaanbaare Godgeleerde Schriften van dien tyd; hier mede vertroostten zy zich, misſchien, in de veelvuldige eenzaame oogenblikken, welke zy moesten ſlyten, waarin zy zich van bezigheden en van de wereld als uitgeſlooten vonden. Maar zelfs deeze geliefde Boekoefeningen, en elk ander gedeelte van vrouwlyke bezigheid en uitſpanning, niet genoegzaam zynde om alle haare ledige uuren op te vullen, zetten zy zich nu tot allerlei ſoort van Naaldenwerk; en veele Vrouwen van den eerſten rang, in de Borduurkunst ervaaren, onderweezen daarin haare

Dog-

Dogters; hier van maakten zy zo veel werks, dat veel opſchiks in de huishouding haar eigen handen werk was.

Naa de ontdekking en vermeestering van *America*, werden van daar onmeetelyke ſchatten in *Europa* gevoerd. Uit den handel op het Oosten en Westen, als mede op *Africa*, gedreeven, vloeide, misſchien, nog meer rykdoms dit Werelddeel toe. Deeze begon, in 't einde, te werken, en wendde de gemoederen van 't grootſte gedeelte af van dat ſober en huishoudelyk leevensplan: waar aan haare armoede, en onvolkomen kennis van den Handel, 't zelve bepaald hadt, en voerde, in plaats van 't zelve, vrolykheid, kostbaarheid en pragt in. Veelen, die, misſchien, de nauwſte paden van Regtvaardigheid niet bewandelende, in het Oosten groote ſchatten overgegaard hadden, kwamen in *Europa* te rug, met zich brengende al den trots, verwyfdheid en praalzugt, den *Oosterlingen* eigen. Deeze, en verſcheide andere oorzaaken zich vereenigende, veranderde ten eenemaal de Zeden van *Europa*, en bragt, in ſtede van te raade houdende ſpaarzaamheid en andere huislyke Deugden der Vrouwen, weelde en verkwisting voort; benevens een ſmaak voor al den ſchitterenden optooy, van niets beduidende, en veel kostende, beuzelingen.

De *Franſchen*, die altoos in leevendigheid van aart en zwier uitſtaken, gingen voor in deeze leevenswyze, op een nieuwe leest geſchoeid, en deeden dezelve welhaast door geheel *Europa* ſtand grypen: 't welk, ten minſten geduurende de twee jongst verſtreeke eeuwen, verkeerd genoeg zeker, elke ligtvaardige Mode van dat veranderlyk Volk gevolgd heeft, met een uitſlag, weinig beter dan een Beer de Hornpyp danst, of een Aap de ernsthaftigheid van een Raadsheer aanneemt.

In *Frankryk* werden de Vrouwen eerst ten Hove gebragt: haare Opvoeding, welke, vóór die inleiding ten Hove, beſtondt in 't leezen van Boeken, in de Landtaale geſchreeven, in Naalden-werk en Huislyk bedryf, veranderde toen, by trappen, in zingen en ſpeelen, in tekenen en danſen, en zich naar den eerſten zwier te kleeden: waar by wy mogen voegen, de kunst, om haare Mannen in te neemen en te beſtuuren. Dit ſlegte voorbeeld volgden alle andere Volken, en eenige trekken van verbetering voegde men, van tyd tot tyd, by het uit *Frankryk* ontleende, tot dat, in 't einde, bykans alles wat nuttigheid hadt, geheel uit het plan der Vrouwlyke Opvoeding verbannen was; en de Vrouwen in deeze tegenwoordige Eeuwe beroofden zich daar

door van meer dan de helft haarer aangeboorene uitmuntendheid, en zy werden Voorwerpen, meer gezogt om een dweepgeestig uur te verdryven, of een ongebonden wellust te voldoen, dan om de gezellige Deelgenooten te zyn van een Leeven, naar de voorschriften van Rede en Godsdienst ingerigt. — Nogthans moeten wy, om elk en der waarheid regt te doen, bekennen, dat alle de Fransche Dames niet zo zeer aan de Mode en het Vermaak verslaafd zyn, dat zy al het overige verwaarloozen. *Frankryk* heeft verscheide Vrouwen voortgebragt, in Oordeel en Geleerdheid uitschitterende, en zelfs, in deeze beuzelende Eeuw, waar in de Vrouwen meest al enkel tot vermaak en spel by elkander komen, zyn 'er te *Parys* gezelschappen van Dames, die, op gezette tyden, byeen vergaderen, om de verdiensten van elk nieuw uitkomend Werk van vernuft te bepaalen: gelukkig de Schryver, die haare goedkeuring wegdraagt. De *Franschen* zyn te beschaafd en te welleevend, om een ander oordeel te stryken, dan hunne Dames, 't zy het hun goed dan kwaad dunke.

Dewyl myne onvolmaakte pooging om de Geschiedenis der Sexe te schryven, het tegenwoordige Geslacht kan overleeven, en in een volgend geleezen worden; wanneer deeze beuzelende Mode van Vrouwlyke Opvoeding zal plaats gemaakt hebben voor eene betere, en op dat myne Leezers als dan eenig denkbeeld mogen vormen, hoe het daar mede gesteld was by het afloopen der Achttiende Eeuwe, zal ik eenige trekken opgeeven van de Opvoeding, hoedanig dezelve thans in de beschaafdste Landen van *Europa* gesteld is.

Onder de eerste lessen, welke eene Moeder aan haare Dogter geeft, is eene der voornaamste, het hoofd recht over einde te zetten, en egne goede houding aan te neemen: deeze wordt met het derde, of ten laatsten met het vierde, Jaar reeds ingeboezemd, en eenige volgende jaaren ingedrukt. Wanneer de Jonge Juffrouw gebreklyk haare Moedertaal heeft leeren leezen, en zomtyds eerder, wordt zy op eene Kostschool besteld, waar men haar onderwyst in het moeilykst en nutloost naalden-werk, terwyl zy van het noodigste, 't welk in de Huishouding kan te passe komen, te eenemaal onkundig blyft. Geduurende haar verblyf op de Kostschool, besteedt zy een gedeelte van haar tyd, in het leeren leezen van haar eigene Moederspraake, of de Taalen van eenige nabuurige Koningryken: maar al te dikwyls geleerd, zonder

der behoorlyk agt te geeven op de Spraak en Letterkunst; 't ſchryven en rekenen neemt ook een gedeelte van den tyd; dan deeze, inzonderheid 't laatſte, worden alleen aangemerkt als bykomende volmaakingen, die in 't leeven weinig te pas komen, en gevolglyk maar weinig aandagts verdienen. De meeste moeite wordt aangewend, om de Jonge Dogter dat geen te leeren, wat haar als eene Vrouw niet te ſtade komt, als tekenen, muzyk en danſen: deeze kunſten neemen, dewyl zy aangenaam zyn voor de leevendige jeugdige verbeelding, de Jonge Juffrouw zo zeer in, dat zy alle andere dingen verwaarloost of vergeet. Hier by voegt men het kleeden naar de Mode, de gezetheden in een gezelſchap waar te neemen, en, het ſmert ons dit 'er by te moeten voegen, dat men in zommige Schoolen Meesters ingevoerd heeft, om in het Kaartſpel te onderwyzen: eene tyd en geldkwisting, zo geen ondeugd, die reeds maar al te veel voets onder lieden van beide de Sexen gekreegen heeft, en mogelyk, door deeze vroegtydige inwyding, nog meer velds zal winnen.

Zodanig is, over 't algemeen, de Opvoeding in de Kostſchoolen der Jonge Juffrouwen: op zommige mogen eenige andere dingen, dan de reeds gemelde, onderweezen worden; doch wat men 'er ook leere, en hoe ze ook aangelegd zyn, het is maar al te waar, dat de Jonge Juffrouw by haare Ouders t'huis komt, als eene volkomene hedendaagſche wel opgevoede Juffrouw, met het hoofd vol *Franſche* grillen, naamen van groote Perſoonadien, aanhaalingen uit Romans en Tooneelſtukken: en vervuld met een ſterken tegenzin van de verouderde Deugden, Spaarzaamheid, Orde en Huishoudlykheid.

Wy kunnen het oog niet ſlaan op het thans geſchetſte tafereel, zonder heimlyk te wenſchen dat het min waarheids bevatte: en wy zullen 'er het gordyn niet voorſchuiven, zonder, met genoegen te vermelden, dat eenige Ouders een beter plan omhelzen; en dat eenige Jonge Juffrouwen, ſchoon dus opgevoed, verſtands genoeg gehad hebben, om het grootſte gedeelte der bovengemelde grillen te verwerpen, en zulk eene kennis en zodanige deugden aan te kweeken, als de Maatſchappy vercieren, en nuttig zyn voor haar zelve.

Van deezen aart, met een weinig niet veel beduidende veranderingen, is het algemeen beloop der *Europiſche Opvoeding*; eene inrigting, welke bykans geheel en al geſchikt ſchynt om Perſoonlyke bevalligheden aan te kweeken, ter-

wyl men voor 't Verſtand en Hart geen of weinig zorg draagt, en, maar al te dikwyls de weezenlyke Pligten des Huislyken Leevens in een beſpotlyk licht voorſtelt, als de onderwetſe bezigheden dier dwaaze Vrouwen, welke voor eene eeuw of twee leefden, en niet wisten wat de Mode of Vermaak was. Vrouwen, deezerwyze opgevoed, mogen gezogt worden om 'er een ledig uur vermaaklyk mede te ſlyten; doch welk een veelvermogenden indruk haare perſoonlyke bevalligheden ook op de driften mogen maaken, moeten zy, als de beuzelende Leeftyd voorby, en het geweld der hartstogten bedaard is, zeker vergeeten, zo niet met veragting aangezien worden. By den Ligtmis, en den Jonker naar de Mode, Schepzels nog veragtlyker dan zy zelve, mogen zy misſchien een beter lot verwagten; doch laaten zy bedenken, hoe weinig vermaaks zy doorgaans ſcheppen in het gezelſchap van, en de verkeering met, haare eigene Sexe, en dat Ligtmisſen en Jonkertjes niet veel meer zyn dan Vrouwen in Manskleederen. Laaten ook de zodanigen, die nimmer eenige andere denkbeelden in hunnen geest koesterden, dan om Aanbidders te krygen, en vermeesteringen door haare ſchoonheid te maaken, bedenken, dat, wanneer Jeugd en Schoonheid niet meer zyn zullen, wanneer de zwerm van Aanbidders en Verwonderaars niet langer rondſom haar zweeft, 'er iets noodig zal weezen om dat vak te vullen, om de te onvredenheid en wanlust, daar uit gebooren, voor te komen; dat de natuurlyke bron van dat *iets* Vriendſchap is, en dat Vriendſchap niet beſtaan kan, of zy moet rusten op den grondſlag van Rede en Verſtand.

Wanneer wy te rug zien op deeze Schets der Vrouwlyke Opvoeding, kunnen wy niet nalaaten, ons te verwonderen, dat eene Sexe, die deelgenoot is onzer natuure, en geſchikt om onze Leevensgezellinnen te zyn, dus, beſtendig, ſchandelyk verwaarloosd, of bedorven is, door 't geen men voor haar onderwys wilde doen ſcheep komen. —— In *Europa* ſchynt haare Opvoeding alleen ingerigt, om haar te vervullen met eene zugt om verwondering te verwekken, om te beuzelen en zich te vermaaken. —— Op meest alle andere plaatzen des Aardkloots gaat men nog een ſtap verder; en de Opvoeding dient om allen zedelyk gevoel te ontwortelen, de Ondeugd in het gewaad van luſtig vermaak vermomd, in te voeren. Nauwelyks vertoonde zich, in eenig tydperk, of onder eenig Volk, een Wetgeever, die dit ſtuk ten voorwerpe zyner ernſtige beſpiegeling ſtelde: en de Man-

Mannen, in 't algemeen, die 'er het grootſte belang by hebben, dat de Vrouwen verſtandig zyn en deugdzaam, ſchynen, door hun gedrag ten opzigte van de Sexe, eene zamenſpanning aangegaan te hebben, om haar het tegenovergeſtelde te maaken.

Daar dit het harde lot der Vrouwen is, behoeft het ons niet te bevreemden, dat mangel aan Letterkunde, door alle eeuwen heen, het Vrouwlyk Character merktekende; nogthans zyn 'er in alle Eeuwen, en by alle Volken, eenige Vrouwen geweest, die of door meer geests te bezitten, of door denzelven anders aan te wenden, geen gering deel verkreegen van de Geleerdheid der tyden, waar in zy leefden. Dus vondt men, onder de *Griekſche* Vrouwen, die in 't algemeen zeer onkundig waren, eenige uitzonderingen op dien regel. ARETE, de Dogter van ARISTIPPUS, onderwees haaren Zoon in de Weetenſchappen en de Wysbegeerte, die te deezer oorzaake den naam droeg van *Metrodidactos* of *Moedersonderwyzeling*. CORINNA, eene *Thebaanſche Dichteresſe*, ſtreek vyf keeren den zegepalm van PINDARUS; en ASPASIA onderwees den beroemden Wysgeer PERICLES. Van eenige geleerde *Romeinſche Vrouwen* hebben wy reeds geſprooken. *In Italie*, waar de Dichters, weinig eeuwen geleeden, als Godheden geëerd werden, hebben verſcheide Vrouwen eene vry groote hoogte in die Kunst bereikt: in onze dagen is 'er nog eene Dichteresſe te *Rome* ſtaatlyk met de Lauwerkroon beſchonken. *Frankryk*, *Engeland*, en andere Gewesten, deelen ook in het geluk, van zich op geletterde Vrouwen en Dichteresſen te mogen beroemen.

Deeze byzondere voorbeelden hebben, egter, geen invloed op de Vrouwen in 't algemeen. Een eerst vernuft, van welk eene Sexe ook, zal onvermydelyk boven het gemeen zweeven: doch het gros des Menschdoms, 't welk dezelfde aandrift niet voelt, noch het zelfde vuur, zal blyven kruipen op het oud betreeden pad. Wy wenſchen van harte, dat de Vrouwlyke Opvoeding het ernſtiger voorwerp mogt worden der Wetgeevende magt, dat Ouders en Voogden beter plans maakten. Wy willen dit niet verſtaan hebben, als of het ons oogmerk was, dat de Vrouwen haare ſchoone oogen zouden verduisteren, door blokken en nagtbraaken. De Natuur ſchynt haar niet gevormd te hebben voor ingeſpannene en ſterke Boekoefeningen: daarenboven, gingen zy zo verre, dat zy ons in Geleerdheid na de kroon ſtaken, of evenaarden, dan zoûden wy haar de Lauwrie-

ren betwisten: en het behaalen derzelve zou haar berooven van veele dier bekoorelykheden, welke voor haar te dierbaarder zyn, om dat ze van ons meest geagt worden.

Wy vermeeten het ons niet een plan der Vrouwlyke Opvoeding te beraamen; alleen durven wy verzekeren, dat men, daarin, zo veel mogelyk, aan den eenen kant, Onkunde, en aan den anderen kant, Pedantery, moet vermyden. Onkunde maakt eene Vrouwlyke Medgezelle veragtlyk, Pedantery haar belachlyk; en 't valt zwaar te beſliſſen, welk van deeze beide het mishaaglykst is.

DE KERKGESTOELTEN.

MYNE HEEREN!

Onlangs den *Algemeenen Zendbrief van* JACOBUS lezende, troffen my de woorden van het I. Hoofdſtuk vs. 1. en volg. *Myne Broeders, hebt niet het geloof van onzen Heere Jezus Chriſtus, des Heeren der Heerlykheid, met aanneeming des Perſoons. Want zo in uwe vergadering kwam een man met een' gouden Ring aan den Vinger, in eene zierlyke Kleeding, en daar kwam ook een arm Man in eene ſlegter Kleeding, en gy zoud aanzien den Man, die eene zierlyke Kleeding draagt, en tot hem zeggen, zit gy hier op eene eerlyke plaatſe, en zoudt zeggen tot den armen, ſta gy daar, of zit hier onder myn' Voetbank, hebt gy dan niet in u zelven een onderſcheid gemaakt, en zyt regters geworden van kwaade overleggingen?* Hoe! dagt ik, veroordeelen deze woorden niet alle voorzittingen en onderſcheiden' plaatſen in de Kerken? Ik begon aan myn geheugen verſcheiden' plaatſen van de Heilige Schrift, waarin het begeeren van de voorzittingen in de Synagoge, als eene Parizeeuwſche ondeugd, wordt afgemaald, en diergelyken terug te roepen. Kan men, dagt ik, onze onderſcheiden' Geſtoeltens, onze plaatſen van eer en aanzien in de Kerken, met die voorſchriften overeen brengen? Heeft het misbruik deze gulden leſſen niet agter de bank doen werpen? Voor zeker, by ons heeft het wel degelyk plaats, dat de Ryken en Aanzienlyken uitſteekende Zitplaatſen in de Godsdienſtige byeenkomſten hebben. Wat al onderſcheiden' zoorten van Geſtoelten vindt men in onze Kerken? Byna voor allerlei zoorten van Amtenaars, naar hunnen rang. En daarbenevens andere Banken, die maar zyn voor minder zoorten van Ryken en in eene zierlyke Kleeding uitgedoschte Perſoonen. Voor de Armen, die geen geld hebben, om den Koster voor eene plaats in eene geſlotene Bank te betaalen, zyn ook wel plaatſen, maar agter af; en kunnen zy daar niet te regt komen, zo moeten zy

bly-

blyven ſtaan. Is dit niet tot hun ſtilzwygende te zeggen: *ſtaat gy daar, of zit hier onder myn Voetbank?* Onder de Vrouwen is het niet beter. Op veele plaatſen hebben zy ook onderſcheidene Banken, daar niemant, buiten de Eigenaaresſen van dezelven, mag inkomen; en die geene Banken hebben, hebben vaste Stoelen, die door gunst gemeenlyk van Kerkmeesteren verkregen worden. De overigen mogen zien, waar zy belanden. My dunkt, dat deze gewoonte ſtrydt tegen de Christlyke nederigheid, en de gelykheid die 'er is tusſchen alle de leden der Kerk. Dat 'er onderſcheiden Zitplaatſen waren voor de Hooge Regeering, gaat nog aan, om daardoor het gemeen, altyd, en by alle gelegenheden, des te grooteren indruk te geven van den eerbied, dien zy derzelve ſchuldig zyn. Maar minder behaagen my alle die partikuliere Banken, voor Kerkmeesteren, Gasthuismeesteren, Burger-Krygsraad, enz; en bovenal die menigvuldige Banken, welken de een of de ander, hier of daar, met goedvinden van Kerkmeesteren, ten zynen gebruike, en voor zyne Familie, heeft doen ſtellen, en waarin niemant dan de eigenaar zitten mag; zo dat zy eerder leeg blyven zullen dan dat een ander, die de eer niet heeft van zulk een ampt te bekleeden, of het geluk niet heeft van die gediſtingueerde Familie te zyn, nergens byna plaats kan vinden, dan op de gemeene mans Banken; waar zig een nederig Christen wel mede zou kunnen behelpen; indien een Man van eenig aanzien en vermogen zig daardoor de beſpotting van zyne Medeburgers niet op den hals haalde. Dit is eene oorzaak, dat zeer veele ordentelyke en fatſoenlyke Lieden gedwongen worden uit de Kerk te blyven, die 'er anders veel meer in komen zouden. Dus ver raakt het inzonderheid de Mannen: dan nog ruim zo erg is het onder de Vrouwen. Deezen zitten, 't is waar, nog al gemeenlyk in 't ruim onder elkander; de Mevrouw naast haare Meid. Maar hoe onaangenaam is het Kerkgaan niet voor zulken, die geene eigene Stoelen hebben kunnen verkrygen. Gaat zulk eene Vrouw of Vryster ter Kerk, en vraagt zy om een' Stoel aan den Stoelenzetter; hy wyst haar 'er wel een aan, daar zy op zitten kan, mits het Volk niet komt. Maar naauwlyks is het Mensch gaan zitten, of zy krygt een duw op den Schouder met den Wyſer; het is, *Vrouwtje*, of heeft zy een zyden Japon of een Sak aan, *Juffrouw, je moet op; 't is myn plaats.* Daar valt dan niet tegen te proteſteeren; zy moet, om eene andere plaats te vinden, door de geheele Kerk rond zwieren, en dikwyls nog ongetroost naar Huis of eene andere Kerk gaan. Ondertusſchen krygt het arme Mensch kleur op kleur; ten deele van verlegenheid, dat zy niet te regt komen zal; en ten deele van ſpyt, om dat zy dus tot een ſpot van de triumfeerende Dame, of, het geen ook niet zelden gebeurt, van de onbeſcheiden Dienſtmeid, verſtrekt; die, met een wezen vol van vergenoegen, om dat zy zo veel vooruit heeft van eene eigene plaats te hebben, en om dat zy den zegen over 't bezitten van den Stoel behaald heeft, gaat zitten. Voor my, ik

vind in dit gebruik iets zo haatlyks, dat my dunkt, het behoorde uit de nederige, eensgezinde, tot ſtigting en vreedzaame gemeenſchap der Heiligen geſchikte vergaderingen der Christenen, geweerd te worden.

Hoe veel beter, hoe veel ſtigtlyker, hoe veel meer met den geest van het Christendom overeenkomende, zou het wezen, indien in onze Kerken twee Ruimen afgeſcheiden waren, het een voor de Mans, en het ander voor de Vrouwen, geſchikt? Het is tog, om dit in 't voorbygaan aan te merken, het is tog niet betaamlyk dat de Mans en de Vrouwen in de Kerken digt by elkander, en nog minder, dat zy door elkander, zitten, het geen aanleiding geeft tot veelerhande onaandagtigheden, aftrekkingen en andere dingen die niet betaamen. Zou het niet best weezen, dat beide die Ruimen vervuld waren met agter elkander om hoog opgaande Banken, waar ieder, die het eerst kwam, eene plaats naar zynen zin zou kunnen uitkiezen, zonder eenig onderſcheid van rang of rykdom, en zonder het betaalen van eenen duit voor de plaats? Dan dunkt my, dat men de Les van den Apostel JACOBUS in agt neemen zou.

Men zal misſchien hier tegen inbrengen, dat dit aan veele ongemakken zou onderhevig wezen. Vooreerst zouden dan veele Menſchen uit de Kerk blyven, uit vrees van naast een havenloos en morſig Mensch te komen zitten. Maar zou men niet met meer gronds verwagten kunnen, dat dit zulke geringe Menſchen, die 'er zomyds wat morſig en havenloos uitzien, beweegen zou, om, wanneer zy ter Kerke gingen, zig wat beter te havenen en te reinigen; niet weetende naast wien zy misſchien zullen komen te zitten? of, zo zy hiertoe het vermogen niet hebben, van zig met voordagt agter af te houden? Het tweede ongemak, daar men voor vreezen zou kunnen, zou zyn, dat men dan ſchrikkelyk vroeg in de Kerk zou moeten wezen, om eene goede plaats te krygen. Maar dit ongemak zou wel te voorkomen zyn, met de Kerkdeuren, niet dan een half uur voor dat de Godsdienst begint, te openen. Men zal zeggen, dan zouden de Menſchen reeds van te vooren voor de Kerkdeur vergaderen, en dringen om 'er het eerst in te wezen. Doch ik denk niet, dat, als deze gewoonte eens ingevoerd was, men daar voor veel te vreezen hebben zou, dewyl het niemant ligt lusten zou eenigen tyd voor de Kerk in weer en wind te ſtaan ſchilderen.

Zie daar, Myne Heeren, eenige gedagten, die ik aan uw oordeel overlaat, of zy het publiek verdienen medegedeeld te worden. Ik ben met alle agting,

MYNE HEEREN!

UEd. Dienstwillige Dienaar,
CHRISTIANUS SIMPLEX.

Wy

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Wy laaten het den Leezeren over te oordeelen, hoe veel gronds van berisping de denkbeelden van den Schryver des boven geplaatſten Briefs, tegen het gebruik der vaste en onderſcheiden plaatzen in de Kerken aan de hand geeven. Veelligt zullen de meesten van zelven opmerken, dat de tyden en omſtandigheden waar in, benevens de inzigten waar mede, zulks heden ten dage geſchiedt, te veel verſchillen van die, welken *Jacobus* bedoelt, om des Apostels beſtraffing zo algemeen op dit hedendaagſche gebruik over te brengen. En zo de voorſlag van onzen Korrespondent al meer byvals mogte hebben, dan wy vermoeden, maaken we ons egter vry ſterk, dat het niet meer te verwagten is, dat zyn voorſlag werkſtellig gemaakt zal worden, dan dat het nog veel ſchadelyker en gevaarlyker misbruik van de Dooden in de Kerken te begraaven (*), waartegen reeds zo veele onwederlegbaare redenen ingebragt zyn, nog ſpoedig afgeſchaft zal worden. ——— Edoch, hoe men ook hier over moge denken, 't komt ons, niettegenſtaande het geen onze Korrespondent te berde gebragt heeft, voor, dat Plaatzen van Eer en Onderſcheid in de Kerken van een zeer groot nut zyn. Vraagt ge, waar op deeze gedagte rust? wy antwoorden, op de ondervinding, die ons leert, dat Plaatzen van Eer en Onderſcheid in de Kerken grootlyks ſtrekken, om het Volk Godsdienſtig te maaken. ——— Men verſtaa hier, (om allen misverſtand voor te komen,) door *Godsdienſtig*, 't geen 'er de menſchen thans veelal door verſtaan; te weeten, genegen of gewoon te zyn veel in de Kerk te komen. Misſchien zouden wy al zo wel het woord *Kerksch* gebruiken; dan dit is om 't even; nademaal de woorden *Kerksch* en *Godsdienſtig* in onze hedendaagſche gemeene taal wisſelwoorden zyn. ——— Doch laat ons ter zaake komen.

Het gaat nog heden als van ouds, *Regis ad exemplar totus componitur orbis:* dat is te zeggen, het geen de Grootten doen, doen hun de kleinen na; gaan de Regenten veel ter Kerke, hun ſtigtlyk voorbeeld

(*) By deze gelegenheid kunnen wy niet wel nalaaten te melden, hoe ons van goeder hand berigt zy, dat 'er te Amſterdam een Heer van aanzien is, die, op eene ſoortgelyke wyze als de Heer PERRENOT te Scheveningen gedaan heeft (*a*), te Muiderberg een Grafkelder voor twee Perſoonen heeft laaten maaken. Zyn Ed. zelve verwagt, overleeden zynde, daar in begraaven te worden. En in gevalle dat de tweede plaats door niemand van zyne Familie, binnen de eerſte dertig jaaren na dien tyd, beſlaagen werd, dan zyn de Heeren Kerkmeesters van Muiderberg, in den tyd, geregtigd, om de plaats aan te bieden, aan zodanig een Perſoon, die, NB. by zyn leeven, merkwaardige blyken van Menſchlievendheid geoefend heeft. ——— Men weet, dat aldaar nog meer gelchikte plaats is, voor hun die begeerig zyn dit voorbeeld na te volgen.

(*a*) Zie *Algem. Vaderl. Letter-Oef. II. D. bl.* 34.

beeld wekt den yver van het gemeen op. Dit kan men inzonderheid daaraan zien, dat die Predikanten, welken de meeste Regenten onder hun gehoor hebben, ook gemeenlyk hunne Kerken voorzien; of daar moest eene byzondere reden wezen, die zulks belette. Het gemeen is gewoonlyk met een blind vooroordeel ingenomen voor het verſtand van die geene, welken in hoogheid zyn geſteld. Dit mag gelyk alle algemeene regels, zyne uitzonderingen hebben; 't is egter meerendeels waar. Wanneer het gemeen de Regenten veel in de Kerk ziet, krygt het daardoor goede gedagten van het Kerkgaan; en wordt 'er toe uitgelokt. Zo nu de plaatzen van Eer en Onderſcheid uit de Kerken waren weggenomen, en de Regenten tusſchen de overige Menſchen verſtrooid zaten, zou het op verre na zo ſterk niet in 't oog vallen, als 'er veel Regenten in de Kerk waren; daar zy nu, als tot één Lichaam vergaderd het oog van de geheele gemeente trekken. „ Heeft Domine mooi „ gepreekt"? is de gewoone eerſte vraag, welke gedaan word aan iemand, die uit de Kerk t'huis komt. En de tweede is „ was de Kerk vol? Was 'er veel Regeering"? Zie daar hoe ſterk 'er op gelet worde, of 'er veel Regenten in de Kerk komen.

Ten tweeden, het onderſcheid van de plaatzen in de Kerke trekt ook daadlyk veele Lieden derwaards, welken, zonder dat daar weinig verſchynen zouden. FLATOR heeft, zedert een jaar eene bediening gekreegen, die hem regt geeft om in de Kerk in eene onderſcheidende Bank te zitten. Voorheenen ging hy weinig te Kerke. Hy had 'er geene gevoeglyke plaats; 't was hem toen onmooglyk. Nu hy plaats heeft in eene Bank van onderſcheiding, ſlaat hy geene preek over. Moest FLATOR nog, gelyk te vooren, onder het gemeen zitten, hy zou zekerlyk minder of niet ter Kerke komen.

COQUETTILLA zit in eene Familiebank, in 't midden van de Kerk, vlak over den Predikſtoel. Alle de oogen vallen op haare plaats. Hier zit zy als eene Prinſes. Haare Bank gaat drie trapjes op, en dit maakt ze nog van grooter waarde. Op deze plaats heeft COQUETTILLA eer van haaren opſchik, en zy kan van dezelve de bekoorlykheden van haare gedaante, houding mienen, en beweegingen, ten toon ſpreiden. COQUETTILLA heeft ook plaats in twee andere Kerken; doch daar heeft zy ſlegte Stoelen. Zy zou in die Kerken gevolglyk onder den groote hoop van burger Mevrouwen, Juffrouwen en Meiden verwaarloozen moeten zitten, en byna van niemant gezien worden. COQUETTILLA gaat daarom nooit ter Kerke, dan in die daar zy een Bank heeft. Als zy 'er van daan komt, weet zy te zeggen, wie 'er in de Kerk zyn geweest; wat meest alle de Dames hebbe aan gehad; zomtyds weet zy nog daarenboven den Text, maar nooit iets meer. Zou COQUETTILLA veel in de Kerk komen indien zy niet in eene Bank van aanzien zate?

PHILANDER gaat nooit ter Kerke, of het is om SYLVIA te zien. Hy weet waar zy in de Kerk zit, en zoekt om die reden eene plaats, waar hy ze duidelyk in 't oog heeft. Men zegt, dat

SYL

SYLVIA ook meer naar PHILANDER, dan naar den Predikant, kykt. Had nu SYLVIA geene vaste plaats; ging ieder in de Kerk zitten waar hy plaats konde vinden, waar zou PHILANDER zig plaatzen, daar hy van te vooren niet wist, waaromtrent hy zyne ſchoone hadde te zoeken? Het eenige dat 'er op te doen was, zou wezen, dat SYLVIA altyd zeer vroeg kwame, ten einde altoos dezelfde plaats te hebben; het geen egter dikwyls zou kunnen mislukken; en dat zeer ligt agterdogt en grond aan kwaadaartige gisſingen geeven zou. SYLVIA dan haare plaats te ontneemen, zou zyn PHILANDER, zyne eenige beweegveer, om in de Kerk te komen, te ontneemen; en het zou misſchien SYLVIA zelve ook te rug houden.

Zie daar, hoe het hebben van plaatzen van onderſcheiding en aanzien, of het hebben van vaste en eigene plaatzen, veele Menſchen Kerksch maakt. Zonder dat zou noch FLATOR, noch COQUETTILLA, noch PHILANDER, noch SYLVIA, noch honderd en duizend anderen, die, even gelyk zy, komen om te zien en om gezien te worden, in de Kerk verſchynen. Men zal misſchien zeggen, dat zulk Kerkgaan weinig om 't lyf heeft, en niet uit het regte beginſel geſchiedt. Dit willen wy gaarne toeſtaan. Zoude evenwel het Kerkgaan van deze Menſchen niet beter zyn, dan dat zy 'er in 't geheel niet kwamen? Dit is ten minſten zeker, dat, terwyl zy in de Kerk zitten, zy geen kwaad daar buiten doen. Misſchien, 't is waar, beſteeden zy wel den tyd om iets kwaads te bedenken; dan, als zy niet in de Kerk waren, zouden zy misſchien dien tyd gebruiken om het kwaad te doen, dat zy nu maar overleggen. Behalven dat, het kan gebeuren, dat zy, onder het zitten in de Kerk, onder het heen en weder kyken, by geval het een of ander hooren, dat indruk op hen maaken, en hen te regt brengen, of ten minſten van het een of ander kwaad afhouden kan.

Het een en ander pleit onzes oordeels, zo ſterk voor het handhaaven der oude gewoonte, dat het niet noodig zy, breeder over dit onderwerp uit te weiden.

O. O.

GEMENGDE AANMERKINGEN.

Wy allen zyn genoegd een ander kundigheden mede te deelen, die by zelve, door middel zyner zintuigen, noodwendig moet bezitten. —— *Het is koud — het is warm — het is regenagtig weder.* —— Zo iets is al dikwyls het tweede woord in de t'zamenleving; en waarom? — naastdenklyk uit gebrek van voegzaamer onderwerp tot de redenwisſeling, of uit vrees van geheel ſprakloos te ſchynen.

De Eerzucht doet veel ondernemen. —— Leven en welvaart zyn

zyn vaak haare ſlagtoffers, maar zeldzaam verwoest z overhellende geneigdheid tot het kwaade. — Zo is dit d kwaade eerzucht.

Vrienden te houden, is kunst: —— het beste middel beſtaat hierin, dat liefde en ontzag den evenaar in rust — 't Geen een voorgaand geſlacht pleeg te zeggen, da ook hier; *niet te y en niet te fy.*

Herhaalde gewaarwordingen van hetzelfde ſoort doen de ning, in den beginne daardoor in ons verwekt, langzaan verflaauwen, en eindelyk geheel verdwynen. — Door woonte, worden de ſchoonſte gezichten voor het oog onver de kittelendſte vermaaken kragteloos of walgelyk. —— Z is het aardſche en zintuiglyke af van de volmaaktheid ten opzigte; — hoe meer ons de waereld ſtreelt, hoe meer een beſtendig geluk verwyderd zyn.

Daar de zucht, om zig van anderen te onderſcheiden, en hen uit te munten, de voornaame dryfveer van het gebr Modes is, kan het niet anders zyn, of derzelver involgin eene geduurige verandering te weeg brengen; en men heef mer daaraan een einde te wagten. ——— Beter zoude hi ſlaagen zyn, was de *deugd* het geliefdekoosde middel: — een vroom hart heeft meest al weinige mededingers.

Het aardsch geluk beſtaat niet zo zeer in eene gebeele ont van ongelukken; dan wel daarin, dat men alle rampen kloe dig en onverminderd te boven kome.

Byzonder is het, dat men reeds van overlange de ge heeft, om het wenſchen van iemand's gezondheid meer bepa te doen plaats hebben by het drinken van wyn of ſterke dr ——— Waarſchynlyk ontſtond deeze bepaaling in dien tyd men aan de overbodige inzwelging van dit vogt leven en g heid ten prooi e gaf, zonder zig naar de voorſchriften der heid te ſchikken. ——— Wanneer wy iemant, by het dr voorſpoed en welvaaren toebidden, en daarop onzen beke gen; dan geven wy daardoor als een ſprekend bewys, dat niet ontzien willen, voor zyne belangens, onze eigene gezon in de waagſchaal te ſtellen. ——— Van hier het gebrui zogenaamde *Pocaalen.* ——— Hoe logenagtig zyn vaak ten deezen aanzien onze betuigingen!

Veele lieden zyn afkeerig van de bevallige *Danskunst*, — en zy beminnen gelyker tyd de *Muzyk.* ——— Nogth het Danſen in de daad niets anders dan eene gezichtkundige meeting.

Een geleerde, die ſlegts maatig gezond menſchenverſtan zit; is het beſpotlykſte verſchynzel in de Maatſchappy; bezit waarlyk geene andere verdienſten, dan die eene bo heeft voor de man van ſtudie. —— Indien de geleerdheid doet, dan onze edele vermogens beſchaaven en verbeteren wordt zy den naam van geleerdheid onwaardig.

Het gebruik van uiterlyke tekenen by het groeten is al van hoo- en ouderdom. —— Deeze tekenen zyn wel willekeurig; maar ig grootendeels zeer geſchikt tot verrigting van dat geene, wat de etten der wellevendheid ons opleggen. —— zo dient het ygen des hoofds, des lighaams of van de knieën, ten bewyze an onze onderwerping aan, en vernedering by, den geenen, die wy daardoor vereeren, —— dat betekenen ook de voetval, voet- tus, enz. —— Wy ontdekken het hoofd voor iemand, ten blyke van eerbied, welke wy hem toedraagen, —— het opryzen, wanneer men zit, en het ſtryken met den voet, zyn gepaste te- kenen van onze dienſtvaardigheid en verlangen om 's naastens beve- len ten uitvoer te brengen. —— Wanneer wy een ander on- ze hand geven, en zyne hand aanvatten, dan zeggen wy daar- door, dat wy onze ganſche perſoon en welvaart gaarne in zyne magt ſtellen, en veilig aan hem toebetrouwen; en dat wy ons gereedelyk verpligten om zyn belang als het onze te behar- tigen. —— De omarmingen toonen onze hartelyke vereeni- ging met iemand; gelyk de kuſſen zodanig eene verkleefdheid betekenen, die niet dan door onderlinge ſcheuring, of losrukking, als 't ware, kan worden vernietigd.

Men kan met redelykheid van de Geleerden niet vorderen, dat zy altyd oorſprongelyke Werken ſchryven, waarin alles van eigen ſtempel zy. —— Dit ware een geſtreng zedemeeſterſchap. —— Genoeg, wanneer zy het algemeen zulke Schriften leveren, waarin zaaken van aanbelang, (ſchoon ook reeds voor Eeuwen afgehan- deld,) in een nieuw, verbeterd, en behaaglyk licht te voorſchyn tred.n. —— Eene menigte van oude en waarlyk goede boeken ligt nu, zo als men zegt, agter de bank, enkel om dat de waereld gaerne iets nieuws te beſchouwen heeft; of, indien de taal, waarin zy beſchreven zyn, eene levende taal is, om de tastbaare ruuw- heid in ſtyl en ſchryfwyze, die in de beſchaafder Eeuw niet misſen kan waigelyk te zyn. —— Des doet hy aan het menschdom reeds eenen verpligtenden dienſt, die het wezenlyke van deeze werken, onder een bevallig tooiſel, doet herleven; en zaaken onder het oog van 't algemeen brengt, die, buiten dat, mooglyk voor altyd, in eenen diepen magt van verborgenheid zouden verſteken zyn gebleven. —— Dan men eischt echter, met het hoogſte regt, dat hy dit doe met die oordeelkundige omzigtigheid en openhartigheid, welke hier vereischt word; om by verſtandige leezers goedkeuring te verkrygen, en hen te overreeden, dat men agting heeft voor de oude geleerdheid, die waarlyk in veele opzigten de bron der nieuwere is.

„ Van boeken te ſchryven is geen einde", zo ſprak *Salomo*, toen de waereld nog in den ſtaat van jongelingſchap was: —— wat, dunkt ons, zou de man gezegt hebben, had hy drie Eeu- wen na Laurens Koster geleefd.

o.....

'T LEER-

'T LEERZAAM BUITEN.

't Vrolyk buiten is een leerſchool. Wordt 'er alles opgemerkt,
Dan erkent m' in 't minſte zaadje, dat Gods grootheid wondren werkt.
Waar, waar heen men de oogen wende, alles wat ons hier ontmoet,
Roept ons toe, uit duizend keelen: God is groot en wys en goed.
Ja, dat tuigen al de bloemen, al de kruiden van het veld,
Zelfs 't geringſte, 't kleinſte wormpje, daar m' 'er duizenden van telt.
Hoe verkwikt ons 't buitenluchtje! hoe verheugt ons 't malſche groen!
Hier gevoelt m' een ander leven in 't herſcheppend lentezaizoen.
Oogbekoorende vertooning! wat ſchakeering! welk een pracht!
Wondre wysheid! achtbre blyken van des Heeren gunst en magt!
Hoe verfriſcht ons 't vlietend beekje; by deez' rykbegraasden boord!
Daar men duizenden van ſtemmen lieflyk kwinkeleeren hoort.
't Windje ruiſcht hier door 't geboomte, wyl haar ſchaduwe ons bedekt,
En voor 't heetst der zonneſtraalen tot een koele ſchuilplaats ſtrekt.
't Nuttig vee, den ſtal ontweeken, nu het' juk noch banden knelt,
Mag zyn' graagen lust hier boeten in het ruim en open veld.
Ziet men zoo, ten dienst der beesten, 't veld met vrugtbaar gras bekleed,
Daar 't zich dartlend in verlustigt, daar 't zich meê te voeden weet.
't Wordt hier te aangenaamer als men de oogen ſlaat op 't voedend kruid,
Dat ten dienst van Adamskindren mildlyk uit het aardryk ſpruit.
't Ryk beladen vrugtge boomte, zwangre bloeſem, rypend ooft,
Jongst geſchooten teedre lootjes, niets dat ons geen vrucht belooft.
Zoo, zoo roept ons al 't geſchapen, 't minſte dat ons hier ontmoet,
Blykbaar toe: het Opperwezen, aller ſchepzlen Heer, is goed.
Die, ſchoon menig ſterveling Hem ſtout verſmaad, den nek toekeert,
Egter, nimmer moe van zeegnen, bangen nooddruft van hun weert

Die,

Die, by 't lieflyk ochtendkrieken, 't vogt verlangend kruid gedenkt,
En 't uit zyn azuuren zaalen met het vrugtbre daauwnat drenkt.
't Digtgeflooten bloempje geeft weêr, pas ontnuchterd, nieuwe geur;
't Geen in de avondkou verflenste, ſtaat nu weêr in volle fleur;
Dan, vooral, wanneer de zonne, daar de duisternis voor zwicht,
Daar de neevlen voor verdwynen, 't veld weêr van rondöm verlicht;
Hoe herleeft dan al 't gezaaide, al 't ontſprotene in den hof!
Alles toont een ander wezen, 't roemt om ſtryd zyns Maakers lof.
Dan, hoe ras zou 't niet verdorren, daalde 'er nimmer regen neêr,
Wierd het door het friſſche wolknat niet bevochtigd keer op keer!
Hier voor zorgt ook 's Hemels goedheid, die by wisling, op den duur,
Dan eens ſchenkt een milden regen, dan eens 't koestrend zonnevuur.
Roemt des, roemt des, 't Alvermogen! Hem wiens goedheid alles geeft;
Die, ſchoon woonende in den hoogen zorgt vooral wat adem heeft,
't Redenloos en redenmachtig ſchepzel onderhoudt en voedt.
Wie, wie ziet niet in dit alles dat des Heeren hand het doet?
Zwyg dan vrygeest: 't minſte kruidje, dat zich aan uw oog vertoont,
Moest de lippen doen verbleeken, daar ge uw' Schepper dwaas mee hoont.
Dank, myn Christen, juich van vreugde, hoe zoudt gy nu ſpraakloos ſtaan?
't Ganſche veld heft, God ter eere, zyn' gewyden lofzang aan.
Stemt dan in met al 't geſchapen', dat de weêrklank kaatſe alom:
Groot en goed is God, de Schepper van het gansch geſchapendom!

T.

LUCHTS.

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, JANUARI, 1;

	Bar:	Th:	Wind.			
1	28. 11-2	40	Z W	1	natte mist	
	— 9-6	42½	——	2.8	—— R.	
	— 8-3	40	WZW	3	donker R.	
2	— 7-2	37½	W	4	omt. helder	
	— 7-9	42	——	4	wolk. o. h.	
	— 8-0	37	W t N	2	betrokken	
3	— 8-4	38	NW	3	R. H. wolk.	
	— 9-5	39½	NNW	3	wolk. Sn. H.	
	— 10-6	34	——	0	wein. wolken	
4	— 11-3	33½	N	0	Sn. ——	
	29. 0-5	37	NNW	0	wolkig	
	— 1-6	35	——	0	——	
5	— 3-5	29	O t N	0	damp betr.	
	— 3-8	34	ZZW	2	zeer betr.	
	— 4-0	32	Z W	2	——	
6	— 4-2	29	Z	3	——	
	— 4-4	34	Z t W	3	——	
	— 4-9	32	——	3	——	
7	— 4-7	34	——	3	donk. iets Sn.	
	— 4-2	37	——	4	——	
	— 3-5	34	——	4	—— iets R.	
8	3.0-4-0	37½	N t O	2	zeer betr.	
	— 5-1	39	——	4	——	
	— 6-4	34	NO	3	omt. helder	
9	— 7-6	30	O 4 NO	2	helder	
	— 8-1	32	ONO	6	omt. helder	
	* 8-5	28½	O	4.6	held. wolk.	
10	— 8-2	27½	O t N	7	betr. donker	
	* 8-5	31	O	9	wolk. helder	
	* 8-5	28	——	4	helder	
11	— 7-2	26½	——	8	donk. iets Sn.	
	— 6-3	28	——	9	—— ——	
	— 5-2	29½	——	8	——	
12	— 4-5	25	O t N	7	helder	
	— 4-2	30½	O	7	——	
	— 4-8	25½	——	6	—— wolk.	
13	— 3-8	24½	——	5	donker	
	— 3-1	28	——	6	omt. helder	
	— 3-1	23½	——	5	helder	
14	— 2-5	21	O Z O	2	——	
	— 2-0	27	O	2	——	
	— 1-5	23½	——	2	——	
15	— 0-3	22	O Z O	2	——	
	— 0-2	29½	O t Z	1	—— nev.	
	— 0-4	24½	——	0	——	
16	28. 11-8	21½	Z O	0	——	
	— 11-7	30	——	0	betr. nev.	
	— 11-9	27	——	0	o. held. ——	

	Bar:	Th:	Stil		
17	28. 11-6	22½			o. h
	— 11-5	34	Z Z O	0	——
	— 11-0	33½	——	0	zw.
18	— 9-3	36	——	0	——
	— 8-3	39½	Z	0	——
	— 7-5	39	W	1	mot
19	— 8-6	38½	N	3	bett
	— 10-7	40½	N t O	3	wei
	29. 1-5	35	N	2	zeer
20	— 2-8	33	NNW	1	iets
	— 1-7	36	Z	2.6	betr
	28. 10-0	33	ZZW	6	donk
21	— 7-8	36½	Z W	4	——
	— 6-0	39	WZW 4 NO 8		mist
	— 10-0	31½	O N O	4	z. be
22	— 11-0	21½	O Z O 2 O 4		held
	— 10-2	24½	O	3	omt.
	— 10-9	19*	——	3	held
23	— 7-5	20	——	8	donk
	— 6-3	22	——	8	betr.
	— 7-9	20½	O t Z	7	donk
	— 5-6	20½	Z O t O	6	——
24	— 4-0	30½	Z O	2	mist
	— 2-2	37	Z	6	zeer
	* 1-1	36	Z W	10	donk
25	— 2-4	36½	N W	10	——
	— 8-2	34	NW t N	6	wolk
	— 6-0	31½	Z Z O	6	donk
26	— 3-0	35½	——	6	Sn.
	— 6-5	36	N W	6	donk
	— 11-5	33½	——	2	o. hel
27	29. 2-4	37½	——	2	——
	— 3-5	30	Z Z W	2	betr.
	— 1-2	37½	Z W	6	donk
28	— 1-5	46½*	W Z W	4	zeer
	— 1-7	42	——	4	——
29	— 1-3	39½	Z W	6	omt.
	— 1-5	44½	——	8	zeer
	— 1-4	45½	——	8	donk
30	28. 11-8	43½	——	8	z. h
	— 10-1	46	——	11	wol
	— 11-0	40½	W N W	10	o. h
31	29. 1-4	40	N W t W	8	wol
	— 2-6	42	W t N	4	don
	— 2-5	37	Z W	6	——

29. $0\frac{27}{29}$ | $32\frac{85}{99}$ | $4\frac{7}{18}$

Den 20 nam. 4½ u. Th. 31½
22 's av. 11½ u. —— 18·
31 's morg. 11½ u. —— 43·

[ENGELWERK,

'OTPRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE VERBROKEN VREDE.

anminnige, heilaanbrengende Vrede! hebt gy onze
Gewesten verlaten! — — hebt gy, ô dierbaar He-
lgeschenk, hebt gy ons begeven, en, door uw vertrek
onze Landstreken, dezelve blootgesteld aan de noodlot-
en wisselvallige, aan de zeer onzekere uitkomsten van
verwoestend, van het al vernielend Oorlog, nimmer
rdelig, maar altoos verderfelyk voor deze Gewesten!
— ô Dierbare Vrede! door uw vertrek loopen onze
egende bezittingen gevaar; onze vreedzame bezittingen,
wy, zonder naar uitgebreider te haken, slegts maar
ischen in rust te mogen behouden! ——— Onze duur-
ogte Vryheid kan gevaar loopen; want de uitslag van
Oorlog is zeer onzeker. Onze Magen, onze Vrienden,
welken wy door de heiligste banden verbonden zyn,
e Ouders, Vrouwen en Kinders, ons goed en bloed;
onze gewenschte dingen staan bloot aan de gedugtste
evallen; — ze zouden door het Oorlogszwaard ge-
d, of door het Oorlogsvuur vernield kunnen worden!
— Armoede, beschreienswaardige armoede, kan de
ts van overvloed vervangen, en ons bejammerenswaar-
deel worden! ——— ô Zalige, ô zoete rust! ———
Gy hartstrelende alles overtreffende Vrede! Waarom
t gy ons verlaten, en ons daardoor aan alle die onhei-
blootstellen? Wat kwaads hebben wy tegens iemand
r Nabuuren bedreven; wien hunner hebben wy bele-
of regtmatige reden gegeven, om ons zo veel onge-
zulk een geweld, aan te doen? Wat beweegt hen ons
lreigen, met alle de woede van eenen verdervenden
log, met verwoestingen, met moord, met vuur, met
die vernielende verwoestingen, welke door den balda-
n en alverdervenden Krygsman, in de woede eener
lamde moordlust, aangerigt kunnen worden? ———
hebben wy bedreven, dat ons daarom onze stille rust,
wenschbare Vrede, ontnomen worde? — Eene rust,

naar welke wy zo algemeen haken; eene Vrede, waarin wy onzer aller heil ſtellen? Myne waarde, ô myne dierbare Landgenoten, als ik op deze vraag moet antwoorden, dan perst my de waarheid dit niet vleiend antwoord af. Wy allen zyn het waardig. Wy allen verdienen het. —— Wy hebben al voor lang onzen genoten voorſpoed verbeurd en verdarteld. Wy hebben ons de zoete rust en vrede geheel onwaardig gemaakt. Ik onderzoek niet, of wy onzen Aanvalleren reden hebben gegeven, om ons te ontrusten, om onzen voorſpoed te ſtooren. Schoon men ons op eene ongehoorde wyze moge aanvallen, ſchoon men ons op het onverwagtst beſpringe, en wy nooit oogmerken mogten gehad hebben, om onzen Nabuuren eenig leeds aan te doen, kan de Regtvaardige God nochtans Vyanden tegens ons verwekken, om een hoogmoedig Volk, dat zynen Maker ſchandelyk vergeet, te vernederen.

Myne dierbare Landgenoten! aan deze verſchrikkelyke euveldaden zyn wy allen, de een meer en de ander minder, ſchuldig. —— Wy allen hebben onzen Maker, onzen Weldoener, vergeten. Wy ſtaan ſchuldig aan misdaden, welke ons de geringſte gunst, de minſte weldaden onwaardig maken. Hebben wy onze Nabuuren niet beledigd, wy hebben het den God des Hemels gedaan; en zyn, hoe overvloediger Hy ons zegende, des te ſterker, en verder van hem afgeweken. —— De onbedriegelyke bevinding, de zuivere waarheid, moet dit elk oplettenden leren; zy vorderen van ieder onzer deze onlochenbare ſchuldbelydenis. —— De Almagtige, die in den Hemel woont, is rechtvaardig; zyne lankmoedigheid, zyne verdraagzaamheid, lang getergd, duld de ſnoodheden van een Volk maar tot zo lang, dat zy een toppunt van hoogte beklommen hebben, die eene gevoelige ſtraf en wraak eischt —— Dan dalen de rampen in zo een getale, als de vorige zegeningen, van den langgetergden Hemel neder, dat ontſtaan 'er bloedvergietingen, moord, vuur, en alles wat verderf, wat vernielingen aanbrengt. —— De Dood woed met eene verſchrikkelyke vertooning langs de ſtraten; —— de vlammen in de wooningen. De harten krimpen weg van angst en benauwdheid; en men ontvangt de Dood als het dierbaarst geſchenk! —— Ongelukkigen, zo ons dit lot te eeniger tyd treffen mogte! —— Nochtans is dit meer te vreezen, dan het tegendeel te hoopen. —— De rechtvaardigheid onzer zaak kan ons tot geen zekeren tot geen volkomen waarborg verſtrekken. —— Men

ns meer onregtvaardig aangevallen; echter werden wy ge-
oodzaakt te bukken, en het den onregtvaardigen aanvaller
ewonnen te geven. Als onze overtredingen ſtraf vorderen,
ls onze misdaden 's Hemels wraak lang genoeg getergd
ebben, dan word onze ſtraf noodzakelyk, dan is zy on-
ermydbaar. ——— En wie kan 'er bykans aan twyfelen,
of dit niet het geval zy, waarin wy Nederlanders verke-
ren! —— Onze overtredingen, onze baldadigheden zyn
al lang tot die hoogte geſtegen, dat zy de langmoedigheid
van onzen Weldoenden Maker tergden; en den opmerkza-
men deden dugten, dat 's Hemels wraak, lang getergd,
eens met eene verdubbelde woede op onzen kop zou neder-
komen. —— Ziet, myne dierbare Landgenoten! dit
noodlottig tydſtip, dit rampzalig tydſtip ſchynt reeds voor
ons geboren! Eer wy 'er op dagten, in het mid-
den onzer brooddronkene dartelheden, werden ons, op
het onvoorzienst, eensklaps, onnoemelyke ſchatten afgeno-
men; onze weerlooze Schepen, met ryke ſchatten beladen,
werden weggeſleept; en de weerbare, door overmagt aan-
gevallen, moetende bukken, werden te gelyk ten prooi on-
zer Vyanden. Hierdoor houd onze Koophandel op, en
ligt onze Zeevaard ſtil. Onze wakkere Zeelieden zyn, of
onverdagt, door onze Vyanden heen geſleept, geboeid, en
in akelige Kerkers opgeſloten, of moeten ledig omzwer-
ven; niets kunnende verdienen, om een Huisgezin, om
Vrouw en Kinderen, mede te onderhouden. De naakte ar-
moede treed veler Huizen in; druk, kommer, elende en
jammeren zyn 'er de droevige gevolgen van. ——— Was
ons verlies waarlyk niet treffend, niet drukkend genoeg,
al kwam 'er by het nadeel, 't geen wy reeds geleden heb-
ben, niets meer by? Is de ſchade, ons reeds toegebragt,
voor velen niet onherſtelbaar? ——— Is ons ganſche Land
'er niet door ontroerd, en op de gevoeligſte wyze getrof-
fen? Is niet het Oorlog ten hoogſte verderfelyk voor ons
ganſche Gemenebest? —— Deze zyn echter nog maar
legts de eerſte beginzelen des Oorlogs, hoe drukkende
yn zy reeds, en van welke rampen kan dit onheil nog ge-
olgd worden.

Dan hebben niet onze overtredingen dit, en nog dui-
endmaal meer, al overlang verdiend? Op onzen voorſpoed
oogmoedig, waanden wy, dat ons gene tegenheden tref-
n konden. Dartel, brooddronken, onbedagtzaam,
andelden wy daar henen, naar het goeddunken onzer be-
orven harten. ——— De trotschheid, de weelde, de

overdaad, de pragt, de verkwisting, hebben alle die hoogte onder ons, myne Landgenoten, bereikt, waartoe zy mogelyk nooit voorheen in ons Nederland geſtegen zyn. —— De losbandigheid is by velen tot het uiterſte overgeſlagen, en heerscht onder allerleie rangen; het denkbeeld van pligt, ja dat van welvoegelykheid, is uit veler gemoed verbannen. —— De uitſpoorigſte, de belachelykſte moden en gewoonten, uit andere Landen, by ons ingevoerd, maakten ons voorlang by al de Wereld beſpottelyk; en, dat nog het ergst van allen was, de ſpoorloosſte zeden van andere Volken vereenigden zich zo ſterk met onze reeds bedorven zeden, dat 'er een algemeen bederf over de zeden van alle onze Landgenoten verſpreid werd. Hieruit is ontſtaan eene toomelooze dartelheid, die onder de Inwooners van ons Gemenebest heerscht. Onze Voorvaderlyke zeden en gewoonten zyn wy al overlang vergeten. —— De deftige éénvoudigheid is in eene beſpottelyke trotschheid veranderd. —— Onze manbare agtbaarheid is tot eene lage verwyfdheid overgegaan. —— Dartelheid, wulpſche brooddronkenheid heeft de plaats onzer voorvaderlyke deftigheid vervangen. Wat zal 'er nu van Nederlands heldenmoed te wagten wezen, waarmede onze Voorvaders zich by al de Wereld zo beroemd en ontzaggelyk gemaakt hebben? —— In onze Huisgezinnen ziet men veelal eene onverſchoonelyke Verkwisting; onze vorige Spaarzaamheid is 'er lang uitgebannen. —— Vreemde ſpyzen, vreemde geregten, op eene ongewoone wyze door vreemde Koks klaar gemaakt, eer verdervelyk voor onze gezondheid, dan geſchikt om onze lighamen mannelyke kragten by te zetten, rigt men aan op veler tafels. Om zyne oogmerken te bereiken, gebruikt men veelal looze ſtreken, en onregte handelingen. —— Genotene Weldaden te erkennen is al lang by zeer velen buiten gebruik; men ſchynt zyn wereld niet regt te verſtaan, als men genotene weldaden niet met de ſnoodſte ondankbaarheid durft beantwoorden. —— Eene valſche Wysgeerte, die het ſpoor baant tot allerlei kwaad, een dryfveer is tot weelde, tot dartelheid en ongevoeligheid, is by ons ingeſloopen. —— De Deugd was door velen, jammerlyk, den voet op den nek gezet; terwyl men zich openlyk beroemt op het plegen van euveldaden, waarvoor een welgeſteld hart gruwt. —— Hoe vaak worden eerbare ooren gekwetst, door eene vuile taal te moeten hooren, die, hoe ſchandelyk ook, nochtans de aartigheden van vele gezelſchappen uitmaakt? Openlyk

yk te roemen, dat men een meisje hare eer benomen, of het bed van gehuwden bevlekt, heeft, merkt men aan als eene wellevende Galantery. Hierover elkander te onderhouden is de Ziel en het leven veler byéénkomsten. — Eerlooze, dartele, beestagtige en gezondheidkrenkende onkuischheid, is by zo een groot aantal onzer Landgenoten doorgedrongen, dat de besmetting steeds algemeen worde. —— Doemwaardig schend men den Egtenstaat, verbreekt men de heiligste banden, en verwekt men onlusten in de Huisgezinnen, die dezelve in een beschreienswaardigen toestand brengen. —— Niets is zo heilig, dat men niet bestaan durft het te ontheiligen; niets zo snood, dat men het niet durft uitvoeren. —— De trouw, de oude trouw is van ons geweken; bedrog en valschheid hebben derzelver plaats vervangen; goed word met kwaad beloond. Men durft nauwlyks op zynen Naasten vertrouwen; te minder, daar dit plaats heeft, niet slegts onder gemene rangen, maar ook onder de zulken, wier pligt het is, anderen de strengste Kristelyke Zeden voor te houden, en te leren betragten. —— Beestagtig zuipen en overvelgen, waardoor men zich ver beneden het redelooze verlaagd, word by eene groote menigte voor een point van eer aangezien. De dronkenschap is eene aartigheid en vermaak geworden. Vloeken, zweeren, en yselyk God lasteren, merkt men aan als een kenmerk van zyn Wereld te verstaan. De Deïstery, ja zelfs het verzaken van het Opperwezen, is zo sterk in de beoefening, dat zommigen het als een point van wellevenheid aanzien, geheel geen Godsdienst te bezitten, of met de geheiligste dingen openlyk den spot te dryven. Nooit zyn mogelyk de Deïsten in grooter aantal onder ons geweest, dan in deze bedorven dagen. Een algemeen verval en kleinagting van den Godsdienst word 'er onder ons bespeurd. Eene koele onverschilligheid heeft de plaats vervangen van nauwgezette godsvrugt. Het bywonen van den openbaren Godsdienst in diep verval; en onze Lieden van de Wereld rekenen het te laag voor hunne verlichte Zielen zich daarmede op te houden.

Dit alles te zaam genomen, toont maar al te duidelyk, dat die beginzelen van Godsdienst, welken alleen in staat zyn de menschen te beteugelen, uit veler harten geheel verdwenen zyn. En dit alles schreeuwt ten Hemel, ja roept om wraak tot den Almagtigen. Neêrlands wanbedryf is inderdaad zo ver gebragt, dat rampen, tegenspoeden en we-

derwaardigheden, dat gedugte tugtroeden volſtrekt noodzakelyk voor ons ſchynen. Dan, welke onheilen, myne waarde Landgenoten, welke gedugte onheilen ſtaan ons in dat vooruitzigt niet te wagten! Onheilen, die wel grootlyks de gevolgen kunnen zyn, van een oorlogend Nabuurig Volk, maar nog meer het eigenaartig gevolg van het algemeen bederf onzer Zeden. In omſtandigheden van die natuur is het gevaar, in weerwil van alles, wat zich gunſtig zoude mogen vertoonen, onvermydelyker dan men veelal waant. Waarlyk onze tegenwoordige omſtandigheden zyn zo geſchikt, dat ze elk deugdzaam mensch ſchrik baaren, en eene onvermydelyke ſtraf noodzakelyk ſchynen te maken.

Wy hebben eenen geruimen tyd niet anders dan voorſpoed genoten. Gelukkige tyden hebben wy gezien. Teugenſpoeden zyn ons, door eenen twee- en dertigjarigen Vrede, bykans uit de gedagten. ——— Echter hebben velen onzer ook rampen en wederwaardigheden gezien; tyden van angſt en benauwdheid beleefd; de Inwoners mistroostig, wanhopig tot verderſelyke uiterſten zien overſlaan; terwyl onze Vyanden ons van alle kanten beſprongen, benauwden, en den voet ons op het hart drukten. Velen onzer Landgenoten hebben deze rampen met eigen oogen aanſchouwd; de jammeren des Lands, het verſchrikkelyk Krygsrumoer, met eigen ooren gehoord. ——— Zy hebben onze Inwoonders zien bederven; Steden en Landen zien verwoesten, door vuur, zwaard en moord. ——— Staat ons nu dit alles minder te dugten? Onze overtredingen, onze ſnoodheden zekerlyk zyn niet minder; en wat kan de omſtandigheden, de tyden, kommerlyker maken, dan wanneer 's Volks ongeregtigheden vele zyn? ——— Moet nu elk regtaartte Nederlander, wien Godsdienſt en Vryheid ter harte gaat, moet hy niet inwendig ontroerd, in de ziel bedroefd worden, wanneer hy met een bedaard gemoed alles overweegt, en nagaat hoe nauw 's Lands alger wel- of kwalyk-zyn aan 't gedrag der Ingezetenen verbonden is? Zo lang de Godsdienſtigen, de Deugdzame, de Braven de overhand behouden in een Gemenebe'er gegronde hoop, dat het zulk eene Maatſchappy wel gaan, dat ze zal bloeijen. ——— Maar, wanneer de dienſt in veragting komt, en der ondeugd den ruimgel word gevierd; —— als de beginzels van eer uit verbannen, en de denkbeelden van pligt in de harte doofd worden, dan is 'er vrees, groote vrees, da

vaar groot en zeer naby is,—dan heeft men reden om te vrezen, dat 'er tegens het dreigende kwaad nergens hulpmiddels te vinden zullen wezen; of dat alle aangewende hulpmiddels iedel en kragteloos zullen bevonden worden, —— dan wast het gevaar van ogenblik tot ogenblik aan; en dit is onze ware geſteldheid.

Maar veelligt zal iemand zeggen, door zulk ſoort van voorſtellingen ſlaat men onze Nederlanders ter neêr, en maakt hen ſlapmoedig, in een tyd, waarin de oude Heldenmoed opgewekt, ontſtoken, dient te worden. —— Waarom hen niet liever aangeſpoord om onze Aanvallers manmoedig het hoofd te bieden? —— Niets, voorwaar, bezielt my meer, dan daartoe alle pogingen aan te wenden, en ieder te noopen tot het verdedigen onzer Vryheid, Regten en Bezittingen; —— om ons dierbaar Vaderland, met alle onze gewenschte dingen in het zelve, tegens alle aanvallen onzer wangunſtige Vyanden manmoedig te verdedigen, en te beſchermen. —— Dan, het is te vreezen, dat wy geen waren Heldenmoed zullen toonen, als wy uit gene goede grondbeginzels te werk gaan. —— Ik weet het, als de nood dringt, ziet men de gevoelens der menſchen wel veranderen; men ziet hen hunne ongeregelde Zeden beteugelen, of eenigermate intrekken; de dartel-, wulps-, en baldadige brooddronkenheid word veelal bedwongen, als men het Oorlogszwaard ziet glinſteren, het Oorlogsvuur van naby ziet branden. Maar dikwyls, dit getuigt de ondervinding, nemen dan de oneenigheden, oproeren, en muiteryen, die verdervers van alle heilzame beſluiten, hand over hand, toe. —— Dan heerscht 'er wel eens eene volmaakte beſluiteloosheid, geduurende welke aller handen ſlap hangen; dat de Maatſchappy aan een onherſtelbaar verderf blootſtelt. —— Het is ook waar, nood leert zich wel beſchermen en verdedigen. —— Maar nood brengt ook niet zelden de grootſte verwarring voort, —— die een Gemenebest het uiterst gevaar doet loopen. —— Wanneer men niets hoort, dan misnoegen, dan morren; wanneer de gemoederen van het Gemeen aan 't gisten ſlaan, dan is een ſtaat op den uiterſten rand van zyn verderf. —— Eendragt, myne Landgenoten, moet onder ons heerſchen; —— by Overheden, by Onderdanen; wy allen moeten eendragtig zamenſpannen, om onze Vryheid, zo duur door onze Vaderen gekogt, om onze Regten en Bezittingen, om onze Vrienden, Magen, Vrouwen, en Kinderen, om alles, wat ons waard en dierbaar is, te beſchermen. Dat;

voor alle dingen, een eensgezind voornemen, een eenparig onveranderlyk besluit, om, in alles, en ten allen tyde, braaf en deugdzaam te zyn, den boezem van elk Nederlander beziele. Leggen wy dus onze verkeerdheden af, dan, en niet eerder, zullen wy, in vertrouwen op den God onzer Vaderen, den Vyand rustig en kloekmoedig het hoofd kunnen bieden. — Onze oude Heldenmoed, die Heldenmoed, welke onze Vaders zo veel roem heeft doen verwerven, en die ons klein Land een aanzien heeft geschonken onder de magtigste Landen van Europa, zal dan herleven, om ons dierbaar Vaderland te beschermen. — Welaan, myne waarde Landgenoten, verbeteren wy allen onze bedorven Zeden; en nemen wy eensgezind het besluit, om in de mogenheden des Heeren, als 't nood is, den stryd aan te vangen. Doen wy dit, dan kunnen wy op de Godlyke hulp hoopen, al is het dat ons magtige Vyanden omringen en aanvallen; hierdoor gesterkt, zullen wy niet overwonnen, maar onze Aanvallers zullen beschaamd worden; en zy, die ons zoeken te verdelgen, zullen zelven door de scherpte des Zwaards vallen.

C. V. D. G.

VERHANDELING OVER DE RETAMA,

1 *Kon.* XIX. *vs.* 4. *Job* XXX. *vs.* 4. *Psalm* CXX. *vs.* 4.

Door D. DE GORTER.

Het Hebreeuwsch woord *Retama* of *Rotem*, רתם, by de Arabiers *Ratam*, رتم, in de drie aangehaalde plaatzen der Heilige Schrift voorkomende, staat in onzen Nederduitschen Bybel, *Jeneverboom*, vertolkt. Doch andere Geleerde Schryvers willen dat woord liever door *Brem*, by de Latynen *Genista* geheeten, vertaald hebben.

Deeze verschillende Overzetting heeft my aanleiding gegeeven tot het onderzoeken, of men, uit de eigenschappen des Jeneverbooms en Brems, niet zoude kunnen beoordeelen, op welk dier beide Geslagten van Gewassen de gemelde Schriftuurplaatsen best over te brengen zyn; en dus ook, op welke Overzetting men zig veiligst verlaaten kan. Dan, dewyl 'er tot die beide Geslagten verscheide-

ne

ne Soorten gebragt worden, zal ik tevens trachten op te geeven, welke de eigentlyke Soort zy, die hier voorkomt, en voor de waare *Retama* moet gehouden worden.

't Woord *Ketama* beduidt, zo als de Taalkundigen my leeren, in het Hebreeuwsch, *zamenvoegen*, *binden*. Omdat nu in den Jeneverboom de Vrugt digt aan het hout hangt, en de eene Bezie aan de andere verbonden is, als ook het eene Blad zeer naauw aan het ander zit, zyn veele, ja de meeste Schryvers van gedachten, dat *Retama* Jeneverboom moet betekenen. Zy voegen 'er by, dat deeze Boom gaarne groeit op bergachtige en woeste plaatzen; waarvandaan de plaats in de Woestyne *Rithma*, daar de Kinderen Israëls hunne Legerplaats opsloegen, *Num.* XXXIII. 18, dien naam schynt verkreegen te hebben; en dat aldaar ook vermoedelyk de Propheet Elias, (1 *Kon.* XIX. *vs.* 4.) na eene dagreize, onder den Jeneverboom zou geslaapen hebben. Voorts dat 'er op de Bergen twee soorten van Jeneverboomen groeijen, wier eene laag, en de andere hoog is. Ter Verklaaring der Schriftuurplaats, *Job* XXX. *vs.* 4., alwaar staat, *wier Brood was de Wortel der Jeneveren*, zeggen zommigen, dat de arme en behoeftige Luiden deeze Wortels verkochten, en geld daar uit trachtten te maaken, gelyk in Duitschland als nog allerlei witte Kwasten of Kleerbezems, ja zelfs Mandtjes uit de afgesneden en gespalkte Jeneverwortelen, gebonden en gevlogten, en door geringe luiden te koop geveild worden. Anderen, omdat de Wortel der Jeneveren niet eetbaar is, vertolken het, *wier Brood was als dat der Jeneveren*, te weeten, onsmaaklyk. Anderen wederom, waar onder JOHANNES STENGELIUS, in zyne Verhandeling over den *Juniperus Biblicus*, (*Biblioth. Bremenſi*, *Claſſ.* VII. *p.* 864.) willen, dat het Hebreeuwsch woord חַמָּם, ook zou kunnen beduiden, *om te verwarmen* of *warm te maaken;* en dat de arme Luiden zigzelven van de Wortelen der Jeneveren bedienden, tot bereiding hunner Spys, of ze tot dat gebruik aan anderen verkogten. De vermaarde JO. COCCEJUS wilde, dat de Wortels der Jeneveren alle bittere Wortelen zouden beteekenen. —— Eindelyk, wat betreft de *gloeijende Jeneverkolen*, (*Pſalm* CXX. *vs.* 4.) verscheide voornaame Godgeleerden, waaronder J. RAY, die tevens een groot Kruidkundige was, zeggen, dat de koolen van het hout des Jeneverbooms gebrand, met hun asche bedekt, veel langer gloeijende blyven, en het vuur behouden, dan de koolen van eenig ander hout; en

dat dus de Hebreeuwſche woorden רתמים ערע, *in dien* Text voorkomende, te regt *Jeneverkolen* vertolkt zyn.

Ik wil wel toeſtemmen, dat eenige deezer bygebragte redenen ſchynen te pleiten voor den Jeneverboom; egter komen my daarin ook zwaarigheden voor. Eerſtelyk, is het te verre gezogt, de betekenis van het Wortelwoord van *Retama*, op de ſchikking der Bladeren en Vruchten eener Plante toe te paſſen. Veel eerder kan men dat woord toeeigenen aan het gebruik tot binden en zamenvoegen. Ten tweeden, groeit de Jeneverboom zelden ter hoogte van eenen merkelyken Boom; hy is doorgaans eigenlyk een Struik, welke tot de aarde toe met takken voorzien is; en heeft zulke puntige en ſteekende Bladeren, dat iemand daar onder niet gemaklyk zou kunnen rusten. Ten derden, de Jeneverſchaduw, gelyk VIRGILIUS, (in *Ecl.* X. *vs.* 75, 76.) al opgemerkt heeft, *bezwaart den geest*, en indien 'er iemant lang onder blyft of ſlaapt, word hy daardoor, als door te veel Wyns, bedwelmd. (Zie BOERHAVE, *Prælect. de Morb. Nervor. p.* 232.) zelfs vermydt het kruipend Gedierte den reuk des Jeneverbooms, waarvan ook de Griekſche naam dezes Booms, ἀρκευθὶς of ἀρκεύθος, afkomſtig is. Ten vierden, kan de Wortel der Jeneveren, als zeer hard en zonder ſmaak zynde, niet tot ſpys of brood dienen, gelyk anderen reeds aangemerkt hebben. Ten vyfden, groeit de Jeneverboom niet by andere Kruiden, die *zilting* zyn. Ten zesden, wat aangaat de lang vuurhoudende Jeneverkoolen, en voorts al het geen de Autheuren omtrent den Jeneverboom ter verklaaring bybrengen, ziet alleenlyk op den gemeenen Jeneverboom, die voornaamlyk eigen is aan de koude Landen van Europa, gelyk ik, in myne Verhandeling over *Jerem.* XVII. *vs.* 6. (*) heb aangeweezen. Dezelve groeit niet in Arabien; althans RAUWOLFF, HASSELQUIST, FORSKÄL, en andere Kruidkundigen, die de Oosterſche Landen doorgereisd hebben, maaken geen gewag van den gemeenen Jeneverboom. Zelfs komt het *Gummi Juniperinum*, of de Gom des Jeneverbooms, dien de Arabieren *Sandaracha* of *Sandarac* noemen, en ook in de Apotheeken te *Kairo* word nagehouden, uit Griekenland (†); 't geen niet noodig was, indien de gemeene Jeneverboom in

(*) Zie *Holl. Maatſchappy der Weetenſchappen*, XV. Deel, bladz. 126.

(†) Zie *Forskäl de ſcript. animal.* enz. p. 156.

In Arabien groeide; want alsdan zoude aldaar, door de hitte des Lands, meer van deezen Gom, dan in andere Landen, voortgebragt worden. — De Boomen, die, wegens de overeenkomst in hunne Kruidkundige kenmerken, hedendaagsch tot het Geslagt der Jeneveren gebragt worden, en in de Oosterſche Landen groeijen, zyn, zo veel ik uit de Kruidkundige Reisbeſchryvers heb kunnen ontdekken, de *Juniperus Lycea*, *Phoenicea* en *Sabina*, die in ſoort veel van den gemeenen *Juniperus*, of Jeneverboom, verſchillen. Ook zouden de drie gemelde Schriftuurplaatſen, van de *Retama* gewaagende, niet gevoeglyk in alle opzigten op een dier drie ſoorten van *Juniperus* kunnen toegepast worden. — Wy gaan des over tot de *Brem*, die, onzes oordeels, veel meer, door het Hebreeuwsch woord *Retama*, aangeduid word; en wel om de volgende redenen; 1. Zyn de Twygen van de *Brem* dun, taay en buigzaam; en dus zeer bekwaam tot binden en zamenvoegen, zo als het Wortelwoord te kennen geeft; 2. Het Latynsch woord *Genista*, *Brem* betekenende, ſtamt af van *Genu* een *Knie*, dewyl dit gewas als een Knie kan gebogen worden; 3. Is het woord *Retama*, zo als de vermaarde OLCELSIUS in zyn *Hierobotanicon*, I. p. 247, en de groote Oosterſche Taalkundige SCHULTENS, in zyn Werk over *Job*, aanmerkten, van de Saraceners overgegaan tot de Spanjaarden, die als nog de *Brem Retama* noemen; 4. Groeit de *Brem* dikwils hoog en wyd genoeg op, om daar onder te kunnen liggen en rusten, gelyk de zeer beroemde P. BURMAN, (*ad Gratian. Cyneg.* V. 130.) deswegens tot overtuiging het gezag van den grooten BOERHAVE bybrengt. DODONÆUS, ſpreekende over de *Brem*, die in Spanjen, voornaamlyk by Gibraltar, groeit, haalt aan CALPURNIUS, welke Poëet in zyn *Bucol. Ecl.* 2., van dat gewas gewaagende, zig dus uitlaat:

Cernis ut, ecce pater, quas tradidit ornita vaccæ,
Molle ſub hirſuta latus explicuere genista?

en voegt 'er nog by:

Nos quoque vicini cur non ſuccedimus umbris?

Ook zegt VIRGILIUS, *Georg. Lib.* II. V. 434, 435.

Quid majora ſequar? Salices, humilesque geniſtæ,
Aut illæ pecori frondem, aut paſtoribus umbras,
Sufficiunt, ſepemque ſatis, et pabula melli.

De

De *Retama* der Spanjaarden, zynde het *Spartium monoſpermum*, by LINNÆUS, groeit 'er meer dan een mans lengte hoog, dienende dus de Bokken en Zwynen ter beſcherming tegen de brandende hitte der Zon; terwyl de eerſte ook de groene takken eeten. —— Het *Spartium junceum* algemeen in de Kruidhoven bekend, onder den naam van *Spaanſche Brem*, is die ſoort, waarvan de gedagte BURMAN door BOERHAVE onderrigt is. Ik heb dezelve in de Academie-Tuin te Harderwyk gezien, meer dan een mans lengte hoog opgegroeid, toen zy door de ſtrenge koude des Winters in het jaar 1740 ſtierf. De Geleerde DE PINEDA brengt gevolglyk te onregt tegen de *Brem* in, dat deeze Struik byna geen ſchaduw kan maaken. 5. Is de *Brem* een ziltig kruid, zelfs zo, dat men, van een zeer ziltige of zoute ſpys ſpreekende, gemeenlyk zegt, zy is *zo Zout als Brem.* Ook kan men, wanneer de Brem tot asch verbrand word, uit het Loog eene groote hoeveelheid Zouts bereiden, 't welk in de Geneeskunde tot een ſterk pisdryvend middel, in de Waterzugt en andere Kwaalen, dient. —— 6. De Wortel des Brems kan mooglyk al zo weinig tot Brood verſtrekken, dan die der Jeneveren. Maar op den Wortel des Brems groeit een Gewas, dat door de Oude Kruidkundigen *Rapum Genistæ*, *Brem-Raap*, en door laatere Schryvers *Orobanche*, in 't Nederduitsch *Leeuwenſtaart*, ook *Smeerkruid*, genaamd word. 't Is een Plant, wier Steng onder uitloopt in een dikken knobbel, byna als een Raap of Knol; die ziltig van ſmaak is; en dus tot eene hartige ſpys kan dienen. De Alchimisten pleegen eertyds daar uit een Oly te ſtooken, die zeer uitmuntende wierd gehouden tegen den Steen. Ook wierd het Poeder, en de Conſerv, daarvan bereid, tot andere Kwaalen aangepreezen; doch het is thans by ons van geen gebruik. —— 7. De *Brem*, gebrand wordende, knapt door haar zout zeer ſterk in 't vuur, gelyk vuurige Koolen, of als eene Pyl, die door een ſterk geſpannen Boog word afgeſchooten.

Alle deeze bygebragte redenen, denk ik, dat genoeg zyn, ter betooginge dat *Retama* liever door *Brem*, dan door *Jeneverboom*, vertolkt moet worden.

Nu blyft 'er nog over te onderzoeken, welke, onder zo veele Planten, die den naam van Brem draagen, en in verſcheide Oorden der Waereld huisvesten, en waarvan ſommigen tot het Geſlagt van *Genista* en *Spartium*, ook tot dat van *Borbonia*, *Aspalathus*, *Hedyſarum*, *Ulex* en *Pſoralex* gebragt worden, de eigentlyke ſoort zy, die in de

Hei-

Heilige Schrift bedoeld word. Deeze moet zo een zyn, waar onder iemand kan vernagten, en die in Arabien, alwaar ELIAS gereisd heeft, gevonden word. Hiertoe kan men geen ſoort beter voordraagen, dan het *Spartium junceum* of de *Biesachtige Brem*, waarvan ik reeds geſproken heb. Deeze is tog geſchikt, om 'er onder te rusten, en ook door RAUWOLFF in Judea by *Joppe* en *Rama* gevonden. —— En wat betreft de *Orobanche;* hiervan worden agt ſoorten door LINNÆUS opgegeeven. De gemeenſte is de *Orobanche major*, die op de Wortels der *Brem* in zandige gronden groeit; en wiens Bloemen den reuk als dien van een Angelier hebben. Deeze ſoort vind men op veele plaatſen, ook in de Nederlanden; en overvloedig omtrent *Keppel*, in het Graafſchap Zutphen, op de Wortels van de reeds aangehaalde *Biesachtige Brem*; gelyk ook aldaar de *Monotropa* in een Bosch op de Wortels der Denneboomen groeit; en welke Plant, door de Oude Kruidkundigen, onder de *Orobanche's* geteld wierd. Die zelfde *Orobanche major* groeit mede, volgens gedagten RAUWOLFF, by *Aleppo*, en daar omſtreeks in Arabien. Behalven deeze ſoort, heeft FORSKÄL, (*Flor. Ægypt. Arab. p.* 112.) nog een *Orabanche* met een gekartelden Bloem, by Kairo, en eene andere ſoort, die hy *Orobanche tinctoria* noemt, en een ſappigen Steng had, groeiende op de Wortels van oude Planten, in Arabien by de Stad *Mör*, aangetroffen. 'Er word dus in de Oosterſche Landen ook zo een Plant gevonden, die op de Wortels der *Retama* of *Brem* groeit, ſchoon 't niet de Wortel zelve is, zo als men mooglyk ten tyde van JOB gedagt heeft.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN NAGTEGAAL.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.)

De *Nagtegaal* wordt in 't Grieksch Ἀηδὼν, in 't Latyn *Luscinia*, in 't Italiaansch *Roſignuolo*, in 't Fransch *Roſignol*, in 't Engelsch *Nightingale*, in 't Deensch *Nattergal*, in 't Spaansch *Ruiſennor*, in 't Zweedsch *Naeckiergahl*, in 't Hoogduitsch *Nachtigall*, geheeten.

Op 't hooren van den naam deezes Vogels, is 'er geen Mensch die een goed gehoor heeft, of hy brengt zich voor den

den geest, een dier ſchoone voorjaars-nagten, wanneer d[illegible] Hemel helder, de lugt ſtil, en de geheele Natuur, om z[illegible] te ſpreeken, aandagtig is, en met verrukking luistert n[illegible] den wildzang van deezen Boschzanger. 'Er zyn eenig[illegible] Zang-Vogelen, wier ſtem, in zekere opzigten, die van de [illegible] *Nagtegaal* na de kroon ſteekt, en met veel vermaaks g[illegible] hoord worden, als de *Nagtegaal* zwygt; deezen ſlaan z[illegible] heldere klanken, geenen hebben een toon, even zuiver [illegible] veel zagter; anderen ſtemvallén even ſtreelend; doch da[illegible] is 'er geen één, of de *Nagtegaal* overtreft hem door d[illegible] volmaakte vereeniging van deeze onderſcheide bekwaamh[illegible] den, en de verbaazende verſcheidenheid zyns wildzang[illegible] derwyze, dat de zang van ieder deezer Vogelen, ten v[illegible] maaktſten genomen, niet meer is dan een gedeelte v[illegible] dien des *Nagtegaals*. De *Nagtegaal* verrukt altoos, [illegible] herhaalt nooit, althans nooit op eene ſlaaffche wyze; v[illegible] hy in denzelfden zang, hy doet het op een nieuwen too[illegible] en voegt 'er nieuwe bevalligheden by; altyd ſlaagt hy wo[illegible] der gelukkig; hy drukt alles uit; hy neemt alle charact[illegible] aan, en weet, daarenboven, de uitwerking door de teg[illegible] overſtellingen te vermeerderen.

Wanneer deeze Opperzanger der Lente zich gereed maakt, om, als 't ware, het Bruiloftslied der Natuure te zingen, begint hy met een beſchroomden voorzang, met zwakke en bykans onafgemeete toonen, als wilde hy zyne bekwaamheden beproeven, en die luisteren opwekken; vervolgens neemt hy meer moeds, wordt, van tyd tot tyd, vuuriger, en toont welhaast alle de vermogens van zyn gadeloozen gorgel; treffende ſlagen, leevendige en zagte ſtemtrillingen; vloeiende zang, waarin de netheid de rasheid evenaart; een ſtil inwendig geneurie, 't welk voor 't oor niet veel betekent, doch zeer geſchikt is om de andere toonen te meer te doen afſteeken; ſchielyke ſtemvallen, net afgemeeten, ſterk en met ſmaak doorgehouden; klaagende toonen, zagt afloopende; klanken zonder kunst gerekt, en ſteeds vol vuurs; verrukkende en doordringende klanken; rechte minneklagten en wellustige toontjes, die uit het hart ſchynen voort te komen, en alle harten doen kloppen, en in allen, die gevoel hebben, eene zo zagte beweeging en ſtreelende kwyning verwekken: in deeze hartstogtlyke toonen ontdekt men de taal der aandoening, die een gelukkig Eygenoot by zyne beminde Wederhelft laat hooren, en welke zy alleen hem kan inboezemen; terwyl men in andere misſchien verwonderlyker, doch min uitdruklyk, enkel

kel het oogmerk ontwaar wordt om haar te vermaaken of te behaagen, of wel, by haar, den zangprys te winnen van mededingers na zyn roem en geluk.

Deeze onderſcheide zangtoonen gaan gepaard met ſtille tusſchenpoozen; en in deeze ſtille tusſchenpoozen, welke in alle ſoorten van melodie, zo veel tot het grootſche toebrengen, is men in 't vol genot van de gehoorde klanken, die nog het oor vervullen, en niet geſtoord worden door nieuwe gewaarwordingen; welhaast verlangt en verwagt men het hervatten; en hoopt den even zo zeer behaagenden toon andermaal te verneemen; vindt men zich hier in bedroogen, de ſchoonheid van het nieuwe zangſtukje laat niet toe berouw te hebben over het gemis, en de hoop op de volgende verraſſende veranderingen wordt leevendig gehouden.

Voorts is de Zang des *Nagtegaals* te opmerkelyker, en baart des te grooter uitwerking, om dat hy, gelyk de Heer BARRINGTON te recht ſchryft, 's nagts zingt, 't welk de gunſtigſte tyd is, en hy, alleen zingende, zyn ſtem alle zuiverheid heeft, en niet vermengd wordt met die van eenigen anderen Vogel. Volgens dienzelfden BARRINGTON, overtreft hy alle andere Vogels door zyne zagte en fluitende klanken, door den onafgebrooken duur zyns wildzangs, welken hy zomtyds twintig ſeconden rekt. Diezelfde Waarneemer telt in dien wildzang zestien onderſcheide hervattingen, wel bepaald door de eerſte en laatſte nooten, terwyl de *Nagtegaal* de tusſchennooten, met ſmaak, weet te veranderen: ook houdt hy zich verzekerd, dat de uitgeſtrektheid welke de ſtem des *Nagtegaals* vervult, niet minder is dan een myl, bovenal by een ſtil weêr; en dus ten minſte gelyk ſtaat met die waartoe de ſtem eens Menſchen zich uitſtrekt.

Verbaazend is het dat een zo klein Vogeltje, 't welk geen half once weegt, zo veel kragts van ſtem hebbe. De Heer HUNTER heeft ook waargenomen, dat de ſpieren van den gorgel, in deeze Vogeltjes, naar evenredigheid, veel ſterker zyn dan in alle andere; en zelfs veel ſterker in het Mannetje dat zingt, dan in het Wyfje, 't welk het zangvermogen derft.

ARISTOTELES zegt, en PLINIUS volgt hem, dat de zang des *Nagtegaals* vyftien dagen en vyftien nagten, zonder ophouden, duurt, in den tyd dat de Boomen beginnen te groenen; dit moet van de *Wilde Nagtegaalen* verſtaan, en niet in den ſtrikſten zin opgevat, worden; want deeze Vogel-

geltjes zyn, noch voor noch naa den tyd, door ARISTOTELES bepaald, zonder zang; ſchoon zy dan zo mild en aanhoudend niet zingen. Doorgaans beginnen zy met de maand *April*, en houden niet geheel op voor *Juny*; dan het waare tydſtip, wanneer hun zang veel vermindert, is, als de Jongen zyn uitgebroed; dewyl zy zich dan met de zorge der opvoedinge belast vinden, en de Natuur, in alle Inſtincten, een overwigt gegeeven heeft aan die tot inſtandhouding der Geſlachten behooren.

De opgeſloote *Nagtegaalen* zingen negen of tien maanden lang, en hun zang is dus niet alleen langduuriger, maar ook beter en volmaakter; hier uit trekt de Heer BARRINGTON een gevolg, dat by deeze ſoort van Vogelen, gelyk ook by veele andere, het Mannetje niet zingt om het Wyfje te vermaaken, of den verdrietigen broedtyd te korten. —— Een regtmaatig en proefhoudend gevolg. In de daad, het Wyfje, dat broedt, volvoert deeze bezigheid door een Inſtinct, of liever door eene drift, ſterker dan die der Liefde zelve; het ſchept daar in een inwendig genoegen, waar over wy niet wel kunnen oordeelen; doch 't welk alzins doorſtraalt, en niet toelaat te veronderſtellen, dat het, in die oogenblikken, vertroosting behoeve. Dewyl het nu, noch volgens pligt, noch door deugd, is, dat het Wyfje broedt, zo zingt het Mannetje ook niet pligtshalven; want by het tweede broedzel laat hy zich niet hooren. 't Is de Liefde, en bovenal de eerſte aandoening der Liefde, die de Vogels hunnen wildzang doet zingen; 't is in den Voortyd, dat zy de behoefte om te minnen, en te zingen, voelen; het zyn de Mannetjes die de ſterkſte minnedrift hebben, en ook het meest zingen; zy houden hier het grootſte gedeelte des jaars mede aan, wanneer men zorg draagt dat zy zich in eene geduurige Voorjaarswarmte bevinden, die deeze drift gaande doet blyven; dit is het geval der gevangene *Nagtegaalen*, zelfs der zodanigen, die oud gevangen zyn. Men heeft 'er gevonden, die, weinig uuren, naa dat zy gevangen waren, uit al hun magt zongen.

Men maake hier uit niet op, dat zy ongevoelig zyn voor het verlies hunner Vryheid, bovenal in den beginne. De zes of zeven eerſte dagen zouden zy zich dood hongeren, indien men hun geen eeten in den bek gaf, en den kop tegen het bovenſte van het kouwtje verpletteren als men de wieken niet vastmaakte; doch in 't einde krygt de zangdrift de overhand. De zang van andere Vogelen, het gehuid

van

van eenig ſpeeltuig, de toonen van een zagte en heldere ſtem, treft hun, en ze ſchynen meest getroffen te worden door *Duos*, 't welk uitwyst dat zy niet ongevoelig zyn voor de kragten der harmonie; zy blyven geene ſtilzwygende Toehoorders, zy zingen mede, en doen hun best om hunne Mededingers te overtreffen, en alle andere ſtemmen of geluiden te overſchreeuwen. Men wil dat een dood neergevallen is; het willende uithouden tegen een Perſoon die voor hem zong; men heeft 'er een gezien, die een toornigen toon aanhief, zo dikwyls een Kanarievogel, digt by hem hangende, begon te zingen, en, door dien dreigtoon, deezen het ſtilzwygen wist op te leggen. Zo waar is het dat meerderheid altoos de jalouſy niet weert! Zou het ook een gevolg weezen van die zugt om te overtreffen, dat de *Nagtegaalen* zo oplettend zyn om zich van alle voordeelen te bedienen, en liefst zingen op plaatzen waar een ſterke wederklank is?

Alle *Nagtegaalen* zingen op verre na niet even ſchoon. Men treft 'er aan wier Wildzang zo ſlegt is, dat de Liefhebbers ze niet willen houden. Men meent zelfs ontdekt te hebben, dat de *Nagtegaalen* van het eene Landſchap beter dan van het andere zingen. De Liefhebbers in *Engeland* keuren de *Nagtegaalen* van *Surry* beter dan die van *Middelſex*, gelyk zy ook de Vinken van *Eſſex*, en de Putters van *Kent*, voor de beste houden. Deeze verſcheidenheid des Wildzangs, in Vogelen van een en dezelfde ſoort, heeft men, met rede, vergeleeken by het verſchil in de tongvallen van een en dezelfde taal; bezwaarlyk valt het de waare oorzaaken daar van aan te wyzen, dewyl de meeste van toevallige omſtandigheden afhangen. Een *Nagtegaal* heeft by toeval andere Zangvogelen gehoord, de poogingen die de nayver hem deeden te werk ſtellen, hebben zyn Zang volmaakter doen worden, en hy deezen verbeterden Zangtoon zyn kroost geleerd; want elke Mannetjes-Vogel is de Zangmeester zyner Jongen; en men begrypt zeer ligt, hoe, in eene opeenvolging van Geſlachten, die zelfde Zang nog volmaakter, of, door andere dergelyke toevallen, veelzins gewyzigd worde.

Naa het eindigen der maand Juny zingt de *Nagtegaal* niet meer, hy heeft dan niets overgehouden dan een ſchor geſchreeuw, eene ſoort van gekras, waar in men niets ontdekt van de lieflykstzingende *Philomeel*; en 't is geheel niet te bevreemden, dat men eertyds in *Italie* als dan deezen Vogel een anderen naam gaf, te weeten dien van *Uni-ſono*. 't Is,

in de daad, een andere Vogel, een Vogel volſtrekt van de voorgaande verſchillende, althans wat de ſtem betreft, en zelfs eenigzins, ten aanziene van de kleuren der Pluimadie.

Onder de *Nagtegaalen* vindt men, even als onder de meeste andere Vogelen, zomtyds Wyfjes, die veel van der Mannetjes geaartheid, en byzonder het vermogen van den Zang hebben. Ik heb een dier zingende Wyfjes gezien, in een kouwtje opgeſlooten; haar Zang geleek naar dien der Mannetjes, doch was zo ſterk niet, en hadt ook min verſcheidenheids. Zy zong tot het Voorjaar; doch toen onderſchikte zy dit talent, vreemd aan haare Sexe, aan de bezigheden die dezelve voegde; zy zweeg om een nest te maaken en eijeren te leggen, ſchoon van een Mannetje verſlooken. Het ſchynt dat het in heete Gewesten, gelyk *Griekenland*, zeer algemeen is, by deeze en by veele andere ſoorten, zingende Wyfjes te vinden: ten minſte 'er is eene plaats in ARISTOTELES, die aanleiding geeft om dit vast te ſtellen.

Een Muzykant, ſchryft de Heer FRISCH, moest den Zang des *Nagtegaals* beſtudeeren; dit heeft de Jeſuit KIRKER reeds onderſtaan, en is op nieuw beproefd door den Heer BARRINGTON; doch, volgens het berigt des laatstgemelden, vrugtloos; deeze op nooten geſtelde Deuntjes, door den bekwaamſten Fluitſpeelder uitgevoerd, geleeken niets naar den Zang der *Nagtegaalen*. De Heer BARRINGTON veronderſtelt, dat de zwaarigheid ontſtaat uit de onmogelykheid om de lengte van ieder noot juist af te meeten; ſchoon het niet gemaklyk valle de maat te bepaalen, welke de *Nagtegaal* in 't zingen volgt, en de toonſtemming te vatten, zo veranderd in de beweegingen, zo in elkander vloeiende in de overgangen, zo vry in den voortgang, zo onafhanglyk van alle regelen der overeenkomst, en daar door zelve zo zeer voegende aan den Zanger der Natuure; die toonſtemming, met één woord, geſchikt om kiesch gevoeld te worden door een keurig gehoor, en niet om aangeduid te worden door den ſtok eens Orchestmeesters, ſchynt het my nog moeilyker, met een dood ſpeeltuig, de klanken des *Nagtegaals* te volgen; zyne toonen zo vol ziel en leevens, zyne ſtemveranderingen, zyne uitdrukking, zyne klaagtoon, hiertoe is een leevendig Werktuig noodig, en dit van eene zeldzaame volmaaktheid; ik wil zeggen, een heldere, welluidende, en ligte ſtem, een zuivere, mollige, en ſchelle toon, een zeer buigzaame keel, en deeze alle beſtuurd

door

door een juist gehoor, gepaard met een vaste greep, en verleevendigd door eene verregaande aandoenlykheid: ziet daar de werktuigen, waar mede men den Zang der *Nagtegaalen* kan uitdrukken. Ik heb twee perſoonen gezien, die niets op nooten geſteld hadden, en, ondertusſchen, dien Zang ten vollen nabootſten op eene wyze die bedroog. Het waren twee Mannen, het geluid, 't welk zy maakten, was eer fluiten dan zingen; de een floot zo natuurlyk dat men aan het vertrekken zyner lippen niet kon onderkennen, of men hem, dan die naast hem ſtondt, hoorde; de ander floot met meer moeite, en was zelfs genoodzaakt een gedronge houding aan te neemen; doch wat de uitvoering betrof, zyne naavolging was niet min volkomen. Desgelyks, heeft men nu voor weinig jaaren, (in 't jaar 1764 naamlyk,) te *Londen* een Man gehad, die, door zyn Zang, de *Nagtegaalen* wist te lokken, in zo verre dat ze op hem kwamen zitten, en zich met de hand lieten vatten.

Naardemaal het elk op verre na niet gegeeven is, zich den Zang der *Nagtegaalen*, door eene getrouwe naavolging, te bezorgen, en ieder dien begeert te hooren, hebben veelen getragt zich dien, op eene veel eenvoudiger wyze, te bezorgen, te weeten, door de *Nagtegaalen* zelve te krygen, en tot Huisvogeltjes te maaken; doch zy laaten zich tot den Huislyken ſtaat, niet dan zeer bezwaarlyk, brengen, en men moet, om 'er het beoogde genot van te hebben, deeze Vogeltjes zeer zorgvuldig, overeenkomſtig met hun character, behandelen. De Liefde en Vrolykheid ſtaan onder geen bevel, en nog minder wil de Zang, door dezelve ingeboezemd, zich daar volgens ſchikken. Wil men een opgeſlooten *Nagtegaal* hooren zingen, hy moet in zyne gevangenis wel behandeld worden; de muur dient beſchilderd te weezen met groente; bladeren moet hy zien; mosch onder de pooten hebben, geen koude lyden, van ontydige bezoeken verſchoond blyven, en overvloedig voorzien wezen van hun welſmaakend voedzel; met één woord, men moet voor hem de gevangenis verbergen, en zo naby aan den ſtaat van vryheid brengen, als eenigzins mogelyk is. Op deeze voorwaarden zal de opgeſlooten *Nagtegaal* zingen. Is het een oude, vroeg in de Lente gevangen, hy zal op den achtſten dag, of eerder, met zingen beginnen; die naa den dertienden van May gevangen worden, zingen zelden het overige van dat Jaargetyde; en die binnen de veertien dagen niet zingen, zullen het nooit goed doen; dikwyls zyn het Wyfjes. Zy hervatten den Zang

alle jaaren met de maand May, en op het einde van December. Zyn het jongen van het eerſte Broedzel, uit de hand gevoed, zy beginnen den wildzang zo ras zy alleen beginnen te eeten; hun ſtem verzwaart, en vormt zich allengskens, en is, op 't einde van December, in volle kragt. Zy zingen een geheel jaar door, den ruityd uitgezonderd; zy zingen veel beter dan de *Wilde Nagtegaalen*; zy verſraaijen hun natuurlyken Zang met de Zangtoonen welke hun behaagen in andere Vogels, die men hun laat hooren, en met alle die de yverzugt, om deeze te overtreffen, hun inboezemt. Zy leeren airtjes zingen, wanneer men geduld genoeg heeft, en krygen den ſlegten ſmaak om ze te fluiten, zy leeren zelfs by beurten zingen, en net gepast het couplet herhaalen; eindelyk leeren zy elke Taal, die men begeert ſpreeken. De Zoons van Keizer CLAUDIUS hadden *Nagtegaalen* die *Grieksch* en *Latyn* ſpraken, volgens het verhaal van PLINIUS; 't geen hy 'er byvoegt, is nog zeldzaamer, naamlyk dat deeze Vogels nieuwe ſpreekwyzen vormden, en vry lange volzinnen maakten, om hunne Meesters DRUSUS en BRITANNICUS te vermaaken. De vleiery heeft zulks de jongen Vorſten mogen dicts maaken; maar een Wysgeer als PLINIUS hadt het niet moeten gelooven, noch anderen zoken te beweegen om het aan te neemen; want geen dwaaling is gevaarlyker en beſmetlyker dan die ſteunt op het gezag van een grooten naam; dus hebben zekere Schryvers, op PLINIUS ſteunende, nog wonderlyker zaaken te boek geſteld. GESNER, onder anderen, haalt een brief aan van een Man, een geloofwaardig Man, (hoe geloofwaardig zullen wy welhaast zien,) die vermeldt van twee *Nagtegaalen*, toebehoorende aan een Waard te *Regensburg*, die nagten ſleeten met in 't Hoogduitsch te ſpreeken over de Staatsbelangen van *Europa*, over 't geen gebeurd was, en 't geen welhaast gebeuren zou, en ook met de daad zo volgde. De Brieffchryver voegt 'er nevens, om de zaak eenigzins geloofwaardig te maaken, dat deeze *Nagtegaalen* niets deeden dan herhaalen 't geen zy van eenige Krygslieden, of Afgezondenen op den Ryksdag, die in dezelfde Herberg zich onthielden, gehoord hadden; doch met deeze verzagting zelve blyft het eene ongerymde vertelling, eener ernſtige wederlegginge geheel onwaardig.

Ik heb opgemerkt dat de ondgevangen *Nagtegaalen* twee Zangtyden hadden, de maanden May en December; doch, in dit geval, kan de Kunst nog een tweede geweld aan de Natuur doen, en, naar welgevallen, de or-

de

de der Jaargetyden veranderen, door de Vogels te houden in eene kamer, allengskens donker gemaakt, zo lang men wil dat zy zwygen, en in dezelve, mede by trappen, licht in te laaten, eenigen tyd voor dat men ze begeert te hooren zingen; het langzaam wederkeeren des lichts, gevoegd by alle de reeds aangeweezene voorzorgen, zal op hun de uitwerking des Voorjaars hebben. Dus heeft de Kunst het zo verre gebragt, dat zy de *Nagtegaalen* doet zingen en ſpreeken, wat en wanneer 't ons behaagt, en bezit men een genoegzaam aantal van die ondgevangenen, dan is men in ſtaat om hun zang een geheel jaar onafgebrooken te genieten; door naamlyk den ruityd te vertraagen en te vervroegen, en ze, de een voor, den ander na, uit de donkere kamer te voorſchyn te brengen. Onder de Jongen, die men opvoedt, worden 'er gevonden, die 's nagts zingen; doch de meeste laaten zich 's morgens ten acht of negen uuren hooren in het kortſte der dagen, en vroeger, naarmaate de dagen langen.

(*Het vervolg in een naastkomend Stukje.*)

BESCHRYVING VAN DE NOORDER ARCHIPEL, TUSSCHEN ASIA EN AMERICA; MET EEN KEURIG BERIGT VAN DE ZEDEN EN GEWOONTEN DER INWOONDEREN, ALS MEDE VAN DEN KOOPHANDEL DER RUSSEN OP DIE EILANDEN (*).

(Ontleend uit WILLIAM COXE's *Account of the Ruſſian Discoveries between Aſia & America* (†).

Dorst na rykdommen was de hoofdbeweegreden, die de *Spanjaarden* aanzette tot het ontdekken van *America*, en de aandagt van andere zeevaarende Volken, tot het doen

(*) Wy verzoeken onze Leezers, met de tegenwoordige Beſchryving, te vergelyken, *Een Berigt wegens de Ontdekkingen der Ruſſen, in de Ooster Zee, en ten opzichte van America, gedaan*, in ons *Mengelwerk* van de *Algemeene Vaderlandſche Letteroeffeningen*, I. Deel, IIde St. bl. 36. Overgenomen uit een Stukje, ten tytel voerende: *Eſſai ſur le Commerce de Ruſſie, avec l'Hiſtoire de ſes Decouvertes.*

(†) Mr. COXE heeft zich, in 't geheele Werk, waar uit wy

doen van naſpeuringen in dat Werelddeel opwekte. Dezelfde drift na ſchatten gaf, omtrent het midden der Zestiende Eeuwe, gelegenheid tot het ontdekken en vermeesteren van *Noord-Aſia*, een Land, vóór dien tyd, den *Europeaanen* zo onbekend, als *Thule* aan de Ouden. De eerſte grondſlag dier vermeesteringe werd gelegd door den beroemden YERMAC, aan 't hoofd eener bende Gelukzoekeren, min beſchaafd, doch teffens ook min ontmenscht, dan de Overwinnaars van *America*. Door de toevoeging van dit wyduitgeſtrekt Landſchap, thans onder den naam van *Siberie* bekend, hebben de *Ruſſen* een Ryk gekreegen zo uitgebreid als nimmer eenig Volk voorheen bezat.

Het eerſte ontwerp (*), om ontdekkingen te doen in di[e] woeste Zee, tusſchen *Kamtchatka* en *America*, werd g[e]vormd door Czaar PETER DEN GROOTEN. De voltrekkin[g] van dit Ontwerp, onder de onmiddelyke Opvolgers van die[n] Monarch, is bekend uit het verhaal van den beroemde[n] MULLER (†).

De Scheepsbevelhebber BEHRING deedt verſcheid[en] Toc[h]-

deeze Beſchryving overneemen, geheel tot de *Ruſſiſche Verhaalen* bepaald, en zorgvuldig vermyd, eenig gebruik te maaken van de losſe en zwervende berigten, wegens de Ontdekking, nu zeer onlangs in dezelfde Zeeën gedaan, door de Vlootvoogden COOKE en CLERKE. Verſcheiden nog onopgeloste ſtukken in de Aardryksbeſchryving, in dit Werk voorkomende, en inzonderheid de groote zaak, de nabyheid van *America* aan de *Noorder Archipel*, zal waarſchynlyk meer zekerheids krygen uit de Reisverhaalen deezer kundige Zeelieden, wanneer ze het licht zien.

(*) Deeze plaats heeft eenige duisterheid, dan dezelve wordt opgeklaard, als wy ons herinneren, dat de *Ruſſen*, door het vermeesteren van *Siberie*, verder voorttrokken langs de oevers van den *Ooster Oceaan*, het tooneel der Ontdekkingen; waarop hier geöogd word. Het Schier-Eiland *Kamtchatka* werd eerst in den Jaare 1696 ontdekt, wanneer een party *Kozakken* tegen de *Koriaken* gezonden, tot op vier dagreizens na, tot de rivier *Kamtchatka* doordrongen, en deeze krygstochten voortgezet zynde, werd het geheele Eiland, in den Jaare 1711, te ondergebragt. Een breedvoerig verſlag van *Kamtchatka* hebben wy onze Leezeren reeds gegeeven in het VI. Deel, IIde Stuk van onze *Vaderl. Letteroeff.* bl. 124——172.

(†) MULLER, *Voyages & Decouvertes par les Ruſſes.* Men ſlaa ook op, ROBERTSON'S *Geſchiedenis van America.* II. D. bl. 55, enz.

Tochten, om te onderzoeken, of *Aſia* en *America* aan elkander vast lagen, dan van een geſcheiden. In den Jaare MDCCXXVIII en MDCCXXIX, in 't byzonder, zeilde hy langs de Oostkust van *Siberie*, tot op de hoogte van 67° 18'; doch zonder de minſte ontdekking van een tegenoverliggend Vastland te doen. In 't Jaar MDCCXLI ging hy, benevens den Scheepsvoogd TSCHIRIKOFF, op een tocht, die den weg baande tot alle de gewigtige ontdekkingen, zints door de *Ruſſen* gedaan. Hy leedt ſchipbreuk in Wintermaand, deszelfden Jaars; doch TSCHIRIKOFF ſlaagde gelukkiger, en kwam, den negenden van Wynmaand, des volgenden Jaars, te *Kamtchatka* te rug. Deeze twee Reizigers hadden, in de voortzetting van hun Plan, deeze Eilanden, waar overvloed van Pelteryen gevonden wierden, niet ontdekt, of byzondere Kooplieden bevlytigden zich met allen ernst op het doen van dergelyke tochten.

Korten tyd na de wederkomst des Scheepsvolks van BEHRING, van het Eiland, waar hy ſchipbreuk leedt en ſtierf, en 't welk, naar zyn naam, *Behring-Eiland*, genaamd werdt, waagden het de Inwoonders van *Kamtchatka* na dit Eiland over te ſteeken. Het *Koper-Eiland*, in 't gezigt van *Behring-Eiland* gelegen, was eene volgende en zeer gemaklyke ontdekking. Dit Eiland ontleent den naam van de groote menigte Kopers, op den oever gevonden; dit, door de Zee aangeſpoeld, bedekt het ſtrand, in zulk een overvloed, dat 'er veele ſchepen mede beladen kunnen worden. Dit Koper is meest in een ſmeedbaaren ſtaat, en veele ſtukken zien 'er uit, als of zy voorheen gegooten geweest waren. Dit Eiland is niet hoog; doch digt met heuvelen bezet, die allen het voorkomen hebben van geweezene vuurbraakende bergen.

Deeze twee kleine onbewoonde Eilanden waren een geruimen tyd de eenige bekende; tot eene ſchaarsheid van Land- en Zeedieren, veroorzaakt door de ſterke jagt der *Ruſſen*, andere ontdekkingen deedt onderneemen. Verſcheiden van deeze Schepen, door een ſtorm na het Zuidoosten gedreven, ontdekten de *Aleütiaanſche Eilanden*, omtrent op de lengte van 195°. (*) Ten Noord-oosten van deeze, op den afſtand van zes of acht honderd *Werſten*,

(*) De lengte wordt hier, en overal door dit Werk, gerekend van het Eiland *Fero*.

ſten, liggen zes of meer Eilanden, *Andreanoffski* C geheeten. —— De Inwoonders deezer Eilanden v in holen onder den grond, waar zy, zelfs in den W geen vuur ſtooken. Hunne kleederen zyn, op de wy hembden, gemaakt van Zeevogel-huiden, die zy in i vangen. Over deeze draagen zy, in regenagtig wee opperkleed van 't ingewand der Zee-Honden en Zee wen vervaardigd, met olie beſtreeken en zameng Met beenen hoeken vangen zy eene ſoort van Ta Kabbeljaauw, en eeten ze raauw. Naardemaal zy i eenigen voorraad opleggen, lyden zy veel honger; w ſtormagtig weer hun het viſſchen belet, als dan ſti denzelven met kleine Schelvisch en Zeeplanten, ſtrand opgezogt, alles ongekookt. By het ruwſte en ſte weêr, trekken zy geen meer dan de gewoone kle aan. Om zich, als het in den Winter ſterk vrie warmen, ontſteeken zy een hoop droog gras, waaro heen ſtaan, en de warmte onder hunne kleederen opv De kleederen der Vrouwen en Kinderen zyn van Zee huiden, en hebben dezelfde gedaante als die der M Indien zy een nagt van hun huis verwyderd doorbr delven zy een hol in den grond, en leggen zich ned leen bedekt met hunne kleederen, en eenig za ſtrengeld gras. Op niets dan het tegenwoordig oo bedagt, ontbloot van Godsdienst, en zonder het blyk van betamelykheid, ſchynen zy ſlegts weinig Beesten te verſchillen.

Zuid-Oost, of Zuid-Zuid-Oost, op een afſtand v trent vyftien graaden, ten Noord-Oosten van de *Ale ſche Eilanden*, beginnen de *Vosſen Eilanden*. Dee ten van Eilanden of Rotzen ſtrekt zich Oost-Noor uit, tusſchen 56° en 61° Noorder-Breedte en op de l van 211°, en reikt zeer waarſchynlyk tot de kust v *merica*, in eene richting die de *Aleütiaanſche Ei* kruist. In 't algemeen zyn ze vry volkryk. *Unal* het grootſte van alle, denkt men dat ettelyke dui Inwoonders bevat. Deeze Wilden leeven zamen i ſcheide gemeenſchappen, beſtaande uit vyftig, ho twee, ja zomtyds drie honderd perſoonen. Zy woo groote holen, honderd twintig of honderd vyftig lang, achttien of vier- en twintig voeten wyd, en of vyftien voeten hoog. Het dak deezer holen houten luik, eerst met een laag gras, en voorts m de bedekt. Verſcheide openingen zyn 'er van t

door welken de Inwoonders met ladders in en uit gaan. De kleinſte wooningen hebben twee of drie ingangen van deeze ſoort, de grootſte vyf of zes. Elk hol is in een zeker aantal verdeelingen onderſcheiden, geſchikt voor verſcheide Gezinnen: deeze verdeelingen zyn uitgemerkt door ſtaaken, in den grond geſlaagen. Mannen en Vrouwen zitten op den grond. De Kinderen leggen met de beenen onder zich gebonden, om hun te leeren op de billen te zitten. Zy geeven hunne Kinderen, als zy nog zeer jong zyn, het Vleesch, meerendeels, rauw. Indien een Kind ſchreeuwt, loopt de Moeder terſtond met hetzelve na Zee, en houdt het, 't zy Zomers of 's Winters, naakt in 't water, tot dat het zwygt. Dit doet den Kinderen geen nadeel; maar zy worden 'er door gehard tegen de koude.

Schoon zy in hunne onderaardſche holen geen vuur branden, is het daar over 't algemeen zo warm, dat Mannen en Vrouwen naakt zitten. Openlyk voldoen deeze Menſchen aan de noodzaaklykheden der natuure, zonder zulks onvoegelyk te agten. Zy wasſchen zich eerst met hun eigen, en vervolgens met ander, water. In den Winter gaan zy altoos barrevoets; en als zy zich willen warmen, inzonderheid eer zy gaan ſlaapen, ſteeken zy droog gras aan, en zetten 'er zich over. Hunne wooningen zyn bykans volſtrekt donker, doch zy gebruiken, voornaamlyk 's Winters, eene ſoort van groote lampen, gemaakt van een uitgeholden ſteen, waarin zy een lemmet van riet ſteeken, en traan branden.

De Inboorelingen zyn blank, hebben zwart hair, platte aangezigten, en zyn welgemaakt van geſtalte. De Mannen ſcheeren met een ſcherpen ſteen, of mes, den kruin en omtrek des hoofds, en laaten het overblyvend hair recht neder hangen. Eenigen houden hun baard, zommigen ſcheeren denzelven, en anderen haalen dien met den wortel uit. De Vrouwen ſnyden het hair op het voorhoofd in een regte lyn af, van agteren laaten zy 't zelve groeijen, en binden het in een knots zamen.

Hunne aangezigten, handen en armen, zyn vol veelerlei figuuren, eerst geprikt, en dan met eene ſoort van zwarte aarde beſtreeken. Zy maaken drie inſnydingen in den onderlip, en zetten in de middelſte een plat beentje of een kleinen gekleurden ſteen, in de twee andere een lang gepunt ſtuk been, 't welk zich kromt, en bykans tot de ooren reikt. Desgelyks doorbooren zy het middenſchot van den neus,

in welks opening zy een klein beentje ſteeken om de neu[illegible] gaten opgeſpalkt te houden. Ook doorbooren zy de o[illegible] lellen, en hangen 'er kleine cieraaden in, welke zy kunn[illegible] bekomen.

Hunne kleeding beſtaat uit een Muts en Vellenrok, [illegible]ie beneden de knie reikt. Eenigen hunner draagen gemee[illegible]ne kappen, van veelverwige Vogelhuiden gemaakt, waar [illegible]an zy een gedeelte der wieken en van den ſtaart laaten. A[illegible]an den voorkant van hunne Jagt- en Viſchmutzen hebb[illegible]en zy een ſmallen rand, vercierd met de kaakebeenen [illegible]an Zee-Beeren, en opgepronkt met glazen koraalen, die zy van de *Ruſſen* by ruiling krygen. Op hunne Feesten en Danspartyen, draagen zy eene nog zwieriger ſoort van Mutzen. Hunne Rokken zyn van gedaante als hemd[illegible]en, Der Mannen Onderkleeren zyn van Vogelhuiden, d[illegible]och die der Vrouwen van Zee-Otters en Zee-Beeren. De[illegible]ze huiden verwen zy met eene ſoort van roode aarde, l[illegible]egten ze met fyne zenuwen aan een, ze voorts met ver-ſcheide riemen van Zee-Otter-vellen en lederen franje op-tooijende. Ook hebben zy Bovenkleederen, vervaardigd van de ingewanden der grootſte Zee-Kalven en Zee-Leeuwen.

Twee ſoorten van Vaartuigen treft men by hun aan. De grootſte zyn lederen Booten, met riemen aan wederzyden, en kunnen tuſſchen de dertig en veertig menſchen voeren. De kleindere roeijen zy met één dubbelgeblaadde riem, en zy gelyken volkomen naar de Schuitjes der *Groenlanderen*; één, of ten hoogſten, twee Perſoonen, kunnen zy draagen, Zy weegen niet meer dan dertig ponden, beſtaande uit een zeer ligt binnenwerk met leder overtrokken. Met deeze vaaren zy, nogthans, van het eene Eiland na het ander, en waagen het verre in Zee. By goed weêr, gaan zy 'er mede uit om eene ſoort van Tarbot en Kabbeljaauw te vangen met beenen-hoeken, en lynen van zenuwen gemaakt. In de kreeken ſchieten zy den viſch met pylen. Walviſſchen en andere Zeedieren, door de golven op ſtrand geworpen, zoeken zy zorgvuldig, en geen gedeelte daar van gaat verlooren. De hoeveelheid des voorraads, door viſſchen en jaagen bekomen, bylange na niet toereikende tot het voldoen hunner behoeften, beſtaat het meerendeel huns voedzels uit Zeegewas en Schelpviſch, aan den oever opgezameld.

Geenen Vreemdeling ſtaat het vry, digt by een Dorp te jaagen of te viſſchen, of iets, 't geen tot voedzel kan dienen,

en, mede te neemen. Wanneer zy zich op reis bevinden n geen leevensvoorraad meer hebben, bedelen zy van Dorp tot Dorp, en zoeken onderſtand by hunne Vrienden.

Het vleesch van alle ſoorten van Zeedieren eeten zy, en lingeren het meestal rauw ten lyve. Doch, indien zy verziezen hunne ſpys te bereiden, gebruiken zy een uitgeholden ſteen; den Visch of het Vleesch daar in gezet hebbende, bedekken zy dien met eenen anderen, en ſluiten de openingen met aarde of klei; plaatzen deeze gemaakte pan op twee ſteenen, en ſtooken 'er vuur onder. De voorraad, dien zy willen bewaaren, droogen zy in de open lugt, zonder zout. Thans zyn ze zeer op Snuif-Tabak verſlingerd. De *Ruſſen* hebben het gebruik daarvan by hun ingevoerd.

Geene voetſtappen van eenige Godsdienſtige eerbiedenis reft men by deeze Eilanderen aan. Verſcheide Perſoonen aan wel voor Waarzeggers, en vermeeten zich, voorlede- e en toekomende dingen, anderen onbekend, te weeten; y worden met eerbiedenis bejegend; doch trekken geene oezolding. Indien 'er een Walvisch op 't ſtrand aanſpoelt, verzamelen de Inwooners met groot gejuich, en verrigten ene menigte van zeldzaame plegtigheden. Zy dansſen, rommelen, en ſnyden dan den Visch open, welk beste edeelte daar ter plaatze genuttigd wordt. By zulke gelenheden draagen zy zwierige Mutzen. Zommigen kleeden ich naakt uit, en vermommen zich in de gedaante van erſcheide ſoorten van Zeedieren. Hunne dansſen beſtaan n korte ſchreeden voor uit te doen, vergezeld van de reemdſte gebaaren.

Feesten houden zy veelvuldig, inzonderheid wanneer de nwooners van het eene Eiland by die van een ander een ezoek afleggen. De Mannen van het Dorp treeden den aasten met ſlaande trommelen te gemoet, voorgegaan door e Vrouwen, die zingen en dansſen. By het eindigen van en dans, verzoeken de Vergasters de Vreemdelingen deel : neemen aan het Feest; naa deeze pligtpleeging gaan de erſten in huis, ſchikken alles in orde, en zetten de beste ys op. De Gasten volgen, neemen hun plaats, en als y verzadigd zyn, neemen de vermaaklykheden eenen aanang: deeze beſtaan, voornaamlyk, in dansſen, ſpringen, ommelen en zingen.

Huwelyksplegtigheden zyn by hun onbekend, ieder Man eemt zo veele Vrouwen als hy kan onderhouden; doch elden meer dan vier. By gelegenheid wordt het aan deeze rouwen toegeſtaan by andere Mannen te woonen; niet zel-

zelden worden zy, als mede de Kinderen, voor andere goederen verruild. Kinderpligt jegens de Ouders is by hun in geene agting. Nogthans ontbreekt het niet aan getrouwheid jegens elkander. Als 'er een ryke Eilander ſterft, wordt zyn lichaam met lederen riemen omwonden, en vervolgens laat men 't zelve in de lugt verrotten, liggende in eene ſoort van houten kist, op ſtaaken gezet. De lyken van arme lieden windt men in hunne kleederen of matten, en ſtopt ze onder den grond.

Hunne *Soigons*, of Prinſen, zyn de zodanigen die talryke Familien hebben, in het jaagen en viſchen kundig en voorbeeldlyk gelukkig zyn. Hunne wapens beſtaan in boogen, pylen en werpſpietzen; deeze laatſte weeten zy zeer behendig te werpen, en zelfs op een grooten afſtand zeer net te treffen. Zy bedienen zich van houten Schilden tot beſchutting. Als zy in den ſtryd gewond, of, by eenig toeval, verzeerd worden, leggen zy eene ſoort van geelen wortel op de wond, en vasten eenigen tyd. Voor pyn in 't hooſd openen zy, met een ſteenen lancet, een ader in het pynlyk deel. Wanneer zy de punten aan de ſchaften hunner pylen willen zetten, ſlaan zy hun neus tot dezelve bloedt, en gebruiken het bloed tot lym. Niettegenſtaande hunne woestheid zyn ze zeer leerzaam en de Jongens, die de *Ruſſen* voor gyzelaars houden, leeren de Ruſſiſche taal vry ſchielyk.

Geene groote Boomen ziet men op deeze Eilanden; doch 'er groeit kreupelhout, klein geboomte en planten. De Winter valt 'er zagter dan in de Oostlykſte gedeelten van *Siberie*, en duurt ſlegts van November tot het einde van Maart. De Sneeuw blyft 'er zelden eenigen tyd op den grond liggen.

Rhieedieren, Beeren, noch Wolven, vindt men op dit Eiland; doch eene menigte van zwarte, gryze, bruine en roode Vosſen, van waar zy den naam van *Vosſen*-Eilanden draagen. Des daags onthouden zy zich in holen en de klooven der rotzen: omtrent den avond komen zy ſtrandwaards om voedzel te zoeken. Zy hebben voorlang het geſlacht der Muizen, en ander klein Gedierte, uitgeroeid. Voor de Inwoonders zyn ze in 't minſte niet verleegen; doch zy onderkennen de *Ruſſen* aan de lugt; de uitwerking hunner vuurwapenen ondervonden hebbende. Het getal der Zee-Leeuwen, Zee-Beeren en Zee-Otters is zeer groot.

Op eenige deezer Eilanden treft men heete Bronnen aan; en

en op *Unalashka* twee brandende Bergen. In de daad, alle deeze Eilanden hebben zulke overblyfzels van monden der brandende Bergen, als men op 't *Koper-Eiland* ontmoet; in zo verre, dat men geen Eiland, hoe klein ook, zonder vindt, en veele beſtaan uit niets anders. In 't kort, deeze Eilanden kunnen, buiten het te hulp roepen der verbeeldingskragt, aangemerkt worden als de uitwerpzels van gemeen brandende Bergen. De blykbaare nieuwheid van alles ſchynt deeze giſſing te verſterken, en men kan geene tegenwerping ontleenen uit de gewaſſen, welke hier groeijen; want men heeft Landen gezien, die den Zomer, naa dat zy uit Zee als gebooren waren, blyken van vrugtbaarheid gaven. Alle deeze Eilanden zyn onderhevig aan ſterke en veelvuldige Aardbeevingen, en hebben overvloed van zwavel. Men zegt niet dat 'er eenige Lava op gevonden wordt; doch men ontdekt 'er een ſoort van gekleurden ſteen zo zwaar als yzer.

De Gewoonten en Zeden der Inwoonderen van de *Aleütiaanſche Eilanden* gelyken zeer naar die der *Voſſen-Eilanden*. Dan de eerſtgemelde zyn aan *Rusland* geheel onderworpen en ſchattingſchuldig; op de meeſte hebben zy eenige kennis aan de *Rusſiſche* taal, geleerd van het Scheepsvolk, daar van tyd tot tyd landende.

In deezervoege, de voortbrengzels deezer Eilanden, als mede de Gewoonten en Zeden der Inwoonderen beſchreeven hebbende, zal het niet oneigen weezen nog eenig denkbeeld te geeven van den Handel, dien de *Ruſſen* daar dryven. De meeſte Schepen, hiertoe uitgerust, zyn tweemasters; doorgaans zonder eenig yzer gebouwd, en in 't algemeen zo ſlegt, dat het wonder is hoe dezelve eene zo ſtormagtige Zee kunnen bevaaren. In *Rusland* noemt men ze *Shetiki* of *Geraaide Schepen*, om dat de planken met lederen riemen aan elkander gehegt zyn. De grootſte deezer Schepen voeren zeventig, de kleinſte veertig, man. Het Scheepsvolk beſtaat doorgaans uit een gelyk aantal *Ruſſen* en *Kamtchatkaers*. De laatſten neemen zy, om uit te winnen; want zy vaaren voor weinig gelds. Doch de *Rusſiſche* Zeelieden zyn veel ſtouter, en weeten zich by opkomend gevaar beter te redden, en daarom heeft men ze noodig.

De uitrusting van ieder Schip beloopt doorgaans van 15,000, tot 20,000 Roubels, en by wylen wel 30,000. Elk Schip is in een zeker aantal portien verdeeld, veelal van dertig of vyftig, en elke portie kost van 300 tot 500 Roubels.

Het

Het gevaar deezes Zeehandels is vry groot; dewyl de Schipbreuken veelvuldig zyn in de Zee van *Kamtchatka*, die met klippen vervuld is, en zeer onſtuimig. Daarenboven worden de Schepelingen dikwyls door de Eilanders gedood en de Schepen vernield. In vergoeding hiervan, zyn de voordeelen zeer groot, en de winst van eene behoude reis wordt, naar eene zeer gemaatigde berekening, op capitaal begroot. Vindt men een Schip, bekwaam tot het doen van een tweeden tocht, dit vermindert de kosten zeer, en brengt de portien op eenen minderen prys.

Eenig denkbeeld van de voordeelen eener gelukkige reize kan men opmaaken uit de verkooping eener rykelaading Pelteryen, in den jaare MDCCLXXII, te *Kamtchatka* gelost. Het tiende gedeelte der Huiden, aan den Tol betaald zynde, werd het overige in 55 portien verdeeld. Elke portie beſtondt uit 20 Zee-Otters, 16 zwarte en bruine Vosſen, 10 roode Vosſen, en drie ſtaarten van Zee-Otters; en zulk een aandeel werd daar ter plaatze verkogt voor 800, en 1000 Roubels; zo dat, volgens deeze berekening, de geheele laading omtrent 50,000 Roubels waardig was.

UITKOMST DER WAARNEMINGEN, EN BYZONDERE AANMERKINGEN NOPENS DE LUGTSGESTELDHEID DES JAARS 1780.

Dit nu weder geëindigde Jaar, waarvan ik, even als van 't voorgaande 1779, myne dagelykſche aantekeningen in dit Tydſchrift medegedeeld heb, is wel op verre na zo buitengewoon in byzonderheden der lugtsgeſteldheid niet geweest als 't gemelde; evenwel heeft het ook daarin het een en ander opgeleverd dat waardig is nader op te merken, vooral in 't voorjaar, en allermeest in den nazomer.

De Vorst, die in 't laatst van *December* 1779 begonnen was, wierd de 6 eerſte dagen van dit Jaar zeer veranderlyk, zo dat de Therm: den 3 's mid: op 42½, den 4 's av: op 26, en den 5 's morg: op 37½ ſtond, welk laatſte een zeer merkwaardige verandering in éénen nagt was: daar op volgde van 7 tot 15 weder vorst, die men den 8, 9, 10, 14 en 15 vry fel moest noemen; vooral waren de 2 laatſte dagen aanmerkelyk, den 14 had men den geheelen morgen een extra zwaaren nevel, geduurende welken de vorst al 't geboomte met een witte korst bedekte, die een fraai gezigt gaf, toen 's mid: ten 1 uuren de lugt zeer ſchielyk volmaakt helder wierd; in den voorgaanden nagt was de Therm: gedaald van 30 tot 19, en,

in

en volgenden, zakte die van 20 tot 11½ gr: 't welk een vry erklyke koude was. doch met weinig wind; echter op denen 15, 's av: ten 11 u: myn Therm: op 32½ ſtaande, hield s het vriezen op, en wy kreegen met een extra laagen Baro- r ſterke dooi tot 's av: den 21, toen een nieuwe vorst begon, 16 dagen tot 's middags 6 *Februari* vry ſtyf aanhield, zo dat t over de helft dier maand de Scheepvaart herſteld wierd: in 't ige derzelver had men nu en dan nog kleine vorst, die op den rerzeld was, van een NNW ſtorm met ſneeuw en hagel, welen den voorgegaanen nagt den Therm: deed dalen van 41 tot 32 e wind was in *Januari* ſtil en vry veel Oostelyk; in *Februari*, lk niet gewoon is, veel N en NW, en van 11 tot 13 de Baop 30: 5; men had in die maand niet meer dan 4 droogen, alle tusſchen den 3 en 8. —— Dit is in 't kort het beloop dezen winter, die wel niet onder de harde, egter nog minonder de zagte, moet geteld worden.

a dat op den laatſten avond van *Februari* een buitengewoon Noorderlicht door byna geheel Europa zig vertoond had, de daarop een zo ongemeen warme *Maart*, dat dezelve die 't voorleden Jaar, naar myne aantekeningen alhier, genoegzaam aarde, en volgens elders gedaane waarneemingen zelfs over-, voor al te *Breda*, alwaar 't jammer is dat de Heer HOLL, zyn E: verplaatſing naar *Maaſtricht*, die maand niet heeft en ten einde brengen; vooral klom de warmte op den 28 en hoogen trap van 67 gr: zynde ½ gr: hooger dan 25 *Maart*, en dus, behalven de verwonderlyke 26 en 27 dito, hooger ooit in ons land is waargenomen; men had, wat meer Regen eranderlyke lugt dan in *Maart* 1779, en op 't *einde* der maand de geſteldheid van 't groeiend Ryk zo voordeelig als in 't en van die gemelde des voorigen Jaars.

aar juist op den 1 *April* wierd het op nieuw zeer koud; en ootſte deel dier maand was verzeld van zulk guur en ſlegt weſterke Winden, zwaaren Regen, Sneeuw en Hagel; dat in erſte 3 weeken der maand geen 3 dagen voortgang in den te beſpeuren was, en de middenwarmte der maand, ſchoon laatst warmere dagen tusſchen beiden kwamen, egter 1½ gr: r was dan in *Maart*, 't welk in den loop der geregelde aanningen nog nooit gebeurd is, en zelfs kouder dan *Februari* 1779. De hoogte van 't gevallen water was, volgens alle daarvan gedeelde waarnemingen, meer dan 50 lynen, dus die maand ler natſte bekende; wy hadden hier niet meer dan 4 droge daden 10, 20, 21 en 24. ——— De W ſtorm 's avonds den n de N 's morgens den 26 waren ook merkwaardig; de eerſte l den volgenden dag gevolgd door een ſtand des Barometers op 3½ waarvan niet meer dan één, op den 12 *April* 1757, in naand, voorbeeld is; de laatſte op den 26 deed de Barom. en op 29. 0, een ſtand die zo laat in 't Voorjaar, en vooral een N wind, zeer ongewoon is — die ſtorm is ook te *Maaſtricht*

ſtricht geweest, doch uit een zeer onderſcheiden ſtreek, en met zeer verſchillende warmte; 't is der moeite waardig de aanteke-ningen van den Heer HOLL aldaar met de myne te vergelyken: in een deel van Duitschland heeft, op dien dag, een orkaan boomen ontworteld en huizen ontredderd; zouden ook in die ſtreeken de N en WZW, beide zo ſterk voortgedrevene, lugtſtroomen elkan-der ontmoet hebben? De Barometer in de geheele maand was een der laagst bekende.

In 't laatst van *April* werd het ſaizoen warmer, en de geheele *Maimaand* liep met gematigd weer voort tot den 27 ingeſloten, zonder eenige aanmerklykheid; ſchoon de groei niet zeer voor-ſpoedig ging, door dien de koude van *April* alles te veel agter uit gezet had; maar op den 28 wierd het zeer ſchielyk warm, de Thermometer kwam op dien dag voor 't eerst boven 70 gr: den volgenden 29 tot 81 en den 30 tot 84 gr: dus nog 1 gr: hooger dan in *Mai* 1779, 't welk de tot hier toe hoogst bekende ſtand in die maand geweest is, evenwel was 't den volgenden 31 's mid: 21 gr: kouder, doch kwam de hitte den 1 *Juni* weder tot 74 en den 2 tot 83 gr: den 3 heb *ik* niet hooger aangetekend dan 's mid: 2 u: 79 gr: doch ten 12 a 1 u: was de hitte merklyk grooter: een minder gevoelige Thermometer, die zig anders in de hitte iets laager houdt dan de myne, ſtond ten 2 u: nog op 80 gr: ik reken de hoogte tuſſchen 12 en 1 u: op 82 gr: — het ſpyt my geweldig dat ik op dien dag den hoogſten trap niet gezien heb, om de verbazend ſchielyke verandering die daarop volgde, waarvan in de aanteke-ningen hier omſtreeks in den Zomer geen voorbeeld is: myn Thermometer was ten 3 u: reeds 69½, en 's avonds ten 9 u: 56½, ten 10 u: weder 57 gr: zo dat in 8 à 9 u: een daaling van 25 à 26 gr: heeft plaats gehad; en 't geen het nog zeldzamer maakt, zonder donder of regen, enkel door 't opſteeken van den NW wind. — Zo te *Franeker* als te *Maaſtricht* was de hitte 2 *Juni* grooter dan 30 *Mai*, maar *hier* heb ik het tegendeel waargenomen.

Dan, zo ongemeen, en door de ſchielykheid zeer drukkende, de hitte in deze week van 28 *Mai* tot 3 *Juni* geweest was; zo fel en ſchadelyk was de ongemeene koude der volgende week, voor al den 7 en 8 — myn Thermometer zakte den 7 's av: 10 u: tot 47½ en 12 u: tot 46 gr: den 8 's av: 10 u: tot 48½ en 11½ u: tot 47½ gr: zo dat wy in 10 dagen de grootſte hitte en koude gehad heb-ben, die in dit ſaizoen hieromtrent bekend is.

Op dezelfde wyze is de Voorzomer voortgegaan: men heeft die zeer koud genoemd; doch dat is zo niet; *Juni* en *Juli* waren middelmatige maanden: maar de aanmerkelykheid beſtond in de groote ongeſtadigheid en ſchielyke afwisſeling van niet gewoone warmte en koude — om het kort te zamen te trekken; de hooge van den Therm. was den

15 *Juni*	52½	1 *Juli*	78½
19 —	80	7 —	53-
23 —	52½	8 —	53½
27 —	53-	18 —	79-
30 —	83½	23 —	78-

Voorts

Voorts heeft in de maanden *Mai*, *Juni* en *Juli*, ten aanzien van Barometer windsſtreeken en kragten, Regen, &c. weinig aanmerkelyks plaats gehad; dit alles was vry evenredig met het middelmatige, behalven de NW wind, die in *Mai* minder, in *Juni* meer, dan gewoonlyk, en in *Juli* buitengewoon veel regeerde, en bel byna zonder tusſchenpozing van 4 tot 16; onweer hebben vy in dezen voorzomer weinig gehad.

Maar, heb ik dit berigt tot hier toe zeer kunnen bekorten, het een nu volgen zal, geeft zo veel te meer ſtoffe tot uitweiding.

Den 22 *Juli* liep de wind in den namiddag vlak N, en bleef zo en geheelen volgenden dag: de Barometer rees, en de hitte van gr. was veel grooter dan men met dien wind, en die zelfs vry vig woei, gewoon was; en daarop volgde een ſaizoen van dien g af tot 18 *September* ingeſloten, dus van ruim 8 weeken, 't lk in alle opzigten zo merkwaardig was, dat geene in de aanteningen bekende ſaizoenen, zelfs niet dat van denzelfden tyd des orleden Jaars 1779, daarby halen kunnen. —— Laat my dit in byzonderheden toonen.

De hoogte van den *Barometer* was in de maand *Augusti* 30. $0\frac{27}{32}$ volmaakt gelyk aan 't voorleden Jaar; maar van 23 *Juli* tot *Aug.* zynde 40 dagen, iets hooger, 30. $0\frac{13}{32}$: de hoogſte en gſte ſtand in die 40 dagen, verſchilde ſlegts $5\frac{1}{4}$ lyn, en in *Augsti* $4\frac{1}{2}$ lyn, in *September* wierd de Barometer wat laager.

De *Thermometer* was in *Augusti* gemiddeld $69\frac{3}{5}$ gr: dus iets wes, $\frac{1}{5}$ gr: minder dan *Augusti* 1779, evenwel zyn 'er andere tekeningen die deze maand *in dit jaar* 't hoogſte hebben —— de gſte trap der hitte is geweest 83 gr: dus $2\frac{1}{4}$ gr: minder, en de gſte trap op de gewoone uuren 60 gr: dus $1\frac{1}{4}$ gr: minder dan in 79, doch aller merkwaardigst is 't, dat deze grootſte en kleinſte rmte in de geheele maand op denzelfden, en wel op den laatſten, geweest zyn, makende een verſchil van 23, en van 's morg: 6 gerekend, toen de Therm: 57 ſtond, 26 gr: op den voorgaan- 30 was 't onderſcheid tusſchen dezelfde uuren 23 gr: twee nmingen, waarvan ik hier omſtreeks even min voorbeeld weet van de daling op den 3 *Juni:* de winden waren die beide da- zeer veranderlyk, heel ſtil, en de lugt helder. —— De midwarmte heb ik in die geheele maand even als in die des vo- n Jaars en zelfs van 30 *Juli* tot 3 *Sept:* dagelyks op of boven gr: gezien, en 6 maal op of boven 80 gr: —— doch in 't begin maand was op verſcheiden dagen de morgen en avondhitte n zo groot in evenredigheid als 's middags, niet tegenſtaande NO wind een aangename verkoeling veroorzaakte —— de gedelde warmte van 1 *Aug:* tot 18 *September*, zynde 49 dagen, $67\frac{11}{147}$ gr: van 22 *Juli* tot 18 *September*, 59 dagen, $67\frac{16}{59}$ en van 1 tot 18 *Sept:* apart $64\frac{3}{4}$ gr.

log wonderbarer zeldzaamheid leverden de *windſtreeken* op.

Het is uit de tafels, die verſcheiden Natuurkundigen gemaakt hebben, klaar, dat in ons land de *Oostelyke* winden veel minder waajen dan de *Westelyke*, dat van de vier jaargetyden de *Zomer* dat is, waar in de Oostelyke winden de zeldzaamſte zyn; en dat in den zomer vooral de maand *Augusti* 't allermeest aan Westelyke en minst aan Oostelyke, winden onderworpen is — maar zie hier een tafeltje der windſtreeken van 28 *Juli* tot 's morgens 19 *September*, zynde $53\frac{1}{3}$ dag

	28 à 31 Juli	geheel Aug.	1 à 19 Sept.	te zamen.
N	2	3	2	7
N W	—	$5\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$	10
W	—	—	—	0
Z W	—	4	3	7
Z	$\frac{1}{2}$	1	$5\frac{1}{2}$	7
Z O	—	4	$26\frac{1}{2}$	$30\frac{1}{2}$
O	$4\frac{1}{2}$	12	8	$24\frac{1}{2}$
N O	5	61	$5\frac{1}{2}$	$71\frac{1}{2}$
ſtil	—	$2\frac{1}{2}$	—	$2\frac{1}{2}$
	12	93	55	160

Dit tafeltjen is opgemaakt op die wyze als in 't eerſte Stukje der Verhandelingen van de *Genees- en Natuurkundige Correspondentie* in 's Hage, bl. 29. 30, bepaald is, men ziet daar uit dat de Oostelyke, dat is NO. O en ZO winden in *Augusti* $\frac{77}{93}$ en in de $53\frac{1}{3}$ dag $\frac{127}{160}$ van den geheelen tyd geregeerd hebben, nog nooit hebben de aantekeningen een voorbeeld in dezen jaarstyd opgeleverd, 't welk *de helft* van dit getal bedroeg.

Wat de *kragt der winden* aangaat; het was wel zo ongewoon ſtil niet als in *Augusti* des voorleden jaars, de NO wind had al veel, vooral in 't begin der maand, een aangename koelte; evenwel mogt het over 't geheel mede onder de ſtilſte ſaizoenen gerekend worden: de middelkragt der winden was in *Augusti* $2\frac{1}{2}$ en van 1 *Aug:* tot 19 *September*, dus 50 dagen gerekend $2\frac{33}{50}$, dus nog iets minder; de hoogſte in al dien tyd 8.

Nu de *helderheid* der lugtsgeſteldheid. — Ik heb in *September* 1777 en *Augusti* 1778 als een groote zeldzaamheid opgemerkt, dat ik in die maanden 60 maal *helder* en *omtrent helder* heb aangetekend: die beide maanden zyn op Zwanenburg nooit overtroffen dan alleen door *Mai* 1758, waar in 46 maal *helder* en 17 maal *omtr. helder* gevonden word, te zamen 63 maal. — Maar nu heb ik in *deze* Oogstmaand 1780 aangetekend 54 maal *helder* en 16 maal *omtr. helder*, te zamen 70, en van 30 *Juli* tot 16 *Sept:* in 49 dagen 71 en 38, te zamen 109 maal; in 't voorleden Jaar 1779 had ik van 26 *Febr:* tot 5 *April* in 39 dagen 82 maal, zo dat dit nu nog aanmerkelyker is.

Ein-

Eindelyk ten aanzien der *droogte*; deze was gedenkwaardig. —— Zie hier al den Regen by elkander, die in 57 dagen, van 23 *Juli* tot 17 *September* beide ingeſloten, in deze Stad gevallen is.

25 *Juli* 's morg: vroeg, een weinig.
10 *Aug*: 's av: 6 u: in 't Zuiden der Stad, weinige groote droppels.
15 —— 's av: 6 à 7 u: in 't Oosten der Stad, een ſtyve bui, doch waarvan op andere plaatſen ook ſlegts eenige droppels beſpeurd zyn.
19 —— 's morg: vroeg in 't Westen der Stad, een weinig fyne regen.
22 —— 's morg: 7 à 8½ u: een zwaare Donderregen; doch die van het hard verdroogde land afſtroomde, in plaats van daar in te trekken.
2 *Sept.* 's namiddags, zo veel dat even de gooten liepen.
9 —— zeide men dat 's avonds eenig vogt gevallen was.
11 —— 's namiddags en 's nagts zeer weinig.
14 —— 's namiddags 4½ u: een ſchielyke zeer korte bui.

dus mag men in *Augusti* zeggen in 't geheel geen doorgaanden *gewoonen* Regen gehad te hebben; en dat 'er ſtreeken der Stad geweest zyn alwaar de dondervlaag van den 22, de *eenige* Regen in de ganſche maand was, en dus in die maand 30, ten allerminſten 27, en in de gemelde 57 dagen ten allerminſten 48 droge dagen rekenen. —— In *Augusti* 1778 waren 21, en in *Augusti* 1779, 24 dagen droog; 't is waar in beide die maanden is volgens de waarnemingen op eenige plaatſen minder hoeveelheid water gevallen dan in deze; maar 't is tevens waar dat zulks alleen door de zwaarte van dat donderweer op den 22 veroorzaakt is, —— dit was t zelfde, waar in 's morgens ten 8 uuren één verſchriklyke ſlag viel, die aan den Molen *de Valk*, tuſſchen de Weesper en Muider poorten binnen deze Stad, het ongeluk veroorzaakte, 't welk door den Heer W. VAN BARNEVELD omſtandig en nauwkeurig beſchreeven is; en 't was het eenige, 't welk wy alhier in die geheele heete maand *Augusti*, ja in dien ganſchen heeten tyd, tuſſchen 22 *Juli* en 20 *September*, gehoord hebben.

Deze maand *Augusti* dan, vergeleeken by die des *vorigen* Jaars, was iets minder aanmerkelyk in ſtilte; omtrent gelyk in hitte; volmaakt gelyk in den Barometer; 't gevallen water was op dien éénen lag wat meer, en evenwel de droogte grooter; maar de helderheid der lugt, en de beſtendigheid der Oostelyke winden zeer veel ongewooner: zo dat, alles te zamen genomen, deze Oogstmaand 1780 het in merkwaardigheid nog wint van die van 1779; en mischien mag men zeggen dat *geen* maand in *eenig* ſaizoen tot hier op geregeld waargenomen is, die zo veel zeldzaams vereenigd heeft —— wil men egter van *Februari* 1779 't zelfde zeggen, ik heb 'er *eenig* tegen.

Hoe verrukkend ſchoon dit ſaiſoen van 8 weeken lang geweest, behoeve ik niet af te ſchilderen evenwel was het in de ge-

volgen niet als een zegen aan te merken. —— Het is ligt te b… ſeffen wat de uitwerkſelen van zulk een verbazende droogte moe… ten zyn.

In 't algemeen veroorzaakte dezelve, gepaard met de Oostelyk… winden, zulk een laagte van alle wateren in ons Vaderland, da… in die 8 weeken nauwlyks één Schip van deze Stad over Pampu… heeft kunnen komen; 't welk een groote belemmering was voor d… Scheepsvaart, zo dat men by menſchen geheugen het Y zo v… Schepen niet gezien heeft; ook was 't water in de binnenwatere… zo laag dat alle trekſchuiten veel langer dan gewoonlyk onderwe… moesten blyven: maar veel ſchadelyker waren de uitwerkſelen o… de Velden, —— overal droogden de Slooten uit, zelfs zo dat d… grond daarvan even gebarſten was als al 't andere land; en de lan… man zyn Vee het water, om te drinken, aan moest dragen, o… het te behoeden voor van dorst te ſterven; of aan deze omſta… digheden mede de vermeerdering der Veepest toe te ſchryven z… laat ik in 't midden. —— De Boekweit was byna geheel we… en de meeste ſoorten van Kool, Aardappelen, en andere Vel… vrugten, leden zo groote ſchade, dat indien de nog even by ty… ingevallen Regen niet een overblyffel behouden had, het gebr… aan deze, voor 't gemeen allernoodigſte, voortbrengſelen, in d… Winter jammerlyke gevolgen zou gehad hebben.

Een tweede ongelukkig gevolg waren op nieuw de zwaare Ziekten onder de Menſchen. —— Veelen met my vleiden zig, uit aanmerking der zo aanhoudende, anders lugtzuiverende en nog al veel met een matig koeltje doorwaajende NO winden; dat de hitte nu die gevaarlyke uitwerkzelen niet hebben zoude, die men in 't voorleden jaar ondervond; maar de uitkomst toonde anders —— over 't geheel moet men zeggen, dat, ſchoon ſommige plaatſen veel minder, andere zwaarer bezogt waren dan in 1779, de Ziekten en Sterfte nagenoeg even ſterk in beide jaaren hebben geheerscht. —— Hier te *Amſterdam* zyn ten naasten by evenveel, te *Haarlem* meer Menſchen in dit najaar geſtorven als in 't voorige, en 't getal der dooden in 't geheele jaar was 10536, een hoogte tot welke het ſlegts 4 maal in deze eeuw geſtegen is; en die nog aanmerkelyker word door 't volgende tafeltje:

	zyn weeken	was 't getal	is ieder week
van 29 Aug: 1779 tot 11 Maart 1780	28	6999	250
van 12 Maart tot 2 Sept: 1780	25	3541	142 omtr.
van 3 Sept: 1780 tot 10 Maart 1781	27	6460	239 ruim
29 Aug: 1779 tot 10 Maart 1781	80	17000	225

Als men van de eerſte 28 weeken de 2 eerſte en 2 laatſte aftrekt, blyft in 24 weeken van 12 Sept: 1779 tot 26 Febr: 1780. 6259, zynde dooreen omtrent 261, 't hoogst 315, 't laagst 200, behalven 1 week 190. Trekt men van de laatſte 27 weeken de 3 eerſte en

't laatſte af, blyft in 20 weeken van 24 Sept: 1780 tot 10 Febr: 1781. 5169, is dooreen 258 à 259, 't hoogst 306, 't laagst 212.

Het onderzoek der middeloorzaaken van die ongewoone Sterfte, laat ik den Heeren Geneeskundigen over; maar zeker is 't, dat, hoon het Weder in een groot deel van 't jaar veel van het voorden jaar 1779 verſchilde, (hoewel ook *Maart*, *Mai* en *Juni* vry wel vergeleken kunnen worden) de maanden *Augusti* en *September* o veel gelykheid gehad hebben, dat het geen wonder is dat het ſelfden dezelfde uitwerkzelen hebbe voortgebragt (*), men denkt ook dat het groot gebrek aan Regenwater in deze Stad, en het egte water, dat veele hebben moeten drinken, daar veel toe gedaan heeft.

Na dezen uitſtap keer ik weder tot daar ik gebleven ben; den 3 *September* was de dag, die, (in dit geval tot ieders blydſchap) an dit mooje weer een einde maakte, door een aanhoudenden regen, van 's avonds 6 tot 10 uuren; die zig den 19 vroeg hertatte, en dien geheelen dag tot 's av: 6 u: duurde; op den volenden 20 viel tegen den middag een ſterke donderbui, die de ugt voorts geheel veranderde, en 's avonds en 's nagts van een waare plasregen met hevigen Oosten wind gevolgd werd: op die wyze zyn de regens in 't overige van *September* voortgegaan; s morgens vroeg den 25, en 's avonds den 29 hadden wy 2 eer zwaare onweeders; vooral het laatſte: de hoeveelheid gevallen water was in die maand *September*, volgens alle gemeen gemaakte waarnemingen, omtrent of ruim 60 lynen, en daar zig lit alleen tot de 13 laatſte dagen bepaalt, volgt daar uit dat de egens in dien tyd zeer zwaar geweest zyn; op den laatſten avond daalde de Barometer tot 28. 10½ lyn, zynde 't eenige voorbeeld nder 29 duimen in die maand; maar in de eerſte dagen van *October* is 't in de Jaaren 1763, 65 en 67, gebeurd, gelyk die nu ook op den 2 en 10 *October* nog 1 lyn lager kwam, beide maen met ſtormige ZW winden, zynde de Barometer in die Wynmaand aan groote veranderingen onderworpen en gemiddeld laag geweest, als ook 't grootſte deel van *November*, zo dat de middelhoogte in 57 dagen van 29 *Sept:* tot 24 *Nov:* niet meer was dan nauwlyks 29 7⅔ lyn.

Voorts bleven de Regens het grootſte deel van *October* aanhouden met veel ZW winden —— de warmte in die maand was ery meer dan middelmatig, en meest eenparig: doch 't was zeer yzonder dat wy in dezelve de grootſte *koude* hadden in 't *begin*, 's morgens den 6, 43 gr: en de grootſte *warmte very laat*, s mid: den 18. 68½ gr: beide trappen zyn niet gemeen, vooral de

(*) Dit ziet op eenen, anders zeer gemoedelyken, brief over dit onderwerp, uit Haarlem dit najaar door den druk gemeen gemaakt: 't is jammer dat men, de Opperoorzaak erkennende, van geen middeloorzaaken weten will; evenwel nog erger als men doet de tweede oorzaken de eerſte voorzicht.

de laatſte, die nog te merkwaardiger was om dat de wind juist op 2 u: NNO liep zonder de warmte te verminderen; doch op den volgenden 19 werkte dit Weder een ſtormige ZW wind uit: buiten de 3 nu gemelde ſtormdagen was 't weder zeer bedaard, en daardoor de kragt der winden weinig meer dan 4 gemiddeld.

November had' byna 't zelfde regenagtige en donkere Weder als *October*, behalven dat het naar den tyd vry kouder was, en op den 9. 17. 23 à 25 en 30 reeds vry ſterk vroor —— de 6 was een zeer aanmerkelyke dag, op welken ik de volgende extra waarnemingen gedaan heb:

		Bar.	Th.			
's morg:	7 u:	29. 7¾	40	N	0	omtr. helder.
——	9-	— 7	40½	NO	0	dampig.
——	11-			W	6	donker.
's mid:	12-			——	8	Regen.
——	1-			WtZ	8	natte ſneeuw.
——	1¾ 1¾	— 5	40½	——	8	donker.
——	2¼		38½	——	10	natte ſneeuw.
——	3	— 4½	38	——	10	hagel.
——	3¼ 4			ZZW	8	zwaare Regen.
's av:	5			NNW	16	—— ——
——	6-	— 3½	38	——14 à 10		donker.
——	10-	— 4½	37	——12 à 8		——

de volgende 7, als ook 13 en 14 waren mede zeer onſtuimig, anders de winden bedaard, en de ſtreeken veranderlyk, in 't laatſt Oostelyk.

Deeze Oostelyke wind deed den Barometer ſterk ryzen, en de Kwikkolom bleef de geheele maand *December* door, behalven een paar middelmatige dagen, den 21 en 22, zo ongewoon hoog, dat de maand gemiddeld hield 30. $2\frac{61}{75}$ en de 23 dagen van 27 *Nov:* tot 19 *December* 30. $4\frac{5}{75}$ —— 't welk vry na kwam by 't begin van 1779, en de maand ook omtrent evenaarde met *December* 1762, de hoogſte ſtand was den 19, 30. 6¼ lyn.

Deze Wintermaand heeft nog eenige aanmerklykheden opgeleverd. In 't begin bleven de Oostewinden regeeren tot den 8, die ons ook merkelyke Vorst aanbragten, vooral den 6 en 7 met zware mist en waare yzel, den 8 werd de lugt zagter en vry warm naar den tyd tot den 16, en in deze 8 dagen van 9 tot 16, woei zonder afwyking een NW en NNW wind, 't welk in deze maand zeldzaam is, te meer daar het weder zeer bedaard, zonder eenige hagel- of ſtormbuien, bleef, gelyk de geheele maand ongemeen ſtil was, en ook zo droog dat nauwlyks meer dan wat motregen gevallen is, op den 17 haalde de Oostewind weder over, en 's avonds den 18 begon de doorgaande Vorst, die den 20 alle Scheepvaart deed ſtil ſtaan, en behalven eenige ontlating op den 23 en 24, vry ſtreng aanhield tot 's nagts tusſchen 28 en 29; waar op een zagte dooi het jaar beſloot, doch die in 't begin van *Januari* 1781 haast

: weder door een sterke Vorst werd afgebroken, welke met ig verpozing tot den 27 aanhield, wanneer den 28 de door- de dooi begon, en den 5 à 7 *Februari* de Vaart, na 7 wee- stilstand, herstelde; zo dat deze Winter 1781 weder, even le voorgaande, juist niet hard, doch nog minder zagt te noemen, en alleen 8 à 10 dagen vroeger ingevallen en weder opge- len is, evenwel is nu het ys dikker geweest; denkelyk om de koude meer dagen agter een sterk heeft doorgezet, en it zonder sneeuw, behalven in de laatste dagen der Vorst. — De felste koude egter heeft den trap van 15 *Januari* 1780 bereikt, en dezelve had niet plaats in *Januari* 1781, toen de te Therm: 19 gr: was, maar den 28 *Dec:* 1780, wanneer myn rm: 's morg: ten 8 u: op 17, en ten 9 u: op 15½ gr: wierd gedrukt met nevel; doch op denzelfden dag 's av: 11½ u: was gerezen tot 33 gr: en de ontlating begon.

e uitkomsten myner waarnemingen in 1780 waren als volgt:

80	Barometer hoogst	Barometer laagst	Barometer gemidd.	Thermometer hoogst	Thermometer laagst	Thermometer gemidd.	kragt der winden	Regen te Haarlem
::	30.3½	28. 7½	29. 8^{75}	42½	11½	31^{41}	2^{5}	14
r:	— 5	29. 1½	— 10^{5}	47	28	36^{23}	4^{5}	16
art	— 5¼	— 4½	— 10^{83}	67	36	40^{79}	4^{7}	6½
il	— 2¼	28. 8¼	— 7^{28}	63	35. 34	45^{13}	4^{7}	52½
i	— 3-	29. 6-	— 11^{8}	83½ 84	46	57^{36}	4^{2}	1[illegible]½
i	— 3¼	— 8-	— 11^{52}	83.83½	47½ 46	61^{11}	3^{9}	13
i	— 3¼	— 8¼	— 11^{80}	78½ 79	53	64^{7}	3^{8}	22
g:	— 2-	— 9½	30. 0^{27}	82½ 83	60. 57	69^{80}	2^{5}	7½
t:	— 2½	28.10½	29. 9^{85}	78	50	62^{51}	2^{8}	64
:	— 2½	— 9½	— 8^{14}	68½	43	53^{13}	4^{1}	43
:	— 5¼	— 10½	— 8^{69}	52	27½	41^{68}	4^{0}	36
:	— 6½	29. 8¼	30. 2^{63}	47½	17. 15½	35^{22}	2^{2}	3
	30.6½	28. 7½	29.10^{523}	84	11½	50^{509}	3^{79}	24d:2 l:

hoogte van den *Barometer* was dus circa ¼ lyn meer dan middelmatig, on ¾ lyn minder dan in 1779; die van den *Thermometer* ook byna : boven de middelmaat, hoewel 3⅓ gr: minder dan 1779, en $\frac{10}{11}$ gr: der dan 1778; de grootste trap der hitte was op den 30 *Mai*; wel eenige dagen in *Augusti* heeter waren als men den *gehee-* dag rekent. ——— De *kragt der winden* was byna gelyk met 8, en omtrent ½ meer dan 1779, —— het jaar had 145 *drooge en*, —— *heldere* en *omtr: heldere* lugt heb ik maar 320 maal getekend; 't welk, als men de ongemeene helderheid van *Au- ti* en *September* in aanmerking neemt, in het overige van 't jaar weinig is —— *hagel* heb ik 44 maal en *sneeuw* 51 maal aan-

getekend; maar *ſtorm* hebben wy zeer weinig gehad, op niet meer dan 8 dagen, dus nog minder dan in 1779.

Wy hebben in dit Jaar minder Z en ZO en meer O en NO winden gehad dan in een der 5 voorige die ik waargenomen heb; maar dit en meer andere byzonderheden, ſpaar ik tot eene andere gelegenheid.

Verſcheidene aanmerkelyke klimmingen en dalingen der warmte hebben wy in dit jaar gehad; de voornaamſte waren, tuſſchen 4 en 5 *Jan:* 13. 14 en 15 dito; tuſſchen 25 en 26 *Febr:* 12 en 20 *Maart*; tuſſchen 27 *Mai* 's av: en 29's mid: tuſſchen 30 dito's mid: en 31 's av: 3 en 13 *Juni*, van 23 dito 's av: tot 24 's mid: 30 en 31 *Aug:* 11 en 16 *Sept:* en 28 *Dec:* —— verſcheiden daarvan zyn reeds hier voor opgemerkt; de overige zyn in de tafels te zien.

Dit jaar heeft over 't geheel, uitgezonderd *Augusti* en *September*, minder merkwaardigs uitgeleverd dan een der 5 voorige; 't ongemeenſte, behalven die maanden, was 't verſchil tuſſchen *Maart* en en *April*, de ſchielyk gekomen en vertrokken groote hitte in 't laatst van *Mai* en begin van *Juni*, en de hooge Barometer in *December*.

Het moest weder een *warm* jaar genoemd worden; 5 maanden waren boven de middenmaat, *Maart*, *Mai Aug: Sept:* en *Oct:* 2 moet men middelmatig noemen, *Juni* en *Juli*, en 5 minder dan middelmatig of vry koud. *Jan: Febr: April*, *Nov:* en *Dec:* het welk dus door elkander middelmatig zou zyn, indien niet de zeer ongewoone warmte van *Maart* en *Augusti* elk wel ½ gr: dus te zamen de 1 gr: overwigt hadden gemaakt.

De Winter was dan tamelyk koud, het Voor- en Najaar door een gerekend middelmatig, maar de Zomer moet weder onder de heete geteld worden: komende in zyn geheel wel niet by dien van 1779, maar tamelyk wel by dien van 1778; want als men in beide jaaren de warmte der vyf maanden *Mai* tot *Sept:* rekent, zal 1780 het zelfs nog iets winnen: maar de Zomer van 1778 kwam en vertrok vroeger; wy hadden toen een *warme April* en *koude Sept:* nu een *koude April* en *warme Sept:* zo dat als men in beide jaaren 6 maanden *April* tot *Sept:* of ſlegts 4 *Mai* tot *Aug:* neemt, de Schaal merkelyk naar 1778 overſlaat; toen waren de 5 maanden van *April* tot *Aug:* 34 gr: en nu de 5 maanden *Mai* tot *Sept:* 21 gr: boven de middelmaat dier maanden, naar myne Veertigjaarige tafel; zo dat de Zomer van 1778 nog aanmerkelyker blyft.

De vrugtbaarheid van dit jaar 1780 geleek egter niet naar die der jaaren 1778 en 1779; de Veldvrugten waren in 't Voorjaar zeer agterlyk door de ſlegte *April*, en leden in den Nazomer veel door de droogte, gelyk reeds opgemerkt is; als mede de laate graanen; maar de vroege, als ook het hooi, zyn gelukkig ingezameld —— het geboomte heeft vry meer gegeven dan het in 't begin beloofde.

Daar de groote hitte van *Augusti* het loof van veele boomen had doen verdroogen, deed de aanhoudendheid der warmte in *September* wel weder, uit verſcheidene vooral wilde Kastanjeboomen, een

een nieuw groen ſpruiten, ook zelfs beginzels van bloeiſel; maar de regens in 't laatst dier maand ſchielyk zo zwaar wordende, hielden deze zeldzaamheden, die in 't voorige jaar zo menigvuldig waren, nu geen ſtand.

Verſcheiden Natuurkundigen hebben iets op met eenen 19 jaarigen kring van 't Weder; by het ſlot myner aanmerkingen op 1779, merkte ik in 't voorbygaan op, dat zulk een kring door niets minder begunſtigd wierd dan door de overeenkomst tusſchen 1779 en 't ongeſtadige en windige jaar 1760; maar indien men jaarlyks zo veel gelykheid kon vinden als tusſchen 1761 en 1780, zou die ſtelling by my vry wat ingang vinden: de warme *Maart*, koude *April*, ſchielyke hitte in 't laatst van *Mai*, ongeſtadige *Juni* en *Juli*, zeer warme *Augusti* en *September*, tamelyk koude *November* en *December*; leveren zo veel overeenkomst op, als men ſchaars tusſchen twee andere jaaren zal vinden; *Januari* en *Februari*, toen zeer warm, nu vry koud, en *October* toen zeer koud, nu tamelyk warm, maken het eenig in 't oog loopend verſchil: alleen is de merkwaardigheid van *Augusti* en *September* dit jaar veel grooter geweest; *Augusti* 1761 bleef wel tot 1770 toe de warmst bekende, maar is door die van 1770 en 1773 geëvenaard, en die alle nu door de drie agtereenvolgende van 1778, 1779 en 1780 in hitte, droogte en ſchoonheid overtroffen.

Hier eindige ik myne aanmerkingen op dit jaar: en dus zal ik hier nog byvoegen:

Een kort berigt nopens de wyze myner Waarnemingen.

Myn *Barometer* is gemaakt door P. WAST, en zeer nauwkeurig zo in hoogte als verandering, zo dat ik dikwyls de ryzing en daaling reeds beſpeur, zo dra ik verandering in de windſtreek gezien heb: de hoogte is circa $\frac{1}{4}$ lyn minder dan die op 't huis Zwaanenburg, maar overeenkomende met nauwkeurige proef-barometers, zo van PRINS als BIANCHI, —— ik heb de aantekeningen tot hier toe gedaan in *Engelſche* maat, om dat zulks hier te lande in 't meeste gebruik gekomen is; maar vereerd zynde met het Lidmaatſchap der in 's Hage opgerigtte *Genees- en Natuurkundige Correspondentie*, welke, niet zonder reden, heeft geoordeeld, dat wy voegzaamst in ons land de *Rhynlandſche* maat gebruiken, in welke ook de juiste hoogte van 29 duimen vry nauwkeurig de middenſtand uitmaakt: zo heb ik my daar naar geſchikt, en begin dus met het jaar 1781 myne aantekeningen in die maat te doen, en wel in plaats van $\frac{1}{4}$ lynen in $\frac{1}{10}$ lynen, doch welke ik door 't enkele getal der tiende gedeelten zal uitdrukken. —— De overeenkomst tusſchen beide maaten is op mynen Barometer vry juist dezelfde als volgens de tafel daarvan door de gemelde correspondentie gemeen gemaakt; iets zeer weinigs, dat niet noemenswaardig is, komt de *Rhynlandſche* maat hooger; ik heb om nauwkeurig te zyn, de 6 laatſte maanden van 1780, in beide maaten aangeteken-

kend, en zie hier de uitkomst in de *Rhynlandſche*, ter vergelyking met de hier voor ſtaande tafel van 't geheele jaar.

1780.	hoogst	laagst	gemidd.
Juli	29. 4. 7	28. 9. 9	29. 1 $\frac{38}{100}$
Aug:	— 3. 4	— 11. 2	— 1 $\frac{72}{100}$
Sept:	— 4. 1	— 0. 6	28. 11 $\frac{48}{100}$
Oct:	— 4. 0	27. 11. 5	— 9 $\frac{69}{100}$
Nov:	— 6. 8	28. .0. 5	— 10 $\frac{36}{100}$
Dec:	— 8. 0	— 10. 0	29. 4 $\frac{17}{100}$

Myn *Thermometer* is mede van P. WAST, zynde de bol een [illegible] tige cilinder, beſloten in een glazen tubus, en geplaatst buit[illegible]n waards aan 't kozyn van een ſchuifraam genoegzaam regt tegen[illegible] Noorden: dezelve is ongemeen gevoelig voor de minſte veran[illegible]e ringen der warmte, en tekent zeer juist 32 gr: zo dra men 't eer[illegible]t begin van Ysmaking beſpeurt. Ik heb van denzelven reeds m[illegible]e gezegd in myne Verhandelingen over de voorige jaaren, als o[illegible] o van deszelfs verplaatſing 's morgens in den Zomer. Zie *Hede[illegible]na Vaderlandſche Letteroefeningen*, VII Deel, *Meng.* bl. 71 ——— il voeg thands alleen daarby: dat dezelve in dikwyls met verſc[illegible]hil lende lugtsgeſteldheid en Barometershoogte herhaalde proeven [illegible] al tyd in het mengſel van Ys en Water, of ſmeltend Ys of Sn[illegible]eu, komt op ſchaars 33 gr: —— dit is de gewoone verdeelingsw[illegible]yze van WAST, en, zo als my verzekerd word, ook geweest van PRIESTLEY; ſteunende op deze reden, dat die proef eigenlyk niet het *vriespunt*, op 't welk 32 moet ſtaan, aantoont; maar 't allerlaagſte punt van *dooi*, onmiddelyk *beneden* 't welke de Vorst begint.

Andere, volgens den beroemden Hoogleeraar VAN SWINDEN, en het plan der meergenoemde *Genees- en Natuurk. Correſpondentie*, 1 Stukje bl. 9: beweeren dat dit punt van ſmeltend Ys, als onbeweeglyk vast, dat is, 't welk door 32 gr: moet aangeduid worden, by welke zig ook BIANCHI voegt; dit maakt dus een verſchil van 1 gr: aan 't benedeneinde der ſchaal: en op het punt van *kookend water*, naar maate men dat met verſchillende Barometerhoogte, of op andere verſchillende wyze bepaalt, komt ook een verſchil van 1 tot 2 gr: uit; waardoor de Thermometers naar het eerstgenoemde maakzel doorgaands 1 gr: hooger moeten ſtaan dan die van het laatstgenoemde, wanneer beide even nauwkeurig gemaakt zyn; bygevolg die 1 gr: ligtelyk 2 gr: kan worden, naar maate in 't Schaleeren door den eenen of anderen kleine genoegzaam onvermydbare onnauwkeurigheden begaan worden. ——— Dit is, zeer kort, de uitſlag van een onderzoek, tot het welke my de Heer KALENBERG de eerſte aanleiding heeft gegeven, door zyn Ed. berigt van 2 gr: verſchil door hem gevonden tuſſchen Thermometers van WAST en BIANCHI, te vinden in de Amſterd. Courant van 31 Dec. 1778. Ik hoop, by welzyn, over deze en nog meerdere

dere verſchillende bepalingen der Schaal van *Fahrenheit* een breedere Verhandeling aan de Haagſche meergemelde *Correspondentie* te zenden, waar door de liefhebberen in ſtaat zullen zyn om (gelyk ik wensch *eenpaarig*) één wyze voor de beste te kiezen: en tot zo lang denk ik my te houden aan den Thermometer op welken ik nu 6 jaaren waargenomen heb, die onder de laagſte van het maakſel van WAST behoort, vooral in den Winter.

Evenwel heb ik van den eerſten *Augusti* af, eenen *Spiraal Thermometer* van BIANCHI (over welk maakſel ik ook voorneemens ben in de gemelde Verhandeling iets te zeggen,) naast mynen gewoonen gehangen, en aangeteekend; gaarne had ik deszelfs dagelykſche hoogte tevens in myne tafels medegedeeld, maar zulks wordt my tot myn leedwezen belet, door dien de Heeren Uitgevers dezer *Letteroefeningen* niet mogelyk vinden my meer dan één bladzyde voor ieder maand in te ruimen. Zie hier de uitkomst der 5 laatſte maanden van 1780 op dezen Spiraal Thermometer

1780	hoogst	laagst	gemidd.
Augusti	$81\frac{1}{2}$ 82	$60\frac{1}{2}$ $59\frac{1}{2}$	69^{13}
September	77	49	61^{57}
October	68	42	52^{18}
November	51	$26\frac{1}{4}$	40^{58}
December	$46\frac{3}{4}$	15. $13\frac{1}{4}$	$34\frac{4}{5}$

Vergelykt men dit met de tafel van 't geheele jaar op mynen gewoonen Thermometer, dan vindt men dat de verſchillen hoe langer hoe grooter worden, naarmaate de maanden kouder zyn; dit ſpruit deels uit de meerdere gevoeligheid van den Spiraal Thermometer by ſchielyke veranderingen (ſchoon by gewoone klimming en daling dit onderſcheid niets te beduiden heeft) deels misſchien door de verdeeling; want die Spiraal blyft in 't ſmeltend Ys op $31\frac{1}{2}$ gr: dus 1$\frac{1}{2}$ gr: laager dan myn gewoonen, daar 't verſchil naar boven toe iets kleiner is; en 't vriest nog niets wanneer die op 32 ſtaat.

Voorts is de hoogte van den Thermometer, wanneer 's middags de hoogſte en 's morg: of 's av: de laagſte ſtand buiten het gewoone uur inviel, onder aan de tafels geſteld; doch van den Barometer ſtaan doorgaands in dat geval 2 getalen in de kolom. ——— Zo Barometer als Thermometer hangen 9 à 10 voeten boven den grond.

De winden teken ik aan naar de volle 32 ſtreeken van 't Compas, doch de ſtreeken van den vierden -- naast die van den tweeden rang ſtaande, b: v: NOtN &c., welke by al te flauwe of al te ſterke winden dikwyls niet wel van de naastgelegen ſtreek te onderſcheiden zyn, maken op myne tafels, gelyk op alle die my bekend zyn, het kleinſte getal uit. ——— Ik bediene my van verſcheidene windwyzers, die ik in myn gezigt heb, te zamen ver-

kend, en zie hier de uitkomst in de *Rhynlan* ,2 streeken tot 8, en met de hier voor staande tafel van 't gehee' plan der G. en N. Cor-

	hoogst	laagst
1780		
Juli	29. 4. 7	28.
Aug:	— 3. 4	—
Sept:	— 4. 1	—
Oct:	— 4. 0	
Nov:	— 6. 8	
Dec:	— 8	

en, doch heb nu volgens de *eerste* bepaald. Twee , reken ik elk voor ½. — ..g windwyzers aan kan, neem ..aat; maar kan ik daar door ook aan.

..drukt in getalen op die wyze die te ..e plan, bl. 16, 17; wordende gerigt ..ng der Koornmolens, van welke ik ver- ..ng vergelyken kan; komende kortlyk hier

Myn *Thermometer* is
tige cilinder, besloten ..stil
waards aan 't kozy ..weinig wind
Noorden: dezelve ..tige of bekwame koelte
ringen der warm ..tyve koelte of vry wat wind
begin van Ysr ..11. sterke wind
gezegd in m ..13. zeer harde wind
van deszelf ..15. stormig
Vaderland ..16. doorgaande storm.
voeg th
lende
tyd
kor
v

..met ongelyke rukken waait, gelyk dikwyls by hagelbuien, ..reken ik b: v. 4 à 8, 8 à 12 &c., maar als 2 getalen staan ..onder die a daar tusschen, dit is een teken dat 1. 2 à 3 uuren ..de gewoone waarneeming de wind verwakkerde of verflauwde; gelyk ook 2 streeken nevens elkanderen zulk eene verandering in de streeken te kennen geven.

Ik weet zeer wel dat deze bepaaling van de sterkte der winden veel willekeurigs en onvolkomens behelst, evenwel is dezelve, myns dunkens redelyk voldoende tot dat einde der Aantekeningen, om die van verschillende tyden en plaatsen onderling te vergelyken; getuige zy de gelykheid der uitkomsten tusschen myne aantekeningen en die te Breda, als ook in 1775 die op 't huis Zwaanenburg; alwaar men in de volgende jaaren, volgens de eigen erkentenis van den Heer BRUNINGS, *Haarl. Maatsch.* 19 D. de getalen kleiner genomen heeft.

Het doet veel tot de nauwkeurigheid, als men, gelyk ik doen kan, verscheiden molens vergelykt; en men krygt, die bepaaling eens vast hebbende, een hebbelykheid om gemaklyk door gezigt, gehoor en gevoel te weten, hoe veel men aantekenen moet, als men ergens is daar men geen molens zien kan, en by donkere avonden of als de molens niet malen.

Het is zeker, een goede windmeeter zou nog beter zyn: maar behalven dat men 't nog niet eens is over den besten, zo zou ik niemand raaden zelfs den allerbesten te gebruiken, dan die een zeer opene ruimte heeft, en veel ledigen tyd, om zeer dikwyls, by verheffing of verslapping van den wind, het werktuig raad te plegen;

'vks ſlegts 3 of al was 't 6 maal aan te tekenen
et werktuig aanduidde, enkel op het tydſtip der
ns dunkens nog veel onnauwkeuriger zyn,
's de molens —— het ware te wenſchen dat
'vond, die beſtendig werkzaam kon blyven
op welken een potloot, of iets anders,
einſte verheffing van den eenen tot den
te zien gaf.
d druk ik uit door *helder*, *omtrent helder*,
olkig, *zwaare wolken*, *betrokken*, (als de lugt
et dunne wolkjes of ſtreepen overdekt is) *zeer be-*
e lugt grootendeels donker of met wolken, doch niet
r bezet is) en *donker*. ——— De ruimte van ſlegts *éene*
ruk, binnen welke ik myne maandtafel beſluiten moet,
: my die uitdrukkingen meer dan my lief is te bekorten,
s zyn ze willekeurig op de drukkery nog meer bekort:
ertrouw ik, dat men, met eenige oplettendheid, dezelve
grypen; als ook die van *Regen*, *Hagel*, *Sneeuw*, *Mist*,
Weêrlicht, *Noorderlicht*, &c. —— eens vooral verzoek
lgende in 't oog te houden, ſchoon ook wel nu en dan
urigheid daar in begaan is:

h is helder	H hagel
w wolkig	wl weêrlicht
d of do. donker	D donder
b betrokken	B blixem

el het voornaamſte zyn waar van de verkorting dubbel-
l konde veroorzaaken.
ſcheiden bewoordingen naast elkanderen in de kolom
geſteldheid toonen de orde der veranderingen; door-
oont de eerſte uitdrukking der tweede waarneming van
hoe het 's mid: ten 2 u: en die der derde, hoe het
10 u: geſteld was: egter met eenig onderſcheid; als het
id: 12 u: begint te regenen, en 't houdt voor 2 u: weer
zet ik dien Regen nog by de morgen — en niet by de
urneming; maar houdt de regen aan tot na 2 u: dan teken
iet meer by de eerſte waarneming, maar ik begin 'er de
ede; en zo in andere gevallen. — Het geen 's nagts ge-
:o dit al meest na 12 u: is, ſtel ik doorgaands by den
dag.
rretjes in de kolommen van Barometer en Thermometer
hoogſte en laagſte ſtanden in de maand aan: en de ge-
hoogte van die beide, als ook van de krachten der win-
opgeteld, en door 't getal der gewoone waarnemingen
ſtaan onder de ſtreep, na den laatſten dag der maand vol-
tgedrukt, — overal waar 2 getalen in éene waarneming
het gemiddelde tusſchen die beide in de optelling geno-

Gaar-

Gaarne zou ik den *Regen* en de *Uitwaſeming* ook waarnemen: maar de ruimte die ik agter myn huis heb is niet groot genoeg om dit zo nauwkeurig te doen dat men daarop vast kan gaan; behalven dat my de tyd ontbreekt om my dieper in deze liefhebbery te ſteken.

De *tyd* der waarnemingen is 's morgens ten 7. 's middags ten 2 en 's avonds ten 10 uuren, alles ten hoogſten ½ uur vroeger of laater onbepaald; behalven dat ſomtyds, hoewel niet altyd, op Zondag de middag aantekening ten 12 à 1 uuren geſchiedt, en de morgen aantekening van *half October* tot het *einde van Februari* wat laater, en in 't kortst der dagen ten 8 uuren geſchiedt, gelyk ik reeds te voren gezegd heb: Zie *Natuurk: Verhand:* V Deel, bl. 698.

AMSTERDAM, 1 April, 1781.

PROBUS.

Een eerwaardige gryzaart had, het leven der Stedelingen moede zynde, voor zig, in eene aangenaame landſtreek, een Buitenverblyf gekogt, om daar het zielſtreelende van eene verkwikkelyke ſtilte te genieten. —— Van zyne bezigheden, (de Man was een Koopman,) ſcheidende, gaf hy zyne zaaken aan zyn kleinzoon over. —— „ Zie daar, jongeling! (zeide hy, terwyl hy hem de „ hand drukte,) ik ſtel u hier van in 't bezit; gedraag u braaf en „ eerlyk; zyt yverig; ik heb 'er myne beste kragten aan opgeof„ ferd; en ik heb, door eene behoorlyke winst, en door den zegen „ des Hemels, een tamelyken rykdom verkregen. —— Ik dank „ den Hemel, (vervolgde hy, terwyl de blydſchap van zyn wezen „ ſtraalde) dat ik nu het weinige van myne dagen overig aan myne „ eenzaame overdenkingen mag wyden; en de volmaaktheden van „ myn Schepper beter mag bemerken, door de beſchouwing van „ een verrukkelyk oort, waarin elk kruidje, elk plantje, my de „ goedheid van den Vader der natuur doet kennen, en my tot zy„ nen lof opwekt." —— De Gryzaart had de dagen van den winter reeds overlang geteld. —— De Lente kwam nu aan; hy maakte zig tot zyn vertrek gereed, en vertrok, in de helft van dit ſaiſoen, met zyn huisgezin, om het genoeglyke van het Buitenleven te ſmaken. —— Hy had geene gedurige bezoeken, die het buitenleven laſtig maaken; trouwens, dit was zyn oogmerk niet; behalven de bezoeken van zyne waardige kinderen, die deel namen in zyne genoegens en tedere aandoeningen, zogt hy geen verkeering in de waereld.

Onze Gryzaart was nu in 't bezit van dit zig voor lang voorgeſteld geluk; hy gedroeg zig hier als een Christen, als een Christen Wysgeer. —— 's Morgens, wanneer de zon zig uit het Oosten ver-

verhief, liet hy zig reeds op een naby liggenden begraasden heuvel vinden, om zyne gebeden vol vuurs en verrukking aan zynen Weldoener op te dragen: dit gedaan hebbende, ging hy, in vervoering over zulk een morgenſtond, over 't ſchoon der natuur, terwyl het vergenoegen een zagt waas over zyne kaaken blies, naar zyne wooning. Hier vondt hy reeds zyn ontbyt gereed; 't geen hy, onder 't opzingen van een lofzang, met zyn huisgezin gebruikte.

„ Ach! (borst hy dan dikwerf uit, terwyl een traan van tedere „ Godsvrugt hem in de oogen biggelde) welk een geluk geniet „ ik..? waardoor heb ik dit verdiend? Hoogſte goedheid! veele „ braaven zugten; ik ben blyde; anderen moeten ſpaarzaam leven, „ en gy...! gy.. hebt my meer geſchonken, dan ik nodig heb! „ anderen moeten zwoegen onder veele, en zomtyds zwaare, „ bezigheden, en ik... ach! wie ben ik? — wat ben ik meerder! ik ſmaak de verkwikkelykſte de onbezorgdſte rust. — „ In de jeugd van dezen dag, in den morgenſtond, lacht my „ alles reeds toe; ja! nauwelyks heb ik het logge dons verlaaten, „ of, al weder een nieuw bewys van de zorg voor uwe ſchepſelen, „ gy verkwikt my met het aangenaamſte en beste voedzel. — „ Daarenboven, geniet ik dit onſchatbaar voorregt, — ik zink „ weg in bewondering...! dit alles aan te merken als geſchenken van myn Vader, ja! van de met my bevredigde Godheid. „ — Myn Vader zorgt voor my! — Ja! uwe voorzienigheid heeft my zelfs geplaatst in dit verrukkend oord, om myn „ geluk te volmaken.

„ Laat ik my dan, ô Vader! meer en meer in uwe liefde „ baaden, al meer en meer uwe goedheid eerbiedigen; uwe deugden en volmaaktheden, zo ver de bepalingen van mynen „ geest zig uitſtrekken, leeren kennen! — Dat ik dan nooit uwen „ wil wederſtreve. Neen! dit weet ik; alles moet tot bevorderring van myn geluk ſtrekken, ja zelfs het kwaad, dat gy my „ zoud toezenden, is geen kwaad, wanneer ik let op de gevolgen; „ neen! het is loutere goedheid zelve, het ſtrekt tot verheerlyking „ van den oorſpronk der liefde." — Hier zweeg myn vroome Gryzaart, en hield zyne vonkende oogen vol geloof en vergenoegen naar boven geſlagen.

Den ganſchen dag was hy vrolyk en vergenoegd, en van zyne lippen vloeiden niets dan Gods-verheerlyking en bewondering: voornaamenlyk, wanneer hy het ſchoone der natuur met een nauwkeurig oog naſpeurde. — Dus ſleet onze Christen Wysgeer zyne dagen; en in zyne laatſte oogenblikken, gaf hy zyne onſterffelyke ziel zynen Maker over, vol geloof en dankbaarheid.

DE DWAASHEID DER VRYDENKERYE.

(*Eene Anecdote.*)

Geene woorden zyn, misschien, onder de veelvuldige, die, in de tegenwoordige betekenis, zeer veel verschillen van de oorspronglyke en strikte meening, verder daar van verwyderd, dan de woorden *Deïstery* en *Vrydenkery*. Het eerste, 't welk, in een bepaalden zin, niets anders betekent dan het Geloof in 't Bestaan eener Godheid, in tegenstelling van *Atheïstery*, of *Godlochening* (in welken zin ieder *Christen* een *Deïst* is,) wordt nu, in 't algemeen, gebezigd, om alle de zulken aan te duiden, die de *Christlyke Openbaaring* verwerpen. ——— Het woord *Vrydenkery*, geeft oorspronglyk ons het denkbeeld eens Mans, die, ontheven van volksvooroordeelen en bygeloof, de Waarheid met de edelste oogmerken, en beste inzigten, zoekt, en een diepen eerbied heeft voor de Godheid: dan tegenwoordig gebruikt men deeze benaaming van Persoonen, die, uit zugt om byzonder te weezen, en voor eerste vernuften bekend te staan, of, om te geruster de lusten van een boos hart op te volgen, waarheden, door alle eeuwen heen en in alle landen aangenomen, bestryden, die de heilige banden der zamenleevinge losmaaken, en de Hoop der Onsterflykheid, de sterkste prikkel ter Deugd en Gelukzaligheid, tragten uit te dooven: het gedrag eens Vrydenkers, 't zy hy zich door deeze beginzelen laat bestuuren dan niet, is verregaande dwaas, om het geen erger naam te geeven.

Eene Anecdote van den Heer M———T levert ons een merkwaardig voorbeeld op tot staaving van deeze bedenking. De Heer was een sterk *Vrydenker*, in den hedendaagschen zin dier benaaminge, en gewoon voor zyne vrye gedagten zeer onbewimpeld uit te komen. Hy schroomde geenzins zyne gevoelens, waar hy kon, te verspreiden. Zyne Huisvrouwe, eene vuurige Voorstandster van haar 's Mans gevoelens, was dikwyls gewoon aan tafel, openlyk, te zeggen: *Myn Heer, wy Deïsten!* Ten hunnen huize werden de verlocheningen der Waarheden, op welken deeze Vrydenkers het meest gelaaden hebben, zo menigmaal herhaald, en met zo veel klems aangedrongen, dat de minste Bedienden in Huis welhaast de les des Ongeloofs zo goed kenden, als hun Heer en Mevrouw, ten minsten even ruiterlyk daar over spraken. De Knegt, die de tafel diende, en zints lang gewoon was deeze lochandige gesprekken te hooren, maakte zich, in 't einde, diets, dat hy hier namaals, wegens zyne Misdryven, niets zou hebben te verantwoorden, en besloot zyn voordeel te doen met deeze nieuw aangenome leer; hy stal eenige dingen van groote waarde, en ging door met het Zilverwerk van Tafel. —— Hy werd nagezet, agterhaald,

haald, en met den buit beladen tot zyn Heer gebragt, die hem, in tegenwoordigheid van een gezelſchap zyner beſte Vrienden, ondervroeg. ——— In 't eerst wilde hy niet ſpreeken, of op eenige vraagen antwoorden: doch, gedrongen om rede te geeven van zyn ſchandlyk gedrag, verklaarde hy ten laatſten, met ronde woorden. „ Myn Heer, ik had u zo dikwyls hooren ſpreeken van de onmo„ gelykheid eens Toekomenden Leevens, en dat 'er naa den dood „ voor de Deugd geen loon, en voor de Ondeugd geen ſtraffe, te „ wagten ſtondt, dat ik in verzoeking kwam om den gepleegden „ Diefſtal te begaan."

Wel Schurk, hervatte de Heer M———T, *vreesde gy de galg niet?* Hier op vervolgde de Knaap, zyn Heer ſterk aanziende: „ Myn Heer, wat raakt dat u, als ik lust had om dien kans te „ waagen. Gy zelve hadt my de vrees voor de grootſte ſtraf ont„ nomen: waarom zou ik eene mindere vreezen?"

LIEFDESPOOR AAN DE NEDERLANDERS.

By gelegenheid der dreyige Overſtrooming in het Ampt van Maas en Waal en het Ryk van Nymegen.

'k Heb geen ſchatten, Neen! myn vrienden!
'k Heb geen rykdom, ver van daar;
Had ik ſchatten, had ik rykdom,
'k zou u byſtaan, droeve ſchaar!
'k Zie uw rampen, Vaderlanders!
Hoe ontroert uw ſtaat myn hart!
Hoort myn zugten, kent myn traanen!
Tekens hoe me uw lyden ſmart.
'k Wil toch iets, myn Vaderlanders!
'k zal iets tot uw heil beſtaan;
Vol van Christlyk mededoogen,
hef ik deezen Spoorzang aan.
Gy, gy zyt het Nederlanders!
Nederlanders, zo beroemd
Om uw milde liefdegaaven,
waar uw naam ſlechts wordt genoemd,
Gy, gy zyt het, trouwe vrienden!
Wien dit Lied wordt toegewyd.
Gy, die van 's Lands oude deugden
nog niet gantsch verbasterd zyt,
'k Zie de pylenbundel ſchittren,
vastgeſtrikt door Vryheids hand,
Ja! 'er heerscht nog liefde en eendragt
in ons vrye Nederland.
Laat het woord van Oorlog klinken
in ons anders vreedzaam oord,
't Neêrlandsch volk vatt' moed en wapens,
eensgezindheid geev' het woord;

Ja! wy allen zyn nog broeders
van dit vry gemeenebest;
Wy bezitten nog de panden,
in der vadren bloed gevest;
Noemt men dan elkander Vrienden,
Broeders, in deez' vryen ſtaat,
Laaten 't niet ſlechts woorden blyven;
komt, betoont het in de daad;
Ziet, hoe mede Vaderlanders,
ongelukkig, hoofd voor hoofd,
Door het hoog gezwollen water,
van hun goedren zyn beroofd.
Ziet, dit wichtje derft zyn vader,
deeze Gaê haar Echtgenoot;
Hoort de Weduw, hoort het Weesje,
jamren om hun traanenbrood.
Huizen, dammen, weggezonken,
Vee verzwolgen in den Vloed,
Menſchen zonder dak en kleeders,
't al jaagt rilling door uw bloed.
Kinders, door de booſſte ziekte
van hun leeftyd, aangetast,
Worstlend met de bangſte ſmarten,
zien zich door den Vloed verraſt.
Hoort de trouwe moeder ſchreijen,
die het zieklyk kroost verloor.
Goede Godheid! leen die klagten,
leen hun ſmeeken, toch gehoor.
Gy, Gy liet de waters zwellen,
ryzen boven pyl en maat,
Doch Gy deedt het naar Uw Wysheid,
die 't begrip te boven gaat.
Straffend, bleeft Gy goedertieren,
daar gy zo veel nog behieldt.
't Is Uw goedheid dank te weeten,
dat niet alles is vernield.
Maar, barmhartig Opperweezen!
ſla Uwe oogen gunſtig neêr,
En de kwynende armoê gade,
zorg voor haar, ô Hemelheer! —
Dan wat ſmeek ik, Vaderlanders!
voor het Volk van Nederland,
't Werktuig van Gods goedheid zyt gy,
die bedeeld zyt door zyn hand.
Christnen! denkt aan uwen Meester,
die voor u geleeden heeft,
Staroogt op zyn liefdewerken,
hoort die wetten, die Hy geeft.

Lie

Liefde tot het Opperweezen,
Liefde tot den medemensch,
Dit 's de grondzuil zyner leering,
Liefde is nog zyn wil en wensch.
Zyt gy Christnen, Nederlanders!
en belyders van die Leer,
Zyt met een dan wet betrachters,
zyt gehoorzaam aan uw Heer.
Liefde moet door daaden blyken,
ſchoon oorſpronglyk in 't gemoed.
Ja! ik keur uw medelyden,
uwe ziels ontroering goed.
Maar, wat kan uw ſchreijen baaten;
't red den armen dorpling niet,
Hoor, het geen de ſtem der Liefde,
't geen de Godsdienst, u gebiedt.
Christus, die, uit loutre liefde,
voor ons eeuwig welzyn ſtorf,
Die, voor onze wanbedryven,
aan het kruis genaê verworf;
Christus zal u eenmaal daagen,
als hy 't Rechter ampt bekleedt,
Als uw Meester onderzoeken,
hoe ge uw ſchatten hebt beſteed.
Welk een vonnis durft gy wagten,
zo ge uw broeders hebt verſmaad?
Dient hun hier met uwe goedren,
met uw Liefde, met uw Raad,
Dan zal u de Vorst der Liefde
heil vergelden naa den dood,
Ja! al kost ge een waereld ſchenken,
't loon bleef nog oneindig groot.
Komt dan, dierbre Vaderlanders!
dat ge uw eigen heil beſlist,
Werpt vol ootmoed, werpt vol blydſchap,
Gaaf op Gaaf in de Offerkist.
Toont uw hart nog onverbasterd;
dankend God voor uw geluk;
Smeekt Hem voor het heil uws naasten,
geeft verligting in hun druk.
Zoudt ge uw liefdepligt vergeeten,
waar gy daaglyks blyk van gaaft,
Daar gy andere Medebroeders,
in de Britſche kluisters laaft.
Neen! gy zult hun zeker byſtaan
door de vrugten van uw vlyt,
Toonen dat gy Nederlanders,
ſtaaven dat gy Christnen zyt.

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, FEBRUARI, 1781

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 0-8	39	WZW	9	donk. ffofr.
	— 0-4	40½	—	9	R. donker
	— 0-2	39½	W	4	omt. helder
2	— 0-6	38½	WtW	4	betr. —
	— 2-0	42	NNW	3	omt. helder
	— 3-7	37½	N	2	betr.
3	* 5-1	36	NNO	2	—
	— 4-6	38½	ZW	4	donk. iets Sn.
	— 2-9	37½	—	6	— R.
4	— 1-0	40½	WtZ	4	iets R.
	— 0-4	42	W	6	donker
	28. 11 5	40	—	3	zeer betr.
5	— 10-0	40	—	8	donker R.
	— 9-8	41	WtZ	6	motreg.n
	— 10-0	41½	W	4	donker
6	— 10-5	41½	WtZ	4	motr. mist
	— 11-5	44	WZW	4	natte mist
	29. 0-2	42	WtN	2	—
7	— 1-3	41½	NW	2	zw. mist
	— 1-5	44½	—	3	donk. wolk.
	— 1-4	37½	ZW	1	o. held. —
8	— 0-0	38½	ZZO	2	—
	28. 10-5	48½	Z	2	betrokken
	— 9-6	46	ZW	2.8	—
9	— 8-5	47	—	10	iets R. wolk.
	— 8-0	48	WtZ	11	R. z. betr.
	— 10-0	42½	WZW	8	helder
10	— 10-5	41½	—	4	betr.
	— 11-3	46½	—	6	—
	— 11-5	43½	—	8	zeer betr.
	— 11-8	43½	—	6	donker
11	— 11-7	49½*	ZZW	8	betr.
	— 8-7	43½	—	10	—
	— 8-0	42½	—	10	zeer betr.
12	— 9-4	49	WZW	10	omt. helder
	— 5-5	46	ZtW	14	donk. zw. R.
	27. 11-6	49	WZW	16	z. betr iets R.
13	28. 3-2	46	W	14	— o. h.
	— 6-0	45	—	10	—
	— 5-5	43	—	8	omt. helder
14	— 4-0	45	ZZW	4	zw. R.
	— 6-4	42	WZW	6	zeer betr.
	Te				

	Bar:	Th:	Wind.		
15	28. 8-1	41½	WZW	6	zeer
	— 7-5	44½	NW	6	—
	— 8-6	39½	—	4	—
16	— 10-5	36½	—	2	o. hel
	— 11-5	42½	—	6	R. —
	29. 0-7	39	WNW	4	o. he
17	— 1-1	38½	—	2	zeer
	— 0-4	43	WZW	5	—
	28. 11-8	38½	—	6	R. I
18	29. 0-4	35½	NNW	4	wolk
	— 0-8	43	—	6	—
	28. 10-2	39	ZW	8	R.
19	—8 1 8 5	40	WNW to N	4	donl
	— 8-1	41	NW	4	z. be
	— 10-5	38	N	6	—
20	29. 1-5	37	NO	10	—
	— 3-1	38½	—	8	wol
	— 3-5	35	ONO	8	donl
21	— 2-4	33	—	8	Sn.
	— 1-3	35½	—	6	—
	— 1-1	35	—	6	zeer
22	— 1-5	33	NO	6	—
	— 1-6	36½	—	4	wol
	— 0-2	36½	NW	4	zeer
23	28. 11-5	35½	NtW	6	H. z
	— 11-2	38	—	6	Sn.
	— 10-7	33½	—	2	wol
	— 10-6	32	—	1	Sn.
24	— 9-8	38	WZW	5	—
	— 6-5	38½	ZW	8	R
	— 3-0	44	—	8	—
25	— 2-1	46½	W	4	z. l
	— 2-6	38	WNW	2	wol
	— 2-2	36	ZW	5	z. b
26	— 2-0	44½	WZW	5	wol
	— 3-5	38	W	4	—
	— 4-0	37½	—	4	—
27	— 0-8	38½	ZZW to ZO	10	R.
	27. 9-5	35	ONO to NW	8	Sn.
	28. 0-5	38	NtW	2	wo
28	— 7-2	45	NNW	5	z.
	— 10-7	40	—	2	o. h
	29. 1-0				
	To				

Den 3 nam: 3½ u: Th. 36
13 — 3 u: — 47
21 's morg: 8 u: — 32
27 's av: 7 a 7½ u: Bar: 27. 9½. of Eng: 28. 7½

28.	9 $\frac{83}{90}$	40 $\frac{52}{90}$	5 $\frac{8}{10}$

'NGELWERK,

AYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DKUNDIG VERSLAG VAN 'T GEEN, LANGZAMER- AANLEIDING GEGEEVEN HEEFT TOT DE KER- E VERDRAAGZAAMHEID DER PROTESTANTEN IN DE PRUISISCHE STAATEN.

:en uit zekere *Hoogduitſche Brieven, over den tegen- ;en Staat van den Godsdienst in dat Ryk;* gedrukt te *Leipzig*, 1778.)

teekende verdraagzaamheid, welke zo veel Gezin- onder het gebied van den *Koning van Pruiſchen*, illig, omtrent elkander in het ſtuk van den Gods- toonen, klinkt zeer wyd onder de Proteſtantſche n, en boezemt den aandagtigen beſchouwer van eringen in de Christen-Kerk een dubbele opmer- verwondering in. Men weet, dat zommige eene gaande verdraagzaamheid als een gunſtig teken, e dezelve als een kwaad beduidſel aanzien, ten an de volgende lotgevallen der Kerke. De toe- tyden moeten dit ontzwagtelen. Wanneer die heid niet tot eene volſlaagene onverſchilligheid, ook denke nopens de Christelyke Geloofsleere, —— zo die verdraagzaamheid, met andere woor- e aanleiding geeve, om alle vaste beginſelen der e leerſtelſels, welke verſchillende Aanhangen ge- ben, te verwerpen, 't geen, naar ons inzien, het geval is van de verdraagzaamheid in Duitsch- deelen wy; dat de Christelyke Kerk wel groo- weersbuiën dan deeze hebben boven het hoofd ge-

Spalding, *Semler*, *Steinhart* en andere, hoe verdraag- mtrent de begrippen, die andere over het Christendom n 'er zo verre af van alle leerſtelſels des Christelyken bodem in te ſlaan, en dus de Christen-menſchen in de weetenheid ten opzigte van 't geen de Christelyke o- leeraart, te laaten zinken, dat ieder hunner een leer-

gehangen. —— Dan wy willen in deeze ſtoffe niet dieper dringen. Ons oogmerk is alleen den Geſchiedkundigen Leezer genoegen te geeven, en Hem te doen zien, dat deeze verdraagzaamheid niet, eensklaps, verſcheenen, maar lang in de geboorte geweest is.

Zekerlyk heeft men het dulden van allerlei Godsdienstbegrippen, in den uitgeſtrektſten zin, aan den thans heerſchenden Koning, FREDERIK DEN GROOTEN, voornamentlyk, toe te ſchryven. Dan men moet tot afgelegener bronnen te rug treeden, uit welken de algemeene geest van verdraagzaamheid, in deezen ſtaat, eerst gevloeid is, —— uit welke dezelve zig verſpreid heeft, ſtaande de regeering der elkander volgende Vorſten; tot dat dezelve, van langzamerhand, onder het roemrugtig bewind van den thans gebiedenden Koning, onwrikbaar gevestigd is.

Eerſtelyk willen wy de verſtafgelegene oorzaaken dier Verdraagzaamheid opgeeven; —— Ten tweeden zullen wy die geene aanwyzen, welke wat nader aan onze tyden koomen; —— en Ten derden de allernaaste redenen te voorſchyn brengen, die aanleiding gaven om zo veel Gezinten van Christenen, op de vreedzaamſte wyze, met den anderen te doen verkeeren, en de wydst uit elkander loopende begrippen, om zo te ſpreeken, te vereenigen. Het kan den Geſchiedkundigen Leezer niet onaangenaam weezen daar van een volledig verſlag te hebben, en die zaak dus uit den grond te zien opgehaald. [Het oorſpronglyke is met *bylaagen* verrykt, die ons op de zekerheid der volgende zaaken, met alle gerustheid, doen afgaan, maar die te omſlagtig zyn, om in dit *Mengelwerk* geplaatst te worden.]

I. *Verſtafgelegene oorzaaken, die de Algemeene Verdraagzaamheid, in de Pruiſiſche Staaten, bewerkt hebben.*

Niet lange na de *Hervorming*, werdt tot deeze *Verdraagzaamheid* de grond gelegd, en op denzelven is verder die allerheilzaamſte inſtelling voor Kerk- en Burgerſtaat,

ſtelſel van het Christelyk Geloof, in hunne Schriften, verſpreid hebben, en daarvoor, met alle beſcheidenheid, yveren. Dus geeft hunne verdraagzaamheid geene gelegenheid tot onweetenheid en onverſchilligheid, in dat opzigte, welke gevolgen men, doorgaands, van de verdraagzaamheid vreest; en wat de betragting der Godzaligheid betreft, men weet, dat de evengenoemde Mannen dezelve, by uitſteekendheid, in hunnen wandel vertoonen, en daar op, voornamentlyk, by hunne Toehoorders aandringen.

ſtaat, „ van niemand in zyn geweten, wegens den Gods„ dienst, te verontrusten", door veele veranderingen in de *Pruiſiſche Staaten*, wyd en zyd gebouwd. ——— JOACHIM DE EERSTE was een Vyand van *Luther*, en van de *Hervorming*; maar geen Vervolger. Zyne beide Zoonen, JOACHIM DE TWEEDE, en de *Markgraaf* JOHAN, vervoegden zich ſchielyk by de *Lutherſche* Leer. De laatſte omhelsde dezelve eerst, in het openbaar, te *Kustrin*, in den jaare 1536, en verkoos HENDRIK FRAME, een zeer verdraagzaam Man, volgens het getuigenis zelfs van eenen Roomſchen Geestelyken, tot zynen Hofprediker en *Generaal Superintendent*. Dan niemand werdt ter navolginge zynes voorbeelds gedwongen, alzo die Vorst het voor een ge weetenaak aanzag, iemand met geweld tot den Godsdienst te dwingen.

JOACHIM DE TWEEDE nam te *Spandau*, in den jaare 1539, het *Lutherſche* Geloof aan. Het Hof, de Raad, de Burgers, mitsgaders eene groote party der Roomſche Geestelykheid omhelsden zyne keuze, en gebruikten het Avondmaal naar de wyze, die de *Lutherſche* hebben. Daar over viel het *Poolſche* Hof den Keurvorst lastig, en de Gezanten van Koning *Sigismund* werden gelast in *Berlyn* te weeg te brengen, dat de Keurvorst, nimmer, deszelfs Gemalin, eene Dogter van *Sigismund*, tot dat Geloof noodzaaken zou; aan welk verzoek de eerſte, met alle gewilligheid, voldeedt. In de Kerk-verordening, welke hy, in den jaare 1540, uitgaf, en waar na men zich, in *Brandenburg*, ten opzigte van Leer en Kerkgebruiken, ſchikken moest, ontmoeten wy een Artykel, dat ten klaare bewyze dient, hoe zeer hy de Christelyke Vryheid voorſtondt (*). En in 't jaar 1545 beval de Keurvorst, by gelegenheid, dat een Keur-

(*) Een ander deel van de Christelyke Vryheid is, dat we niet gehouden zyn ons te gedraagen naar de plegtigheden en regtsgebruiken der Moſaiſche Bedeeling. Het ſtaat den Christenen vry de gewoonten van hun Land, ook in dit ſtuk, na te volgen. De *Engelſche* mogen zich van het Engelſche, de *Franſche* van het Franſche, de *Romeinen* zich van het Roomſche *regt* bedienen. Aan deeze vastgeſtelde Wetten, voor zo verre ze niet met Gods wil ſtryden, hangt hy zyne goedkeuring, ja bekragtigt dezelve: gelyk geſchreeven is by *Rom.* XIII. *Alle magt is van God*; „ niet alleen de *magt* der *Jooden*, maar ook de *magt* van *andere Volken*." En de *H. Petrus* beveelt: *weest alle menſchelyke orde onderdaanig.* 1 *Petri* II: 13.

Keurvorſtelyke Kerkenraad wierd' opgerigt, met nadrukly-ke woorden, dat de andere Kerkvergaderingen, in de gewigtigſte zaaken, altoos den raad deezer Keurvorſtelyke byeenkomſte zouden inneemen; terwyl, langs dien weg, de magt der Geestelykheid beteugeld, en hunne veel gezag hebbende uitſpraaken, van tyd tot tyd, kragteloos gemaakt werden.

JOHAN GEORGE, zo deugdzaam als zuinig, deedt al zyn best, om de Verdraagzaamheid in den Godsdienst te bevorderen. By eene verandering des evengenoemden Keurvorſtelyken Kerkenraads, liet hy, in de neteligſte zaaken, eenige zyner Kamerraaden, mitsgaders zynen Kancelier, door deeze Vergadering roepen, op dat men, met alle nauwkeurigheid, de ter tafel gebragte ſtukken onderzoeken, en, met allen moogelyken ſpoed, vonnis ſtryken zou. 't Is waar, dat hy den Geestelyken de magt liet behouden, om te ſtraffen: maar niet, zonder bepaaling, en met uitdruklyk bevel, dat de Waereldlyke Regter het vonnis zou uitvoeren. Eenige jaaren laater voegde hy die Vergadering een weereldlyk perſoon tot Kancelier toe, en belette haar dus het ſtaan na de opperſte magt. Zyne liefde tot eensgezindheid was, buiten kyf, de oorzaak, dat hy *het ontwerp van eendragt* (*) in het openbaar, eerbiedigde. ——— MUSCULUS en CORNERUS moesten hier aan arbeiden, en niets was duidelyker, dan dat de Keurvorst de algemeenſte eensgezindheid, en de rust zyner Onderdaanen, op het oog hadt.

JOACHIM FREDERIK ſtondt de zaak der *Lutheraanen*, ten yverigſte, voor, en betoonde zich geen vriend van de *Hervormde* te weezen; dan vervolgde hen, in geenerlei opzigte. Zyne Ziel ademde vreede, en men kan geen voorbeeld van vervolging, onder deszelfs beſtier, bybrengen. ——— Dan onder alle, die men als de eerſte Bewerkers van de thans heerſcheride Verdraagzaamheid in de *Pruiſiſche* Staaten mag aanzien, verdient Keurvorst JOHAN SIEGMUND de eerſte plaats. ——— De Slag, dien hy met den Hertog van NEUFCHATEL, in *Duſſeldorp* voerde, maar byzonder de nederlaag, den laatſten toegebragt, deedt Hem, onder andere, tot de *Hervormde Kerk* overgaan. Hy nam de plegtigheid des H. Avondmaals, naar het gebruik der *Hervormde*, voor het eerst, waar, op den eerſten Kersdag van 't jaar 1613, en lag, hier door, den grond-

(*) *Formula Concordiæ.*

ig tot de Verdraagzaamheid, die de *Hervormde*, in zyn Ryk betoond hebben. Voor zynen overgang *Hervormde Kerk*, was hy den *Philippisten* al bygenegen, en liet zich, vervolgens, door de bengen, welke zyne Hovelingen, wel eer in *Frank*e *Palts* en *Holland* geweest zynde, van de eenvoudes *Hervormden Godsdiensts* gegeeven hadden, tot omtrent denzelven inneemen; dan de gemelde Slag ir toe de meeste aanleiding. Deeze overgang was et Graafschap *Brandenburg*, inzonderheid voor de n van den Godsdienst, van het grootste gewigt. ne goedkeuring werdt eene belydenis ingevoerd, die *vormde* Kerk ten regelmaat moest dienen; maar geen *Lutherſche* Belydenisſe dwong men tot de aanneer zelve. Zelfs liet de Keurvorst de grootste oogluyken, by gelegenheid, dat de *Lutherſche*, op het aanran een Geestelyken der St. Pieters Kerke, oproer ten, wegens het wegvoeren der Beelden uit den En op den algemeenen Landdag te *Soldin* beloofde erplegtigst, van geene vervolging te zullen aanregegens den Godsdienst; en dat hy, ten opzigte van stelyke zaaken, niet de minste verandering dagt te , nog in den *Lutherſchen* eerdienst, nog in het regt *roonſchap* (*), nog in den *Kerkenraad*.

n jaare 1614 liet hy een merkwaardig Bevelschrift , strekkende tot aanspooring der Geestelyke, om cheidenheid en gemaatigdheid, op den Predikstoel, n blyken; en alles te weeren, 't geen aanstoot gecen vreede der Ziele stooren, en de belangen van erk benadeelen konde. Ieder aandagtig beschouwer endragtlievende uitschryving bemerkt daar in reeds len dier Godsdienst-verdraagzaamheid, welke de geerende Monarch, tot geluk zyner Staaten, op n' vasten voet gebragt heeft. —— Agtervolgens erwys, dat de Leeraars BERGIUS en PELARGUS hem elden, stondt de Keurvorst, nopens het stuk van de *g der genade*, in het gevoelen van ARMINIUS, die *nd* veroordeeld werdt, en van daar kwam het, dat de *Nationaale Synode*, te *Dordregt* 1618 en 19 byroepen, niets te doen wilde hebben, en geen erde daar toe afgevaardigde (†). Zekerlyk vindt men

t regt van *Kerkelyke* aan te stellen.

halven de byzondere gevoelens van den Keurvorst, wegens

men in deezen ſtap eenen van de merkwaardigſte gronden, op welken de edelſte geweetens-vryheid, in deeze Staaten, verder is voortgeplant.

Onder den ongelukkigen Keurvorst GEORGE WILLEM, werdt de zogenaamde *dertigjaarige Kryg* gevoerd. De liefde tot de *Proteſtanten* voerde hem, maar tot zyn eigen ongeluk, in deezen verwoestenden Oorlog, die hem onnoemlyke ſchatten kostte, en wiens uitflag hy niet beleefde. Hy ſtierf, in den jaare 1640, te *Koningsbergen*, met veel hartzeer en kommer wegens zyne zo ongelukkige regeering.—— Deeze zyn de verſtafgelegene oorzaaken, die het dulden van allerlei gevoelens over den Godsdienst, in de *Brandenburgſche Staaten*, bewerkt hebben. —— Wy gaan over tot

II. *Nadere oorzaaken, die deeze Algemeene Verdraagzaamheid bevorderd hebben.*

Wy vinden ze onder de roemryke regeering der Keurvorſten FREDERIK WILLEM, en FREDERIK DEN EERSTEN.

FREDERIK WILLEM nam de belangen der *Hervormde*, in de *Weſtfaalſche* Vreede-onderhandeling, met eene ongeloofelyke moeite, ter harte, en zegenpraalde, eindelyk, voor deeze Geloofsgenooten. De *Hervormde* drongen, namentlyk, op eene onbepaalde vryheid van Godsdienst-oefeninge, en de Keurvorst liet hunne zaak, door zyne Gezanten, afzonderlyk bewerken. Dan zeer veel zwaarigheden ontmoetten zy by de Keizerlyke en Roomſche Afgevaardigden. ——— 't Kwam, namentlyk, in de geheele Oorlogsverklaaring, enkel om den Godsdienst begonnen, op de beantwoording deezer vraage aan; „ Is het regt van den „ Godsdienst te hervormen verbonden aan het regt van re„ geeren; zo dat elk Landsheer, naar zyn eigen welgeval„ len, eenen anderen Godsdienst kan invoeren, dien zyne „ Onderdaanen, tot dus verre, niet beleeden hebben?" —— Deeze vraag was voor alle ook een twiſtappel, vermits een ieder eenen byzonderen Godsdienſtigen aanhang toegedaan zynde, verſchillend, over het Chriſtelyk Geloof dagt. De ge——

de algemeene genade, vaardigde hy ook niemand na de Hollandſche Algemeene Kerkvergadering af, vermits hy voorzag, dat in de veroordeeling van *Arminius*, ten opzigte van de *Algemeene genade*, de veroordeeling der *Lutherſche*, die in dit ſtuk met den *Remonſtrantſchen* Hoogleeraar gelyk dagten, lag opgeſlobten. Om dan den *Lutherſchen*, hier in, geen aanſtoot te geeven, liet ook de Keurvorst zyne Godgeleerden van *de Synode* te rug blyven.

gematigſte Godgeleerde ontkenden dezelve. Andere hielden den middenweg, en oordeelden, dat de Vorſten, zekerlyk, het regt hadden, om den Godsdienst hunnes Ryks te veranderen, maar niet als met de toeſtemming der Land-Staaten. Eindelyk, kwam men overeen, „ dat het, in den „ Roomſchen Ryke, ieder zou vryſtaan den Roomſchen of „ den Proteſtantſchen Godsdienst, het zy den Lutherſchen, „ of Hervormden, te belyden, en dat elk deezer Gods„ dienſten, in het openbaar, gevierd zouden worden op „ die plaatſen, daar zy, in den beginne van 1624, opent„ lyk gevierd waren. Dan, wanneer de Onderdaanen, op „ eene plaats van dat Ryk, een geloof waren toegedaan, „ dat aldaar niet was ingevoerd, moesten zy afzien van „ eene openbaare belydenis van het zelve, en, in ſtilte, „ zich met hunnen Huislyken eerdienst te vreede houden, „ of de vryheid hebben van hunne bezittingen te verkoo„ pen, en naar zulk eene plaats te trekken, daar hunne „ Godsdienst in algemeen gebruik was."

Alle de Ryks-Staaten beloofden dit beding te zullen nakoomen, het *Huis van Oostenryk* alleen uitgezonderd; dit begeerde daar aan niet gehouden te weezen, en wilde niemand zyner Onderdaanen eenigen Godsdienst als den Roomſchen laaten belyden. Die daarmede niet te vreede was, moest het Land ruimen. Dan den *Sileſier-Vorſten* werdt hunne vryheid, hier in, gegeeven, en den overige *Sileſiers* ſtondt men eenige openbaare Bedehuizen, by gunſte, toe. De *Hervormde*, door FREDERIK WILLEM ondersteund, wilden het onbepaald genot eener Godsdienst-vryheid hebben. De Afgevaardigde uit *Brandenburg*, by welke zig de *Heſiſche* vervoegden, bragten het, eindelyk, ook zo verre, dat de *Hervormde* met die van de *Augsburgſche Geloofsbelydenis* gelyk geſteld wierden. Deeze yvervolle poogingen van den Keurvorst ontſtaken, gelyk men ligt denken kan, by alle de Hervormde in *Duitschland*, *Zwitſerland* en *Holland*, de grootſte vreugde. Ook werdt by den *Weſtfaalſchen* Vreede één afzonderlyk Artykel, tot welzyn der *Hervormde*, bepaald. ——— Behalven deezen Vaderlandſchen yver, ter bevordering van de Godsdienſtige belangen der *Hervormde*, in het Duitſche Ryk, wendde hy, inzonderheid, allen vlyt aan, om de verſchillende Gezindheden tot vreede onder elkander op te wekken. Hy gaf den *Brandenburgſche* Godgeleerden de vryheid, om de geſprekken by te woonen, die over den Godsdienst in den jaare 1645 gehouden werden; en diende, agtervolgens den wensch van den *Poolſchen* Ko-

ning *Wladislaus*, om de *Roomſche* met de *Lutherſche*, en *Hervormde*, te vereenigen. Dan dit geſprek liep niet alleen vrugteloos af, maar deedt ook den Godgeleerden Oorlog van *Kalovius* tegen de *Hervormde* ontſtaan. Hy maakte voorts, in de zaaken van den Godsdienst, de allerbeste ſchikkingen. Deeze ſtrekten, eensdeels, om de onderſcheidene Geloofsgenooten tot vreede en eendragt op te wekken, en anderdeels der Geestelykheid de juiste paalen aan te wyzen, binnen welke noch hun aanzien, zo onontbeerlyk, om de Chriſten-Kerk in ſtand te houden, gefnuikt, noch hun gelegenheid gegeeven werdt, om zich een al te groot gezag aan te maatigen, en het zelve, ten nadeele van den Staat en de Kerk, te misbruiken. Ook ſchafte hy, van tyd tot tyd, het overtollige —— het nuttelooze —— en het onverſtandige van den byplegtigen Godsdienst af. —— Ik zal, ten opzigte van het een en ander, zommige bewyzen voor het licht brengen. —— Den 2 *Juny* van 't jaar 1662, liet hy een geſchrift uitgaan, hoe de *Hervormde* en *Lutherſche* Predikanten, zo wel als andere Onderdaanen des Ryks, de eendragt onder den ander bewaaren moesten. —— Twee jaaren laater beval hy, dat de *Hervormde* en *Lutherſche* Gezindheden noch op elkander ſmaalen, noch elkander gevolgen zouden te laste leggen, verkeerdelyk uit hunne onderſcheiden' geloofsbegrippen getrokken, en dat men vryheid zou hebben *de bezweering van den boozen Geest* (*), by het doopen der jonge Kinderen, agter te laaten. ——— Twee Geestelyke, die met onverſtandigheid geyverd hadden, werden door den Keurvorst te *Be lyn* van hunne ampten verlaaten, en hy gaf daar van eene openbaare verklaaring. ——— Alle *Lutherſche* Opzieners en Predikanten moesten een geſchrift, op hoog gezag, onderſchryven, waar in zy, eerst, beloofden een voorbeeldig gedrag te zullen leiden: —— „ Ten tweeden, van geene verſchillen, tuſſchen Hen „ en de Kerkbedienden, of iemand anders ontſtaan, op den „ Predikſtoel voor de Gemeente te brengen, en daar over „ te twisten en te tieren, maar alle geſchillen voor den „ Keurvorſtelyken Kerkraad te brengen, en in hunne ver„ effening te berusten." ——— Eindelyk werden ze hier door verpligt, om alle veragting en onverdraagzaamheid, ten opzigte der *Hervormde*, af te leggen. ——— En op dat de voorſtanders der *Augsburgſche* Belydenisſe van den kant der *Hervormde* niets te vreezen hadden, bragt een open-

(*) *Exercismus.*

openbaar Gebod des Keurvorsts, den 6 *Mey* 1668 uitgegeeven, deeze onder de ſtriktſte verbintenis van hunne Broeders, nimmer, in hunne eer en voorregten aan te tasten.

In 't jaar 1678 lieten zich al eenige Geestelyke kyken, die den aanhang van ARRIUS, SOCINUS en PHOTINUS begunſtigden. De Keurvorst liet, daaromtrent, nauwkeurig onderzoek doen, en ſchoon hy hun geene vryheid vergunde, om hunne gevoelens, in het openbaar, te belyden, beval hy nogthans, in eene bekendmaaking van 't jaar 1683, dat men deeze perſoonen verdraagen moest, zo lang zy ſtil en vreedzaam leefden, en hunne dwaalingen niet voortplantten. ——— Het gezag der Geestelyke liet hy, aan den eenen kant, tegen allerlei afbreuk en veragting beveiligen; en aan de-andere zyde, droeg hy zorg, dat deeze nimmer door eene al te verregaande eerzugt en een aangematigd regt, dat hun niet toekoomt, eene onbepaalde gehoorzaamheid des gemeenen Volks, aan hunne uitſpraaken, konden verkryggen, welk de naaste weg tot vervolging en onverdraagzaamheid is. ——— Daar in openbaarde de Keurvorst de diepſte Staatkunde. Geen van beide deeze uiterſten moet in een Land plaats hebben, daar Geweetens-vryheid en Verdraagzaamheid van allerlei eerdienſten de Ingezetenen, op de nauwſte wyze, verbindt. ——— De bediening der Predikanten moet aan geen verſmaading zyn blootgeſteld; anders zyn hunne verrigtingen volſtrekt vrugteloos. Dan zy moeten ook niet te veel magts bezitten, vermits, gelyk helaas! de Geſchiedboeken leeren, zy ligtelyk overſlaan om die magt te misbruiken. Den juisten middelweg wist de groote Keurvorst, daarin, te houden, en, in het algemeen, kan men aanmerken, dat hy de Verdraagzaamheid, in de *Pruiſiſche Staaten*, langzamerhand verſpreidde; ten minſten het pad baande, op welk daarna FREDERIK WILLEM en inzonderheid FREDERIK DE TWEEDE, aan alle hunne Onderdaanen de volmaaktſte en onbeteugeldſte vryheid des geweetens verleenden. ——— Deeze Beheerſcher, die zo veel deels in de verbetering van den Godsdienst gehad, en, om die reden, de grootſte verdienſten verworven heeft, beval, verder, tot bevordering van de bovengenoemde einden, dat, zo men iets, in Burgerlyke gevallen, tegen de Geestelyke te klaagen hadt, dit door den Kerkenraad van de hand geweezen, en voor den Wereldlyken Regtbank gebragt moest worden. Even zo moest men, ten opzigte van beledigingen en eerroveryen, op 's Vorſten bevel, handelen, wanneer die tuſſchen Leeraar en Leeraar, of

eestelyke en Leeken verkeerden. De *Berlynſche*
id onderwierp hy, allengskens, aan de bevelen
e Overigheid, en bepaalde, b. v., dat de zaa-
Kerkgeſtoelten van de laatſte zouden afhangen.
dt hy den geletterden hoogmoed van menig' God-
n yveraar, inzonderheid hunne Schryfzugt, waar-
t zaad van twist en verdeeldheid rondsomme ge-
wordt, onder zekere wetten gebukt gaan, inge-
van dat merkwaardig bevelſchrift, waardoor geene
leerde Boeken, dan die onder het oog der Konings
Beoordeelaars geweest waren, mogten het licht zien.
verre de toenmaalige tyden gehengden, ontſlipte de
etering van den ſmaak, en de beſchaaving des ver-
ds, zyn opmerkzaam oog niet; zelfs gaf hy deeze eene
ats in het uitwendige van den Godsdienst, en in de
rkelyke verrigtingen van den Leeraar. Hy verwierp de
atynſche Gezangen, die de Domkerk te *Havelberg* nog
ebruikte, en ſchafte de witte Koorkleeden der Predikan-
en, en de Kruizen, by het begraaven der dooden, af.
De oeffeningen voor de jeugd werden, door zyn toe-
doen, op eenen geregelden voet gebragt, en hierdoor de
duisternis der onweetenheid, en des bygeloofs, waar in
het gemeene Volk wandelde, verdreeven.

Aan de komst der Franſche Vlugtelingen in dit Ryk kan
men, mede, de ſteeds toeneemende broederlyke liefde on-
der zo veele onderdaanen, die eenen verſchillenden Gods-
dienst beleeden, toeſchryven. Tot onuitwischbaare ſchan-
de voor LODEWYK XIV, tot verderf van zyn eigen
land, en tot een eeuwig verwyt van den vervolgzieken geest
der Franſche Geeſtelykheid, moesten 20000 van de ge-
trouwſte Ingezetenen het hunne agterlaaten, en met niets,
dan den Staf en Gods woord, *Frankryk* ruimen, of zig by
het Roomſche Geloof voegen. Zekerlyk hielp deeze ge-
beurtenis de eensgezindheid onder die Pruiſiſche Onderdaa-
nen, welke eener verſchillende Geloofsbekentenisſe toege-
daan waren, haar vollen beſlag krygen. — Welk eenen
lof verdient dan niet deeze verlichte Keurvorst by alle regt-
ſchaapen' Onderdaanen van het Pruiſiſche Ryk! en met welk
eenen eerbied moeten de verdraagzaamſte hunner niet aan
Hem gedenken, daar hy een der oudſte, maar ook der voor-
naamſte bewerkers is van die onwaardeerbaare Vryheden
die ze thans genieten.

(*Het Vervolg daarna.*)

WAARNEEMING WEGENS DE GOEDE UITWERKING VAN DE *Aſſa Fœtida*, IN EENE HEVIGE MAAG- EN DARMPYN, DOOR UITZETTING VAN WINDEN VEROORZAAKT.

(*Medical Caſes and Obſervations*, by ANDREW DUNCAN, M. D.)

R. M. Een Man van een ſterke Lichaamsgeſteldheid, en omtrent 38 Jaaren oud, wierd den 14 Juny, 1777, in het Hospitaal te *Edinburgh* gebragt. Hy klaagde over eene hevige pyn in den omtrek van de Maagkuil, (*Cartilago Enſiformis*) welke zig van daar benedenwaards tot den Onderbuik uitſtrekke. De aanvallen duurden niet zeer lang, maar waren zeer hevig, en volgden zeer ſchielyk op elkander. Wanneer de Lyder eenige winden loosde, het zy benedenwaards of naa boven, gevoelde hy eene verligting: daarby had hy opgemerkt, dat telkens, naa dat hy wat gegeeten had, hy eene menigte winden van boven kwyt raakte; ook klaagde hy zeer dikwils over rommeling van winden, (*Borborygmi*) die telkens met een plaatzelyke uitzetting der Darmen vergezeld was. Wanneer de pyn op zyn hevigſte was, dan gevoelde hy eene gewoldige hoofdpyn, met ligte huiveringe. Doch, offchoon deeze Symptomata alleen maar de hevige aanvallen van pyn vergezelden, zo bleef tog de pyn omtrent de *Cartilago Enſiformis* meer of min beſtendig; en des morgens, wanneer de pyn gemeenlyk het minſte was, gevoelde hy eene ligte hoofdpyn.

De Pols deed omtrent zeventig ſlagen in een minuut; de Stoelgang was natuurlyk, hy ſliep des nagts zeer wel; doch had weinig eetlust.

De Lyder had reeds drie jaaren lang aan deeze Toevallen gelaboreerd: geduurende den winter waren zy draaglyk; maar tegens het voorjaar wierden zy telkens heviger. Hy ſchreef dit ongemak toe aan eene Geluwe, die hy, elf jaar geleden, gehad had; vermits hy zedert dien tyd nimmer vry was geweest van eenige ongemakken in den Onderbuik, hoewel zy zig eerst zedert drie jaaren op de bovengenoemde wyze geopenbaard hadden.

Hy had verſcheiden Geneesmiddelen gebruikt, en onder anderen, in den laatſten tyd, de pillen van ANDERSON, die hy eenen geruimen tyd, zonder de minſte beterſchap, gebruikt had.

Ik

Ik liet hem alle avonden, naa bed gaande, twee van de volgende Pillen inneemen:

℞. *Aſſæ Fœtidæ.*
Aloes Socotrinæ.
Saponis Hiſpani. ſingulorum dragm. unam.
Syrupi ſimplici fiat maſſa, dividenda in pillulas granorum quinque.

Wanneer ik hem den 24 Juny bezogte, verhaalde hy my, dat hy dagelyks een of twee goede Stoelgangen had gehad. Hy was minder met de ſpanning van winden gekweld; doch de pyn omtrent de Maagkuil was by aanhoudendheid gebleven. Hy meende dat deeze pyn thans iets laager was dan voorheen. De pyn in het hoofd was minder, doch hy klaagde over zwakte.

Ik liet hem met het gebruik der pillen aanhouden.

Den 1 July zeide hy my, dat hy geen ander uitwerking gehad had, dan natuurlyke ontlasting. Zyn hoofdpyn bleek draaglyk, en hy klaagde minder over zwakte. Egter behield hy pyn in den Onderbuik.

Het gebruik der pillen wierd voortgezet tot den 8 July. Hy had van de laatſte doſis pillen vier copieuſe Stoelgangen gehad. Zedert eenige dagen waren de aanvallen van pyn omtrent de Maagkuil minder hevig geweest; en al de overige toevallen waren aanmerkelyk minder.

Ik liet hem vervolgens maar één pil des avonds inneemen.

Den 15 July. Hy behield dagelyks ruimen Stoelgang, niettegenſtaande hy maar eene pil gebruikte. Hy bleef van de hevige aanvallen der pynen, omtrent de meergenoemde plaats, bevryd, en gevoelde weinig of niets meer van de voorgaande ongemakken.

Hy verliet het Hospitaal, en ik gaf hem den raad, om, naarmaate van zyne omſtandigheden, de pillen verder voort te gebruiken.

NA—

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN NAGTEGAAL.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.)

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 161.)

De *Nagtegaal* is, met den tyd, vatbaar voor verknogtheid aan den perſoon, die hem oppast; wanneer hy eens kennis gemaakt heeft, ontdekt hy aan den gang, zonder te zien, de aankomst zyns Oppaſſers, begroet hem, door met een blyden toon te ſlaan; in den ruityd, doet hy vrugtlooze poogingen om te zingen, en tragt dit gebrek te vergoeden door de vrolykheid zyner beweegingen, en zyn geheele houding is te inneemender, daar hem het vermogen, van zich uit te drukken, ontbreekt. Verliest hy zyn Oppaſſer, dan ſterft hy zomtyds van droefenisſe; overleeft hy dien dan is 'er langen tyd noodig om hem aan eenen anderen te gewennen; gelyk alle vreesagtige en wilde characters, is hy vast aan een en denzelfden verkleefd, om dat hy bezwaarlyk gewent. Eenzaamheidminnend zyn de *Nagtegaalen;* zy reizen alleen, zy komen alleen in de Maanden April en May, en vertrekken alleen in September; en, wanneer, in het Voorjaar, het Mannetje en Wyfje zich by een voegen om te nestelen, ſchynt deeze byzondere verbintenis hun afkeer van de Vogel-maatſchappy, in 't algemeen, te verſterken: want zy dulden als dan geene ſoortgenooten op de plaats, welke zy zich hebben toegeëigend. Men gelooft dat zy dit doen om een veld te hebben, ruim genoeg om onderhoud voor zich en hun huisgezin te vinden; ten blyke hiervan ſtrekt, dat de nesten, in een landſtreek, waar overvloed van voedzel is, nader byeen zyn; dit bewyst ook dat de jalouſy, gelyk zommigen willen, hun daar toe niet aanzet: want men weet dat deeze drift de afſtanden nooit te groot vindt, en dat een overvloed van leevensmiddelen de verlegenheden en voorzorgen deezer Vogeltjes niet vermindert.

Elk paar begint zyn nest te maaken op het einde van April of het begin van May; zy vervaardigen 't zelve van bladeren, takjes en ſteelen; van buiten, en van binnen vullen zy het met draadjes, fyne worteltjes en hair; zy plaatzen 't op een goeden ſtand, een weinig na het Oosten gekeerd,

keerd, en niet verre van 't water; het rust op de takken van laag Geboomte; of op hoog opgeſchoote kruid, of ook zelfs op den grond, aan den voet van 't geboomte; dit brengt te wege, dat de eitjes of de jongen, en zomtyds zelfs de Moeders, ten prooi worden aan Jagthonden, Vosſen, Bontzems, en dergelyk Gedierte.

By ons ligt het Wyfje doorgaans vyf eitjes; eenpaarig donker groen van kleur, uitgenomen dat ze aan 't dikſte einde donkerst, en 't dunſte het groenſte zyn. Het Wyfje broedt alleen, en verlaat het nest niet dan om eeten te zoeken, en alleen 's avonds, wanneer de honger prangt; geduurende haar afweezen ſchynt het Mannetje een waakzaam oog op 't nest te houden. Met den achttiendeſt of twintigſten dag komen de Jongen uit. Het getal der Mannetjes is doorgaans dubbel van dat der Wyfjes; wanneer men, derhalven, in de maand April een gepaard Mannetje wegneemt, heeft de Weduwe welhaast een ander, en dit weder weggenomen zynde, een derden; en het broeden gaat even goed zyn gang. Het Wyfje voedt de Jongen even als de *Kanarie-vogeltjes*, en wordt door het Mannetje, in dat gewigtig werk, ondersteund; als dan houdt deeze op met zingen, een ernſtiger bezigheid hebbende; men wil, dat zy, geduurende het broeden, zelden digt by het nest zingen, uit vrees van 't zelve te zullen ontdekken; doch, wanneer men het nest nadert, verraadt zich de Vaderlyke tederheid door het geſchreeuw over 't gevaar, in 't welk zich het broedzel bevindt, en 't geen daar door toeneemt. In veertien dagen hebben de Jongen vederen, en 't is dan dat de zodanigen, die men wil opvoeden, moeten weggenomen worden; wanneer zy alleen vliegen, beginnen de Vader en Moeder een nieuw broedzel, en, naa dit tweede, een derde; doch zal dit laatſte gelukken, dan moet 'er geen vroege koude komen; in heete landen broeden zy tot vier keeren; doch de laatſte broedzels zyn de minst talryke.

De Mensch, die niet gelooft te bezitten, dan wanneer hy, 't geen hy bezit, kan gebruiken en misbruiken, heeft middel gevonden om de *Nagtegaalen* in den gevangen ſtaat te doen nestelen; de grootſte hinderpaal was, de zugt tot de vryheid, zeer ſterk in deeze Vogeltjes; maar men heeft deeze natuurlyke aandoening weeten op te weegen door even natuurlyke doch ſterker aandoeningen, de noodzaaklykheid van minnen en voortteelen. Men neemt een gepaard Mannetje en Wyfje, en laat ze in een groote Vogelvlugt, of liever in den hoek van een tuin met klein geboomte beplant,

plant, waar van men eene vlugt maakt, door 'er netten rondsom te zetten; dit is de zagtſte en zekerſte wyze om de *Nagtegaalen*, in den gevangen ſtaat, te doen voortteelen: het gelukt ook; doch bezwaarlyker, wanneer men dit Mannetje en Wyfje, in een weinig verlichte vlugt plaatst, elk byzonder, hun alle dagen, op dezelfde uuren te eeten geeft, en van tyd tot tyd de byzondere kooitjes opent om ze met de vlugt gemeen te maaken, die, met het begin van April, openzettende, zonder ze meer te ſluiten, en hun alles te geeven wat noodig is tot het maaken van een nest.

Men heeft ook middel gezogt om *Nagtegaalen* te planten op eene plaats, waar ze zich niet onthielden; ten dien einde tragt men de Ouden beide te vangen, en neemt het broedzel met het nest weg, brengt het op eene plaats zo naby mogelyk gelyk aan die van waar men 't zelve nam; waar op de Ouden elk in een byzonder kouwtje zo na by de Jongen gebragt worden, dat zy hun geroep hooren; wanneer men ze laat vliegen, zonder de Jongen te vertoonen; de aandrift der Natuure voert hun na de plaats van waar zy het geluid der Jongen verneemen; zy vaaren voort met ze te voeden zo lang het noodig is; en men beweert, dat zy, in 't volgend jaar, te zelfder plaatze, wederkomen; en dit zullen zy, buiten twyfel, doen, als zy 'er het geliefde voedzel, en de noodige bouwſtoffen tot het maaken van nesten, aantreffen; want, zonder zulks, zyn alle andere genomene voorzorgen geheel vergeefsch, en wanneer deeze voorraad ergens is, bykans overtollig: dewyl de *Nagtegaalen*, volgens de waarneeming van FRISCH, altoos, wat men ook doe, op die plaatzen wederkeeren.

Wanneer iemand zin heeft *Nagtegaalen* zelve te kweeken, zyn die van het eerſte broedzel de beste, en men kan ze een onderwyzer geeven, naar welgevallen; doch, myns agtens, geen beter dan andere ſchoonzingende *Nagtegaalen*.

Met de maand Augustus verlaaten de oude en jonge *Nagtegaalen* de bosſchen, en gaan na de velden en nieuw bebouwde landen, waar zy meer Wormen en Inſecten vinden. Misſchien is dit reeds een voorbereiding tot hun aanſtaande vertrek. Zy blyven 's Winters niet over in *Frankryk*, *Engeland*, *Duitſchland* of *Griekenland*, enz.; en dewyl men verzekert, dat 'er geen *Nagtegaalen* in *Africa* zyn, mag men daar uit oordeelen, dat zy zich na *Aſie* begeeven. Dit is te waarſchynlyker, om dat ze in *Perſie*, *China*, en zelfs *in Japan*, gevonden worden; in welk laatstgemeld land ze zeer gezogt zyn, en de fraay zingende zeer veel gelds

gelds kosten. Door *Europa* zyn ze algemeen verſpreid tot in *Zweden* en *Siberie* toe, waar zy, volgens de aantekening van GMELIN, zeer lieflyk zingen; doch in *Europa*, zo wel als in *Aſie*, zyn 'er Landen, die hun niet aanſtaan, en zy zich nooit ophouden.

Overal ſtaan ze bekend voor Trekvogels, en deeze neiging is hun zo diep ingeſchapen, dat de opgeſlootene, in het Voor- en Naajaar, op den tyd der reize, zeer hevige beweegingen maaken, inzonderheid 's nagts. Die reisdrift moet, derhalven, onafhanglyk weezen van de begeerte om groote koude te ontwyken, en landen, welke geſchikter voedzel opleveren, te zoeken; want in een ſtaat, waar zy noch koude gevoelen, noch honger lyden, betoonen zy, nogthans, deeze reisvaardigheid.

Deeze Vogel behoort tot de Oude Wereld; want, ſchoon de Zendelingen en Reisbeſchryvers ſpreeken van *Nagtegaalen* in *Candia*, in *Louiſiane*, en de *Antilles*, enz.; weet men, dat de *Nagtegaal* te laatstgenoemder plaatze eene ſoort van *Spotvogel*, en die van *Louiſiane* dezelfde is als die der *Antilles;* dewyl deeze zich, volgens PAGE DUPRATZ, op *Martinique* en *Guadeloupe* bevindt; en, uit het geen Vader CHARLEVOIX van den *Canadaſchen Nagtegaal* zegt, blykt duidelyk dat het geen *Nagtegaal*, of een zeer verbasterd ſoort, is, dewyl hy ſlegt zingt. 't Kan weezen, dat deeze Vogel, die zich in de Noordlykſte gedeelten van *Europa* en *Aſie* onthoudt, de nauwe Zee-engten, welke, op die hoogte, de twee Vaste-landen des Aardkloots ſcheiden, overgevlogen, door een ſtorm of op een Schip in de Nieuwe Wereld overgevoerd is: dat de Lugtsgeſteltenis met zynen aart niet ſtrookt, door de te groote koude, de vogtigheid, of ook dat het hem aan gepast voedzel ontbreeke (*), en hy daarom ſlegter zinge in *Noord-America* dan in *Aſie*, even gelyk hy min aangenaame toonen ſlaat in *Schotland* dan in *Italie*; want het is een algemeene en doorgaande regel, dat een Vogel weinig of niet zinge, wanneer hy koude of honger lydt. Men weet, dat de lugtsgeſteltenis van *America*, en bovenal van *Canada*, niet gunſtig is voor den Zang der Vogelen; dit zal onze *Nagtegaal*, in

Ca-

(*) 't Is bekend, dat in *America* veele Inſecten gevonden worden; doch de meeste zyn zo groot en zo wel gewapend, dat de *Nagtegaal*, wel verre van ze tot zyn prooy te kunnen maaken, dikwyls moeite zal hebben om 'er zich tegen te verweeren.

Canada overgevoerd, ondervonden hebben; want het is meer dan waarſchynlyk dat hy 'er zich tegenwoordig bevindt; de korte aanwyzing van Vader CHARLEVOIX is, naa dien tyd, bevestigd, door het ſtellig getuigenis eens Geneesheers te *Québec*, en van eenige Reizigers.

Naardemaal de *Nagtegaalen*, ten minſten de Mannetjes, in den Voortyd, geheele nagten zingende doorbrengen, hebben de Ouden zich diets gemaakt, dat zy, in dit Sayſoen, niet ſlaapen; en uit dit ſlegt getrokken gevolg is de dwaaling ontſtaan, dat het Nagtegaalen-Vleesch een ſlaapverdryvend voedzel was, en het liggen van het hart en de oogen eens *Nagtegaals*, onder het hoofdkusſen, iemand den ſlaap benam; eindelyk deeze dwaalingen veld winnende, en in de kunſten overſtappende, is de *Nagtegaal* een zinnebeeld der Waakzaamheid geworden. Maar de Hedendaagſchen, die deeze Vogeltjes van nader by en naauwkeuriger waarnamen, hebben bevonden, dat zy, in den Zangtyd, over dag ſlaapen, en dat deeze dagſlaap, bovenal in den Winter, ten teken ſtrekte dat zy welhaast weder zouden beginnen te zingen. Niet allen ſlaapen zy maar droomen ook, wanneer zy met een zeer zagte ſtem zingen.

Voorts verhaalt men veele Fabeltjes van deezen Vogel, gelyk dit doorgaans het geval is van Dieren, die boven anderen uitſteeken: men wil dat een Slang, of, volgens anderen, een Padde, den *Nagtegaal* ſterk aanziende, terwyl hy zingt, hem, door dit aankyken alleen, in zo verre betoovert, dat hy ongevoelig zyne ſtem verliest, en eindelyk in den opgeſparden bek des belaagers valt. Zo wordt ook verteld dat het Mannetje en Wyfje onder hunne Jongen alleen de ſodanige bezorgen, die zangbekwaamheid toonen, en de andere dooden, of van honger laaten ſterven: men moet 'er dan by veronderſtellen dat zy de Wyfjes weeten te onderſcheiden. Van denzelfden aart is het, dat de *Nagtegaalen* veel beter zingen, wanneer zy bemerken dat 'er na hun geluisterd wordt dan wanneer zy het alleen tot hun vermaak doen. Alle deeze dwaalingen komen uit een en dezelfde bron, de gewoonte naamlyk der Menſchen, om aan de Dieren hunne zwakheden, hunne driften, en ondeugden, toe te ſchryven.

De *Nagtegaalen*, die men in kouwtjes houdt, zyn gewoon zich te baaden, na dat ze gezongen hebben. De Heer HEIBERT heeft opgemerkt, dat dit hun eerſte bedryf 's avonds was, wanneer de kaars werd opgeſtooken; en desgelyks een ander uitwerkzel van 't licht, op deeze Vogelen, waargenomen,

men, 't welk verdiend gemeld te worden. Een Mannetje, 't welk zeer fraay zong, uit het kouwtje geraakt zynde, vloog in 't vuur, en kwam om, eer het kon gered worden.

Deeze Vogeltjes hebben eene ſoort van beweeging met het Lyf, 't geen zy beurtlings opheffen en laaten daalen, bykans parallel met den ſtand waar in zy ſtaan: de Mannetjes, die ik gezien heb, hadden deeze zonderlinge beweeging; doch ik beſpeurde dezelve niet in een Wyfje, 't welk ik twee jaaren hadt: dan in beiden het op en nederwippen van den Staart zeer duidelyk: dit heeft zeker LINNÆUS aanleiding gegeeven om de *Nagtegaalen* onder de *Kwikſtaarten* te brengen.

In het digtſt der bosſchen onthouden zich de *Nagtegaalen* den meesten tyd; zy leeven meest van kleine Wormen, Inſecten, Mierencijeren, ook aazen zy op Vygen en de Beziën van eenige boomen; doch dewyl het zeer moeilyk zou vallen ſteeds deeze ſoort van voedzel te beſchikken aan de opgeſloote *Nagtegaalen*, heeft men verſcheide ſoorten van toebereidzels gemaakt, waar aan zy zich gewennen, en gezond by leeven. Ik heb 'er een gezien, die dus zeventien jaaren oud geworden was: omtrent zyn zeevende jaar begon hy te gryzen: op zyn vyftiende jaar hadt hy geheel witte pennen in de vleugels en in den Staart: de pooten waren zeer dik geworden door den ſterken aangroei der ſchaalen die deeze deelen in de Vogelen bedekken; ook vertoonden zich knobbels, even als die der Podagristen, aan zyn vingers, en men was, van tyd tot tyd, genoodzaakt geweest het uiterſte van den bovenſnavel af te korten: niets, behalven 't gemelde, hadt hy van de ongemakken des Ouderdoms, hy was altoos vrolyk, altoos zingende, even als in de jeugd, en wonder vriendlyk jegens zynen Oppaſſer. Nooit was deeze *Nagtegaal* gepaard geweest; de Liefde ſchynt de dagen te verkorten: maar zy vervult dezelve, en vervult daarenboven, de oogmerken der Natuure; zonder deeze zouden de ſtreelende aandoeningen van Ouderliefde onbekend weezen: zy ſtrekt het beſtaan in het toekomende uit, en verſchaft, door middel der volgende geſlachten, eene ſoort van Onſterflykheid, groote en dierbaare vergoedingen voor eenige dagen van droefheid en zwakheden, welke zy misſchien van den ouderdom afkort!

Men heeft ontdekt dat verhittende droogeryen, en reukwerken, de *Nagtegaalen* tot zingen opwekken; dat Meel-Wor-

Wormen en die der mestvaalten dienen als zy te vet, en Vygen als zy te mager, zyn, als mede, dat Spinnekoppen tot buikzuivering dienen.

Wanneer zy iets onverteerbaars hebben ingeslokt, werpen zy het uit by kleine balletjes, even als de Roofvogels, en, in de daad, zy zyn zeer kleine, doch zeer wreede, Roofvogeltjes: dewyl zy alleen op leevende Insecten aanvallen. BELON, 't is waar, verwondert zich over de zorgvuldigheid, welke zy hebben om geen klein wormpje door te slikken eer zy het gedood hebben; doch dit doen zy waarschynlyk tot het ontgaan der onaangenaame aandoening, welke een leevende prooy zou kunnen veroorzaaken, met in de maag eenigen tyd te blyven leeven.

De *Nagtegaalen* laaten zich ligt, en, op veelerlei wyzen, vangen, schoon vreesagtig, zyn ze niet wantrouwend. Komen zy op eene plaats, waar andere Vogels in kooitjes zitten, zy vliegen 'er recht op aan; de zang van andere *Nagtegaalen*, de klank op Speeltuigen, of van een schoone stem, gelyk wy boven vermeld hebben, ja zelfs onaangenaam geschreeuw, als dat van een Kat aan een boom gebonden, en die ten deezen einde geplaagd en geteisterd wordt, dit alles doet de *Nagtegaalen* komen: zy zyn nieuwsgierig tot gekheid toe; zy verwonderen zich over alles, en laaten zich door alles bedriegen. In het vangen moet men zorge draagen om de Pluimadie zo min mogelyk te beschadigen, als 't welk hun zang vertraagt; men moet, in tegendeel, om den ruityd te verhaasten, de staartpennen uittrekken, op dat nieuwe te eerder wederkomen: want zo lang de Natuur bezig is met het weder voortbrengen dier Vederen, ontzegt zy hun den zang.

Zeer goed zyn de *Nagtegaalen* om te eeten, wanneer ze vet zyn: in *Gascogne* mest men ze voor de tafel: dit brengt my te binnen de grilligheid van HELIOGABALUS, die de Tongen van *Nagtegaalen*, *Paauwen*, *enz.* at, als mede het geregt dat de Schouwburgspeelder ESOPUS zich liet opdisschen, bestaande uit honderd Vogels, alle uitmuntend door hun zang, of spraak.

Naardemaal het van een weezenlyk belang is geen tyd en moeite te spillen aan het opkweeken van Wyfjes, heeft men ettelyke onderscheide merktekens opgegeeven, om de Mannetjes aan te onderkennen. Zy hebben, zegt men, een grooter oog, een ronder Kop, een langer Bek, en breeder aan het grondstuk, inzonderheid van onderen te zien; de Pluimadie is hooger van kleur, den Buik

min wit, de Staart voller en breeder als zy dien uitſpreiden; zy beginnen veel vroeger te kweelen, en doen het aanhoudender; in den paartyd is hun agterſte meer gezwollen; zy houden zich lang op een plaats, ſtaande op één poot, terwyl het Wyfje herom loopt; anderen voegen 'er by, dat het Mannetje aan ieder Vleugel twee of drie pennen heeft, welker buitenkant zwart ſchynt, en dat zyne Pooten, tegen het licht bekeeken, roodagtig doorblinken, daar die van het Wyfje een witten doorſchyn hebben: voor het overige heeft het Wyfje dezelfde beweeging in den Staart als het Mannetje, en, vrolyk zynde, huppelt het even als het Mannetje.

De *Pluimadie* deezes Vogels beantwoordt geenzins aan zyne ſtem; het geheele boven Lyf is meer of min rosagtig bruin, de Strot, de Borst, en Buik ligt grys; het voorſte van den Hals donkerder grys; de beneden Dekveeren van den Staart en de Vleugelen zyn ros-wit, en rosſer in de Mannetjes dan in de Wyfjes; de Staartpennen zyn donker grys naar 't rosſe trekkende, de Staart is nog rosſer; de Bek is bruin, de Pooten desgelyks; maar iets vleeschkleurig: de grond der Pluimadie is donker aschgraauw.

Men beweert, dat de *Nagtegaalen*, in Zuidelyke Landen, een donkerder Pluimadie hebben dan die van Noordlyker Gewesten. De jonge Mannetjes, worden gezegd, ligter van kleur te zyn dan de Wyfjes: en in 't algemeen verſchilt de kleur der Jongen zeer vóór den ruityd, dat is vóór het einde van July.

'tIs zeker dat 'er eene verſcheidenheid in grootte plaats heeft onder deeze ſoort van Vogelen; doch veel onzekers en tegenſtrydigs doet zich op in de gevoelens der Natuurbeſchryveren over de plaats waar zich de grootſte bevinden. SCHWENKFELD plaatst de grootſte in de vlakten en aan den waterkant, en de kleinſte op aangenaame heuveltjes; volgens ALDROVANDUS vondt men de grootſte in de bosſchen, volgens anderen zyn de Boschbewoonders de kleinſte. In *Anjou* is eene ſoort van *Nagtegaalen*, veel grooter dan de andere, die zich in de kleine Jokboompjes onthoudt en nestelt; de kleine vermaaken zich aan den oever der ſtroomen en poelen. De Heer FRISCH ſpreekt ook van eene ſoort een weinig grooter dan de gemeene, die 's nagts meer, en ook eenigzins op eene andere wyze, zingt. De Schryver van de *Verhandeling over de Nagtegaalen* plaatst de grootſte, ſterkſte en de beſte Zangers in de bosſchen by den waterkant; de middelbaare in de vlakten, en de kleinſte op 't ge-

gebergte. ——— Uit dit alles blykt, dat 'er eene ſoort, of liever ſoorten, van groote *Nagtegaalen* beſtaan; doch die geene vastbepaalde verblyfplaats hebben. De groote *Nagtegaal* is allerveelvuldigst in *Sileſie*; hy is aschverwig van Pluimadie met ros gemengd, en wordt voor beter Zanger dan de kleine gehouden.

De grootſte kleurverſcheidenheid levert ons de *Witte Nagtegaal* op, deeze was zeer zeldzaam te *Rome*. PLINIUS verhaalt dat AGRIPPINA de Egtgenoote van Keizer CLAUDIUS, 'er een ten geſchenke kreeg, die zes duizend *Seſtertien* kostte. BUDEUS begroot dit op vyftien duizend *Franſche Ryksdaalders* naar de waarde des gelds in zyn yd, thans zou het daar van bykans het dubbeld beloopen; des niettegenſtaande beweert ALDROVANDUS, dat 'er en misſtelling is in het cyfergetal, en dat de ſom nog eel grooter moet weezen. Deeze Schryver heeft een *Witte Nagtegaal* gezien; doch hy geeft 'er geen breed erſlag van. De Marquis D'ARGENCE heeft 'er tegenwoordig een van die kleur, en van de grootſte ſoort, nog ong, doch wiens ſtem reeds gezet, en alleen min ſterk is dan die der Ouden. „ De Kop en de Hals, zegt de „ Marquis D'ARGENCE is ſchoon wit, de Vleugels en de „ Staart zyn van dezelfde kleur: op 't midden van den „ rug zyn de Veeren helder bruin, doormengd met kleine witte veertjes... onder den Buik zyn ze ligt grys. „ Deeze nieuwe aankomeling ſchynt zeer de jalouſy op te „ wekken van een ouden *Nagtegaal*, dien ik reeds eenigen tyd gehad heb.

CONCEPT, OM DE SPILLEN, WAAR MEDE HET ANKER WORDT OPGEWONDEN, OP 'S LANDS OORLOG-SCHEPEN, VAN MEERDER NUT TE DOEN ZYN; DOOR EENIGE VERANDERING EN VERBETERING IN DEZELVEN TE MAKEN.

Daar het alleszins betamelyk is, zig toe te leggen op het verbeteren van het geen den Vaderlander van nut kan zyn; en in de tegenwoordige omſtandigheden, het Zeewezen of de Scheepsdienſt, de attentie ten hoogſten waardig s, zoo is de Schryver van dit Concept op de gedagte gevallen, om het dubbeld Spil, op 's Lands Oorlog-Schepen gebruikt wordende, op eene andere wyze zamen te voe-

:n, dan tot heden geſchied is. De voordeelen van deeze
erbetering, boven het oude gebruik, beſtaan hier in.
(1.) Men kan met het onderſte en bovenſte Spil links en
regts winden. (2.) Men heeft geen Spil onder den bak no-
dig. (3.) De Stander van 't Spil behoeft zoo lang niet te
zyn, maar kan uit korter hout gemaakt worden. (4.) Men
verliest door de pallen, op deeze wyze, nicts van 't opge-
wonnen Cabel; doordien de pallen 'er ſchielyk genoeg voor-
komen. (5.) Het volk zal niet zoo ligt een voet of hand
door 't aanzetten van de pallen, verliezen; om dat zy 'e
van zelven voorvallen. (6.) Ook zal het Spil in de midde
niet zoo ligt door 't ſchieten onbruikbaar gemaakt worden
en 't heeft daarenboven in deezen zo veel wryving niet al
anders.

De zamenſtelling van dit werktuig, het Spil genaamd
moet beſtaan uit twee ſtukken, het onderſte en bovenſte
Spil; welke beide ſtukken, om den bout N, links e
regts, kunnen bewoogen worden. Door deezen bout kan
men beide de ſtukken ook ſluiten en ontſluiten. Door dee
ze verbetering wordt 't bovenſte Spil en 't onderſte, op
eene byzondere wyze, opgehouden, zoo dat 't niet o
't Dek neerzakke, en dus te veel wryving hebbe. O
dit te doen, maakt men een hollen koperen ring, S, i
't Spil, waarin 't weder op een anderen yzeren ring, O
draait, die in 't Dek ingelaaten en geplaatst is; om, zo
doende, 't Bovenſpil te draaijen. Op dezelve wyze maak
men, boven op, een hollen yzeren, of liever koperen, ring
O, in 't Spil, mede voor 't gemakkelyk wryven. En d
wordt 't onderſte Spil ook opgehouden, door den bout, M
die door den yzeren bout, N, doorgaat. Daarom draait
Spil, met den bout, N, om, in een pan, K, in 't Dek ing
laaten. Ook kan dit Spil, door 't weglaaten van den bou
M, op dezelfde wyze, als 't bovenſte Spil, werken. E
om 't boveneinde van dit Spil, legt een yzeren band,
De zwaare yzeren bout, N, kan boven 't luik, P, uitgewo
den worden; hiertoe is dezelve voorzien, met een oog
gat, R, om 'er een touw in te ſteeken. Wat aangaat de b
werking der pallen, dezelve beſtaat hierin: Men maakt a
den onderkant van 't Spil een zwaar ſtuk hout, A, B, v
van 7 à 8 duim dik, en wel met tanden n, om de ahd
wangen in malkanderen gevoegd, en met bouten, M,
den Stander vast-, en aaneengeſlooten. —— Om hetz
legt een yzeren band, N, van 3 duim breed, dik ½ d
waarin vastgemaakt zyn zoo veel pallen, C, dik 2 d

als 'er goedgevonden kunnen worden; die door 't inſteeken van een bout, D, dik 2 duim, beweegbaar kunnen gemaakt worden, om de tanden van 't rad te vatten. Ook moet dit aangevoegd ſtuk, onder aan 't Spil, juist draagen, tuſſchen en zwaaren yzeren ring F, breedt 3 duim, dik 1½ duim; die met tanden daarenboven, 1½ duim boven den band uitſteekende, en op 't Dek neerleggende, of ingelaaten, , voorzien is; leggende van malkander 5 à 6 duim. Dit eſchiedt, op dat telkens, wanneer de Spil omgedraaid ordt, de pallen daarin vatten zouden, ten einde voor te omen, dat de pallen, volgens de gewoone manier, daarin iet voorgezet dienen te worden; waarby men gevaar opt van een voet of hand te verliezen. Dat dit onderſte uk ſterkte aan 't Spil byzet, lydt geen den minſten twyfel; doordien alle de wangen van 't Spil, die, als 't ware, yn buitenhuid verbeelden, en een beſtaan van zyn kragt yn, door 't aangevoegde ſtuk te zamen met malkander als verband worden gehouden; en zy dus, in plaats van net eene wange, de kragt op te houden, met malkander e wege brengen, dat de pallen 't Spil ophouden.

In geene Schryvers van den Hollandſchen Scheepsbouw le berekening van de kragt van 't Spil gevonden hebbende, o zal ik hier eene Equatie aan de hand geeven, waarin de roportie van dit werktuig is: *De magt tot 't gewigt, als de mtrek van 't Spil tot den omtrek van het rad of boom; dewyl de Diameters der Cirkels tot elkander in dezelfde rede zyn, ls derzelver omtrekken, zoo is de magt tot het gewigt, als de Diameter van het Spil, tot den Diameter van 't rad of oom; des men uit deeze Equatie de regels kan afleiden.* Het ewigt x met den Diameter van het Spil $=$ de magt x iet den Diameter van den Boom.

Op deeze wyze kunnen alle de gevallen, die in 't Spil oorkomen, opgelost worden; derhalve zal ik hier nog aar alleenlyk zeggen, dat als drie man, aan ieder boom, verſchillende afſtanden werken, de kragt van ieder man 't winden gerekend wordt op 25 ponden. De rekening oet des daarna geſchieden; terwyl men tevens in agt eemt, hoe veel boomen in 't Spil met manſchap bezet yn; om, zoo doende, 't gantſche gewigt en de geheele ragt te vinden.

C. D. G.

Hage, den 1 February,
1781.

AANMERKINGEN OVER DE HUWLYKS CONTRACTEN.

'Er is my zelden iets naargeestiger voorgekomen, dan een Huwelyks-contract. Weinige dagen geleden, moest ik, als Vriend, 'er een tekenen, tusſchen *Celiane* en *Melſon*, waar van de oudſte nog geen negentien jaaren bereikt had. Toen ik inkwam, hadden de Ouders reeds drie uuren met malkander gehaspeld, *Hoe men op de beste wyze beſchikkinge zou maaken over zeker goed, indien Celiane een kind kreeg, en indien eens dit kind zyne Moeder ſlegts weinige uuren overleefde.* Dit geſchil kreeg wel zoo veel hevigheid, dat het geheel Huwelyk zou geſtaakt zyn, indien niet de twee jonge gelieven, beide door éénen geest gedreven, de eene den hals van den Vader van *Melſon*, de ander de kniën der Moeder van *Celiane*, omhelsd hadden. Hun teder vleijen en zoete bevalligheden eindigden den twist. Ten laatſten las men het Contract, daar niets inkwam dan van *Sterven*, van *Giften by Vooroverlyden*, *Lyftogt*, *Erfgenaamſtelling*, *Weduwſchap*, *Rouwjaar*, enz.; kortom het was een Testament by voorraad. Indien alle jong getrouwden genoodzaakt waren, den eerſten nagt van hun Bruiloft, hun Huwelyks-contract met aandagt te leezen, hunne aandoeningen, hoe vuurig en levendig zy zyn mogten, zouden, vermoede ik, ras bedaaren. Terwyl men dit treurig Papier las, beſchouwde ik *Celiane* en *Melſon*. —— By ieder Artikel, daar de akelige woorden van *Afſterven*, *Weduwſchap*, *Erfgenaamen*, *Douarie* inkwamen, liepen de traanen op hunne wangen. Zy hadden zig nooit konnen verbeelden, dat een Contract, 't welk zoo lang het voorwerp hunner wenſchen geweest was, zoo droevig en naargeestig kon zyn.

In een Huwelyks-contract vervolgen de Ouders, tot in het tiende geſlagt, het Huwelyks goed, daar zy zig van ontdoen. Zy ſlaan 'er weinig agt op, wat van hunne kinderen zal worden als zy getrouwd zyn, zoo hunne goederen maar wel bezorgd zyn. Liefde, Vriendſchap, Geluk, Huiſelyke bezorgingen, Opvoeding van Kinderen, wederzyds Vertrouwen, Getrouwheid, Zoetigheden, Heiligheid des Huwelyks, zyn uit den ſtyl der Notariſen verbannen. Ik waagde deeze aanmerkingen overluid te maaken. Zy deed *Celiane* en *Melſon* glimlaggen. Dan een Notaris, die 'er by zat, zeide, op een zeer deftigen toon: „ myn Heer en „ Hu-

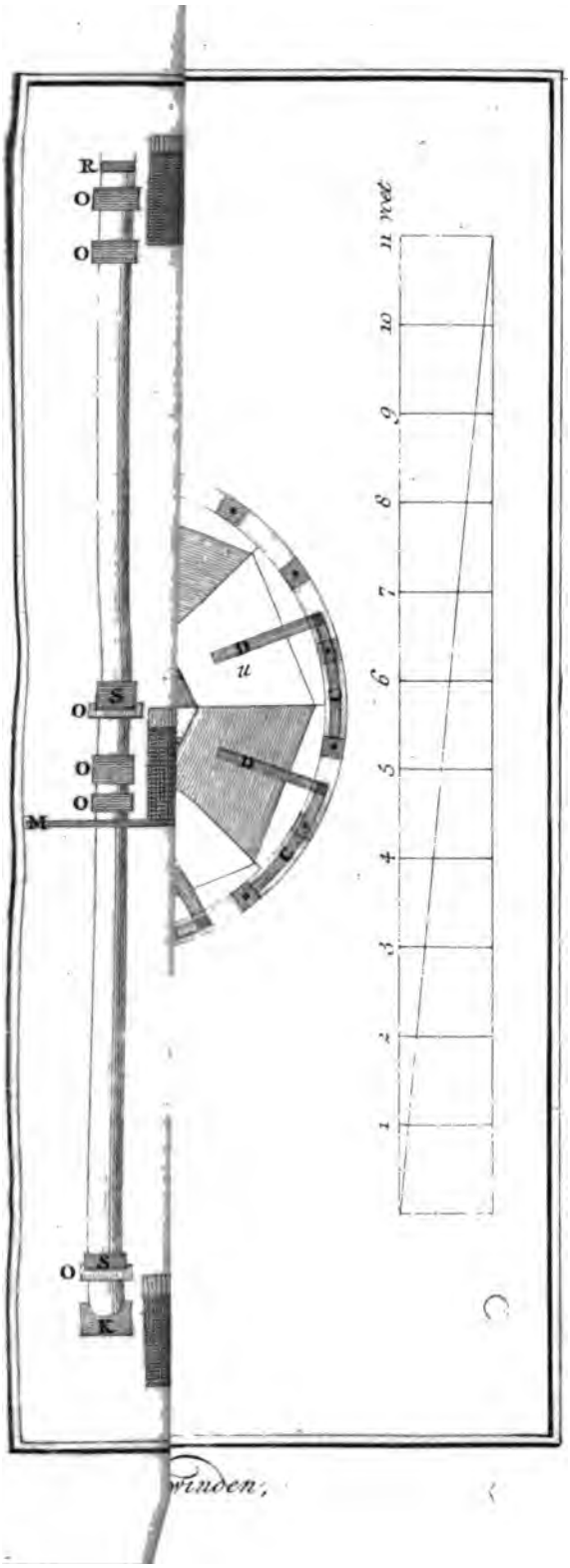

winden,

„ Huwlyks-contract is geen Roman. De Bedingen, zoo „ verre het zedekundige betreft, raaken alleen de Getrouw- „ den. Of zy malkander liefhebben of niet, of zy al of „ niet gelukkig zyn, dat is onze zaak niet, 't is zelfs niet „ zeer de zaak van Ouderen; deeze voldoen aan hunne „ pligten, zoo zy het Huwelyksgoed verzekeren, en ze ryk „ uittrouwen. In den grond van myn hart, vinde ik het „ zeer voorzigtig, dat men alle zedelyke bedingen uit de „ Huwelyks-contracten verbannen heeft. Gy ziet, welk „ een koelheid den Huwelyksband drukt, van twee gelie- „ ven, die, tien jaaren agter een, in het Character van „ Vryer en Vryster, voorbeelden van getrouwe Liefde ge- „ weest zyn. Liefde myn Heer is geen vermaak meer, als „ ze een pligt word. Gy kent immers de Vrouwen? Wei- „ nige zyn 'er die niet ontrouw worden, door het eenvou- „ dige denkbeeld, dat zy tot getrouwheid verpligt zyn. Ik „ wenschte met heel myn hart, dat men den dag, na het „ Huwlyks-contract, vergeten kon dat men getrouwd was." Wel waar klaagt gy toch over? hernam ik. Ik wenschte dat de Ouders zig met meer zorge toeleiden om hunne kinderen tot het Huwelyk te ſchikken, dat zy hen de middelen, om malkander te zien, gemakkelyk maakten, eer zy hen door deezen zagten band vereenigden; terwyl zy geduurig een waakzaam oog hielden op hun gedrag: dat zy, van het oogenblik dat hunne genegendheid gezet ware, hen de gebreken van de voorwerpen hunner Liefde onder het oog bragten; en dan eerst bekend maakten, dat zy geſchikt waren om hun geheele leeven met malkander te ſlyten. Mogelyk zou de Liefde hen misleiden omtrent elkanders zwakheden en fouten; maar geloof, dat deeze gebreken, vooral zoo zy hebbelyk, en gevolgen van geaartheid of opvoeding waren, hen langszamerhand van elkander verwyderen, en zy ten lesten ophouden zouden malkander te beminnen. Zoo het ondertusſchen ſlegts losſe gebreken, ligte fouten waren, de zugt om elkander te behaagen zou hen van de noodzakelykheid overtuigen van ze te verbeteren. Zy zouden beminnelyker worden, meer verknogt aan malkander, en de genegenheid zou al hun leeven duuren. Wanneer men wél verzekerd was van de overeenſtemming hunner Characters, dan eerst moesten de Ouders hunne Huwlyks overeenkomſten beginnen te ſchikken; men moest ze onmiddelyk ſtellen in het bezit van 't geen men hen geeven wilde; maar het Contract zelve moest tot den dood der Ouderen geheim blyven; ten minſten zoo niet één van beide Gelieven voor hun ſtier-

ve. Dan ik zou vorderen, dat de jonge Luiden zelve, vóór hunne verbintenis, een ander Contract te zamen pasſeerden; in welk niets dan van hunne wederzydſche verbintenisſen, van de belofte van beſtendige Liefde, enz. enz. inkwam. Ik wilde dat dit geſchrift, het welk door het hart zelve opgemaakt was, in het openbaar op den Huwlyksdag geleezen zou worden; het moest, zeer fraay en netjes geſchreeven in een verguld Lystje, als het waardigſte meubel, in de ſlaapkamer opgehangen worden, op dat zy het, van tyd tot tyd, te zamen herleezen zouden; ten einde zy binnen de palen van hunnen pligt gehouden werden, als de een of de ander zig daarvan verwyderen wilde.

De Notaris vond myn inval byzonder, dog de uitvoering daarvan onmogelyk. Wat zoud gy zeggen, hervatte ik, indien ik, zonder hier van daan te gaan, u een ſoortgelyk Contract liet zien, 't welk de beste gevolgen van de waereld gehad heeft? Hy wantrouwde my, en ik liet hem het volgende geſchrift, voorzien van alle bewyzen van egtheid, en betyteld HUWLYKS-BRIEF, leezen.

„ Wy Ondergetekenden ..... beide teder verliefd op elkander, beide wel onderrigt nopens de wederzydſche pligten, welke de H. Band des Huwlyks medebrengt, beid hartelyk gezind ter bevorderinge van het welzyn van der Staat, yverig verlangende aan het Vaderland Kinderen aan de Waereld Burgers, te geeven, om ze te zien, te ſtreelen, te voeden; ze in de beginzelen van het Euangelium op te brengen, en 'er goede Onderdaanen van te maken, enz. zyn onderling overeengekomen, ons te verëén igen met onze tegenwoordige en toekomende bezittingen, om te zamen te leven en te ſlapen, onder uitdrukkelyke belofte, van nimmer een afzonderlyk bed te houden, onder welk voorwendzel het ook zyn moge, dan alleen in geval van zwaare ziekte. Wy verbinden ons, te meer, wyl wy geen van beide ryk zyn, om zuinig te leeven, en ons zedig te kleeden. En wyl de verkoelingen in het Huwlyk nooit zonder een of andere oorzaak zyn, belooven wy alles aan te wenden wat mogelyk is om ze voor te komen, en om die reden geen geheimen voor elkander te hebben; elkander verſlag te doen van alle listige laagen die ons gelegd worden, en elkander de behulpzame hand te bieden, tegen alle kwaade voorbeelden, gewoonten en raadgeevingen: ons zoo veel mogelyk is te bewaaren tegen alle de aanvallen van veragting, toorn en meesteragtigheid; en zo, by ongeluk, de een of ander eenige beginzels van deeze zie-

ken

ten ondervond, dat die geene, die bedaard is, inſchikkelyk zal zyn, en die aandoening vertederen en verzagten, om alle nieuwe toevallen voor te komen. Wy belooven en verpligten ons, ons met de uiterſte zindelykheid te onderhouden; en altoos te zamen te overleggen, als wy een of anderen koop, van welk eene natuur ook, zullen aangaan; vooral alles wat onze Kleederen, Lyfs-Opſchik, en dergelyke dingen, betreft: als mede nooit, zonder elkander, op Jaarmarkten, Gezelſchappen, Wandelingen of Schouwburgen te gaan. Overtuigd, dat onze Vrienden en Vriendinnen dezelfde moeten weezen, zullen wy, zoo zy ons eenige reden van klaagen of ongerustheid geeven, elkander daarvan naar behooren berigten. Dit alles in goeden ernst. Getekend N. N.

GELDZUGT, DE BRONWEL VEELER ONGELUKKIGE HUWELYKEN.

Is de Geldgierigheid een wortel van allen kwaad in 't algemeen, zy is het byzonderlyk van veele ongelukkige Huwelyken, waarin ze by uitſtek de wrangſte vrugten voortbrengt. — Een ongeval van die natuur, voor eenigen tyd door my opgemerkt, verleevendigde in my dat denkbeeld; het welk, hoe bekend het ook zy, naauwlyks te veel onder 't oog van 't menschdom gebragt kan worden; waarom ik geene zwaarigheid maake, eene ten deezen opzigte zo menigmaal gegeeven waarſchouwing te herhaalen.

Dives, de Zoon van ſchatryke Ouderen, tot huwbaare jaaren gekomen, beraamt alle middelen om eene Egtgenoote te verkrygen, en de Ouders ondersteunen zyne poogingen. Men doet hun verſcheiden partyen op; onder anderen komen 'er twee in aanmerking. — De eene bezit een grooten rykdom, zynde haare Ouders reeds overleeden; maar zy is ontbloot van verſtand, heeft vooral geen kennis van huishouden, en haar character is ver van aanvallig. — De andere integendeel, mede Ouderloos zynde, heeft geen middelen van aanbelang, en ſlegts zo veel, dat zy op eene fatzoenlyke wyze kunne leeven; maar door het verſtand, dat zy bezit, weet zy de Huishoudkunde zo wel in agt te neemen, dat men haar, niets van haare omſtandigheden weetende, voor een gegoed Meisje zoude houden: en wat haar character betreft, zy is meêgaande, altyd vergenoegd en vrolyk; waartegen de eerstgemelde nimmer te vrede is.

Elk

Elk verſtandig mensch, uit deeze twee eene keuze willende doen, zou gereedlyk tot de laatstgenoemde jonge Juffrouw overhellen. Maar *Dives* en zyne Ouders verkiezen de eerstgemelde Dame; en, om die keuze een glimp te geeven, weet men het ongevallige te verfraaien, en het gevallige in een flegt daglicht te ſtellen.

Verwondert gy u hier over, Leezer! Weet gy dan niet hoe veel vermogen het geld heeft, om zelfs het kromme recht te maaken? Geld geeft verſtand; Geld geeft goedaartigheid; het Geld verantwoordt, by menſchen van dien ſtempel, alles. Op een Meisje, dat Geld bezit, verlieft men ſpoedig, al kent men haar anders naauwlyks. Zo dra men het zeggen, *zy is ryk*, *ze heeft veel gelds*, in de ooren hoort klinken, vat men terſtond zodanig eene genegenheid voor haar op, als of zy van 't beste character ware. —— Valt zodanig een Huwelyk, voor een enkelen keer, eens wel uit; 't is, gelyk men zegt, een witte Raven: meerendeels zyn ze van een flegt gevolg; en zo ging het ook in deezen.

Onze Jongeling trouwt met zyne uitgekoozen Egtgenoote; ryk in middelen; maar arm in alles, wat tot eene goede Huishoudſter behoort. De Dienstboden, dit ras bemerkende, leggen 't 'er op toe, om haar, met zoetvleiende woorden, alles diets te maaken, waaruit zy voor zig zelven eenig voordeel kunnen trekken. Haar Man, een goed denkbeeld van zyne Vrouw als Huishoudſter hebbende, is gerust, en leidt met haar een vrolyk leeven. Ook is hy, zig verbeeldende, dat 'er aan de Schatten, die hy behuwelykt heeft, geen doorkomen zy, gansch niet karig. Twee Telgen vergrooten hun geluk, ze zyn opgetoogen van vreugde!

Maar, helaas! dat geluk, en die vreugde, duurt niet langer dan drie jaaren. Hun geld verſmelt in de Huishouding. Men verkoopt onder de hand Rentebrieven, en de inkomſten verminderen. Eerlang is men, wil men zyne gewoone leevenswyze aanhouden, (dat buiten tegenſpraak is; want te verminderen is, naar hun oordeel, het werk van gemeene Lieden, maar niet van Menſchen van fatſoen,) geperst om ſchulden te maaken; en deeze ſchulden worden van dag tot dag grooter. Nu vertoont zig een haatlyk vooruitzigt! En, zie daar, —— nu begint de tweeſpalt tuſſchen Man en Vrouw; en de onensgezindheid neemt trapswyze toe, naarmaate dat de Geldſchulden vermeerderen.

Weg! Weg zyn nu alle die ſchynvermaaklykheden!

Thans

Thans hoort men, in dat voorheen zo vrolyk Huisgezin, niets anders dan morren, bits verwyten, ſchelden, vloeken, raazen en tieren. De Kinderen wasſen op als Woud-Ezels. De Dienstboden, welken, door hunne verkwisting, mede hun best gedaan hebben, om hunnen Heer en Vrouw door hun geld te brengen, ziende dat ze nu geen buitengewoone voordeelen meer te verwagten hebben, willen niet langer in deezen dienst blyven. 'Er komen andere Dienstboden; doch eene ſoort erger dan de voorigen; des ze wel dra weggejaagd worden. Men krygt weder anderen, en wel zulken, die goed zouden zyn, als zy behoorlyk beſtierd werden; maar die nu, door het ſlegte voorbeeld van het Huisgezin, van kwaad tot erger voortſlaan. ——— En waartoe hier over breeder uitgeweid? Laat het genoeg zyn nog naar te zeggen, dat *Dives* en zyne Egtgenoote elkander geheel vyandig worden, en ten laatſte tot eene volſtrekte ſcheiding beſluiten; na eenigen tyd ondervonden te hebben, dat zy, zo lang ze dit wilden verhoeden, om zig geen openbaare ſchande op den hals te haalen, elkanderen tot eene bittere plaag verſtrekten.

Wat is nu de oorzaak van dit onheil van *Dives* en zyns gelyken, waar van de voorbeelden niet zelden aan te treffen zyn? Wat anders dan enkele Geldzugt? Had deeze Jongeling het andere Meisje gekoozen, was hy daarmede in den Egt getreeden, hy zou gelukkig geweest zyn. Zy zou; ſchoon geen rykdom bezittende, door haare Huishoudkunde het zo ver gebragt hebben, dat zy, in plaats van te kort te komen, veel eer 's jaarlyks geld opgeleid zou hebben; haar verſtand zou het Huisgezin geregeld gehouden hebben; en haar aanminnig character zou eene bronwel van beſtendige vreugde geweest zyn.

Mogt dit aan ongetrouwde Lieden, van wat jaaren of rang ook, op nieuw ter leſſe verſtrekken, om nooit een Huwelyk uit Geldgierigheid aan te gaan. Huwt niet, dan in de vreeze des Heeren, in wiens oogen de Geldgierigheid gelyk ſtaat met den Afgodendienst. Doet het nimmer, zonder eene hartlyke liefde tot het voorwerp, waarmede gy u in den Egt wilt verbinden. Het Huwelyk, zal 't gelukkig zyn, moet een egt werk der Liefde weezen; het moet met Liefde begonnen; het moet met Liefde in ſtand gehouden worden; en men behoort ter wederzyde te bedoelen, elkander geſtadig, door onderlinge minzaamheid, met eene beſtendige Liefde lief te hebben.

HET LEDIGE GRAF.

(Uit het Hoogduitsch.)

KAREL. ô Vader laat de ſchuit eens naar 't gindſche boschagtige eil nd dryven! Welk een bloemengeur komt ons van daar te gemoet! Witte haagdorens en blaauwe ſeringen met helder groen mengen zig daar ginder in 't wilde door elkander. Zie toch den top van dien hoogen lindenboom, en de reeds ondergaande zonne daar agter. Wat gloeit ze! Is 't niet evenëens of ze in de boomen zelfs brandde?

De Vader zweeg; lei het roer aan een' kant, en liet het vaartuig door den ſtroom voortvoeren.

KAREL. Ha, nu komen wy al in de ſchaduw van het bosch — wat is het hier koel! ——— Maar waarom grilt gy zo, Vader?

VADER. De dood ging over myn graf.

KAREL. ô, Niets van de dood! Anders denkt gy terſtond weêr aan myne zalige moeder, welke door die booze koorts zo vroeg weggerukt werd, en dan ſtaan u de traanen in de oogen, en dan, —— ik heb haar wel niet gekend, maar — ik moet meê ſchreijen. En 't is evenwel nu zulk eene ſchoone avond; ik zou gaarne regt lustig willen zyn.

VADER. Wilt gy dan over uwe moeder niet ééne traan weenen? Als gy wist, hoe lief zy u heeft gehad.

KAREL. Och ja, dat weet ik. Toen onze oude Niklaas onlangs op zyn doodbedde lag, en gy my tot hem zondt, om afſcheid van hem te neemen, heeft hy 'er my zo veel van voorgepraat. Hy verhaalde my, hoe ze my zelve de borst gegeeven hadde, onaangezien haar zulks veele ſmerten veroorzaakte; hoe ze my, toen ik eens krank was, een ganſchen nagt op haaren ſchoot hadde gehouden; hoe veele traanen zy over my geſtort hadde. Eensklaps nam hy mynen vinger, en lei dien op het lidteken, dat ik hier onder myn hair heb. „ Jonge heer, (zeide hy) als wy ten jongſten dage voor Gods oordeel verſchynen, zo toon dit lidteken; en uwe mama zal dan, gelyk eene heilige, geregtvaardigd van daar gaan! —— Dan zal ik ook toetreeden, en vertoonen mynen zone, dien zy van den krygsdienst vrygekogt heeft, en die naderhand van een' ongebonden karel een christelyk mensch geworden is, en mynen ouderdom reeds met drie kleinkinders verheugd heeft."

De oude man zei nog veel meer, dat ik niet verſtond. Eindelyk liet hy my op zyn bed nederzitten, en betaſtte (want hy kon, gelyk gy weet, op 't laatst niet meer zien) myn ganſche aangezigt. „ Ja, (zeide hy) net zulk een kleine omgebogen neus, en zulk een kleine onderkin had uwe zalige moeder ook. Lach eens, kind!

kind! (Ik moest wel lachchen, hoe naa my de traanen ook waren.) Ja vast, (en hy hield my den vinger aan de wang,) juist dat zelfde kuiltje is 'er in! Had ik flegts voor een oogenblik myn gezigt weder, om die zwarte oogen nog eenmaal te zien, die gy, kleine Schalk, ook van haar geërfd hebt! Toen zy nog een kind was, heb ik my dikwils daar mede vermaakt. Ik zeide haar dan, dat zy oogen had zo zwart als eene kole; en dan was het kleine ding regt yverig in de weer om ze met water af te wasfchen."

Toen ik heen ging, riep hy my nog agter na: „ Bid vlytig, jonge heer, dat ik toch in denzelfden hemel kome, waarin uwe zalige mama is! Ik mag in geenen anderen."

VADER. (*Na eene lange ftilte, geduurende welke het fchuitje langs den oever dreef.*) Hier konnen wy aanleggen. Reik my dien kleenen tak eens, dat ik de fchuit aanhaale.

De zoon fprong op den oever, en kroop door de ftruiken. De Vader floeg een fmal voetpad in, dat, langs eenen omweg, door het kreupelbosch leidde. Zy vonden elkander onverhoeds weder, op een veld, dat door eenen kring van bosfchaadje als van de waereld afgezonderd, en tot een eenzaam verblyf afgefloten was. Hier en daar blonk de voorbyrollende ftroom nog door het dunne loof. Eerwaardiglyk ftond de honderdjaarige linde in 't midden. Eene ftaatelyke ftilte; eene zekere heimelykheid des oords; het geruisch der infecten, die by millioenen op het veelkleurige grastapyt rondom zwermden; het zagte twyfelagtige gebrom der byen, die in den bloefemryken top der linden zweefden; de milde lugt, zwanger van bloemengeuren; dit alles omfloot het hart, deed den pols flaauwer flaan, en maakte de zielen dronken van eene betooverende droefgeestigheid. De kleine fpringer, Karel, voelde dit zelfs, doolde langzaamer door het gras, en wist niet hoe by 't had. Somwylen plukte hy eene kerkhofsbloeme, blies die af, en zag den naakten fteel zo ernsthaftig aan, als hadde hy 'er eene zedelyke befchouwing over opgefteld. De Vader ging zitten in de lommer des booms, rondom wiens ftam wilde ftruwellen aangewasfen waren. Karel ging nu den boom rond; maar keerde plotfelyk weder.

KAREL. Vader, Vader, ô koom toch eens hier! Aan deezen kant van den boom, in het dikfte kreupelbosch, ftaat een huisken, dat open is, als een priëel. Aan den wand ftaan een menigte letters, en op den grond is een fteenen kist.

VADER. Dat weet ik wel, zoon. 't Is een grafftede.

KAREL. Eene grafftede? Onder die kist zal dan ook wel een gewelf zyn; want boven den grond begraaft men niemand. Ik moet het daarom nog eens bezien. (*terug komende*) Ja, 't is wel zeker eene grafftede. Ik heb 'er ook reeds een grafschrift van, fchoon eenige letters met mos begroeid waren. Ik weet het al van buiten. Wilt ge 't hooren?

ô Nakomelingfchap, deeze grafplaats zy u heilig;
Want een engel heeft, niet verre van hier, zynen fluier afgeworpen.

(hy

(*hy loopt weêr heen, en komt terug.*) Vader, denk eens! op het graf ſtaat net hetzelfde, dat op den ring ſtaat, wiens inhoud gy my onlangs uitleide. Gy weet het immers wel. Ik meen den ring, die, gelyk gy zegt, van hair gemaakt is. ——— Twee minnegoden, en een voorbyvlietende ſtroom: de een, zo als hy zynen omgekeerden fakkel in den ſtroom uitdooft; en de ander, zo als hy eenen krans aan ſtukken ſcheurt, en de bloemen in 't water werpt. ——— ô Komt toch meê hier!

De Vader, uitermaate bewogen, laat zynen zoon voor hem nederknielen; omarmt hem, en weent.

Gy moet het eindelyk weeten, myn zoon ——— de geheele geſchiedenis van myn lyden. Gy zyt reeds verſtandig genoeg om uwe traanen te vermengen, met die van uwen Vader.

Toen gy ſlegts ongevaar een jaar oud waart, gaf ik aan uwe moeder, die zelve u de borst gegeeven, en haaren zuigeling nu geſpeend had, een feest, (het was winter,) beſtaande in eene ſledevaart op deezen ſtroom; en vervolgens een ball in het landhuis, alwaar we thans woonen. Wy waren tot dit einde eenige dagen te voren reeds uit de Stad derwaards getogen. Alles was in volle vreugde. Een lange ſleep van ſleden vloog over de beſneeuwde vlakte van den ſtroom. Voor en agter was muziek, en de bellen der opgepronkte paarden klonken onder het geſchal van pauken en trompetten. Ik had uwe moeder hier toe geſchonken eene nieuwe ſlede, die de gedaante van eenen ſchulp had. ——— Gy kent immers de Schildery wel boven onzen ſchoorſteen, daar Thetis op zulk een wagen ryd, in 't gevolg van Tritons en Dolfynen? Dikwils heb ik haar ſchertzende gezegd, dat de Schilder die Thetis naar haar gekopiëerd hadde. Het aangezigt geleek haar inderdaad. Ik reed wel zes ſleden agter haar. Gemerkt haar voerman, de Heer Hofraad *Kroonsberg*, klein van geſtalte was, had ik haar, ten minſten haar hoofdſtelſel, geduurig in 't oog. Hoe zwol myn hart, als ze dan dikwerf naar my omzag, en gy kleine uit haaren rooden pels agter uitkeek, en my kushandjes toewierp! — Maar ach! 's menſchen hoogmoed verſlenscht als een lelie, en zyne vreugde verwelkt als gras. ——— Wy waren den ſtroom reeds eene myl opgereeden, tot naby Olendyk, en op de wederkeerende baan gekomen. Wy konden onze tegenwoordige woonplaats, die, daar de avond inviel, verlicht was, al van verre zien. Zelfs bevonden wy ons reeds tegen over den hoek van dit eiland, toen 'er eensklaps een geſchrei ontſtond. De ry der ſleden ſtuitte en verwarde in elkander. Ik kon niets zien; de naam uwer moeder werd genoemd. Ik ſprong van de ſlede, liep voor in de ry, en zag, —— ach God, welk een gezigt! Eeuwig zal dit verſchriklyk tafereel voor myne oogen zweeven. ——— Haar paard, ergens door ſchuw gemaakt, was eenige ſchreden uit de baan geſprongen, op een wrak gekomen, en in het zelve geſtort. Nog worſtelde het onophoudelyk op nieuw ys, dat geduurig onder het zelve afbrak. De voerman had zig ondertuſſchen gered;

maar

maar uwe moeder, die uit de ſlede geſprongen was, ſtond gansch alleen met u, dien zy op den arm droeg, op eene in den ſtroom dryvende ysſchotſe. Misſchien zou ze zig door eenen gelukkigen ſprong hebben konnen redden, als de last dien ze droeg haar daarin niet verhinderd had. Ik wilde, ſchoon ik niet zwemmen kan, in 't water ſpringen, om haar te helpen, maar 't gezelſchap weder-hield my met geweld. Ik ſtond duizenderhande doods-angſten uit. De ſchots brak eindelyk, en uwe moeder tuimelde met u in den ſtroom. Doch zy hefte zig op het overſchot nog eens op, terwyl zy u onder den linker arm geklemd hield. De ſchots was toen nog verder van het houbaare ys afgedreven. Zy, van alle menſchlyke hulpe verlaaten, zag nu geene redding meer. Toen zamelde zy nog eens haare kragten byeen, en ſmeet u op het ys naar my toe. „ Neem, neem! — vaarwel! ik ſterf!" —— Dit waren haare laatſte woorden; want op dat oogenblik brak het overige gedeelte der ysſchotſe, en zy verdween uit ons gezigt.

(*Eene lange tusſchenpoos. De Vader bedekt zig het aangezigt met zynen neusdoek, en vaart eindelyk voort.*)

Ik ſtond daar als een zinneloos mensch, toen uw geſchrei my uit myne bedwelmdheid deed ontwaaken. Gy, jongen, laagt daar voor my, ga'sch bebloed van den val. Het lidteken, dat de oude Niklaas u deed gevoelen, draagt gy 'er nog van mede. Gy krabbelde in den ſneeuw. Ik nam u haastelyk op, drukte u met beide armen ſtyf tegen myne borst, en ging met den ſtap der vertwyfeldheid naar het naby zynde open graf, om my met u onmiddelyk in denzelfden afgrond neder te ſtorten, die uwe moeder verſlonden had; doch ook deezen keer hielden myne vrienden my tegen. De oproer van alle myne zinnen ging eindelyk in onmagt over; en in deezen toeſtand werd ik t'huis gebragt. Eene heete koorts beroofde my wel dra van myne bewustheid; ik ben de dood zeer naby geweest. ——— Waar toe zal ik de verſchriklyke tooneelen myner verbeeldinge beſchryven, welken ik my gedeeltelyk zelf niet bewust ben, en die my naderhand verhaald geworden zyn? Ik heb geraaskald. Men heeft my moeten binden. Menigmaalen waande ik uwe moeder te zien, die myne banden meêwaardiglyk ſlaakte. Bymoediglyk, wilde ik myne armen om haar ſlaan, haar aan myne borst drukken, en — gevoelde dan, dat ik nog gebonden was. Eens zag ik eenen blanken arm uit den wand te voorſchyn komen, en zig door de gordynen in het bedde uitſtrekken. Aan den ring des vingers herkende ik de hand uwer moeder. Ik greep ze: „ neem my meê," riep ik:

„ *'t Zy hier boven, of beneden!*
„ *Geef uw koude hand my mede!*"

Ja ſomtyds herhaal ik nog in den droom de herſenſchimmen myner toenmaalige verbeeldinge.

Eindelyk kreeg myne ſterkere natuur de overhand; en ik kwam wederom in de waereld. Nu nam myn lyden eerst een' aanvang; te voren was ik nog gelukkig geweest. Duizend kleine omſtandigheden verſcheurden alle oogenblikken myn hart, en ik zelf nam de moeite om deeze prikkels nog dieper in te drukken. Zo dra ik kragten genoeg bezat, ging ik in de kleedkamer van uwe moeder: — welk eene ontzettelyk weemoedige vertooning! Al haar huisgewaad, dat zy des morgens van dien ongelukkigen dag aan gehad had, ach! voor de laatſte maal aan had gehad, lag hier en daar verſpreid. Haar donkerroode kleed, dat ik haar had laaten maaken naar een ander, waarin ik haar voor de eerſtemaal had gezien; — haar bevallige ſtroohoed, dien zy op onze wandeltogtjes plagt te draagen; — eene openſtaande *toilette*, waarop my een *étui* in 't oog viel, dien ik haar eens ten zoen voor een klein voorgevallen geſchil geſchonken had; — haar breigereedſchap met een' half voltooiden handſchoen, dien ze voor my breidde; — de bedſtede, waar in zy u ter waereld gebragt had; — elke hoek boezemde my eene herinnering in het hart. Aan den wand vond ik nog eene half uitgewiſchte tekening, waar in wy elkander eens, uit ſcherts, met potlood hadden afgeſchetst. Maar nog dieper drong de ſmart in myne ziel, toen ik eenen reeds lang verwelkten ruiker van twee roozen en eenen hyacinth vond. Hy was met een roodzyden lint omwonden, waarop eenige letters gedrukt waren, uit welken ik zag, dat ze dien beſtemd hadde, om aan my, dienzelfden rampzaligen avond, te vereeren, die de laatſte van haar leven was. Daar nevens lag een hairlok, om welken ik haar verzogt had, ten einde mynen tegenwoordigen ring daar uit te laaten vervaardigen. Helaas! toen dagt ik niet, dat 'er zulk eene afbeelding uit zoude gemaakt worden, als waar toe ik dien ſedert heb aangewend. Ik wilde eenen band laaten maaken, dien twee duiven tot een ſtrik trokken.

KAREL. Ach! nu begryp ik eerst, waarom gy u dikwils uuren lang in die bovenkamer opſloot, en waarom gy my nooit binnen dat vertrek wilde laaten komen. —— Maar vader, gaa voort met uwe treurige geſchiedenis!

VADER. 'Er is niet veel meer van te verhaalen.

In de bezigheden der waereld rond te woelen, ſcheen toen aan my, wiens ganſche ziel als in ſlaap geraakt was, dien alles in deeze waereld, al ware het ook eens Koningstroon geweest, eene kleinigheid ſcheen te zyn, niet wel mogelyk. Daar ik nu eenig vermogen bezit, welk ik inzonderheid aan de liefde van uwe zalige moeder te danken hebbe, zo leide ik myne bedieningen neder, verkogt myn huis in de Stad, en begaf my herwaards op dit landhuis, om hier, in eenzaamheid, myne dagen door te brengen; welken ik ook ſedert meest aan uwe opvoeding beſteed hebbe. Na rype overweeging vond ik goed, u deeze gebeurtenis niet eerder dan nu te verhaalen; en heb my daarom, zo wel door myne vrienden, als door myne weinige bedienden, doen belooven, dat

dat zy u niets van 't geval zouden openbaaren; waarop ik my des te beter verlaaten konde, om dat gy maar zelden uit myn gezigt waart.

KAREL. Ei, waarom dat, Vader? waarom mogt ik zulk eene lieve voortreffelyke moeder niet eerder met u beweenen?

VADER. Als ik u deeze ganſche geſchiedenis in de eerſte jaaren van uwe kindsheid verhaald had, zoudt gy ze gehoord hebben, zonder ze te verſtaan; en als gy ze eindelyk al verſtaan hadt, zou zy reeds oud voor u geworden zyn, en gy zoudt 'er nu al met zo weinig aandoening aan gedagt hebben; als gy voorheen aan de dood uwer moeder dagt, toen ge nog meende, dat zy aan de koorts overleden was. Neen, myn zoon, zulk een dood verdient een levendiger aandenken! Ik wilde voor uwe moeder in uw hart een Gedenkteken ſtigten, dat haar dierbaarer zyn zal, dan dit Steenen, het welk ik hier op dit eiland heb doen bouwen. Gy moest alles te gelyk weeten, en wel niet eerder, dan, wanneer gy de waardy uwer moeder geheel en al kondet voelen, en uw hart bekwaam ware, om zulk eene volheid van weemoed en dankbaarheid te bevatten. Misſchien zou ik u dit geheim nog langer onthouden hebben, maar —— Kind, ik moet u nu alles zeggen: wel haast zal ik by uwe moeder wezen. Ik gevoel dit aan myne vervallende levenskragten, aan myne verzwakte borst. Toen zy ſtierf, en ik nog geen dertig jaaren oud was, en ik dikwils dagt, dat ons nog een tydvak van dertig tot veertig jaaren ſcheidde; toen kwam my dit voor als eene kloof, die tusſchen ons bevestigd lag, en ik zelf ſcheen my een overgelaatene op een onbewoond eiland. Hem is zyne eenige gezellin afgeſtorven, op wier graf hy nu als woont; en rondom zig ziet hy niets dan eenen onmeetelyken oceaan. ——— Maar nu, myn lieve kind, ſchynt my deeze overtogt maar klein te zyn. Het hartzeer heeft de maate myner dagen verkort.

(*Karel omarmt ſnikkende de knieën zyns Vaders. Deeze zwygt een poos van weemoedigheid.*)

VADER. Hoe weinig waarde dit leven ook voor my hebbe, nogthans wenschte ik nu nog wel eenigen tyd by u te blyven, op dat ik u eerst uit de kindſche jaaren, uit de jeugdelyke —— doch voor uwe opvoeding heb ik alreede gezorgd.

KAREL. Ach lieſſte, lieſſte Vader, blyf nog by uwen Karel! Ben ik dan uw kleine zoon niet meer; de zoon uwer vrouwe, die hier in 't graf ligt, die gy zo lief hebt gehad, en die u zo lief hadde?

VADER. Folter my niet met tegenwerpingen over myn onmaatig hartzeer! Myn geweeten maakt ze my zelf. Doch 't is nu te laat. ——— Leer veeleer, uit myn voorbeeld, uwe ziele nooit aan een aardsch goed, al ware het ook het heerlykſte onder allen, eene beminnenswaardige gade, zo geheel en al vast te hegten. Gy kont, onder 't beſtier van een' ander, ook

een braaf man worden. Dat gy dit worden moogt; —— geen groot man! (want de grootheid deezer waereld is daar boven ſlegts iedelheid;) daarom wil ik nog tot God bidden, als myne tonge reeds verſtyfd wezen zal. En als ik dood ben —— ik wil hier begraaven worden, —— zo koom ſomwylen hier alleen; zet u, onder deezen boom, by dit graf neder; en als uw hart dan klopt voor de zaak der deugd, als gy begint te gloeijen van voorneemens om goed te doen, geloof dan, dat de geesten uwer ouderen boven uw hoofd zweeven, en u zegenen!

KAREL. ô Vader, nog leeft gy! Laat my nu met u in de graſtede myner moeder nederdaalen, om ten minſten haare doodkist te omhelzen! Wanneer gy by my zyt, vrees ik dit niet, al ware het zelfs dat my de geest myner dierbaare moeder verſchene. Hy zou gewis wel vriendelyk zyn, en my geen leed doen.

VADER. Ik bemerk, dat het woord graſtede u heeft misleid; gy meent, dat het lyk, gelyk gy hier dikwils by andere voorvallen gehoord hebt, uit het water is opgevischt. Neen, myn arme, lieve Karel! Onder het ys gebeurt dit zeldzaamer. Men heeft de ſlede en het paard aan den mond van de rivier nog zien dryven. Maar het lyk van uwe moeder heeft men langen tyd gezogt, maar niet gevonden. De Almagtige begroef haar in den ſchoot der natuure, in de groote waereldzee; aldaar zal hy haar eenmaal wedervinden, zo wel, als of zy hier in dit graf rustte.

Bitterlyk weende de knaap, en zy beiden zaten nu zwygende neder; tot dat de reeds hooggeklommen maan door de linden op hen nederſcheen. De Sint Jansvormen glinſterden reeds in het gras onder 't geboomte; en van alle de voorige, thans verſtomde zangeren, kweelde alleenlyk nog de eenzaame krekel. De Vader roeide daarop het ſchuitje naar huis, terwyl de jonge knaap agter in het vaartuig ſtond, en, met betraande oogen, de door den maaneſchyn vergulde golven agter na keek, en opmerkte hoe ſnellyk dezelven naar de groote waereldzee ſtroomden.

DE WAARHEID VAN DEN OUDEN STELREGEL, „ DE WYZE IS „ ALLEEN GELUKKIG," ONDERZOGT.

(Uit het Engelsch.)

De kragt der Bewyzen, en de bondigheid der Proeven, bygebragt tot ſtaaving van den Stelregel, „ DE WYZE IS ALLEEN GELUKKIG," ſchynen een onwederleg- en onwraakbaar voorkomen te hebben. Alle de oude Wysgeeren hielden denzelven ſtaande; en CICERO heeft dit ſtuk zo meesterlyk behandeld, dat het onmogelyk is eenig nieuw bewys daaraan toe te voegen. In de daad, elk verſtandig Mensch moet erkennen, dat hy,

hy, die Eerampten en Rykdommen verſmaadt, die zyne Hartstogten beteugelt, die door Tegenheden zich niet laat onderdrukken, onafhanglyk en gelukkig moet weezen. 'Terwyl hy, integendeel, de ongelukkigſte der Stervelingen is, die zich aan de heerſchappy van balſtuurige driften onderwerpt, die gedrukt en gebukt gaat onder elken rampſpoed, of, door eene onvoldoenbaare geestgeſteltenisſe, gelyk TANTALUS, honger en dorst lydt, te midden des overvloeds.

Een eenige zwaarigheid is 'er, welke ik wenschte, dat de voorſtanders deezes zo lang verdeedigden Stelregels uit den weg ruimden. Ik zou hun naamlyk afvraagen, of zy eene juiste bepaaling maaken? of zy ons een egt afbeeldzel van eenen WYZEN opleveren? want ik ontken, in geenen deele, dat een rechtſchaape WYZE moet gelukkig weezen; doch ik twyfel, of 'er zulke Characters, gelyk de oude Wysgeeren hunne WYZEN beſchreeven, immer in de natuur beſtonden; ik geloof veel eer dat het Wezens waren, door hunne eigene vrugtbaare verbeeldingskragt geſchapen.

De *Stoïcynen* pochen op eene ſoort van onverſchilligheid of onaandoenlykheid, als het lot des WYZEN en de bron van zyn geluk. Doch zy zyn niet van Steen gevormd, 'er is iets aandoenlyks in onze natuur, 't welk de zwakheid des menschlyken geſlachts onbetwistbaar bewyst; en, indien, met dit alles, onaandoenlykheid voor pyn of gevaar, als het toppunt van geluk moet aangemerkt worden, dan zullen wy bevinden, dat de DWAAS den WYZEN in geluk verre overtreft, zo wy erkennen dat de laatstgemelde een ſchepzel is met vleesch en bloed omhangen, en, ondanks zyne ſnorkende kundigheid, aan menschlyke zwakheden onderhevig.

Ontelbaare zaaken zyn 'er, die den WYZEN treffen en plaagen, enkel om dat hy een verheeven verſtand bezit. Hoe beter hy zichzelven kent, hoe klaarder hy zyne deugden en gebreken ziet, en ontdekt wat hy bezit, als mede, wat hem ontbreekt. Het voorledene, het tegenwoordige, en het toekomende, hebben de WYZEN ſteeds voor oogen; zy merken de misſlagen op tot welke zy vervielen, de dwaalingen welke zy begaan, en de misgreepen, die zy vervolgens zullen doen; zy zyn ſteeds ontrust en bevreesd, door de kies- en keurigheid hunner aandoeningen, en, naar gelange de rust hunner gemoederen geſtoord worde, vermindert hun geluk. Telkens, als zy eene onvoorzigtige daad bedryven, veroordeelen zy hun eigen gedrag, 't geen niet zonder eene maate van ſmert en verdriet kan geſchieden. Wanneer zy in eenigen toeleg gelukkig ſlaagen, zyn ze niet geheel voldaan; dewyl zy eene onvolmaaktheid ontdekken in de beste menschlyke bedryven. Zy verbeelden zich dat het ſtuk beter kon aangelegd, beter uitgevoerd, weezen, zy beſchuldigen zichzelven, en ſchroomen voor de berispingen van anderen; weshalven hunne wysheid en doorzigt de

weezenlyke oorzaaken zyn, dat zy nooit onvermengd geluk genieten.

ARISTOTELES was niet voldaan over zyne eigene Schriften, en wilde, op zyn Sterfbedde, dat ze weggedaan zouden worden, ſchoon de geleerde wereld ze voor een ſchat van kunde en geleerdheid gehouden hebbe. VIRGILIUS voelde dezelfde ongeruſtheid, en beval het verbranden van zyn Heldendicht, voor het beſte zyner Werken, en een der uitmuntendſte proefſtukken van 't menſchlyk vernuft, gehouden. ALEXANDER, hoe groot een Veldheer, kon 's nagts, vóór het aangaan van den ſlag, niet ſlapen. Een bekwaam Staatsdienaar zal telkens, als hy raad en ſtem moet geeven, in gewigtige ſtaatszaaken, ſchroomachtig zyn; want wantrouwen en zelfverwyt zyn de gezellinnen van bondig oordeel.

DWAAZEN vinden zich van alle die verdrietlykheden ontheven. Doen zy iets verkeerd, zy geeven de ſchuld aan 't noodlot: begaan zy een misſlag, zy bekennen dien nimmer, en hoe meer zy des uitgelachen worden, hoe meer zy zichzelven kittelen. Indien iemand hunne woorden of daaden berispt, ſchryven zy zulks toe aan laster en gebrek aan ſmaak. De volloende lachjes, op 't aangezigt der DWAAZEN, toonen hoe zeer zy zichzelven bewonderen, hoe zeer zy met hunne eigene begrippen zyn ingenomen. Keuren anderen ze niet goed, 't is om dat zy geen verſtands genoeg bezitten om ze te verſtaan en te doorgronden. —— Hier uit blykt, dat zelfliefde, zo zigtbaar in de DWAAZEN doorſtraalende, hun tot een altoosſpringende bronwel van vreugd en vermaak ſtrekt; en niemand zal kunnen lochenen, dat zyn geluk, 't welk hy, gedurende dien tyd van bedwelming door eigen waan geniet, weezenlyk is. Schoon een DWAAS geen één Deugd bezit, gelooft hy met alle Deugden voorzien te zyn; en dit geloof, deeze overtuiging, is eene ſoort van bezitting, en zo lang die waan aanhoude, heeft hy alle Deugden. Hy mag vergeleeken worden by den Zieken, die zich verbeeldde, dat hy het gezang der Hemelſche Chooren in zyne kamer hoorde, en de Geneesheer, die hem van deeze inbeelding genas, weigerde te betaalen, om dat hy hem aanmerkte als een dief, die hem van zyn geluk beroofd hadt; of by dien krankzinnigen *Athener*, die van vreugde opſprong zo dikwyls een ſchip ter haven inzeilde: dewyl hy waande dat ze alle hem toebehoorden.

DWAAZEN vleien altoos zichzelven, en dat vleiery wereldlyk geluk aanbrengt, mogen wy vryly veronderſtellen, om dat ze zo gretig wordt ingedronken door Menſchen van den hoogſten rang. DWAAZEN bezien zichzelven van 't hoofd tot de voeten, en vinden alles, in hunne perſoon en kleeding, ſchoon en bevallig; de ſchaduw vergenoegt hun even zeer als het weezen; zy maaken werk van beuzelingen, en neemen ydele tytels en nietsbeduidende onderſcheidingen als daadlyke voordeelen aan; deeze dingen kunnen verkreegen worden zonder veel oefenings of diepzinnig onder-

derzoek; zy voldoen hun, en maaken hun ongetwyfeld gelukkig in deeze wereld. Worden zy verſmaad en van hunne Eerampten verlaaten, zy beklaagen zichzelven niet naar den Staat, die zulk een gevoelig verlies lydt; zy ſchreenwen dat de Deugd verdrukt wordt, dat men geen waarde ſtelt op weezenlyke verdienſten; in deezervoege draagen zy de tegenſlagen der Fortuine beter dan WYZEN, die veelligt de ongemaakt, waarin zy vervallen, als het gevolg van eenig verkeerd bedryf aanmerken.

De Wysgeeren geeven ons keurlyke voorſchriften, zy maanen ons aan tot geduld, en eene ſoort van ongevoeligheid, met te zeggen, dat de Wysheid een ſchild is, waar op alle de pylen des wederſpoeds afſtuiten, en 't geen ons beveiligt voor alle verleidende vermaaken. —— Maar, wanneer men hun vraagt na voorbeelden op te leveren van Mannen, dus dubbel en van alle kanten gewapend, zal nauwlyks één uit duizend aan hunne beſchryving beantwoorden. CICERO en SENECA ſchreeven beiden breedvoerig en klemmende over de ſterkte van geest, die de Wysheid ſchenkt, nochthans ſtierf geen hunner zingende als een Zwaan. Beiden dongen zy na Rykdom en Eer, zy keerden zich alleen om, wanneer de wereld hun met een ongunſtig gelaat aangrimde, en moonden zich gereed om den ouden weg te betreeden, zo ras de kans zich voordeeliger vertoonde.

Een POSSIDONIUS moge voorwenden dat 'er zulk een ding als Pyn niet beſtaat; doch zyn geſteen, het krimpen en wringen zyns lichaams, wyzen uit dat hy pyn gevoelt. Een ARRIA moge, met eene geveinsde bedaardheid, den dolk, waar mede zy zichzelven doorſtoken hadt, aan haaren Egtgenoot overgeeven, en zeggen: PETRUS, *het doet geen zeer!* doch haare doodsangſte wederſpreeken zulks.

Maar, eens toegeſtaan zynde, dat eenige weinige Menſchen, boven den gewoonen kring verheeven, door het behulp der Wysbegeerte, tot eene maate van volmaaktheid opklommen, die hun eer na Goden dan Menſchen deedt gelyken, hoe zeldzaam zyn deeze voorbeelden in vergelyking met de menigte DWAAZEN, die wy dagelyks zien, dat allen aardsch geluk, tot zatheids toe, genieten?

De WYZEN ſtuuren hun Schip met voorzigtig beleid, vreezende voor ondiepten en klippen; doch de DWAAZEN zetten alle zeilen by, en, geen gevaaren dugtende, gaan zy eensſlags ten grond, of komen ſtout ter haven in. DWAAZEN ſtaan den nyd niet ten doel, het medelyden, integendeel, biedt hun de hand om hun op te beuren, en zy komen, zonder hindernisſen op hunnen weg te ontmoeten, tot Rykdom en Eere. —— Dit is de rede, dat Menſchen van groote bekwaamheden, dikwyls, dezelve verbergen, en onder den dekmantel van onbekwaamheid verſchuilen, tot dat zy hunne oogmerken bereikt hebben. De Geſchiedenis levert ons twee voorbeelden van 't gelukkig ſlagen deezes beleids

leids op, in Keizer CLAUDIUS en Paus SIXTUS DEN V. CLAUDIUS behieldt zyn leeven onder de Regeering van CALLIGULA, die alle wysheid en deugd haatte, door de rol eens onkundigen te ſpeelen. SIXTUS verkreeg de driedubbele Kroon, door zich te gelaaten als zwak naar den lichaame en naar den geest; de Keizer en de Paus nogthans toonden WYZEN te weezen. Een Wysgeer, gevraagd of hy Wysheid dan Rykdom, wanneer het te zyner keuze ſtondt, zou verkiezen, betuigde dat zyne keuze op Wysheid zou vallen, indien hy niet zag dat zo veele Geleerden en Wyzen by de Dwaazen hunne kruipende opwagtingen maakten.

Slaan wy de Kerklyke Geſchiedenisſen open, hoe is het gelegen met Godsdienst-kennis en Wysheid? De waarlyk verſtandige, dien het om grondige kundigheden te doen is, zal, even als de Mynwerker, rotzen en bergen beklimt, en de ingewanden der aarde omwroet, om de ryke aderen van kostbaare Metaalen te vinden, geene moeite of arbeid ontzien om de Heilige Waarheden te leeren kennen; doch welke is de vrugt zyns noesten arbeids ten opzigte van tydlyke belangen? Vervolging, ballingſchap, gevangenis, zo hy het niet met het leeven moet boeten, zo men hem geene eerlyke begraafplaats weigert, en, zo verre de magt zyner vyanden gaat, ter eeuwige verdoemenis verwyst. —— De dwaaze yveraar, integendeel, weigert tot het onderzoek van het aangenomen Godsdienst-ſtelzel te treeden, om dat hy de rust zyns gemoeds niet wil verſtooren, of misſchien, om dat hy de noodige bekwaamheden tot zulk een onderzoek mist; en het is juist deeze gemaklykheid of onbekwaamheid, welke hem alles, wat ééns vastgeſteld is, doet aanneemen, ondertekenen en voorſtaan, die hem ruimen overvloed verſchaft; hy bewandelt een gebaand en effen ſpoor om tot Eer en Rykdom te geraaken; hy word by zyn leeven geagt, bemind, en, na zyn dood, gepreezen, zo niet tot een Heilig verklaard.

Deeze gedagten zullen in zommiger oog kettersch ſchynen; doch, ten einde men myne meening niet verkeerd opvatte, en zo duidde als of ik den Stelregel omkeerde en beweerde, DE DWAAZE IS ALLEEN GELUKKIG, geef ik ieder in bedenking, dat ik dit geſchreeven heb, naar den algemeenen loop der dingen op deeze Wereld.

De gelukkige Man, die de Wysheid van boven bezit, vindt zyne belooning in de gunst van zynen Schepper, en wagt dezelve in een beter Vaderland; en hoe meer hy zich bevlytige om daar na te ſtreeven, hoe klaarder en volkomener hy overtuigd zal worden, dat de Wysheid deezer wereld dwaasheid is.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is 'er zeer ver van daan, dat het om 't even zyn zou, hoe men iemand in zyne belangen kryge, en omtrent zaken van aangelegenheid op het regte ſpoor zoekt te brengen; dat het om 't even zou zyn, of men daar toe bedrog, of de ſtriktſte regels van opregtheid, gebruike, mits men maar ſlage in zyne goede pogingen.

Zou het om 't even kunnen zyn, welke beweegmiddelen men gebruikte, om den waren Kristelyken Godsdienst, gewis eene zaak van het alleruiterſt aanbelang, te verdedigen en voort te planten? Gewisſelyk neen! Indien ze niet gegrond zyn op waarheid en opregtheid, moeten ze aan het Opperwezen ongetwyfeld mishagen. ——— De Jeſuitſche Zendelingen, ter voortplanting van het Geloof, bedienden zich van de onkunde der Indianen, met zich als Hemelgezanten te doen doorgaan, om dat zy hun den juisten tyd der Maans- en Zonſtaning wisten te zeggen. Hier door tragtten zy die onnozele menſchen over te halen, en den Kristelyken Godsdienst te doen omhelzen. Dan waren deze de gepaste middelen, waarin God genoegen kon nemen; als geſchikt om de Indianen den Godsdienst behoorlyk te doen omhelzen? Ganſchelyk niet. God heeft een afkeer van bedrog; en de mensch, ziende dat hy misleid word, in eene zaak van dat aanbelang, krygt een weerzin van eenen Godsdienst, welken hy waant dat zulke zwakke hulpmiddels noodig heeft om zich ſtaande te houden. ——— Dierhalven, van hoe grooter aanbelang de zaken zyn, die men behandelt, des te verder moet men zich van bedrog verwyderen; en des te meer aan oprechtheid en waarheid houden; en het is gansch niet om 't even, hoe men iemand in zyne belangens brenge.

Het is grootelyks te bewonderen, en 't zou bykans ongeloovelyk voorkomen, leerde de bevinding het niet dagelyks, dat het denkbeeld van tydelyke ſtraffe ongelyk veel meer invloed op de harten der menſchen maakt, dan die der eeuwige. Wat invloed maken beſtraffingen, vermaningen, raadgevingen en waarſchouwingen, afgenomen van het eeuwig belang der menſchen? Wat invloed maken zy veelal op het gemoed der Stervelingen?— Maar tydlyke gedreigde en vastgeſtelde ſtraffen op misdaden kunnen de ſtoutſte Zondaars van misdaden weerhouden; die ze anders durven plegen, onder het Gezigt van Hem, die alles weet, die alles kent en doorziet; die ze onder dat gezigt vryelyk durven plegen; mits ze maar van onder het oog blyven van den Wereldlyken Rechter, die ze terſtond dreigt te ſtraffen.

Nergens valt men doorgaans te eerder op, dan dat men misleid en bedrogen worde. Maar is 'er wel één eenig Mensch in de wereld, die van anderen zo dikwils en zo grovelyk misleid en bedro-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, MAART, 1781.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 1-6	36	NNW	1	heldér
	— 2-1	46½	WtZ	3	z. betr. R.
	— 2-1	42½	——	4	—— R.
2	— 3-0	41½	N	0	damp. o. h.
	— 3-9	51½	WNW	1	omt. helder
	— 4-5	41	W	4	mist, vogt
3	— 4-3	43½	ZW	4	vogt d. m.
	— 4-2	51½	WtZ	2	dr ip.donk.
	— 4-2	48	——	2	do ik. vogt
4	— 3-7	46	WZW	2	—— ——
	— 3-4	51	——	2	——
	— 3-2	47	——	2	——
5	— 2-2	45	ZW	2	——
	— 2-6	44	N	4	R. wolkig
	— 4-0	38½	NW	1	helder
6	— 4-2	41	W	2	betr. donk.
	— 3-3	47	——	9	z. betr. R.
	— 3-0	45	WNW	6	——
7	— 2-7	44½	——	8	donker
	— 2-2	49	——	6	zeer betr.
	— 1-3	43	NW	4	wolkig
8	— 1-2	41½	NNW	4	Stofr. o. h.
	— 2-2	49	N	2	omt. helder
	— 3-2	40	WNW	2	——
9	— 3-0	44	NNW	2	zeer betr.
	— 3-4	52½	NW	2	omt. helder
	— 3-6	45	WtN	2	betr.
10	— 3-2	45½	WtZ	2	——
	— 2-8	50	WZW	2	donk. iets R.
	— 2-7	45	NW	2	wolkig
11	— 2-5	42	NNW	4	omt. helder
	— 2-7	48	NtW	5	zeer betr.
	— 3-2	42½	——	6	donk. iets v.
12	— 4-2	38½	NO	1	omt. helder
	— 4-8	47	OtN	1	wolkig
	— 5-2	44	O	2	zeer betr.
13	— 6-1	38½	OtZ	2	helder
	— 6-4	46½	O	3	——
	— 6-1	43	——	3	——
14	— 6-2	36½	ZO	2.0	——
	— 6-4	52½	O	1	——
	— 6-0	41	N	0	——
15	— 6-7	40½	NO	0	z. b. o. held.
	— 7-0	52	NtW	1	betrokk.
	* 7-2	42	N	0	donker
16	— 6-3	39	NO	1	damp.z.betr.
	— 5-5	45	——	1	betr. o. h.
	— 5-0	41	——	0	nevel, held.

	Bar:	Th:	Wind.		
17	29. 4-5	42	O	2	helder
	— 4-0	52	——	4	——
	— 3-6	41	——	6	donker
18	— 3-0	39	——	2	dynz. he
	— 2-0	54	—oWZWo		helder
	— 1-6	45	W	0	——
19	— 1-5	44	WtN	2	——
	— 2-4	52	NW	3	—— z.be
	— 2-8	42	WNW	2	omt. helde
20	— 3-5	45	W	1	betr.
	— 3-8	52	ZW	2	l. betr.
	— 3-7	44	W	1	betr.
21	— 2-6	46	——	2	——
	— 2-7	51	——	6	donker
	— 2-6	48	——	4	——
22	— 2-4	48	WtN	3	R. donke
	— 2-0	48	NNW	4	Stofr. —
	— 3-2	42	N	4	helder
23	— 4-6	41	——	2	wolkig
	— 5-2	49	NNO	3	omt. helde
	— 5-6	40½	——	0	helder
24	— 6-2	37	Z	0	——
	— 6-5	54	WNW	2	betr.
	* 7-2	44½	NW	0	donk. bet
25	— 6-5	38½	Z	0	damp. he
	— 5-2	57*	W	2	omt. helde
	— 2-7	43	——	1	——
26	28. 11-3	46	WZW	2	helder
	— 11-0	52½	NtW	9	z. betr.
	29. 0-2	41	NtO	6	omt. hele
27	28. 11-2	37½	NWtN	8à10	H. Sn. z
	— 10-5	42½	N	4à8	—— w
	* 10-4	39½	NO	4	wolk. o
	— 11-6	37½	ONO	4	held. w
28	29. 0-0	42	——	10	wolkig
	— 0-2	33½*	OtN	10. 11	h. held.
	— 0-9	33½*	——	10	——
29	— 1-0	42	ONO	9	aelder
	— 0-9	38½	——	7	omt. h
30	— 0-6	37	OtN	5	elder
	— 0-8	45	ONO	6	— do
	— 2-2	39	——	7	er
31	— 3-0	37½	——	8	onke
	— 2-9	42½	——	7	olk.
	— 2-9	35½	O	6	mt.
	29. 3 20/28		44 5/28		3 3/28

Th: den 18 nam: 4 u: 58* — den 20 nam: 3¼ u: 55 gr.

NB In de Waarn. van *Febr.* ſtaat de Barom.

27	27. 9-5	35	moet zyn	27. 9-5	35
	28. 0-5	38		28. 0-5	38
28	— 7-2	45		— 7-2	45
	— 10-7	40		— 10-7	40
	29. 1-0			29. 1-0	

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN 'T GEEN, LANGZAMERHAND, AANLEIDING GEGEEVEN HEEFT TOT DE KERKELYKE VEKDRAAGZAAMHEID DER PROTESTANTEN IN DE PRUISISCHE STAATEN.

(Getrokken uit zekere *Hoogduitſche Brieven, over den tegenwoordigen Staat van den Godsdienst in dat Ryk*; gedrukt te *Leipzig*, 1778.)

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 202.)

Onder het gebied van FREDERIK DEN EERSTEN wiesch de Invloed der *Hervormden* ſterk, en zy bragten in de uiterlykheden van den Godsdienst vry wat veranderings. Ook was het door hun toedoen, dat eenige Stukken der Geloofsleere, voorheen verſchillend geduid wordende, eene nadere bepaaling kreegen. De Bisſchop URSINUS, welke den Koning gekroond hadt, ſpeelde niet alleen een deftige rol, maar werdt ook tot de nauwſte vriendſchap van den Keurvorst toegelaaten. Dikwils moest hy voor den Vorst prediken; en na deszelfs huldiging tot den Throon, vergezelde de Bisſchop hem op zynen togt door het Ryk, om voor den Koning te kunnen prediken. Misſchien was het aanzien deezer Kerkvoogds groot genoeg; maar nogthans van den gewenschten invloed, om de plegtigheden van den Godsdienst op beteren voet te brengen. Des Vorſtens Staatsdienaars deeden mede het hunne, ter bevordering van eene algemeene eensgezindheid, en ſtelden zigzelven, omtrent het beſtier van de onderdaanen des Ryks, dien noodzaakelyken en veel bevattenden regel voor: *verdraag ieder eerlyk en naarſtig Burger.*

FREDERIK DE EERSTE, door zyne menschlievende Staatsdienaars onderſteund, liet niet alleen de heilzaame ſchikkingen, welke zyne voorzaaten, ter verdraaginge van allerlei Gezindheden, gemaakt hadden, in denzelfden ſtaat blyven; maar breidde de grenſen der vryheid, alreede door zy-

nen Vader gegeven, uit. Hy bragt alles toe, om het groote Staatslighaam door eene vriendelyke overeenſtemming van deszelfs leden, zo roemrugtig, als gelukkig, te beſtieren. —— In den jaare 1692, toen de Geestelyken in *Berlyn*, voornamentlyk zy, die in de *Maria Kerk* ſtonden, tegen de gevoelens der zogenaamde *Piëtisten* yverden, verboodt hy, by een openbaar geſchrift, aan de Geestelykheid, het prediken, vooral het hevig uitvaaren tegen de *Piëtisten*, —— *Separatisten*, —— en *Labadisten*, wilden zy geene onaangenaamheden van hooger hand ondergaan; vermits daaruit maar bitterheid en oneenigheid onder de Euangeliſchen geboren werd. En dit hadt een gezegend uitwerkſel. De vereeniging der twee Proteſtantſche Kerken was, toenmaals, nader by, dan men dagt. De Predikanten van het *Weeshuis* en *Koningsberg* deelden aan elkanderen de Bondzegelen uit; zelfs ten platten lande maakten veele Hervormde Leeraars geene zwaarigheid aan hunne Lutherſche Toehoorders het Avondmaal, volgens de plegtigheden van derzelver Kerke, toe te dienen. En de Scheldnaam van *Onverſchilligen*, ſtondt deeze braave Mannen niet in den weg, in de voortzettinge hunner yverige poogingen tot vrede, rust en eensgezindheid.

Den Leden van de Euangeliſche Kerke gaf de *Keurvorst* volkoomene vryheid, om van de geheime oorbiegt al, of geen, gebruik te maaken; en den belaglyken rangtwist, onder de *Hervormden* by het Avondmaal ontſtaan, ſchafte hy, in een openbaar bevelſchrift, af. Het nauwkeurig gadeſlaan van dit loflyk Gebodſchrift, heeft den *Hervormden*, in de *Pruiſiſche Staaten*, veel roems bezorgd. Het heeft op het hart van den aandagtigen beſchouwer zeer veel indruk, wanneer men, zonder de minſte agtgeeving op rykdom en aanzien, alle de leden der Gemeente na het Altaar ziet treeden, om in de voorregten der voor alle menſchen te weeg gebragte verzoening te deelen, en aldaar gemeenſchappelyk, met broederlyke eendragt, éénen Verlosſer hulde te bieden, die, ten nutte van hun allen, leefde, leerde, en ſtierf!

Wegens de beoordeeling en de uitgifte van Godgeleerde Werken, maakte hy eene zeer goede ſchikking, die ten algemeenen nutte was. In de Pruiſiſche Staaten hebben zeker, alleen aan de Regeering van deezen grooten en weldaadigen Koning, zo veel milde Geſtigten, —— nuttige verordeningen in den Kerk- en Predikſtand, —— en de oprigting van eenen Krygs-Kerkenraad, haaren oorſprong

te

te danken. Hy lag den eerſten grondſlag tot die heilzaame inrigtingen, die nog onder de *Hervormden* ſtand gryen. Hiertoe moet men, inzonderheid, brengen, de zogenoemde *Mons pietatis*, die der *Hervormde* Predikanten, in hunne behoeftige en noodlydende medegenooten, in en buiten 's Lands, de vereischte penningen uitſchiet. Evenvel onttrok hy andere Gezindheden zyne gunſte niet. Ten dienſte der *Luthersche* en *Hervormde* Christenen verzaelde hy een Armenkas, en liet eene Bedelorde uitaan, naar welke alle inlandſche Bedelaars van ieder plaats it deeze Kas moesten onderſteund worden. Dit alles, en og meer andere dingen, ten nutte der Kerke dienende, eeden den Godsdienst eenen ſterken wasdom krygen.

Maar wy moeten niet vergeeten, dat de beroemde CHRISIAAN THOMASIUS, ook, vry wat dienst gedaan heeft ter uiveringe van Godsdienſtige gevoelens, en ter uitbreidinge an eene Algemeene Verdraagzaamheid, in het Pruiſiſche ebied. Deeze man moest *Leipzig* verlaaten. Hy kwam e *Berlyn*, en werdt met opene armen in deeze Stad ontangen. —— Te *Halle*, alwaar, onder zyn opzigt, de *Univerſiteit* geſtigt is, leerde hy, met eene zeer groote ymoedigheid, om dat hy tegen de vervolgingen der Geesylykheid hier eene veilige Schuilplaats genoot; en 't was eest aan Hem toe te ſchryven, dat het pas gebouwde erkſchool, binnen korten tyd, in bloei kwam. Indien hy r niet geweest ware, zouden wy, waarſchynlyk, niet alen nog de ongerymde regtsgedingen over Spook- en Duielgeſchillen hebben; maar nimmer zou zulk een groot licht ver den Godsdienst verſpreid zyn. Hy ontkleedde tallooze edriegeryen, welke, tot dus verre, met den ſchyn van roomheid, geſpeeld waren: —— menig eenen Schynheiligen Geestelyken, wiens doelwit enkel ſtrekte, om het domme Gemeen in eene blinde gehoorzaamheid te houden, ok hy het momaangezigt af, en deedt ook den onderdaan an den laagſten ſtand verſtandig denken. Hy drong ſterk p het gebruik der reden, in zaaken des geloofs, en ok, langs dien weg, niet alleen de aandagt van allen tot ig; maar plaatſte ook, met eenen ongelooflyken ſpoed, enige leerbegrippen in het regte licht, die men, tot zo ng, ten nadeele van het gezond verſtand, en tot bederf an de gelukzaligheid van zommige Familien, verkeerdlyk mhelsd hadt.

Na den dood deezes Mans heeft WOLFF zyne voetſtappen geſpoord, en gelukkig betreeden. Deeze Wysgeer is ee-

ne aandagtige beſchouwinge waardig, om dat hy, door deszelfs Wysbegeerte, de Godgeleerdheid op veel vaster voet gebragt heeft..... Dan, — laaten wy tot het beſtier van onzen Koning te rug keeren. —— Een enkel woord zullen wy zeggen van den yver van FREDERIK DEN EERSTEN voor het vieren van den Zondag, en andere Heilige dagen. —— FREDERIK WILLEM hadt reeds een zeer nauw verbod laaten uitgaan, dienende niet alleen, om alle Gast-, Huwlyks-, en andere maaltyden op Zondag af te ſchaffen: maar verbiedende ook den Inwooners van alle Steden in het Ryk, voor het eindigen van den Middag-Godsdienst, ter Stede uit te gaan. FREDERIK DE EERSTE leide de viering van den *dag des Heeren*, —— *den goeden Vrydag*, —— en andere plegtige dagen, onder nog meerdere bepaalingen. Inzonderheid gebood hy de Jeugd, zo wel ten platten lande, als in de Steden, zelfs op *Zondag*, naarſtig in de Katechismus te doen onderwyzen, om, zo doende, de grondſlagen van wezenlyke kennis, en welbeſtierde Godzaligheid, onder hun te leggen.

Hier by zullen wy zyne verordening omtrent de *bezweering van den Duivel* (*) *by den Doop der Kinderen* plaatſen; gegeeven in den jaare 1703. Zy is te merkwaardig, om ze agter te laaten, en ademt eene groote verdraagzaamheid. — „Door Gods Genade, Wy, Koning van Pruiſchen, enz. „ enz. — Met veel misnoegen verneemen wy, dat zommige „ Predikanten, wanneer zy door de Ouders verzogt worden „ hunne Kinderen, zonder de *Bezweering*, te doopen, daar „ in niet alleen zwaarigheid maaken; maar dezulken zelfs „ wel geheel van de hand wyzen. Wy willen en gebieden, „ uit dien hoofde, door deezen, dat een Candidaat in de God„ geleerdheid, wanneer hy, na een gekreegen Beroep, het „ gewoon Examen ondergaat, over dit Stuk zal ondervraagd „ worden; of hy belooft de Kinderen, zonder de *Bezwee„ ring*, te zullen doopen, ingeval de Ouders zulks verkie„ zen? Hierop ja geantwoord zynde, zal men zyne ver„ klaaring daarover, wel duidelyk, ter neerzetten in het „ *Getuigſchrift*, dat hem van zyne wettige verordening tot „ den Heiligen dienst gegeeven wordt: integendeel zal men „ hem afwyzen, en niet ordenen, zo hy weigert zig tot „ genoegen van den Onderzoeker te verklaaren," enz. ——

Aan FREDERIK WILLEM hadden de *Lutheraanen* juist den geenen, welken de *Hervormden* aan FREDERIK DEN EERSTEN,

(*) *Exercismus.*

STEN, en FREDERIK WILLEM DEN GROOTEN, gehad hadden. Hy ging wel naar andere grondbeginſelen te werk, dan zyne twee verlichte voorgangers, —— doch, gelyk deeze gedaan hadden, zo was ook de toegeevendheid, in zaaken van Geloof, zyne hoogſte bedoeling. Wy vinden, onder zyne Regeering;

III. *De naaste oorzaaken van de hedendaagſche geſteltenisſe van den Godsdienst in de Pruiſſche Staaten.*

Het Karakter van den Monarch, die wel oploopend, maar naderhand zagt en goedaartig was, zo ras zyne opſtuivende gramſchap vervloog; de godsdienſtige opvoeding, die hy, in zyne vroege jeugd, al genooten hadt; —— het toegeevend voorbeeld van zyne twee doorlugtige Voorgangers, en verdraagzaame Staatsmannen, —— hadden veel invloeds op de bevordering van die verlichting, welke de Godsdienst, in zyne dagen, genoot. Men vindt, wel is waar, hier en daar, zommige gevallen onder het beſtier van deezen Vorst, in welke die verdraagzaame grondbeginſelen niet zo blykbaar zyn; dan dit hebbe men aan eenige bykomende omſtandigheden, of aan eene verkeerde opgave dier gevallen, toe te ſchryven.

In de daad; geene vooroordeelen van belang beheerschten zyn gemoed: hy waardeerde de drie verſchillende Gezindheden hoog. Zyne byzondere geneigdheid voor den Krygsdienst was, buiten twyfel, eene der voornaamſte redenen, waarom hy zig meer in de *Lutherſche*, dan in de *Hervormde*, Kerk liet zien. Tot het laatst zynes leevens, bezogt hy, het meest, de Kerk van het Guarnizoen. GEDIKE was, toenmaals, in dezelve, eerſte Veldprediker. Ook droeg Doctor ROLOF, Leeraar in de *Nikolai-Kerk*, des Konings goedkeuring weg. In de allerlaatſte tydſtippen zynes leevens vondt hy den meesten ſmaak, in de zagte voorſtellingen van den Zaligen REINBECK, die in de *Petri-Kerk* ſtondt. —— Dan ik vinde in deeze zyne genegenheid, die hy den Leeraars van de *Augsburgſche Geloofsbelydenisſe* toedroeg, geen de minſte veragting der Hervormde Geestelykheid. Tot zynen jongſten ſnik bleef hy den Hervormden getrouw, en gebruikte het Avondmaal naar de wyze van die Kerk. Daarenboven hadt hy veel liefde voor alle geleerde en braave Leeraars dier Gemeente. ERNST JABLONSKY, —— NOLTENIUS, —— STOSCH, —— COCHIUS genooten zyne beſtendige vriendſchap. Inzonderheid liet hy zyne gunst aan den Hofprediker STOSCH blyken; ver-

mits hy met hem dezelfde gevoelens, ten opzigte der Euangeliſche Kerk, voedde.

Zo wel als zyne Voorgangers, wenschte hy de vereeniging der beide *Proteſtantſche Kerken*, en beproefde alle mooglyke middelen, ten einde die te bewerken. De Godgeleerden van beide Kerken in zyn ryk waren daartoe niet ongenegen; zy merkten, ten minſten, de onderneeming deezes Werks als mooglyk aan, en booden, zo veel in hun was, daartoe den Koning de behulpzaame hand. Ondertuſſchen geloofde de Vorst niet, dat de volvoering van zulk eene gewigtige zaak, zonder de hulp der buitenlandſche Hervormde Staaten, kon bewerkt worden. Hy verzogt daarom, in eenen brieve van 1721, aan de Hervormde *Kantons* in *Zwitſerland*, dat zy, voor hun deel, aan de vereeniging der beide Kerken zouden medehelpen, en van geenen Geeſtelyken, dien zy tot hunne Kerkgemeenſchap aannamen, eene ondertekening van *de papieren van zamenſtemming* (*) zouden vergen, die tot zulk eenen grooten ſteen des aanſtoots by de *Hervormden* ſtrekten, als het *Ontwerp van eendragt* aan de *Lutherſche* Gezindheid de grootſte ergernis gaf. Zelfs liet het geheel lighaam der *Augsburgſche Geloofsbelydenisſe*, op 't bevel van den Vorst, daartoe een Verzoekſchrift aan de *Kantons* uitgaan.

Dan het antwoord voldeedt weinig aan de verwagting en het verlangen van den Vorst. De Buitenlandſche Godgeleerden, die den ſtryd tegen de *Halliſche* en *Pruiſiſche* Kerkleeraars over het *Piëtismus*, met alle hevigheid, voerden, ſtonden der vredelievende geaardheid des Konings zeer in den weg. *Paſtor* NEUMEISTER, te *Hamburg*, was een van de kwaadaartigſte lieden, die in de ſcheuring der twee Kerken groeide, en deedt de vereeniging zo zeer vertraagen, dat de Koning, zo wel als het gantſche lighaam der Geeſtelykheid, genoodzaakt ware aan den Raad te *Hamburg* te ſchryven, met verzoek, om den kwaadaartigen yver van deezen ſcheurzieken man te ſtuiten.

Terwyl hem dit gewigtig oogmerk mislukte, was hy ondertuſſchen yverig bezig, om eenen algemeenen vrede tuſſchen de *Hervormde* en *Lutheſche* Kerk te bewerken; waarin hy zo wel ſlaagde, dat meest alle, in den jaare 1722, hem daar toe hun woord gaven, en zig verpligtten, om noch in de Schoolen, noch op den Kanſel, eenige bitterheden tegen elkander uit te braaken. —— Men

was

(*) *Formula Conſenſus Helvetica.*

was het eens met elkander, dat de voordragt, door liefde en eendragt, beſtierd moest worden, en alleenlyk tot ſtigting, maar niet tot verwarring behoorde te ſtrekken.

Het gedrag van den Koning, omtrent de *Roomschgezinden*, ſchynt, in den eerſten opſlage, met de reedsgenoemde toegeevendheid weinig te ſtrooken; vermits hy hunne Kerkelyke onderneemingen eerder belette, dan hielp voortzetten. Ondertusſchen gaf hy hun niet alleen vryheid, den openbaaren Godsdienst, daar ter plaatſe, te houden, waar men denzelven te voren gehouden hadt; maar ſtondt hun ook eenige Bedehuizen te *Spandau*, *Potsdam* en *Berlyn* toe. Hun ſchonk hy alle de burgerlyke regten zyner Onderdaanen, wanneer zy zig, in zyn Ryk, in gehuurde huizen wilden nederzetten. De moord van zommige Predikanten, te *Dresden* gepleegd, gaf gelegenheid tot het verbod voor de *Katolyken*, om eigen huizen te koopen. Ook eischte het belang van den Staat aan alle oppersten onder de Roomſche Geestelykheid te verbieden, ergens hun gezag te oefenen, zo wel ten aanzien van het Kerkbezoek, als ten opzigte van eenige verandering in den Godsdienst. ——— Op zwaare ſtraffe beval hy hun, om geen Proteſtant tot zig te doen overgaan, of *Proſeliten* te maaken. ——— Integendeel moesten zy die geenen, welke tot hen wilden overgaan, afwyzen, en aan de Hooge Overigheid aanbrengen. Zelfs mogten de begeevers van het Kerkregt, op verlies hunner bediening, geenen Geestelyken, die van de *Roomſchen* tot de *Proteſtantſchen* overkwamen, tot eenig School- of Kerkampt verheffen. ——— Dan van dit alles was de dolzinnige yver van zommige Monniken oorzaak. ——— Andere Gezindheden, als *Mennoniten*, ——— *Separatisten*, ——— *Böhmisten*, *Gichteliaanen*, en *Hernhuthers* verdroeg hy, zo lang zy geenen leerſtoel in het openbaar beſteegen, zig als rustlievende burgers gedroegen, en geen onrust verwekten. ——— Hy verſchoonde zeer de Joodſche Natie, ſchoon hy het noodzaaklyk vondt aan hunne onregtvaardige bedriegeryen, die zy, omtrent de Christenen pleegden, paal te zetten. In 't jaar 1721, liet hy, door hunne Opper-Rabynen, in de tegenwoordigheid zynes Opper-hofpredikers JABLONSKI, hunne gantſche Gemeente in den ban doen; van welken zy, daarna, nogthans ontſlaagen werden. Tot deeze ſtrenge behandeling gaf aanleiding de dood van den Munt-jood VLIT, die der Koninglyke Kamer wel 100,000 *Daalders* ſchuldig bleef.

Ter voortzetting van de verdraagzaamheid onder de *Pro-*

teſtanten, beval onze Keurvorst, niet alleen, van niet tegen elkanderen te prediken; maar liet ook een ſtreng geſchrift uitgaan, in 't byzonder dienende, om de leer der *Genade verkiezinge* van den leerſtoel af te weeren. —— —— —— Dat wy hier die Kerken niet vergeeten, in welke de verſchillende Gezindheden, op haare beurte, zamenkomen. Deeze hebben vry wat toegebragt, om de Geestelykheid van beide partyen in vrede te doen leeven, en haare verſchillende onderhoorigen tot verdraagzaamheid op te wekken. Dit kan een ieder, welke de zaak wel inziet, ligtelyk bevatten. In deeze Kerken, daar de ſtrydige partyen hunnen eerdienst, beurtelings, waarneemen, behooren de Geestelyken, inzonderheid, op hunne hoede te weezen, dat zy niets aanſtootelyks voor de andere party zig laaten ontſlippen. Hier door moeten de verordeningen, ten dienſte der Behoeftigen gemaakt, vry wat voordeel hebben, inzonderheid aan den kant der *Hervormden*, wanneer zy goede Predikanten hebben, die, door hunne aangenaame voorſtelling, nu en dan, eenen Lutherſchen Toehoorder trekken. Het een en ander baant den zekerſten weg, om de rust en de tevreedenheid van beide de ſtrydende partyen beſtendig te doen blyven. En het nut daar van is voornamentlyk blykbaar, onder de Regeering van den thans leevenden Koning.

Verder droeg de toenmaalige Vorst zorge, dat 'er over den *Katechismus* gepredikt wierde. Op Hoog Bevel werden de Kinderen ter bywooning van Oeffeningen en Schoolen aangeſpoord; dan in deeze *Katechismus-Leerredenen* mogt niets van het verſchil, dat in den Godsdienst heerschte, gezegd worden. —— De Kerkelyke tugt onderging, ſtaande zyne regeering, de meeste veranderingen; en dezelve deeden haare nuttigheid, aanſtonds, aan ieder opmerkzaamen zien. Daar onder heeft men, in de eerſte plaats, de verandering in de zogenaamde Kerkboete, die evenwel, in zyn tyd, niet geheel en al, werdt afgeſchaft, te tellen. Toen ten tyde reeds, zag men ze aan voor eene uitvinding van gewinzugtige Geestelyken, en voor eene oorzaak van veele Kindermoorden; waarom den Leeraars, in den jaare 1739, verboden werdt daar voor eenig geld te neemen.

Op den Geestelyken Stand zelven werdt toen een waakend oog geſlaagen. Zy mogten zig niet meer met zaaken bemoeijen, die in hun kraam, in 't geheel niet, te pas kwamen. Onder andere verboodt men hun het ſterk yveren

ren tegen de *Muzyk*. Twee Predikanten voeren eens hevig uit tegen de werving van Krygsvolk. Zy werden gedagvaard; na *Berlyn* gebragt; en, naar den uiterlyken ſchyn, afgezet. Dan dit was een bullebak, om hun bang te maaken. Naderhand werdt hun, op andere plaatzen, een ſtand aangeweezen. Zo doende, zag men menigen Geestelyken naar zyn Bybel en Concordantie leiden, die te voren, hier en daar, geſnuffeld, ſtaatkundige kuiperyen bewerkt, en zig in dingen geſtooken hadt, welke hy, in 't geheel niet, verſtondt, of niet verſtaan moest. —— De Koning beval den Kerkenraad eene onpartydige aantekening van het gedrag der Geestelykheid, zonder onderſcheid van perſoonen, te houden, welke de Opzienders, jaarlyks, aanvullen moesten, ten einde met grond te kunnen oordeelen, of zy zig hunner bedieninge waardig gedroegen. De ſtraffe, op de misdaad volgende, was trapswyze ingerigt. Eerst eene zagte, naderhand, wanneer de misſlag herhaald, en grooter werdt, eene ſterker vermaaning: eindelyk eene volſlaagene afzetting van den dienst, zonder herroeping.

Gelyk het gewoone Kerkbezoek, door 's Vorſten toedoen, op eenen zeer goeden voet gebragt werdt; beval hy ook aan alle de Predikanten, om op zekere tyden, in de tegenwoordigheid des *voorziiters* van den *grooten Kerkenraad*, in *Berlyn*, te verſchynen. Van hem moesten zy de bevelen des Konings hooren; en zig over de zogenaamde onverſchillige dingen verklaaren. Dit alles kon zyne nuttigheid blyven behouden; wanneer zelfs de reden, waarom de Geestelykheid zulk eene nauwkeurige monſtering ondergaan moest, niet meer beſtondt. —— De Koning pleeg dikwils te ryden, of te wandelen, om te zien, welk gezelſchap zig, in de openbaare, en voor elk openſtaande, hoven, bevondt, en waarmede zy zig verlustigden. —— Gevallig trof hy eens zommige Franſche Geestelyken aan, die Kegelſpeelden. Dit oordeelde hy, de openbaare plaats daar by in het oog gehouden, met hunne bediening onovereenkomſtig te weezen; en dit zal wel de meeste aanleiding tot dat naauwkeurig toezigt over hun gedrag gegeeven hebben.

Verbaazend veel opſpraak maakten, en by de uit- en by de inlandſche Geestelykheid, de veranderingen, die de Koning in de uiterlyke plegtigheden van den *Lutherſchen* Eerdienst invoerde. —— Het jaar 1736 was niet voordeelig voor de oude *Regtzinnigheid*, en de Geestelyken verlooren zommige voorregten, tot dus verre aan hunne Stand-

plaatſen verknogt. ——— *Frederik Willem*, namentlyk, verboodt den Predikanten het zingen by het H. Avondmaal, ter inzamelinge van liefdegiſten dienende, ——— verder verboodt hy het branden van waschkaarſen op het Altaar. ——— De Geeſtelyken mogten niet meer een wit linnen Choorkleed, onder hunne Amptsverrigtingen, aanhebben; — noch het zogenaamde *Altaar doekje* den gebruikers van het Avondmaal voorhouden. ——— Nauwlyks werden deeze veranderingen ingevoerd, of de Predikanten begonden, — te murmereeren, —— in 't oor te luisteren, —— vervloekingen in het verborgen, —— of openbaare klagten, uit te ſpreeken. Zommigen ſchreeuwden over de afgeſchafte waschlichten, die zo ſtigtelyk waren, en wezenlyk de aandagt, onder het gebruik des Avondmaals, opwekten. Anderen bromden wegens het gemis van het *Altaardoekje:* vermits het mooglyk was, dat 'er iets van het Ouwel op den grond viel, en alzo ontheiligd wierde. Anderen ſtootten zig geweldig over het gebod van geen *Choorhemd* te draagen, om dat het witte linnen de onſchuld afbeeldde. Misſchien konden zommigen, met dit kleed, hunnen ouden rok bedekken, welken zy nu genoodzaakt waren aan het gejouw der ſpotters, en der ligtzinnige veragters van het predikampt, ten toon te ſtellen. ——— Veele bleeven hardnekkig. De dweeper in het Tugthuis te *Halle*, *Muller* namentlyk, wilde de Kaarſen niet uitblaazen: en hy zag zig liever uit zyne Standplaats gezet; dan dat hy de bevelen van het Hof gehoorzaamde.

In deezen ſtaat bleeven de zaaken tot den dood des Konings. ——— Hy maakte, daarenboven, veele veranderingen in de openbaare *Schoolen;* en de *Wysbegeerte* van *Wolff* ſtrekte, onder zyn bewind, haar gebied zeer verre uit. Indien deeze twee dingen niet medegeholpen hadden, om den Godsdienſt, in de *Pruiſiſche Saaten*, te zuiveren en te verbreiden, zou het reeds gedagte niet genoegzaam geweest zyn. Veelligt geeven wy van de twee laatstgenoemde dingen, in het vervolg, verſlag, byaldien het blykt, dat dit en het voorgaande Stukje voldaan hebben.

WAARNEEMING WEGENS EEN ZENUWEN-ZIEKTE. Door Mr. CAZAUBIEL, *Médecin du Roi, à Saint-Hubert-le-Roi.*

(*Journal de Medecine, Novembre* 1780.)

Mv... oud vier- a vyf- en twintig jaaren, van een zeer bloedryk, maar teffens gezond geſtel, had ederd geruimen tyd een Gezwel, 't welk omtrent het mid-en van het linker Sleutel-Been zat, met Spaanſche Zeep ewaſſen. Dit middel veroorzaakte ongemerkt een zeer ooge graad van gevoeligheid in haare Zenuwen, en ſtelde aar aan zeer veele krampachtige beweegingen bloot.

De Imaginatien van de Lyderesſe waren ten eenemaal ver-ard, en bragten haar duizenden dingen voor den geest. ene groote vreesachtigheid, die haar geduurig zonder de inſte aanleiding overviel, en die, door het geringſte ge-uisch, en voornamentlyk wanneer het onweder ſterk ver-eerderd wierd, verwekte by haar de hevigſte aandoenin-en. ——— Zy konde volſtrekt niet ſlaapen, en belette ok daarin haare Ouderen. ——— De kramptrekking van e Blaas was zo ſterk, dat zy, geduurende den tyd van n ordinaire middag-maaltyd, in tien a twaalf reizen te za-engenomen, niet meer dan op zyn best twee Lepels vol eek en helder water loosde.

De Menſes waren weg gebleeven. ——— De Lyderesſe t met zeer grooten ſmaak, maar wierd daar by oogenſchyn-k magerder; de afgang was zeer traag; de pols klein en wak; en de bloedmaaking en voeding was geenſints na hooren.

Ik liet haar allerhande ſoorten van verzachtende, verſlap-ende en krampſtillende middelen gebruiken, waarby ik nog oegde de Baden, die ik, volgens den Thermometer van *Re-mur*, van 28 graaden warmte, trapswyze geheel koud liet orden. In dit Bad liet ik de Lyderesſe drie uuren, en mtyds drie en een half uur, zitten. ——— De gewoone ank, dien ik Haar liet geeven, was een aftrekzel van uizend-blad, Linde-bloesſem, Huy, Bouillon van Kalfs-leesch, en jonge Kuikens, waarvan ik haar zo veel liet rinken, als de Maag verdraagen konde, 't welk vry aan-erkelyk veel was. Twee- a drie maal des daags wierd n Lavement gezet, en ik verzogt de Lyderesſe een zachte

Di-

Dieët te laaten houden, en geen Wyn, of iets dat de Zenuwen konde prikkelen, te geeven, — daarby liet ik haar dagelyks zachte beweegingen maaken, om, zo veel doenlyk, haar geest afleiding te verſchaffen. Niettegenſtaande alle deeze voorzorgen, duurde het vyf- en dertig dagen eer wy haar een uur ſlaap konden bezorgen; en het was na vyf maanden tyds dat alle de bovengenoemde Toevallen trapswyze waren verminderd.

Naa verloop van genoemde vyf maanden, begon zy 'er wederom wel uit te zien; de pols begon beter te worden, en alle de functies wierden langzamerhand wederom natuurlyk; echter ontdekten zig nog van tyd tot tyd eenige ongeſteldheden, en de Menſes kwamen ook nog niet ten voorſchyn. Ik ſchreef vervolgens de *Ethiops-Martialis* voor, waarvan ik de gifte van 6 tot 12 grein liet vermeerderen; daarenboven liet ik haar voor den middag, en des avonds telkens een grein *Extract. Elix. proprietatis* gebruiken.

Naa verloop van zes weeken, ſtelden zig de Menſes behoorlyk in. Met de Baden, de verzachtende middelen, en met de Ethiops zonder het *Extract. Elix. proprietatis* liet ik aanhouden tot den 15 October, (zynde de Lydereſſe den 1 Maart by my gekoomen) en ik had het genoegen haar volkoomen herſteld te zien.

Wat dit Gezwel betreft; het is van zelve verdweenen; ik heb geen plaatſelyke middelen daarop laaten leggen, terwyl ik hetzelve alleen beſchouwde, als een uitzetting van het Cel-weefzel, door vogten, die, door de krampagtige t'zamentrekking der vaten, en de daarvan afhangende circulatie, zig uitgeſtort hadden.

NATUURLYKE HISTORIE DER BASTAARD-NAGTEGAALEN.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De droeve Winter, dat doodsch ſaiſoen, is de tyd van den ſlaap, of liever van de Kwyning der Natuur; de Inſecten zonder leeven, de kruipende Dieren zonder beweeging, de Boomen zonder groen en groei; de Bewoonders der Lugt verdelgd of uitgebannen; de Viſchen in gevangenhuizen van Ys opgeſlooten, en de meeste Dieren der Aarde, in holen en ſpelonken verborgen, alles vertoont zich

zich om 't naarſte, en levert een denkbeeld van ontvolking op: dan de wederkomst der Voorjaars-Vogelen is het eerſte teken, en de blyde aankondiging van het herleeven der Natuure: de wederuitſpruitende bladeren, de boschjes met nieuw groen bekleed, zouden min fris, min verrukkend zyn, zonder de nieuwe gasten, die dezelve als bezielen, en daar van liefde zingen.

Van deeze Boschbewoonders zyn de *Bastaard-Nagtegaalen* de talrykſte en de geliefdſte, leevendig, vlug, onophoudelyk in beweeging, met tekenen van de uiterſte aandoenlykheid; alle toontjes, welke zy ſlaan, zyn vreugdetoontjes en minnedeuntjes.

Deeze vrolyke Vogeltjes komen ten zelfden tyde wanneer de boomen beginnen uit te botten, en de bloezems losbarſten, zy verſpreiden zich over de geheele uitgeſtrektheid onzer landen: deezen komen in onze tuinen, anderen verkiezen den ingang der laanen en bosſchen, zommigen verſteeken zich in 't diepſt der wouden, geene zoeken het rietgewas. Dus onthouden zy zich overal, en maaken alles vol leevens, beweegens, en, waar zy zyn, hoort men den verlustigden toon der liefde.

By deeze natuurlyke bevalligheden, zouden wy gaarne de ſchoonheid voegen; dan de Natuur hun zo veele beminnelyke hoedanigheden geſchonken hebbende, weigerde het opcieren hunner Pluimadie. Deeze is donker zonder gloed; uitgenomen twee of drie ſoorten, die eenigzins gevlekt zyn, hebben alle de andere ſombere kleuren; de heerſchende zyn witagtig, grys en ros.

De eerſte ſoort, (en wy zullen alleen de voornaamſte en aanmerklykſte beſchryven,) heeft de grootte van een' *Nagtegaal*. Zy woont met de andere kleindere *Bastaard-Nagtegaalen*, in de tuinen, in de boschjes, in de velden met moeskruiden beplant, zitten op het rys dat tot ſteunzel der hoogopſchietende ſtrekt. Hier paaren zy, vervaardigen nesten, en vliegen, zonder ophouden, uit en in, tot den oogsttyd, die zeer naby komt aan den tyd huns vertreks; dan verlaaten zy deeze ſchuilplaatzen, of liever dit verblyf der liefde.

't Is een klein ſchouwſpel te zien, hoe de *Bastaard-Nagtegaalen* elkander vermaaken, tergen, en nazetten; hunne aanvallen zyn ligt, en hunne onverſchillige gevegten eindigen altoos met gezang. De *Bastaard-Nagtegaal* is tot een zinnebeeld genomen van onſtandvastige liefde, gelyk de *Tortel* van eene beſtendige: ondertuſſchen is de *Bastaard-Nag-*

Nagtegaal hoe lustig, hoe vrolyk, en dartel, niet min liefddraagend, niet min getrouw verknogt; en de *Tortel*, hoe droevig en klaagend, ſchandelyk ongetrouw. Het Mannetje der *Bastaard-Nagtegaalen* betoont voor het Wyfje, terwyl het zit te broeden, duizend kleine bezorgdheden: het deelt in de zorge der opvoeding, wanneer de Jongen uitgekomen zyn, en verlaat het Wyfje niet naa de opvoeding van 't Gezin; zyne liefde ſchynt de voldoening van de verlangens der Natuure te overleeven.

Het Nest is zamengeſteld uit drooge Kruiden, Hennipvezels, en een weinig Hair van binnen. Doorgaans zyn 'er zes Eitjes in, die de Moeder verlaat, wanneer men ze heeft aangeraakt; zo zeer ſchynt deeze aanraadering eens vyands haar een ſlegt teken voor het aanſtaande Gezin. 't Is niet mogelyk haar de Eitjes van eenigen anderen Vogel te doen aanneemen: zy kent ze, weet 'er zich van te ontdoen, en ze uit te werpen. „ Ik heb, zegt de Burggraaf „ DE QUERHOËNT verſcheide kleine Vogeltjes vreemde Ei„ tjes laaten uitbroeden; doch het is my nooit gelukt dit „ door *Bastaard-Nagtegaalen* te doen: zy hebben altoos de „ Eitjes gebrooken, en wanneer ik 'er vreemde Jongen on„ der bragt, doodden zy ze terſtond." Door welk een toovermiddel kan, derhalven, als wy het gros der Vogelaaren en zelf van Waarneemeren mag gelooven, de *Bastaard-Nagtegaal* bewoogen worden, om het Ey, door den *Koekkoek* in zyn nest gelegd, naa de Jongen opgeëeten te hebben, te broeden, en met zorgvuldigheid den vyand daar uit voortkomende te voeden, dien leelyken vreemdeling als zyn eigen te behandelen? —— Voor 't overige is het in het nest van den *Bastaard-Nagtegaal*, by onderſcheiding de *Gras-muſch* geheeten, dat de *Koekkoek*, gelyk men wil, doorgaans zyn Ey ligt: en deeze ſoort kan van eenen verſchillenden aart weezen. Deeze is van een vreesagtig Character, en vlugt voor even zwakke Vogeltjes, en des te meer en met grooter rede voor een gedugten vyand: doch, op het oogenblik, dat het gevaar voorby is, is alles vergeeten, en onze *Bastaard-Nagtegaal* neemt terſtond zyne vrolykheid, zyne beweegingen weder aan, en hervat den zang. Van de bladerrykſte takken laat hy dien hooren, onder deeze houdt hy zich doorgaans bedekt, en vertoont zich maar voor korte poozen aan het uiterſte der bosſchen, gaat ſchielyk weder na binnen, bovenal op 't heetst van den dag. In den morgenſtond verlustigt hy zich in den dauw, en naa de korte regenvlaagen die 's zomers vallen, doorzwerft hy de natte bladeren;

ren; zich baadende in de druppels, welke hy daar van af doet rollen.

Wyders vertrekken bykans alle *Bastaard-Nagtegaalen* ten zelfden tyde, te midden van den Herfst; in October ziet men 'er bykans geen een meer. Hun vertrek valt in, voor dat de eerſte vorst de Inſecten, op welke zy aazen, vernielt, of de kleine vrugten, welke zy ook eeten, doet dorren.

Van een anderen *Bastaard-Nagtegaal*, by ons, onder den naam van het ZWARTKAPJE, bekend, merkt ARISTOTELES aan, als hy de veranderingen vermeldt, die de wisſeling der ſaiſoenen voortbrengt, op de natuur der Vogelen, als die onmiddelyker blootſtaan aan den invloed der Lugt, dat de *Vygen-eeter* in den Herfst verandert in een *Bastaard-Nagtegaal* met een *zwarten kop*: deeze gewaande Gedaanteverwisſeling heeft den Natuurkundigen veel moeite gegeeven: eenigen hebben ze als wonderdaadig beſchouwd, anderen als ongelooflyk verworpen: ondertuſſchen is het noch het een noch het ander: en het geval dunkt ons zeer eenvoudig: de Jongen van deezen *Bastaard-Nagtegaal*, of het *Zwartkapje*, gelyken den geheelen Zomer zeer in Pluimadie naar den *Vygen-eeter*; by het eerſte ruyën neemt zy eerst den rechten kleur aan: en het is dan dat deeze gewaande *Vygen-eeters* zich veranderen in *Bastaard-Nagtegaalen met een zwarten Kop*. PLINIUS ſpreekt op dezelfde wyze van die verandering.

ALDROVANDUS, JONSTON en FRISCH, den *Bastaard-Nagtegaal met een zwarten Kop* beſchreeven hebbende, ſchynen eene tweede ſoort te maaken van den *Bastaard-Nagtegaal met een bruinen Kop*: ondertuſſchen is deeze niets anders dan het Wyfje van den anderen, uiterlyk hebben zy geen onderſcheid dan in deeze kleur van den Kop, by den eenen *Zwart*, by de anderen *Bruin*.

Van alle *Bastaard-Nagtegaalen* zingt die met den zwarten Kop het aangenaamst en langst. Zyn Zang heeft iets van den *Nagtegaal*, en men geniet dien langer tyd: want verſcheide weeken, naa dat die Voorjaarszanger zwygt, wedergalmen de boſſchen allerwegen van den Zang deezer *Bastaard-Nagtegaalen*: hun ſtem is zuiver, vaardig, en hun zang is een opeenvolging van weinig uitgehaalde doch aangenaame, afgewisſelde en ineen ſmeltende, toonen: deeze zang ſchynt zamen te ſtemmen met de lustigheid der plaatze van waar men dien hoort: dezelve geeft gerustheid en zelfs geluk te kennen: want gevoelige harten hooren niet, zonder eene zagte beweeging, de toonen door de Natuur ngegeeven aan weezens die zy gelukkig maakt.

Het

Het Mannetje draagt voor het Wyfje de tederſte zorgen; niet alleen brengt het Vliegen, Wormen en Mieren in het nest; maar deelt in den arbeid van 't broeden, zulks beurtlings verrigtende. Het Nest is digt aan den grond in 't hakhout zorgvuldig verborgen, in 't zelve vindt men vier of vyf Eitjes, donker groen van kleur met ligt bruine vlekken. De Jongen worden binnen weinig dagen groot, en zo ras zy vederen hebben, ſpringen zy uit het nest, wanneer men 't zelve nadert, en verlaaten het. In *Frankryk* broeden deeze *Bastaard-Nagtegaalen* doorgaans maar éénS. OLINA ſchryft, dat zy het tweemaal doen in *Italie:* dit heeft meer plaats by de Vogelen in een warmer lugtſtreek, waar de tyd der Liefde langer aanhoudt.

Wanneer, in 't Voorjaar, door eene wederkomende koude, deeze *Bastaard-Nagtegaal*, by zyne aankomſt, geen voorraad van Inſecten vindt, behelpt hy zich met de beſſen van eenige Boomen, en in den Herfſt eet hy desgelyks eenige vrugten. In dit jaargetyde gaat hy dikwyls drinken, en men vangt ze, op 't einde van Augustus, by de Fonteinen, wanneer ze vet en keurlyk van ſmaak zyn.

Deeze *Bastaard-Nagtegaalen* houdt men ook in vlugten, en, van alle Vogelen, die men 'er in kan zetten, is deeze, volgens OLINA, een der beminnenswaardigſte. De genegenheid, welke zy hunnen Meester betoonen, is treffend, zy hebben, om hem te begroeten, een byzonderen toon en een allerinneemendſte ſtem. Op zyne aannadering vliegen zy tegen de tralien, als wilden zy door dat beletzel heen dringen om by hem te komen: door een geduurig ſlaan met de vlerken, vergezeld van een zagt geſchreeuw, ſchynen zy hunne drift en erkentenis aan te duiden. 't Was van deeze *Bastaard-Nagtegaalen*, dat Mejuffrouw DESCARTES zeide. *Het belge myn Oom niet, die Vogel heeft Aandoening!*

De Jongen, in een vlugt opgevoed, volmaaken, indien zy by een *Nagtegaal* hangen, hun Zang, en dingen hun Leermeester na de kroon. In den tyd des vertreks, omtrent het einde van September, maaken de opgeſlootene een groot gewoel, bovenal 's nagts als de maan ſchynt, als of zy wisten dat hun eene reis te doen ſtondt, en deeze begeerte, om van plaats te veranderen, is zo diep ingeworteld, en zo ſterk, dat 'er veele, uit verdriet van dezelve niet te kunnen voldoen, ſterven.

In *Italie*, *Frankryk* en *Duitſchland*, zelfs tot in *Zweeden* vind

vindt men deezen *Bastaard-Nagtegaal*: doch zeldzaam komt hy in *Engeland* voor.

De *Bastaard-Nagtegaal*, naar den *Hoogduitſchen* naam *Graszmuſche* by ons *Grasmusch* geheeten, hoort men in den Voortyd menigmaal, en bykans zonder ophouden. Dikwyls verheft hy zich met een kleine vlugt boven de haagen, draait in de lugt rond, en valt zingende weder neder: deeze Wildzang is zeer leevendig en vrolyk, altoos dezelfde, en dit herhaalen heeft hem den bynaam van *Snaateraar* gegeeven: behalven dit Deuntje, 't welk hy dikwyls in de lugt zweevende zingt, ſlaat hy een' anderen toon, die vry zwaar is, een gefluit *bije*, *bije*, 't welk hy uit het digtſt van 't geboomte laat hooren, en 't geen men niet zou denken dat van een zo klein Vogeltje voortkwam. Zyne beweegingen zyn zo leevendig en onophoudelyk, als zyn geſnaater. Hy is de onrustigſte van alle *Bastaard-Nagtegaalen*: en ſchynt geen oogenblik rust te kunnen vinden. Hy nestelt in de Heggen, langs de wegen, in belommerde plaatzen, digt by den grond, en zelfs op de toppen van gewaſſen in 't benedenſt van het kreupelhout verward: de Eitjes zyn groenagtig, met bruine ſtippelen.

Volgens BELON, noemen de Hedendaagſche *Grieken* dit Vogeltje *Potamidi*, als een die den kant der Rivieren en Beeken bemint: onder dien naam is het op *Creta* bekend: het ſchynt, dat het, in een heeter lugtſtreeke, meer het water zoekt dan in onze gemaatigde Gewesten, waar het overvloediger verfriſſing aantreft: de Inſecten, die op warme vogtige plaatſen best voortkomen, dienen 't zelve voornaamlyk ten voedzel. Zyn naam *Hupolais*, by ARISTOTELES, duidt een Vogel aan die op Wormen aast.

Voor 't overige laat zich deeze *Bastaard-Nagtegaal* gemaklyk temmen: dewyl hy rondſom ons woont in onze velden, bosſchen en tuinen, is hy half tam. Wil men hem opgeſlooten houden, 't geen zomtyds geſchiedt om de vrolykheid van zyn zang, men moet, volgens den raad van OLINA, hem niet uit het nest neemen eer hy vederen heeft, en zorg draagen om water in het kouwtje te geeven: want hy ſterft, in 't ruijen, indien hy zich niet gereedlyk kan baaden: met deeze voorzorge, en de andere noodige oppaſſingen, kan hy acht- of tien jaaren in den gevangen ſtaat leeven.

Eene andere *Bastaard-Nagtegaal*, die onze opmerking verdient, is onderſcheiden door den naam van het RIETZINGERTJE: deeze zingt in zagte voorjaars nagten even als

de *Nagtegaal*, en wordt daarom van zommigen den *Wilgen Nagtegaal* geheeten. Hy maakt zyn nest in 't Riet, in Houtgewas digt by moerasfen, in Hakhout aan 't water geplant, het bestaat dit stroo, vezeltjes van drooge Kruiden, en een weinig haar van binnen: het is met meer kunst vervaardigd dan dat der andere *Bastaard-Nagtegaalen*: doorgaans vindt men 'er vyf Eitjes in, vuil wit, met bruine vlekken.

De kleinen, schoon nog zeer jong en ongepluimd, verlaaten het nest, wanneer men 'er aanraakt, en zelfs wanneer men 'er digt bykomt, dit is hebbelyk eigen aan alle de Jongen van het geslacht der *Bastaard-Nagtegaalen* en zelfs aan deeze soort, die by 't water nestelt: dit schynt een onderscheidend character deezer Vogelen.

Geduurende den geheelen Zomer, ziet men deeze *Bastaard-Nagtegaal* door het Riet heen vliegen, om Muggen en andere Insecten, die zich boven het water onthouden, in de vlugt, op te vangen: intusschen laat hy niet af, zyn wildzang aan te heffen: en, om alleen te heerschen in een klein gebied, verdryft hy van daar alle andere Vogels: blyft meester in zyn Ryk, 't geen hy niet verlaat voor de maand September, wanneer hy met zyn Gezin vertrekt.

De Pluimadie der *Bastaard-Nagtegaalen* is doorgaans eenzelvig; doch, in dit stuk, onderscheidt zich de GEVLEKTE BASTAARD-NAGTEGAAL door eenige zwarte vlekken op de borst; schoon zyne Pluimadie voor de rest naar die der anderen gelyke. Men vindt dezelve meest in *Italie*, en waarschynlyk meer in de Zuidlyke Landschappen van *Frankryk* dan in de Noordlyke, waar men deeze soort weinig kent. Volgens ALDROVANDUS zyn ze veelvuldig omstreeks *Bologne*, en de naam van *Boarola*, door hem daaraan gegeeven, schynt te veronderstellen, dat zy de gewoonte hebben om de Beesten in de weiden te volgen. —— Hy nestelt in de landen, en maakt het nest een voet boven den grond, op de stammen van eenige sterke planten: het Wyfje verlaat het nest niet, wanneer men het nadert, en laat zich liever vatten dan dat het de Jongen begeeft: de zorg voor het kroost gaat hier de liefde tot het leeven te boven.

Schoon alle *Bastaard-Nagtegaalen*, van welke wy dus verre gesprooken hebben, en eenige andere, die min onze opmerking verdienden, te midden van den Herfst vertrekken, is het anders gesteld met den laatsten, van welken wy nu zullen spreeken, en daarom ook den onderscheidenden

naam

naam van *Winter-Bastaard-Nagtegaal* voert; deeze blyft in onze landſtreeken den geheelen Winter. De kleuren van dit Vogeltje zyn donkerder dan die van andere *Bastaard-Nagtegaalen*, en hebben veel van die der Mosſchen.

Deeze Vogeltjes trekken in benden voort, zy verſchynen by ons omtrent het einde van October, en het begin van November; zy zetten zich neder op de haagen, vliegen, van bosch tot bosch, altoos digt by den grond heen. Zy zyn niet zeer ſchuw, en laaten zich gereedlyk vangen. Zy misſen de leevendigheid der andere *Bastaard-Nagtegaalen*, en hun aart ſchynt te deelen in de koude van 't Sayſoen.

De Stem deezes *Bastaard-Nagtegaals* is beevende, eene foort van zagt gefluit, *tit*, *tit*, *tit*, *tit*, *tit*, herhaalt hy geſtadig; daarenboven heeft hy een Wildzang, die, ſchoon op een klaagtoon, en met weinig verſcheidenheid, met vermaak gehoord wordt in een Jaargetyde dat alles zwygt; omtrent den avond is zyn zang het mildst en ſterkst. In het holst van den Winter komt hy by de Koornſchuuren en Dorschvloeren, om uit het ſtroo de kleine graankorreltjes op te zamelen. De Heer HEBERT ſchryft in de maag deezer *Bastaard-Nagtegaaltjes* geheele graankorrels gevonden te hebben; doch hun dunne Bek is niet geſchikt om zulk voedzel te neemen, de noodzaaklykheid alleen kan hun dringen om 'er zich mede te behelpen: zo ras de koude afneemt vervoegen zy zich in de haagen op de takken, alles zoekende wat zy van Inſecten kunnen vinden.

Met den Voortyd verdwynen zy van de plaatzen, waar men ze 's Winters zag, 't zy ze zich als dan in groote Bosſchen begeeven en na de liergen wederkeeren, als in die van *Lotharingen*, waar men zegt dat zy nestelen; 't zy ze na andere Gewesten en wel na de Noordſche gaan, van waar zy in den Herfst ſchynen te komen, en daar zy in den Zomer veelvuldig zyn. In *Engeland* vindt men ze, volgens ALBIN, in alle boschjes: zy vertoonen zich ook in *Zweeden*: een der naamen door LINNÆUS daar aan gegeeven, *Paſſer canus*, ſchynt aan te duiden dat zy 's Winters in dat Ryk zich onthouden, en dat hunne Pluimadie, onderhevig aan de ſtrengheid der Lugtſtreeke, in dat ſaiſoen wit wordt. Zy nestelen ook in *Duitschland*: doch het is zeer zeldzaam, in *Frankryk*, nesten deezer Vogeltjes aan te treffen. Zy maaken het digt by den grond, of plat op den grond neder, van buiten beſtaat het uit Mosch, van binnen uit Wol en Hair, het broed is vier- of vyf Eitjes, van een ſchoone blauwe kleur eenpaarig zonder vlekken. Wanneer een Kat of eenig

ander gevaarlyk Dier het nest nadert, vliegt de Moeder op, en geeft zichzelve als 't ware ten prooy; doch gaat van akker tot akker, tot dat zy den vyand genoegzaam verwyderd heeft. ALBIN ſchryft, dat zy in *Engeland* Jongen hebben van 't begin van May, dat ze zich gemaklyk laaten opbrengen, niet wild zyn, en zelfs zeer gemeenzaam worden; dat men ze agt om hunnen wildzang, ſchoon min vrolyk dan die der andere *Bastaard-Nagtegaalen*.

Hun vertrek uit *Frankryk* in 't Voorjaar, hun onthouding in Noordlyker Gewesten, geduurende dat Jaargetyde, is een opmerkelyk verſchynzel in de Geſchiedenis van de optochten der Vogelen: zy maaken, onder de Vogelen met een Elsvormigen rechten Bek, naast den *Leeuwrik* den *Pieper* bygenaamd, de tweede ſoort uit, die onze Zomers te warm vindt, en de ſtrengheid onzer Winters niet ſchroomt: die anders geſchuwd wordt door alle andere Vogelen van hun geſlacht, en dit is, misſchien, genoeg, om ze 'er van uit te monſteren, of ten minſten op eenigen afſtand daar van te verwyderen.

NAUWKEURIG VERSLAG VAN DE VERVOLGINGEN, DIE PRINSES ELIZABETH, NADERHAND KONINGIN VAN ENGELAND, LEED, ONDER KONINGIN MARIA. BEHELZENDE VERSCHEIDE VOORVALLEN TOT DAT TYDPERK BEHOORENDE, DIE NIMMER VOORHEEN HET LICHT ZAGEN.

Aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroeffeningen.

Myne Heeren!

„ Nooit hadt de Geſchiedkunde my zeer voordeelige denkbeelden ingeboezemd van het Character der „ beroemde *Engelſche* Koninginne ELIZABETH; maar nim„ mer zag ik het in een ſterker en afzigtiger licht geplaatst „ dan in de onlangs uitgekomene *Geſchiedenis van Schot„ land*, door den charactertreffenden ROBERTSON, en dat „ de haatlyke trekken, in dit Afbeeldzel voorkomende, „ met de waarheid overeenſtemmen, bewyzen de Brieven „ in het *Aanhangzel* op dat Werk. Of de Byzonderheden „ deeze Vorſtin betreffende, welke ik de eer heb Ul. hier „ n

„ nevens te zenden, ſtrekken om het leelyke, in dat Cha-
„ racter, te verzagten, of te verſterken, willen wy aan
„ der Leezeren oordeel laaten. —— Genoeg byzonders
„ kwam 'er my in voor, om het der Vertaalinge waardig te
„ agten; en uw Plan, om afzonderlyke ſtukken, de Ge-
„ ſchiedenis betreffende, in uw *Mengelwerk* plaats te gee-
„ ven, vrymoedigde my het aan Ul. toe te ſchikken. Het
„ verſlag is ontleend uit Mr. WARTONS *Life of Sir* THO-
„ MAS POPE. Ik ben en blyf, enz."

✝ ✝ ✝ ✝ ✝ ✝

Prinſes ELIZABETH, naderhand Koningin van *Engeland*, werd, naa veel onheuschheids en onmenschlykheids ondergaan te hebben, in den Jaare 1555, geplaatst onder de zorg en het toevoorzigt van Sir THOMAS POPE. —— Koningin MARIA voelde dien afkeer van de vermoedelyke Erfgenaame haarer Kroone en Opvolgſter, welke natuurlyk eigen ſchynt aan alle Vorſtlyke Perſoonen, die geen Kinderen tot Throonopvolgers hebben. Doch de ſterkſtwerkende oorzaak van MARIA's haat tegen die Prinſes, met welke zy voorheen op eenen vry vriendlyken voet leefde, ſchynt gezogt te moeten worden in COURTNEY, Graaf van *Devonſhire*. De perſoon, de bevalligheid, en andere inneemende gaaven van deezen jongen Edelman hadden eenen zigtbaaren indruk op de Koninginne gemaakt. Andere omſtandigheden wrogten mede, om hem tot het voorwerp haarer genegenheid te ſtellen; hy was een *Engelsman*, na aan de Kroon verwant, en het kon, overzulks, niet misſen, of hy moest behaagelyk weezen aan het Volk. De Graaf was geenzins onkundig van deeze gunſtige neiging der Koninginne te hemwaarts, nogthans ſcheen hy meer genegenheid te voelen voor de Prinſes ELIZABETH, wier jeugd en aangenaame ommegang hem ſterker troffen dan de praal en magt haarer Zuster. Deeze voorkeuze veroorzaakte niet alleen eene geheele verandering in MARIA's gevoelens ten opzigte van den Graaf; maar zette haar tevens aan om zich openlyk tegen ELIZABETH te verklaaren.

De oude twist tuſſchen de beide Moeders was diep geworteld in het booze hart der Koninginne; en zy bediende zich van de verklaaring, door het Parlement gedaan, en voordeele van CATHARINA's Huwelyk; om haare Zuſter als een onwettig geboorene te doen voorkomen. ELIZABETH's neiging tot den *Proteſtantſchen* Godsdienſt verſterk-

te MARIA's afkeer nog bet; deeze was een aanſtoot voor haare Bygeloovigheid, ſtelde haare uitzigten te leur, en ſtootte haare ſtaatkundige plans omverre. Deeze oorzaken van onmin zouden, egter, misſchien, allengskens geſleeten, of, ten minſten, op een heimlyken wederzin uitgeloopen zyn. Maar, wanneer de Koningin ontdekte, dat de Prinſes haar ontwerpen dwarsboomde in een ſtuk van 't gevoeligst aanbelang, kon vrouwlyke wraak, gegrond op minneyver, en aangezet door hoogmoed, niet langer verborgen blyven. Zo veel ſterker, en van zo veel meer gevolgs in Staatszaaken, zyn byzondere gevoeligheden, en de heimlyke onvoldaane verknogtheden van het hart, dan de gewigtigſte Staatkundige redenen.

ELIZABETH, thans het openlyk en bekende voorwerp van MARIA's afkeer geworden, werd in 't openbaar, met veel oneerbiedigheids en zelfs ſmaads, behandeld. Men verboodt haar plaats te neemen by de Gravinne van LENNOX en de Hertoginne van SUFFOLK, als ware dier wettige afkomst verdagt. Deeze verdenking was ingeboezemd door den Kanſelier GARDINER, in eene aanſpraak voor beide de Huizen van het Parlement: waarin hy, onder andere redenen voor de noodzaaklykheid van het Huwelyk der Koninginne MARIA, byzonder aandrong op de ontſtentenisſe van perſoonen uit Koninglyken bloede; listig aanmerkende, dat 'er geen van 's Konings Afſtammelingen over was dan de Koningin en Prinſes ELIZABETH; haare Vrienden werden met den nek aangezien en gehoond; terwyl haare beminnelyke hoedanigheden alle dagen meer en meer de aandagt trokken van den jongen Adel, en 's Volks liefde wekte, deedt dit de kwaadaartigheid der wraakzugtige Koninginne ſteeds aangroeijen. De Prinſes oordeelde het daarom raadzaamst het Hof te verlaaten, en begaf zich, voor den aanvang des Jaars 1554, na haar Huis te *Ashridge* in *Hereforts-hire*.

Inmiddels brak de opſtand uit van THOMAS WYAT, die zich te weere ſtelde tegen het Huwelyk van MARIA met PHILIPS van *Spanje*. Men ſtrooide terſtond uit, dat de Prinſes ELIZABETH, nevens Lord COURTNEY, byzonder deel hadden in deeze gevaarlyke Zamenzweering, en dat zy briefwisſeling hadt gehouden met den Verrader WYAT. Ingevolge hier van werd Sir EDWARD HASTINGS, naderhand Lord LONGHBOROUGH, Sir THOMAS CORNWALLIS, en Sir RICHARD SOUTHWELL, vergezeld van eene Ruiterbende, gezonden, om haar ten Hove te brengen. Zy vonden de

de Prinſes ziek, en zelfs het bedde houdende, te *Ashridge*. Dan zy dwongen haar, onder voorwendzel van de ſtriktheid des bevels, hun mede gegeeven, op te ſtaan; en zy vervorderde, ſchoon zwak en ongeſteld blyvende, in den draagſtoel der Koninginne, langzaam haare reis na *Londen*.

Veertien dagen lang, werd zy, zonder gezelſchap te zien, ten Hove gevangen gehouden; naa 't verloop van welken Biſchop GARDINER, vergezeld van negentien Raadsheeren, haar een bezoek gaven, om haar te ondervraagen wegens den Opſtand, waar van men haar beſchuldigde. Zy loochende de beſchuldiging voluit. Nogthans werdt haar aangezegd, dat de Koningin beſlooten hadt haar na den *Tower* te zenden, tot men het ſtuk verder zou onderzogt hebben. De Prinſes ſchreef terſtond een brief aan de Koningin, met ernſtig verzoek dat zy niet in den *Tower* mogt gevangen gezet worden; het ſlot van den Brief luidde: „ Wat den Verraader WYAT betreft, hy moge „ misſchien aan my geſchreeven hebben; doch, op myn „ eer, ik heb nimmer een brief van hem ontvangen. En „ wat het affchrift myns Briefs aan den Koning van „ *Frankryk* betreft, ik wensch dat GOD my eeuwig verlaate, indien ik hem een enkel woord, op eenigerlei „ wyze, liet toekomen." Haare herhaalde betuigingen van onſchuld mogten niets baaten. Men bragt haar na den *Tower*, en liet haar ſmaadlyk intreden door de Verraderspoort. In den beginne hadt zy drie Knegts en Meiden der Koninginne om haar op te paſſen; doch deezen mogten haar geen eeten verzorgen, ten dien opzigte werd zy bezorgd door de Dienſtboden van den Luitenant, of zelfs door de gemeene Soldaaten. Dan naderhand kreeg zy, met vergunning van den Geheimen Raad, eenige van haare eige Hofbedienden om haar aan tafel op te paſſen. Geen Vreemdeling werd in haare tegenwoordigheid toegelaaten. De Conſtabel van den *Tower*, Sir JOHN GAGE, behandelde haar zeer ſtreng, en bewaakte de Vorſtlyke Gevangene met alle zorgvuldigheid. Veele van de andere Gevangenen, wegens den Opſtand, te dier zelfde plaatze gebragt, werden dikwyls ondervraagd wegens het deel der Prinſeſſe in de Zamenzweering, zommigen zelfs op de pynbank gebragt om hun eene beſchuldiging af te perſſen. Haare onſchuld was, nogthans, volkomen: want, ſchoon WYAT zelve haar beſchuldigd hadt, in hoope om zyn eigen leeven te redden door zo laag en ſchandelyk eene kunſtgreep, ontkende hy, egter, naderhand, dat zy eenige de

minſte kennis hadt van zyne oogmerken; en, op dat deeze ontkenningen, welke hy deedt in de ondervraagingen, niet boosaartig mogten agtergehouden, en zyne voorgaande beſchuldigingen in ſtede bygebragt worden, volhardde hy met deeze openlyk te doen op het ſchavot, ten tyde zyner te regtſtellinge.

Naa het dempen en ſtraffen van WYAT's Opſtand, werd Prinſes ELIZABETH uit den *Tower* na *Woodſtock* gebragt, onder bewaaring van Sir HENRY BEDINGFIELD, die, naa lang aanhouden, haar toeſtondt aan de Koningin te ſchryven. Waar op Koning PHILIPS tusſchen beiden tradt, en verzogt dat het ELIZABETH vergund mogt worden ten Hove te komen. Maar deeze ſchielyke vlaag van vriendlykheid ontſtondt by PHILIPS niet uit een beginzel van rechtſchaape Edelmoedigheid; maar deels uit eene zugt om het Volk te behaagen, deels uit looze ſtaatkunde, welke hem deedt vooruit zien, dat, indien ELIZABETH van kant geraakte, de naaste wettige Erfgenaam tot de Kroon niemand anders zou weezen dan MARIA, Koningin der *Schotten*, reeds uitgehuwd aan den Dauphin van *Frankryk*, wier opvolging voor altoos de Scepters van *Engeland* en *Frankryk* zou kunnen vereenigen, en, bygevolge, den aanwas van *Spanjes* overmagt ſtremmen.

Op den eerſten dag haarer reize van *Woodſtock* na Lord WILLIAMS te *Ricot*, ſtak 'er een zo heftige wind op, dat haar Hoed en Muts drie maalen afwoey. Hier op verzogt zy den intrek voor eene wyl te mogen neemen in een digtbyſtaand Huis eens Edelmans; maar BEDINGFIELD's ongerymde en overboodige omzigtigheid weigerde haar dit weinig betekenend verzoek in te willigen, en hy dwong haar, op eene onvoeglyke wyze, haar Hoed en Muts weder op te zetten, onder een haag aan den weg. Den volgenden avond kwamen zy by Mr. DORMER, te *Winge* in *Buckingshamshire*, en voorts aan een Herberg by *Colnebrooke*, waar zy den nagt bleeven. Eindelyk kwamen zy te *Hampton-court*, de toenmaalige verblyfplaats des Hofs; doch zy verſcheen 'er als een Gevangene. Biſchop GARDINER, met anderen van den Raad, zogt haar dikwyls te beweegen om bekentenis te doen, en zich aan de Genade der Koninginne te onderwerpen. Op een avond zeer laat werd de Prinſes zeer onverwagt opontboden, en, by toortslicht, in de Slaapkamer der Koninginne gebragt; zy knielde neder, en verklaarde eene allergetrouwſte Onderdaan haarer Majeſteit te weezen. De Koningin ſcheen haar nog te verdenken; doch zy

ſcheid-

ſcheidden op een goeden voet. Geduurende dit hachlyk bezoek hadt PHILIPS zich agter het behangzel verborgen, ten einde hy gereed en by de hand mogt weezen, indien de geweldigheid van 't driftig character der Koninginne haar tot iets euvels mogt aanzetten. Een week laater vondt zy zich ontſlaagen van den ſchroomlyken ſtoet Wagters en Oppaſſers. Hierop volgde eene gelukkige verandering in haare omſtandigheden, en het werd haar vergund met Sir THOMAS POPE na *Hatfieldhouſe* in *Hertfortshire* te vertrekken.

By het ſcheiden begon de Koningin eenige tekens van bevrediging te vertoonen. Zy prees haar Sir THOMAS POPE aan, als een Man, die de Prinſes wel kende, en wiens heusheid, voorzigtigheid, en andere goede hoedanigheden, alle geſchikt waren om haar nieuwe leevenswyze aangenaam te maaken; ten zelfden tyde vereerde zy de Prinſes een Ring, zeven honderd Kroonen waardig.

Maar, eer ik voortga in dit gedeelte myns verhaals, ſchryft WARTON, moet ik ſtaan blyven op eene omſtandigheid, door onze Geſchiedſchryvers niet opgetekend, hier in beſtaande, dat Sir THOMAS POPE, nevens eenige anderen, toevoorzigt hadt op de Prinſes ELIZABETH, toen zy eerst ten Hove in ongunst geraakte, na haar Huis te *Ashridge* week, en eer de ongelegenheden, waar in zy door WYAT's opſtand geraakte, plaats greepen. Toen die opſtand uitborst, ſchreef MARIA aan de Prinſes, ten dien tyde ziek liggende, te *Ashridge*, listig verzoekende dat zy onmiddelyk ten Hove zou komen. ELIZABETH's Oppaſſers ten dien dage, wier naamen nergens byzonder vermeld worden, op haare herſtelling bedagt, verklaarden dat het nog ongeraaden was haar te vervoeren, en de Prinſes zelve gaf, by eenen Brieve, kennis van haare ongeſteldheid aan de Koningin, verzoekende dat haare reis eenige dagen mogte worden uitgeſteld, teffens haar afkeer van WYAT's opſtand te verſtaan geevende. Deeze Heeren, vreezende dat hunne tedere bezorgdheid voor hunne Meestreſſe in een kwaaden zin mogt geduid worden, zonden een Brief aan Biſchop GARDINER, Lord-Kanſelier, hem den toeſtand der Prinſeſſe berigtende, met bygevoegde verklaaring van hunne gereedheid om de bevelen der Koninginne te volvoeren. Een oorſpronglyk ontwerp, of een affchrift van deezen Brief van Sir THOMAS POPE's eigen hand, met verſcheide verbeteringen en onderhaalingen van dezelfde hand, word thans bewaard in het *Britiſch Muſeum*. Deeze omſtandigheid wyst

uit, dat hy een dier Heeren was; doch in welk eene hoedanigheid hy de Prinſes vergezelde, weet ik niet; nogthans gaat het vast dat hy van zyne bediening, welke die ook moge geweest hebben, ontſlaagen was, wanneer de Prinſes, niettegenſtaande haar zwakken ſtaat van gezondheid, na het Hof gelleept werd door SOUTHWELL, CORNWALLIS, en HASTINGS: ook vinden wy niet, dat hy, zints dien tyd, eenige betrekking tot haar hadt, ſtaande zy op den *Tower* of te *Woodſtock* gevangen zat, of in alle de onverdiende vervolgingen, die haar ontſlag en eindlyke overvoering na *Hatfield* voorgingen.

Sir THOMAS POPE's gedrag, omtrent die Prinſes, was zeer vriendlyk en vol ontzag; eerder te *Hatfield* by haar verblyvende, als een toegeevend en genegen Voogd, dan een ſtreng Opzigter. Schoon 'er ſtrikte bevelen waren gegeeven dat de Mis in haar Gezin zou gedaan worden, gebruikte hy oogluiking omtrent veele *Proteſtanten*, die zy by haar hadt. Ook bleef hy niet in gebreke, om haar zulke tekens van oplettenheid en ontzag te betoonen, als haar ſtaat en hoedanigheid zulks vorderde. De Prinſes werd naauwkeurig bewaakt, niettegenſtaande het haar zomtyds veroorloofd was uit te gaan, deels om vermaak te neemen, deels om haar pligtbetooningen ten Hove te maaken, en, by deeze gelegenheden, hadt zy een gevolg, voegende aan haar rang. In den Zomer deszelfden Jaars 1557, lag de Prinſes een bezoek af te *Richmond*, in het jagt der Koninginne, vergezeld van THOMAS POPE en vier haarer Hofdames, zy werd door de Koningin ontvangen in een kostbaar Pavilion, en keerde 's avonds weder na het Paleis van *Sommerſet*.

Kort daar op zondt ERIC, Koning van *Zweeden*, door zynen Afgezant, heimlyk een boodſchap aan de Prinſes te *Hatfield*, met een Huwelyks-voorſlag. Koning PHILIPS hadt, even te vooren, der Koninginne voorgeſlagen haar uit te huwelyken aan den Hertog van *Savoije*, misſchien met oogmerk om den Hertog, die een bekwaam Veldheer was, op zyne zyde te houden tegen *Frankryk*, waarmede PHILIPS toen ten tyde eenen openbaaren Oorlog voerde. Den voorſlag des Konings van *Zweeden* wees zy wyslyk van de hand; dewyl dezelve haar niet van wegen de Koninginne werd voorgeſteld. Doch, op deeze zwaarigheid, antwoordde de Afgezant; dat de Koning van *Zweeden*, zyn Meester, als een Man van eer, het eigenaartigst oordeelde het verzoek, in de eerſte plaats, aan de Prinſes zelve te doen; en dat hy, vooraf haare toeſtemming hebbende, als een Koning,

ning, de zaak haarer Majeſteit wilde voordraagen. Doch het eindelyk antwoord der Prinſesſe was eene volſtrekte weigering, en zy verzogt den Afgezant, dat hy zynen Meester zou aanzeggen, dat, daar zy geen oor kon leenen aan eenige voorſlagen van dien aart, als zy niet geſchiedden op raad of gezag der Koninginne, zy ook niet kon nalaaten te verklaaren, dat zy, indien het haar vry ſtondt, naar eigen keus te handelen, altoos aan het ongehuwde leeven de voorkeus zou geeven. De zaak kwam ſchielyk de Koningin ter oore, die Sir THOMAS POPE ten Hove ontboodt, en uit hem berigt kreeg van deeze geheele onderhandeling; teſſens Sir THOMAS belastende aan de Prinſes te ſchryven, en haar te berigten, dat zy zeer voldaan was over dit voorzigtig en pligtſchuldig antwoord op het voorſtel des Konings van *Zweeden*.

De Graaf van *Devonshire* overleden zynde, werd Koningin MARIA min jaloers omtrent de Prinſes, en ſcheen bykans geheel met haar verzoend. In Slachtmaand des Jaars 1556 werd zy ten Hove verzogt, en verſcheen te *Londen* met veel ſtaatſie. De voornaamſte reden deezer uitnoodiging was, om haar in perſoon een Huwelyk voor te ſtellen met PHILIBERT EMANUEL, Hertog van *Savoije*, van wien THOMAS POPE reeds, op last der Koninginne, van verre iets te verſtaan gegeeven hadt. Deezen voorſlag wees de Prinſes van de hand, en bedekte haare weigering met dezelfde ernſtige verklaaringen van haare onveranderlyke bepaaling om in den ongehuwden ſtaat te blyven, welke zy voorheen, ten opzigte van het Huwelyk met den *Zweedſchen Koning*, hadt bygebragt. Geduurende haar verblyf te *Sommerſet-houſe* maakten veelen haar hof by de Prinſes. Haare bevallige gemeenzaamheid, haar verpligtend voorkomen, en aangenaame ommegang, verbonden veelen aan haare belangen, en haalden het beſte gedeelte der Lords van den Raad te haarer begunſtiging over. Haare ſchoonheid hadt, in de daad, het minſte deel in deeze gunſtverkrygingen, deeze was nog eenigzins ontluiſterd door overblyfzels van zwaargeeſtigheid, haar eigen geworden in de laatſte harde, doch nutte, School van Tegenſpoed. Zy bevondt, nogthans, dat het afgezonderd leeven best voegde aan haare omſtandigheden, en meest ſtrookte met haare neigingen: en, ſchoon zy verzogt werd den geheelen Winter te *Londen* door te brengen, keerde zy, naa het verblyf van één week, na *Hatfield* weder.

Iemand zou veelligt denken, dat de Koningin op de Prin-

Prinſes geſtoord zou geweest zyn, wegens het verwerpen eens Huwelyks voorſlags, door PHILIPS aangeraaden, en zo zeer ſtrookende met diens oogmerken; doch 't blykt, dat de Koningin zeer agterlyk was om te voldoen aan het verlangen haars Egtgenoots, in ELIZABETH aan den Hertog van *Savoije* uit te huwelyken. Te dier oorzaake bediende zich PHILIPS van ALPHONSUS, *Franciscaaner Monnik*, zyn Biegtvader, om met haare Majeſteit over deeze Egtverbintenis te ſpreeken. Zy betuigde te vreezen, dat, zonder toeſtemming van het Parlement, noch haar Man PHILIPS, noch het Volk, voordeel van dit Huwelyk zoude trekken: 'er byvoegende, dat zy, geweetenshalven, dit Huwelyk haare Zuster niet kon opdringen; bedoelende daar mede misſchien dat het onregtvaardig zou weezen de Prinſes tot het Huwelyk te dwingen, naa haare herhaalde betuigingen van wederzin tegen het Huwelyks leeven; ook oordeelde zy het mogelyk te laag haar aan een minder Perſoon dan een gekroond Hoofd uit te trouwen.

De Godgeleerde redenkavelingen van ALPHONSUS waren al te afgetrokken voor haar verſtand, of te zwak om iets op het hart der Koninginne uit te werken, zy bleef onverzettelyk by haar voorgaand gevoelen. —— Hier op ſchreef PHILIPS haar in zyn gewoonen gezagvoerenden ſtyl, haar aanmaanende haar eigen geweeten te ondervraagen, en te overweegen of haar gevoelen op waarheid ſteunde dan alleen op onverzettelykheid; 'er byvoegende, dat, indien het Parlement tegen dat zyn verzoek zich verzette, hy de ſchuld daar van op haar zou leggen.

In haar antwoord verzogt de Koningin, dat hy, ten minſten, deeze zaak wilde uitſtellen tot hy in *Engeland* wederkeerde, als wanneer hy beter gelegenheid zou hebben, om te oordeelen, of haare redenen aandagt verdienden dan niet; dat zy anderzins in verdenking van zyne genegenheid zou leeven, een leeven voor haar erger dan de dood; doch waar van zy, tot haare groot hartzeer, reeds de beginzels voelde. —— Zy merkte op, met veele uitdrukkingen van onderwerplykheid aan zyn gefleepener oordeel en gezag, dat, wat haar geweeten ook mogt bepaald hebben, de zaak zeker niet ſchielyk tot een beſluit kon gebragt worden, dewyl de Hertog, binnen kort, te veld zou moeten trekken. Deeze brief, in 't *Fransch* geſchreeven, en bewaard in de gedrukte Verzameling van STRYPE, ſtrekt niet min tot een gedenkteken van haare verregaande onderdaanigheid aan PHILIPS, dan van de vol-

ſtan-

handigheid, door deeze Vorſtin, by zommige gelegenheden, betoond.

PHILIPS volhardde in zyn oogmerk, en zondt, om het tragtdaadiger voort te zetten, de Hertogin van *Parma* en de Hertogin van *Lotharingen* na *Engeland*, met last om de Prinſes met zich na *Vlaanderen* te brengen. PHILIPS was op de laatstgemelde Hertogin verliefd, haar tafelpragt en verdere luisterryke toeſtel, waar van zy zelve de kosten niet kon goedmaaken, wekten de jalouſy der Koninginne. Zy was, derhalven, zeer ongeſchikt, om het oogmerk, waar toe zy gezonden werd, te bereiken. De Koningin wilde niet toeſtaan, dat de twee Hertoginnen de Prinſes te *Hatfield* bezogten: haar verblyf ſtondt de Vorſtin geweldig tegen, en zy moesten welhaast, niets verrigt hebbende, vertrekken. De toeneemende jaloersheid der Koninginne, een drift, die dikwyls op wraak tegen het eertyds beminde voorwerp uitloopt, kan wel iets toegebragt hebben aan deeze tegenkanting. De tegenverklaaringen der Koninginne en de herhaalde weigeringen der Prinſeſſe, wonnen het eindelyk, en het gaat vast, dat, welke ook de weezenlyke beweegreden der Koninginne mogen geweest zyn, de Huwelyks voorſlag ſchielyk ter zyde werd geſchooven. Doch MARIA tradt zo verre in de maatregelen van PHILIPS, dat zy het volgende Jaar den Oorlog tegen *Frankryk* verklaarde, waar in de Hertog van *Savoije* de eerſte Bevelhebber van PHILIPS was, in het beleg van *St. Quintin*.

Wat den Koning van *Zweeden* betreft, hy vernieuwde vervolgens in 't Jaar 1561, zyne aanzoeken by ELIZABETH, toen zy Koningin van *Engeland* was: by welke gelegenheid hy haar Vorſtelyke geſchenken zondt. Ten dien tyde hadden eenige Boekhandelaars te *Londen* Prentverbeeldingen uitgegeeven, waar in zy haare Majeſteit ELIZABETH en den Koning van *Zweeden* by een vertoonden. Deeze vryheid verſtoorde haare Majeſteit grootlyks, zy gaf den Geheimſchryver CECIL last, den Lord Major van *Londen* aan te ſchryven, dat hy zorg zou draagen om alle die Prentverbeeldingen te verbieden; dewyl zy een toegeſtemd Huwelyk tuſſchen haare Majeſteiten ſcheenen aan te duiden. CECIL voegt 'er by: „ Haare Majeſteit kan, tot hier toe niet be„ woogen worden, 't welk ons zeer ſpyt, om met iemand, „ wie ook, een Huwelyk aan te gaan." —— Kort hier naa verwagtte men den Koning van *Zweeden*, die de Koningin te *Whitehall* een bezoek zou geeven. De Bedienden van Staat vonden zich zeer verlegen, hoe zy hem ten Hove zou-

zouden ontvangen: „ dewyl de Koningin nog ongehuwd „ was." Doch zy volhardde in haar beſluit om ongehuwd te blyven, voortyds aan THOMAS POPE te *Hatfield* bekend gemaakt, en weigerde volſtandig dit of eenig ander voordeelig Huwelyk aan te gaan. Een Egtgenoot zou, zo het my toeſchynt, toen ze Koningin geworden was, onbeſtaanbaar geweest zyn met haare byzondere verbintenisſen en ſtaatlykheden des Huwelyks, zonder een bedwang gelegd te hebben op haare vryere verkeeringen met den Graaf van *Eſſex* en andere. BAYLE geeft een natuurkundige reden op van ELIZABETH's beſtendige volduuring in den ongehuwden Staat.

De vier laatſte jaaren van Koningin MARIA's Regeering, welke Prinſes ELIZABETH te *Hatfield* met Sir THOMAS POPE doorbragt, waren verre het aangenaamſte gedeelte van haaren leeftyd, geduurende dit onrustig tydperk. Want, ſchoon ze dikwyls ontrust moet geweest zyn, door heimlyke vrees en ſchroom, hadt zy, nogthans, volkome vryheid, en werd bejegend met een ontzag aan haare Geboorte en Verwagting verſchuldigd. Intuſſchen onthieldt zy zich, om allen argwaan te voorkomen, volſtrekt van alle Staatszaaken; alleen met Boeken en Uitſpanningen den tyd ſlytende. — De vermaaken der éénzaamheid en afzondering waren haar nu hebbelyk geworden. Zy vermaakte zich met ſpeelen op de Luit, met borduuren, en overzettingen uit het *Italiaansch* te vervaardigen: en betoonde dat Character te bezitten, 't welk haar Broeder EDUARD gewoon was haar te geeven; haar zyne *zoete Zuster Gemaatigdheid* noemende. Welk eene rol zy op het woeliger tooneel des Leevens en den Throon geſpeeld hebbe, is uit de Geſchiedenisſen bekend.

BEDENKINGEN OVER HET TOELAATEN VAN HET KWAAD IN DE WERELD.

Let us — vindicate the ways of God to Man.

POPE.

Zo lang de menſchen geredeneerd hebben, is het veelen eene zeer zwaare vraag geweest, hoe het Opperwezen, welks groote eigenſchappen zyn wysheid en goedheid, eene wereld heeft kunnen voortbrengen; waar in zo veel

kwaads

waads gevonden word, en zo veele ongelukken den ſchep-
len te beurt vallen. Zommigen hebben de vraag voor
noplosbaar gehouden, en daarom aan de zeedlyke vol-
maaktheden van den Schepper, ſommigen zelfs aan zyn be-
aan, getwyffeld. Anderen, byzonderlyk uit de Ouden,
ebben geene andere uitvlugt gezien, dan twee onafhangly-
e beginſels te onderſtellen, het eene goed, het andere
waad; welk laatſte al het goed, wat het eerſte gewrogt
ad, bedorf. Dit gevoelen, zo als wy het opgeeven, en
oor veelen gedreven wierd, voorgeſteld, was de onge-
ymdheid zelve. —— Maar, wanneer men door het kwaade
eginſel de ſtof verſtaat, welke in haare natuur bepaald is,
n derhalven geene oneindige volmaaktheid toelaat, is het
erre af van zo handtastlyk buitenſpoorig te zyn; en de
lwaaling is dan alleen hier in gelegen, dat men de ſtof voor
en uit zig zelf beſtaand ding houdt. Eene dwaaling even-
vel, eigen aan alle de wysgeeren uit de oudheid, en in zo
erre te vergeeven, daar de ſchepping uit niets een ſtuk
s zeer moeilyk voor de bloote reden te ontdekken; wes-
halven ook een Apostel ze voor een voorwerp van 't geloof,
en niet van de redeneering, houdt. Ongetwyffeld is ook
het berugte ſtelſel der Manicheen, van tweërlei beginſel,
uit eenen waaren grond ontſtaan; naamlyk deze, dat het
ſchepſel noodwendig in zyne natuur beperkt is, en dus voor
geene onbepaalde volmaaktheid vatbaar. En deze grond,
wel overwogen, en van alle kanten beſchouwd, is, volgens
onze gedagte, voldoende, om deze groote vraag, *van waar komt het kwaad in de wereld?* te beantwoorden; Gods wys-
heid en goedheid te regtvaardigen; te betoogen, dat alles,
wat is, goed is; en den mensch in de beſtiering der eeuwige
wysheid gerust te ſtellen door hem te overtuigen, dat hy,
in 't midden van alle zyne vermeende elenden, *in dezen of eenigen anderen kring zo veel geluks heeft als hy hebben kan* (*).

Goed en kwaad zyn twee betreklyke woorden; wat goed
is, voor de eene zaak, is dikwyls kwaad voor eene andere.
Dit is eene groote waarheid, welke wy wel in 't oog moe-
ten houden. Kwaad kan 'er in de wereld zyn voor deze en
gene ſchepſelen, maar voor het geheel, voor den Schepper,
is 'er geen kwaad; en het kwaad, dat deze en gene beje-
gent, is een goed voor het geheel. Eene nadere beſchou-
wing, van het geen wy kwaad noemen, zal, vertrouwen wy,
ſtrekken om de ganſche zwaarigheid weg te neemen.

Wy

(*) Pope, *Eſſay on Man*, Ep. I. vs. 285.

Wy hebben, in twee voorgaande Verhandelingen (*), opzetlyk ons werk gemaakt van te toonen, waarin eigenlyk het vermaak en de ſmert gelegen zyn, en by die gelegenheid doen zien, dat het gevoel van onze volmaaktheid het vermaak, en het gevoel van onze onvolmaaktheid de ſmert, voortbrengt. ——— Op dezen grond nu bouwende, zullen wy tragten te betoogen, dat eene ſchepping, vry van alle kwaad voor het ſchepſel, onmooglyk, en dat eene wereld, waarin niet dan geluk te vinden zou zyn, eene loutere hersenſchim is; als mede dat God de oorzaak is van al het goede, 't welk zyne ſchepſelen genieten, maar geenzins van het kwaade.

God is de oorzaak van alles wat wezenlyk is. De ſchepſelen, met al wat in hun weezenlyk is, zyn van God. Maar het geen niet is, het geen de ſchepſelen niet hebben, is niet van God, dewyl het geen niet is niet van God zyn kan. Al wat dan, by ontkenning, van de ſchepſelen gezegd wordt, kan Gode niet toegeſchreven worden. Dus, wanneer men zegt, dat de mensch aan dwaaling onderhevig, dat de mensch van veele dingen onkundig is, dat wy zeggen, wanneer men ontkent, dat de mensch een volmaakt verſtand heeft, kan men de dwaaling en de onkunde van den mensch, gegrond in eene afwezigheid van verdere volmaaktheid, niet aan God toeſchryven.

Het ongeluk nu van den mensch is niet anders dan een uitwerkſel van zyne beperktheid; dewyl het in een gevoel van zyne onvolmaaktheid, van zyne beperktheid, beſtaat. Dit gevoel, voortkomende uit het vermogen van vermaak en ſmert te gevoelen, is wel eene wezenlykheid in den mensch, en derhalven van God; doch het onaangenaame gevoel, de ſmert, voortkomende uit het gemis van iets dat de mensch niet heeft, dat in den mensch niet is, van iets, bygevolg, dat God den mensch niet gegeven heeft komt niet van God. Het ongenoegen, het ongeluk, komt alleen uit de beperking van het ſchepſel voort.

Maar, zal men zeggen, God had het ſchepſel volmaakter kunnen ſcheppen. God had hem, die, om zo te ſpreken, vier trappen van volmaaktheid heeft, 'er agt, tien, honderd, konnen geeven. Evenwel, God kon het ſchepſel niet oneindig maaken; daar moet altyd een einde aan de volmaaktheid van het ſchepſel zyn. De beperking is onaſcheidbaar van het ſchepſel; en het volmaaktſte der geſchа-

(*) Zie boven, bl. 76 en bl. 114.

ſchapene wezens heeft nog zyne paalen. God moest dan of niet ſcheppen, en alle mooglyke wezens in het niet laaten; of hy moest bepaalde wezens voortbrengen, welken aan de gevolgen hunner beperking moesten onderhevig wezen. En onder die gevolgen was het vermogen van hunne onvolmaaktheid te gevoelen; een vermogen volſtrekt noodzaaklyk in het ſchepzel, om het te bepaalen tot het jaagen naar zyne volmaaktheid, en het vlieden zyner onvolmaaktheid. Had het ſchepſel zulk een ſmertlyk gevoel niet, hoe zoude het zyn behoud zoeken, en zyne vernieling ontvlugten? Meer volmaakt had God zekerlyk de ſchepſelen kunnen maaken, maar evenwel niet meer dan hunne natuur, hunne plaatſing in de wereld, en hunne betrekking tot andere ſchepſelen, toelieten. De mensch, veel volmaakter dan de volmaaktſte uit het menschdom, zou geen mensch meer zyn, zou een engel worden; en de engel kon onmooglyk in de wereld de plaats van den mensch beſlaan.

Indien God maar één ſoort van wezens had willen voortbrengen, hy zoude ongetwyffeld niet dan het allervolmaaktſte geſchapen hebben. Maar dan hadden geenen van de laagere rangen der ſchepſelen eenig aandeel aan het beſtaan, gevolglyk aan het geluk. Zoude dan de wereld volmaakter, zoude 'er dan in de ſchepping meer geluks zyn? Wat zoude men van eenen Vader zeggen, die, om een of twee zyner kinderen een des te ryklyker beſtaan na te laaten, allen de overige by de geboorte; nog onbewust van hun lot, ſmooren deed? Zoude dit goedheid en wysheid wezen? Of zou men den Vader meer pryzen en bewonderen, die zyne goederen zo onder zyne kinderen verdeelde, dat ieder een deel kreeg, geſchikt naar zynen ſtaat en zyne bekwaamheden? Zo heeft de oneindige wysheid in de wereld voor haare kinderen gezorgd. Om allen eenig aandeel aan haare geſchenken te geeven, heeft zy het aandeel van ieder bepaald. Zeker; alles is in de wereld aaneen geſchakeld, geen wezen beſtaat op zig zelf onafhanglyk van anderen; en het geluk van het eene wezen hangt meer of min af van die wezens, welken invloed op het zelve hebben. Deelden, by voorbeeld, de Vogelen niet in onzen oogst, wy zouden rykere inzamelingen doen, maar wy zouden ook die Vogelen misſen, die nu zo veel tot ons genoegen toebrengen. Het Paard en de Os, van wien wy zo groote dienſten trekken, worden van onzen arbeid gevoed. Duizenden van gekorvenen aazen het eene op het andere,

en dienen wederom tot voeding aan 't gevogelte. Het gevogelte dient tot beſtaan van menſchen en roofvogelen, en ter verhoeding eener al te ſterke voortteeling van gekorvenen. En de roofvogelen dienen ook om de al te ſterke vermenigvuldiging van 't kleiner gevogelte te voorkomen. Waren 'er nu geene roofvogelen en roofdieren, het zwakkere gedierte zou gelukkiger zyn; maar dan had God het geluk der roofdieren aan dat der anderen moeten opofferen, en dan waren de laatſten al te ſterk vermenigvuldigd; of God had andere middelen moeten beſtellen om dat voortekomen; en wat zouden daarby dan die dieren gewonnen hebben? En de mensch, wat is die niet een vernieler zyner medeſchepſelen! Hoe zouden de dieren, hadden zy onze reden, geenen grond hebben, om zig over het beſtaan van den mensch te beklaagen? De mensch, die de grootſte voordeelen van de dieren trekt, bevryd zynde van al het ongemak, 't welk hem de dieren aanbrengen, zou alle die voordeelen moeten miſſen, indien de dieren, op dat zy hem niet meer hinderen mogten, vernietigd wierden.

De mensch, onvergenoegd met zynen ſtaat, klaagt over die rupſen, welken zyn ooft verwoesten, die ſprinkhaanen, die zyne graanen affcheeren. Maar waarom mogten die dieren ook niet eenig deel aan het geluk hebben?

Gy klaagt over de menigvuldige ziekten en ſmerten, die u, ô mensch! beſchoren zyn. Uwe klagten ſchynen gegrond. Maar, bedenk, wat u, zonder die, te wagten ſtond. Zo wy allen tot den hoogſten ouderdom kwamen, en niet, dan afgeleefd, ten grave daalden; wat zou de wereld zyn? Zeker, een algemeen Oude-Mannen-Huis, waar de Jongen genoeg te doen zouden vinden, met duizenden van afgeleefde grysaards te onderſteunen en te bedienen.

Maar de dood! ô! de akelige noodzaaklykheid van te ſterven! Ja, gy wilde gaarne eeuwig op deze aarde leeven. Gy hebt geen ongelyk, wy zyn met ſterke banden aan het leeven verknogt. Maar, waarom dan zo veele duizenden het beſtaan ontzegd, voor welken gy plaats moet maaken! Ik beken, de natuur verzinkt op het denkbeeld der vernietiging; maar, Gode zy dank! daar is een balſem tegens den dood, die den ſchrik des grafs, zo niet wegneemt, ten minſten vermindert; de hoop der onſterflykheid, den mensch gegeven, beurt hem op; en, zonder de vrees des doods geheel te vernietigen, geeft zy, nogthans, ten minſten den deugdzaamen, getroost te ſterven, in de vleiende verwagting van weder te herleeven. Dat

Dat dan ſtormen woeden, gantſche Vlooten en Landſtreeken in de baaren der zeeën begraaven worden; dat de aarde zig opene, en Steden en Landen in den afgrond zinken; dat de peſt op de vleugelen des winds den dood alomme voere; God is en blyft, in alle deze verſchriklyke verwoestingen, de Vader en Weldoener zyner ſchepſelen, niet minder, dan wanneer zyne zegenende hand vreugde en geluk over den geheelen aardbodem ſtrooit.

Maar het zeedlyke kwaad, de zonde, hoe kan die door eenen God geduld worden, *wiens oogen te heilig zyn om het kwaade te aanſchouwen*, die het verbiedt en ſtraffen wil? Dit is by veelen eene onoploslyke zwaarigheid, veel grooter nog dan die, welke van het natuurlyke kwaad ontleend wordt.

Dan, wat is het zeedlyke kwaad? Het is een natuurlyk kwaad, begaan door wezens, die bewust zyn, dat zy het niet begaan moeten. Maar, waarom is het zeedlyke kwaad verboden, of, met andere woorden, waarom is 'er zeedlykheid? Om geene andere reden, dan om dat het natuurlyke kwaad een kwaad is. Wy handelen altyd, en alleen, om vermaak te genieten of ſmert te ontgaan; doch ſomtyds bedriegen wy ons, en dwaalen, vermaaken najaagende, die naderhand eene grootere ſmert aanbrengen. Om dit te voorkomen, dienen de wetten, welker beſtaan het zeedlyke in de daaden voortbrengt. Handelen wy overeenkomſtig met de wetten, wy handelen zeedlyk wel; handelen wy tegen de wetten, wy handelen zeedlyk kwaalyk, wy zondigen. Het laatſte doen wy door dwaaling, by gebrek van oplettendheid, niet ziende op de gevolgen. Dit is een gevolg onzer beperktheid. Waren wy meer verlicht, meer volmaakt, wy zouden niet of minder zondigen. De zonde is dan eene dwaaling, voortvloeiende uit onze beperktheid; zy komt dan niet van God, en God is de oorzaak niet der zonde.

't Is waar, God ſchept wezens, die hy weet dat zondigen kunnen en zondigen zullen; doch daarom werkt hy de zonde niet. Zelfs belet hy, door het geeven van heilzaame wetten, de zonde, zo veel als de beperktheid van het Schepſel het kan toelaaten.

En zoude het zeedlyke kwaad ook niet, gelyk het natuurlyke, tot bevordering van het grootſte goed voor de geheele Schepping ſtrekken? ô! Laaten wy hier niet aan twyffelen. Waarom zoude de eeuwige wyshcid niet zo wel het eene als het andere ſoort van kwaad tot goede einde

ſchikken? In duizenden van gevallen zien wy, dat zelfs de grootſte boosheden een veel grooter goed voortbrengen. Men beſchouwe, om eenige voorbeelden aan te haalen, het gedrag van Jozefs broederen. Wat was onregtvaardiger dan de heerschzugt der Romeinen? En evenwel, hoe heeft die niet geſtrekt tot beſchaaving der wereld! Wat was gruwlyker dan de handel in aflaaten, welke ten tyde van Luther gedreven werd? En nogthans, die handel gaf aanleiding tot de heilzaamſte omwenteling in ons Werelddeel. Wie kan alle de daaden billyken, welken, by die gelegenheid, in veele landen, door de heethoofdige drift van veele Hervormers, gepleegd zyn? Daaden, evenwel, mooglyk in de omſtandigheden noodzaaklyk, om eene zaak tot ſtand te brengen, die men bedaardlyk, en naar de regels van regt en billykheid handelende, misſchien, nooit tot ſtand zou hebben kunnen brengen. En, om nog een gewigtiger voorbeeld aan te haalen, wat kon by de yslyke onregtvaardigheid der Jooden komen, daar zy den regtvaardigen Jezus ter ſtraffe vorderden, en uitriepen: *Kruis Hem*, *Kruis Hem*? en wat was tevens misdaadiger dan de verfoeilyke inſchiklykheid van Pilatus? Evenwel, is 'er wel ooit eene goede daad begaan, die meer ſtrekte tot heil van 't menschdom, dan deze ſchreeuwende ongeregtigheid?

De bekrompenheid onzer uitzigten is oorzaak, dat wy niet, in alle de handelingen der voorzienigheid, die zelfde wysheid, en, in de toelaating van elke booze daad, die zelfde bevordering van het geluk des menschdoms ontdekken. Zeker, wy moogen van vooren gerust betrouwen, dat de eeuwige goedheid en wysheid, die niets dan het beste maaken kan, geen kwaad in haare werken zal dulden, ten zy het ſtrekke, of tot afweering van een grooter kwaad, of tot bevordering van een grooter goed; en de ondervinding, in veele gevallen, moet ons van agteren in dit betrouwen bevestigen, en doen vaſtſtellen, dat alles, wat geſchiedt, om goede redenen geſchiedt; dat alles, hoe zeer het den ſchyn van een kwaad heeft, eindelyk ten beste moet keeren: en dat, hoe zeer het de boozen ook, met Jozefs broederen, *ten kwaade denken*, *God het ten beste denkt*.

De hoogmoed, de gierigheid, de wraakzugt, de heerschzugt, zyn geesſels van 't menschdom; doch geesſels, welken, in de hand der aanbidlyke Voorzienigheid, geſchikte leidſels zyn, om de wereld tot haar welzyn te beſtieren. Indien de drift der menſchen eenige ongelukkigen maken,

ken, zy maaken veele gelukkigen; daar zy leeven en arbeidzaamheid bevorderen; en dus het geluk van het menschdom, dat zy uit eene vadsige ledigheid trekken, vergrooten.

Laaten dan de volken woelen; laat de heerschzugt der Grooten de aarde met bloed verwen; dat 'er vry honderd duizenden sneeven, om de grilligheid van éénen te voldoen; de menschenvriend mag zugten, de slagtoffers der onregtvaardigheid mogen heete traanen storten, en een bitter gekerm hemelwaards verheffen; God is en blyft wys en goed; even zo wel de Vader en Weldoener van 't menschdom, als wanneer de vrede bloeit, regt en billykheid regeert, en men alomme de galmen der blyde welvaart hoort. Een *Nero*, een *Domitiaan*, alle die schrikdieren, welken op den troon de geessels der wereld waren, zyn niet minder geschikte werktuigen, in de hand der zegenende Godheid, dan een *Titus* een *Antonyn*, de Vaders der Volken (*).

Het kwaad is, zo wel in de zeedlyke als in de natuurlyke wereld, zeer dikwyls een geneesmiddel van een grooter kwaad. Wanneer een volk, een misbruik maakende van Gods zegeningen, in ontugt en onderdrukking van andere volken uitspat, is het dikwyls een waar geluk voor het zelve, indien de Voorzienigheid het zulke plaagen toezendt, waar door het in den loop zyner boosheden gestuit wordt. En is het dan niet het zelfde, of die plaagen uit eene natuurlyke dan uit eene zeedlyke bronwel voortkomen? of het door pest, aardbeevingen en stormen, dan door oorlog, uit de onregtvaardigheid der heerschzugt geboren, gekastyd wordt? Dus zag men een afgodisch godloos Israël in slaaverny weggevoerd; een, door het bloed des Zaligmaakers besmet, Jerusalem door de vlammen verteerd, en een onregtvaardig Rome, de verdrukster der wereld, door barbaaren verwoest.

Wanneer de boosheid van een volk tot dien trap gestegen is, dat 'er geene verbetering van zeden te wagten zy; en dat het besmettend voorbeeld van dat geslagt geschikt zy om ook andere volken te bederven; is het dan wonder, dat de Godlyke Voorzienigheid eenen Josua bestelle, die het gruwelyke nageslagt van Kanaän verdelge. Is het niet beter voor het geheele menschdom, dat eenigen omkomen, dan dat het geheel bedorven worde; en dat 'er een nieuwe zondvloed noodig zy, om een al te godloos geslagt te vernielen?

(*) Men herleeze hierby, *Algem. Vad. Letterooef. II D. Meng. bl.* 491.

Het kwaad, zo wel het zeedlyke als het natuurlyke, *is* dan in de hand van God geen kwaad, maar een middel ter bereiking van het hoogſte goed.

Doch dit belet niet, dat wy het niet in de beoeffening als een groot kwaad moeten beſchouwen en vlieden. Even als het natuurlyke kwaad door ons gevlied wordt, moeten wy het zeedlyke ſchuuwen. Onder voorwendſel, dat alles wat geſchiedt door God wordt beſtierd tot het beste van 't geheel, zig onbeſchroomd aan het bedryven van allerlei gruwelen over te geeven, zoude even zo ongerymd zyn, als het natuurlyke kwaad te tarten, en zig zelven en anderen in de grootſte onheilen te werpen.

Het is overeenkomſtig met Gods oogmerken, en ſtrekt tot bevordering van de volmaaktheid der wereld, dat het kwaad daarin zekere verwoestingen aanrigte: maar die verwoestingen moeten de paalen niet te buiten gaan, of zy zouden, in plaats van de volmaaktheid der ſchepping te bevorderen, ſtrekken om ze te verdelgen.

God heeft twee ſoorten van paalen aan het kwaad geſteld; den afkeer van de ſinert aan het natuurlyke, en de wetten, of een beſef van zeedlyke verpligting, aan het zeedlyke.

Indien de gevoelige wezens geenen afkeer van het lyden hadden, en voor het natuurlyke kwaad niet vlooden, het kwaad zoude zyne paalen te buiten gaan, en de ſchepping verwoesten. Wanneer het in de oogmerken Gods niet is, dat, in zeker geval, het natuurlyke kwaad zyne volle werking doe, ſlaagt het lydende ſchepſel in zyne poogingen om het kwaad te ontwyken; alleen dan, wanneer het noodig is, dat het kwaad zekere verwoesting aanrigte, zyn de poogingen van den lydenden vrugtloos.

Het bezef van zeedlykheid, van verpligting, bepaalt het kwaad in duizenden van gevallen, wanneer het in de oogmerken van God niet is, het toe te laaten. Een Jozef, die by de verleiding wederhouden wordt door de gedagte, *zoude ik zulk een kwaad doen en zondigen tegen God?* was, ongetwyffeld, bezweken, had hy geen bezef van pligt gehad; en daar was in de wereld een kwaad bedreven geweest, dat nu door de kragt der wet wierd voorgekomen. En zo gaat het in duizenden van gevallen, wanneer wy door een bezef van zeedlykheid worden terug gehouden. Het kwaad, dat de mensch zou moeten lyden, wordt binnen zekere paalen gehouden, door den afkeer, welken hy heeft van de ſinert; en het kwaad, dat hy zoude doen lyden, wordt binnen zekere grenzen bepaald, door het bezef der zeedlykheid.

De

De goedertierene wysheid van 't Opperwezen heeft zorg gedraagen voor 't welzyn van 't menschdom, door een bezef van zeedlykheid, ſchoon minder leevendig en onfeilbaar werkende dan de vrees der ſmert onder 't menschdom algemeen te maaken; zo dat 'er weinige menſchen zyn, die niet, ten minſten in ſommigen hunner daaden, door dat bezef bepaald worden.

Een hedendaagsch Schryver ſchynt my de zaak niet kwalyk voorgeſteld te hebben in deze woorden; „ My dunkt, „ het is een heerlyk denkbeeld, zig Gods huishouding met „ den mensch dus voor te ſtellen: God is van alle eeuwigheid volmaakt gelukkig in zig zelven, maar wil het geluk „ ook aan andere wezens mededeelen. Om dat te doen, „ ſchept hy eene wereld, waarin alle die wezens plaats „ vinden, die daar plaats vinden kunnen. Onder die wezens zyn 'er, die de magt hebben, zig voor het geen „ hun 't best voorkomt te bepaalen, en ingevolge daar van „ te handelen. Maar ook die wezens kunnen dwaalen, en „ kiezen het geen voor hun en anderen verkeerd is. Tot „ eenen zekeren trap toe ſtrekken hunne verkeerde handelingen, ſchoon zy in de eerſte plaats hun en anderen nadeelig zyn, tot het algemeene voordeel. Deze verkeerde handelingen worden hun toegelaaten. Maar gingen „ zy verder, handelden zy nog verkeerder, zo zouden zy „ meer kwaads doen, dan tot het algemene best noodzakelyk is. Daar moet dan een middel zyn, om hun dat, „ behoudens hunne natuur van vrywerkende wezens, te „ beletten. Tot zulk een middel nu verſtrekken de wetten. Eenigen overtreden die wetten; maar dit ſchaadt „ niet aan het algemeene welzyn. Anderen, daarentegen, „ gehoorzaamen de wetten, en doen het kwaad niet, dat „ zy zonder de wetten zouden gedaan hebben, en 't welk „ het algemeene welzyn ſchadelyk zoude geweest zyn. „ De laarſten zullen beloond worden, en die beloonings „ zullen het algemeene geluk vergrooten, gelyk de ſtraffen der kwaaden mooglyk ſtrekken zullen, om het kwaad, „ dat zy veroorzaakt hebben, te herſtellen, ten minſten, „ en dit is zeker, zy zullen ſtrekken om het welzyn der „ geheele ſchepping te bevorderen."

Zie daar, wat wy te zeggen hadden over dit gewigtige onderwerp. Bedriegen wy ons niet, de toelaating van het kwaad ſtrydt niet tegens de Godlyke wysheid en goedheid. Kwaad is 'er alleen ten opzigte van eenige ſchepſelen in de wereld: en zo lang men niet bewyst, dat de

aller ongelukkigſten volſtrekt rampzalig zyn, dat is te zeggen, dat zy meer ſmerten lyden dan vermaaken genieten, heeft men geenen grond om verlegen te wezen, hoe de Godlyke wysheid en goedheid met de beperking van het geluk der ſchepſelen overeen te brengen. Noch Gods goedheid, noch Gods wysheid, dulden eene gelyke uitdeeling van geluk; beiden vorderden de beperking van het welzyn van allen tot bevordering van het geluk van allen; en ieder wezen moet het beperkte geluk, dat hy geniet, als eene weldaad beſchouwen van de opperſte goedheid, voor de welke hy aan het Opperwezen eene onbepaalde dankbaarheid ſchuldig is. Zy alleen, in wier bovennatuurkundig zamenſtel eenige wezens tot eene volſtrekte rampzaligheid geſchapen zyn, mogen zien, hoe zy dat met het denkbeeld der Godlyke deugden zullen overeenbrengen. O. O.

HET HUWELYK.

(*Een Fragment.*)

SINCERUS en JOCOSUS.

SINCERUS.

—— Ik had zeker gedagt uwe wyze van denken, hierin, veranderd te zien. Maar, ik bid u, zeg my toch eens, wat gy, op goeden grond, meent te kunnen aanvoeren om het Huwelyk belachlyk te maaken. —— Is het niet het eenigſte middel om de aardſche gelukzaligheid tot den hoogſten trap te voeren?

JOCOSUS.

Onze begrippen over het wezen en den aart der gelukzaligheid moeten dan zeer verſchillen; want ik kan u verzekeren, dat ik geen de minſte zweem van gelukzaligheid in het Huwelyk ontdekken kan. —— Gy zult my verpligten, myn Vriend, noem my die zaligheden eens op.

SINCERUS.

Dat zal my weinig moeite kosten. —— Kan 'er iets aangenaamer en ſtreelender voor een' man zyn, dan dat hy, aan een voorwerp, dat hy, met de tederſte liefde, bemint, door een' geheiligden band voor altoos verbonden is? terwyl die gezellin zyner jeugd, zyne liefde, met de hoogſte tederheid, beantwoordt. Afgemat door de moeilykheden van zyn beroep, verkwikt hy zich in de armen der liefde. Geen knaagingen van een ontſteld gewiſſe vergallen zyne genoegten; zyn wellust is vlekkeloos. —— Treft hem

hem een ramp, hy hoort de zoetſte troostredenen, uit den mond zyner lotvriendinne voortvloeijen. —— Ziet hy, van verre, een dreigend ongeluk; het voorwerp zyner tederheid ſtaat hem met verſtandige raadgevingen by. Wordt hy, door de hand der Godheid, gezegend; dan klimmen hunne dankzeggingen, van het altaar hunner vereenigde harten, tot voor het aangezigt van den God der liefde. —— Zoo zien zy hunne dagen, onder het beſtendig genot van wezenlyke genoegens, als een zagte ſtroom voortrollen.

JOCOSUS.

Heerlyk, voortreffelyk! — in ernst, ik zou u wel eens eene beſchryving van het Paradys der Turken willen hooren doen. Gy waart in ſtaat om de Muſelmannen in de hevigſte vervoeringe te brengen. —— Maar, — uw Huwelyk? gy hebt nog trekken vergeten, die veel toebrengen tot de volmaaking van het geheel. By voorbeeld: de jonge Echtgenoote beſchenkt haaren man met verſcheidene kleine evenbeelden, die allen medewerken tot vergrooting der zaligheden. —— Midden, onder het gezang dezer ſchepſelen, zit de gelukkige man in eene peinzende houding. Eindelyk zoekt hy, (want te veel zoet walgt,) buiten de deur, een tooneel, op het welk de genoegens en zaligheden minder ſchitterend zyn. —— Tot meerder vergrooting van zyn geluk, verkiest, zomtyds, de jeugdige Echtgenoote, in zaken van aangelegenheid, anders te denken dan haar man; waardoor het gebeurt dat de zaligheden zoo luidrugtig worden, dat zelfs de voorbyganger in dezelven deelen kan. —— Trekken, van dezen aart, zou ik 'er nog meer konnen bybrengen, om uw Tafereel tot de hoogſte volmaaktheid te brengen.

SINCERUS.

Gy geeft eene verkeerde uitlegging aan myne beſchryvinge. Wanneer ik van het Huwelyk, als van eene voortreffelyke zaak, ſprak, ſprak ik van geen volmaakte zaak. —— Wie zag ooit, op aarde, een beſtendig geluk? ziet niet de ſchoonſte Zomer nu en dan een' donkeren dag? —— Ik gaf u eene ſchets van de zaligheden, die u t een' welgeſchikten Echt voortvloeijen; ik zorgde niet om myn Tafereel behoorlyk te diepen; en dit deedt het, in uwe oogen, te ſchitterend zyn. Gy...

JOCOSUS.

Ik ſtem u alles toe. Het Huwlyk is eene voortreffelyke zaak; maar het moet uit het brein der Poëeten geboren worden.

SINCERUS.

Dan denkt gy, dat een goed Huwlyk enkel denkbeeldig is? —— gy bedriegt u, duizend voorbeelden zullen u weêrſpreken. Zy zullen zeker, in alles, niet met de Schilderyen der Dichteren overeenkomen, dit is onmogelyk: maar zy leveren de trekken op, waaruit de Dichters hun *Ideaal* ſamenſtellen.

JOCOSUS.

Maar, —— eer gy uwe Philoſophie in het onverſtaanbaare brengt, — zeg my toch eens, hoe kan een Man van ſmaak, by

aanhoudenheid, die tederheid voor zyne Vrouw gevoelen, *welke* hy voor haar gevoelde toen ze nog zyne Minnares was? —— 't *Is* onmogelyk; hy wordt aan haar gewoon, en dus wordt zy hem, wel ras, onverſchillig. Daarby zyn de Jaargetyden, in het vrouwelyke leven, zoo onregelmatig: de Lente is kort, en wordt van een Zomer afgewisſeld, minder aangenaam en even kort; daar verſchynt de Herfst met al zyne gevolgen: de eertyds Goddelyke ſchoonheid is nu het knorrige Wyf. Intuſſchen is myn Heer de Echtgenoot nog in den friſſchen Zomer van zyn leven, en denkt zomtyds, onder het loozen van een diepen zugt, aan den gelukkigen dag, die hem aan zyne dierbaare verbond...

SINCERUS.

Het geen u zo bezwaarlyk ſchynt, is voor een' Man van een gezonden ſmaak zeer mogelyk. —— De liefde van zulk eenen vloeit uit de zuiverſte beginſels. Geen baatzugt, geen grove dierlyke drift, — geen enkel uitwendige ſchoonheid, hebben hem aangezet om te beminnen. Neen: hy beſchouwde het voorwerp zyner liefde als een ſchepſel, met het welk hy, uit hoofde haarer zedelyke ſchoonheid, zou konnen gelukkig zyn. De duidelyke erkentenis hiervan deed in hem de zuiverſte hoogagtinge geboren worden. —— De hoogſte trap nu der agtinge is liefde. Een hart, met zulke edele gevoelens bezield, brengt hy met zich ten Huwelyk, en zou nu het verloop des tyds deze gevoelens uitroeijen? — Van dag tot dag ſchiet zyne liefde dieper worteln. Hoe meer men de waarde van een voortreflyk goed leert kennen, hoe dierbaarder het ons wordt. —— Hy ontdekt volmaaktheden in zyne Echtgenoote, die hy nog niet gezien had; en deze ontdekkinge is een Triomf voor de kieschheid van zynen ſmaak. By ieder dezer ontdekkingen zegent hy het oogenblik zyner vereeniginge. —— Het verminderen der uitwendige ſchoonheid wordt vergoed; door de meer en meer toenemende bekoorlykheden der ziele. Het is des, voor den Man van eenen gezonden ſmaak, mogelyk, altoos voor zyne Egâ de tederſte drift te gevoelen.

JOCOSUS.

De beſchryving der Mannen, die alleen uit zulke beginſels beminnen, zou men in de *Encyclopedie* onder het Artikel *Phenix* konnen plaatſen. —— Van welken kant gy my uw Huwlyk ook doet beſchouwen, ik zie altoos een geheel heir onaangenaamheden. —— Laat het al eens waar zyn, dat men met elkanderen, altyd, genoeglyk zou *konnen* leven: dan zyn 'er nog zoo veel buitenomſtandigheden, die dat zoet vergallen. —— De Kindertjes, die lieve Engeltjes, groeijen; —— maar hoe dikwyls groeit het verdriet der ouderen, naar mate die telgen in wasdom toeneemen! —— In weêrwil der beſte, der geregeldſte, opvoedinge, wordt het kind, al menigmaal, het kruis zyner ouderen. —— Daar komt nog by, het tydelyk beſtaan der Echtgenooten neemt eens een' ongelukkigen zwaai; —— de inkomſten verminderen, in zoo verre,

dat

dat de armoede zich in dit gelukkig gezin vertoone. —— Myne Echtelingen zitten, aan een ledigen tafel, met de oogen vol van liefde. De Man beſpiegelt de zedelyke ſchoonheid van zyne dierbaare Huisvrouwe; terwyl deze, aan den anderen kant, haar geluk bepeinst, van aan een' zo tederen Man verbonden te zyn. —— Intusſchen doet een verward geſchreeuw der Kinderen, *Ik heb honger*, de beſpiegelingen en overpeinzingen, in een oogenblik, verdwynen; en een zeker *Idee* van *behoefte*, *ongeluk* of *ramp*, als een ſchim, door de verbeelding der Echtgenoten, vliegen.

SINCERUS.

Kan het ongeluk u dan niet treffen, wanneer gy ongebuwd zyt? —— en —— zonder iets meer tegen uwe redenen in te brengen; —— is dit uw pligt wel, zoo onbetaamelyk vooruit te loopen, —— is het u wel geoorloofd? —— Het Huwelyk is zeker een der gewigtigſte gebeurtenisſen van ons leven; 't is dwaasheid dezen ſtap, zonder ryp overleg, te doen, —— maar heeft dit overleg niet zyne bepaalingen? —— uwe middelen van beſtaan zyn groot genoeg, om u, met eene Vrouw en verder Huisgezin, te kunnen onderhouden; dit hebt gy gezien. —— Is het dan uwe zaak wel, om te denken, binnen den tyd van zoo of zoo veel Jaaren, zou ik, door een onvoorzien ongeluk, konnen arm worden? —— Dit is onkristelyk, —— dit is dwaas gedagt. —— En, neem het ergſte eens, uw geluk keerde zich, gy wierd tot een' zekeren trap behoeftig; zoudt gy niet meer vertroosting in de armen eener tedere en deugdzaame Echtgenoote vinden, — dan, in den zelfden ſtaat, in uw eenzaam huis, overgegeven aan de aakligſte gedagten? —— gy ſpreekt van het opvoeden der Kinderen; is dit verdriet zoo algemeen als gy zegt? —— Ik twyfel zeer. —— Kinderen, die, in weêrwil der *beſte*, der *geregeldſte*, opvoedinge, het kruis hunner ouderen worden, is veel zeldzaamer dan men doorgaans denkt. Wanneer die zogenoemde mislukte opvoeding dezer Kinderen eens, tot in de minſte omſtandigheden, ontvold wierde, zou men mogelyk welras de bronnen hunner ondeugendheid ontdekken konnen. —— Zoo gy Kinderen hebt, behandel hen, volgens het voorſch ift van uw geweten, en van den Godsdienst; beantwoorden zy niet aan uwe poogingen, gy hebt uw' pligt gedaan. En, — nu wy toch van Kinderen ſpreken, —— wat vergroot de genoegens van het Huwelyk meer dan de Kinders? —— gy ziet daar, op den ſchoot uwer Beminde, een jongen en tederen ſterveling, die op u, zyn Vader, de naauwſte betrekking heeft. —— De beſchouwing hiervan doet een traan van tedere aandoening in uw oog zwellen. —— Nu is uw Egâ u nog dierbaarder dan voorheen. — Het teder Lam groeit, by het zuiver voedſel zyner Moeder, welig op; — het ſpreekvermogen begint zich allengs te ontwikkelen; —— de blyde Moeder verzuimt geene gelegenheid, om het kind den lieven Vadernaam te leeren uitſpreken. —— Daar komt zy. —— Zy heeft haren lieveling op den arm; —— hy ſtameit —— Vader... uwe Echtge-

genoote lacht, met den veelbeduidenden lach der liefde, en geeft u haaren dierbaren ſchat, in uwe armen, over. —— Gy drukt hem, in de aangenaamſte vervoering, aan uw hart; terwyl gy, beurtelyks, nu op de Moeder, dan op het Kind, de van genoegen glinſterende oogen ſlaat. —— Dit zyn kleinigheden, myn Vriend! maar kleinigheden, die, onuitſprekelyke geneugten, voor het aandoenlyk hart der ſtervelingen, doen geboren worden.

JOCOSUS.

Ik ſtem u toe, dat deze dingen een oogenbliklyk vermaak veroorzaken; maar, hoe ras verdwynt de indruk dezer vermaken! hoe veele, niet te noemen, ongenoegens vereenigen zich, om dezen indruk uit te roeijen!

SINCERUS.

Neen, myn Vriend! De kring der wezenlyke geneugten, in het Huwelyk, is oneindig uitgebreider, dan die van het verdriet. —— 't Zou, voor my, eene vergeefſche pooging wezen, om al die kleine omſtandigheden op te noemen, die zoo veel vermaak verſchaffen. Dit zyn dingen die men gevoelen, maar niet beſchryven, kan. Zelfs een kleene twiſt, zou men konnen zeggen, werkt mede om het genoegen te vergrooten. —— De Natuur lacht geruster en ſtiller, na een hevig onweder, dan eer de wolken van een borſten. —— Neen: leg vry het aangename en het onaangename van den Echt, in eene weegſchaal, en gy zult zien dat het eerſte het laatſte overtreft.

JOCOSUS.

Nu meen ik in ſtaat te zyn om een verſchynſel te verklaren, dat my, voorheen, een weinig duister geweest is. —— 'Er zyn voorbeelden van gehuwde Mannen, die het heldhaftig beſluit genomen hebben, om den Dood eenige ſchreden in 't gemoet te gaan, om, —— zeide men, —— zich van hunne Vrouwen te ontdoen. Nu geloof ik, dat deze Mannen te zwak geweest zyn, om de indrukſels van het vermaak, dat op hunne huisſelyke onweders volgde, te konnen uitſtaan: —— te meer, daar het eene onweder, dikwyls, kort op het ander volgde.

SINCERUS

Gy zoekt met my te ſpotten: doch geloof vry, dat ik niet dwaas genoeg ben, om te gelooven dat 'er geen ſlegte Huwelyken zyn. Dit zou even zoo dwaas wezen, als te denken dat alle menſchen deugdzaam zyn. Maar, om dat nu zommige menſchen ondeugend zyn, moet men daaruit beſluiten dat zy het allen zyn? —— Ja, daar zyn ſlegte Huwelyken; maar, op welke gronden zyn deze Huwelyken gebouwd? —— zyn zy gebouwd op deugd, eenſtemmigheid en liefde? of hebben baatzugt, dwang of redelooze drift 'er de hand aan gehad? —— zoo gy, ook hierin, tot de beginſels opklimt, zult gy u over het verſchynſel niet verwonderen. —— Gy tragt altyd eene zaak aan de zwarte zyde te beſchouwen; en, wat meer is, de ſchoone zyde te bevlekken.

JO-

JOCOSUS.

Mogelyk zal ik nog wel eens gelegenheid vinden om deze *ſchoone zyde* wat van nader by te beſchouwen; en, mogelyk, zal deze beſchouwinge my beter gedagten van het Huwelyk doen vormen. Maar, — Huwelyken, met zulke *ſchoone zyden*, zyn toch zeldzaam.

SINCERUS.

Zoo zeldzaam niet als het vooroordeel u wel doet gelooven. Doch als gy dit vooroordeel, door een verſtandig onderzoek, eens zult overwinnen; dan zullen de ſchoonſte voorbeelden u overtuigen, dat men in het Huwelyk gelukkig zyn kan.

JOCOSUS.

In dat geval zullen de voorbeelden meer doen dan gy; doch gy zult evenwel de eer hebben, van my aan het onderzoeken gebragt te hebben. ——— Zoo ik hierop, in het vervolg, eens gunſtiger over den Echt denke, hoe trots zult gy op dezen zegenpraal zyn!...

SINCERUS.

't Zou my, ten minſten, eene ſtille verheuging geven. En, zoo gy dan het verſtandig beſluit neemt, om u, door den heiligſten band te laten verbinden, dan wensch ik u;

Een jeugdige Echtvriendin, gevormd naar 't Schildery
Van Davids grooten zoon. Een, wier verheven trekken,
De juiste trekken zyn der allerbeste Vrouw.
Hoe zal, met zulk een Gaê, de vreugd uws levens klimmen!

JOCOSUS.

Ik ben u hooglyk verpligt, myn Vriend! doch zoo ik u niet beter kende, zou ik ſchier denken, dat gy my hartlyk wenschte, dat ik altoos ongehuwd mogte blyven: want het *orginel* van deze tekeninge berustte alleen in de verbeeldinge van Salomon. —

J. BELLAMI.

1780.

DE PATRIOT.

Zeker Heer van A..... na L.... gereisd zynde, geraakte in het Logement, met een voornaam man van die Stad, aan het ſpreeken over de ſlegte behandelingen, die de *Engelſchen* ons altoos, ten opzigte van de Commercie, maar, in 't byzonder, den laatſten tyd, hadden aangedaan. Hy wenschte dit eer- en geldzugtig volk alle mooglyke onheilen toe in den Oorlog, dien zy tegen de *Hollandſche* Natie, met de ſchreeuwendſte onregtvaardigheid begonnen hadden, en zou gaarne daartoe de hand leenen, byaldien het in zyne magt was. ——— Ik hoor uwen yver, ſprak de ander, in zeker opzigte, met genoegen; wy worden door de *En-*

gel-

gelſche ſlegt bejegend; maar niets zou my aangenaamer zyn, *dan* dat de daaden van U en andere perſoonen, die voor onze goede zaak in de breſe willen ſpringen, ook met hunne woorden zamenſtemden; en zo is het geval met Myn Heer niet. —— Hoe zo? vroeg de Vreemdeling, op eenen ſchamperen toon; geen kwaads van zigzelven bewust zynde. —— Ik zie, zeide de Heer, dat meest alles, 't geen uw lichaam kleedt, van *Engelsch* maakſel is. —— De ſtoffe van uw Rok, Broek en Kamiſool, is niet hier, maar in dat land vervaardigd, wiens Inwooners gy zo veel kwaads toewenscht; en wat voordeel kan men een volk meer toebrengen, dan hunne Fabryken voor te ſtaan. Dit, intusſchen, geſchiedt, wanneer men hunne gemaakte goederen koopt, draagt en ſlyt. —— Ik verzeker U, in allen ernst, antwoordde de ander, dat ik tusſchen *Hollandsch* en *Engelsch* laaken geen onderſcheid ken, en daaraan nooit gedagt heb. ——— Nu, vervolgde de ander, ik zal U dan gelegenheid geeven, om ook hierin uwen Patriottiſchen yver te laaten blyken. Ik zal U een kleed van een inlandsch maakſel, beter dan het uwe, op ſtaanden voet ten geſchenke geeven; zo Gy uw Rok, Broek en Kamiſool wilt uittrekken, en ten vuure doemen. ——— Zeer gaarne, ſprak de yveraar; en de aanzienlyke man liet, door zyn knegt, het beloofde geſchenk, welk genoegzaam een nieuw pak was, van zyn huis haalen, en den Buitenpoorter aantrekken; waarop deeze zyn uitgetrokken plunje, onder een vriendelyke pyp, en een glas wyn, met verwenſching van al wat *Engelsch* was, aan de vlammen opofferde.

DE HAVIK EN DE OJEVAARS.

Een Havik drong verwoed op eenen Leeuwrik aan,
In 't byzyn van twee Ojevaaren;
Die, met des Leeuwriks lot begaan,
Getuigen van zyn dood en 's Haviks wreedheid waren.
„ Ach! (ſprak 'er één van hen op een bedroefden toon,)
„ Deze is met recht beklaagenswaardig,
„ *Daar even zong hy nog zo ſchoon.....*"
„ Zwyg! (ſprak de Havik,) uwe klacht is onrechtvaardig;
„ Denk op den armen Vorsch, gy gaaft hem 't zelfde loon;
„ *Daar even werkte hy zo aardig.*"

* * * * *

Veel Lieden wraaken 't kwaad, dat buiten hen geſchied,
Maar zien hunne eigen ſnoodheid niet.

Naar Gleim.

EEN

EEN ONTDEKKING.

Waarom of toch de Dichters
Zoo graag een teugje drinken?
Dit vroeg ik aan myn Zangſter,
En zy gaf my ten antwoord;
„ Daar was in oude tyden
„ Een bron, die, aan de Dichters,
„ En vuur en geest kon geven.
„ Hier dronken ze uit, en zongen
„ Ter eere van hun Goden
„ En dappre Oorlogshelden.
„ De Schoonheid der Natuure,
„ Het lachen van de Lente
„ En 't zoet gevoel der liefde
„ Was 't dat die Dichters zongen.
„ Maar met die oude tyden
„ Is ook die bron verdweenen.
„ Nu hebben onze Dichters
„ Ontdekt, in laater dagen,
„ Dat in het zap der Druiven
„ De kragt der bron berustte.
„ Dit is alleen de reden,
„ Dat zy zoo gaarn drinken.
„ Nu drinken zy, en zingen,
„ Door 't zap der edle Druiven
„ Geſterkt, de ſchoonſte zangen."

1780.

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, APRIL, 1781.

	Bar:	Th:	Wind.			Bar:	Th:	Wind.		
1	29.	2-0	34*	OZO 8	betr. oh.	29.	0-5	46	Z o	betr. iets
	—	0-8	45	O 5	omt. helder	16 —	0-6	62	ZtWt.NWt	wolk. o.
	28.	11-0	42	OtZ 3	betr. (☾	—	0-2	51½	NNW 2	helder
2	—	9-8	40	ZZO 2	——	—	0-2	50	ZZW 0	——
	—	10-6	57	NNW 2.4	iets R. z. b.	17 —	0-5	66	NW 0	——
	29.	0-0	41	NtO 2	omt. helder	—	1-2	52½	NO 1	——
3	—	0-8	41½	NNO 2	zeer betr.	—	1-5	52	O 4	——
	—	0-7	48	ONO 4	——	18 —	1-5	65	—— 4	——
	—	0-4	40	OtN 6	donker	—	1-2	57½	—— 2	omt. held
4	28.	11-0	36	—— 4	——	—	0-8	56½	ZtO 1	——
	—	9-4	41	—— 6	——	19 —	1-4	73*	W 0.1	——
	—	7-5	40	O 6	z. betr.	—	2-0	58	—— 0	donk.iets
5	—	6-2	39	—— 2	wolk. o. h.	—	2-0	56	ZW 4	betr.
	—	6-0	57	—— 1 ZZOo	betr. donk.	20 —	2-1	63½	WZW 6	z. betr. R
	—	6-1	52	OZO 4	o. h. betr.	—	2-5	51½	WNW 5	donker
6	*	5-9	46½	—— 3	—— ——	*	3-8	48½	W 2	damp. betr
	—	6-1	55	ZZW4 WZW6	R. z. betr.	21 *	3-8	64½	WtZ 3	dunnewol
	—	8-0	46	WZW o	zeer betr.	—	3-1	58	W 2	donker
7	—	9-6	42	ZW4 ZtW2	omt. helder	—	2-1	57	WZW 5.7	—— iets
	—	9-7	58½	ZZW 6	zeer betr.	22 —	2-0	63½	—— 4	z. b. o. he
	—	9-0	52	—— 4	——	—	1-5	52½	W 3	wolk. —
8	—	7-6	52½	—— 6	iets R. z. b.	—	1-0	52	—— 5	——
	—	9-6	57	W 4	betr.	23 —	1-6	58½	WNW 5	——
	—	10-4	48½	WtN 1	——	—	1-5	46	NNW 4	omt. held
9	—	9-9	52½	ZWtWtt	iets R.donk.	—	1-5	49½	—— 2	iets R. z.
	—	11-0	54	WZW 11	—— ——	24 —	1-9	53½	—— 4	donk.iets
	—	11-5	54½	W 4	zeer betr.	—	2-6	46½	—— 4	——
10	—	11-1	53½	ZZW 1	iets R. z. b.	—	2-9	47	NW 4	z. betr. —
	—	11-0	61	ZW 4	—— ——	25 —	3-3	54	—— 5	donker
	—	11-0	52	WtZ 2	o. held. WL.	—	3-6	47½	NNW 5	—— R.
11	—	11-0	48½	ZZW 3	betr.	—	3-5	47½	NtW 4	——
	—	10-0	61½	ZW 2 Oo	donk. R.	26 —	3-5	54½	—— 4	—— iets
	—	8-0	55½	O 1	—— ——	—	3-5	48½	—— 4	zeer betr.
12	—	6-7	53½	ZW 10.12	R. buien.	—	3-5	50	NNO 4	——
	—	7-8	52	W 10	z. betr.	27 —	3-2	56½	ONO 4.6	—— o.
	—	9-8	45	NNW 2	donk.iets R.	—	2-4	50	NNO 4	omt. held
13	—	11-5	44	—— 4	wolkig	28 —	1-5	50	NOtO 2	helder
	29.	0-7	49	—— 8	——	—	0-6	61	ONO 3	omt. held
	—	1-0	39½	—— 4	omt. helder	—	0-1	50	NNO 3	helder
14	—	0-5	41	ZW 4	——	29 —	28. 11-7	52½	NO 2	——
	28.	10-9	55½	—— 5	helder	—	11-5	64½	ONO 6	omt. held
	—	10-0	42½	WtZ 4	omt. helder	—	11-5	55½	OtN 4	——
15	—	9-4	47½	—— 1	—— z. betr.	30 —	11-5	52	—— 2	betrokk.
	—	10-4	54½	NW 4	——	—	11-2	61	—— 2	——
	29.	0-0	44	NtW 4	helder	—	11-5	52½	—— 4	o.held. bet
							28. 11 $\frac{75}{88}$	51 $\frac{48}{88}$		3 $\frac{7}{8}$

Th: den 2 nam: 8 u: 49.
5 —— 3½ u: 58.
6 —— 3½ u: 49.
7 's morg. 6 u: 39½
10 nam: 3 u: 63.
15 's mid: 12 u: 57.

den 19 's morg: 5½ u: 51½
—— nam: 3½ u: 71.
27 —— 3½ u: 58½
29 's morg: 6 u: 48.
—— nam: 3 u: 65½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG VAN 'T GEEN, LANGZAMERHAND, AANLEIDING GEGEEVEN HEEFT TOT DE KERKELYKE VERDRAAGZAAMHEID DER PROTESTANTEN IN DE PRUISISCHE STAATEN.

(Getrokken uit zekere *Hoogduitſche Brieven, over den tegenwoordigen Staat van den Godsdienst in dat Ryk*; gedrukt te *Leipzig*, 1778.)

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 246.)

De veranderingen, welke FREDERIK WILLEM, zo wel op laage als hooge Schoolen maakte, gaven aan de reeds opgehelderde begrippen, wegens den Godsdienst, nog ſterker licht. Zeer duidelyk leert ons de ervarenis, dat die Staaten de kundigſte Burgers en de verlichtſte Christenen hebben, waarin men het onderwys der Jeugd, inzonderheid het onderwys der Kinderen, ten platten lande, 't meest, behartigt. Het onderſcheid van de geſteltenisſe der Schoolen, nu en in voorgaande tyden, is verbaazend zigtbaar in de *Pruiſiſche Staaten*. Elke pooging, die men tot dat einde aanwendde, veroorzaakte de grootſte ommewenteling, en men kwam, by ſtappen, eindelyk, tot het tegenwoordig licht, 't welk zig over Godsdienſtige kundigheden, zo wel als over de wyze om de Jeugd te onderrigten, onder de Heerſchappy van FREDERIK DEN TWEEDEN, verſpreid heeft. —— In den beginne zyner Regeering, ging FREDERIK WILLEM in eigen perſoon de Hoogeſchool te *Halle* bezigtigen, en bekragtigde haare, zo wel als de voorregten van het beroemde Weeshuis aldaar. Zeer loflyk werdt het geoordeeld, dat de Vorst dit laatſte der Hoogeſchoole inlyfde. 't Is nimmer goed, dat een aanleg, van dien aart, als het Weeshuis te *Halle*, een eigen beſtierder hebbe, uit dien aanleg zelven gekoozen. Laat hy de eerlykſte man van de Waereld weezen, hy kan nooit beveiligd zyn en blyven tegen het vermoe-

den der geenen, die buiten zyn, dat hy de goederen, en inkomſten, van zulk eene Inſtelling, met meerdere juistheid, en regtvaardigheid, kon uitdeelen, dan hy, in de daad, doet.

Het getal der Dorpſchoolen ſteeg, onder zyne beſtiering, tot eene aanzienlyke hoogte, en daar nog geene bekwaame Schoolmeesters waren, ſtelde hy ze aan. Om de Schoolen, in de Steden, in bloei te brengen, mogt niemand zig na de *Univerſiteit* begeeven, ten zy hy daartoe, op laager Schoolen, den grond gelegd hadde. Men dulde ook geene gemeene en zwervende lieden, die zig het gezag van onderwyzers aanmaatigden. Der Landlieden Kinderen moesten op hun eigen Hooge Schoolen zig oeffenen, en de jonge Proponenten, na hun vertrek van de Akademie, werden verpligt zig onder het opzigt van de Geestelyke Beſtierders dier plaatſen te begeeven, werwaards zy henen trokken; en zonder een behoorlyk onderzoek hunnes wandels, liet men niemand hunner, noch tot eenig Schoolampt, noch tot de geringſte Kerkelyke bediening, toe. Zedert dien tyd wordt geen Schoolampt althans, op de meeste plaatſen, begeeven, ten zy de perſoon, die het zal waarneemen, eerst door eenen Geestelyken beproefd is. Evenwel kon men dit Stuk veel beter beſtieren, dan het wezenlyk gedaan wordt. In het algemeen laat men die Onderwyzers zulk een onderzoek ondergaan, als moesten zy, eenmaal, den predikſtoel beklimmen. De toon, dien de onderzoeker aanneemt, —— het onderwerp, waar over hy vraagt, ja het geheel onderzoek moest, geheel anders, zyn ingerigt. Eigentlyk behoorde men een klein getal van luiden aan te ſtellen, welken dien last geheel op hunne Schouders namen. In de Hoofdſtad van elke Provincie konden daar toe eenige bekwaame perſoonen benoemd worden, die niet alle uit Geestelyke beſtonden. Zulk een getal kon te *Berlyn*, te *Magdeburg*, te *Breslau*, te *Stettin*, en, gelyk ik gezegd hebbe, in ieder Hoofdſtad eener Provincie weezen. Dog laat ons tot het Geſchiedkundig verslag wederkeeren.

De hooggelukkige Koning, uit eene zwaare ziekte herſteld zynde, bezorgde in de Kas der Hooge Schoolen in *Pruisſchen*, zo hier als daar, wel honderd vyftig duizend Ryksdaalders. Deeze ſtrekten ter goedmaaking van de kosten voor zodanige Studenten, die reeds onderſtand trokken, en nu en dan eens openbaare blyken hunner vorderingen gaven. —— Hoe verdraagzaam FREDERIK WILLEM ook wa-

ware, waakte hy nogthans, zeer getrouwlyk voor de zuivere leer van het Christendom. Hy verboodt het drukken en verſpreiden van alle die boeken, welke met ongodsdienſtige grondſtellingen aangevuld waren. In 't byzonder, liet hy ſtrenge beveliſchriften tegen de werken van *Dippel*, en de zogenaamde Bybelgeſchiedenis van *Werthheim*, uitgaan. — In de daad; de verſpreiding van ongodsdienſtige Schriften, onder den gemeenen man, kan niet dan nadeel veroorzaaken; uitgenomen aan den Godsdienst zelven; want deeze Staat, in weerwil van alle aanvallen, onbeweeglyk op zyne grondvestingen. En men kan ook niet logenen, (hoe groot dit nadeel voor den gemeenen hoop moge weezen,) dat de verſpreiding dier Schriften aan hooger verſtanden voordeel geeft; in zo verre zy, tegen de beſtormingen van zulke vyanden, dan gelegenheid hebben eenige verſchanſingen op te werpen, waardoor de Godsdienst eerst, in zyne volle kragt, vertoond wordt. Onder de beſtiering des tegenwoordigen Konings zyn deeze beveliſchriften, zo niet vernietigd, ten minſten verzagt. Alle de Boekwinkels mogen zig van Werken, tegen den Godsdienst ingerigt, voorzien, en die verkoopen, ſchoon men daar niet alles moge drukken.

Dezelfde Vorst veranderde de Predikwyze, die tot dus ver in gebruik geweest was. Men moet dit onvergelyklyk beveliſchrift, tot die verandering dienende, zelfs leezen. Hoe kragtig en juist wyst de toenmaalige Alleenheerſcher den Geestelyken de paalen aan, wanneer het op de beoefening hunnes gezags aankomt. Ik eerbiedige de beſtraffingen eenes leeraars, wanneer zy met liefde gemengd, en door den geest van Jeſus gemaatigd zyn. Dan perſoneele gevallen op den leerſtoel aan te haalen, en zig, daar onder, zo weinig te kunnen bezitten, dat elk toehoorder vast overtuigd worde, wie door de beſtraffing gemeend zy, — is by my eene ontheiliging van denzelven. Staande het bewind deezes Konings, waren 'er veele Geestelyken, die, door dit misbruik, zo wel als door een ongebonden leeven, veel ergernisſe gaven. Deeze werden, daarom, of in hunne bedieningen, eenigen tyd, opgeſchort, of wel, zo de misdaad hoog liep, geheel van hunne ampten verſteeken. — Elk Artykel van dat Koninglyk Beveliſchrift, gaande, eigentlyk, over de wyze, naar welke jonge Predikanten hunne redenvoeringen behoorden in te rigten, heeft mede iets voortreffelyks. Ik weet, dat alle de Predikanten niet verkiezen zig daar na te ſchikken, dan het is tevens bekend, dat het

aanzienlykst gedeelte der Geestelykheid hunne predikwyze na deeze regelen inrigt (*). De hoogberoemde Mannen REIN-

(*) Deeze regelen verdienen des te meerdere opmerking, vermits zy gegeeven zyn door een Koning, die in eene verſtandige predikwyze zo veel heils zag voor het volk, dat hy het zig niet te laag rekende, om, voor eenige oogenblikken, het werk van eenen Hoogleeraar te verrigten, ten einde deeze regelen, met des te meerder gezags, te bekragtigen. Ik zal uit dit Koninglyk geſchrift, in den jaare 1739, te Potsdam gegeeven, eenige Artykelen afſchryven. ——— „ III. Art. Men moet de *Studenten in de* „ *Godgeleerdheid* aan eene klaare en overtuigende manier van „ ſpreeken gewennen, in zo verre, dat hun voorſtel noch laag „ en kruipende, noch hoogdraavend, verbloemd, kunſtig en ge„ dwongen worde. ——— Zy moeten aangeſpoord worden, om „ liever, door den tyd, den Toehoorder, in zyn verſtand, te „ verlichten, en in zyne neigingen te verbeteren, dan hunne ei„ gene bekwaamheden en Geleerdheid te toonen. —— IV. Daar„ om geeve men hun eene goede handleiding, om hunne leerreden „ wel te bepeinzen, en de zaaken, welke zy zullen voordraagen, „ zelve eerst ter deege te verſtaan. Dan zal het hun niet moeje„ lyk vallen daarover klaar en verſtaanbaar te ſpreeken. Hierby „ is het noodig, dat jonge Predikanten hunne Leerredenen geheel „ uitſchryven, op dat zy eene goede orde daarin waarneemen, en „ geen gevaar loopen van iets onbedagts, in 't openbaar, uit te „ ſpreeken. ——— V. Men moet hun verder onderrigten, hoe „ zy best eenen uitgekoozen Tekst, op eene verſtandige wyze, „ en tot ſtigting der Gemeente kunnen behandelen, enz. ——— „ VI. Zyn de Teksten lang, gelyk die uit de Euangelien, en de „ brieven der Apostelen, moeten zy t'elken reize den inhoud van „ zodanige Teksten geenszints wydloopig verklaaren; want dat „ kan een Toehoorder tog niet wel onthouden. Integendeel heb„ ben zy maar, uit zo veel ſtoffe, het een of ander ſtuk der God„ delyke leere te trekken, en dat, met de kragtigſte bewyzen, te „ ſtaaven; ſpaarende zy de overige ſtoffe, die in zulk eenen „ langen tekst te vinden is, tot eene andere gelegenheid; vermits „ die tog alle jaaren weder voorkomt. ——— VII. Zy moeten „ zig ook niet bedienen van donkere, en verborgene ſpreekma„ nieren, die we in de Profeetiſche Schriften aantreffen, en die „ anderen, zeer verkeerdelyk, in hunne Predikatien overneemen, „ —— en zo die, zomwylen, eens te paſſe kwamen, moeten „ zy, onder klaare woorden, derzelver betekenis openleggen. „ ——— IX. Ter bevordering van het een en ander is eene „ oordeelkundige keuze noodzaaklyk, in het aanhaalen van die „ *Schriftuurplaatzen*, welke zy tot bevestiging van een Leerſtuk, „ of van eene Zedeleer, noodzaaklyk oordeelen. Men moet niet „ den eenen tekst op den anderen ſtapelen, maar die plaatſen van „ Gods

REINBECK en JABLONSKI zullen, waarſchynlyk, tot dit ontwerp veel toegebragt hebben.

Ik zie in de opneeming der *Saltsburger* Vlugtlingen niet alleen eene diepe Staatkunde, maar ook veele blyken van genegenheid, die FREDERIK WILLEM voor den Godsdienst voedde. Onder den Biſchop van FIRMIAN, werden deezen, ten wreedſten, behandeld, den lande uitgejaagd, in gevangenisſen gedreeven, en, in alle opzigten, verſtooten. In weerwil hunner bittere klagten, en in weerwil van de ſmeekende voorſpraak van het *lichaam der Euangeliſchen* te *Regensburg*, bleef de Aartsbisſchop by zyne voorige ſtrengheid. *Negen honderd* van deeze ongelukkige menſchen ſtrafte hy, in den jaare 1731, met ballingſchap, welke FREDERIK WILLEM allen, in zyne Staaten, opnam. In volgende jaaren, was het getal dier vreemdelingen reeds tot *zeven duizend* geklommen. Hen volgden de *Hergtolsgaadſche* en *Boheemſche* Vlugtelingen, aan welke laatſte de *Frederikſtadt*, in *Berlyn*, enkel haare tegenwoordige grootte heeft te danken.

Een vroege dood verhinderde deezen Monarch in de voortzetting van die nuttige ontwerpen, welke hy reeds, gedeeltelyk, te werk had geſteld. Hy ſtierf in 't jaar 1740, te *Potsdam*, den dood van een waar Christen. ——— En, den Hemel zy gedankt! het goede Werk, dat deeze Vorst begonnen hadt, werdt niet afgebroken. Want de thans heerſchende Koning tradt niet alleen in de voetſtappen zynes verlichten Vaders, maar breidde de grenſen der verdraagzaamheid, hoe langs hoe meer, uit. Hy geeft het geweeten de allerwenſchelyke vryheden, en zyne Onderdaanen mogen alles gelooven, dat zy eenmaal aan hun eigen hart, en voor den Regterſtoel van God, denken te verantwoorden. ——— Zo menigmaalen, rechtſchaapen onderdaanen aan dit ſtuk, met ernst, denken, voelen zy hunnen boezem van genoeglyke en dankbaare aandoeningen zweller.

Ge-

„ Gods Woord uitkiezen, die klaar, en genoegzaam zyn, om „ zig van het ſtuk, dat voorgeſteld wordt, een goed begrip te „ vormen. ——— X. Eindelyk moet men den jongen Leeraars „ wel op het harte drukken, dat zy het waare oogmerk van het „ prediken, vooral in gedagten houden; en dit, daarom, nim„ mer doen moeten uit verkeerde inzigten, maar in eene heili„ ge vreeze, als voor de oogen des Alzienden Gods, wiens „ eer, en de zaligheid hunner Toehoorders, zy enkel bedoelen „ moeten."

Gelukkig Pruiſchen! dat zyne Godsdienſtoeffeningen, zonder eenigen dwang, zonder, daarin, door onredelyke wetten agtervolgd te worden, kan waarneemen, —— waarneemen, naar de uitſpraak van Gods Woord, en de bevelen des gezonden verſtands. Gy behoeft niet te vreezen, dat u de afwyking eener aangenomene leer ongelukkig zal maaken, dat gy, daarom, tot ſlaverny verweezen, in ketenen geſmeeten, en uit de lyst van vroome burgers zult geſchraapt worden. Doet ſlegts uwe pligten. —— Gy mengt, in Geloofszaaken, denken, wat u het verſtand, en de Godlyke Openbaaring, ingeeven.

Men moet, onder de naaste oorzaaken van de tegenwoordige geſteltenisſe des Godsdiensts, *in de Pruiſiſche Staaten*, de *Wysbegeerte van* WOLFF niet vergeeten. Dit ons verſlag zullen wy, gevoeglyk, met eenige aanmerkingen daarover kunnen eindigen.

WOLFF was, in eenige opzigten, den gelukkigen THOMASIUS, aan wien wy boven gedagt hebben, gelyk. Hy heeft, niet alleen der *Pruiſiſche Staaten*, maar ook der ganſche Weereld, eenen uitſteekenden dienst gedaan. —— WOLFF, gelyk de Heer ISELIN hem, in zyne *geſchiedenis van het Menschdom*, beſchryft, zou, veelligt, de grootſte Wysgeer geweest zyn, indien hy de beſcheidenheid van LOCKE met zyn verbaazend verſtand, vereenigd, en geloofd hadt, dat hy konde dwaalen (*). — FREDERIK DE GROOTE wist

(*) Overtuigd zynde, (zegt ISELIN, *bladz. 369, des 2 D. van dat Werk*,) dat de *Wiskundigen*, tot nog, den zekerſten en gemaklykſten weg gekoozen hebben, om tot de kennis der waarheid te komen, bragt WOLFF hunne voorbeelden tot zekere regelen, voerde derzelver gebruik in de Wysbegeerte in, en ſtondt in eene vaste overtuiging, dat zyne gevoelens, met deeze vertooning van zekerheid aangedaan, in de daad, het weezen daarvan ontvangen hadden. —— Ondertusſchen verſpreidde hy een verbaazend licht over veele takken van geleerdheid, welke, tot dien tyd toe, met dikke nevels van duisternis en verwarring overtoogen, en wier gronden dor en onvrugtbaar gebleeven waren. Het Menschdom zal, altoos, omtrent Hem, zeer verpligt moeten blyven, en het is zeker, dat hy in de denkwyze der Noordſche Volken eene geheele verandering gemaakt hebbe. —— Even onbegrypelyk is het, dat een geest, die geen vonkje bezat van eene aanmoedigende verbeelding, en geheel ontbloot was van een vlug vernuft, —— dat een geest, die, nimmer der Bevalligheid geofferd, noch aan de Zanggodinnen hulde beweezen, —— dat een geest, die enkel verſtandig ſcheen te weezen, en daarom droog en ernsthaftig, zulk een-

wist 's Mans bekwaamheden op regten prys te ſchatten; want nauwlyks was hy, éénen dag, Regeerder des *Pruiſiſchen* Volks geweest, of hy riep WOLFF uit *Marpurg* te rug, lag hem een inkomen van *twee duizend* Ryksdaalders toe, benoemde hem tot zyn geheimen Raad, en gaf hem volkomene vryheid alles te leeren, dat hem goeddagt.

Deeze Wysgeer voerde, in de *Pruiſiſche Staaten*, een leerſtelſel in, 't geen met de menſchelyke ziel byzonder wel overeen kwam, en, in het gemeene leeven, met nut kon te werk geſteld worden. Ik ſta gereedlyk toe, dat hy wat veel van de wiskunſtige bekleeding gebruik maakte, en zig op die leerwyze, die hy in het voordraagen zyner leerſtellingen verkoos, te veel verbeeldde, aan dezelve alle die zekerheid gegeeven te hebben, welke men enkel aan een welbeweezen wiskunſtig voorſtel kan toekennen. Nogthans koomt hem alleen de eere toe, van de voordragt der Godgeleerde geſchillen tot eenen grooten trap van volmaaktheid gebragt te hebben; niet alleen ten opzigte van de bewyzen, met welke hy de waarheden onderſteund heeft; maar, inzonderheid, ten aanzien van de nauwkeurigheid, de denkbeelden, de orde, en ook de zo noodzaaklyke bepaaling der Kunstwoorden. Buiten WOLFF waren wy, waarſchynlyk, tot dien trap van zekerheid, in de leerſtellige waarheden, nooit gekomen.

Vóór de tyden van WOLFF was de *Natuurlyke Godgeleerdheid* een niet zamenhangend ſtuk, doorweeven met taalkundige ſpitsvindigheden, en nutteloze uitpluizingen; eer een onderwerp der geheugenisſe, dan van het verſtand. Hy ontwierp daar van een geregeld ſtelſel, voerde den wiskunſtigen leertrant in, hing alle leerſtukken, die op zigzelve ſtonden, gelyk een keten aan malkanderen, en plaatſte de gemaklykſte voor de zwaarſte. Kortom, hy gaf aan dezelve de gedaante eener weetenſchap. Nogthans kan het zeer wel weezen, (want dit was één zyner gebreken,) dat deeze man, te fyn bepaalde, en dat hy, door te veel te willen bepaalen, eenige dingen zelfs op losſe ſchroeven zette. En, evenwel, verliest hy, daardoor, geenszints, de eer,

eene algemeene goedkeuring verkreegen, en zulk eene zigtbaare overhand op andere verſtanden gehouden hebbe. Want, in weerwil van de aanvallen des nyds, des bygeloofs en der onweetenheid, voerde hy, al langen tyd, heerſchappy, in alle de hooge en laage Schoolen van *Duitschland*; en regeerde het geheele *Noorden* met een volſlaagen oppergezag.

eer, dat hy tot de verandering dier leerwyze, het meest hebbe toegebragt.

Buiten kyf moet de zalige REINBECK den lof genieten, van, *in de Pruisiſche Staaten*, de *Wolfiaanſche Wysbegeerte* in de Predikkunde te hebben ingevoerd. Hy ſtelde zyne aanmerkingen (*) over de *Augsburgſche Geloofsbelydenisſe* op in den geest deezer Wysbegeerte, en deezen lyfde hy mede zyne leerredenen in. Misſchien was hy, in dat Ryk, de eerſte, die de *toelaating van het kwaad* op den leerſtoel bragt. Hy ſchafte eene predikwyze af, die, in de daad, al te gemaklyk, dog, zomtyds, voor eenvoudige toehoorders, van eenig nut is, naar welke men Schriftuurplaats by Schriftuurplaats voegt, en zo met kragt en gezag betoogt. Dit neemt, evenwel, niet weg, dat REINBECK en zyns gelyken zommige ſtoffen op den kanſel, misſchien, wat al te fyn uitploozen. Dan wie zal alles, op eenmaal, hervormen? En ik kan, bezwaarlyk, gelooven, dat wy SACK, SPALDING, DITERICH, TELLER, en BRUHNE in *Berlyn* zouden gehad hebben, wanneer REINBECK 'er niet geweest was.

Tot het een en ander hielp zeer veel de uitgebreide invloed, welken de laatſte by den overleeden Koning hadt, en waardoor hy het gezag van WOLFF's *Wysbegeerte*, met groo-

(*) Deeze aanmerkingen van den Heer REINBECK ontſtonden, by gelegenheid dat men de gedagtenis vierde van de *Geloofsbelydenis*, door de *Proteſtanten* te *Augsburg* overgegeeven; toen twee eeuwen geleden. Daar was eene algemeene begeerte, om de Redenvoering, door hem, op dat Eeuwfeest gedaan, in druk te zien. Hy vondt het, ondertuſſchen, beter, dezelve in verhandelingen te verwiſſelen, en die met aanmerkingen te verryken, vermits *de waarheden des Geloofs*, niet wel zo goed, in eene of meerdere leerredenen, in haaren zamenhang, en met de vereischte naauwkeurigheid, konden voorgedraagen worden. Hiertegen kwamen verſcheiden twistſchriften op, welke REINBECK, op verſchillende wyzen, beantwoordde. Onder andere werdt daaruit geboren een Werkje, ten opſchrifte hebbende; *Opheldering van het wysgerig Stelſel der zogenaamde Harmonia præstabilita*, 't geen zyne ſterke zugt voor de *Wolfiaanſche Filoſophie* buiten tegenſpraak ſtelt. Middelerwyl dydde het getal der tegenſchriften uit, mitsgaders dat der antwoorden. Eigentlyk kwamen alle de bedenkingen, die men tegen zyne *Verhandeling over de Augsburgſche Geloofsbelydenis* in het midden bragt, uit een beginſel van weerzin, dat REINBECK de *Wolfiaanſche Wysbegeerte* in den *Godsdienst*, of liever in *deszelfs leerwyze*, overbragt.

groote kragt, ondersteunen kon. In het zelfde *vorstelyk bevelschrift*, 't geen wy boven, in eene aantekening, gedeeltelyk aanhaalden, worden de *Proponenten* in het Predikampt, ten sterksten, aanbevolen, zig WOLFF's *Redenkunde* vooral eigen te maaken, op dat zy zelve onderscheiden, en duidelyke begrippen van de Godgeleerdheid verkrygen, en die voordraagen, in hunne verklaaring van Gods Heilig Woord, op dat zy, altoos, een geregeld ontwerp mogen maaken, en daarna de byzondere afdeelingen, in hunne leerredenen, schikken; —— op dat zy niet, in hoogdraavende en verbloemde uitdrukkingen, tot den volke spreeken, maar op eene kragtige en wel zamenhangende wyze, die de waarheden met derzelver bewyzen, en de vermaaningen met derzelver beweeggronden, verbindt; —— kortom, op dat alles, in eene Redenvoering, gelyk een keten verbonden zy, en het een uit het ander volge.

De thans gebruiklyke wyze van beproevinge, aan welke zig de Godgeleerden, in het gebied van FREDERIK DEN GROOTEN onderwerpen moeten, is, grootendeels, uit WOLFF's *Wysbegeerte* ontleend. De Heer SACK, b. v.; (dit weet ik van naby,) doet zeer veel vraagen uit de *Natuurlyke Godgeleerdheid;* en zelfs in die voorstellen, die eigentlyk de Christelyke Geloofsleere betreffen, dringt hy, ten sterksten, op bewyzen aan. —— Dit heeft ook plaats in de Kerkvergadering der *Lutherschen*. Dan, zo doende, zouden wy op een ander onderwerp geraaken. Het aangevoerde heeft, ondertusschen, den aandagtigen doen zien, dat de gemoederen der Christenen, (schoon 'er altoos kwalykgezinden onder loopen,) reeds veele jaaren herwaards, in de *Pruisische Staaten*, zyn voorbereid geworden, om met genoegen te berusten in die uitgebreide vryheden, die FREDERIK DE GROOTE zo mildelyk verleent.

WAARNEEMING WEGENS DE GOEDE UITWERKING VAN DE THEBAISCHE TINCTUUR, (*Laud. Liq. Syd.*) IN ONTSTEEKING DER OOGEN. Door JAMES WARE.

(Zie deszelfs *Remarks on the Ophthalm. etc. London*, 1780, 8vo.)

Eene Vrouwspersoon, van 26 jaaren, kreeg, in de maand November 1778, eene zwaare verkoudheid, gepaard

met eene hevige ontſteeking van het Linkeroog. — De Lyderesſe gebruikte verſcheide ſoorten van Oogwateren, doch zonder de minſte beterſchap. — Men bragt ze vervolgens, tot drie herhaalde reizen, Bloedzuigers aan de Linkerſlaap van het Hoofd, waardoor de ontſteeking ook werkelyk minder wierd. ——— Dan, vermits de Lyderesſe wederom op nieuws koude vattede, zo wierd in weinig tyds de ontſteeking wederom zo hevig als ze te vooren geweest was. ——— Na verloop van zes weeken ſtelde ik het gebruik van de Thebaiſche Tinctuur in 't werk, en liet daarvan tweemaal 's daags, telkens twee tot drie droppels, in het oog vallen. Men beſpeurde op dien tyd een vlek op de Cornua, aan den regterkant van de Pupil, welke voor een gedeelte de Pupil bedekte. ——— De ontſteeking was toen zo hevig, dat zelf het geringſte licht zwaare pynen veroorzaakte. ——— Het eerſte gebruik van de Tinctuur veroorzaakte een zeer pynlyk gevoel, 't welk echter in weinig minuten verdween, en de Lyderesſe merkelyke verligting beſpeurde.

Toen ik de Lyderesſe de eerſtemaal zag, was de ontſteeking zo hevig, dat ik, behalven de genoemde Tinctuur, nog voorſtelde, drie Bloedzuigers aan de Linkerſlaap te zetten, en vervolgens, wanneer het bloeden was opgehouden, een Spaanſche-vliegen-pleister op die plaats te leggen. —— Doch vermits de Bloedzuigers niet wilden zuigen, zo liet men ook de pleister weg. ——— Den tweeden dag vond ik de Lyderesſe merkelyk beter, en het Oog minder ontſtoken. ——— Ik liet met het gebruik der Tinctuur aanhouden, het welk van zulk een uitwerking was, dat men vervolgens geen Bloedzuigers of Spaanſche Vliegen noodig had. De Lyderesſe konde, na verloop van drie dagen, het Oog weder openen, en, in den tyd van veertien dagen, was de ontſteeking geheel verdweenen, en de Cornua zo helder, dat de Lyderesſe zo veel zien konde, als zy tot haare gewoone bezigheden nodig had.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN MUUR-NAGTEGAAL, EN DEN ROODSTAART.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Muur-Nagtegaal*, in 't Grieksch φοινικηρος, in 't Latyn by de Ouden *Phœnicurus*, by de Hedendaagſchen *Ruticilla*, in 't Italiaansch *Codirosſo*, in 't Engelsch *Redſtart*, in 't Fransch *Roſignol de Muraille*, in 't Zweedsch *Roedstjest*, in 't Hoogduitsch *Rot-Schwentzel*, in 't Poolsch *Czerwony ogonek*, geheeten, heeft in zynen Zang noch de ſterkte noch de verſcheidenheid der *Nagtegaals*, maar iets van zyne ſtembuiging: zyn zang is teder en gemengd met iets dat naar het droeve helt: althans dezelve doet ons derwyze aan; want voor den Zanger zelve is het, buiten twyfel, een uitboezeming van vreugde en vermaak: dewyl het zyne Liefde te kennen geeft, en dit innerlyk gevoel even aangenaam is voor alle weezens.

Deeze gelykvormigheid met, of liever deeze betrekking tot, den Zang des *Nagtegaals* is de eenige gemeenſchap tusſchen den *Nagtegaal* en deezen Vogel: want dezelve is geen *Nagtegaal*, ſchoon hy den bynaam daar van voere: noch Geaartheid, noch Geſtalte, noch Pluimadie heeft 'er iets van. 't Gebruik, egter, heeft aan deezen naam het zegel gehangen.

In den Voortyd komt dit Vogeltje, met de andere over, zet zich op de toorens en de daken der onbewoonde huizen, van daar laat het zynen Wildzang hooren: te midden van de Steden weet het de eenzaamheid te vinden, zoekende altoos de hoogſte en ontoeganglykſte plaatzen: men treft het ook aan in het diepst der donkere bosſchen: het vliegt vaardig, en laat, zich nederzettende, een klein geſchreeuw hooren, ſchuddende onophoudelyk den Staart met eene zeer zonderlinge beweeging niet van boven na beneden, maar horizontaal van de rechte tot de ſlinke zyde. Het bemint de bergagtige landſtreeken, en vertoont zich zelden in de vlakten. In zwaarte moet de *Muur-Nagtegaal* voor den *Nagtegaal*, en zelfs voor het *Roodborstje*, wyken: de geſtalte is tederder doch langer. Een zwarte borstlap bedekt den Gorgel, het voorſte gedeelte en de zyden van den Hals: dit zelfde zwart omringt de Oogen, en

n loopt tot den Bek; een witte ſtreep bedekt het voorſte, het opperſte en het agterſte des Kops: het benedenſt van den Hals en den Rug is ſchitterend, doch donker grys: by eenige enkelen, waarſchynlyk zeer ouden, is dit gryze bykans geheel zwart; de donker aschgrauwverwige Vleugelpennen hebben helderkleuriger buitenbaarden met helder grys geboord: boven den zwarten borstlap verciert een ſchoon vuurrood den borst in 't breede, breidt zich eenigermaate uit tot de zyden, en vertoont zich met alle helderheid weder in de Staartpennen, de twee middelſte alleen, die bruin zyn, uitgezonderd: de Buik is wit, de Pooten zyn zwart; de Tong is aan het einde geſpleeten gelyk die des *Nagtegaals*.

Het Wyfje verſchilt genoeg van het Mannetje, om den misſlag van eenige Natuurkundigen als LINNÆUS en KLEIN, die 'er eene tweede ſoort van vormen, te verſchoonen. 't Zelve heeft dat wit niet aan den Kop, nog ook den zwarten Gorgel: deeze beide zyn grys met ros gemengeld, en het overige der Pluimadie van veel zwakker kleuren.

Deeze Vogels nestelen in de gaten der muuren, in de Stad en op 't Land, in ſpleeten van boomen en holen der rotſen: zy leggen vyf of zes blauwe eitjes: de Jongen komen in May te voorſchyn: het Mannetje laat al den tyd des broedens zich hooren van de punt eener rotze, of eenige op zichzelve ſtaande hoogte, niet verre van de verblyfplaats zyner Gade: de vroege morgenſtond is zyn geliefde zangtyd.

Men wil dat deeze vreesagtige en agterdogtige Vogeltjes hun nest verlaaten, als zy ontdekken dat iemand het vervaardigen daar van waarneemt: men verzekert dat zy de Eitjes, aangeraakt zynde, verlaaten: en dit is, voegt 'er ALBIN by, alles niet, daar zy, in 't zelfde geval, hunne Jongen begeeven, of uit het nest werpen.

Schoon de *Muur-Nagtegaal* digt by ons, ja onder ons, woone, blyft dezelve niet te min wild; hy komt in de verblyfplaats der Menſchen, en ſchynt hun noch op te merken, noch te kennen; hy heeft de gemeenzaamheid niet van het *Roodborſtje*, noch de vrolykheid van den *Baſtaard-Nagtegaal*; noch de leevendigheid van den *Nagtegaal*: uit den aart is hy op de eenzaamheid geſteld en wild, zyn caracter ſomber: in den ouderdom gevangen, weigert hy te eeten, en vast zich dood: of overleeft hy het gemis zyner vryheid, dan ſtrekt zyn halſtarrig ſtilzwygen ten blyk zyner droefheid en zyns hartzeers: nogthans kan men de Jongen uit

uit het nest neemende en opvoedende, het gezang deezes Vogels genieten, 't welk hy te aller uuren, en zelfs in den nagt, laat hooren; hy volmaakt denzelven, door de lesſen van hem gegeeven, of 't navolgen van andere Vogelen, digt by hem opgehangen.

Het zelfde voedzel, als dat der *Nagtegaalen*, wordt hem gegeeven, en hy is nog kieſcher. In den vryen ſtaat, leeft hy van Vliegen, Spinnekoppen, Mieren, en andere Inſecten; ook gebruikt hy kleine Vrugtgewasſen. In *Italie* pikt hy de Vygen. OLINA ſchryft, dat men de *Muurnagtegaalen*, in de maand November, nog daar te lande ziet, terwyl ze, in October, *Frankryk* reeds verlaaten hebben. Zy vertrekken wanneer de *Roodborstjes* by onze wooningen komen; dit heeft misſchien PLINIUS doen gelooven, dat het *Roodborstje*, in den Winter, het zelfde Vogeltje was, als de *Muurnagtegaal*, in den Zomer.

By hun vertrek laaten de *Muurnagtegaalen*, niet min dan by hunne komst, den eenzaamheid minnenden aart blyken; nooit vertoonen zy zich by benden, zy gaan één voor één weg.

Onder de *Muurnagtegaalen* vindt men eenige Verſcheidenheden, eenige deezer ontſtaan waarſchynlyk alleen uit het verſchil van jaaren; en de ander uit dat der Lugtſtreeken.

ARISTOTELES gewaagt van drie Vogeltjes, die, uit hoofde van de benaamingen, welke hy aan dezelve geeft, tot een allerſpreekendst kenmerk in hunne Pluimadie, het Vuurroode moeten hebben. Deeze drie Vogeltjes zyn, de *Phœnicurus*, door GARA *Ruticilla* overgezet; de *Erithacos*, door hem *Rubecula* geheeten, en eindelyk de *Pyrrhulas*, welke hy *Rubicilla* noemt. Wy gelooven te mogen verzekeren, dat de eerstgemelde de *Muurnagtegaal* is, de tweede het *Roodborstje*: in de daad, 't geen ARISTOTELES zegt, dat de eerſte, geduurende den Zomer, by de bewoonde plaatzen komt, en van daar in den Herfst verhuist, wanneer de tweede ſoort verſchynt, kan onder alle Vogelen, in wier Pluimadie het rood eene heerſchende kleur is, niet passen dan op het *Roodborstje* en den *Muurnagtegaal*; doch het valt veel bezwaarlyker den *Pyrrhulas* of de *Rubicilla* te onderkennen.

De Naamlystmaakers hebben in 't algemeen die naamen toegevoegd aan den *Goudvink*: doch het dunkt ons meer dan waarſchynlyk, dat de *Pyrrhulas* van ARISTOTELES, en de *Rubicilla* van THEODORUS GARA, wel verre van de *Goud-*

vink

e weezen, een geheel andere Vogel is. ARISTOTELES te deezer plaatze ene optelling van kleine Vogeltjes een ſpitzen Bek, die alleen op Inſecten aazen of als voornaamlyk: deeze zyn de *Cygalis*, (het *Vygen-rtje*,) de *Melancoryphos*, (de *Baſtaard-Nagtegaal met zwarten Kop*,) de *Pyrrhulas*, de *Erithacos*, de *Hypolais* e *Gras-muſch*,) enz., nu vraag ik of men den *Goud-nk* kan tellen onder het getal der Vogeltjes met een cherpen Bek, die geheel en al, of ten minſten grootendeels van Inſecten leeven? Deeze Vogel behoort, in tegendeel eer onder de Graaneeters, en wel zo, dat hy in een jaarge- tyde, wanneer de meeſte andere daar op vallen, geen In- ſect aanraakt: van deeze te eeten is hy door zyn aart z verre verwyderd, als hy door gedaante van zyn Bek ver- ſchilt van alle Vogelen, die op Inſecten aazen. Men kan niet veronderſtellen, dat ARISTOTELES onkundig gewees hebbe van dit onderſcheid in de wyze van voedzel te nee- men, dewyl op dit onderſcheid deeze plaats gegrond is by gevolge heeft hy den *Goudvink* met den naam van *Pyr- rhulas* niet willen aanduiden.

Welk is dan het Vogeltje 't geen hy tuſſchen het *Rood-borſtje* en den *Baſtaard-Nagtegaal*, op 't welk alle deeze dan de *Muur-Nagtegaal* plaatst, en een ande- paſſen, dat zy een ſcherpen Bek hebben, voornaamlyk va Inſecten leeven, en in de Pluimadie iet uitſteekend Rood hebben? Ik ken 'er geen ander dan die bekend is onde den naam van *Roodſtaart*, met het *Roodborſtje* de bos ſchen bewoont, en, gelyk dit, den geheelen Zomer va Inſecten leeft, en met het zelve in den Herfst vertrekt WUOTHONUS heeft ontdekt, dat de *Pyrrhulas* eene ſoor van *Roodſtaart* moest weezen. JONSTON ſchynt dezelfd aanmerking te maaken: dan de eerstgemelde bedriegt zich zeggende dat deeze Vogel dezelfde is met den *Muur-Nag- tegaal*: dewyl ARISTOTELES ze zeer duidelyk van elkan der onderſcheidt.

De *Roodſtaart* verſchilt, in de daad, zeer veel van de *Muur-Nagtegaal*. ALDROVANDUS en GESNER hebben ze wel gekend, en onderſcheiden. De *Roodſtaart* is veel grooter, hy komt niet by de huizen, hy neſtelt niet in de muuren; maar in de bosſchen en het kreupelhout, gelyk de *Vygeneetertjes* en de *Baſtaard-Nagtegaalen*; hy heeft een helder vuurrooden Staart; het overige zyner Pluimadie is graauw inzonderheid van boven, donkerder en rosagtig op de vleugelpennen, ligt graauw met ros gemengeld ov 't geheele Voorlyf; de Stuit is rood gelyk de Staart. D

zyn 'er die een ſchoonen zwarten halskraag hebben, en, in de geheele Pluimadie, de leevendigſte verſcheidenheid van kleuren. De Heer DE BUFFON maakt 'er eene tweede ſoort van; doch wy gelooven dat het de Mannetjes zyn; eenige zeer kundige Vogelaars hebben ons zulks verzekerd. De Heer BRISSON ſchryft, dat de *Gehalsbande Roodſtaart*, in *Duitschland* gevonden wordt, even of dezelve byzonder eigen was aan dat Gewest, terwyl men overal, daar men *Grauwe Roodſtaarten* aantreft, ook de *Gehalsbanden* vindt.

Wy merken, derhalven, den *Gehalsbanden Roodſtaart* aan, als het Mannetje en den *Grauwen Roodſtaart* als het Wyfje: beiden ſteeken zy even zeer uit in Roodheid van Staart: maar, behalven de halskraag, heeft het Mannetje een donkerder kleur, donker graauw op den rug, graauw met bruin gevlekt op de borst en de zyden.

Deeze Vogeltjes leeven liefst in bergagtige ſtreeken, en vertoonen zich zelden in de vlakte, dan wanneer zy in den Herfst op hun vertrek ſtaan. Zy komen, met de maand May in *Bourgonje* en *Lotharingen*, vervoegen zich terſtond in de bosſchen, waar zy den geheelen Zomertyd ſlyten: zy nestelen in het laagſtaand kreupelhout, digt by den grond; vervaardigen hun nest van buiten met mosch, van binnen met wol en vederen. Dit nest is van eene klootſche gedaante, en heeft de opening na 't Oosten, op 't best tegen ongunſtige winden gedekt: in 't zelve vindt men vyf of zes witte eitjes, met graauwe ſtippen.

'sMorgens vroeg, gaan de *Roodſtaarten* uit het bosch, verſteeken 'er zich op 't heetst van den dag, en vertoonen zich wederom des avonds in de nabygelegene Velden: waar zy Vliegen en Wormen zoeken, 's nagts betrekken zy weder het woud. Hier uit, en om meer andere trekken van overeenkomst, ſchynen zy ons toe tot het Geſlacht der *Muur-Nagtegaalen* te behooren. Des niettegenſtaande heeft de *Roodſtaart* geen Zang; alleen laat hy een klein gefluit hooren, best uitgedrukt door *Suit*, welke eerſte Lettergreep hy zeer lang en fyn uithaalt; doorgaande houdt hy zich ſtil en bedaard: is 'er aan het kreupelhout een enkel uitſteekende tak, of die over een voetpad heen loopt, hier zet hy zich gaarne op, en ſlingert met den Staart even als de *Muurnagtegaal*, doch zagter. Zyn vlugt is kort, en van boschje tot boschje; op 't einde van den Zomer, zyn ze zeer vet, en goed om te eeten. Zy vertrekken in 't laatst van October, wanneer zy eenige dagen elkander in 't veld navliegen, en naa dien tyd blyft 'er geen in *Frankryk* over.

HET

HET CHARACTER DES AARDSBISSCHOPS FENELON GESCHETST.

(*Uit het Fransch van den Heer* D'ALEMBERT.)

De Lofreden des uitmuntenden Kerkvoogds FENELON (*) is, in de Academie, reeds uitgeſprooken door den Heer DE LA HARPE, met eene welſpreekenheid het Onderwerp en den Redenaar waardig (†). Als Geſchiedboeker der Academie verpligt den tol van onzen lof toe te brengen aan den deugdzaamen FENELON, zullen wy ons over de bevalligheden der Redenkunſte niet bekommeren, en het zal geen mocite in hebben dezelve te vermyden. Eenige weinige treffende trekken, eenvoudig en onopgemukt, zullen eene Lofſpraak opleveren van FENELON, zo kunſtloos als hy zelve was. Een Character, gelyk het zyne, verceren wy best door die eenvoudige hulde, in welke zyn geest misſchien iets byzonder bekoorelyks zou vinden, was dezelve gevoelig voor de hooge agting, welke wy zyner Naagedagtenisſe toedraagen.

FENELON zelve heeft de Eenvoudigheid, welke hem by elk dierbaar maakte, afgemaald. „Eenvoudigheid," luidt zyne taal, „ is die rechtſchaapenheid van Ziel, welke ons „ wederhoudt van eene te ſchroomagtige aandagt op ons„ zelven, en onze eigene bedryven. Deeze beminnelyke „ Deugd verſchilt zeer veel van Opregtheid, en gaat dezelve „ verre te boven; want wy ontmoeten dikwyls zeer opreg„ te Menſchen, van Eenvoudigheid ontbloot. Zy willen, „ in de daad, niet doorgaan, dan voor de geenen die zy „ zyn; doch zy vreezen geſtadig te zullen ſchynen wat zy „ niet zyn. Het Kind der Eenvoudigheid laat zich op „ Waarheid of Deugd niets voorſtaan, en ſlaat nooit agt „ op dat *Zelfs* dat *Ik*, waarmede het gros des Menſchdoms „ zo veel opheeft." In dit bevallig beeld ſchetst FENELON zich-

(*) FRANCIS DE SALIGNAC DE LA MOTTE FENELON Aardsbiſchop van Kameryk, en Leermeester des Hertogs van *Bourgonje*, Kleinzoon van LODEWYK DEN XIV, werd geboren *Perigard*, den 6 Aug. 1654; den 31 Maart 1693 tot Lid der Academie aangenomen: hy ſtierf den 8 Jan. 1715.

(†) De Lofreden op FENELON, door de Academie met Prys bekroond, 1771.

lichzelven, zonder het te bedoelen. Hy was meer dan Nederig; want hy dagt niet dat hy het was. Om bemind en geagt te worden had hy zich ſlegts te vertoonen.

Wy zullen eenige trekken opgeeven van die ſchoone Eenvoudigheid, die menschlievende en toegeevende Deugd, welke de Aardsbisſchop van *Kameryk* veel beter wist te betragten dan te bepaalen. Een zyner onderhoorige Prieſteren ſchreef zich, in zyne tegenwoordigheid, eenige verdienſten toe; dewyl hy het danſen der Boeren op Zondag en Heilige dagen hadt afgeſchaft. „ Myn Heer," ſprak FENELON, „ Wy willen niet danſen; doch vergun dit „ arme Volk niet zichzelven te vermaaken; laaten zy ten „ minſten, voor eenige oogenblikken, het harde lot, „ waar onder zy zugten, vergeeten."

Het zeggen eens Geleerden, wiens Boekery verbrand was: „ Ik zou maar weinig uit myne Boeken geleerd heb„ ben, indien ik het verlies derzelven niet wist te draa„ gen," heeft men, en met reden, geroemd; dan FENELON, die zyne Boeken, door een dergelyk ongeval verteerd zag, drukte zich op eene nog eenvoudiger en treffender wyze uit: „ GOD zy lof, dat de brand de hut niet getroffen „ heeft van eenig arm Gezin!"

Dikwyls wandelde hy alleen rondsom *Kameryk*. Hy tradt in de hutten der ſchamele Boeren, zette zich by hun neder, luisterde na hunne klagten, en ſchonk troost aan de bedrukten. Stokoude lieden, die het geluk gehad hebben om hem te zien, ſpreeken nog van hem met de tederſte hoogagting. „ Daar," zeggen zy, „ is de houten Stoel, „ waar in onze goede Aardsbisſchop gewoon was by ons „ te zitten. Ach! wy zien hem niet meer!"

Hy vergaderde in zyn paleis het ongelukkig Landvolk, door de verwoestingen des oorlogs met huis en hof verdreeven. Hy onderhieldt hun, en ontving ze aan zyne eige tafel. Op zekeren dag zag hy een Boer, die geen eeten nuttigde; de reden hier van vraagende, kreeg hy ten antwoord: „Ach, myn Heer, toen ik vlugtende myne hut ver„ liet, had ik geen tyd om eene Koe, die myn Gezin ſpysde, „ mede te neemen. De vyand zal dezelve wegvoeren, en „ ik nimmer eene zo goede wedervinden." FENELON, die een vrygeleid-brief hadt, begaf zich terſtond, door één Huisbedienden vergezeld, buiten de Stad. Hy vondt de Koe, en bragt dezelve by den Landman. Schaamte bedekt het aangezigt der zodanigen, die dit aandoenlyk voorval van te weinig aangelegenheid rekenen om verhaald te worden, voor

eene Vergadering zo aanzienlyk als deeze, en zo waardig om 't zelve te hooren.

De Eenvoudigheid zyner Deugd behaalde een allerſtreelendſte zegepraal by eene gelegenheid, aan welke hy niet dan met genoegen kon denken. Zyne Vyanden, (want tot ſchande van het Menschdom, hadt FENELON zyne Vyanden,) hadden de verfoeilyke kunſtſtreek gebruikt om digt by hem een Geestlyke te plaatzen van aanzienlyke geboorte, met den tytel van *Groot Vicaris*; met oogmerk, dat deeze hem tot een verſpieder zou ſtrekken. Hy, die laag genoeg van ziel geweest was om zulk een ſtuk op zich te neemen, bezat egter moeds genoeg om zichzelven daarover te ſtraffen. Naa eenen langen tyd het zuiver en vlekloos hart, om 't welk te bekladden hy last gekreegen hadt, beſchouwd te hebben, kwam hy, door knaaging getroffen, tot FENELON, wierp zich met traanen voor zyne voeten neder, belydende tot welk een ſchandelyk werk hy zichzelven hadt laaten beweegen, ſmeekte om vergiffenis, en zogt zyne ſchande in een afgezonderd leeven te verbergen.

Maar hoe toegeevend deeze Kerkvoogd ook was omtrent de zwakheden van anderen, hy verwagtte dezelfde toegeevenheid niet omtrent zyne eigene. Vader SERAPHIN, een *Capucyner*, voor LODEWYK DEN XIV predikende, viel FENELON, toen 's Konings Aalmoeſenier, in ſlaap. De Prediker, dit bemerkende, brak zyn reden af, en riep: „ Maak „ dien ſlaapenden Abt wakker; die blykbaar hier alleen „ gekomen is om zyn hof by den Koning te maaken!" FENELON vertelde dit voorval gaarne, en prees den Prediker, die zulk een Apoſtoliſche vrymoedigheid betoond, en den Koning, die dezelve, met zyn ſtilzwygen, goedgekeurd hadt. — Hy voegde 'er nog een ander geval nevens; op zekeren dag ſtondt LODEWYK DE XIV verſteld, dat 'er niemand by den Dienst tegenwoordig was dan FENELON alleen: terwyl doorgaans een groote toeloop van Hovelingen zich in de Kerk vervoegde waar de Koning was. De Vorst vroeg de rede van dit vreemd verſchynzel aan den Majoor der Lyfwagt. „ Sire," antwoordde deeze, „ ik heb laaten ver- „ luiden, dat uwe Majeſteit deezen morgen den Dienst niet „ zou bywoonen. En ben gelukkig geſlaagd, om uwe Ma- „ jeſteit dus te doen weeten wie hier komen om hunne hul- „ de aan GOD te bewyzen; en wie alleen om hun Hof by „ uwe Majeſteit te maaken."

Gaf FENELON een ſlegt voorbeeld aan 't Hof met onder het aanhooren eener Leerreden te ſlaapen, hy gaf, by eene

andere gelegenheid, eene zeer zeldzaame les van ſtriktheid en geregeldheid. Hy vondt zich niet benoemd tot Aardsbiſchop van *Kameryk*, of hy verliet zyne Abdy *St. Clare-ly*, „ ten einde hy," dit was zyn woord, „ de Kerklyke „ Wet, die het bezitten van meer dan éene Kerklyke Waar„ digheid verboodt, niet mogt overtreeden." LE TELLIER, Aardsbiſchop van *Rheims*, door dit voorbeeld meer getroffen dan door de Wet, voerde FENELON ſcherplyk te gemoet: „ Gy zult ons volſtrekt bederven."

FENELON bezat zulk eene verregaande, en, als 't ware, zulk eene kieſche Liefde tot de Deugd, dat niets hem onſchuldig voorkwam, 't welk dezelve eenige, zelfs de minſte, wonde toebragt. Hy berispte MOLIERE, om dat hy de Deugd, in zyne *Miſanthrope* met een haatlyk en belachlyk kleed van ſtrengheid hadt omhangen. De beoordeeling moge misſchien niet juist zyn; doch de beweegreden, die dezelve deedt ſtryken, doet eer aan de zuiverheid van zyn hart; en is te pryswaardiger, dewyl niemand hem kan beſchuldigen dat hy eenig belang hadt by deeze aanmerking: want de edele en toegeevende Deugd van FENELON was verre verwyderd van de ſtrenge en ſtuurſche Deugd in den *Miſanthrope*. FENELON, integendeel, bewonderde den *Tartuffe*. Hoe meer hy weezenlyke en ongemaakte Deugd beminde, hoe meer hy ſchynvertooning derzelve verfoeide, welke hy klaagde te *Verſailles* maar al te dikwyls te ontmoeten; hierom juichte hy de zodanigen toe, die de Schyndeugd het momaangezicht afrukten. Hy rekende het, gelyk BAILLET, den Dichter MOLIERE tot gene misdaad, „ dat hy het Regt van 's Heeren Dienſtknegten ver„ kort hadt, met de Geveinsden te hekelen." FENELON hieldt zich verzekerd, dat de eigenſte Perſoonen, die het meest ſchreeuwen over deeze ſchennis van hun regt, ('t welk in de daad het regt van elk eerlyk Man is,) doorgaans weinig genegen of geſchikt waren om 't zelve te handhaaven; en dikwyls maar al te wel hun eigen ſchuld kenden. Hy durfde zelfs in Vader BOURDELOU, wiens bekwaamheden en deugden hy anderszins eene groote agting toedroeg, berispen over eene Leerreden, waarin deeze, met veel gezwets, dit heerlyk Tooneelſtuk doorhaalde, — een Tooneelſtuk, waarin het onderſcheid, tusſchen Schyndeugd en waare Godsvrugt, met zulke leevendige en treffende verwen, geſchilderd wordt, dat men niet kan nalaaten de eerſte op het ſterkst te verfoeijen, en het alzins beminnelyke van de laatſte te zien. „ BOURDELOU," zeide hy met zyne ge-

ne opregtheid, „is geene *Tartuffe*; doch zyne Vyanden
ullen zeggen dat hy een *Jesuit* is."
n den Oorlog des Jaars MDCCI, bragt een jong Prins van
Leger der Bondgenooten eenigen tyd te *Kameryk* door.
NELON gaf eenige lessen aan den Prins, die hem met eer-
ed en toegenegenheid hoorde. Inzonderheid prees hy hem
an, nimmer zyne Onderdaanen te dwingen om van Gods-
ienst te veranderen. „Geen menschlyke magt," luidde
zyn taal, „kan eenig gezag voeren over de Vryheid van
't Gemoed. Geweld moge Geveinsden maaken; doch
„ kan nooit overtuigen; en dusdanige Aankomelingen den
„ Godsdienst toe te voegen, is niet denzelven beschermen,
„ maar verslaaven." Ten aanziene van het Staatsbestuur
voerde hy by deezen Prins dezelfde Taal als MENTOR tot
TELEMACHUS. „Uw Parlement kan niets zonder u doen,
„ is dit voor u geen magts genoeg? Gy kunt niets doen
„ dan met toestemming van 't zelve, en zyt gy niet geluk-
„ kig dat uwe handen gebonden zyn om geen kwaad uit te
„ voeren? Elk verstandig Vorst zal wenschen alleen vol-
„ gens de Wetten te regeeren; zyne Regtvaardigheid, zyn
„ Roem, zyn Gezag zelve hebben alle belang in deeze te
„ handhaven." – Eenen anderen Prins schreef hy: Moe-
„ dig de voortplanting van kundigheden in Landen uwer
„ heerschappye aan. Hoe verlichter een Volk is, hoe be-
„ ter het zal bezeffen dat zyn eigen belang de gehoorzaam-
„ heid aan wyze en billyke Wetten vordert; en onder der-
„ zelver bescherming zal het getrouw en gelukkig lee-
„ ven."

Geduurende dien zelfden Oorlog, ontving FENELON, 's Konings gunst verlooren hebbende, en uit diens tegenwoor-digheid verbannen zynde, meer beleefdheden van de Veld-heeren der Bondgenooten dan van onze eigene. Terwyl EUGENIUS en MARLBOROUGH hem alle eere gaven, aan zyn uitmuntend Character verschuldigd, deeden de *Fransche Hovelingen*, die het Leger in *Vlaanderen* volgden, alles om hem te vermyden. De slegtsten zogten hun hof te maaken door lasterlyk van den braaven Man te spreeken; de besten oordeelden het een blyk van moed en voorzigtigheid; de hooge gevoelens, welke zy van zyne verdiensten hadden, met stilzwygen in hun boezem te verbergen. Vergeefsch waren de dringende aanzoeken des Hertogs van BOURGON-NE, zynen Kweekeling, die, in den Veldtocht des Jaars MDCCVIII, het Leger geboodt; deeze jonge Prins, mis-schien de eenigste der Inwooneren van *Versailles*, die FE-

FENELON niet vergeeten hadt, kon de toeſtemming zyns Koninglyken Grootvaders niet verwerven, om één oogenblik te ſpreeken met den Man aan wien hy de dierſte verpligting hadt, en voor wien zyn hart den diepſten eerbied voedde. De Aardsbisſchop van *Kameryk*, dus wreedlyk verlaaten in zyn Geboorteland, mogt het eenigermaate aangezien hebben als een vreemd land, toen *Frankryk*, uitgeput door een achtjaarigen ongelukkigen Oorlog, geheel bedorven werd door den ſtrengen Winter des Jaars MDCCIX. FENELON hadt, ten dien tyde, in zyne Voorraadſchuuren, Graanen, ter waarde van honderd duizend Livres. Hy deelde ze geheel uit aan de arme Soldaaten, die dikwyls broods gebrek leeden; en weigerde 'er iets voor te ontvangen. „ De Koning," ſprak hy, „ is my niets ſchuldig; „ en in de rampen, die het Volk drukken, is het myn „ pligt, en als Franschman en als Bisſchop, aan den Staat „ weder te geeven wat ik 'er van ontvangen heb." —— Op deeze edele wyze nam hy wraak van de ongenade waar in hy gevallen was.

'Er is eene ſchoonheid in zyne Schriften, die ons dezelve dierbaar maakt: te weeten, die aangenaame aandoening van bedaardheid en vrede, welke de Leezer gevoelt, terwyl hy ſchynt te verkeeren met een Vriend, die zyne Ziel, als 't ware, aan ons mededeelt. Hy verzagt, hy neemt weg, ten minſten, voor een oogenblik, onze zorgen, onze bekommernisſen, en de Menschlyke Natuur, tot het haaten van welke wy in verzoeking komen op het beſchouwen der Characters van zommigen, vertoont zich nog beminnelyk, wanneer wy de Werken leezen van eenen FENELON, die dezelve met de aanvalligſte kleuren ſchetst.

De weinige Schriften over de fraaye Letteren, door hem nagelaaten, zyn vol ſmaaks, kieschheids en oordeels. Gekweekt door het leezen der oude Schryveren, wist hy te beter hoe dezelve naar verdienſten te bewonderen; daar zyn juiste en keurige ſmaak niet miste ook de gebreken te ontdekken. In de Schryvers, die hy als voorbeelden ophaalt, zyn de plaatzen, die ons het meest verrukken, dezelfde, waar op hy met zo veel genoegen bleef ſtilſtaan. Hy ſchynt dan, mag ik zo ſpreeken, zyn geboorte-lugt te ademen, en omringd te zyn door alles wat eenſtemmig was, met, en dierbaar aan, zyn uitmuntend hart.

Zyne *Zamenſpraaken over de Welſpreekenheid*, als mede zyn Brief over dat Onderwerp, aan de *Franſche Academie*, behelzen de beste beginzels van de kunst der Overtui-

ging. Hy behandelt deeze kunst als een Redenaar en
n Wysgeer. Redenkunstenaars, die geen van beiden wa-
n, vielen hem aan zonder hem te wederleggen. Zy had-
en alleen ARISTOTELES geleezen, dien zy nauwlyks ver-
tonden; hy hadt de Natuur, die nimmer bedriegt, beſtu-
deerd.

De best geſchreevene zyner Werken, ſchoon geenzins
de agtenswaardigſte om de juistheid van Redencertrant
zyn, die hy geſchreeven heeft over 't *Quiëtismus*, dat is
over de belanglooze Liefde welke hy wil dat wy het Opper-
weezen toedraagen; een ſtelling, door den Godsdienst ge-
wraakt. Men vergeeve het zynen arbeidzaamen en vlugge
geest, zoo veel welzeggenskunst beſteed te hebben aan zulk
een onderwerp. „ Ik weet niet," is de taal van zeke
Schryver, „of FENELON eene ketterſche ſtelling ſtaande hield
„ met te beweeren, dat GOD, om zyns zelfs wille, moet
„ bemind worden; doch hier van ben ik verzekerd, dat
„ FENELON zulk eene liefde verdient." Hy verdeedigde
deeze kwaade zaak in zulk een betoverenden ſtyl, dat de
verzaagde BOSSUET, zyn tegenſtander, gewoon met de
onbekwaamſte *Proteſtantſche* Leeraaren in het worſtelperk
te treeden, beleedt, dat FENELON hem veel meer werks
gegeeven hadt dan de CLAUDES en de BASNAGES; op dein
Aardsbiſchop van *Kameryk* was hy gewoon het zeggen van
PHILIPS DEN IV, wegens den Maarſchalk DE TURENNE, te
gebruiken; „Deeze Man heeft my veele ſlaaplooze nagten
„ doen doorbrengen." Dit, in de daad, bleek zomwyle
uit de bitsheid, met welke BOSSUET zynen vreedzaamer
Tegenſtander bejegende. „Myn Heer," antwoordde de Bis-
ſchop van *Kameryk*; „waarom geeft gy ſmaadredenen voo
„ bewys? Dagten myne bewysredenen u hoonende taal te
„ zyn?" En, ſchoon FENELON ten ſlachtoffer ſtrekte va
den yver zyns welſpreekenden vyands, eerde hy altoos d
uitſteekende Talenten van deezen hedendaagſchen CHRY
SOSTOMUS; en wanneer iemand, door vooroordeel gedre
ven, of door laage vleizugt vervoerd, het beſtondt, BO
SUET, in zyne tegenwoordigheid, te veragten, verdeedi
de hy hem met vuur. 't Is waar, deeze liet hem ec
dergelyk regt wedervaaren; eene Dame van aanzien vroe
den Biſchop van MEAUX, toen hy in 't hevigst van de
Godgeleerden ſtryd met FENELON was, of de Aardsbi
ſchop waarlyk zo veel verſtands bezat, als men in 't
gemeen van hem dagt? —— „ Ach! Mevrouw," z

BOSSUET, „ hy heeft verſtands genoeg om ons te doen beeven."

Dan FENELON, zyn verſtand gevangen geevende aan de ſluiten der Kerke, kondigde niet alleen, gelyk algemeen kend is, de Bulle af, welke zyn Werk, de *Grondregels der ;iligen*, veroordeelde; maar hy wilde een altoosduurend :denkteken naalaaten van deeze onderwerplykheid in zyne »ofdkerke. Hy liet eene Zon ſchilderen, onderſchraagd or twee Engelen, die onder hunne Voeten verſcheide ;eken vertraden; een derzelven voerde den tytel van n eigen Werk.

Hy werd, ten dien tyde, te *Kameryk* gebannen, over de :er van 't *Quiëtismus;* want by ons wordt een Biſchop bannen gerekend, wanneer hy last krygt om in zyn ;dom te blyven. De Aartsbiſchop van *Kameryk* merk- het als geen ballingſchap aan, en hieldt het voor een lukkigen misſlag, die hem, in 't einde, aan zyne Kerk :dergaf; 't geen anderen een onheil genoemd zouden heb- :n, zag hy aan voor een zegen.

Zyne Ongenade ten Hove, veroorzaakt door zyne My- ke gevoelens, werd voltooid door zyn *Telemachus*, wel- n LODEWYK DE XIV aanmerkte als een zydlings ſchimp- ırift op zyne Regeering. 't Is daarom niet verkeerd ngemerkt, „ dat de groote Kettery, des Aartsbiſchops van *Kameryk*, niet in het Godgeleerde, maar in het Staatkundige, beſtondt." De Heer DE BOZE volgde hem ı in de *Franſche Academie*, en, dewyl LODEWYK DE IV nog leefde, durfde, noch de Heer DE BOZE, noch : Heer DACIER, die hem aannam, tot lof van den *Tele- uchus* ſpreeken. Dan de ſtem des Algemeens, die geen onarchen vreest, en zelfs over hun oordeelt, had hem n loflaurier geſchonken.

Wy zyn, nogthans, verzekerd, dat LODEWYK DE XIV, ıdelyk, regt deedt aan de verdienſten van den gehoon- n FENELON: dat hy briefwiſſeling met hem hieldt, en, ı 't hooren van 's Aartsbiſchops dood, rouwe betoon- :. Miſchien hadden de tegenheden, die zyn afneemen- :n ouderdom bewolkten, zyne trotſche denkbeelden van r en vermeestering gemaatigd, en geſchikter doen wor- :n om de taal der Waarheid te hooren. FENELON hadt :eze onheilen voorzien; en 'er is nog een brief van hem »orhanden, geſchreeven, of ten minſten ingerigt, aan den oning; waar in hy hem de jammerlyke lotwiſſeling der »rtuine voorſpelt, welke, zo kort daar op, 's Konings

hooge jaaren droevig vernederde. Deeze Brief is geſchreeven met de welſpreekenheid en vrymoedigheid eens Dienaars van het Opperweezen, die de zaak des Volks by den Vorst bepleit. De zagtaartige geest van FENELON ſchynt, in denzelven, de rustigheid van BOSSUET aangenomen te hebben, om den Monarch de ſtoutſte waarheden te zeggen. Wy weeten niet of LODEWYK DE XIV deezen brief geleezen hebbe; dan hoe waardig was dezelve van hem geleezen te worden, hoe waardig is dezelve nog dat elk Vorst dien leeze en bepeinze? 't Was, eenige jaaren naa dat FENELON deezen Brief geſchreeven hadt, dat hy bevorderd wierd tot het Aardsbisdom van *Kameryk*. Indien de Koning, met de daad, deezen Brief geleezen hebbe, was het oogenblik, waar in hy den Schryver van denzelven beloonde, zeker een der roemrykſte zyns Leevens. Dan zyne volgend misnoegen over den *Telemachus*, en ongenade tegen den Schryver, doen ons met leedweezen eene daad in twyffel trekken, welke wy gaarne zouden gelooven en pryzen.

De agting van den *Telemachus*, die nimmer in eenig gedeelte van *Europa* veranderde, heeft, in *Frankryk*, verſcheide lotwisſelingen ondergaan. Wanneer het Werk eerst het licht aanſchouwde, deedt het treffende der nieuwigheid, het belang des onderwerps, te inneemender gemaakt door de bevalligheden van den ſtyl, en bovenal, de zydlingſche doch doorgaande berisping eens Konings, die niet langer de God zyner Onderdaanen was, het aller goedkeuring wegdraagen. —— Het Zedebederf, 't welk algemeen de overhand kreeg onder het Regentſchap des Hertogs van ORLEANS, maakte de *Franſchen* min gevoelig voor de verdienſten eens Werks, waarvan de doorſteekende braafheid van gevoelens het bekoorelykſte uitmaakt; de geweldige party tegen HOMERUS verwekt, van wiens Werken men den *Telemachus* eene navolging noemde, en, eindelyk, eene zekere eenzelvigheid van denkbeelden en gelykklankigheid in de uitdrukkingen, maakten, voor een geruimen tyd, dat dit Werk verweezen werd tot den rang dier Schriften, welke eenige verdienſten beſtondt, om de Jeugd, op eenen aangenaamen trant, te onderwyzen. Dan de waarde van dit Boek is zeer opgeſlaagen in onzen Tyd, die, beter verlicht dan de voorgaande Eeuwen, en de waare beginzels van Staatkundig Geluk beter begrypende, dezelve ſchynt te bevatten in twee woorden, LANDBOUW en VERDRAAGZAAMHEID; en Standbeelden zou oprigten voor den Burger, die den eer-

ſte

zeer aangepreezen, en den Bisschop, die de laatste beeldelyk betragt hadt.

LON schreef tegen de *Jansenisten;* doch dit was elyk de Laster zogt te doen gelooven, om zyn hof ten by Vader LE TELLIER. Zyn edele en groote s niet vatbaar voor zulk een roerzel; zyne opregtheid fheid verboden hem de Vriendschap van zulk een : zoeken. 't Was de zagtheid van zynen aart, en het eld 't geen hy zich gevormd hadt van de Godlyke id, die hem zo afkeerig maakten van de Leeringen der QUESNEL; hy noemde dezelve wreed, onbarmstrekkende om de belyders tot wanhoop te dryven; ze Leerstellingen te bestryden, raadpleegde hy meer n hart dan niet zyne Godgeleerdheid. „ Welk een klyk Weezen," betuigde hy, „ maaken zy van ! Wat my betreft, ik merk GOD aan als een *Goed zen;* en kan nimmer toestemmen dat hy een *Dwinge-* zou zyn, die, ons de voeten gebonden hebbende, l te wandelen; en ons dan strafte, om dat wy hem konden gehoorzaamen."

1, in deezervoege, de Stellingen, welke hem te hard amen, wraakende, was hy zeer verre van eenig eld, om de Voorstanders derzelven te vervolgen. : ons," was zyn merkwaardig woord, „ ten hunnen gte weeten, 't geen zy niet willen toestaan, dat GOD n het Menschdom is, vol van Genade en Toegeeeid." Wanneer men hem vermeldde, dat de *Jan-* zyne geslaage Vyanden waren, en geene gelegenten voorbyglippen, om zyne Leer en Persoon te laszeide hy: „ Eene zo veel dringender rede, om hun rdraagen en te vergeeven!"

on die aandoenlykheid van gesteltenisse, welke FENEbeminnelyk maakte, die in alle zyne Werken door, vertoont zich dezelve op 't allersterkst in die hy opvoor den Hertog van BOURGONJE. Onder het schryn deezen, zou iemand zich verbeelden, dat de Aardsp nimmer uit de gedagten verloor, dit allergewigtigst eld: „ 't Geen ik voor deezen Jongeling schryf, het geluk of het ongeluk uitmaaken van Twintig ioen Menschen." Dit edel denkbeeld heerscht bon zyne *Zamenspraaken der Dooden.* 'Er is vuur en in alle; doch in die, welke hy bepaald schikte tot ys zyns Kweekelings, steekt eene byzonder inneklem van zeggen, door 't gewigt des onderwerps

den Schryver ingeboezemd. Hy ſchildert, met de ſterkſte kleuren, als hy het noodig oordeelt. Dit blykt in zommige Fabelen, waar in hy zynen Kweekeling aan zyn eigen oog voorſtelt, onder vercierde naamen; en een niet zeer vleiend beeld, met het kleed eens Verdichtzels omhange; hy deedt de Eigenliefde tot zyne oogmerken medewerken, en bediende zich daarvan, om den Prins te verlichten, niet om in hem onaangenaame gewaarwordingen op te wekken.

Eene andere zeer opmerkenswaardige omſtandigheid is, dat FENELON, in deeze uitſteekende Schriften, niet afdaalt tot de byzondere Voorſchriften van den Godsdienst; doch blyft by algemeene Wetten der Natuurlyke Zedekunde. Zulks ontſtondt niet uit onverſchilligheid voor den Godsdienst, van welken hy een zo waardig Bedienaar was; maar kwam voort uit het verſtandigſte en pryswaardigſte beginzel om nuttig te weezen aan jonge Vorſten van allerlei Landaart, van allerlei Godsdienst; eene taal, waar in de Natuur elk hart onderwyst, en die, in volkomene eenſtemmigheid met alle Godsdienstbelydenisſen, niet afhangt van den vastgeſtelden Godsdienst in eenig Land. ——— De Voorſchriften des *Christendoms*, welke hy zynen Kweekeling inboezemt, vertoonen zich alleen in zyne *Beſtuuringen voor 't Geweeten eens Konings*. In welk een beminnelyk en eerwaardig licht verſchynt hier de *Christlyke Godsdienst!* Welk een gelukkig gebruik maakt hy van de Leeringen der Openbaaringe, in alles wat het geluk des Menschdoms betreft! of 't geen, in 't onderwys eens jongen Vorſten kon dienen, om hem de uitgeſtrektheid en 't gewigt der Koninglyke Pligten te toonen, en de jammerlyke gevolgen af te ſchilderen, welke noodwendig uit derzelver verzuim moesten voortvloeijen; welk een afkeer boezemt hy hem in van Dwinglandy en Onderdrukking, van Vervolging en Geestdryvery! Deeze Leermeester was tevens een Priester en een Burger, twee characters, zo veel te agtenswaardiger; wanneer zy gepaard gaan, als men ze te minder in denzelfden perſoon vereenigd ziet.

FENELON beklaagde zich menigmaal over de gewoonte des Hofs van *Frankryk*, volgens welke het zynen Kweekeling niet vryſtondt, buiten 's lands te reizen. „ Ik heb," betuigt hy, „ dewyl ik niets beters kon, hem met MENTOR en TELEMACHUS doen reizen. Doch, indien hem „ immer veroorloofd worde, vreemde Landen te gaan „ zien, zou ik verlangen dat hy het deedt zonder Vorstlyken toeſtel. Hoe minder Reisgevolg hy hebbe, te min-

„ der

„ der hinderpaalen de Waarheid zal vinden om tot hem „ te naderen. Hy zal dan, 't huis gekomen, te be- „ ter in ſtaat weezen om goed van kwaad te onderſcheiden, „ het een aan te neemen en het ander te vlieden; en, voor „ eenigen tyd, ontlaagen, van de laſtige pligtpleegingen „ aan de Koninglyke Waardigheid verbonden, zal hy te „ gevoeliger ſmaaken, welk een geluk het is een Mensch „ te weezen."

Maar wy moeten niet vergeeten hier op te tekenen eene allergewigtigſte byzonderheid in de Opvoeding des Hertogs van BOURGONJE, ſtrekkende om het beminnenswaardig Character zyns Onderwyzers nog hooger op te heffen. Wanneer FENELON, in den loop zyner Opvoedinge, een misſlag beging, zelfs van den geringſten aart, (en 't was voor hem niet wel mogelyk eenen anderen te begaan,) vervoegde hy zich terſtond by zynen Kweekeling om zichzelven te beſchuldigen. Welk een vermogen verkreeg hy, door deeze edele eenvoudigheid, op den jongen Vorst! Hoe veele Deugden leerde hy hem op éénmaal! Eene gewoonte om opregt en waar te handelen, ten koste zelf der eigenliefde; eene toegeeflykheid omtrent de misſlagen van anderen; eene gereedheid om zyne eigene te herinneren en te bekennen; den moed om zichzelven te beſchuldigen, en de nog roemryker geerzugt om zichzelven te overwinnen. „ Indien gy „ wenscht," was het zeggen eens Wysgeers, „ dat uw „ Zoon gewenne het ſtrenge der Waarheid te hooren en te „ beminnen, maak een aanvang met die te ſpreeken, zelfs „ dan, wanneer zy u benadeele."

Zou men kunnen gelooven, indien de Gedenkſchriften der Academie het niet bevestigden, dat, op den dag van FENELON's verkiezing, twee der Leden zich niet ſchaamden ieder hem een uitſluitend Balletje te geeven. Gelukkig voor hun, gelukkig voor ons, die hunne Leevensbeſchryvers moeten zyn, dat zy voor altoos onbekend zullen weezen, en de naakomelingſchap onkundig van dit droevig geheim; de ontdekking daarvan zou ons vervoerd hebben om hunne gedagtenis te verfoeijen. Hoe luisterryk zy ook mogten weezen door hunne Geboorte, hunne Waardigheden, of zelfs door hunne Werken, het zou onmogelyk geweest zyn van hunnen rang of bekwaamheden, zonder hartzeer, te ſpreeken. Bezig om hun leevensgeſchiedenis te vervaardigen, zouden wy, dat tydſtip naderende, de leevendigſte verontwaardiging gevoelen, en deeze leelyke woorden zouden uit de pen vloeien: „ Hy

„ ſtem-

„ ſtemde FENELON niet." In de Hoofdkerk te *Kameryk* leest men een lang, doch kragtloos, Graffchrift op deezen Kerkvoogd. Mogen wy een korter voorſtellen.

HIER LIGT FENELON
VOORBYGANGER.
DAT UWE TRAANEN DIT GRAFSCHRIFT NIET UITWISSCHEN,
OP DAT ANDEREN HET NADERHAND MOGEN LEEZEN,
EN SCHREIEN, GELYK GY.

GEDENKINGEN OVER DE ZAMENSTEMMING VAN AANDOENLYKHEID EN REDE.

(Ontleend uit DONALDSON's *Elements of Beauty.*)

AANDOENLYKHEID.

De goede hoedanigheden van Hoofd en Hart worden zeldzaam by elkander gevonden: derzelver vereeniging vormt een waarlyk edel Character.

Al te na gelykende aan Ondeugd is de Dwaasheid van kwaalyk beſtuurde Goedhartigheid: de Wysheid der Onaandoenlyke is erger dan Dwaasheid.

Het zelfde beginzel, 't welk den Mensch aanzet om Geluk te zoeken, of zichzelven uit Ongeluk te redden, port hem aan om anderen gelukkig te maaken, of hunne ongelegenheden te verminderen.

Hoe minder Aandoenlykheid iemand bezitte, hoe zelfzoekender zyne neigingen zullen weezen: hoe gevoeliger hy zelve voor Geluk is, hoe meer hy zal overhellen om anderen gelukkig te maaken.

Die zwakheid van zenuwgeſtel, welke iemand over beuzelingen ongerust maakt, en hem ongenoegen doet gevoelen zonder genoegzaame reden, moet onder de kwaalen gerekend worden: het is eene valſche Aandoenlykheid. Eenigen zyn meer Oploopend dan Aandoenlyk.

Rechtſchaape Aandoenlykheid is altoos genegen en gereed om misſlagen over 't hoofd te zien, en beledigingen te vergeeven: ſchoon de Rede leeraare, dat men dit, by zommige gelegenheden, met voeglykheid en betoon van geest doe.

De ſom van der Menſchen Geneugten en Ongeneugten moet

oet opgemaakt worden uit hunne onderſcheide maate van andoenlykheid. Wat kunnen toch de zodanigen meenen, ie ſpreeken van 't geluk des Onaandoenlyken? Kan men :ts ongerymder bedenken dan het genot te benyden der odanigen, die het vermogen om te genieten derven?

SMAAK EN VERNUFT.

Eene oorſpronglyke kieschheid van Smaak is het onaf-:heidelyk uitwerkzel en onlochenbaar merkteken van waare aandoenlykheid: deeze behelst niet alleen een gevoel van liefde, Medelyden, Dankbaarheid of algemeene Pligt-:huldigheid, (want van deeze zyn zelfs de ruwſte Geſtel-enisſen zelden geheel ontbloot,) maar is eene zekere raayheid van ziel, die de liefde liefderyker maakt, en het enoegen eene nieuwe maate van genoegen byzet: de-elve is Vernuft en Smaak, de tederheid van Vriendſchap, le beſchaafdheid van Hoogagting, en de uitgeleeze bekoo-elykheid der Liefde!

Smaak is de Zuster der Deugd; de afſtammeling van Smaak is Vermaak: uit Deugd wordt Gelukzaligheid ge-ooren: dit is een voordeel der Aandoenlykheid, en 't chenkt genoegen aan de zodanigen als vatbaar zyn voor iet hoogst Vermaak: eene ondergeſchikte dan egter zeer eminnelyke hoedanigheid, welke afhangt van de keurige nderſcheidingen der Aandoenlykheid.

Van de klaarheid der Zedelyke bevatting, hangt af het ermogen om het goede te verkiezen en het kwaade te erwerpen. Wat het Gemoed waarlyk verbetert, vermeer-ert dit vermogen van verkiezen of verwerpen: dewyl het e onderſcheidende kenmerken van goed en kwaad zigt-aarder en kenlyker doet worden.

Alle onkunde van Schoonheid, of bedorvenheid van maak, is een ſpreekend gebrek: alle vordering en volmaa-ing daar in vermeerdert de Aandoenlykheid; de vermo-ens der Ziele, zo wel als des Lichaams, worden door het echt beoefenen daar van volkomener. Te vraagen of een ezuiverde, verbeterde en verſterkte Smaak een voordeel s? komt eenigermaate op 't zelfde uit als te twyfelen of iet beter is te zyn of niet te zyn, te leeven of niet te eeven? Iemand die den goeden Smaak derft is dood voor lle fyne Aandoeningen.

'Er is zo wel eene aangewende als eene natuurlyke On-aandoenlykheid; kwaade Smaak of averegtsch vooroordeel

is

; aangeleerde Domheid. Te voelen is leeven: hoe meer lerhalven dit gevoel opgewekt worde, hoe meer men eeft.

Vernuft is het vermogen of de bekwaamheid in klaar te bevatten, en behoorelyk zamen te voegen, de denkbeelden en gevoelens, die betrekking hebben tot het geen nut is en den Smaak bevordert. Aandoenlykheid en Rede klimmen ten hoogſten toppunte als zy dezelve zamenſtemmend by den anderen ſchikt.

De Dicht- en Schilderkunst en Muzyk zyn Weetenſchappen, die byzonder tot het Vernuft behooren. De Dichtkunst is de taal van verheeven en verfynde Drift. De Schilderkunst is ſtilzwygende Dichtkunde. De Muzyk is de ſpreekende toon van bezielde Hartstogt.

DICHTKUNST, SCHILDERKUNST EN MUZYK.

Een goed Dichtſtuk is het werk der uiterſte pooging van Menschlyke verbeeldingskragt en Oordeel.

Enkele naavolging is beneden de waardigheid van Dichtkunde en Muzyk. Een Kunſtenaar moet de voorwerpen niet altoos vertoonen gelyk ze zyn; maar zodanig als zy ſtrekken om eene aangenaame geſteldheid der ziele te ſtreelen: of zo als dezelve in de verbeelding vergroot worden, wanneer dezze voorbereid is tot het aandoenlyke en hartstogtlyke.

Ongevoelig te weezen voor het vermogen der Muzyk is in zo verre onkundig te zyn van de taal der kieſcher Driften: doch het ſpreekt van zelve, dat hy, die nimmer de zagtere aandoeningen van medelyden of liefde gevoelde, niet begrype hoe de Muzyk die uitdrukke, of de ziel tot zulke zagte bewegingen opwekke.

De Muzyk is een der middelen om de deugdzaame geneigenheden der Ziele te ſtreelen en te ontvonken: in zo verre dezelve ſtrekt om dit einde te bereiken, verdient zy onze hoogagting: voor het overige dient zy nergens toe dan om de ooren te kittelen der geenen die geen hart bezitten, en wier waan altoos geëvenredigd is aan hunne Onkunde en mangel van Aandoenlykheid.

In alle dingen moet het ſtreelen der zinnen gepaard gaan met het ſtreelen der Aandoenlykheid: dan vormt het Ziel tot Deugd en Geluk.

LIEFDE EN VRIENDSCHAP.

Gelyk twee verſchillende ſnaaren, ten zelfden tyde geroerd, overeenſtemming veroorzaaken; eene hoedanigheid, welke geen van beiden, afzonderlyk, te wege kan brengen, zo zal Genegenheid en Hoogagting, zamenwerkende, Liefde baaren; eene Drift van beide verſchillende en voortreflyker dan elk der gemelde op zich zelve beſchouwd.

Liefde en Haat, door geen Rede beſtuurd, loopen meest al op dezelfde einde en oogmerken uit.

De zodanigen zyn alleen vatbaar voor waare Vriendſchap, die weeten wat voeglyk en bevallig is, om, by alle gelegenheden, gezegd en gedaan te worden, en genoegen ſcheppen in 't geen wel gezegd en welgedaan is.

Een dwaas kan nooit de aangenaamheden der Liefde genieten: hy moge, 't is waar, iets ſmaaken van het louter dierlyk gedeelte; doch geenzins die tedere bevalligheden, die het vermaak vermeerderen, duurzaamer doen worden; zy zyn onkundig van het verruklyk mengzel van Liefde en Hoogagting, 't welk het genot doet aangroeijen.

Zy tasten mis, die veronderſtellen, dat de beſtendigſte Vriendſchapsverbintenisſen beſtaan tusſchen lieden van volkomen gelyke geaart- en hoedanigheden: zulk eene gelykvormigheid is eer geſchikt om Mededinging dan Vriendſchap te verwekken. Beter is aan den eenen kant eene grootere maate van Oordeel, en aan den anderen kant eene meerdere Aandoenlykheid; dat men wederzyds van elkanders volmaaktheden overtuigd is: deeze waarneeming geldt inzonderheid ten opzigte van de twee Sexen.

Eene Kieschheid, welke aan zwakheid grenst, voegt eene Vrouwe; eene mindere zagtheid en meerdere ſterkte verwagt men in een' Man: zy behooren te gader een volkomen Character te vormen, veel eer dan twee onderſcheidene en beide volmaakte: de geaartheden van de eene Sexe worden door de volmaaktheden van de andere opgeluisterd. De Natuur heeft, door de Charactertrekken der Sexen te onderſcheiden, alle mededinging tusſchen dezelve geweerd; deeze zou ten hinderpaal van Vereeniging, van Liefde en Vriendſchap gediend hebben.

Welke byzondere onderſcheiding ook de kieschheid van het Vrouwlyk Character merktekent, maakt de Perſoon eener Vrouwe beminnelyker, en dit gaat ook door ten opzigte van haare zielsgeſteltenisſe: 't is die tederheid van Drift, die keurigheid van Smaak, en nauwlettende Zedigheid, der

Sexe

Sexe byzonder eigen, welke haar bevalligst maakt in de waardeering van verſtandige Mannen.

De tederheid der Vriendſchap en der Liefde beſchryft een engen kring: hoe ſterker eene drift is, hoe ze zich naauwer bepaale. Nogthans zyn algemeene Goedwilligheid en Vriendſchap geenzins met elkander onbeſtaanbaar. Verſchillende graaden van agting ſtemmen overeen met de onderſcheide graaden van verdienſten: Vriendſchap wordt aangegaan en bevestigd door gewoonte en nauwe kennis: iemand mogt een welwenſcher van allen weezen; doch hy kan ſlegts voor weinigen Vriendſchap hebben, en volkomen Liefde maar voor één.

Het uitgebreid beginzel van Goeddaadigheid bevat een Vriend, een Huisgezin, het Vaderland, en de geheele Wereld: en, naar gelange van de uitgeſtrektheid deezes beginzels, is onze vatbaarheid voor Geluk ook grooter.

MOED EN EER.

Wy behooren Mannen-moed van Beestlyke woestheid te onderſcheiden: 't is ongerymd te veronderſtellen, dat Moed kan beſtaan waar geen gevaar zich vertoont: de ziel die vatbaar is voor Eer kan niet onaandoenlyk weezen voor Vrees: deeze eerſte aandoening de laatſte, in het voorſtaan eener edele zaake, overwinnende, is waare Dapperheid.

Gramſtoorigheid en Wraakzugt worden, maar al te dikwyls, genomen voor kentekens van een gevoel van Eer, doch geene hoedanigheden kunnen ſtrydiger weezen met verſynde Aandoenlykheid.

Eer betreft die deelen van 't Menschlyk gedrag, waar op de Wetten geen byzonder agt ſlaan. Deeze leert een Mensch de toevertrouwde geheimen onſchendbaar te bewaaren; het belang en den goeden naam eens Vriends te onderſtutten; ſtrikt regtvaardig te weezen, wanneer geene openbaare Wetten hem tot Regtvaardigheid verpligten; alle billyke verbindtenisſen geſtand te doen; alles eerlyks, hem aanbevolen, heilig te houden.

De Eer is eene welbewuste waardigheid van geest; welke leert niets, 't geen laag is, of onvoegzaam, te pleegen; doch den Mensch aanport tot edelmoedige en braave bedryven, voortkomende uit eene kieschheid van Aandoening, onderſchraagd door Klockmoedigheid, en gemaatigd door Rede.

'T GE-

't GEWEETEN.

Alle rechtmaatige regelen van Gedrag zyn ontleend uit de natuurlyke Genegenheden en uit de Ondervinding. Dezelfde genegenheid, welke ons leert onze Medemenſchen lief te hebben, getuigt tegen ons, wanneer wy hun verwaarloozen of ſlegt behandelen: deeze laatstgemelde werking der genegenheid draagt den naam van beſchuldiging of knaaging van 't Geweeten; doch door hebbelykheid of opvoeding kan 'er een kunstgeweeten gevormd worden, 't welk ſtrekt of om het Natuurlyk geweeten te verſterken, of om 't zelve geheel te verdorren.

Dus zal 'er eene ſterker knaaging volgen op een misdryf tegen eene Natuurlyke Genegenheid gepleegd, als deeze geſtaafd is door de Burgerlyke Wet en het heerſchend gebruik, dan 'er zou ontſtaan uit de ſchennis van een deezer op zichzelve aangemerkt.

De Natuur heeft eene algemeene en van zelf voortkomende verknogtheid tuſſchen Ouders en Kinderen, als mede tuſſchen andere Bloedverwanten, vastgeſteld; doch de ſterkſte van alle genegenheden is die, welke hervoortkomt by Menſchen, die elkander hoogagten en beminnen van wegen de uitmuntende begaafd- en bekwaamheden, die zy wederzydsch de een in den ander vinden en erkennen.

Een Mensch kan zyne Kinderen beminnen, uit het zelfde beginzel 't welk de Dieren aanzet om hunne Jongen te beminnen; doch, indien de Mensch teffens ontdekt dat zyne Kinderen deugdzaam zyn, ontſtaat uit deeze vereeniging eene onbeſchryflyk ſterke Toegenegenheid. Dit is Natuurlyke Aandrift, door Rede goedgekeurd en verſterkt.

Dat eene ingeſchaape Aandoenlykheid ons tot de bewustheid van Goed en Kwaad opleid, is zeker; doch het gaat even vast, dat dit Natuurlyk Gevoel door Rede kan aangekweekt, of door vooroordeel verdorven worden: en dat de voorſchriften van 't Geweeten dikwils herkomſtig zyn uit Gewoonte, die belaaden gaat met de ketenen van dwaaling. — Om, derhalven, verkeerde begrippen te weeren, moet de Ziel zich ontſlaan van alle vooroordeelen of verkeerdheden van 't Geweeten, en het bezef van Regt gronden op den hegten en onwrikbaaren grondſlag van Aandoenlykheid en Rede.

DAMON TREURIG, OVER HET AFZYN VAN ZYNE SILVIA.

Eene Alleenſpraak.

Hoe verkwikkelyk is het Zomerſaizoen. De mensch geniet de zagtſte aandoeningen, op het beſchouwen van ieder voorwerp, dat onder zyn gezigt komt. Die in den barren Wintertyd met kwellende ziekten worſtelden, en niet ter heiſtelinge konden komen, worden nu gekoesterd door de ſtraalen der verwarmende Zon. Elk mensch, elk dier, geniet thans de aangenaamſte vermaaken; alles lacht ons toe; alles ſchynt te herleeven. Een iegelyk plukt nu de vermaaken van 't hartſtreelende jaargetyde; op elks aangezigt ſtaat de vreugde als geſchilderd. Het goudgeel koorn golft in de Akkerlanden; het vee dartelt in de weiden; de wyde vlakten weêrgalmen van 't geluid van den vrolyken wildzang; de bosſchen ſchateren van duizenden van ſtemmen, die door de gevederde zangrei worden aangeheft. ——— De Harders dryven, met vermaak, hunne dartele Schaapjes, door de malſe klaverbeemden, en heffen een verrukkend veldlied, ter eere hunner Harderinnen aan, of zitten aangenaam met dezelve te kouten, onder eene digte en koele lommer. Maar voor my, arme *Damon*! is niets bekoorlyks, niets ſtreelt myne zinnen; het aangenaame byzyn van myne *Silvia* moet ik miſſen; wat voorwerp zou my nu aandoen? Welke vermaaken zouden myn hart ſtreelen? Niets voorwaar! het byzyn van myne lieve *Silvia* kan my alleen in verrukkingen verveeren; dan is elk voorwerp my aangenaam; dan ſchynt my alles toe te laggen; dan geniet ik de zoetſte vermaaken: maar nu zy weg is, komt my alles akelig en ſomber voor.

Ach *Silvia*! hebt ge my dan vergeeten? Neen, de droefheid doet my zulk eene taal voeren. Mogelyk is zy digt by my.... dan neen: zy is 'er niet. Mogelyk is zy dieper het land ingetrokken. Mogelyk is zy ver van my af.... mogelyk.... Doch waarom vertoeft gy zoo lang? waarom laat gy my in zulke bekommeringen? Ach! als ik nog herdenk dien wreeden ſtond, wanneer wy elkander vaarwel moesten zeggen! met hoe veel tederheid, met hoe veele aandoeningen, geſchiedde zulks, even als of wy voor eeuwig van elkander geſcheiden wierden. Hoe hartbreekend was dit vaarwel! Duizend kusjes drukte ik op dat pas, op uwe malſe koontjes, met eene verrukkende tederheid. Ach! gy drukte my, op uwe beurt, tegens uwe bygende borst, en gy kost u niet langer wederhouden van my, in vergelding, voor de eerſte maal, eene zagte kus te geeven. Gelyk klimop zig ſtrengelt om de bast van eenen Olm, alzo waren onze armen in een; onze zielen gevoelden de tederſte verbinding, als of ze met zyde ſnoeren aan elkander gebonden waren. Duizend en duizend hartbreekende ſnikken beletten onze woorden uit te ſpreeken, duizend afgebroken

ken liefdebetuigingen ſpraken wy elkander toe; brakke traantjes biggelden, uit uwe bekoorelyke oogen, over uwe roozenverwige kaaken. Toen kost gy niet langer verbergen, dat ik aan u niet onverſchillig was. Gy ſnikte, en drukte myne hand, onder dat ſnikken, op de tederſte wyze; welk een ontroering verwekte dit in mynen kloppenden boezem! ——— Myn gezigt wierd eene ſpringende fontein van zilte traanen, die zig, al biggelende, langs myne wangen, met de uwen vereenigden. ——— Maar, helaas! ik moest u verlaaten; wy moesten ſcheiden! onze vast in een geſtrengelde armen moesten, ja met geweld, los gebroken worden! Hoe lang zag ik u agter na! ——— hoe menigmaal zaagt gy nog naar my om! hoe menigmaal knikte gy my toe! en ik, al ſnikkende, zeide u duizend en duizendmaal het laatſte.... ach! het laatſte vaarwel.... ik zag u niet meer!

Dat de bergen nu wedergalmen van myne klagten! ——— dat myne ſtem door de wyde vlakten verſpreid worde, tot dat zy in de ooren van myne *Silvia* kome; op dat zy hooren moge de klagten die ik in haar afzyn uitroepe. Ach! waarom vertoeft gy zoo lang! hebt gy dan zelve geene begeerte naar deze ſtreek? Kan u de getrouwe *Damon* onverſchillig zyn? Hebt gy dan geene begeerte om hem weder te zien, hem, die reikhalzende uitziet naar zyne *Silvia*; om u met verrukking in zyne liefdearmen te drukken; die, door droefheid benard, over het afweezen van zyne Harderin, onophoudelyk zit te treuren? kan dit alles u nog niet beweegen, om te rug te komen? Maar, helaas! wat zeg ik? het zal mogelyk uwe ſchuld niet zyn. ——— Neen, ik weet het, eene wreede noodzaakelykheid wederhoud u, en belet u te komen.

Eenzaame bosſchen, deelt in myne klagten! gevederde bende zingt met my een treurgezang! Lugtige Zephirs, draagt myne droevige toonen, op uwe vlugge wiekjes, tot in de ooren van myne *Silvia*, op dat zy niet langer vertoere, op dat zy zig ten ſpoedigſte naar my toe begeeve! Treurt met my, alle gy bloempjes, laat uwe blaadjes droevig nederhangen! treurt met my!.... Dan zagt.... wat hoor ik?.... 't lykt een mensch te weezen.... 't is of iemand.... 't is.... ach! bedriegelyke Zephirs, ik dagt dat myne *Silvia* kwam; maar, helaas! het is het geritſel van de kraakende rietjes, daar gy door heenen dartelt. Dat de hemel deele in myne klagten! dat de Zon zig agter een gordyn van dikke wolken verſchuile! dat alles met my treure! Myne *Silvia*, de wensch van myn hart, myne bekoorelyke *Silvia*, gy zyt weg! myne *Silvia*, gy, die zoo veele aanloklykheden bezit, welke my in duizend verrukkingen wegvoeren; gy, die de ſchoonſte van alle de Harderinnen zyt, uwe gedaante zweeft my geduurig voor den geest; uwe aanlokkende gedaante, die gelyk is aan de ſchoonſte bloem, welke een gantſchen tuin verciert; die uitſchittert als een Paauw onder de Vogelen! Uw blanke vel is gelyk aan de zuivere Sneeuw, gevallen op de Velden in 't midden van den kilkouden Winter. Geheel zyt gy aanminnig! Ach, mogte

zien, dat myne *Silvia* wederkwame! ach, wanneer!... ach, hoe lang!.... wie weet hoe lang 't zal duuren!.... ik hoor wederom een zagt geſtommel.... van agter dat boschje.... daar, by giuſtchen boom.... zagt.... zwygt.... myne *Silvia*.... zy is het!.... neen, ik ben wederom misleid; het is het ſpeelend windje, dat met my ſchynt te ſpotten, terwyl het, door de takken der boomen dartelende, derzelver bladeren zagtjes doet ſchommelen.

Dat de tyd tog haast kome, dat myne *Silvia* by my zy Dartelende Zephirs bedriegt my niet meer! laat liever myne klagten op uwe vlugge wiekjes dryven, en brengt dezelven to in de ooren van myne *Silvia*; dan zal ik my zoeken ſtil te houden, en met geduld den tyd te gemoete zien, wanneer myne *Silvia* komen zal.

G.

BRIEF VAN ARMIDA AMAZONE, aan de Uitgeevers der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen,

OVER DE MANLYKE DWINGLANDY.

Wy geeven den volgenden Brief uit, niet als een ſtuk van grondige redeneering, maar als eene boertery, welke den zulken bevallen kan, die niet ongaarne al lachende zekere waarheden gezegd zien.

MYN HEEREN!

Moogiyk zult gy het beſchouwen als een' ſtap van wederſpnigheid, dat ik my verzetten durve tegens eene byna door de heele Wereld, en ook in ons Land, vastgeſtelde order. In w wil evenwel van deze gewoone denkwyze, verſtout ik my, openlyk te ſtellen, tegens eene zaak, welke my zeer onbillhard en onweetig voorkomt. Schoon ik maar eene vrouw ben ik nogthans zulk eene Voorſtandſter der Vryheid, dat ik zendmaal liever in *Washington's* Leger honger en gebrek te l en honderd dooden te ſterven, verkiezen zoude, dan my m kunnen verbeelden, dat ik niet vry was. De naam van Vryl my zo zoet, dat niets daarby haalen kan; en het denkbeeld onder eens anders heerſchappy te ſtaan, is my zo yslyk, dat lyk de ſtrengſte ſlaverny, indien ik my ſlegts mogt verbvry te wezen, niets daarby haalen, en my het grootſte h te bedenken was, wezen zou.

By zulk eene denkwyze, myne Heeren, moet het vreemd voorkomen, dat ik eene doodlyke vyandin ben heerſchappy, welke zig de Mannen over de Vrouwen aar

en dat ik alle myne poogingen aanwende, om aan die heerſchappy op eens den bodem in te ſlaan.

Met de daad, myne Heeren, heb ik my reeds van overlang aan de heerſchappy van mynen Man onttrokken. En daar andere Vrouwen, haare Mannen, op het voorbeeld van Moeder *Sara*, niet ſlegts *Heere* noemen, maar hen ook voor haare Heeren erkennen, en zich door die Heeren laaten regeeren; heb ik het voorbeeld van die braave Moeder, ſtipter, en meer overeenkomſtig myner denkwyze, gevolgd. Ik heb naamlyk getoond, dat, hoe zeer ik voor 't uiterlyke, even als zy, mynen Man, volgens het gebruik, helaas! voor mynen Heer erkende; ik nogthans, even als zy, het bewind der zaaken aan my wist te houden, en *Hagar* met haaren Zoon, dat is, den wil en de begeerte van mynen Man, den huize uit te dryven.

Ik heb, van het uur af, dat ik voor den predikſtoel, (ik moest, meer poëtisch, zeggen, *voor 't Echtaltaar*,) de trouw van mynen Man ontvangen had, my in 't bezit geſteld van de heerſchappy; en my, tot op dit oogenblik toe, in die heerſchappy gehandhaafd.

En, myne Heeren, zouden de plegtigheden van het huwlyk, met het geen daar op gevolgd is, my van natuur hebben doen veranderen? Tot het oogenblik toe, dat ik op het Formulier van den Echt, door eene nyging, *ja* geantwoord hebbe, ben ik altoos geweest de volſtrekte Gebiederes over mynen Man. Hy was my, zedert zyne vryery, niet genaderd, dan met de diepſte onderdaanigheid. Hoe menigmaalen heb ik hem niet aan myne voeten gezien! Wat gebeden heeft hy my niet gedaan! Hoe heeft hy my niet voor zyne Prinſes; wat zeg ik? voor zyne Godin, van wier uitſpraak, wil en grilligheid, zyn geluk afhing, erkend! Hy vloog op myne bevelen, als de geringſte ſlaaf op die van zynen meester. Zoude ik nu, om dat men my, uit zeker boek, iets heeft voorgelezen, en dat ik met mynen Bruidegom te bedde ben gegaan, eene gunst, waarom hy my zo onderdaanig had geſmeekt, alle myne regten kwyt zyn geraakt; en van eene Prinſes eene ſlaavin, van eene Godin eene dienſtmeid, zyn geworden? Neen, myne Heeren, men mag zekere artikels uit het Huwlyks formulier aanhaalen, en daar uit myne onderwerping aan mynen Man, als een ſtuk waaraan ik my vrywillig onderworpen hebbe, willen bewyzen, ik lach daar wat mede; en leg die artikelen uit, even zo als de Mogendheden de Tractaaten doen, overeenkomſtig myne belangen en oogmerken. Ik weet den geest van de letter te onderſcheiden; en daar de letter my aan de heerſchappy van mynen Man onderwerpt, geeft my de geest daar van de heerſchappy over hem in handen. Niemant immers, myne Heeren, kan geagt worden, by eenige overeenkomst, zyn eigen nadeel gezogt te hebben. Hoe kan dan eene Vrouw geagt worden, by haar Huwlyk, te hebben afgezien van die heerſchappy, welke de natuur haar over de Mannen gegeeven heeft. Eene heerſchappy, welke

het geheele manlyke geſlagt, in ons beſchaafd Werelddeel, ten minſten. (en van woeste Volken, die naauwlyks menſchen zyn, willen wy niet ſpreeken,) erkend heeft. Neen; deeze tyranniſche woorden: *Gy Vrouwe, gy zult uwen wetlyken Manne gehoorzaam zyn in alle dingen, als uwen Heere*, zyn door de Mannen in het Formulier gezet, om dat het de Mannen gemaakt hebben. Hadden het de Vrouwen gemaakt, het zoude geweest zyn: *Gy Man, gy zult uwer wetlyke Vrouwe gehoorzaam zyn in alle dingen, als uwer Vorſtinne, uwer Godinne.* Nu luiden de woorden anders; maar ik, en alle Vrouwen, die moed hebben, leggen die uit, overeenkomſtig met de natuur der zaake, zo, dat de Vrouw wel voor 't uiterlyke, daar het gebruik het zo wil, haaren Man eeren moet, doch, daarom niet ophoudt, meesteres te blyven, even gelyk zy vóór het huwlyk geweest is. De toeſtemming, by het trouwen gegeeven, wil niets zeggen; dewyl wy zonder die niet trouwen konden; dus is die toeſtemming als afgedwongen of *ſubreptief* verkregen, des wy onder geene verpligting zyn, om 'er ons aan te houden.

Evenwel, zal men zeggen, hier uit zelfs, dat de Mannen de opſtellers zyn van 't Huwlyks formulier, blykt, dat hun de heerſchappy toebehoort. Maar, hier tegens heb ik vry wat in te brengen. Op zyn hoogſte blykt daaruit, dat zig de Mans de heerſchappy aanmatigen, doch geenzins, dat die hun toebehoort. Aanmatiging is geen regt; overmagt geeft wettige heerſchappy. Om dat de natuur den Mannen grovere ſpieren en meer lichaamsſterkte gegeeven heeft, volgt daaruit, dat zy regt over ons Vrouwen hebben? Dan volgt ook, dat de Spanjaarden regt over de Amerikaanen hadden; om dat de eerſten vuurwapenen bezaten, waarmede zy de laatſten doodſchooten. Integendeel, daaruit, dat de Mannen ſterker van lichaam zyn dan de Vrouwen, volgt veeleer, dunkt my, dat zy geſchapen zyn om ons te dienen, voor ons te werken, te vegten, enz. even als uit de grootere ſterkte van het Paard of den Os boven den Mensch volgt, dat deze Dieren geſchapen zyn tot onzen dienst; en om door ons tot die einden gebruikt te worden, tot dewelken het ons goeddunken mag ze te gebruiken.

Zeker, myne Heeren, my dunkt het kan niet anders wezen, dan een misbruik dier grootere kragten, welken de Mans gemeenlyk boven de Vrouwen bezitten, dat hun de heerſchappy over ons gegeeven heeft. De eerſte Man behoefde maar zynen eigenzinnigen wil by zyne Vrouw met geweld door te dryven, om ſtraks, aan zyne nakomelingen, een voorbeeld van zulk eene aanmatiging te geeven. En, gelyk de mensch genegen is tot het maaken van zulk een gebruik van zyne kragten, als meest met zyne neigingen overeenkomt, wierd dit wetlooze voorbeeld door alle zyne manlyke nakomelingen gevolgd, zonder de minſte bedenking, of zodanig een gedrag billyk dan onbillyk ware.

In waarheid, myne Heeren, wat anders dan geweld en overmagt

kon

on de heerſchappy der Mannen vestigen? Zyn zy verſtandiger, yzer, deugdzaamer dan wy? Ik bid u, myne goede Heeren, at dwaasheden zouden 'er kunnen geſchieden, indien de Vrou- en de Wereld regeerden, die nu niet geſchieden? Wat grootere waasheid kon de mensch begaan, dan dat de een den ander onbe- hroomd dood ſlaat, en zig voor een' des te grooter man houdt, armaate hy meer menſchen heeft omgebragt? Men mag op de waasheden en kinderagtigheden der Vrouwen ſmaalen zo veel en wil; en onzen opſchik, onze ſnapagtigheid, en wat zottig- eden men verder den Vrouwen moge te last leggen, belachen; at komt dat alles by de dwaasheid der Mannen, die naar den ryd haasten, als naar een feest; en zig des te meerder vereerd ten, naar dat zy grooter kans hebben om naar de andere wereld erzonden te worden!

De Mannen, evenwel, zult gy zeggen, hebben meerder kun- igheden dan de Vrouwen, en zyn dus geſchikter tot eene wy- e beſtiering der zaaken. Doch, van waar komt hun die meer- ere kennis? Zeker, niet van de natuur, maar van de opvoe- ing. Dat men ons van de jeugd af dom houdt, is onze ſchuld iet, maar wel die der Mannen; die zekerlyk onze verſtands- ermogens met voordagt onderdrukken, om de heerſchappy over ns te behouden; even gelyk de Turken de Grieken uitmer- elen, en in de laagte doen blyven, op dat zy zig niet tegens m verzetten mogen. Maar wat al Vrouwen zyn 'er niet, die de weetenſchappen hebben uitgemunt! en wat al groote Vor- innen, welken in den rang der grootſte Mannen verdienen ge- aatst te worden. Het ſta my vry my van dit denkbeeld van OLTAIRE te bedienen, die zynen Held in de *Henriade* tot Ko- ingin *Elizabeth* doet zeggen:

Le Ciel, qui vous forma pour régir des états,
Vous fait ſervir d'exemple à tous, tant que nous ſommes,
Et l'Europe vous compte au rang des plus grands hommes.

En wat de deugd betreft, geen redelyk mensch zal bewee- n, dat het vrouwlyke geſlagt daar in voor het manlyke wykt. en minſten hy, die zulks beweerde, zou de duidlykſte ondervinding gen zig hebben; daar het zeker is, dat de meeste ondeugden er Vrouwen aan die der Mannen zyn toe te ſchryven. De lans immers zyn den meesten tyd de verleiders, de Vrouwen e verleidden. En wat zyn de ondeugden der Vrouwen, in ver- elyking met die der Mannen! Dwaasheden, welken meer be- otting, dan eene ernſtige beſtraffing, verdienen. Beleedig eene rouw, wat hebt gy te wagten? Klagten, traanen, kwaadſpree- n, zie daar de wraak welke wy pleegen te oeffenen. Maar

de Mannen! wat bloedſtortingen zyn uit hunnen toorn niet te vreezen? Gelukkig zeker ware het menschdom, indien het door de Vrouwen geregeerd wierd; welken zekerlyk te zagtaartig wezen zouden, om, ter voldoening eener ydele roemzugt, de wereld in bloed te dompelen.

Het gezag der Mannen over de Vrouwen, deeze zo genoemde *maritaale magt*, is derhalve niets anders dan eene *uſurpatie*. Verwonder u niet, myne Heeren, eene Vrouw zulke regtsgeleerde uitdrukkingen te zien gebruiken. Zo dra ik het plan geformeerd had, van meer te zyn dan eene ſlaavin, tot onderwerping geſchapen, heb ik my toegelegd om kundigheden te verkrygen, welken noodig waren voor een mensch dat gebieden wilde. Indien nu deeze *maritaale magt* niet anders dan eene *uſurpatie* zy, en alleen op overmagt ſteunt, is geene Vrouw, welke in verſtandlyke vermogens haaren Man te boven gaat, verpligt zig aan zyn gebied te onderwerpen. Ieder moet zig dan in 't bezit van dat gezag ſtellen, 't welk hy kans ziet te verwerven. Gebieden zulke Mannen over hunne Vrouwen, die meer vermogens dan hunne Vrouwen bezitten, uit hoofde van hunne grootere vermogens; Vrouwen, welken boven haare Mans zyn, hebben even het zelfde regt, om zig van haare meerderheid te bedienen, en over haare Mans te gebieden. De vastgeſtelde burgerlyke wetten geeven den Mannen zekere magt boven de Vrouwen, om dat die wetten door Mans gemaakt zyn; en ik zie geene kans om vooreerst nog die wetten veranderd te krygen; met den tyd zal dit mooglyk nog wel komen; indien de Vrouwen zig maar toeleggen op het verkrygen van meerdere kundigheden, en voortaan hunnen Dogteren eene andere opvoeding geeven, dan tot nog toe gedaan is. Wat leeren de meisjes in de huishoudens voorheen? Breijen, naaijen, de wasch opdoen en kooken. Dit was goed om dienstmeiden, alleen geſchikt om het huishouden van myn Heer den Man op te houden, hem tot zyn plaizier en voortplanting van het geſlag te dienen. Dat zulke Vrouwen gehoorzaamen; zy hebben niets anders geleerd. Maar zo kan het niet gaan met Vrouwen van eene meer verhevene opvoeding, die zig boven den laagen kring van het burgerlyke beweegen; en zo gaat het ook niet meer, gelyk de ondervinding reeds bewyst. Wat eene omwenteling, myne Heeren in de leevenswyze onzer aanzienlyke Dames, ja, zelfs in die der minaanzienlyken! In plaats van Speelpoppen haarer Heeren Mannen te zyn, doen zy zig gelden; houden haar byzonder gevolg, zien haar byzonder gezelſchap, en hebben, in weerwil van 't kwaadaartig geſnap van 't onkundige gemeen, en de haatlyke verdenkingen haarer van jaloersheid woedende Mannen, haare byzondere Vrienden, die meer of min in haare gunstbewyzen deelen; naar maate dat haare onafhanglyke goedwilligheid meer of min door *hun* verdiend wordt.

Uit deze leevenswyze voorſpel ik eene geheele omwenteling in

in de wereld, welke, indien zy al niet ten beste der maatſchappy ſtrekt, ten minſten de eigenliefde van alle Vrouwen van eenen hoogen geest vleit, en wel byzonderlyk die van,

MYNE HEEREN,

UWE LEEZERES,

ARMIDA AMAZONE.

O. O.

DE GESTRAFTE GEMAAKTHEID.

Eene Geſchiedenis.

De Heer H.... verſtondt weinig of geen *Fransch*; doch hier en daar hadt hy eene en andere ſpreekwys opgedaan, welker betekenis hy kende, en die hy, zo veel mogelyk, te pas bragt. Op een Dorp woonende, boezemde zulks de lieden, met welken hy verkeerde, in, dat hy dier Taale magtig was; en hy liet ook geenzins na, hun in dien waan te bevestigen, en diets te maaken dat hy 'er zeer veel van hieldt. —— Geviel het eene enkele maal in een gezelſchap dat iemand iets in 't *Fransch* uitdrukte, hy lachte en knikte den Spreeker toe, ſchoon hy 'er geen enkel woord van verſtondt; dus hieldt hy zyne eer, van *Fransch* te kennen, ſtaande. —— Doch, op zekeren maaltyd, waar op de Predikant van het Dorp was, zei deeze, ten zynen gevalle, 'er een Franſche ſpreekwys ondermengende: *Monſieur, je trouve ce pudding extremement bon!* Deeze ſpreekwys ſtondt niet in het Woordenboek van den Heer H.... en hy vatte de meening in geenen deele. Nogthans knikte hy den Domine toe, op zyne gewoone wyze, wanneer hy *Fransch* hoorde. Maar iemand, naast hem zittende, getroffen door den toon, op welke die ſpreekwyze in 't *Fransch* geuit was, en geen *Fransch* in 't geheel verſtaande, verzogt hem, dit zeggen te willen verduitſchen. De Heer H.... ſtondt bedremmeld; en, na eene wyl bedenkens, verklaarde hy, dat de wyze van uitdrukking zo kiesch, en zo wonder naar het *Franſche* Taaleigen geſchikt, was, dat dezelve niet in 't *Neerduitsch* kon overgebragt worden, zonder een groot gedeelte van de oorſpronglyke fraaiheid en geestigheid te verliezen.

DE

DE HELD.

Gascon vol heldenmoed, en die zoo vaak liet blyken,
Dat hy niet wiste van bezwyken;
Waardoor? door heldendaên? ô neen! flegts door zyn' mond,
Wyl al zyn dapperheid in fnoeven flegts beſtond.
Gascon zwetst wat te ſterk: ſtraks komt men hem uitdaagen;
Wat zou hy doen? hy moest het kansje waagen,
En beevend, door zyn heldenmoed,
Ging hy ter plaatſe aan hem beſcheiden;
Een Vriend alleen kwam hem geleiden.
Op 't zien van zyn party verſteef bykans zyn bloed:
Dees trok terſtond van leêr; Gascon gezwind aan 't loopen;
Zyn Vriend, die niet, dan wondren, kon verhoopen
Van zyne dapperheid, riep ſtraks: Verdedig U,
Keer om!.., Gy vlugt... ô Schand! keer om! waar wilt gy heenen?
Waar is uw heldenmoed en dapperheid dan nu?
Het antwoord was terſtond: Die ſteekt thans in myn beenen.

J. D. K. Ph. z.

IN

INSULAM ST. EUSTATIUM,

A RODNEO

CAPTAM ET DIREPTAM.

Quam durae cædis; atri quæ nuncia belli
Pertulit ad nostros turbida fama lares!
Insula deſtructa est, pulſi captique coloni,
Omnia Rodneji perfida dextra rapit;
Crullius occubuit, Batavae virtutis imago,
Pro rostro pugnans occidit Ille ſuo.
Magne vir at gaude! Heros lætare ſepulte!
Placabit manes ira Batava tuos!
Jam nunc perjuram ſervet contundere gentem,
Ut fugiat turpi in ſua lustra pede.

M. V. T.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, MAI, 1781.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 0-1	54	Stil		o. h. wolk.
	— 0-6	63½	NNW	2	betrokk.
	— 1-4	53	NtW	1	———
2	— 1-6	50	NNW	2	donker
	— 1-7	60	NtW	2	betr.
	— 1-7	49	N	0	omt. helder
3	— 1-7	49	NNO	0	betr. o.held.
	— 1-6	59½	NOoN	2	omt. helder
	— 1-3	50	N	0	———
4	— 0-7	47	NtW	2	damp.wolk.
	— 0-2	57½	NNW	3	z. b. iets R.
	28. 11-9	46	N	5	zeer betr.
5	— 11-3	46½	———	6	——— Rb.
	29. 0-0	53	———	9	———
	— 1-9	44*	———	8	omt. helder
6	— 2-5	46	———	4	zeer betr.
	— 2-7	53½	NtW	4	——— Rb.
	— 2-6	44½	N	4	wolkig
7	— 2-7	45	NtO	2	iets R. z. b.
	— 2-9	51	NOtN	4	donker
	— 2-6	44*	NNO	4	———z.betr.
8	— 1-6	44*	OZO	3	wein. wolk.
	— 0-0	53	ONO	4	helder
	28. 10-6	46	O	2	wat betr.
9	— 9-2	48	———	2	——— ———
	— 9-2	55	NNO	4	omt. helder
	— 9-5	44*	———	4	helder
10	— 8-7	48½	NO	4	omt. helder
	— 8-3*	65½	O	4	——— ———
	— 8-4	59	OZO	4	z. betr.
11	— 8-8	58½	Z	2	R. z. betr.
	— 10-3	65	W	4	donker
	— 11-6	54½	———	2	omt. helder
12	29. 1-6	57	WtN	2	——— damp.
	— 2-5	69	NW	0	———
	— 1-9	59	OZO	2	———
13	— 0-5	61½	Z	0	helder
	— 0-4	74½	NW	2	o. h. zw. w.
	— 0-6	61	NO	5	wolkig WL.
14	28. 11-7	63½	O	2	betr. iets R.
	— 11-7	78*	W	0	———
	— 11-7	65	Stil		——— WL.
15	— 11-9	56	NNO	4	R. donk.
	29. 0-2	70½	NO	2.4	betr.
	— 0-4	57½	———	4	———
16	— 0-7	58	———	4	donk. damp.
	— 0-9	72	Stil		omt. helder
	— 1-3	57	N	4	wolk. o. h.
17	29. 1-6	58	NtO	2	zeer betr
	— 1-6	69	NON	2	zw. wol
	— 1-6	60	———	4	o. h. wol
18	— 1-2	56	O	5	donker
	— 0-6	67	———	3	z. betr.
	— 0-1	64	N	1	———
19	28. 11-9	63½	NtO	2	helder
	— 11-9	74	NO	1	wolk. o.l
	— 11-4	61	NNO	3	wat betr
20	— 11-0	61	N	2	zw. R.W
	— 11-3	64½	———	4	stofreg.
	29. 1-5	53½	NNW	2	donker
21	— 1-5	54	NtO	1	———
	— 2-1	64	NNO	2	o held.w
	— 3-0	53	———	4	———
22	— 4-0	52½	———	6	donker
	— 4-3	58	———	7	z. b. wol
	— 4-5	49½	NO	7	omt. hel
23	— 5-1	50	NNO	6	wolkig
	— 5-0	59	ONO	6.NO 8	helder
	— 5-2	50½	ONO	10	———
24	— 5-3	49	OtZ	3	——— o
	— 5-2	58	NO	6	———
	— 5-0	50	OtN	4	——— —
25	— 5-0	50½	OtZ	1	———wo
	— 4-3	59	OtN	2	——— om
	— 3-3	48	NO	3	———
26	— 3-1	52	———	1	——— —
	— 3-0	62	———	2	——— —
	— 2-8	51½	NNO	1	———
27	— 3-1	55	Z	0	———
	— 3-3	68	NNWoNOo		——— o
	— 3-5	54½	N	1	———
28	— 4-1	56½	Z	0	———
	— 4-2	70	NO	0	———
	— 4-0	57	Stil		———
29	— 3-8	61	———		———
	— 3-5	72	O	0	——— o
	— 2-7	63½	———	2	———
30	— 1-8	64	ZoNOo		———
	— 1-5	78*	Oo —	0	——— o
	— 1-5	66	OtN	2	———
31	— 1-6	67	O	3	——— o
	— 1-9	76½	———	5	———
	— 1-8	67½	NtO	0	——— o
	29. 1 41/56	57 62/86			2 7/18

In het uittrekſel der Waarneemingen van 1780.

						ſtaat	moet
Th: den 3 nam: 3½ u: 61.	bl:	173	R:	14		gewoon was	gewoo
17 —— 3 u: 70	—	176	middengetal der dooden in 80 w:			225	212 à
18 —— 3 u: 69½	—	183	laagſte Spiraal Th: in Aug:			60½ 59½	59½ 5(
20 —— 4 u: 58.	—	185	R:	13		zwaar	zwaa c

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

DE GODSDIENST, EEN VOORWERP VAN HET ALGEMEENE MENSCHENVERSTAND.

Zalig zyn de armen van geest, want hunner is het Koningryk der Hemelen.

MATTH. V: 3.

Dat vermogen der Ziel, waardoor zy haare denkbeelden van elkanderen kan onderſcheiden, of zig onderſcheiden voorſtellingen van de haar voorkomende dingen kan maaken, wordt het VERSTAND genoemd. Dit vermogen is vatbaar voor beoefſening; die bovenal daarin beſtaat, dat men zyne eigene denkbeelden dikwyls tot een voorwerp zyner beſchouwingen ſtelt, waardoor men de hebbelykheid verkrygt van afgetrokken te denken; en hierin is dat voornaamlyk gelegen, het geen men *een' wysgeerigen geest* noemt. Veele menſchen zien zulk een' wysgeerigen geest aan, als iets gantsch verſchillends, van het geen EEN NATUURLYK VERSTAND geheeten wordt, doch geheel ten onregte. Het natuurlyke verſtand is niets anders dan het vermogen, allen menſchen van gezonde harſenen eigen, om 't waare van het valſche te onderſcheiden, zonder dat het door het licht der Wysbegeerte of der Geleerdheid geoeffend zy. Dit natuurlyke verſtand (*) leidt den mensch in het gemeene leeven, en is de grondſlag van de Wysbegeerte; die, zonder hetzelve, niets anders is dan een ydel raaskallen. Sommige Wysgeeren, inderdaad al te ſcherpzinnig om met het overige van 't menschdom te denken, hebben het natuurlyke verſtand uit het oog verloren; en, niets willende aanneemen dan het geen zy volgens hunne regels betoogen konden, zyn zy daartoe gekomen, dat zy niets geloofden; waarvan ook het gevolg is geweest, dat zy van 't Volk voor gekken, en van de overige Wysgeeren voor

(*) *Senſus communis.*

voor dwaazen gehouden zyn geworden. Het natuurlyke verſtand oeffent zig omtrent alle die waarheden, die uit zulke denkbeelden beſtaan, welken de mensch alleen in het gemeene leeven verkrygen kan. Ook is het genoegzaam voor de daaglykſche bezigheden, waartoe wy geroepen worden; en, hetwelk tegenwoordig verſcheiden' Wysgeeren (*) hebben beginnen aan te merken, ook ter verkryging van die kundigheden, die voor 's menſchen geluk volſtrekt noodzaaklyk zyn; ik meen die beginſels van Godsdienst en Zedekunde, zonder welken wy, noch in dit, noch in het toekomende, leeven gelukkig kunnen worden. In die gedagten vertrouwen wy aan een groot getal van Leezers, en aan den Godsdienst zelven, nuttig te zullen weezen, wanneer wy dit eens kortlyk aanwyzen. Met dit oogmerk zullen wy de grondſlagen en hoofdwaarheden, zo van den Natuurlyken als van den Christlyken Godsdienst, in zulk een licht tragten voor te ſtellen, dat elk mensch, begaafd met zyne natuurlyke vermogens, ſchoon onvoorzien van eenige wysgeerige kundigheid, naar onze gedagte, zyne toeſtemming aan dezelven zal moeten geeven. Hierin toch is het kenmerk van die waarheden gelegen, dat elk mensch, zyner vermogens magtig, dezelven, zodra zy hem met behoorlyke klaarheid worden voorgeſteld, zonder de minſte zwarigheid aanneemt.

Wy beſtaan, veele wezens beſtaan nevens ons; wy beſchouwen eene geheele wereld, die ons omringt. Waarvandaan zyn wy, zyn alle die dingen? Zyn zy van eeuwigheid zo geweest, gelyk zy nu zyn? Dit is, ten minſten, met veelen, en byzonderlyk met ons en met de dieren, zo niet. Wy zyn van onze Ouders, en die hebben 't leeven weder van de hunnen ontvangen. Wy zien byna niets in de wereld ten voorſchyn komen, zonder te gelyk eene oorzaak te ontdekken, waaruit het voortkomt. Hebben dan de menſchen en de dieren zig van alle eeuwigheid voortgeplaut? Maar is het mooglyk zig eene reeks van voortteelingen voor te ſtellen, aan dewelke een begin ontbreekt? Dit zal men niet ligt doen kunnen. Veel waarſchynlyker is het dan, het welk ook door eene algemeene over-

(*) Vooral de Heeren REID in zyn *Inquiry into the human Mind, on the principles of common ſenſe*; OSWALD in zyn *Appeal to common ſenſe in behalf of Religion*; en BEATTIE in zyne *Verhandeling over de natuur en onveranderlykheid der Waarheid*.

overlevering, het geloof van 't gantſche menſchdom geworden is, dat 'er een Wezen zy, het welk de wereld, met al wat 'er in is, heeft voortgebragt. Wanneer men 't oog met oplettendheid gaan laat door de wereld, en let op de beweegingen van zon, maan en ſtarren, vindt men overal bewyzen van inzigten. Alles is aaneen verknogt; het eene ſtaat ten dienſte, om zo te ſpreeken, van het andere. Alle de deelen ſchynen één geheel uit te maaken. Alles kondigt ook de hoogſte wysheid aan. Zo alles van zig zelf was, dan zou 'er in 't geheel eene wysheid en inzigten zyn, die 'er niet zou zyn in de deelen; en alles zou eene ſtandvastige orde onderhouden, zonder dat 'er iets ware, dat die orde had vastgeſteld en ze bewaarde. Daar is dan een Wezen, dat dit alles heeft geſchapen. Maar dit Wezen moet van zig zelf zyn; anders zou de vraag weer gedaan moeten worden, waar het van daan is. Dat Wezen, van zig zelf zynde, moet dan eeuwig, zonder begin en einde; moet onafhanglyk; moet onveranderlyk; moet oneindig; moet volmaakt zyn. Was dat Wezen niet eeuwig, zo moest het zig zelf 't beſtaan gegeven hebben; maar hoe kon het zig zelf het beſtaan geeven, vóór dat het was? Heeft dat Wezen het beſtaan van zig zelf, zonder het beſtaan ooit ontvangen te hebben, dat is te zeggen, beſtaat het noodzaaklyk, en heeft het alles voortgebragt; zo kan het nergens van afhangen, maar alles hangt van het zelve af. Hangt het van niets af, is het noodzaaklyk, zo kan 'er niets by- of afgedaan worden; het blyft dan noodwendig zo als het is; het is dan onveranderlyk. En is dat Wezen noodzaaklyk, onafhanglyk, hangt alles van het zelve af, zo moet dat Wezen werklyk alle die eigenſchappen hebben, die het hebben kan; want het bevat den grond van alles wat 'er is; derhalve dat Wezen is oneindig, en gevolglyk volmaakt.

Maar dat Wezen is een leevend Wezen; een leevenloos Wezen kan niets voortbrengen. Ook is het een Wezen dat kragt heeft; een Wezen dat geene kragt heeft kan niets werken. Dat Wezen heeft ook verſtand. Het verſtand is eene eigenſchap, die 't ſchynt dat men niet wel van de volmaaktheid eens oneindigen Wezens kan afſcheiden. Daarenboven, de wereld draagt zo menigvuldige blyken van de wysheid haars Maakers, dat een geest, aandagtig op de ſchoonheid van het Wereldgebouw lettende, als gedwongen wordt, verrukt te ſtaan op het gezigt van de Wysheid van 't Opperwezen, dat hetzelve voortgebragt heeft.

Maar ſchryven wy het Opperwezen verſtand toe, dan

vy het ook eenen wil toekennen, waardoor het zig
tot het geen zyn verſtand zig als het beſte voorſtelt.
is, ten minſten naar het menſchlyke begrip, onaf-
aar van 't verſtand. En is het Opperwezen een lee-
Wezen, werkzaam, gelyk dit het kenmerk is van
evendig Wezen, uit een innerlyk beginſel, dan ee-
y een ander innerlyk beginſel veronderſtellen, dan
rywillige bepaaling, en gevolglyk eenen wil in 't Op-
ezen? Nu dat verſtand moet oneindig zyn, alles ken-
wat gekend kan worden; en als het oneindige ver-
d alles kent, dan moet zig de wil van 't Opperwezen,
der ooit mis te ſlaan, voor 't beſte bepaalen; ook is die
een volmaakte wil, en bygevolg onveranderlyk. Nu
lk een Wezen noemt men GOD; dan *'er is een God.*
Maar zo 'er een God is, die God is een Geest, en
antsch onſtoffelyk. Een Wezen, met verſtand en wil be-
gaafd, wordt, in onderſcheid van 't ſtoffelyke, een *Geest* ge-
noemd; om dat wy in de ſtof niets zien, dat overeenkomst
hebbe met denken, en vrywillig handelen. Daarenboven,
had God een lichaam; dat lichaam zou in zig zelf, gelyk
alle lichaamen, uitgebreid en deelbaar zyn. Was nu God
deelbaar, zo was het in zig zelf mooglyk, dat 'er een ſtuk
van 't geheel wierd afgenomen; doch dit ſtrydt regelregt
tegens de onveranderlykheid van 't Opperwezen. Is
God dan een onſtoffelyk Wezen, zo is 't geen wonder,
dat hy niet onder onze zinnen valt. Evenwel is hierin gee-
ne zwaarigheid gelegen. Wy gevoelen, dat 'er in ons iets
is dat denkt, en dat de oorzaak is van onze handelingen.
Maar dit iets, het geen wy onze *Ziel* noemen, valt niet
onder onze zinnen, en nogthans gelooven wy deszelfs be-
ſtaan. Waarom zouden wy dan het beſtaan van een onſtof-
lyk en onzigtbaar Opperwezen niet gelooven?

Maar zo God oneindig is, zo hy alles werkt, moet hy
alomtegenwoordig zyn, ten minſten met zyne invloeden.
Te werken, vooronderſtelt op die plaats te zyn, daar men
werkt. Hoe nu God, zonder uitgebreid te zyn, overal te-
genwoordig is, gaat onze begrippen te boven; doch, daa
het onze begrippen te boven gaat, kan men 'er ook de o
mooglykheid niet van aantoonen. Om de onmooglykhe
van eene ſtelling te doen zien, moet men eene ſtrydigh
aantoonen, tuſſchen de denkbeelden, die de ſtelling
maaken; dit nu is onmooglyk, ingevalle die ſtelling uit
ke deelen beſtaat, waarvan wy geen klaare denkbeelden
ben. Integendeel, daar zou eene tegenſtrydigheid zyn

ſchen deze twee denkbeelden, God werkt, en, daar God werkt, is hy niet tegenwoordig.

Doch zo 'er een God is, die God is een éénig God. Een éénig God te veronderſtellen, voldoet om reden te geeven van 't beſtaan van al het geſchapene; en men heeft geen den minſten grond om meer dan éénen God te veronderſtellen. Hoe veele Goden toch zal men dan onderſtellen? Voorwaar, daar is zo veel reden om 'er duizend, om 'er tien duizend, te veronderſtellen, als twee.

Maar, dat meer is, daar ligt eene tegenſtrydigheid in het denkbeeld van meer dan ééne Godheid. Vooronderſtel, dat 'er twee Goden zyn. Eéne Godheid voldoet om de wereld te ſcheppen en te onderhouden. Heeft nu de tweede God invloed op de wereld of niet? Zo neen, dan is de wereld onafhanglyk van hem, en gevolglyk is hy dat wezen niet, waarvan alles afhangt; dat is te zeggen, hy is geen God. Heeft hy invloed op de wereld, dan doet hy een noodloos werk, want de Godheid, in de eerſte plaatſe vooronderſteld, voldoet om de wereld te doen zyn het geen zy is. Maar het ſtrydt tegens het denkbeeld van eene volmaakte wysheid, een noodloos werk te doen. Dan zoude in dat geval de tweede Godheid geen volmaakt Wezen, geen God zyn. Gevolglyk, *daar is maar één God.*

Is 'er nu maar één God, en hangt alles van hem af, is de geheele wereld zyn gewrogt, zo is alles, wat 'er geſchiedt, een gevolg van zyne ſchikking. Hy is het dan, die ons geluk en rampen toezendt. Van hem dan alleen moeten wy alles goeds verwagten. En daar wy over 't geheel zo veele en zo groote vermaaken genieten; daar de wereld ons van alle kanten zo verruklyke ſchoonheden vertoont, die ons zo zoetlyk ſtreelen; daar wy in onzen boezem zelven, in de ſchatkamer onzer eigene gedagten, zo ryke bronwellen vinden van geluk, beſluiten wy, dat de Godheid het geluk van zyne Schepſelen bedoelt. Zeker, zo groote vermaaken zyn niet volſtrekt noodzaaklyk voor ons beſtaan: zy zyn dan bewyzen van Gods goedheid. Maar is God goed, is hy de oorzaak van al ons geluk; is hy te gelyk oneindig in wysheid en in magt; zo dryft onze natuur ons om hem te beminnen boven alles, en om verrukt te ſtaan in bewondering over zyne oneindige volmaaktheden.

Indien de alwyze goedheid het geluk des menſchen beoelt, zal zy zekerlyk gezorgd hebben, dat wy die kundigheden niet misten, welken tot ons geluk volſtrekt noodzaak-

zaaklyk zyn. Nu zyn 'er twee dingen, waaromtrent het van groot belang voor ons is onderrigt te wezen, naamlyk van onzen pligt, en van 't lot, dat wy te wagten hebben. Nopens het eerſte, onzen pligt naamlyk, heeft zekerlyk de wyze Schepper in ons hart zulke beginſels gelegd, welken ons in ons gedrag beſtieren konden. Hy heeft ons eene medegevoeligheid omtrent onzen naasten, eene neiging tot denzelven, en gevolglyk eene liefde tot het zeedlyke goed, gelyk als eenen afkeer van het zeedlyke kwaad, ingeſchapen. Daarby heeft hy ons de reden gegeeven, om die beginſels, naar den eisch der omſtandigheden, werkzaam te doen zyn. Maar wy zyn als bepaalde wezens aan dwaaling onderhevig, en ſtaan bloot, om door het geweld onzer driften vervoerd te worden, tegens dewelken wy eenen kragtdaadigeren teugel noodig hebben, dan alleen het koele vermogen der reden, welke dikwyls door de hartstogten belet wordt op verafgelegene gevolgen te zien. Uit dien hoofde zoude God voor den mensch op eene voortreflyke wyze gezorgd hebben, indien hy hem, door middel eener onmiddelyke openbaaring, als tot eenen eigenlyk gezegden Wetgeever wilde verſtrekken; en, door tuſſchenkomst van beloofde beloooningen en bedreigde ſtraffen, op de kragtdaadigſte wyze, tot een geregeld, en tot het algemeene welzyn ſtrekkend, gedrag dryven wilde, zonder het alleen te laaten aankomen op een goed of kwaad gebruik van zyne reden. En wat het tweede aangaat, 's menſchen toekomſtig lot, naamlyk; het is hem van 't hoogſte belang, te weeten, wat hem na den dood te wagten ſtaat; of hy op een leeven na dit leeven te hoopen hebbe, dan of met het lichaam alles dood is. Een ſtuk noodzaaklyk, niet alleen ter voldoening dier natuurlyke bekommerdheid, welke de mensch heeft omtrent het toekomende, maar ook om daar naar zyn gedrag in te rigten. Een ſtuk, evenwel, waaromtrent hem de reden niets met zekerheid kan leeren, en hy volſtrekt een godlyk onderwys noodig heeft; dewyl het van Gods wil en ſchikking afhangt, of de mensch eeuwig zal blyven beſtaan dan niet.

Dewyl nu de mensch omtrent deze ſtukken zo zeer eene Godlyke openbaaring noodig heeft; en het niet anders kan zyn, of God begeert ten ſterkſten het welzyn van 't menſchdom, is 'er alle grond om te veronderſtellen, ten minſten om het voor zeer waarſchynlyk te houden, dat God wezenlyk den mensch eene openbaaring hiervan zal geſchonken hebben. Maar

Maar heeft God den mensch eene openbaaring geſchonken, zyne wysheid zal dezelve met zodanige bewyzen vergezeld hebben, dat het bleeke, dat zy van God kwam. Zulke bewyzen nu zouden wonderwerken wezen; dat is te zeggen, zulke verſchynſelen, die van den gemeenen loop der natuur afwyken, en van niemant dan van eenen, die eene meer dan menschlyke magt bezit, kunnen voortkomen. Wanneer dan eenig mensch voorgeeft, eene openbaaring van Gods wege zynen natuurgenooten te hebben mede te deelen, en om dat voorgeeven te bevestigen, een ontwyffelbaar wonderwerk verrigt, is 'er geen twyffel aan, of het geen deze man leeraart, is eene openbaaring van Gods wege, wanneer het zodanige dingen bevat, welken het den mensch noodzaaklyk is te weeten.

Zulk eene openbaaring zal deze dingen nu zo duidlyk leeren, dat het natuurlyke verſtand voldoende zy, om dezelven te verſtaan, of anders was zy te vergeefs gegeven; ſchoon het niet onmooglyk is, dat zy eenige dingen bevatte, welken het vernuft niet ten vollen doorzien konne. Ook kan het gebeuren, dat in de Schriften, welken zulk eene openbaaring behelzen, na eenige eeuwen geſchreven te zyn geweest, by verloop van tyden en verandering van denkensen leevenswyze, eenige duisterheid te vinden zy. Het geen klaar was voor menſchen, die andere zeden en begrippen hadden, kan voor ons, na zo veele eeuwen, duister zyn. Maar dit moeten wy niet als eenen grond tegens de openbaaring beſchouwen; het geen ons van nut is te verſtaan, zullen wy daar ongetwyffeld duidlyk genoeg vinden.

Dat 'er nu zulk eene openbaaring is, en dat men die in de boeken, die wy, Christenen, de Heilige Schrift noemen, en als Godlyk eeren, te vinden is, weeten wy door eene onafgebrokene overlevering. Menſchen, die voor zeventien honderd jaaren leefden, hebben de wonderwerken gezien, die geſchiedden, om de leer, in die boeken bevat, te bewyzen; en die wonderwerken hebben op hun gemoed eene zo kragtige overtuiging gewrogt, dat zy hun leeven rustig hebben opgeofferd, veel liever dan niet openlyk die leer te blyven aankleeven. Sedert zyn die boeken ons overhandreikt, als behelzende het geen mannen, met godlyke openbaaringen begunſtigd, geleerd hebben; en alle de eeuwen, tot nu toe verloopen, zyn oplettend geweest, dat die boeken noch verdonkerd, nog vervalscht wierden. Dus is 'er alle grond om die boeken aan te neemen, als behelzende eene godlyke openbaaring.

[illegible] les wat we van Gods natuur
[illegible] ten ons van onzen pligt, be-
[illegible] ren boven alles, en onzen naas-
[illegible] leeren ons ook ons toekomſtig lot.
[illegible] onze ziel niet alleen by de dood
[illegible] onze lichaamen eens zullen herlee-
[illegible] derom te ſterven, en dat wy dan de
[illegible] van onze daaden te wagten hebben. Be-
[illegible] vinden wy in deze boeken een allervol-
[illegible] ſchrift van Zedenkunde, ons gegeven door Jezus
[illegible] niet alleen dat voorſchrift in alle volmaakt-
[illegible], en ons dus een volmaakt voorbeeld van
[illegible], maar ons tevens eene onfeilbaare verzeke-
[illegible] heeft, van Gods bereidvaardigheid, om ons,
[illegible] een opregt berouw van onze misdaaden hebben,
[illegible] krachten arbeiden om ons te verbeteren, onze
[illegible] te vergeeven; en, in weerwil van onze ſteeds
[illegible] zwakheden, ons eene volmaakte zaligheid na
[illegible] te ſchenken. Deze Jezus was, volgens die boe-
[illegible] ter dan alle vroegere Profeeten, en dan alle men-
[illegible]. Hy was een Godlyk perſoon, één met God, en
[illegible] met regt den naam van *Gods Zoon*. Niettegenſtaande
[illegible] zyne uitnemendheid, heeft hy zig ten diepſte verne-
derd, en zigzelven, vrywillig, als een zoenoffer voor de
zonden der menſchen, laaten ſlagten; door zig te onderwer-
pen aan het onregtvaardige doodvonnis, 't welk hem de
haat zyner landgenooten deed ondergaan; aan wier vervol-
gingen hy duidlyke blyken had gegeeven, dat hy zig, indien
hy wilde, gemaklyk had kunnen onttrekken. Na zynen
dood heeft God hem opgewekt, en eindlyk ten hemel doen
opvaaren, tot een onwederzeglyk bewys van de Godlyk-
heid zyner zending, de onfeilbaarheid zyner leer, en de
genoegzaamheid zyner verrigtingen. Hier door zyn wy
verzekerd, dat wy den dood van Christus gerustlyk mogen
beſchouwen als eene volkomene verzoening onzer zonden;
en zonder bekommering mogen ſtaat maaken op eene eeuwi-
ge zaligheid; mits dat wy ons bevlytigen, om ſteeds vol-
maakter te leeven naar de voorſchriften van dezen Zaligmaa-
ker, en dus door ons gedrag te betoonen, dat wy aan zyne
leer geloof geeven; waardoor wy aan het eenige vereiſchte
voldoen, 't welk hy van ons gevorderd heeft, om deel
te hebben aan zyne verdienſten, naamlyk, dat wy, in hem,
gelooven zouden,

Na

Na zynen dood heeft Jesus, volgens onze heilige Schriften, zynen Geest gegeven aan zyne Apostelen, welke hen in alle waarheid geleid, en hun zodanige zaaken geopenbaard heeft, als noodzaaklyk waren, dat zy aan het menschdom mededeelden. En gevolglyk behooren wy hunne Leer als eene Godlyke Leer, en hunne Schriften als onfeilbaar, aan te merken en te eerbiedigen.

Zie daar de voornaamste waarheden, zo van den Natuurlyken als Christlyken Godsdienst, op zulk eene wyze voorgesteld, dat wy vertrouwen, dat elk mensch van gezonde harsenen ze begrypen zal; en dat alle Christenen, van welke gezinte ook, ze als waaragtig toestaan zullen; dewyl wy met voordagt alleen dat hebben voorgedraagen, het geen wy wezenlyk, als tot den Godsdienst behoorende, aanzien; terwyl wy de verdere navorschingen en andere bepaalingen aan de Schoolen der Godgeleerdheid overlaaten.

Wanneer nu het natuurlyk verstand deze waarheden aanneemt, en een mensch het geluk heeft van door de Goddelyke genade in zulke omstandigheden geplaatst te wezen, dat hy op dezelven aandagtig gemaakt en bepaald worde, zo dat zy eene behoorlyke levendigheid in zyne denkbeelden krygen, kan het niet misen, of zy moeten in hem die vereischten voortbrengen, welken onze Heilige Schryvers opgeeven, als de kenmerken van hem, die in den staat van genade zyn, te weeten, het geloof, de hoop en de liefde. Daar hy alle deze waarheden toestemt, heeft hy het Geloof, het welk *een vaste grond is van dingen die men niet ziet.* Daar de zaligheid beloofd wordt aan die geenen welken gelooven, en naar de heiligmaaking staan, heeft hy reden om op de zaligheid te hoopen. En daar hy de oneindiglyk volmaakte Godheid beschouwt als den oorsprong van al zyn geluk, dewelke hem reeds in deze wereld zo groote genoegten doet ondervinden; die hem door het vermaak tot zyn geluk wil trekken; die alleen den mensch wetten voorschryft om hem door dezelven gelukkig te maaken; die hem, niettegenstaande zyne zonden en gruwelen, wil redden en verlosen; die ten dien einde zig op eene zo wonderbaare wyze aan de wereld wil openbaaren; is het onmooglyk, of hy moet, zyne aandagt op zo heuglyke voorstellingen vestigende, met eene kragtige vervoering van vreugde worden aangedaan. Het beschouwen van dien God, in zyne onnaspoorbaare Wysheid, waardoor hy alles weet en alles regelt; in zyne

neen. Op verſcheiden plaatzen in ons Vaderland heeft men eer minder dan meer Predikbeurten. Men predikt, over 't algemeen, (dat te pryzen is,) beknopter en korter. De hulpmiddels, tot het opſtellen van weldoorwerkte Predicatien, zyn vooral niet minder, veeleer menigvuldiger, en gereeder by de hand. Ook zyn de hedendaagſche predikwyzen, van welken ſmaak ook, inderdaad niet moeilyker, veelligt eer gemaklyker uit te voeren. ——— Zou het ook ontſtaan uit eene zugt, om zo veel meer tyds overig te hebben, ten einde zyne Leerredenen beter uit te werken? Behalven dat ik, uit hoofde van 't opgemelde, niet bevroeden kan, dat men nu gieriger op zyn tyd behoeft te wezen, dan voorheen, om zyne Leerredenen op te ſtellen; zo moet ik betuigen, en velen zullen 't ongetwyfeld met my doen, gemeenlyk niet te kunnen hooren, dat zy, die hunne Predicatien *lezen*, in 't ſtuk der uitvoeringe, zo by uitſtek uitmunten, boven hen, die dezelven *van buiten opzeggen*. En als ze dit niet doen, dan verliest 'er de Toehoorder grootlyks by; waarover ik my thans niet breeder zal uitlaten, om dat zulks, in de voorige aanmerkingen over dit ſtuk, genoegzaam aangeduid is.

Hoe meer ik alles nagaa, hoe meer reden ik vinde om te dugten, dat het *lezen* der Predicatien, by velen, uit eene gansch andere oorzaak ontſtaa. —— Zou het wel geheel buitenſpoorig wezen te giſſen, dat 'er, (zonder nog iemand hunner te verdenken van volſtrekte luiheid, of eene al te groote zugt tot gemak,) gevonden worden, die waarlyk meer moeite hebben, en dus meer tyds behoeven, om dat ze hunne Academiſche Studien niet behoorlyk in agt genomen hebben; en dus de vereiſchte bekwaamheden niet bezitten? —— Zou het wel zeldzaam zyn 'er onder te vinden, dien het waarlyk aan tyd mangelt, om hunne Predikatien *van buiten te leeren?* om dat zy zo veel tyds behoeven voor hunne Liefhebbery-Studien; oefeningen, die op zigzelven aan te pryzen zyn, maar den Predikant in zyn dienstwerk niet moeten belemmeren. ——— *Of*, ('t geen erger is,) om dat ze zo veel tyds doorbrengen in noodelooze gezelſchappen, met het afleggen van onnoodige vizites, en dergelyken; waardoor de tyd tot het *memorizeeren* te kort ſchiet. In gevallen van die natuur is 'er naauwlyks een geſchikter middel, om dit verzuim te hulp te komen, dan, onder voorwendzel van een verminderd zwak geheugen, zyne Predikatien te *lezen*; om dan, quanswyze, zo veel geſchikter en verſtandiger te prediken. — Geſchiedde zulks

zulks eens in buitengewoone omſtandigheden, by ongemeene beletzelen; niemand zeker zou het ten kwaade duiden; maar als men 'er eene gewoonte van maakt, is het 'er anders mede gelegen. En dan heeft het tot een gevolg, dat men eerlang waarlyk onbekwaam worde, om *van buiten te leeren*: 't is toch eene heblykheid, die velen, ten minſte, door oefening kunnen verkrygen; en welke zy, die ze bezeten hebben, by gebrek van oefening, kunnen verliezen. By dezen voortgang wordt men eindelyk buiten ſtaat; dus heeft men ten laatſte de wettige rede om te *lezen;* men kan niet meer *van buiten leeren* en opzeggen. Maar hier van is men zelfs de oorzaak; en deze, is het te dugten, heeft veelal haren grond in 't verzuim van Studie, of noodlooze Tydſpilling. ——— En zou hier toe, (mag ik my dus uiten!) niet wel eens van ter zyde medewerken, een kwaalyk beredeneerd begeven van de bekende Beurzen en Præbendes aan onbekwame geestlooze Jongelingen, die zig maar haasten om het Schoolſtof af te ſchudden, en *Eerwaarde Heeren* te worden; die naar het Predikampt ſtaan als een Handwerk; en dus ook, Predikanten geworden zynde, het als een Handwerk behandelen?

't Was te wenſchen, dat myne gisſingen, naar de oorzaak van dit kwaad, buitenſpoorig waren: doch dit zo niet zynde, gelyk ik vreeze; geſteld, dat ze maar al te gegrond zyn, om als buitenſpoorig verworpen te worden, is 't niet duister te raamen, wat 'er ſtand behoore te grypen, om den verderen voortgang van dit *lezen*, op eene geſchikte wyze, voor te komen.

In de eerſte plaatze behooren zy, die eenige beſtelling hebben in het begeven van Beurzen en Præbendes, dezelven met een goed geweten, voor Gods aangezigt, te verlenen aan zulken, van welken zy met grond iets goeds kunnen verwagten. En 't komt my, (met eerbiedige goedkeuring van alle andere welberaamde maatregelen,) inzonderheid nuttig voor, dat men, (alles gelyk geſteld zynde,) bovenal het oog hield op Zoons van geagte Predikanten, die niet wel bemiddeld zyn; welken van der jeugd af gelegenheid gehad hebben, om het gewigt van het Dienſtwerk te leeren kennen. Doch ook in dit geval, even als in alle anderen, zou men mogen wenſchen, dat de begeving niet geſchiedde, dan aan dezulken, die oogenſchynlyk de noodige vermogens en tevens lust hadden, om in tyd en wyle aan Gods Kerk nuttig te zyn.

Voorts moeten zy, die, (gelyk betaamt, uit eene zui-

ve-

vere zugt tot het heil van onſtervelyke zielen,) begeerte hebben tot het voortreffelyk Opzienders-Ampt, en niet eene genoegzame taalkennis op de Hooge School gekomen zyn, zig vlytig toeleggen op de kennis der noodige voorbereidende Wetenſchappen, en zig voorts benaarſtigen tot eene gezette en gegronde beoefening der Godsdienſtige Waarheden. Bovenal hebben zy, door eene ernſtige en oordeelkundige lezing en overdenking der Godgewyde Bladeren, uit welken alleen de geopenbaarde Godsdienst recht te kennen is, zig eene overtuigende Bybelkennis eigen te maaken. Eene kennis, die hun, behalven de aangeduide noodzaaklykheid, ook by uitſtek te ſtade zal komen als heilige Redenaars, zo in het vaardiger *opſtellen* als *van buiten leeren* hunner Predikatien. Op die wyze werk maakende van de beoefening der Godgeleerdheid, hebben zy tevens gezetlyk agt te geven op derzelver betragting; de zonden der Jeugd, verleidende gezelſchappen en plaatzen van ydelheid te ſchuwen; het hart met eerbied voor God, en een onuitwischbaar bezef van hunnen pligt, te vervullen; het welk hun, in hunne voortgaande oefeningen, ſteeds ten ſpoor en prikkel zal verſtrekken. ——— Dus behooren zy, onder aſſmeeking van den Godlyken zegen, in eene hartlyke erkentenis hunner afhangelykheid van hem, den kostelyken tyd te beſteden, om zig tot het Predikampt bekwaam te maaken; ten einde, afkeerig van alle partyſchappen, die altoos der Kerke nadeelig waren, en alleen afhangelyk van de woorden des levenden Gods, in eene welgegronde overtuiging te ombelzen de Godsdienſtige waarheden, welken, overeenkomſtig met Gods Woord, geleerd worden in die Kerk, in welke men verkiest een Leeraar te worden: om zo, onder den Godlyken byſtand, een arbeider te worden, die niet beſchaamd wordt, en het Woord der waarheid, naar zyn geweeten, recht ſnydt.

Zyn zulke wel opgeleide Jongelingen, eindelyk, tot den dienst uitgezonden, dan mag men, met het hoogſte regt, van hun vorderen, dat zy, als getrouwe Herders, hun hart op de kudde zetten, alle hunne verkregen wetenſchappen, niet ter bejaginge van vuil gewin of verkeerde inzigten, maar, als goede voorbeelden in leer en wandel, beſteden, tot afbreuk van het Ryk des Duivels, en ter uitbreidinge van 't Koningryk van Christus. Hun Leeraarampt moet nu hun hoofdwerk zyn; waar aan alle By-Studien ondergeſchikt moeten blyven, op dat het zelve daardoor niet verhinderd worde. Veel minder behooren zy ooit te dulden,

den, dat ze, in 't recht handhaven van hunnen Predikdienst, zigzelven belemmeren, door 't bywoonen van noodelooze gezelſchappen, het afleggen van onnoodige vizites, en dergelyken. Integendeel behooren zy hunnen tyd uit te koopen, tot eene aanhoudende beoefening van Gods Woord, en leerzaame Geſchriften, om hun oordeel te beſchaven, en hunne kundigheden te vermeerderen; ten einde zig, terwyl ze nog in de volle kragt hunner vermogens zyn, (die toch met den naderenden ouderdom ſtaat af te nemen,) des te meer bekwaam te maaken. ——— Een Leeraar, dus wel onderleid, en op die wyze werkzaam, onder vuurige en aanhoudende biddingen en ſmekingen voor Gods Throon, die hulpe en genade aan zyne gaarn getrouwe Knegten kan en wil geven, zal het gemeenlyk niet veel moeite kosten eene weluitgewerkte Redenvoering op te ſtellen; zyne eigen wel beſtudeerde denkbeelden in derzelver juiste orde te ſchikken; zyn eigen werk te *memorizeeren* en *van buiten op te zeggen.* Zig hier aan beſtendig houdende, zal hy zyne heblykheid daar in dermate verſterken, dat het hem, buiten byzondere ongelukkige toevallen, zelfs in den ouden dag in ſtaat zal ſtellen, om zyne Leerredenen *van buiten op te zeggen*; zonder zig genoodzaakt te zien, tot het *lezen* over te gaan; dat in den ouden dag nieuwe bezwaren krygt.

Langs dezen weg zou men, vlei ik my, het *lezen* van Predikatien, buiten noodzaak, wel dra doen afnemen; en men zou 't alleen overlaten voor zulken, die hunne Academiſche Studien verzuimd hebben, of hunnen tyd als Leeraar, tot nadeel van hun Ampt, verſpillen.

Vinden de Schryvers der *Letteroefeningen* 't goed van deze myne aanmerkingen gebruik te maken, en dezelven in hun Maandwerk te plaatzen, 't zal my aangenaam wezen. De Algenoegzame make dezelven voor de Lezers op alle wyze gezegend! ——— Ik blyve, enz.

φιλάδελφος.

[illegible] ZWELLING,
[illegible] KOORTS.

[illegible] D. (*)

[illegible] wierd [illegible] A [illegible]
[illegible] Keel [illegible]
[illegible] was

[illegible] kleine kopje [illegible]
[illegible]
[illegible] was [illegible] armen, handen,
[illegible]
[illegible] was [illegible] op de borst,
[illegible] Ik liet hem,
[illegible] *Senna* met [illegible]
[illegible] volgde.
[illegible] was [illegible] *Tonsilla* genee-
[illegible] verminderd; doch de
[illegible] phlegmatiek, en loosde
[illegible] de volgende mix-
[illegible] lepel vol te nemen.

[illegible]

Den [illegible] was de Koorts minder, doch de Water-
[illegible] zo veel van het
[illegible] als de krachten
[illegible] dan op de tusschendagen het af-
[illegible]

Den [illegible] September, [illegible] en twintigste
dag van de Ziekte, was hy volkomen hersteld.

(*) [illegible] *Observations in Fevers*, p. [illegible].

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN VYGEN-EETER.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Vygen-eeter*, in 't Grieksch Συκαμις, in 't Latyn *Ficedula*, in 't Italiaansch *Beccafico*, in 't Hoogduitsch *Wustling*, in 't Poolsch *Sigoiadka*, in 't Fransch *Bec-figue* geheeten, maakt, met den *Ortolan*, een der Lekkernyen van onze Tafels uit. Dit Vogeltje is zo ſchoon niet als welſmaakende: zyne geheele Pluimadie is donker, graauw, bruin, en dit zyn alle de kleurvermengingen, by welke de zwartheid der Staart en Vleugelpennen zich voegt, zonder dezelve te verheffen; een witte band, dwars over de vleugels, loopt het meest in 't ooge, en de meeste Vogelbeſchryvers hebben deezen genomen als een onderſcheidend kenmerk. De Rug is graauw-bruin, deeze kleur begint aan den Kop, en ſtrekt zich uit tot den Stuit, de Hals is witagtig, de Borst is eenigzins bruin en de Buik wit, gelyk ook de buiten veertjes van de twee eerſte Staartpennen; de Bek, zes linien lang, is ſpits. De geheele langte is vyf duimen, en de vleugels hebben zeven duimen vlugts. De kleuren van het Wyfje zyn droever en flaauwer dan die van het Mannetje.

Het Zuiden is het eigen Land deezer Vogeltjes, zy ſchynen niet in *Frankryk* te komen, dan wanneer de ſappige vrugten, waar van zy den naam ontleenen, ryp zyn. Zeer laat in den Voortyd verſchynen ze, en vertrekken met de eerſte koude in het Naajaar. In den Zomer doorzwerven ze, nogthans, een groot gedeelte der Noordlyke Gewesten; want men treft ze aan in *Engeland*, in *Duitschland*, in *Poolen*, ja zelfs in *Zweeden*; met den Herfst komen zy in *Italie* en in *Griekenland* weder, terwyl zy den Winter waarſchynlyk in nog warmer Lugtſtreeken doorbrengen. Met het veranderen van Lugtſtreek ſchynen zy ook van aart te veranderen: want zy komen in benden in de Zuidlyke Gewesten, en houden zich, daarentegen, geduurende hun verblyf in de gemaatigder Landen, verſpreid. Zy bewoonen de bosſchen, eeten Inſecten, en leeven in eenzaamheid, of liever in het aangenaam gezelſchap van het Wyfje: hunne Nesten zyn zo wel verborgen, dat men veel moeite heeft om ze te ontdekken. Het Mannetje onthoudt zich, in dat ſaiſoen, in den top van eenigen hoo-

gen boom, van welken het een zagte wildzang laat hooren, die niet aangenaam is, en zeer naar dien van den *Witſtaart* (*Motteux*) gelykt. De *Vygen-eeters* vertoonen zich met de maand April in *Lotharingen*, zy vertrekken in Augustus, of zomtyds eerder. In dit Landſchap noemt men ze *Muriers* en *Petits pinçons des bois*, dit heeft niet weinig toegebragt tot verwarring; terwyl men ook den naam van *Bec-figue*, aan den kleinen *Bosch-Leeurik* geeft, eene ſoort, zeer van den *Vygen-eeter* verſchillende; dan dit is de eenige misſlag niet, omtrent den naam begaan. Om dat de *Goudvink*, in *Italie*, zich zeer op Vygen geſteld toont, zegt BELON, dat de *Italiaanen* hem *Beccafigi* noemen, en neemt deezen voor den *Vygen-eeter*, van welken MARTIALIS gewaagt. Maar de *Goudvink* verſchilt zo veel van den *Vygen-eeter*, door den ſmaak van zyn vleesch, 't welk zeer bitter is, als door den Bek, de kleuren en de geheele geſtalte. In onze Zuidelyke Landſchappen en *Italie*, geeft men den naam van *Vygen-eeter*, verward, aan alle onderſcheide ſoorten van *Bastaard-Nagtegaalen*, en bykans aan alle Vogeltjes die een dunnen en ſpitzen Bek hebben: ondertusſchen is 'er de rechte *Vygen-eeter* zeer wel bekend, en men onderſcheidt dien overal, door de lekkerheid van zyn vleesch.

MARTIALIS, die vraagt waarom dit kleine Vogeltje, 't geen zo wel Druiven als Vygen eet, eer den naam van de laatſte dan van de eerstgemelde vrugt heeft aangenomen, geeft de voorkeus aan den naam van *Vinette*, waar mede men 't zelve in *Bourgonje* betytelt, om dat het de Wyngaarden bezoekt en Druiven pikt (*): nevens de Vygen en Druiven, aazen deeze Vogeltjes ook op Inſecten en vinden ſmaak in Bingelkruid.

Het geluid, 't welk de *Vygen-eeters* ſlaan, kan best worden uitgedrukt door *bzi*, *bzi*. Zy vliegen met ſprongen; zy loopen en huppelen niet, als zy in de Wyngaarden zich op den grond onthouden; over de diepten en hoogten ſpringen zy heen. Schoon deeze Vogeltjes niet dan omtrent de maand Augustus vertrekken, en niet in benden verſchynen dan omtrent dien tyd in de meeste onzer Landſchappen, heeft men ze zo gezien te midden van den Zomer in *Brie*, waar eenige waarſchynlyk hun Nest maaken.

(*) Cum me ficus alat; cum pascar dulcibus uvis,
Cur potius nomen non dedit uva mihi?
MARTIALIS.

ken. In hun uittocht gaan ze by vyf of zes te gelyk: en worden in *Bourgonje* en langs de *Rhone*, waar ze op 't einde van Augustus, of in 't begin van September, komen, gevangen.

In *Provence* voeren ze, met het hoogſte regt, den naam van *Vygen-eeters:* men ziet ze, zonder ophouden, op de Vygenboomen, de rypſte vrugten pikkende; zy verlaaten ze niet dan om de ſchaduw te zoeken in het hakhout en digtbegroeid kreupelbosch. In de maand September worden ze in groote menigte in *Provence*, op veele Eilanden van de *Middellandſche Zee*, en boven al op *Malta*, gevangen. Te laatstgemelder plaatze vertoonen zy zich, als dan, in een verbaazend aantal, en men heeft opgemerkt, dat zy, in hunnen Naajaars overtocht, in veel grooter menigte zyn dan by hun wederkomst in 't Voorjaar, even zo is het geſteld op het Eiland *Cyprus*, waar men 'er eertyds handel in dreef, ze werden in potten met azyn en riekende kruiden na *Venetie* gezonden; toen het Eiland *Cyprus* aan de *Venetiaanen* toebehoorde, kreegen zy 's jaarlyks van daar, naar 't getuigenis van DAPPER, duizend of twaalfhonderd potten met dit Wild gevuld. In *Italie* ſtondt ook de *Vygen-eeter* bekend onder den naam van den *Vogel van Cyprus*, (*Cypricus*, *Ucelli di Cypro*,) een naam dien hy, volgens WILLUGHBY, tot nog in *Engeland* draagt, te weeten *Cyprus-bird.*

Langen tyd zyn deeze Vogeltjes beroemd geweest als eene Lekkerny. APICIUS noemt meer dan ééns den *Vygeneeter* met den *kleinen Lyster* als twee even lekkere Vogeltjes. EUSTATHIUS en ATHENEUS gewaagen van de jagt op *Vygen-eeters*, en HESYCHIUS noemt het Net, waar mede men ze, in *Griekenland*, vangt. En, in de daad, niets is lekkerder, fynder, en malſcher, dan de *Vygen-eeter* op den rechten tyd geëeten: zy leveren een ſmaaklyk vet beetje op, 't geen ligt te verteeren valt: het ſap der keurlyke vrugten, waar mede zy zich voeden, zet 'er dien verheeven ſmaak aan by.

Voorts kennen wy maar ééne ſoort van *Vygen-eeters*, ſchoon men dien naam aan veele andere gegeeven hebbe. Maar indien men denzelven wilde toevoegen aan alle Vogeltjes, die, in den Zomertyd, Vygen pikken, zouden de *Bastaard-Nagtegaalen*, en bykans alle Vogeltjes met een dunnen Bek, ja zelfs veele met dikke Bekken, dien naam moeten draagen: dit 's de zin van 't *Italiaanſche Spreekwoord. Nel' meſe d'agosto ogni ucello e beccafico.* Maar dit Volks-zeggen, zeer juist om uit te drukken de malſch-

heid, welke de Vygen aan alle Vogeltjes geeft, die zich daar mede voeden, moet geenzins ſtrekken, om ſoorten, anderzins zeer van elkander onderſcheiden, by een te voegen, en dit te gronden op eene leevenswyze, die alleen van de plaats afhangt, en zeer verwisſelt. Zulks zou de grootſte verwarring invoeren, en hier toe zyn niet weinig Vogelbeſchryvers vervallen.

GEREED, GEMAKLYK EN ONKOSTBAAR MIDDEL, OM DE MIEREN TE VERDRYVEN.

(*Uit het Journal de Paris.*)

MYN HEEREN!

Dikmaals heb ik myn Perzikboomen door de Mieren aangetast gezien. Zy zetten zich voornaamlyk op de uiteinden der Takken en by de Knoppen, waar het ſap meest heen dringt tot den groei des Booms; waarſchynlyk is dit Sap het geliefde voedzel deezer Diertjes. Weet men ze van deeze Takken en Knoppen te verdryven, voor den tyd, van eenige dagen, de Bladeren komen uit, de Takken groeijen; doch vertoeven zy 'er eenige dagen, de Bladeren kronkelen, worden geel, zwart, en de Boom geraakt zyn tier geheel kwyt. Ik heb deeze oorzaak en dit uitwerkzel gezien, zonder een rédmiddel tegen dit kwaad te weeten.— Het ongenoegen, van myne Perzikboomen in dien kwynenden ſtaat te aanſchouwen, deedt my te raade worden de Proef te neemen, om Snuiftabak te ſtrooijen op 't einde van een der Takken vol Mieren. Zy betoonden terſtond een ſterken wederzin; ik verdubbelde de hoeveelheid, zy kreegen eene ſoort van ſtuiptrekkingen, eenigen vielen op den grond, anderen namen de vlugt. De zelfde bewerking op andere Takken, mede ryklyk met dit yverig Gedierte bezet, hadt dezelfde uitkomst. 's Anderen daags bezogt ik myn Perzikboomen, en vond ze bykans geheel van Mieren gezuiverd: ik deed op elken Boom nog een of twee neepen Snuiftabak, en zints dien tyd hebben 'er zich geene Mieren op vertoond. Drie jaaren agter een heb ik deeze Proeve met denzelfden uitſlag herhaald; en opgemerkt dat de ſaprykſte Perzikboomen van de Mieren den meesten last lyden; als mede, dat deeze Diertjes zich byzonder geſteld toonen

op

op Bladeren door den Luis aangetast: het ſchynt dat de Mieren de Luizen verwoesten; doch zy worden verwoesters op hunne beurt, en ik heb, met veel genoegen, ontdekt, dat Snuiftabak het rechte middel is om ze weg te weeren. ——— Het kan zyn dat de groeiende Tabak den Mieren tot een goed voedzel dient, Snuiftabak is voor hun vergift, en 'er zal niemand gevonden worden, die niet gaarne, om zyne Boomen en Vrugten tegen de ſchennisſen der Mieren te verdeedigen, 's jaarlyks eenigen voorraad van Snuiftabak zal willen te koste leggen.

DICHTKUNDIGE BESPIEGELINGEN OVER DE ALPISCHE GEBERGTEN; NAAR HET HOOGDUITSCH VAN HALLER.

Door L. STOPPENDAAL, P. Z.

Wendt uwe poogingen den Stervelingen! Verbetert uwen ſtoet! Maekt gebruik van 't geen de kunst uitgevonden, en de natuur u geſchonken heeft! Verlevendigt het bloemtapyt met ſpringende wateren! Verdeelt gehouwe Steenen naer de Korinthiſche orde! Behangt den marmeren wand met Perſiſche Tapyten! Eet Tonkins nest uit goud! Drinkt paerlen uit ſmaragd! Begeeft u te rust onder het geklank van Speeltuigen! Ontwaekt by Trompettengeſchal! Ruimt rotzen uit den weg! Sluit landen af voor de Jagt! Offchoon het noodlot uwen wensch mogt verhooren, zult gy echter in 't geluk arm, in den rykdom ellendig, blyven.

De ziel is de bron van uw geluk; de uiterlyke dingen geeven u ſlechts aenleiding tot vermaek of ſmart; een welgeſteld gemoed kan gal zoet maeken, terwyl een onrustige aert alles veralſemt. Wat heeft een Vorst vooruit, dat eenen herder ontbreekt? Hy is zo wel den ſcepter moede, als de ander den ſtaf: wee hem, wanneer hy door de gierigheid, wanneer hy door de eerzucht, gefolterd word! De bende, die om hem waekt, weert de kwelling niet; doch als eene bevolene ſtilte zyne zinnen in ſlaep zoekt te wiegen, is de geringe, die op geene pluimen ligt, reeds in eene zagte rust gedompeld.

Gelukkige gouden tyd! Geſchenk der opperſte goedheid! Waerom heeft de Hemel u zo vroeg doen vluchten! Niet, om dat de jonge waereld in eene gelladige lente bloeide, en

heid, welke de Vygen aan alle Vogeltjes geeft. mede voeden, moet geenzins ſtrekken, om ſ zins zeer van elkander onderſcheiden, by en dit te gronden op eene leevenswyze, plaats afhangt, en zeer verwisſelt. Zulks verwarring invoeren, en hier toe zyn nie ſchryvers vervallen.

GEREED, GEMAKLYK EN ONKO[illegible]
OM DE MIEREN TE VE[illegible]

(*Uit het Journal d*[illegible]

MYN HEEREN!

Dikmaals heb ik myn Perzikb[illegible] getast gezien. Zy zetten [illegible] einden der Takken en by de [illegible] heen dringt tot den groei de[illegible] Sap het geliefde voedzel de[illegible] deeze Takken en Knoppe[illegible] van eenige dagen, de Blad[illegible] jen; doch vertoeven zy [illegible] kelen, worden geel, zw[illegible] geheel kwyt. Ik heb [illegible] zien, zonder een redmid[illegible] Het ongenoegen, van [illegible] den ſtaat te aanſchou[illegible] Proef te neemen, o[illegible] van een der Takken [illegible] een ſterken wederzi[illegible] kreegen eene ſoort [illegible] den grond, anderen [illegible] andere Takken, m[illegible] hadt dezelfde ni[illegible] Perzikboomen, [illegible] zuiverd: ik de[illegible] Snuiftabak, en [illegible] ren op vertoo[illegible] met denzelfd[illegible] rykſte Per[illegible] als mede, [illegible]

[illegible]ik! Een weldadig lot
[illegible]den overvloed doen
[illegible] vreden is, verſtrekt
[illegible] pracht en wellust den
[illegible] Rome, by zyne veldſla-
[illegible] was moes der Helden
[illegible]eer als zyn rykdom over-
[illegible]ſte vyand deszelfs laeg-
[illegible]racht u iet grooters te begee-
[illegible] duurt, zal ook de welſtand

[illegible]zaad met ſteenen bedekt, gaet
[illegible]n uw zaed ontſpruit; zy wierp
[illegible] onkruid af te zonderen, nadien
[illegible]n de grootſte plaegen verſtrekken.
[illegible], en melk uwe meeste ſpyze,
[illegible] die ſmaekelyk; de diepe mynen
[illegible]oodbaer yzer: hoe zeer wenscht
[illegible] weezen! Want daer de vryheid
[illegible]igter, de Velden zelfs bebloemd,

[illegible] nadeelvolle goederen! De rykdom
[illegible] armoede haelen kan; de eendragt
[illegible] goederen gehuisvest, nadien geen

be-

de vreugd word
n het leven
t het ver-
kt, en het
us gedaen,
ongeleerd en

getleepen hoog-
, en de ondeugd
lengt hier de ſton-
t neemt den nacht
oor de eerzucht ver-
ier de tegenwoordige
altoos gelyke maete,
gen, rust en arbeid aen
Ziel kwelt zich over haer
bemint, en dankt de Voor-

ekerlyk geene papieren ſchat-
ſtraeten van Rome en Athe-
en bind het vernuft aen geene
nd leert de Zon in haeren kreits
ots des Wyzen! wanneer hebt gy
geſchonken? Hy kent het Waereld-
nder zichzelven te kennen: de wel-
rgald, en niet overwonnen, zyn ver-
hem in zynen ſtaet verdriet krygen;
e natuur de leer om wel te leeven den
art, en niet in 't brein, gedrukt.
een afwisſelend geluk verſchil tuſſchen de
nen volgen niet op kortſtondige vreugd; het
n in ongeſtoorden vrede; 't is heden, gelyk
was, en morgen zal het als heden weezen.
ngewoon geval tekent hier de dagen; geen on-
t die zwart, geen opgezwollen voorſpoed rood.
anning en de bezigheid der jaeren ſtaen hier ſteeds
wigt, de trappen des levens zyn alleen de geboor-
de dood. De vrolykheid doet ſlechts ſomtyds het
Volk, niet dan met moeite, eenig vermaek nee-

Wanneer door de heete lucht koele windjes fladderen, en een driftig bloed in jonge aderen gloeit, verzamelt zich een Dorp onder de ſchaduw van breede eiken, waer de kunst en bevalligheid zich bevlytigen, om liefde en lof te

verwerven. Hier worſtelt een onvertſaegd Paer, mengt ernst onder het vermaek, vat elkander om het lyf, en ſlaet heup om heup. Daer vliegt een zwaere ſteen, van eene ſterke hand geworpen, door de zich vanéén ſcheurende lucht naer den vastgezetten pael. Een ander weder, gedreeven door de begeerte om wat edelers aan te vangen, vervoegt zich by een vrolyke ſchaer van jonge Harderinnen.

Daer ſnort een voortſnellend lood, dat weêrlicht, en lucht en pael te gelyk doorboort, naer het verafzynde wit; hier rolt een ronde bal, door het afgeperkte ſpoor, in een' uitgeſtrekten loop naer het beſtemde merk. Daer danst eene bonte Rey hand aen hand, op het vertreeden gras, by eene Dorpſchalmei; en ſchoon de kunst hen niet leert zich naer de maet te wenden, bind de blydſchap hun echter vleugels aen. De gryze ouderdom zelfs zit daerby, in lange reiën geſchaerd, om zich over het vermaek der kinderen zonder wangunst te verheugen.

Hier toch, waer de natuur alleen het gebied voert, word het bekorelyk Ryk der liefde door geen' wreeden dwang overweldigd. Het geen beminnenswaerdig is, word onbeſchroomd geliefd; verdienſte maekt alles waerdig, en liefde neemt de ongelykheid weg. De bevalligheid word hier, ook in armen, ſchoon gevonden; men deelt de gunst hier voor geen zwaere kisten uit, de eerzucht verbreekt niet 't geen door waerdy en gelofte verbonden is, de ſtaetzucht ſtrekt niet tot eene koppelaerſter van onheil, de liefde brandt hier vry, en ducht geen onweêrsbui; men bemint voor zichzelven, en niet voor zyn geſlacht.

Zodra een jong Herder dien zachten gloed ontwaer word, welke een kwynend oog ligtelyk van min doet branden, word zyn mond door geene vrees geboeid; een ongeveinsd woord bekent wat hem roert, zy hoort hem aen, en zo zyne vlam waerdig is haer hart ten loon te hebben, zo zegt zy wat zy ondervind, en doet waer heur verlangen naer ſtreeft; eene tedere aendoening toch, die uit de bevalligheid voortkomt, en door de deugd bezield is, verſtrekt der ſchoonen tot geene ſchande. Wyk verkeerde ſchaemte, nabootſter der waere eerbaerheid! de hoogmoed heeft u ſlechts tot onze kwelling voortgebragt.

De verbintenis gaet hier van geene ydele pracht verzeld; hy bemint haer, zy hem; dit maekt den huwlyksknoop. De echt word door niets, dan door beider trouw bevestigd, het jawoord verſtrekt tot een' eed, het zegel is een kusch.

kusch. De liefelyke Nachtegael begroet hen van de naestgelegen telgen, de wellust ſpreid hun bed op zagte bolle mosch, een boom dient tot eene gordyn, de eenzaemheid tot getuigen, de liefde brengt de bruid in den ſchoot van haeren Herder. ô Driemael zalig Paer! Een Vorst moet u benyden; want liefde balſemt het gras, en afkeer heerscht op het zyden Bed.

Hier blyft het echtbed rein, men huurt geen' Oppaſſer, nadien kuischheid en verſtand daerby de wacht houden; verkeerde lust loert niet op ongeoorloofde goederen, het geen men bemind heeft, blyft ook ſchoon by 't bezit. De hand der eerbaere liefde ſtrooit roozen op den arbeid, die voor zyne beminde zorgt, vind vermaek in ieder pligt; en ſchoon men de kunst niet leert, om naer regels te liefkoozen, zo klinkt het ſtamelen toch bevallig, als het hart maer ſpreekt. De bevallige ſtoet der eendragt, vriendelykheid en ſcherts, ontgloeit hunne kusſchen, en haelt den band der harten toe.

Verwyderd van de ydele nietigheid der zwoegende bezigheden, woont hier de zielerust, en ontwykt den rook der Stad; het werkzaem leven ſterkt de volgroeide lichaemskragten, de traege vadzigheid doet nimmer den buik zwellen, de arbeid wekt hen op, en brengt hunne ziel tot kalmte, de lust maekt dien gering, en de gezondheid ligt, in hunne aderen vloeit een onvervalscht bloed, waarin geen erflyk gif van zieke Voorvaderen kruipt, 't welk door geen' kommer vergald, door geen' uitheemſchen wyn ontſtoken, door geen' geilen etter bedorven, noch door een' Franſchen Kok verzuurd is.

Zo rasch de ſtrenge noorderbuiën het luchtgewest verlaeten, en een levendig vocht in alle wezens dringt, als de ſchoot der aerde zich met nieuw ſieraad optooit, 't welk een liefelyke westewind haer, op zwoele vleugelen, aenbrengt, ontwykt het volk ook aenſtonds de akelige gronden, waervan de ſneeuw nog bezwaerlyk met modderige ſtroomen vloeit, en ylt naer de Alpen, om het eerſte gras te vinden, terwyl de topjes der kruiden pas even door het ys komen; het Vee verlaet den ſtal, en groet den berg met vreugde, dien de lente en de natuur, tot deszelfs nut, in een groen gewaed ſtecken.

Wanneer de Leeuwrikken naeuwlyks den vroegen dag welkom heeten, en het licht der waereld ons zyne eerſte blikken toewerpt, ontrukt de Herder zich aen de liefkoozingen zyner beminde, die den ſtond van zyn affcheid wel

met wederzin beſchouwt, doch niet verſchuift; hy dryft den traegen troep van zwaerlyvige kooiën, terwyl zy vrolyk bulken over den bedaeuwden weg, zy dwaelen langzaem om, waer klaver en moederkruid wasſen, en ſcheeren het tedere gras met ſcherpe tongen af; ondertusſchen zet hy zich by eenen waterval neder, en doet den nabaeuwenden echo door zynen hoorn weêrgalmen.

Als de verafzynde ſtraelen de ſchaduwen verlengen, en het moede licht ter koele rust onderduikt, dan ſnelt de verzadigde troep, door den overvloed gezwollen, met verward geloei naer zyne gewoone ſtallen. De Herderin begroet haeren man, dien zy met genoegen aenſchouwt; het vrolyk gebaer der kinderen juicht en ſpeelt om hem heen. En als het zoete ſchuim uit den uier gedrukt is, dan zit het matte Paer neder om geringe ſpyzen te nuttigen. Trek en honger doen ſmacklyk weezen, het geen de eenvoudigheid heeft toebereid; tot dat ſlaep en liefde hen, in elkanders armen geſtrengeld, naer bed geleiden.

Wanneer de weiden door de kragt der zonne geroost worden, en de hoop des volks in 't geele gras rypt, ylt de vrolyke Herder naer de bedaeuwde gronden, eer het goud van Auroor den top der bergen bemaelt. Flora word nu uit haer gunstryk gebied verdreeven; de kromme ſikkel doet den tooi der aerde nedervallen; een liefelyke reuk, uit duizenden vermengd, ſtygt op van den veelverwigen hoop kruiden; de zwaere tred der Oſſen voert hunne winterſpys, en een vrolyk lied geleid hunnen togt.

Zodra de treurige herfst de geele bladen afplukt, en de koele lucht zich met graeuwen nevel bedekt, word de ſchoot der aerde met nieuw ſieraed opgeſmukt, en, arm in prael en bloemen, met nuttige ſchatten verrykt; de oogenlust der lente wykt voor grooter genoegen, de vruchten blinken, waer te voren de bloesſem ſtond, het rype goud der appelen, doorvlamd met purperen ſtreepen, buigt den geſchraegden tak, en bied zich den mond aen. Volſappige peeren, en honigryke pruimen, lokken de hand van haeren meester, en verbeiden die aen den boom.

De herfst bekranst hier den heuvel wel niet met Wyngaerdranken; men perst hier geen goedblyvend nat uit gekwetſte Beziën. De aerde heeft, tot leſching van den dorst, bronnen gegeeven, en geen door kunst gemaekt zuur doet ons ſpoediger ten grave ſnellen. Gelukkigen! klaegt niet, gy wint door uw verlies, gy derft geen' noodzaekelyken drank, maer een gif. De weldaedige natuur onthoud

dien

dien den dieren, de mensch alleen drinkt wyn, en word daer door een dier. Voor u, gelukzaligen! wil de Voorzienigheid zorg draegen; zy heeft zelfs den weg ten verderve voor u verborgen.

Doch de herfst ontbeert hier ook geen schatten, die list en waekzaemheid op hooge bergen naspooren. Eer het morgenrood verschynt, en de nevelen verzwinden, klinkt reeds de hoorn des Jagers, en wekt den Klipbewooner; hier ylt eene schigtige wilde geit, door den schrik gevleugeld, over het wyde ruim van gekloofde rotsen; daer snelt een kunstig gevormd lood naer zwaergehoornde bokken; ginds vliegt een gezwind ree, het zwenkt om, en valt ter aerde. De luidruchtige stryd der honden, het doodelyk kraeken van 't metael, klinkt door het bochtige dal, en doet het woud weêrgalmen.

Opdat de vorst echter hen niet als behoeftig overvalle, zo maekt de vlyt des volks, uit de vrucht der Alpen, meel. Hier word, op een sterk vuur, de afgescheide wei dik; daer stremt de melk, en word eene geronne olie. Hier perst een zwaer gewigt het lyvig gedeelte der wei; daer scheid yder zuur het water en het vet; hier word de tweede roof der melk voor het arm volk gekookt; daer vormt eene rondgesnedene plank de nieuwe kaes. Het ganssche Huisgezin grypt aen, en schaemt zich ledig te zyn; geen slaevenarbeid is zo zwaer als werkeloos te weezen.

(*Het Vervolg en Slot by de eerste gelegenheid.*)

ZAMENSPRAAK TUSSCHEN LUCIANUS EN LORD LYTTLETON, IN DE ELIZEESCHE VELDEN.

„ De Geleerde THOMAS FRANCKLIN, Hoogleeraar in de „ *Griekſche Taale* op de Hooge Schoole te *Cambrid-* „ *ge*, deezer dage eene *Engelſche Vertaaling* van LUCIA- „ NUS in 't licht geevende (*), heeft 'er eene Zamenspraak „ bygevoegd tusschen dien Schryver en Lord LYTTLETON, „ bekend door zyne *Zamenſpraaken der Dooden;* de keur- „ lykheid van dit Stukje, en de Waarneemingen in 't zel- „ ve, strekkende tot opheldering der Geschiedenisse van „ den

(*) *The Works of Luciaan*, II. Vol. in 4to, London, *Cadell.*

„ den *Samoſater*, bewoogen ons het onzen Leezeren ter „ hand te ſtellen".

* * * * * * * * * *

LUCIANUS.

Aan dien langzaamen tred, aan die reusagtige geſtalte, dunkt het my dat ik Lord LYTTLETON zie naderen.

LYTTLETON.

Die doordringende opſlag van 't oog, en ſchampere lach op 't gelaad, wyzen my aan, dat gy myn Vriend LUCIANUS moet weezen. FONTENELLE ſpreekt met my ſteeds van u, en van de verpligtingen, welke wy aan u, onzen ouden Meester, hebben. Ik kan u verzekeren, dat gy, van alle Schryvers der Oudheid, de Man zyt, van my, toen ik op aarde was, allermeest geagt.

LUCIANUS.

En 'er is geen hedendaagsch Schryver, die by my hooger te boek ſtaat dan de beminlyke, de fraaije, de eerlyke, de deugdzaame Lord LYTTLETON.

LYTTLETON.

Schoon LUCIANUS nimmer de Man geweest hebbe om lofredenen te maaken, wil ik gelooven dat deeze uwe loffpraake zo opregt is als de myne, en hiervan heb ik blyk gegeeven door myne *Zamenſpraaken der Dooden*. Zy, die de Menſchen vleien, kunnen ze bedriegen; zy, die hun hof zoeken te maaken, ze verraaden; maar men doet de moeite niet om ze te volgen, zonder agting voor hun te hebben opgevat. En ik heb my bevlytigd, om u zo naby te komen als my mogelyk was.

LUCIANUS.

Gy zyt 'er niet ongelukkig in geſlaagd; ſchoon gy, om de waarheid te zeggen, (en gy weet dat men in deeze Gewesten de waarheid ſpreekt,) al te ernſtig waart, om een goed navolger van LUCIANUS te weezen, al te beſchaafd tot het boertige, en al te verſtandig om zeer te behaagen. Ik verklaar u rondelyk wat ik over dit ſtuk denk; daarenboven hangt de naam, welken gy in de Geleerde Wereld verworven hebt, niet alleen af van uwe *Zamenſpraaken;* terwyl de myne myn geheele ſchat zyn: gevolglyk kunt gy veel gereeder dan ik, ten deezen opzigte, eenigen afflag veelen.

LYTTLETON.

Wat het vrolyke, het ſpottende aanbelangt, beken ik gaarne, dat ik u, met een zeer ongelyken tred, volgde. In uwe Schriften is een onuitputbaare bron van vervrolykende geestigheid, en ik geloof, dat geen Schryver, oude of

of hedendaagſche, in dit opzigt, u na de kroon ſteekt. Intuſſchen leest men, althans onder de *Engelſchen*, uwe Schriften zo veel niet als die van veele Schryvers, verre beneden u; en ik vrees, dat LUCIANUS, in alle Landen, en door alle tyden heen, enkel bewonderd is door een klein aantal oordeelkundige Leezers, die, vol eerbiedenisſe voor de oudheid, ſmaak in uwe Werken vinden. Deezen zullen zeker altoos een onuitſpreeklyk genoegen ſcheppen, in uw geestig hekelen en fyne boertery.

LUCIANUS.

Maar ik denk, myn Vriend, dat dit geestig hekelen, die fyne boertery, welke gy de goedheid hebt my toe te kennen, my zo veel regts geeven op de algemeene goedkeuring, als alle andere bekwaamheid, welke een Schryver kan bezitten?

LYTTLETON.

Dat 's waar, en uwe veronderſtelling zou desgelyks doorgaan, indien het even waar was, dat al de Wereld eene ſpotterny zo kiesch als de uwe kan voelen en ſmaaken. Maar, gelyk myn Vriend TRISTRAM SHANDY heeft opgemerkt: *Het is allen Menſchen niet gegeeven om ſmaak in 't aartige te vinden, hoe gaarne zy 't ook wenſchen; die ſmaak is eene gaaf des Hemels.*

LUCIANUS.

Recht geestig te weezen, ik erken het, is eene Hemelgave, en zo is ook het vermogen om 'er ſmaak in te vinden; doch ſtaa my toe, op te merken, dat de menigte altoos greetig zoekt wat een klein getal bezit. Schoon, onder duizend Menſchen, misſchien, 'er één enkelen gevonden wordt, die gevoelt wat rechtſchaape Boert is; wil elk ondertusſchen zich voordoen als iemand die des een recht bezef heeft. Gevolglyk zullen 'er maar weinig Geleerden weezen, die openlyk weigeren kennis met myne Werken te maaken, inzonderheid by uwe Landsgenooten, wier Geestgeſteltenis tot het ſpotten, gelyk men my verhaald heeft, overhelt.

LYTTLETON.

't Kan zyn: maar die onder ons het meest leezen, hebben u nog in geen goed Engelsch gewaad gezien: en onze Geletterden zyn veelal te traag om u in 't *Grieksch Gewaad* te zoeken. Daarenboven beſchuldigen zy u van verſcheide misſlagen, over welke het my weinig voegen zou te ſpreeken.

LUCIANUS.

Ik bid u maak des geene zwaarigheid. Ik heb de vryheid

heid gebruikt om u myn gevoelen over uwe Schriften te zeggen, gy hebt omtrent de myne een gelyk regt. Zeg vry op, wat men ten mynen laste heeft.

LYTTLETON.

Om voor u niets te verbergen, myn Vriend, zy hebben veel tegen de duisterheid in uwe Werken.

LUCIANUS.

Niets, Mylord, verduistert eene zaak meer, dan wanneer men dezelve door eene middenstoffe ziet, welke dezelve mismaakt of de waare kleur beneemt. Werp deeze schuld, bid ik u, op de dwaasheid der Uitschryveren zónder kunde, zonder smaak, die dikwyls door hunne inmengzels de zuiverheid van myn gehalte bedorven, en zich alle moeite der wereld gegeeven hebben, om my eene barbaarsche taal te doen spreeken, en grappen te doen zeggen, veel minder aartig dan de myne. Ondertusschen geloof ik, dat men, ondanks hunne vervalschingen, gemaklyk den waaren zin myner uitdrukkingen kan raamen, uit het algemeen beloop myner Schriften. Doch dit is slegts de geringste der beledigingen my aangedaan. De Overzetters, de Oordeelkundigen, en de Verklaarders hebben zamengespannen om my te misvormen, en agting te doen derven. 't Is niet noodig, Mylord, om u de lafheden aan te wyzen, welke zy op myne rekening gesteld hebben, en nooit uit myne pen vloeiden, schoon men ze in alle Uitgaven myner Werken vindt.

LYTTLETON.

Hier over, geloof ik, beklaagt gy u met regt; maar een Man van vernuft moet altoos verwagten, dat men hem meer letter-misdaaden, dan hy begaan heeft, zal ten laste leggen. Wat hier van ook zyn moge, gy hebt den troost van te mogen aanmerken, dat de verstandige Leezers, (en gy bekreunt u, zo ik denk, weinig aan de andere,) zeer wel aan de zigtbaare kentekens weeten te onderscheiden, wat waarlyk uit uwe pen gevloeid is, van 't geen men u valschlyk heeft opgedischt. Kan een redelyk Mensch veronderstellen, dat de oordeelkundige van den *Timon*, *Toxaris* en *Hermotimus*, zulk een slegt gebruik zou gemaakt hebben van zyn tyd en bekwaamheden, om den *Vorstenmoord*, den *Harmonides* en *den Ontërfden Zoon* te schryven? Of dat de geslaage vyand van Bygeloof zichzelven voluit tegenspreeke, door in goeden ernst de Starrewichelaary te verdeedigen?

LUCIANUS.

Gy verzwygt nog de laatſte, ſchoon geenzins de minſte hunner bedriegeryen. Gy ſpreekt niet van die *Ocypus*, door deeze Heeren mede op myn naam gezet. Het is een opſtel van een jammerhartig Sophist, die, aangemoedigd, door den opgang welken myn *Tragopodagra*, een myner beste Werken, maakte, te raade werd my na te volgen in die weinig gelykende copy. —— Maar dit is 't alles niet, waar over ik my beklaagen moet, deeze verpligtende Heertjes, die my toegeſchreeven hebben, 't geen myn werk niet was, konden ook goedvinden my te ontrooven 't geen my toekwam; en door een haatlyk beginzel gedreeven, maakten zy geene zwaarigheid om *Alcyon* my te ontzeggen. *'t Is onmogelyk*, luidt de taal van een myner Vyanden, *dat* LUCIANUS *zich zulk een rechtmaatig denkbeeld van de Goden gevormd, en op zulk eene edele wyze geſprooken hebbe.*

LYTTLETON.

In de daad, myn waarde Vriend, men heeft u ſlegt behandeld, maar, gelyk het Spreekwoord zegt: *De Hond is dol, ſla hem dood.* —— Men moet ook bekennen dat gy zeer vry uitgeſprooken hebt van de Goden des *Heidendoms;* en het heeft my altoos verwonderd dat gy niet in ongelegenheid geraakt zyt door den Godsdienst uws Lands openlyk te beſpotten.

LUCIANUS.

Ik zal 'er u reden van geeven, Mylord. Ten tyde toen ik ſchreef, waren drie vierde, der geenen met welken ik iets te doen hadt, van myn gevoelen; niet alleen had ik de Spotters op myne zyde, maar ook het grootſte gedeelte des Volks. —— Voeg hier by, dat, ſchoon de Ouden, ten opzigte van den Godsdienst, zo veel yvers niet hadden, als uwe Wysgeeren van laater dagen, zy zeker meerder Menſchenliefde bezaten; hoe verſchillend hunne gevoelens mogten weezen, zy bragten elkander daarom niet om hals, gelyk gy, *Christenen.*

LYTTLETON.

Recht, myn Vriend, gy bezit nog uwe gewoone ſchamperheid. —— Maar ik moet u voor den Regterſtoel der Oordeelkunde beſchuldigen van te veelvuldige herhaalingen. Eenige onzer Geleerden zeggen dat gy onderhevig waart aan een overloop van geest, en zo zeer met den gal der hekelaarye bezet dat ze uw kleur misvormde. Zo ras gy het wild hebt opgeſtooten, zet gy het na, tot dat gy geheel buiten

ten adem zyt; en, om de waarheid te zeggen, gy gelykt naar een boom, die eene menigte van waterlooten uitſchiet, welke noodwendig moeten afgeſneeden worden.

LUCIANUS.

Myne misſlagen, ik vrees het, zyn te veelvuldig, even als de gelykenisſen, door u bygebragt, om ze beter aan te wyzen. Ondertusſchen komt dit alles hier op neder, dat ik zomtyds al te vermaaklyk worde, en dat ik eens in een goede luim zynde, my niet wist te bedwingen. Die overloop van geest, en die overtolligheid van hekelende vogten, zyn kwaalen, weinig bekend onder de hedendaagſche Schryvers; doch gy behoorde, ten minſten, medelyden te hebben met die 'er aan onderhevig zyn.

LYTTLETON.

'Er moge geest ſteeken in 't geen gy zegt; maar dit geeft geen reden. Dat wy, ondertusſchen, ernſtig ſpreeken, myn Vriend! Men heeft tegen u veel grooter bezwaaren, en 't zal, zo ik vermoede, u niet gemaklyk vallen, dezelve uit den weg te ruimen. Gy wordt beſchuldigd van dikwyls de Wetten der Zedigheid overtreeden te hebben, en, gelyk myn Vriend POPE wel heeft opgemerkt, *is gebrek aan Welvoeglykheid, gebrek aan Verſtand.* Tusſchen ons, gy hebt zekere vryheden genomen, die met allen vernuft der Wereld, of, 't geen op 't zelfde uitkomt, met al het vernuft van LUCIANUS, niet verſchoond of vergoelykt kunnen worden. Ik zou een aantal plaatzen, die de Eerbaarheid kwetzen, uit uwe Werken kunnen aanhaalen; doch voor tegenwoordig.....

LUCIANUS.

Zyn 'er zulke plaatzen in, 't kan weezen, ik wenschte wel ze niet geſchreeven te hebben. Ik gis gereedlyk, waar gy heen wilt, en beken rondborſtig dat myn *Ezel*(*) wat ſterk daar mede bezet is: maar, om my te bedienen van de uitdrukking uws even aangehaalden Vriends: *Wanneer men met eene Gekheid zeer is ingenomen;* (en dit was ik met myn Ezel,) *kunnen wy bezwaarlyk voorzien, hoe verre die ons zal vervoeren.*

LYTTLETON.

't Is waar: doch gy hebt, in dit ſtuk alleen, u niet vergreepen. Wat dunkt gy van het Boek der *Liefde*, 't geen gy niet zult ontkennen geſchreeven te hebben?

LU-

(*) Eene zeer vrye Vertelling, oorſpronglyk door LUCIANUS geſchreeven, en naderhand door APULEUS, onder den tytel van den *Gouden Ezel* veranderd, uitgegeeven.

LUCIANUS.

Ik beken ſchuld, gy hebt my overtuigd; maar de losbandigheid van zeden der eeuwe, waarin ik leefde, kunnen myne ſchuld verminderen. De Hoofdſtof van dat Boek was het doorgaande Onderwerp der geſprekken, en men hieldt het voor zo onſchuldig als het tegenwoordig misſchien in *Italie* zou zyn. Gy zult zeggen, Mylord, dat ik zeer zwakke verſchooningen voor myne zaak bybreng.

LYTTLETON.

't Zyn, in de daad, de beste niet. De grove ontugtigheden, welke men niet alleen in uwe Schriften, maar ook in die van meer Schryvers der Oudheid, aantreft, komen my zo veel te zeldzaamer voor, om dat gy, wellustige denkbeelden willende bedekken, zulks doet op eene veel behendiger wyze dan de kuiſchſte hedendaagſche Schryvers; getuigen hiervan veele plaatzen in het even aangeroerde Stuk. Hoe dit bykome weet ik niet. Maar zeker wy zyn veel kieſcher hierin dan gy gewoon waart.

LUCIANUS.

Dit, in 't voorbygaan, bewyst geenzins dat gy veel deugdzaamer zyt dan wy waren; want, gelyk uw Vriend VOLTAIRE zeer juist heeft opgemerkt: *De Schaamte is uit het Hart geweeken, en heeft de wyk op de Lippen genomen.* Hy voegt 'er by, 't geen zeker niet in uw voordeel pleit. *Hoe meer de Zeden bedorven zyn, hoe gepaster en kieſcher de uitdrukkingen worden; men gelooft in de Taal te zullen herwinnen, 't geen men in Deugd verlooren heeft.*

LYTTLETON.

Gy weet 'er u wonderlyk uit te redden. Maar dewyl wy bezig zyn aan dingen van deezen aart. Zeg my, zyt gy de Schryver van de *Zamenſpraaken der Hovelingen*, door uwe Vyanden aan u toegekend? Wat my betreft, ik geloof dat ze uit eens anders pen gevloeid zyn.

LUCIANUS.

Geen één derzelven heb ik geſchreeven. Ik kan u verzekeren dat ze opgeſteld zyn door een dier gewaande Geleerden, op welken ik het in myne hekelſchriften zo zeer gelaaden had; hy wilde, buiten twyfel, myn geest met den zynen op één peil brengen.

LYTTLETON.

Ik heb 'er altoos zo over gedagt, want ze zyn zo laf als ontugtig, zo zeer ontbloot van geest als van betaamelykheid, en alle van zo weinig beduidenis als de geſprek-

ken moeten weezen, door losbandige Hovelingen, op eene ſlegte plaats gehouden."

LUCIANUS.

Gy hebt gelyk, Mylord, en ik zou my als gevloekt van *Apollo* hebben moeten aanmerken, indien ik myn papier met zulke ſchaamtloosheden bezoedeld hadt. Niettemin, ben ik, met al myn onzedigheid, en al myne ongeregeldheid, als gy over my wilt oordeelen uit het geen ik gedaan heb, zo ſlegt niet geweest als veelen zich verbeelden, en uit myne Werken opmaaken. Ik durf my op myn gedrag beroepen; het minst bedrieglyk merkteken van myn waar Character.

LYTTLETON.

Men heeft van uw Leeven en van uwe Werken nooit iets meer gegeeven, dan in 't wilde ſchermende en tegenſtrydige berigten. —— Ik zou my zeer aan u verpligt agten, wanneer gy my, onder deeze aangenaame wandeling, een berigt gaaft van uwe Leevensgevallen.

LUCIANUS.

Met al myn hart.

LYTTLETON.

Wat kort, indien het u gelieft; want ik heb weinig tyds.

LUCIANUS.

Gy weet, Mylord, dat myn Geſlacht, 't geen ik wel wil bekennen, dat geenzins onder de aanzienlykſte behoorde, oorſpronglyk *Grieksch* was, en uit *Patra* in *Achaje* kwam; van waar het zich, om redenen van voorzigtigheid, onnoodig hier op te haalen, na *Samoſate* begaf, eene Stad van *Commagene* in *Syrie*, op den oever van den *Euphraat*; deeze Stad hadt de eer (want dit is eene by u geliefde ſpreekwyze,) om uwen Vriend LUCIANUS ter Geboorte-Stad te ſtrekken.

LYTTLETON.

Zeker is dit eene eer geweest voor die Stad; want wie zou, zonder die gelukkige gebeurtènisſe, immer van *Samoſate* hebben hooren ſpreeken? Ik herinner my niet ooit geleezen te hebben, dat dezelve een Man van vernuft, behalven u, voortbragt, en dikwyls verwonderde het my, onder 't leezen uwer Schriften, dat gy zo menigmaal van uwe Geboorte-Stad ſpreekt, als of gy 'er op roemde.

LUCIANUS.

Ik zal u de rede hier van zeggen, Mylord, ik had voorzien, dat myne Vyanden, die in grooten getale waren, zeker

ker die aanmerking zouden maaken, als ik zelve het niet by voorraad deedt. Zy zouden geduurig geſprooken hebben van *Syrie*, en my verweeten dat ik geen *Griek*, maar een *Barbaar*, was. Ik beſloot, derhalven, hun voor te komen, en te doen weeten, dat iemand, te *Samoſate* gebooren, zo wel kon ſchryven als zy. ——— Maar, om tot myne Leevensgeſchiedenis weder te keeren, naardemaal myn Vader, een arm Handwerksman, geen geld hadt om aan myne opvoeding ten koste te leggen, kunt gy ligt bevroeden, dat deeze weinig betekende, en dat ik, ondanks myne reeds vroegontluikende zugt tot de Fraaije Letteren, zeer ſchaars gelegenheid vond om dezelve te voldoen; ik bleef gevolglyk, zeer lang, diep onkundig.

LYTTLETON.

't Is zeer te bevreemden dat gy, in weerwil van die ongunſtige omſtandigheden, u een ſtyl, zo zuiver, zo fraay, en zo naauwkeurig hebt kunnen eigen maaken, te meer, in een eeuw van bastaardy; toen ſmaak en vernuft bykans in een hoek verſchooven lagen, en in de geleerde Wereld nauwlyks een voetſtap was overgebleeven van die volmaaktheid, waartoe *Griekenland* in vroegere eeuwen opklom. Het moet een zonderling verſchynſel geweest zyn, te zien dat gy heen boorde door de duisternisſen, waarmede de ſchoolſche wartaal alles bedekte, en met den zuiverſten glans ſchitterde.

LUCIANUS.

Indien ik als Schryver eenige verdienſten bezitte, kan ik dezelve aan niets anders toeſchryven dan aan eene hebbelykheid, my, van myne kindsheid af, eigen, om altoos de Werken van de beste Schryvers voor oogen te hebben, als HOMERUS, PLATO, XENOPHON, en twee of drie anderen. 't Gebeurde dikwyls, dat ik, voor myn Vader eene boodſchap doende, dezelve leende of ontvreemde van lieden in de nabuurſchap; ik doorlas ze met de grootſte geestigheid, en beken rondborſtig, dat ik alle agting, als Schryver, vervolgens verworven, aan hun heb dank te weeten. ——— 't Is niet noodig u hier te herinneren het ongeluk, 't geen my op myne eerſte reize overkwam; noch het geſchil, 't welk ik met myn Oom had. *De Droom*, dien gy, buiten twyfel, meer dan eens geleezen hebt, vermeldt u deeze lotgevallen. Ik zal u alleen zeggen, dat ik, naa deeze gedenkwaardige gebeurtenis, in 't huis myner Ouderen niets vindende dan een ſlegt onthaal, de eerſte gelegenheid de beste waarnam om elders heen te gaan. Deeze deedt

LUCIANUS.

Voorzeker, en ik ſleet de rest myner dagen op de vrolykſte wyze.

LYTTLETON.

Gy hebt een hoogen ouderdom beklommen. Zeg my, hoe hebt gy uwe dagen geëindigd; want de Schryvers, die van uwen dood gewaagen, ſtemmen zo weinig overeen, dat men niet weet, wien te gelooven.

LUCIANUS.

Dat weet ik. SUIDAS heeft my van de honden laaten verſcheuren, een ander my ter helle doen vaaren, (dit ondertusſchen ziet gy dat bezyden de waarheid is,) en zulks om het opſtellen van een klein Vertoog, *Philopatris* getyteld, aan 't welk ik nooit eenig deel gehad heb. Maar, by *Hercules!* de weezenlyke oorzaak myns doods was die vervloekte ziekte, die zo veele braave Mannen vóór my heeft weggerukt, en altoos de Geneeskunst zal braveeren, de Jicht. Zints lang had ik 'er eenige aanvallen van gevoeld, en zy rukte my, in het tachtigſte jaar myns leevens, uit een bedorve Wereld, en voerde my over in de gezegende Gewesten, waar ik het geluk heb u aan te treffen.

LYTTLETON.

Ik heb altoos gedagt, uwe *Tragopodagra* leezende, dat gy de taal voerde van iemand, die alle de ongemakken gevoeld hadt, waar van gy eene zo aandoenlyke en oorſpronglyke beſchryving geeft. Doch het lange tydperk uws leevens in aanmerking neemende, hebt gy geen reden van te klaagen, dat *Atropos* uw leevensdraad te vroeg heeft afgeſneeden; ſchoon het een trek van de ſnoodſte ondankbaarheid was in eene Dame, door u tot den rang van eene Godin verheeven, haaren Vergooder te dooden.

LUCIANUS.

Zulk eene belooning had ik niet verwagt; had ik het kunnen voorzien, zy hadt die eer niet genooten.

LYTTLETON.

Ik wil het gaarne gelooven. Ik bedank u voor uw onderhoud, en de gegeeven Leevensſchets.

LUCIANUS.

't Wordt myn tyd. Ik moet SWIFT en RABELAIS opzoeken; ik zou deezen morgen met hun eene wandeling doen.

ZEDELYKE GEDACTEN.

Niets is bekender en ontegenſpreeklyker, dan dat alle menſchen, vooral Jongelingen, naar uitſtekende eer en glorie haken, en zelden, zonder afgunst, kunnen verdragen, dat die aan hunne tydgenoten worden toegeſchreven. Maar, hoe is met deze ſterke en algemene zugt overeen te brengen, de luiheid en vadzigheid der meeste menſchen, en de weinige moeite, welke zy aanwenden, om het pad van eer en glorie te kunnen inſtreven?

De roem van eenen onverſchrokkenen Held, of eenen beroemden Schryver te wezen, is zeker de grootſte, en daarom de meest begeerde, eer. Maar hoe komt het nogtans, dat elke Eeuw zo weinig uitſtekende Helden en beroemde Schryvers, (in vergelyking van het ſchier oneindig getal van menſchen op de Wereld,) heeft voortgebragt?

Men zou, naar 't my toeſchynt, niet geheel buiten het ſpoor dwalen, wanneer men ſtelde, dat het een en ander daar uit ontſtaat, dat 'er, om waarlyk uit te munten, eene grootheid van Ziel vereischt wordt, waar van het gros der menſchen de onweerſtaanbare kragt niet gevoelt. 'Er niet door gedreven wordende, kunnen ze zig geen begrip vormen, van die alles overwinnende drift, welke 'er noodig is, om alle de zwarigheden, die zig aan een bekrompen vernuft opdoen, te boven te komen, ten einde een uitmuntend Man te worden.

De aandoening, die groote Zielen voelen, over alles, wat eenigzins eene verdenking van haare oprégtheid inſluit, of dat ten hunnen opzigte het voorkomen van hoon of veragting heeft, is zo treffende, dat hier door gemaklyk reden te geven zy van de buitenſporigheden, welken zy daartegen dikwils begaan. Sterke driften en heftige gemoeds-aandoeningen, in allerhande opzigten, behooren veelal onder de kenmerken der doorlugtigſte Mannen. 't Is een ongeluk, zegt *Montesquieu*, 't welk met de menschlyke natuur verbonden is, dat groote Zielen zelden gematigd zyn. En dewyl het altoos ligter valt zyne kragt te volgen, dan die in te binden, zo vindt men, in de clasſe van uitmuntende Menſchen, eerder luiden, die buitengewoon braaf en deugdzaam, dan die ongemeen voorzigtig en gematigd zyn. ——— Van daar zoo veele voorbeelden van de buitenſporigſte geneigdheid van groote Mannen tot de Sexe; waardoor meermaals het lot van Steden en Gewesten, ja zomtyds van een gansch Volk of van het geheele Ryk, door het enkel woord van éene Schoone, beſlist is; zelfs dan, wanneer de Held, in den loop zyner overwinningen, door geen wederſtand te ſtuiten, en door geen geweld meer te bedwingen ware.

Ouders, die in hunne Kinderen uitſtekende gaven ontdekken, waardoor zy welhaast boven hunne tydgenoten ſtaan uit te mun-

ten, moeten daarom voorzigtig zyn, in het leiden hunner driften; en vooral in die, welken levendige Zielen ſchielyker, dan logge en ſtugge Jongelingen, voor het beminnelyk Geſlagte gevoelen: want hunne geneigdheid eens aangeſtoken, of hunne liefde eens ontvlamd, is zelden te dempen of te verdooven; ze eindigt gemeenlyk niet, dan met eene volkomene voldoening. ——— Gelukkig zou het zyn voor het geheele Menſchdom, indien aan alle groote Mannen eene Vrouw te beurt viel, als onze Landsgenoot, de onſterfelyke *Huig de Groot*, heeft mogen erlangen.

Niets heeft meer invloeds op het gedrag der overige Kinderen van een Huisgezin, dan het braaf gedrag van het Oudſte, vooral wanneer dat een Zoon is; om dat hy dagelyks door de Ouders, als een voorbeeld, aan de anderen kan worden aangeprezen, en het den Kinderen zeer eigen is, by navolging te leven. Een deugdzame Zoon is daarom de eer en het geluk van zyn geſlagt; en het betaamt den Ouderen hem op een zeer hoogen prys te ſtellen. ——— In zulk een geval is 'er geen zwarigheid in een uitſtekend betoon van agting voor hem. Maar in de gewoone omſtandigheden is het eene gansch onverantwoordelyke zaak voor Ouderen, een doorſtralend onderſcheid tuſſchen hunne Kinderen te maken, en den eenen meer blyken van liefde dan den anderen te toonen. Dit verwekt een haat in de Kinderen jegens hunne Ouders, waarin ook die meest geliefde Kinderen betrokken worden; een haat, die dikwerf onuitrooibaar is, en gewoonlyk droevige gevolgen met zig ſleept.

Het geluk eener groote menigte van menſchen, van allerleie ſtanden, hangt, buiten eenigen twyffel, grootlyks af van het Huwelyk. Dit gelooft, dit zegt, iedereen. Maar hoe zeer ſtrydt ondertuſſchen doorgaans hier tegen, de handeling en denkwyze der Ouderen, in het uithuwelyken hunner Kinderen! Is derzelver waar geluk gemeenlyk in dezen de daadlyke dryfveer? Zou niet integendeel veeltyds het Geld, of uiterlyk Aanzien in de Wereld, het eenige beweegrad van den raad der Ouderen zyn?

Ieder mensch ſchynt eene natuurlyke geneigdheid te hebben, om zig by anderen bemind en aangenaam te maken. Dan, hoe is hier mede overeen te brengen, veeler onhebbelyke en ſtugge manier van onder de menſchen te verkeeren? Hoe weinig is hun gedrag meerendeels geſchikt, om aan anderen te behagen; daar 't veelal aan de ware vereischten mangelt. Hier toe naamlyk wordt vereischt, eene bevallige houding, een aangename toon, eene ongedwongene wyze van zig uit te drukken, gepaard met wezenlyke kennis van zaken, heuschheid, opregtheid en ongemaakte meegaanbaarheid. Deze zyn, althans naar myn inzien, de eenige geſchikte middelen, om op den duur aangenaam en bevallig te wezen.

't Ontbreekt niet aan eene menigte van voorbeelden, in de wyde geſchiedenisſen van het Menſchdom, waardoor de nauwkeurige onderſcheiding der characters, of de juiste uitdeeling van loon en ſtraf,

ſtraf, in de gebeurtenisſen duidelyk gezien kan worden: zelfs zyn zommigen van die dermate treffend, dat ze vry algemeen aan eene onmiddelyke tusſchenkomst der Godlyke Voorzienigheid toegeſchreven worden. Maar, wanneer men het gedrag der menſchen in 't algemeen gade ſlaat, dan ſchynt het, dat ze, of geheel onkundig zyn van deze zo zigtbare onderſcheidingen, of roekloos daar henen leven, zonder dezelve eenigzins in opmerking te nemen.

'Er zyn veelligt geen menschlyke ondeugden, die in dit leven uitſtekender geſtraft worden, dan ontrouw, valschheid, onregtvaardigheid en hoogmoed; niet alleen door de natuurlyke ſtrafgevolgen, noch de innerlyke overtuigde bewustheid van 't kwaad, die de ſcherpſte verwytingen van 't Geweten ten ſmertlyken gevolge heeft; maar ook, door by uitnemendheid treffende vertooningen van 's Hemels ongenoegen, zelfs voor het oog van andere menſchen.

Indien zy, die, buiten alle verpligting, na de regering van een Land ſtaan, zig voor den geest bragten den last, dien zy daar door op hunne ſchouders laden, zouden zy niets meer noodig hebben, om hen van deze roekloze onderneming te doen afzien. Veel meer nog zouden zy ſchroomagtig zyn om dien last te aanvaarden, indien zy eenmaal regt ernſtig indagten, welke hier namaals de ſtraffe der zulken zal zyn, die hun Vaderland, ik zal niet zeggen moedwillig verraden, maar door onkunde of onoplettendheid ten val brengen, en daardoor duizenden ongelukkig maken.

De Christelyke Godsdienst is buiten eenigen twyfel de ſchoonſte van allen. Maar in welke vergelyking met deszelfs uitmuntendheid kan het dagelyksch nut, dat door denzelven onder de menſchen te wege gebragt wordt, komen? Het Euangelie leert zagtmoedigheid, verdraagzaamheid, barmhartigheid, eensgezindheid, en nederigheid des harten. Intusſchen hoort men onder de Christenen, niet minder dan onder de Jooden en Turken, van toorn, grimmigheid, wraakzugt, tweedragt en trotsheid des gemoeds.

't *Is* altyd onvoorzigtig, en een bewys, dat men geen genoegzame kennis van het menschlyk hart heeft, iemand iets te zeggen, dat hem, zonder van eenige nuttigheid voor hem te zyn, niet anders dan onaangenaam kan wezen. 't Is daarom altoos geen blyk van vriendſchap, zynen Vriend te verhalen, wat 'er van hem of zyne daden gezegd wordt, wanneer de kennisgeeving daar van hem geen het minſte voordeel doet, of hem geene gelegenheid geven kan, om 'er zig na te ſchikken: want de kwaadſprekendheid is éene der algemeenſte ondeugden onder de menſchen.

De drift, om zig te wreeken over dezulken, die ons eenig kwaad deeden, ons kwalyk bejegenden, of, met ons gelyk ſtaande, een middel gevonden hebben, om zig boven ons te verheffen, is, wanneer zy recht post gevat heeft, de vuurigſte in onzen boezem. Zy kent dan dikwils geen palen, en bekreunt zig niet aan de middelen, welken zy ter hand ſlaat, om aan haar zelve te voldoen. —— De te leur geſtelde hoop van eene Minnares vooral

ſchaamt

ſchaamt zig niet allerleie middelen te beproeven, om haren vorigen Lieveling te drukken, en zo geheel te vernederen, dat hy voor altoos buiten de mogelykheid gerake, om zyne hand aan eene andere te kunnen geven. Haar wraaklust eindigt zelden anders, dan met haren dood. Deeze heftige togt, die den boezem van zo menig eene der ſchoone Kunne verſlonden heeft, is minder ſterk, en korter van duur by de Mannen.

Als men de waarde van den Christelyken Godsdienst nagaat en bedenkt, kan men, hoe vyandig men ook tegen denzelven zy, niet nalaten te erkennen, dat dezelve de wezenlykſte leſſen bevat, die geſchikt zyn, om den mensch door zigzelven gelukkig te maken, en het heil der Maatſchappy te bevorderen. *Alle dingen die gy wilt, dat u de menſchen zouden doen, doet gy hun ook alzo*, zegt de Zaligmaker; *en zynen naasten lief te hebben als zig zelven*, is één der voornaamſte bevelen, die hy zynen aanhangeren gegeven heeft. Grondſtellingen, waarin, ('t geen alle verſtandige Wysgeeren moeten toeſtemmen,) de eenige ware grond van geluk op deze wereld gelegen is. ——— Wanneer men dien ſchoonen en beminnelyken Godsdienst altoos van deze zyde voordroeg, zo als dezelve, uit eigen aart, des menſchen wezenlyk geluk met zig brengt, zou men 't met rede bykans onmogelyk mogen oordeelen, dat men deszelfs heilzame vrugten en uitwerkzelen niet onder de Christenen oogſchynlyk gewaar zou worden; wy zouden 'er ongetwyfeld de vrugtbaarſte gevolgen van beſpeuren. Doch zins men ongelukkig den Godsdienst van de zedelyke Deugd, —— zo voor elk mensch in 't byzonder als voor de burgerlyke zamenleving in 't algemeen, ——— heeft afgezonderd, of het verband tuſchen den Hemel en de Aarde geheel los gemaakt heeft, is de Godsdienst over 't geheel van weinig nut of invloed voor de menſchen op Aarde, en de Deugd heeft, om die rede, by het gros des Christendoms, weinig of geen bekoorlykheid.

Behalven de wyze van den Godsdienst voor te dragen, om denzelven van meer invloed te doen zyn, op het leven of de zeden der menſchen, is 'er geene zaak, die, althans hier te Lande, meer verbetering noodig heeft, dan de opvoeding der Jeugd. De mensch beſchouwd, gelyk hy doorgaans op zyn twintig a dertig jaren voorkomt, wanneer hy alle de Scholen der onderwyzinge doorgeworſteld heeft, is veelal niets anders dan een ſamenſtel van vooroordeelen, of wel eene opeenſtapeling van zaken, waarvan hy 'er geen één anders, dan op het gezag van Ouders, Vrienden, —— (om niet te ſpreken van Knegts en Meiden,) —— van Leermeesters en de Wereld aangenomen heeft, zonder eenig eigen onderzoek van wezenlyk aanbelang. Hoe tog wordt hem de Godsdienst veelal geleerd? Hoe wordt hy opgeleid zig voor het kwaad te wagten, en het goed te doen? Hoe wordt hy in alle kunſten en wetenſchappen onderwezen? Hoe worden hem de belangen van zyn Vaderland ingeboezemd? Welke gevoelens van eer en deugd worden hem ter regelinge van

van zyn gedrag aan de hand gegeven? Hoe wordt zyn hart gevormd, om naderhand eene Egtgenoote gelukkig te maken? —— Omtrent deze en ſoortgelyke ſtukken heeft de opvoeding onzer Jeugd, (eene zaak van het uiterſte gewigt,) buiten tegenſpraak eene groote verbetering noodig.

OORLOGSZANG VAN DE BEZETTING TE BERLYN, TOEN DEZELVE DEN 10 APRIL 1778, TE VELDE TROK.

(*Naar 't Hoogduitsch van den Heer* RAMMLER.)

Ten wapen, dappere Krygshelden! —— Ten wapen! Trekt ten Velde! Onze Oorlog is regtmaatig. De grootſte Held van Duitschland voert ons aan. De Eer en de Overwinning volgen ons.

Beeft Vyanden! Dapperheid en Krygskunde ondersteunen ons. Het Bloed onzer Voorvaderen ſpeelt ons in de aderen.

Wy zullen altoos met dezelfde Kloekmoedigheid ſtryden. Geen aantal van Vyanden zal ons verſchrikken. Wy vraagen niet hoe ſterk zyn ze; maar waar zy zich bevinden?

Trekt op Krygsgenooten! Vernedert den Trots des Vyands. Dat de Overwinning onze Wederkomst verhaastte! Over de Gesneuvelden zullen wy de verſchuldigde Traanen ſtorten. Geluk en Roem wagten de Overwinnaaren!

Onze Kinderen zullen wenſchen in hunne plaats geweest te zyn. Onze jeugdige Schoonheden houden 't oog op hun geſlaagen. Soldaaten, gy zult ons Vaderland beſchermen! Mannen, gy zult uwe Vrouwen verdeedigen!

Hoort gy het bulderen des Geſchuts? Vergezelt het met uwen Zang. Deeze Dag zal u een' beſtendigen Vrede verſchaffen.

Dat hy die wykt, dat hy die zich kromt voor den aanſnorrenden Kogel, eerst daar door getroffen worde! Dat hy, die laf hartig de vlugt kiest, door 't Zwaard des Vyands omkome!

Neen! eer ik vlugt, zal ik met de wapenen in de vuist ſneeven. ô God! ô Koning! ô Vaderland! wreek u op my, indien ik u verraade!

NARIGT.

De Les aan *Narciſſa* gegeeven voldoet ons niet; haar geval eischt, zo wel van de eene als van de andere zyde, eene juister beredeneering; de bepaalende omſtandigheden doen in zulk een geval zeer veel ter zaake: en wy zouden de roeping van *Narciſſa*, vooral, zo ſterk niet durven bepaalen.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, JUNI, 1781.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 1-5	70	O o	helder	
	— 1-3	80	WNW 2	———	
	— 1-0	64	NW o	———	
2	— 0-2	68	W 3	———	
	— 0-0	75	WNW 3	———	
	— 0-0	64	NO o	omt. helder	
3	28. 11-8	63½	O 3	dunne wolk.	
	— 11-5	72½	— 3. NtW o	betr. iets R.	
	— 10-9	65½	— 1. W o	z. b. wolk.	
4	— 10-6	62	W5WZW 6	iets R. z. b.	
	— 10-7	67	W 8	z betr. Rb.	
	— 10-8	58	NWtW 2	———	
5	— 10-8	61½	ZW 1	——— iets R.	
	— 11-2	68	NW 1	dunn. wolk.	
	— 10-4	63	O 2	betrokk.	
6	— 8-7	60	ZO 2	R. donk.	
	— 8-1	70	WtZ 2	z. b. zw. w.	
	— 8-0	61	NO 2	zw. wolken	
7	— 7-1	57½	WtZ 2	D.Wl.zw.R	
	* 7-0	65	W 2	z. betr.	
	— 7-5	55*	Z 1	wolk. o. h.	
8	— 7-5	59	ZZO 4	———	
	— 7-3	60½	O 4. W 5	R. z. b.	
	— 9-0	58	ZW2. NW1	z. betr. R.	
9	— 9-1	59	Stil. O o	zw. R. z. b.	
	— 9-1	70	Z1. ZW 1	z. b. iets R.	
	— 10-1	60	WNW 1	wolkig	
10	— 10-6	62	Z 1	helder	
	— 11-0	73	——— 1	wolkig	
	— 11-2	63	O 3	omt. helder	
11	— 11-3	63½	OtZ o	betr.	
	— 11-6	70	WNWoNtOo	zeer betr.	
	— 11-0	66	NO 4	wat betr.	
12	— 10-9	68½	O 4	———	
	— 10-9	67½	ZO 6. Z 1	R.D.z.betr.	
	— 11-0	65	ZZO 1	donker	
13	— 11-4	65½	Z 1	helder	
	— 11-5	76	ZZW1. NO1	wolkig	
	— 11-2	62½	O 1. NW 1	omt. helder	
14	— 10-8	63½	NNWo NOo	helder	
	— 10-4	74½	—o. ONO2	wolk. o. h.	
	— 10-2	64	N 2	omt. helder	
15	— 10-6	67	ZO o. Zo	o.h.zw.w.R	
	— 10-7	77	NNWo. N 2	zw. wolken	
	— 10-5	67	OZO o	betr.	
16	28. 10-2	64	W, Z, O o	R. z. betr.	
	— 10-5	70	ZZW o. Wo	R.	
	— 10-5	63	NW 1	donker	
17	— 10-5	62	——— o	o.h.zw.w.	
	— 10-7	70	W 6.o	zw. wolk	
	— 11-2	60	NW 2	wolk.donk	
18	29. 0-1	64	Z o	omt. helde	
	— 1-0	78	——— o	z v. wolke	
	— 1-6	70	OZO 1	wat betr.N	
19	— 1-3	71½	——— 1	helder	
	— 0-7	83	O 4	omt. helde	
	— 0-5	76	——— 2	——— w.be	
20	— 0-0	73½	——— 2	helder	
	28. 11-6	85*	——— 3.5	——— omt.	
	— 11-6	72	NOtO 5	———	
21	— 10-9	72½	O 4	———	
	— 10-4	80	ONO 4.5	——— omt.	
	— 10-0	68	NtO 4	———	
22	— 9-8	69	NNO 4	———	
	— 9-6	76	NtO 3	———	
	— 9-9	64	——— 4	———	
23	— 10-2	65½	NO 4	——— omtr.	
	— 10-8	71	NOtO 2	——— ———	
	— 11-5	63	NtO 4	wat betr.	
24	— 11-0	62	N 3	iets R. donk	
	— 10-7	64	NNO 4,6	donk. iets R.	
	— 10-0	60	N 3	zeer betr.	
25	— 10-1	61	NtO 2	donker	
	— 10-3	65½	——— 4	z. b. iets R.	
	— 10-7	60	N 3	donker	
26	— 11-0	63½	—4. NNO4	omt. helder	
	— 11-5	66	——— 4	donk. iets R.	
	— 11-3	64	——— 4	———	
27	— 11-7	64	ONO 3	helder	
	— 11-9	78	——— 1.3	———	
	29. 0-2	69½	NtO 1	——— omt.	
28	— 1-0	69	NNW 3	——— ———	
	— 2-4	73	——— 3	———	
	— 4-0	61	NWtN 4.2	wolk. helde	
29	— 4-7	66	——— 3	helder	
	* 5-2	72	NW 3	——— omtr.	
	— 5-0	62½	WtN 4	———	
30	— 4-5	69	WNW 1	——— omt.	
	— 4-3	77	——— 1.0	——— ———	
	— 3-2	65½	W o	——— ———	
	28. 11 $\frac{23}{30}$		67 $\frac{6}{30}$		2 $\frac{3}{8}$

den 8 nam: 3½ u: Th: 64.
11 —— 3 u: — 72.
12 —— 3½ u: — 70.
19 —— 2½. 3 u: — 84.
— av: 7 u: — 80.
— —— 11 u: — 75.

den 20 mo: 5½ u: 71.
— nam: 3. 3½ u: 84.
— av. 11 u: — 71.
23 nam: 1½ u: — 73.
24 —— 1 u: — 66½
26 mo: 8½ u: 67½
27 nam: 3½ u: 79.

In de tafel van Mei staat den 17 's mid: de wind NON moet zyn ONO.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

ONBESCHROOMD ONDERZOEK IN DEN GODSDIENST.

De vryheid van den Geest in het naſpeuren, aankleeven en belyden der waarheid, hooger te waardeeren, dan de vryheid van het lighaam, in het inrigten onzer geoorlofde bedryven, word dikwils belemmerd, niet alleen door oorzaaken, die van buiten aankomen, maar ook door zulken die binnen in ons ontſtaan. En onder deeze is zekerlyk geene der minſte, *de ſchroom voor een volkomen onderzoek in den Godsdienst.*

We zyn natuurlyk geneigd, om elke reeds verkreegene kundigheid, met eenig voorkomend nieuw Voorſtel, in geval van eene ſchynbaare betrekking, te vergelyken; over beider overeenkomst te oordeelen; en dus onze kennisſe uit te breiden. Maar by aldien onze eerdere kundigheid ons genoegen baart, en het nieuw voorſtel met dezelve niet ſchynt te ſtrooken, alsdan valt ons de gemelde vergelyking onaangenaam, en we zyn zelfs ſchroomagtig om die voort te zetten.

Dit heeft, ten aanzien van een volkomen onderzoek in den Godsdienst wel inzonderheid plaats, *eerſtelyk*, by vraagen, die op 't gezag van 't gemeen natuurlyk begrip konnen beantwoord worden; en *ten tweeden*, by vraagen, nopens welker beantwoording vrye lieden van verſtand en deugd, by aanhoudenheid, bevonden worden verſchillend te denken.

I. TIMIDUS en CONFIDENS belyden den Christelyken Godsdienst. Ze zyn niet gemeenzaam met de hedendaagſche nieuwe Wysgeerte van den Geest; nochte met die Overnatuurkunde, in welker diepte het algemeen Menſchenverſtand geen gronden gewaar kan worden. Zy hooren, of verneemen, by gelegenheid, eenige ſtellingen en inwerpingen uit die Wysgeerte, of uit die Overnatuurkunde, ontleend, ſtrekkende, ten deele ter ondermyning, ten deele ter openlyke vernieling, der gronden van den Natuurlyken Godsdienst, of der bewyzen voor het Evangelie.

Zulke ſtellingen en inwerpingen ontrusten hen. Zy zoeken de kalmte van hunnen Geest te vernieuwen: maar op verſchillende wyze.

TIMIDUS bemerkt geene overtuigende redenen of bewyzen der tegenleere; nochte zulken, die de redenen en bewyzen van zyn voorig geloof als kragteloos of ongegrond doen voorkomen. Maar hy ziet voorſtellen, die hem verbysteren; redenen, die hem niet overtuigen, doch die hy tevens niet weet op te losſen. Hy mistrouwt zyne kundigheid, ('t zy in de konst van redenkavelen, 't zy in deezen of geenen anderen tak der Wetenſchappen,) om de nieuwe voorſtellen juist te konnen toetſen. Hy is bedugt, of mogelyk een opzetlyk onderzoek hem geheel in verwarring zoude brengen; en zyne overtuigdheid, van eene hem dierbaare, en door hem tot dus verre omhelsde waarheid, zoude doen wankelen? Hy beſluit des, zodanig een onderzoek ter zyde te ſtellen; de tegenleere en inwerpingen te vergeeten, en in het aankleeven aan zyne bevoorens verkreegene gevoelens te berusten.

CONFIDENS bezeft, dat hy, in allen gevalle, moet toeſtemmen 't geen hy voor waaragtig houd: en dat, in geenen gevalle, noch zyn geloof, noch zyn belang, noch zyne neiging, de dingen konnen doen zyn, 't geen zy mogten niet zyn. Hy behoud de tegenleere levendig in gedagten. Hy ontleed dezelve. Hy vergelykt de redenen, bewyzen, waarſchynlykheden, en gevolgen der oude, met die der nieuwe, leere. Hy raadpleegt, des noods, eenen kundigen, die grootere duisterheden voor hem in zo verre opheldert, dat de geheele zaak binnen den kring van zyn eigen begrip geraake. Hy doet zyn belang en neiging werkeloos zyn. Hy oordeelt zelve. Hy bedenkt of andere perſoonen, van welker verſtand en deugd hy overreed is, mogen gehouden worden met zyn oordeel in te ſtemmen.

II. Onze feilbaarheid in zaaken, die tot geene genoegzaame zekerheid gebragt konnen worden, doet ons in vele derzelven, als zy van veel gewigt zyn, ons eigen oordeel, alleen ſtaande, mistrouwen. Wy verlangen als dan de inſtemming van anderen, van agtingwaardige perſoonen.

TIMIDUS en CONFIDENS, niet zeer gemeenzaam met de geſchillen tusſchen de Gezintheden, waarin de Christenen veelal verdeeld zyn, bekomen een ruimer inzigt in eenig Leerſtuk, dat algemeen by de gezintheid, aan welke zy toegedaan zyn, anders, dan by anderen, word

voor-

voorgedragen en bepaald. Deeze en geene bewysreden der laatſten komen hun, voor het tegenwoordige, niet ongegrond voor. Dit belemmert hen; als natuurlyk geneegen tot een gevoelen, dat zy, van jongs af, als regt gekoesterd hebben. Zy poogen deze belemmering op te ruimen: maar op verſchillende wyze.

TIMIDUS bevind zig zeer ſterk aangedaan, door de agting der beroemdſte Naamen in zyne Gezintheid. Hy weet, dat zyne Voorgangeren hem onderzoek en eigen oordeel aanpryzen: maar hy weet ook hoe gevaarlyk men het, nopens veele leerſtukken, en misſchien ook nopens het tegenwoordig, pleeg te houden, als iemand, na onderzoek, van hun mogte verſchillen. Hy weet, dat zyne Voorgangeren geen eigen gezag hebben, tot eene algemeene bepaaling van een Leerſtuk, dat men door eenige vrye verſtandige en deugdzaame Mannen, by aanhoudenheid, anders dan door hen, ziet begrypen. Maar hy is te zwak, om den ſchroom voor eene gebeurlyke en gevaarlyke dwaaling te konnen wederſtaan, indien hy zig, by opzetlyk onderzoek, geperst mogte vinden, om een ander begrip van 't Leerſtuk geheellyk toe te vallen. Misſchien ook overlegt hy, hoe eene verandering zyner denkwyze, in één leerſtuk, invloed zoude konnen hebben op eenig ander, met het voorige in verwantſchap ſtaande: waar door zyne belemmering dan verdubbeld word. In deze verſcheidenheid van bedenkingen, beſluit hy zyn nieuw inzigt te vergeeten, en de bepaaling, waar aan hy gewoon is, zonder verder onderzoek, te blyven erkennen.

CONFIDENS hangt onvergelykelyk minder gewigts aan 't verſchil van begrippen in dit tweede, dan wel in het eerſte, geval. De aandoening van perſoonlyke agting, die als nu zyn oordeel verzelt, is veel minder dan de aandoening van TIMIDUS uit den zelven hoofde. Hy voelt, dat zyne toeſtemming in dit tweede geval niet op zo vaſte gronden ſteunt, als wel in het eerſte. Hy bemerkt, dat hy in dit tweede, anders dan in het eerſte, moet misſen eene algemeene inſtemming van vrye, verſtandige en deugdzaame lieden; 't zy hy zyn eerder gevoelen bleef aankleeven, 't zy hy een ander, dat hem thans niet ongegrond voorkomt, by eindelyk oordeel, geheellyk omhelsde. Hy beſluit dan gereeder tot een volkomen onderzoek.

Deze twee perſoonen verſchillen onderling, nopens verder onderzoek, op dezelve wyze, ook by vreemdere be-

denkingen over den Godsdient, die in hun eigen gemoed opryzen.

De meerdere en mindere volmaaktheid van de verſtandelyke vermogens der Menſchen doet hun gedrag, in gelyke voorvallen, zeer dikwils, en met reden, verſchillen.

De handelwyze van TIMIDUS, in het *eerſte geval*, ſchynt onberispelyk. Het is de pligt van zulken, die zig niet geſchikt bevoelen tot diepzinniger beſpiegelingen, en afgetrokkener redeneringen, deeze beiden daar te laaten; zig over dezelven niet te bekommeren; en op die kundigheden, waar van men door gemeenzaamer en nooit ontzenuwde redenen of bewyzen overtuigd is, in geloof en handel te blyven bouwen.

De ſchroom, om zynen tegenſtreever onder de oogen te zien, zou, in dit zelve geval, door CONFIDENS niet onberispelyk ingevolgd worden. 't Is waar, zyne grootſte belangen, verknogt aan de waarheid der Leere, die hy tot nog toe omhelsde, zouden afhangen van het ſlot van dit nieuwe onderzoek; terwyl zyne winſt ſlegts in ſchâavergoeding beſtaan konde. Maar dit onderzoek is evenwel ook, van ter zyde, verzelt van menigerlei voordeel. Allerleie duisterheid is hinderlyk aan eene volkomene berusting. Het vrymoedig onderzoek van CONFIDENS kan het afgelegener onderwerp misſchien mede onder het bereik van TIMIDUS brengen, en hem eene aangenaame bevestiging van zyn voorig oordeel veroorzaaken. Daarbenevens doet zulk eene onderneeming den Tegenſtreever zien, dat men zig niet onttrekt op eenen gelyken voet met hem te redenkavelen: niets van hem vorderende, dan 't geen men zig zelven ten wet ſtelt, namentlyk onzydigheid, ernst, en toetſing aan elks eigen verſtand.

De handelwyze van TIMIDUS, in het *tweede geval*, ſchynt verſchoonlyk. Natuurlyke zwakheid van geest, en daar uit geboorne kleinmoedigheid, is, niet zonder zeer veele en zeer moeilyke pogingen, gedeeltelyk te verbeteren; en, misſchien nooit, zonder buitengewoone hulp, geheellyk te genezen. Ook in de zaaken deezer Wereld, verkiest een zwakke geest dikwils eerder het oordeel van een anderen, dan zyn eigen, op te volgen. Een zwakke geest erkent dikwils de ydelheid van zekere vreeze, die hy by elke gelegenheid op nieuws voelt, en veel-al op nieuws involgt, om de nadeelen zyner hartstogtelyke ontroeringen voor te komen. De opregte TIMIDUS kleeft, in 't algemeen, deeze handelwyze aan, ſlegts uit aanmerking van

van zynen toeſtand in 't byzonder, welks gebreklykheid hem bedroeft, voor zo verre hy dien mogte konnen verbeterd hebben; en hy erkent tevens de gebreklykheid van dit zyn kleinmoedig gedrag.

CONFIDENS handhaaft, in dit tweede geval, even als in het eerſte, de waardigheid van den Godsdienst, en van de menschlyke natuur, beide. Belang en neiging mogen en moeten ons dikwils, natuurlyk, tot eenige Leere doen overhellen, of ons van dezelve afkeerig maaken; welke onverſchilligheid de hedendaagſche nieuwe Wysgeerte, en de verbysterende Overnatuurkunde, ook van ons zouden mogen vorderen. Maar dit moet egter ſtand houden, dat ons oog altoos voor duidlyke waarheid, en duidlyke waarſchynlykheid, open blyve; en dat ons harte bereid zy, om dezelve, des noods, ongelet belang en neiging, in zig toe te laaten. De waarheid, de waarheid alleen, de geheele waarheid, is het doelwit, en tevens het rustpunt, van eenen redelyken en verhevenen geest.

Niet, dat CONFIDENS allerleie tegenleeren en inwerpingen van anderen, ofte allerleie maaleryen van zynen eigenen geest, zoude onderneemen te ontleeden. De duidlyke inſpraaken van het algemeen natuurlyk begrip, vergeleeken met de verderflyke gevolgen eener nieuwe tegenleere, ofte met de blykbaare wuftheid en ongerymdheid van ſommige eigene invallen, zyn genoeg, om de waakbaarheid deezer laatſten te beweeren, en dezelven te veragten: vooral na eene en andere proeven, in ſoortgelyke gevallen, genomen. Maar hy onderneemt, onbeſchroomd, het onderzoek van alle zulke tegenbedenkingen, die aan hem toeſchynen dit eenigzins te verdienen: agtende zelfs de dwaaling, na een behoorlyk onderzoek, in 't algemeen, eerlyker dan de blinde omhelzing der waarheid.

Eene volkomene en Manlyke berusting, eene alleraangenaamſte kalmte in den geest, een geloof naderende aan het aanſchouwen, na den gewenſchten uitflag van een vrymoedig onderzoek van betwiſte hoofdwaarheden in den Godsdienst; — vergeleeken met de dubbingen eener zwakke en vreesagtige ziele, nopens die waarheden, — kan ons leeren het gewigt der leſſe:

KOOPT DE WAARHEID, EN VERKOOPT ZE NIET!

C. B. Z.

WAARNEEMING WEGENS HET NUT VAN DE MERCURIUS IN DE HYDROCEPHALUS INTERNUS.

(*Medical and Philoſophical Commentaries, Vol. VI.* p. 220.)

Den 13 February 1775, wierd ik by den eenigen Zoon van een Heer te Leverpool geroepen: het Kind, tuſſchen de drie en vier jaaren oud zynde, was zedert agt dagen niet regt wel geweest, en klaagde beſtendig over pyn en zwaarte in het hoofd, en in de beenen: het had intuſſchen gebraakt, was koortſig, en konde het licht niet verdraagen.

Ik was niet weinig by dit verhaal aangedaan, vermits ik reeds drie Kinderen in deeze familie onder myne behandeling gehad had, die alle drie, zo als uit de Toevallen, en uit de opening van de ligchaamen, bleek, aan de *Hydrocephalus Internus* geſtorven waren; dan myne ongerustheid wierd ſterk vermeerderd, toen ik het Kind nader onderzogt. Ik vond de pols zeer ſchielyk en ongeregeld; het hoofd was heet; de wangen opgezet; de beide pupillen verwyderd, en daar bleef geen twyfel omtrent den aart der Ziekte meer overig.

Men had reeds een Braakmiddel, eenige poejers van Calomel, en een Purgeer-middel, dog zonder de minſte beterſchap, het Kind toegediend. Ik liet het Kind een voetbad gebruiken, en den *Tartarus Emeticus* in zulke kleine Giften inneemen, dat het eenige neigingen tot braaken verwekte.

„ Den 14 Febr. De Toevallen waren dezelfde, met menigvuldige opvliegendheid, ongeruste ſlaap, en geduurig ſlaan op het hoofdkuſſen, dan met de eene, dan met de andere zyde, van het hoofd. Ik liet een Spaanſche-vliegen pleister tuſſchen de ſchouderbladen leggen; het voetbad herhaalen, en met het gebruik van de *Tartarus Emeticus* aanhouden.

„ Den 15 Febr. Het Kind was ſlaperig, onrustig, en ſchreeuwde by tuſſchenpoozen ſterk; de pols was langzaamer dan natuurlyk, en de pupillen waren voor de ſterkſte lichtſtraalen ongevoelig.

„ Ik had weinig hoope tot het herſtel van den Lyder, en dus waren myne raadgeevingen en voorſchriften altoos gepaard met een onaangenaam vooruitzigt. Hoe meer ik de Ziekte in alle haare verſchillende gezigtspunten beſchouwde,

de, hoe meer ik overtuigd wierd, dat de gewoone Geneeswyze in dit geval vruchteloos zoude zyn; en dus viel ik op het denkbeeld, of niet misschien de Mercurius door den omloop der vogten opgenomen, en vervolgens de *glandulæ Salivales* aangedaan hebbende, tot aan het Systeem der opslurpende vaten van de *Ventriculi Cerebri* zouden kunnen doordringen, en op deeze wyze de opslurping van het uitgestort vogt helpen bevorderen.

„De kortheid van de Ziekte, en de schynbaare sterkte van het Kind, waren zeer gunstig om deeze Geneeswyze in 't werk te stellen".

Daar was echter geen tyd te verzuimen, en dus stelde ik het aan de Ouderen voor, die zeer schielyk haare toestemming daartoe gaven; als zynde zeer wel overtuigd, dat, niettegenstaande de reeds aangewende hulpmiddelen, dit haar eenig Kind, even als de drie andere Kinderen, een slagtoffer van de Ziekte zoude worden.

Men maakte dierhalven een begin met de Mercuriale middelen, en vermeerderde dezelve met de mogelykste omzichtigheid.

In 48 uuren begon de adem te stinken, het tandvleesch wierd rood en gezwollen, en de Toevallen van de Ziekte, zo verre men ontdekken konde, wierden eenigsints minder. Naa verloop van nog 48 uuren begon de Salivatie, en de Ziekte wierd oogenschynlyk minder. Tusschen den vyftienden, en twee-en-twintigsten February, gebruikte het Kind twintig grein Calomel, en daarenboven wierd 'er een dragma van de sterkste mercuriaal zelve ingevreeven. De gifte van de Calomel was een grein, met een weinig Suiker; en men liet dezelve naa verloop van zulk een tusschentyd herhaalen, als de omstandigheden toelieten. Naa den twee-en-twintigsten wierden geen mercuriale middelen meer gebruikt: eene gemaatigde Salivatie hield nog vyf of zes dagen aan; vervolgens hield dezelve op, en de Ziekte was volkoomen geneezen. Ik liet hierop het Kind de Kina geeven, als zynde het beste versterkendste middel naa het gebruik der Mercuriale middelen, maar ook het beste behoedmiddel tegens een *recidiv*. Ik heb opgemerkt dat het scheelen het laatste Sympton was, 't welk verdween.

Van den vyftienden February zyn 'er geen ander Geneesmiddelen gegeeven dan de Mercuriale.

Ik had dezelfde goede verwachting van de Spaansche Vliegen als Dr. SIMMONS, dan de ondervinding heeft my geleerd dat dezelve niets afdoen. De drie Zusters van dit

Kind, die alle drie aan deeze Ziekte zyn geſtorven, waren Spaanſche Vliegen pleisters gelegd, en eene van hun, behalven tuſſchen de ſchouderbladen, zelfs nog eene agter de beide ooren.

NIEUWE PROEFNEEMINGEN VAN HET POOTEN DER TARWE.

MYN HEEREN!

„ In een tyd, dat onze Landaert aengemoedigt, zoo door
„ den huyshoudelyken tak te Haerlem, als door de
„ Maetſchappy ter bevordering van den Landbouw te Am-
„ ſteldam opgeregt, meer en meer ſmaek begint te kry-
„ gen, in het betragten en beoefſenen der allernuttigſte Wee-
„ tenſchap, de Landbouwkunde, dunkt my den inhoud
„ van den brief, dien ik, uyt het Engelsch vertaeld heb-
„ bende, de vryheyd neeme U Ed. toe te zenden, een on-
„ derwerp van groot belang te behelzen; en ik durve uyt
„ dien hoofde U Ed. verzoeken denzelven, hoe eerder hoe
„ liever, eene plaets in uw geagt Maendwerk te gunnen.
„ Mooglyk zou het, daer nu, zoo veele honderde morgen
„ lands, in de kortelings drooggemaekte polders onder het
„ Heemraedſchap van Schieland of elders, op nieuw ten
„ landbouw worden ingeſtooken en aengelegt, veele van
„ derzelver eygenaeren kunnen opwekken, om, in het
„ aenſtaende najaer, deeze in Engeland zoo wel geſlaegde
„ handelwyze, tot voordeel van hun zelve en het alge-
„ meen, nae te volgen."

Ick hebbe de Eere met alle agtingh te zyn

MYN HEEREN!

UE. D. W. Dienaer,

Een Lid van den Oeconomiſchen Tak.

Rotterdam, den 19 *Mey* 1781.

(*Gentleman's Magazine, November* 1780.)

MYN HEER, URBAN!

U Ed. kunt geen weezentlyker dienſt aen den Landbouw doen, dan door het verſpreyden der zeer voordeelige han-

del-

delwys, kortelings in de Provincie van *Norfolk* ingevoerd, van de Tarwe te pooten; zoo als dezelve vermelt is in de *Brieven en geſchriften over den Landbouw, het planten, &c.*, uytgezogt uyt het Correspondentieboek van het Genoodſchap opgeregt te *Bath*.

MYN HEEREN!

Het is met veel vermaek dat ik uw onderzoek, betrekkelyk tot de handelwys in deeze landſtreek van de Tarwe te pooten, beantwoorde; het is, naer myn gevoelen, eene der grootſte verbeteringen in den Landbouw, die, geduurende deeze Eeuw, heeft plaets gehad; en was dezelve algemeen door het Koningryk aengenomen, zoo zoude zulks tot zeer groot voordeel van het algemeen verſtrekken.

Het pooten van Tarwe ſchynt het eerſte in de gedagten gekoomen te zyn, door het planten van graenen in tuynen uyt enkele lievhebbery, door menſchen die geen gedagten of gelegentheyd hadden, om zulks tot een oogmerk van voordeelgeeving uyt te breyden. En ik kan my niet herinneren, dat het zelve in eenige ruymer maete is ondernomen geworden, tot dat een geringe landbouwer naer by *Norwich*, (de hoofdſtad van *Norfolk*,) zulks begon; omtrent twaelf jaeren geleeden, op minder dan een halven morgen lands. In de eerſte twee of drie jaeren daer aen, volgden maer eenige weynige deszelvs voorbeeld; en deeze waeren gemeenlyk het voorwerp van beſpotting hunner gebuuren, door het navolgen van zulk eene byzondere handelwys: zy hadden egter aenmerkelyk beter en grooter gewaſſen, dan hunne nabuuren. Dit, zoo wel als het beſpaeren van Zaeykoorn, deed meer anderen dezelve naervolgen, onderwylen dat zommige kundige perſoonen, het groot voordeel hiervan opmerkende, 'er de nuttigheyd van in de Nieuwspapieren van *Norwich* gemeen maekten, en deeze handelwyze aenpreezen. Die aenbevelingen waren van goede uytwerking; de nieuwsgierigheyd en de onderzoekingslust der Norfolkſche Landbouwers, (byzonder in den omtrek van *Norwich*,) wierd opgewekt, en zy vonden genoegzaeme reden, om algemeene proefneemingen te doen. Onder allen was 'er een der grootſte landhuurders in dit Graeffchap, die 57 acres (omtrent 28 morgen) in een jaer bepootte. Zyn goede uytſlag, door het zigtbaere voorregt van zyn gewas, zoo in deugt, als menigte, was zoo groot, dat hy het volgende najaer driehondert Acres (omtrent 150 mor-

gen) bepootte; en die handelwys altoos zedert heeft aengehouden. Zulk eene treffelyke proeve heeft deeze handelwys volkoomen ſtand doen grypen; en ze was het middel, om dezelve algemeen in te voeren, by de verſtandige landbouwers, in eene zeer uitgeſtrekte Landſtreek; alwaer 'er nu zeer weynige gevonden worden, die eenige Tarwe zaeijen, wanneer zy handen genoeg bekoomen kunnen, om dezelve te pooten. Men heeft algemeen opgemerkt, dat, alſchoon de gepoote gewaſen zeer dun of ſchrael ſchynen te ſtaen, geduurende den herfst en den winter, de planten egter in de lente, ongemeen uytſtoelen, en zig uytſpreyden. De Airen zyn ontegenzeggelyk grooter, zonder eenige agterblyvende of magere graenkorrelen in zig te bevatten, het graen zelve is kloeker van ſtuk, en zoortelyk zwaerder voor ieder Schepel, dan wanneer het gezaeyd is.

De landen, op welke deeze manier van beteelen, byzonderlyk, voorſpoedig gelukt, zyn die, welke, met klaver bezaeyt geweest zynde, afgemaeyt zyn geworden; of zulke, welke, in de voorige lente met drieblad of graszaeden bezaeyt waren, en op welke, van tyd tot tyd, geduurende den zomer, eenig vee geweyt was geworden.

Deeze gronden worden, na de gewoone bemesting, eens met den ploeg omgezet, in vooren, welke tien duymen van een ſtaen; langs welke een Man, dien men den delver noemt, met twee poot-yzers, eenigzints dikker als laedſtokken, maer veel dikker aen het beneden-eynde, en met eene ſpitſe punt voorzien, rugwaerts gaet, en gaten maekt, omtrent ter afſtand aen alle zyden van vier duymen, en ter diepte van één duym. In deeze gaten laeten de vullers, (Vrouwen, Jongens en Meysjes,) twee graentjes vallen, 't geen volkoomen genoeg is, hier na word 'er, door een paerd, eene Egge met doornen gewapend, over het land gefleept; 't geen de gaten digt maekt.

Op deeze wyze is omtrent drie vierde van een Schepel genoeg, om een halven morgen te bezaeijen; en dewyl het zelve oogenblikkelyk onder de aerde word begraeven, is het gelykelyk bevryd voor ongedierte, of de aenvallen van vorst; de geregelde manier, in welke het zelve opkomt, geeft de beste gelegentheyd, om het vry van onkruyt te houden, 't zy door wieden of ſchoffelen.

In één woord, deeze handelwyze is van veel grooter nut, dan eenige, die tot nog toe in de Landbouwkunst is bezogt geworden. Wanneer men dezelve beſchouwt, met betrekking tot de Parochien, zoo verdient ze ook van die zy-

zyde alle oplettendheid; dewyl zy grootelyks ſtrekt, om de uytdeelingen aen de armen te verminderen, door het in 't werk ſtellen van de oude lieden en de kinderen, in een jaergetyde, wanneer zy weynig anders te doen hebben. Dezelve beſpaert den landbouwer en het algemeen twee derde van het graen, 't geen anders, door het zaeijen, op iedere halve morgen gebruikt word; 't geen, wanneer zy door de geheele Natie wierd aengenomen, (zonder den meerderen opbreng in aenmerking te neemen,) voor meer dan een half millioen menſchen brood zoude verſchaffen.

De onkosten van het met de hand pooten zyn nu gebragt tot omtrent zes Schellingen, (hollandsch drie guldens tien ſtuyvers,) den halven morgen. Hier benevens is 'er onlangs een zeer volmaekte boorploeg onder ons ingevoerd, die men bevonden heeft ongemeen wel te beantwoorden; door welke de moeijelykheyd om handen genoeg te bekoomen, weggenomen, en de onkosten verminderd worden; dewyl één Man met deezen ploeg een halven morgen, in één dag, kan bepooten: de Maeker van denzelven is Mr. JAMES BLANCHER, van *Attleborough* in het Graeffchap *Norfolk*.

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET ROODBORSTJE EN HET BLAUWBORSTJE.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Het *Roodborstje*, in 't Grieksch Ερυθακος, in 't Latyn *Rubecula*, in 't Italiaansch *Pettirosſo*, in 't Engelsch *Red-breast*, in 't Fransch *Rouge-Gorge*, in 't Hoogduitsch *Rothbreustlein*, in 't Zweedsch *Rot-gel*, in 't Portugeesch *Pitiroxo* geheeten, brengt den geheelen Zomer door in onze Bosſchen, en komt niet omtrent onze Wooningen dan by zyn vertrek in den Herfſt, en zyne wederkomst in de Lente: deeze laatſte keer laat het zich maar enkel zien, en haast zich, om in de Bosſchen onder het uitbottend geboomte de eenzaamheid en liefde te zoeken. Het vervaardigt zyn Nest digt by den grond op de wortels van jonge boomen, of op planten ſterk genoeg om 't zelve te draagen: het beſtaat uit mosch met hair gemengd, en met eene bedding van veeren binnen in. Dikwyls, ſchryft WILLUGH-

LUGHBY, bedekt het *Roodborstje* zyn Nest onder een hoop bladeren, niets nalaatende dan een ſchuinſchen ingang, die het, uitgaande, met een blad ſluit. Doorgaans vindt men in het Nest van het *Roodborstje* vyf ja zeven Eitjes van eene donkere kleur. Den geheelen Broedtyd doet het Mannetje in het bosch eenen lugtigen en tederen zang hooren; een aanhoudenden wildzang, doormengd met eenige toonveranderingen, en afgebrooken door bevallige en treffende klanken, die de uitdrukkingen van Liefde ſchynen: het zoet gezelſchap van het Wyfje neemt het Mannetje niet alleen geheel in, maar maakt het als afkeerig van allen ander gezelſchap: het vervolgt met drift alle Vogels van zyne ſoort, en verwydert ze van den kleinen plek gronds door hem verkooren: een zelfde boschje huisvest nimmer twee paaren deezer Vogeltjes, zo getrouw als minziek.

Digtbeſchaduwde en vogtige plaatzen zyn de meestgeliefde en gezogtſte by de *Roodborstjes:* zy eeten, in den Voortyd, Wormpjes en Inſecten, waar op zy jagt maaken met vaart en behendigheid: zy vliegen als een Kapelletje rondsom een blad waar op zy een vlieg bemerken: langs den grond gaan zy huppelende voort, en werpen zich klapwiekende op hunnen prooy. In het Naajaar aazen zy ook op Vrugten. Dikwyls gaan zy na de fonteinen, 't zy om zich te baaden, 't zy om te drinken, doch allermeest doen zy dit in den Herfst, wanneer zy vetst zyn, en de meeste verfriſſing noodig hebben.

Geen Vogel is vroeger op, dan het *Roodborstje.* Met het krieken van den dag laat het zich hooren, en is ook van de laatſte die 's avonds zingen, zy vliegen dan in menigte. Weinig wantrouwen vertoont dit Vogeltje, en het laat zich op allerlei wyzen vangen. De Heer TRECOURT merkt op, dat, van alle Vogeltjes, die in 't wilde leeven, het *Roodborstje* misſchien minst wild is: het laat menigmaal toe, dat men 't zo digt by nadert, dat men zou denken het met de hand te kunnen grypen; doch zo ras men naby komt, gaat het voort, en laat de nadering op nieuw toe, om op dezelfde wyze te wyken. Zomtyds ſchynt dit Vogeltje vermaak te ſcheppen, om de Reizigers, die de bosſchen doortrekken, te vergezellen; hun een geruimen tyd voorgaande en volgende. Om ze te lokken is 't genoeg, dat de Vogelaar zyn kort geſchreeuw *uip uip* nabootst, of eenigen Vogel doet hooren; alle de *Roodborstjes* daar omſtreeks komen in beweeging, en aanvliegen,

gen, van verre zich ontdekkende door de klanken *tirit*, *tirititit*, *tirititit*, hun gewoone avond- en morgenzang, en dien zy aanhelfen, telkens, wanneer eenig nieuw voorwerp hun gaande maakt, en zy worden de ſlachtoffers hunner nieuwsgierigheid.

Overal, waar wyduitgeſtrekte bosſchen zyn, treft men veele *Roodborstjes* aan; in *Bourgogne* en *Lotharingen* maakt men veel jagts op deeze kleine Vogeltjes, lekkere beetjes in de daad: in grooten getale worden ze gevangen omſtreeks de kleine Steden *Bourmont*, *Mirecourt* en *Neufchâteau*, men zendt ze van *Nanci* na *Parys*. In deeze Landſtreek, digt met houtgewas bezet, en ryklyk voorzien van boomen en beeken, onthoudt zich eene groote verſcheidenheid van Gevogelte: daarenboven maakt de ligging tusſchen het woud van *Ardenne* aan den eenen en de bosſchen van *Suntgau* aan den anderen kant, dezelve tot den weg, langs welken zy ten tyde hunner verhuizingen voorttrekken. De *Roodborstjes*, in 't byzonder, komen in menigte uit het woud van *Ardenne*. Voorts zyn deeze Vogeltjes door geheel *Europa*, van *Spanje* en *Italie*, tot in *Poolen* en in *Zweeden* verſpreid. Allerwegen zoeken deeze Vogeltjes het Gebergte en de Bosſchen, om 'er Nesten te maaken en den Zomer door te brengen.

De Jongen hebben, voor het eerſte ruijen, dat ſchoon hoog oranje, van waar dit Vogeltje den naam ontleent, niet aan den hals en borst. Op 't einde van Augustus ziet men 'er eenige beginzels van, en op 't laatst van September hebben Ouden en Jongen dezelfde Pluimadie, en zyn niet meer te onderſcheiden. Als dan beginnen zy in beweeging te geraaken tot hun vertrek; doch zy doen het niet by benden: zy gaan één voor één, en in dat tydperk, wanneer alle andere Vogels zich by een verzamelen en party maaken, behoudt het *Roodborstje* zyn eenzaamheidminnenden aart. Zy vliegen de een na den ander heen, over dag, van boschje tot boschje; doch, naar allen ſchyn, neemen zy 's nagts hooger vlugt, en leggen meerder wegs af.

Het vertrek onder de *Roodborstjes* niet aangekundigd, en, om zo te ſpreeken, niet omgeklonken zynde, gelyk onder andere Trekvogelen, blyven 'er veele agter, 't zy Jongen, door de ervaarenis nog niet geleerd, hoe noodig het is van Lugtſtreek te veranderen, 't zy de zodanigen, die zich vergenoegen met het weinige, 't geen zy in 't midden van den Winter by ons kunnen vinden. Als dan naderen zy onze Huizen, en zoeken de warmſte plaatzen. Is 'er een en-

mers, zegt de Heer LOTTINGER, komen de *Blauwborstjes* op de velden, met groote Graanen beplant. FRISCH wil dat zy de voorkeus geeven aan landen waar Erten groeijen, en beweert dat zy 'er nestelen; doch, over 't algemeen, vindt men hun Nesten op Boomen aan den waterkant, zy beſtaan uit kruiden, vastgemaakt aan het uitſpruiten der takken.

In den Paartyd heft zich het Mannetje recht op in de lugt, vliegt zingende met een korte vlugt, keert zich om, en valt volvrolyk weder op den tak neder. Hy zingt 's nagts, en zyn Wildzang is zeer aangenaam volgens FRISCH: de Heer HERMANN beweert, in tegendeel, dat dezelve niets aangenaams heeft. Eene ſtrydigheid van berigten, die vereffend kan worden, door de onderſcheide tyden op welken deeze twee Waarneemers ze hebben hooren zingen: het zelfde verſchil zou plaats kunnen hebben omtrent het *Roodborstje*, wanneer iemand alleen zyn gewoon geſchreeuw, en niet zyn welluidenden Zang in den Voortyd, of zyn korten Wildzang op ſchoone Herfstdagen, gehoord hadt.

Het *Blauwborstje* bemint, zo zeer als het *Roodborstje*, zich te baaden, en woont meer dan dit laatstgemelde aan den waterkant. Wormpjes en andere Inſecten dienen daar aan tot ſpyze, en als het vertrekt eet het ook Vlierbeſſen. Op moeraſſige plaatzen zoekt het voedzel op den grond, loopt ſnel, en niet opgeheeven ſtaart; eene houding, het Mannetje byzonder eigen, bovenal wanneer 't het geroep van 't Wyſje hoort, 't zy de waare ſtem of een nagebootſte.

De kleuren zyn donker bruin, en hebben het blauw niet aan den hals: by de Mannetjes vertoonen zich alleen eenige bruine veertjes in het witte van den hals en borst, voor het eerſte ruijen. Het Wyfje krygt nimmer een geheel blauwen hals. Onder de Mannetjes vindt men 'er die denzelven hebben, en deezen zyn waarſchynlyk Ouden, wier kleuren over 't geheel zwaarder vallen: de meesten hebben een vlek, als een halven halsband, ſchoon wit, door FRISCH vergeleeken by den glans van gepolyst Zilver: van hier draagt het *Roodborstje* in 't *Brandenburgſche* den naam van *Spiegel-vogel*.

Deeze rykheid van kleuren gaat in den gevangen ſtaat verlooren: het *Blauwborstje*, in een Kooytje opgeſlooten, begint ze naa het eerſte ruijen te verliezen. In het ſaiſoen dat ze vet zyn leveren zy een lekker beetje op: doch zy zyn zeldzaam en onbekend in verſcheide Landſchappen van *Frankryk*. In den *Elſas* vindt men ze meest, en, ſchoon

in

in *Duitschland* tot in *Pruisſen* toe verſpreid, zyn ze nergens veelvuldig. Deeze ſoort ſchynt veel minder talryk dan het *Roodborstje*; hoewel ze wyduitgeſtrekt gevonden wordt. De naam van *Motacilla Pyrenæica*, door BARRERE daar aan gegeeven, wyst aan dat ons Vogeltje het Pyreneeſche Gebergte bezoekt. Men zou het *Blauwborstje* veelligt voor een byzonder Inbooreling van *Zweeden* houden, om dat LINNÆUS 't zelve *Motacilla Suecica* noemt; doch deeze kwaalyk toegepaste naam bewyst alleen, dat dit Vogeltje in de *Noordſche Gewesten* komt: het verlaat dezelve in den Herſt, om te trekken, en zyn voedzel onder milder Lugtſtreeken te zoeken: deeze hebbelykheid, of liever noodzaaklykheid, heeft het *Blauwborstje* gemeen, met alle Vogeltjes, die van Inſecten en zagte vrugten leeven.

VRAAG,

TEN OPZIGTE DER GENEGENHEID VAN EENIGEN, EN DES AFKEERS VAN ANDEREN, OMTRENT ZOMMIGE HUISDIEREN.

MYNE HEEREN!

Ik heb eene Vraag voor te ſtellen, doch geen Prys uit te looven; maar ik hoop zulks zal geen beletzel weezen dat men dit beantwoordde. De oplosſing, welke ik verlang, eischt geen diepzinnige naſpeuringen, geen breed vertoog, ſchoon het onderwerp misſchien gelegenheid konne geeven tot eene gewigtige Verhandeling. — De zaak, door my bedoeld, is deeze: — Ik heb Menſchen gezien, en ze zyn u, myne Heeren, ongetwyfeld mede meermaalen voorgekomen, die zo groote Liefhebbers waren van Beesten, dat zy, zonder dezelve, het niet konden ſtellen; die liever allen ander gezelſchap zouden hebben laaten vaaren, dan dat hunner Honden, Katten, Vogeltjes, enz. die gaarne in hun huis zo veele ſoorten van Dieren, om zo te ſpreeken, zouden verzamelen als NOACH in den Ark bragt; die van hunne Kamers Vogelvlugten en Menagerien maaken; die hun Aap oppaſſen, hunne Katten en Honden bezorgen, hun Goudvink, in de Zang-, en hun Papegaai, in de Spraakkunst onderwyzen; die, met één woord, alles in deeze geliefde Huisgenooten ſtellen, hun, ten dage van Gezondheid, vermaaken, in Ziekte bezorgen, en naa hun Dood beweenen.

Van den anderen kant, myne Heeren, ontdekt gy Menſchen, die een gevestigden afkeer hebben van alle Beesten; die, op het zien van een Kat, ſchrikken; die het liefkoozen van een Hond verveelt; die het dwinglandy noemen, wanneer zy genoodzaakt zyn een pootje van *Petit* te neemen, om ingang by zyn Meestres te maaken; die met allen, wier zinlykheid zich zo verre tot de Beesten uitſtrekt, lachen, en het heiligſchennis rekenen, wanneer zy iemand over den dood van een Hond of Papegaai zien huilen.

Gaarne zou ik zien dat iemand zich verledigde, om de oorzaaken deezer Genegenheid en deezes Afkeers te ontvouwen. Is het eene overmaat van Aandoenlykheid in deezen, en mangel aan Aandoenlykheid in geenen? —— Verſcheide waarneemingen, door my in 't eene en andere geval gedaan, doen my beſluiten, dat dit ſtuk min beſlist is, dan men, in den eerſten opſlage, zou denken. Ik heb Menſchen gekend, die traanen ſtortten over den dood van een' Kanarie-vogel, en met drooge oogen het overlyden hunner Vrienden en Naastbeſtaanden hoorden; en ik kan niet denken, dat hy, die een Kat of Hond met zyn voet ſchopt, daar door alleen betoont onaandoenlyk te weezen voor Vriendſchapsblyken. Ik geloof, dat het ontvouwen hiervan gelegenheid zou geeven tot gewigtige aanmerkingen, die geen oneere zouden aandoen aan uw Tydſchrift, en ik bid u myne oogmerken te onderſteunen door het plaatzen van mynen Brief.

Ik heb de eer van te zyn, en te blyven, enz.

DICHTKUNDIGE BESPIEGELINGEN OVER DE ALPISCHE GEBERGTEN; NAAR HET HOOGDUITSCH VAN HALLER.

Door L. STOPPENDAAL, P. Z.

(*Vervolg en Slot van Bladz.* 355.)

Maer als de waereld zich in harde vorst heeft begraeven, en het ys de dalen, en de ſneeuw de kruinen der bergen bedekt, als het uitgeputte veld rust om weder nieuwe geſchenken voort te brengen, en een kristallen dam den loop der vloeden ſtremt, dan neemt de Herder ook de wyk naer de beſneeuwde ſtulpen, waer de vetachtige damp der Pyn-

boo-

boomen de drooge balken zwart maekt; hier worden de moeilykheden, die hy verduurd heeft, door de heêelyke rust verzagt; de zorgelooze dag word met vrolyk geſchersch doorgebragt, en als de buuren by zynen haerd komen zitten, kan hun verſtandig onderhoud ook wyzen vermaeken.

De een leert de kunst, om, 't geen de wolken aenvoeren, in den ſpiegel der natuur' geestig voor uit te zien, hy kan de ſtreek der winden, de richting der orkaenen aenwyzen, en hy ziet, in de heldere lucht, den ſtorm van verre opkomen; hy kent de kragt der maen, de werking van haer ſchynzel, hy weet wat een vroege nevel beduid; hy telt, in Lentemaend, reeds de toekomende Koornſchooven, en houd, terwyl alles aen 't maeien is, by eenen naderenden regen op; hy is de Raedsman van 't Dorp, zyne uitſpraek ſtelt het gerust, en de ervarenheid ſtrekt hem voor duizend boeken.

Een jong Herder ſtemt intusſchen zyne lier, terwyl hy, gansch verrukt, een nieuw deuntje zingt; natuur en liefde ſtorten in hem een heimlyk vuur, dat in de aderen gloeit, en nimmer den lust dwingt; de kunst heeft geen deel aen zyne Herdersliederen; hy maelt, in een' onopgeſmukten zang, zyne vrye hartstocht af; wanneer hy ook iets dichten zal, bepaelt hy zich tot zyne kudden; en zyne zanggodes uit zich even als zyne herderin: zyn hart verſtrekt hem tot leermeester, zyne ſchoone voor Febus; de aendoening, en geene getelde toonen, brengt het vers voort.

Dan vat een grysaert weder het woord op, van wiens zilveren hairen een aengenaem geſprek een nieuw gewigt erlangt; de voorige geſlachten aenſchouwden hem reeds, de last van honderd jaeren heeft zynen geest geſterkt, en het lyf ſlechts gekromd; hy is nog een afbeeldzel van onze heldhaftige Voorouderen, die den blikſem in de hand, en God in 't harte, hadden; hy maelt de veldſlagen, telt de veroverde vaenen, bebolwerkt der vyanden wal, en noemt elke bende. De jeugd luistert met vervoering toe, en toont, in haere gebaerden, het edel ongeduld, om nog meêr roem te verwerven.

Een ander, wiens hoofd insgelyks met Sneeuw bedekt, eene leevende Wet en 's Volks richtſnoer is, leert, hoe de lafhartige Waereld den nek onder 't juk buigt; hoe de ydele prael der Vorſten het merg der Landen verteert; hy toont de waerde der vryheid, hoe de gelykheid der goederen en 't ontzach voor de wetten, 't geluk des Volks doen

beſtendig zyn; hoe alles om ons heen in de grootſte behoefte gedompeld is, in de ketenen honger lyd, en Italiëns Paradys ſlechts naekte bedelaers voed: hoe eendragt, trouw en moed, met onverdeelde kragten, aen eene kleine magt de vleugels van 't geluk binden.

Dan vormt zich weder een kring om eenen wakkeren grysaert, die de natuur naſpeurt, en haere ſchoonheid kent; zyne ſchranderheid heeft lang de wondere kragt der kruiden en hunne verſchillende gedaenten onderzogt, en elk mosch een' naem gegeeven: hy werpt zyn ſcherpziend gezicht in onderaerdſche groeven, de aerde bedekt voor hem te vergeefsch haer geelachtig goud: hy dringt door de lucht, en ziet de Zwaveldampen, in wier vochtigen ſchoot beſlooten de Donder rolt: hy kent zyn Vaderland, en weet zyn altoosnavorſchend oog in deszelfs ſchatten nuttig te verlustigen.

Hier toch, waer Gotthards hoofd boven de wolken zweeft, en de verhevene Waereld de Zon nader ſchynt te weezen, heeft de ſpeelende natuur, 't geen anders de aerde als iet zeldzaems vertoont, in weinig lands vereent: 't is waer, dat Lybiën ons nog meerder nieuws verſchaft, en zyn zand, elken dag, een ſtoutmoedig ondier aenſchouwt: de Hemel echter heeft dit Land nog meêr beweldadigd, waer niets, dat noodig is, ontbreekt, en ſlechts het nuttige bloeit: het groeiend ys der bergen, de ſteile kruinen der rotſen, verſtrekken daer zelfs tot voordeel, en bevochtigen de Landen.

Wanneer de eerſte ſtraelen van Titan de ſpitſen der rotſen vergulden, en zyn glansryk aenſchyn de nevels doet verzwinden, dan word van eenen berg, met een' altoosvernieuwden lust, beſchouwd 't geen de natuur op 't prachtigst ten toon ſpreid; door den voortſnellenden damp eener dunne wolke opent zich, eensklaps, het ſchouwtooneel eener Waereld; een afgelegener verblyf van meêr dan één Volk laet alles op éénmael zien, wat zyn omtrek bevat: eene zachte ſuizeling ſluit de al te zwakke oogen, die niet beſtand zyn om den al te wyden kreits door te waeren.

Eene aengenaeme mengeling van bergen, rotſen en zeeën word, van affland tot affland, flaeuwer, ſchoon zy zich duidelyk aen 't gezicht vertoont; het blaeuwende verſchiet beſluit eene kring van blinkende hoogten, waer op een donker woud de laetſte ſtraelen breekt: dan doet een naestgelegen gebergte den zacht ryzenden heuvel aenſchouwen, waer van een luidruchtig geloei in het dal weêrgalmt: dan

ſchynt

ſchynt eene wyduitgeſtrekte Zee een Spiegel van eenige mylen lengte, op welks gladden vloed een tintelend vuur ſpeelt: dan doet zich een ſtreek van groene dalen op, die, ginds en herwaerds in bochten loopende, zich allengskens uit het gezicht verliezen.

Daer ſtort een dorre berg zyne glibberige kanten neder, waer op een verouderd ys den Hemel als beſtormt; zyn bevroozen kristal, 't welk door de glociende hitte van den Kreeſt te vergeefsch beſtormd word, kaetst alle ſtraelen te rug. Niet verre van daer ſtrekt een vruchtbaer gebergte, vol klaverryke weiden, den breeden rug naer deezen kant uit; eene zachte helling glanst van rypend koorn, en de heuvels zyn met honderd kudden bedekt. Een naeuw dal, waer de koele ſchaduwen woonen, davert door de weêromkaetzing der onderſcheiden toonen.

Hier laet een ſteil gebergte zyne kruinen gelyk muuren zien, een woudſtroom ſnelt er over, en ſtort zich, van afgrond tot afgrond, neder. De dikbeſchuimde vloed dringt door de klooven der rotſen, en ſchiet, met bruiſchend geweld, buiten derzelver paelen: het dunne water ſcheid zich van een in zyn' voortgeſtuwden diepen val; een dryvend graeuw zweeft in de verdikte lucht; een regenboog ſchiet zyne ſtraelen door die nevelachtige deelen, en het verafgelegen dal word door een' geduurigen daeuw bevochtigd. Een wandelaer ziet, met verbaesdheid, ſtroomen in den Hemel vloeien, die uit de wolken ſnellen, en zich in wolken uitgieten.

Doch wie het edel denkvermogen, 't welk de kunst en wysheid opſcherpen, door het ryk der Schepping' naer waerheid doet ſtreeven, die zal in geen oord een verſtandig oog vestigen, waer in niet een wonder het zelve tot ſtilſtaen en navorſchen zal dwingen. Hy verlicht, door de fakkel der wysheid, de onderaerdſche holen, die zilveren bloemen draegen, en goud aen de beeken ſchenken; en onderzoekt den heilzaemen groei der veelverwige kruiden, welke een verliefde Zefier Aurora's traenen doet drinken. Gy zult alles ſchoon, en echter verſcheiden vinden, en in den al te ryken ſchat ſteeds graeven, doch dien niet doorgronden.

Wanneer het Zonnelicht aldaer door vluchtige nevels ſtraelt, en de traenen der wolken van het natte land droogt, word de luister van alle wezens door een licht bemaelt, dat op de bladen zweeft, en de natuur verfrischt: de lucht vervult zich met zwoele amberdampen, die het veelverwig ge-

ſlacht van Flora den lieſelyke Weſtewinden toevoert; het prachtig heir der bloemen ſchynt om den voorrang te kampen; een licht hemelsblaeuw beſchaemt het daer nevensſtaende goud; een gansch gebergte, door den regen glanzig gemaekt, vertoont zich als een groen tapyt, met regenboogen doorweeven.

Daer ſteekt het hooge hoofd der edele Genziana ver boven de nederige menigte der laege kruiden uit; een groote menigte van bloemen dient onder haere vaenen, haer blaeuwe broeder zelf buigt zich neder, en veréert haer. Het helder goud der bloemen, in ſtraelen omgeboogen, bedekt den geheelen ſtengel, en kroont zyn graeuw bekleedzel; het gladde wit der bladen, met donker groen doormengeld, blinkt met den veelkleurigen ſchyn van vochtige diamanten: regtvaerdig Albeſtuur! dat kragt zich met tooi vereenige, en in een ſchoon ligchaem eene ſchooner ziel huisveste!

Hier kruipt een nederig kruid, naer een' graeuwen nevel gelykende, welks bladen de natuur als kruizen heeft toegeſteld; de heilzaeme bloem toont de twee vergulde nebben, die een van Amathist gevormde Vogel draegt. Daer werpt een blinkend blad, als vingers gekorven, den groenen wederſchyn op eene heldere beek; het teder ſneeuwit der bloemen, door een flaeuw purper gekleurd, ſluit eene geſtreepte ſtar in witte ſtraelen in: ſmaragd en roozen bloeien, zelfs op vertreeden heivelden, en rotſen bedekken zich met een purperen kleed.

Doch daer de alkoesterende Zon nimmer haere liefelyke blikken werpt, daer de ongeſtoorde vorst het eenzaem dal van loof ontbloot, worden de holen der rotſen met eene pracht getooid, die door den tyd niet vergaet, noch door den winter geroofd word. Op den nooit verlichten grond van onderaerdſche moerasſen word de vochtige klei met ſchitterend kristal gewelfd; eene rots van edelgeſteenten, daer duizend verwen in ſpeelen, ſchittert door de duistere lucht, en ſchiet alöm haere ſtraelen. ô Rykdom der natuur'! verbergt u, Italiaenſche dwergen; Europa's diamant groeit hier, en wast tot berghoogtens.

In 't midden eens dals van hemelhoog ys, waer het bulderend Noorden zyn' killen zetel heeft gevest, ontſpringt eene ryke bron met ziedend gebruisch, rookt door 't verwelkte gras, en zengt wat zy bevochtigt; haer helder water ſtroomt met vloeiende bergſtoffen, een heilzaem yzererts vergult haeren loop: de onderaerdſche groeven maeken haer warm, en haere vloeden doen, door inwendige kooking,

king, gemengde zouten opwellen; wind en ſneeuw woeden te vergeefsch om haer heen, haer wezen zelf is vuur, en haere ſtroomen zyn vlammen.

Daer echter, waer de toomelooze Avanſon, in 't ſchuim van dwarrelende vloeden, omvergeworpen wouden voortrolt, ſtroomen de holen der bergen met onderaerdſche bronnen, wier ſcherpe damp het zout der rotſen ſmelt. De holle buik der bergen, met marmer gewelfd, ſluit dit kleene meir in diepe mynen op; doch zyn ontbindend vocht verbryzelt het albasten bekleedzel, dringt door de klooven der rotſen, en ſnelt heen om gebruikt te worden: de kruidery der natuur', de rykſte zegen der Landen, bied zich zelve den Volke aen, en vloeit ons tegen.

Uit Schrekhorns kouden hoofd, waer de waterſchat van Europa zich, met ſterke ſtroomen, in de beide zeeën verdeelt, ſtort zich Uchtlands Aer, welke, met een vervaerlyk gebruiſch en ſnelle vallen, heen ylt; de ryke bergmyn vergult derzelver takken, en verft den witten vloed met Koninglyken erts; de ſtroom vloeit zwaer van goud, en werpt zuivere korrels op, gelyk anders het graeuwe zand den gemeenen oever zwart maekt; de Herder aenſchouwt deezen ſchat, hy rolt voor zyne voeten, ô voorbeeld voor de waereld! hy ziet dien, en laet hem dryven.

Verblinde Sterveling! dien gierigheid, eerzucht en wellust, tot aen den rand des grafs, in ydele ſtrikken verward houden, welke de bekrompen uitgedeelde gaven van den kortſtondigen tyd met altoos nieuwe zorgen en nietige kwellingen vergalt, die het ſtil geluk van den middelſtand verſmaed, en meer van 't noodlot, dan de natuur van u vordert, welke u dat geen tot eene behoefte maekt, waerom de dwaesheid ſlechts ſmeekt, ô, geloof het! geen toegenegen geſtarnte verwekt vrolykheid, geen tooi van paerlen geeft rykdom. Zie een veracht Volk by vermoeienden arbeid en armoede lagchen; de maetige natuur alleen kan iemand gelukkig maeken.

Ellendigen! roemt nu den rook der groote Steden, waer boosheid en verraed met het gewaed der deugd zyn bekleed, die prael, welke u omringt, boeit u in gouden ketenen, knellend voor hun, die dezelve draegen, en aen anderen ſlechts ſchoonſchynende. Reeds voor 't ryzen der zonne, ſleept de eerzucht haere knechten naer de geſlootene deuren van aenzienlyke burgers, en de zo zeer verlangde rust van in zuchten geſleeten nachten beneemt u de aenhoudende dorst naer nietig gewin. Het hemelsch vuur

der vriendſchap kan by u niet ontgloeien, waer nyd en eigenbelang zelfs de harten der broederen verſcheuren.

Aldaer ſpeelt een dolle Vorst met de rampen zyner dienaeren; zyn purper verft zich met laeuw burgerbloed; kwaedſpreekendheid, haet en verachting overlaeden de deugdzaemen met ſchimp; de van gif gezwollen nyd knaegt aen 's naestens goed; de geile wellust, om wiens roozenbed een nakende donder zynen blikſem ſchiet, verkort de nog naeuwlyks genooten dagen; de gierigaert ſtapelt, tot zyne en 's anders plaeg, goud op, dat niemand minder, dan die het heeft, bezit; de eene wensch volgt op den anderen, de kommer baert kommer, en hun leven is niet anders dan eene angſtige ſluimering.

By u, vergenoegd Volk! heeft het zwart gebroed der ondeugd nimmer den eerſten zetel in de gemoederen gevest, de natuur verzadigt u met ongezochte goederen, die de grilligheid niet moeilyk te verkrygen, noch het genot walglyk maekt; geen inwendige vyand knaegt onder uwe borſten, waer nimmer het te ſpade berouw de vreugd met bloed betaelt; geen orkaen van woedende driften beſtormt u, daer het vernuft zich met ydele leſſen tegen verzet. Niets is 'er, dat u vernedert, niets, dat u verheft, gy leeft altoos op eene zelfde wyze, en ſterft, als gy leeft.

ô Gelukkige! die, als gy, met zelfsopgevoede Stieren den aengeërfden grond van eigen akkeren ploegt: welken reine wol dekt, looſryke kranſen verſieren, en ongekruide ſpys, uit zoete melk bereid, vergenoegt; die zich by Zefiers adem en koele watervallen, in een' kommerloozen ſlaep, op het mollig veldtapyt, uitſtrekt: welken het geloei van de onſtuimige golven eener hemelhooge zee, noch het trompettengeſchal in ſchrikbaerende tenten opwekt; die zynen ſtand bemint, en nooit wenscht een' beteren te erlangen, gewislyk de Hemel kan zyn heil niet vergrooten.

AANMERKINGEN OVER DE REGELMAAT DER DICHTERLYKE VINDING.

(Ontleend uit de *Eſſays on Poetry and Muſic as they affect the mind*, by JAMES BEATTIE, L. L. D., *Profeſſor of Moral Philoſophy and Logic, in the Marechal College and Univerſity of Aberdeen.*)

„ Voor eenigen tyd hebben wy de Aanmerkingen des „ Hoogleeraars BEATTIE, over het *Doel der Dichtkun-* „ *de*, medegedeeld (*). De goede graagte, waar mede het „ gedeelte onzer Leezeren, 't welk deeze vermaakende en „ ſtigtende Kunst beoefent of daarin behaagen ſchept, de- „ zelve ontvangen heeft, doet ons hoopen dat zy niet min „ voldaan zullen weezen met de bondige Aanmerkingen „ diens keurigen Kunstkenners, zo vry van diepafgetrok- „ ke en hoogzweevende bovennatuurkundige gedagten, als „ van Schoolſche uitdrukkingen, over *de Regelmaat der* „ *Dichterlyke Vinding*, in ons Mengelwerk geplaatst te „ zien."

* * * * * * * * * *

HOMERUS beſluit zyne ſchoone beſchryving van Hemel en Aarde, gelyk dezelve zich in een ſtillen avond by Maan en Starrelicht vertoonen, met deeze uitdrukking: *En het hart des Herders is blyde* (†). Mejuffrouw DACIER ſchynt uit den draai, welken zy aan deeze plaats geeft, in haare Overzetting, te denken, en POPE geeft, misſchien om zyn vers vol te maaken, te verſtaan, dat de Blydſchap des Herders ontſtaat uit het bezef van den nuttigen dienst deezer Hemellichten. Dit moge voor een gedeelte het geval weezen; doch het ſtaat niet by HOMERUS, en 't is geen noodige bedenking. Wy erkennen, dat zy, die het ſtoflyk Heelal beſchouwende, de oorzaaken en uitwerkzelen der dingen nauwkeurig gade ſlaan en onderſcheiden, daar over meer verrukt worden, dan lieden die niets anders dan grootte en gedaante, kleur en beweeging opmerken. Nogthans is 'er in de buitenſte omtrekken van de werken der Natuure, (indien ik my dus mag

(*) Zie ons *Mengelwerk* hier boven, bl. 473, enz.
(†) *Iliad*, lib. VIII. vs. 555.

mag uitdrukken,) een luister en grootsheid, die de minſte onderweezenen niet zonder groot genoegen kunnen beſchouwen.

Ik wil hier mede geenzins zeggen, dat alle Landlieden, alle Wysgeeren, even vatbaar zyn voor deeze verrukkende indrukzels. Verbaazend groot is de onaandoenlykheid van zommigen, die al de heerlykheid van Hemel en Aarde dagelyks zien, zonder dat dezelve hun hart treft, hunne verbeelding opheft, of eenigen duurzaamen invloed te wege brengt. Hoe veelen zelfs worden 'er niet gevonden, onder Menſchen, die zich laaten voorſtaan gevoelige zielen om te draagen, by welken de opkomende of ondergaande Zon; het ſchitterend halfrond der ſtarlichten middernagts; het Bosch op 't hoog gebergte door een geweldigen ſtormwind ſchuddende, of ruiſchende door een zagt koeltje op een zomerſchen avond; de aartige afwisſeling van heuvels en valeien; de ſchaduw en de zonneſchyn; de boschjes, de open plaatzen, de watervallen, en ſtroomen, welke een uitgeſtrekt Landſchapsgezigt den oogen biedt; het tooneel des Oceaans zo groots, zo ontzaglyk; de behaaglyke verſcheidenheden van het Ryk der Dieren en der Planten, nooit zo veel voldoenings ſchenken, als de damp en het geraas eener Danszaale, of het ſpeelen en zingen in eene Opera, of de laf- en laſtigheden der Speeltafel.

Dan eenige Zielen zyn van een geheel ander maakzel; zy ſcheppen, zelfs zeer vroeg in 't leeven, vermaak in de beſchouwing der Natuure, eene ſoort van vermaak, 't geen zy bezwaarlyk voor eenig ander zouden willen verwisſelen; dewyl Gierigheid noch Eerzugt de zwakheden zyn van dat tydperk des leevens.

Zodanige Zielen hebben altoos in zich de zaaden van den regten Smaak, en dikwyls van een navolgend Vernuft. Ten minſten, ſchoon hun geestdryvende of verbeeldingryke Zielsgeſteltenis, (gelyk lieden van de groote Wereld dezelve noemen,) hun niet altoos tot de Dicht- of Schilderkunst aanzette, ſchroomen wy geenzins te verzekeren, dat, zonder eenig gedeelte van deeze geestdrift, niemand ooit een rechtſchaape Dichter of Schilder wierd. Want hy, die de Werken der Natuure wil naavolgen, moet ze eerst nauwkeurig gade ſlaan; en nauwkeurige waarneeming is alleen te verwagten by Menſchen, die 'er lust in hebben.

Voor eene Ziel, dus geſteld, is geen gedeelte der Schepping onverſchillig. In de volkryke Stad en de huilende Wildernis, in het welbebouwde Veld en op het eenzaam Ei-

Eiland; in het bloemvol Perk, en het ruw Gebergte; in het ruiſchend Beekje en de ongeſtuime Zee; in den lachenden Zomer en ſtuurſchen Winter; in den ratelenden Donderſlag, en het zagt zwoegen van een Lenteluchtje, vindt die Mensch iets 't welk zyne Verbeeldingskragt opwekt en verleevendigt, zyne Aandoeningen gaande maakt, zyn Verſtand werk verſchaft. Uit elke zielswerkzaamheid, welke met geen ſmert vergezeld gaat, en zelfs uit eenige daarvan niet ontbloot, als ſchrik en medelyden, die de maat niet overſchreeden, ontleent eene welgeſtelde Ziel voldoening. Oefening is voor de Ziel even noodig als voor het Lichaam, deeze verſchaft Gezondheid en Vermaak.

Deeze gelukkige aandoenlykheid voor de ſchoonheden der Natuure moet in jonge Lieden opgekweekt worden. Dezelve haalt hun over, om den Schepper in zyne verbaazende werkſtukken te beſchouwen; zy zuivert de Ziel, en maakt die geſchikt tot het ontvangen van verſtandig en redelyk onderwys; zy verſchaft een nooit opgedroogde bron van verlustiging, en werkt zelfs mede tot de gezondheid des lichaams; en dewyl 'er eene zeer nauwe overeenkomst plaats heeft tuſſchen ſtoflyke en zedelyke Schoonheid, wordt het hart zeer gemaklyk van de eene na de andere opgeleid; de Deugd pryst zich by 't zelve aan door haare allesovertreffende beminnelykheid, en de Ondeugd is een voorwerp van veragting en verfoeijing. Eene bedreevenheid in de beste Dichters, die ons de Natuur afbeelden, gepaard met eenige kunde in het tekenen, zal deeze pryswaardige aandoenlykheid in de jeugdige jaaren bevorderen; want dan heeft het gelaad der Natuure by de andere bekoorelykheden ook het treffende der nieuwigheid; de driften zyn niet vooringenomen, het hart is kommerloos, en de verbeelding leevendig en vuurig.

Maar, om niet langer ſtil te ſtaan op deeze hevige beweegenisſen, byzonder eigen aan ſterke geestdrift van den Kweekeling der Natuure, mogen wy niet beweeren dat alle Menſchen, zonder onderſcheid, of ten minſte het geheele verlichte gedeelte des Menschdoms, ſmaak vindt in de beſchouwing van 't Natuurlyke, als overgeſteld tegen het Onnatuurlyke? Gedrogtlyke vertooningen behaagen ſlegts voor een oogenblik, indien zy in 't geheel behaagen; want zy ontleenen haare behaaglykheid alleen van de verbaazing des Aanſchouwers, die ſchielyk bedaart. De Heer BRYDONE gewaagt van een aanzienlyk Heer op *Sicilien*, die vermaak ſchiep in zyn Landgoed op te cieren met

met Schilderyen en Standbeelden van de onnatuurlykſte wanſchaapenheid; doch dit is een zeer zonderling voorbeeld; en iemand zou zich niet meer verwonderen, als hy hoorde van een Man, die zonder voedzel leefde, of glad en vet werd door het dagelyks gebruiken van vergift. Van eenig ding te zeggen, dat het *tegen de Natuur* is, geeft den wanſmaak en afkeuring des Sprekers te kennen, en het toevoegelyk woord *Natuurlyk*, duidt eene aangenaame hoedanigheid aan, en ſchynt meest altoos in te ſluiten dat iets zodanig is als het zelve behoort te zyn, overeenkomſtig met onzen ſmaak, en ſtrookende met onze geſteltenisſen.

Bedenkt eens met welke aandoeningen wy een Dichtſtuk zouden leezen, waar alles tegen Natuurlyk was afgebeeld; waar in men veronderſtelde, dat 'er beginzels van denken en werken plaats hadden, ſtrydig met alles wat wy immer zagen of hoorden, — waar in, by voorbeeld, Gierigheid en Koelzinnigheid aan de Jeugd, Verkwisting en Vuurigheid aan den Ouderdom, werden toegeſchreeven, — waar in de Menſchen in 't wilde handelden, nu eens volgens, dan eens ſtrydig, met hun character, — waar in Nyd en Wreedheid Liefde kweekten, en Goedgunſtigheid Haat baarde, — waar in Schoonheid altoos het voorwerp van Afkeuring, en Leelykheid dat van Genegenheid was, waar in de Maatſchappy gelukkig werd door het omhelzen van Godlochenende begrippen en het pleegen van allerlei misdryf, en men Regtvaardigheid met Deugd in 't algemeen veragtte. — Overweegt, welk een ſmaak wy zouden vinden in eene Schildery waar in men geen agt ſloeg op de evenredigheden, de ſtanden, de verſchieten, de kleuren of eenige der regelen door de Natuur voorgeſchreeven? waar in de oogen en ooren der Dieren op de ſchouders ſtonden, — waar in de Lugt groen, het Gras rood, geſchilderd was, — waar in de Boomen met de takken in den grond, en met de wortels in de lugt groeiden, — waar in de Menſchen vogten, naa dat hun 't hoofd was afgehouwen, de Schepen op 't Land zeilden, de Leeuwen in Spinnewebben verward geraakten, de Schaapen op Krengen aasden, de Viſchen in 't Geboomte ſprongen en de Olyphanten op Zee wandelden. Zouden zulke afbeeldingen en zamenvoegingen, vermaak verſchaffen, of de benaaming van verheeven en ſchoon verdienen? Zouden wy een oogenblik in twyfel hangen om den Dichter, of Schilder, die ons zulke ſtukken leverde, onder de Gekken te tellen? en kunnen de ongerymd-en onzinnigheden

van

van Dwaazen de geſchikte voorwerpen zyn, of van vermaak, of van navolging, voor redelyke Weezens?

Men merke hier ook op, dat, ſchoon wy onze inwendige Vermogens door verſchillende naamen onderſcheiden, dewyl wy anderzins over dezelve niet verſtaanbaar kunnen ſpreeken, deeze alle werkzaamheden zyn en blyven van dezelfde onverdeelde Ziel: en, over zulks, kunnen wy niet veronderſtellen, dat, het geen ſtrydig is met één hoofdhoedanigheid, aan de overige een beſtendig genoegen kan opleveren. 't Geen het Geweeten wraakt, kan niet aangenaam weezen voor de Rede; de Verbeeldingskragt kan geen welgevallen ſcheppen in 't geen tegen de Rede ſtrydt. —— Daarenboven is zyn geloof en berusting aangenaam, ongeloof en wantrouwen onaangenaam: en hier om kan enkel 't geen iets aanneemelyks in zich heeft, beſtendig en algemeen genoegen geeven: het moet geloofſlyk weezen voor een redelyk ſchepzel: dit kan niet berusten in iets, 't welk rechtdraads tegen de Natuur ſtrydt, of eene handtaſtlyke ongerymdheid inſluit.

De Dichtkunst, derhalven, en in de daad elke Kunst, die ten oogmerke heeft te behaagen, moet Natuurlyk weezen: en, ten dien einde, eene weezenlyke Gebeurtenis, of iets daar op gelykende, behelzen: dat is, met andere woorden, dezelve moet met de Waarheid of met de Waarſchynlykheid overeenkomen.

En, ſchoon elk deel des ſtoflyken Heelals een ruimen voorraad van voorwerpen, ter verlustigende beſpiegelinge opievere, toetst niets in de natuur onze harten ſterker, of ſchenkt eene grootere verſcheidenheid van werkzaamheid aan onze Verſtandlyke en Zedelyke Bekwaamheden, dan de Mensch, —— Menschlyke bedryven en Menschlyke aandoeningen zyn in 't algemeen inneemend. Veele worden 'er gevonden, die weinig ſmaaks hebben in Dichtſtukken, welke ons enkel redelooze en onbezielde dingen verbeelden: dan nauwlyks treft men iemand aan, of hy luistert met vermaak en deelneeming als 'er gehandeld wordt van de lotgevallen, de characters, en de bedryven der Menſchen. Hier om merkt ARISTOTELES het navolgen der Menschlyke bedryven aan, als weezenlyk tot de Dichtkunst behoorende; en voorwaar/zy maaken het weezenlykſte gedeelte uit, van het vermaaklykst en leerzaamst gedeelte, het Helden- en Tooneeldicht. Enkele beſchryvingen, hoe ſchoon ook, zedelyke bedenkingen, hoe rechtmaatig, worden droog en verveelend, wanneer men onze Driften tusſchen beide niet roert

en

en opwekt door eene gebeurtenis, onze Natuurgenooten betreffende. Scheppen alle Leezers van ſmaak geen byzonder genoegen in de kleine vertellingen, met welke THOMSON, zyne Jaarſaiſoenen heeft verleevendigd? Bemerken zy niet, dat de beſchryving van het Onweêr niet half zo treffend zou geweest zyn, zonder het verhaal der twee Gelieven; dat het tafereel van den Oogst veel zou verliezen, door de Geſchiedenis van PALEMON en LAVINIA te miſſen, en de Sneeuwvlaag, als 'er de Schildery van een Man daar by omkomende ontbrak? 't Is jammer dat YOUNG dezelfde kunſtgreep niet gebruikte, om zyne *Nagt-gedagten* te bezielen. Gedagten en beſchryvingen mogen te regt aangemerkt worden als de pilasters, het beeldwerk, het verguldzel en andere cieraaden van het Dichtwerk: doch Menschlyke bedryven zyn de Pylaaren en Binten, welke 'er ſtevigheid en grootsheid aan byzetten. Of, om een andere Leenſpreuk te bezigen, zy bezielen het lichaam, terwyl de andere weinig meer uitrigten, dan de kleederen om het te dekken.

Of het Vermaak, 't geen wy ſcheppen in 't Natuurlyke, en de Afkeer, dien wy van het Onnatuurlyke gevoelen, ontſtaat uit hebbelykheid dan uit onze geſteltenisſe, behoeft hier niet onderzogt te worden. Niets ongerymds ligt 'er in de veronderſtelling, dat tuſſchen de Ziel, by haare eerſte vorming, en de rest der Natuure, eene onderlinge overeenen zamenſtemming is vastgeſteld, die de ondervinding kan verſterken; doch door geene verkeerde hebbelykheden geheel kan te onder gebragt worden. Gelyk geene Opvoeding, hoe genaamd, iemand het tegendeel kan doen gelooven eener van zelfs ſpreekende eerſte Waarheid, of hem een volſtrekt eenzaam leeven doen verkiezen: zo verbeeld ik my, dat onze zugt tot het Natuurlyke en Geregelde ons, in zekere maate, zou byblyven, ſchoon wy gebooren en opgevoed waren, op de ſtraks gemelde *Siciliaanſche* Landhoeve; en nimmer iets hadden hooren toejuichen, dan 't geen veragting verdiende, of hooren veragten 't geen toejuiching waardig was. Gewoonte en Hebbelykheid moeten wy, nogthans, toeſtemmen, hebben eenen ſterken invloed op de gevoelens en aandoeningen des Menschdoms. Op voorwerpen, aan welke wy langen tyd gewoon zyn, worden wy geſteld: wy bewatten ze gereedlyk, en beſchouwen ze met genoegen; en wy verlaaten niet dan met wederzin en moeite de oud betredēn paden van beſpiegeling of bedryf. Hier uit ontſtaat, voor een gedeelte, onze gehegtheid aan ons eigen Beroep, aan onze oude Keunisſen, aan ons Geboorte land,

aan

aan ons Huis, aan onze Goederen, zelfs aan de bergen, bosſchen, ſtroomen, enz. in onze nabuurſchap. Het zou, over zulks, vreemd zyn, indien de Mensch, van de vroegſte dagen zyner Jeugd af gewoon, gelyk hy is, aan de geregeldheid der Natuure, geene genegenheid kreeg tot haare voortbrengzelen, en haare wyze van werken.

Wy verwagten en begeeren, egter niet, dat elke menschlyke vinding, welker oogmerk alleen is te behaagen, eene naauwkeurige beſchryving behelsde van een weezenlyk beſtaan. 't Is genoeg dat de Ziel daar in beruste, als waarſchynlyk, of als iets 't geen wy denken dat plaats kan hebben, zonder tegen eenige wet der Natuur aan te loopen, —— of, om nauwkeuriger te ſpreeken, 't is genoeg, dat het beſtaanbaar zy, of, in de eerſte plaats, met de algemeene ondervinding: — of, in de tweede plaats, met het heerſchend Volksbegrip, — of, in de derde plaats, dat het beſtaanbaar zy met zichzelve, en gepaard met waarſchynlyke omſtandigheden.

Wanneer, in de eerſte plaats, eene Vinding beſtaanbaar is, met de *algemeene Ervaarenis*, berusten wy daar in als waarſchynlyk genoeg. Byzondere ondervindingen, egter, kunnen 'er zyn, zo ongemeen en zo weinig verwagt, dat wy derzelver waarſchynlykheid niet zouden erkennen, indien wy ze niet voor waar kenden. Geen mensch van gezond verſtand gelooft, dat hy grooten kans ſtaat, om ryk te worden, door het ontdekken van een verborgen ſchat; of oordeelt het waarſchynlyk, dat hy, een lot in de lotery koopende, den hoogſten prys zal trekken, en nogthans zyn 'er lieden, die, langs den eenen en den anderen weg, groote middelen verkreegen. Doch wy zullen dergelyke gevallen in een Spel, of in een Roman, aanzien, als armhartige middelen om het ſtuk te ontknoopen, en aan een einde te brengen. Wy verwagten dat de Verciering meer zal ſtrooken met het *algemeen* beloop der Menschlyke zaaken: met één woord, dat niet de *mogelykheid*, maar de waarſchynlykheid, de regelmaat zy der Dichterlyke Vinding.

Ten tweeden, kan men de Vinding als beſtaanbaar met deeze regelmaat aanmerken, wanneer dezelve zamenſtemt met de aangenomene denkbeelden. Deeze mogen dwaalende weezen; doch zyn niet dikmaals *blykbaar* ſtrydig met de Natuur. Om deeze rede, en om dat zy ons gemeenzaam zyn van onze vroege Jeugd af, berust de ziel daar in gereedlyk, of geeft 'er ten minſte die maate van geloof aan, welke noodig is om ze behaaglyk te doen worden. Van hier

hier worden aan de Tovergodinnen, de Geesten en Spooken van SHAKESPEARE, als aan waarſchynlyke weezens, toegang vergund; van hier hebben de Engelen plaats in de Schilderyen van de Gewyde Geſchiedenis, ſchoon zy zich thans op het tooneel des leevens niet vertoonen. Zelfs, wanneer een Volksbegrip reeds voorlang verworpen, en ſtrydig geworden is met het algemeen geloof, laat men de Verciering, daar op gebouwd, toe, als natuurlyk, om dat ze zodanig gerekend werden by het Volk, wien men ze eerst voorhieldt, welks gevoelens en inzigten wy gaarne aanneemen, wanneer wy, door de kragt eener aanvallige beſchryving, ons overgevoerd vinden in hun land, en gemeenzaam gemaakt met hunne Zeden. Hierom is het, dat wy de Godgeleerdheid der oude Dichteren toelaaten, van hunne *Elizeeſche Velden* en *Tartarus*, SCYLLA en CHARYBDIS, CYCLOPS en CIRCE, en de rest dier *Schoone Wonderen*, gelyk HORATIUS ze noemt, zonder wederzin hooren; dewyl deeze denkbeelden aangenomen waren in de Helden-eeuwen. —— Hierom is het, dat wy de Geesten en Betoveringen van TASSO kunnen dulden: wy mogen veronderſtellen, dat deeze niet weinig geloofs vonden by de *Italiaanen* van de zestiende Eeuwe, en genoeg ſtrookten met de denkbeelden, niet lang voor dien tyd vry algemeen in *Europa* heerſchende (*).

In de daad, wanneer een Dichtſtuk in andere opzigten waarheid is, wanneer het eene nauwkeurige beſchryving geeft van die deelen der Natuure, ten opzigte van welke wy weeten, dat de Menſchen, door alle eeuwen heen, het zelfde denkbeeld gekoesterd hebben; ik bedoel die verſchyn-

(*) In de veertiende Eeuw geloofde het Gemeene Volk in *Italie* dat de Dichter DANTE met de daad in de Hel geweest, en zyn *Inferno* een egt verhaal was van 't geen hy daar wezenlyk gezien hadt: dat zyn ongedaane kleur en hoekige baard, (die door de ongelykheid en kleur te na by 't vuur ſcheen geweest te zyn,) de gevolgen waren van zyn te lang verblyf in dat heet en rookerig Gewest. Zie *Vicende delle Literatura d-l ſig. C. Denini, Cap. 4.* Sir JOHN MANDEVILLES *Reizen*, niet lang daar naa geſchreeven, werden niet alleen goedgekeurd door den Paus, naa dat het Boek vergeleeken was, met de Wereldkaart van dien tyd; maar, 't geen nog zeldzaamer voorkomt, die doolende Ridder, ſchoon een Man van geene geringe geleerdheid en geen veragtlyken ſmaak, ſchynt geloof aan zyne eigene vertellingen geſlaagen te hebben. *Zie het ſlot des Werks.*

chynzels in de zigtbaare ſchepping, die gevoelens en wertingen van 't menschlyk hart, welke allen in 't oog loopen — wanneer, zeg ik, een Dichtſtuk in zo verre met de Natuur overeenſtemt, zyn wy gereed om toe te geeven aan t geen 'er in vercierd mag weezen, en voor een tyd onze oeſtemming te verleenen aan eenig Stelzel of Fabel, door den Schryver omhelsd: mits hy het Tooneel in een afgelegen Land plaatze, en de dagtekening tot vroeger eeuwe brenge. Dit is geene onredelyke bewilliging: wy zyn die aan den Dichter, wy zyn die aan ons zelven, verſchuldigd: want, zonder zulks, zouden wy zyn Vernuft niet op den rechten prys waardeeren, of uit zyn werk dat vermaak ontleenen, 't geen hy er ons door bedoelt te ſchenken. Hy draagt, nogthans zorge, dat zyn Stelzel of Fabel van dien aart zy, dat zyn Land- en Tydgenooten, (voor wien hy zyn werk onmiddelyk ſchikt,) veronderſteld mogen worden in ſtaat te zyn om er hunne toeſtemming aan te verleenen: want anderzins zouden wy niet gelooven, dat het hem ernst was: en hy verbindt het zo veel als hem mogelyk is met waarſchynlyke omſtandigheden, en maake eene aanéénſchakeling van met elkander beſtaanbaare gebeurtenisſen.

Want, in de derde plaats, zullen wy, indien dit het geval is, zyne Geſchiedenis als waarſchynlyk laaten gelden, of ten minſten als natuurlyk, en 'er, by gevolge, deel in neemen, zelfs ſchoon ze niet geſtaafd wierd door de algemeene ervaarenisſe, en maar weinig gelags ontleende van het volks denkbeeld. De *Lilliputiaanen* van SWIFT mogen dus voor mogelyke weezens doorgaan; niet zo zeer, dewyl wy weeten dat het geloof in 't beſtaan der *Pigmeen* ten eenigen tyde ingang vondt by het Menschdom, (want de kleinſte der *Pigmeen* van ouden tyd was ten minſten driemaal zo groot als die GULLIVER bezogt,) maar om dat wy bevinden, dat elke omſtandigheid, met betrekking tot hun, met zich zelve overeenſtemt, en met hun voorveronderſteld character. De geſtalte des Volks alleen is niet verkleind; maar hun land, hunne zeeën, hunne ſchepen, hunne ſteden, zyn alle juist in dezelfde evenredigheid: hunne Godgeleerde en ſtaatkundige begrippen, hunne driften, zeden en gewoonten, en alle hunne bedryven ſtrooken wonder met deeze kleinheid: het geheele verhaal is zo eenvoudig en zo blykbaar kunstloos en opregt, dat ik my niet zeer verwonder, dat (gelyk men my verhaald heeft) eenigen, niet van de onkundigſten, daar door misleid zyn, en het voor goeden ernst hebben opgenomen. Aan zyne *Reuſen* heeft hy dezelfde maate van geloofwaardigheid, om dezelfde oorzaaken, bygezet. Maar,

wanneer die zelfde Schryver zyn verhaal doet rusten op eene ſtrydigheid met de Natuur, wanneer hy ons redelyke Dieren, en onredelyke Menſchen voor oogen ſchildert: wanneer hy ons vertelt van Paarden, die huizen bouwen, koeijen melken, in wagens ryden, en geſprekken houden over de Wetten en Staatszaaken van *Europa*, kan al zyn vernuft (en hy laat het hier zo zeer als mogelyk werken) ons met eene zo gedrogtlyke verciering niet vereenigen: wy mogen lachen om eenige zyner ongerymde vergrootingen: wy mogen genoegen ſcheppen in de kragt van zyn ſtyl, en de keurigheid der beſchryvinge op zommige plaatzen; een kwalyk geplaatst hart moge zich verlustigen om de ſcherpte van het hekelagtige: doch wy kunnen noit ſmaak vinden in de Fabel, om dat dezelve onnatuurlyk en tegenzeggelyk is. SWIFTS oordeel ſchynt, in dit geval, bezweeken te zyn (*), hy wentelt zich in vuiligheid en beestagtigheid, en het algemeen beloop zyns Hekelſchrifts is regtſtreekſche eerrooving. In-

(*) Daar zyn oneigenlykheden in dit Verhaal, welke iemand zou denken, dat, door de natuur eenigzins in 't oog te houden, konden vermyd weezen, en die, zonder het Hekelſchrift ſterker te maaken, alleen dienen om de ongerymdheid der Fabel te vermeerderen. De *Houyhnhnms* zyn volkomen Paarden, aan welken Rede en Deugd is toegevoegd. Alles wat, derhalven, hun de volmaaktheid als Paarden beneemt, zonder iets aan hunne redelyke en zedelyke bekwaamheden by te zetten, ſtrydt met 's Schryvers oogmerk, en behoorde geen plaats in het verhaal gevonden te hebben. Nogthans laat hy zyne geliefde Paarden *woonen in huizen van hun eigen maakzel, warm voedzel en de koemelk*, als eene lekkerny, gebruiken; ſchoon deeze gemakken der weelde, veronderſteld zynde, dat zy door een Volk, uit Paarden beſtaande, verkreegen konden worden, niet meer tot hunne volmaaktheid doen, dan 't gebruik van Brandewyn, en het zitten in eene gevangenis tot de volmaaktheid van een Mensch. —— Ten anderen geloofde SWIFT, dat Godsdienſtige begrippen natuurlyk waren voor een redelyk weezen, en noodzaaklyk tot het geluk van een zedelyk weezen? Ik hoop, hy geloofde zulks. En egter beeft hy zyn *Houyhnhnms* verbeeld als voorbeelden van zedelyke Deugd als de beste Redenkavelers, en als volkomen gelukkig, zonder eenige Godsdienſtige begrippen, of denkbeelden verder dan dit leeven ſtrekkende. —— Met één woord, hy wil de domheid beſtaanbaar maaken met zielsvoortreflykheid, en onnatuurlyke neigingen met dierlyke volkomenheid. Dit nogthans is weinig in vergelyking met de andere ongerymdheden in dit verfoeienswaardig vertelzel. —— Doch, wanneer een *Christen Godgeleerde*, zich met voordagt kan

Indien wy dit Onderwerp volledig behandelden, zou het voegen hier in 't breede aan te merken, hoe, in eenige ſoorten van Dichterlyke Vinding, een ſtrikter gehegtheid aan 't waarſchynlyke vereischt wordt dan in andere —— dat, by voorbeeld, het Blyſpel, 't zy voor het Tooneel geſchikt of een enkel Verhaal, zelden mag afwyken van den gewoonen loop der menschlyke bedryven: dewyl het de zeden van het daadlyk, en zelfs van 't gemeenzaam, leeven vertoont. —— Dat de Treurſpel-dichter, dewyl hy de verheevener Characters ſchetst, en doorgaans gebeurtenisſen verhandelt, die weinig bekend of lang geleden zyn, zich grooter vrydom mag veroorloven; doch het nimmer moet waagen de hooge vlugt te neemen van den Helden-dichter: vermids hy zyn werk niet alleen voor de driften en verbeelding der Menſchen ſchryft; maar het ook hun' oogen en ooren aanbiedt, welke zich niet gemaklyk laaten bedriegen, en weigeren voldaan te worden, door iets, 't welk de waarheid niet zeer naby komt. ——— Dat het Heldendicht nog uitgeſtrekter vryheden mag eiſchen, naardemaal de verciering van 't zelve niet onderworpen zyn aan de naſpeuring van eenig zintuig; en om dat het ons berigt geeft van de verheevenſte Characters onder het Menschdom, van de gewigtigſte en wonderbaarſte gebeurtenisſen, en zelfs gewaagt van ongeziene werelden, en Wezens van een hooger rang, dan wy Menſchen.

Het zou dan niet oneigen zyn op te tekenen, dat de onderſcheiden ſoorten van Blyſpel, Treurſpel, en Heldendicht, geenzins bepaald zyn aan deszelfs maate van waarſchynlykheid. Een Klugt mag min waarſchynlyk weezen dan een geregeld Blyſpel; een *Masque* (*). dan een geregeld Treurſpel: en het vermengde Heldendicht dan het zuivere.

kan nederzetten, om veragtlyk te ſpreeken van die Natuur, welke hy weet dat ſlegts een weinig minder dan de Engelen gemaakt is, en aangenomen door Eenen verre boven de Engelen verheeven, moet het ons niet bevreemden, dat dezelfde verkeerde wyze van denken, die zyn hart verhardde, ook zyn oordeel verneederde.

(*) Een *woord*, voor 't welke nog, misſchien tot ons geluk, geen *Nederduitsch* woord is, en daarom hebben wy 't onvertaald gelaaten. Het duidt aan, een Tooneelſtuk, in den Styl eens Treurſpels geſchreeven, zonder agt te geeven op de regelen van Waarſchynlykheid.

vere. — Doch dit ſtuk vereiſcht een breeder overweeging, waar toe ik my thans niet kan inlaaten. Genoeg heb ik gezegd, om te toonen, dat niets Onnatuurlyks kan behaagen, en dat, overzulks, de Dichtkunst, welker oogmerk is te behaagen, met de NATUUR MOET OVEREENSTEMMEN, en ten dien einde de Natuur vertoonen, zo als dezelve met de daad is, of zich overeenkomſtig met dezelve van het weezenlyke eenigzins verwydere.

SENTIMENTELE WANDELING.

Hoe ſchoon blinken de geſpreide ſtralen der dalende Zon door deze bewelvde dreev: vrolyk ſpelen hier en daar de ruiſchende grasjes in het licht der Zon, dat door de buigende takken blinkt. —— Langſaam valt de avond: niet dan het einde dezer wandel-dreev, verre van my af, is verlicht door den rooden glans der zonne, die zig nog even uit het ſchemerende westen verheft. —— Flauwer ſchynen zyne zwakke ſtralen op de witte ſtammen der beuken. — Er ontſtaat eene verfriſchende koelte, die my de hitte van dezen dag doet vergeten, en my zagtjes tot de rust voorbereid. —— Hoe rusten thans myne vermoeide oogen, die door de ſtralen der Zon ſchemerden, op het jonge groen. Weldadige avond! Heilige dreven! die my in de gouden eeuw der oude wereld overvoeren! — Gene verdorde bladeren ritſelen om my; een beekje, dat over kleine witte ſteentjes murmelt, en 't zangryk gevogelte, dat een dankend avond-lied zynen Schepper opzingt, doen myn gevoelige ziel in verrukking wegzinken, en my der ſtervelykheid vergeten. — —

In deze betoverende ſtreek wil ik woonen! Dit prieël wil ik my toebereiden. — Geen dertele voet kome hier —— in dit oord, waar het verderf nog geno voetſtappen gedrukt heeft, de bloemen vertreden. Hier — waar alles groen, noch versch ontloken is, even als het uit de hand van den Schepper voortkwam. Maar — ach! hoe treurig word my alles. Waarom legt gy uw betoverenden ſluier zoo ſchielyk af——! waar zyt gy bekoorlyke dreven? Helaas! langs het water —— ja hier heeft de dood ook reeds hare treden heen gerigt. Hoe verdord is hier het gras — welke verzengde plaatſen! En daar ter zyde, Hemel...! waar is uwe reuk —— waar uwe ſchoonheid, bevallig roosje...! hoe treurig hangt gy aan het gele takje ——! uwe roode bladeren zyn reeds bruin en geel geworden! daar, op den grond

grond leggen al vogtige en verdorde blaadjes. —— Hoe lieflelyk en geurig ſtond gy nog dezen ochtend, een bytje vloog gonzend na u, terwyl gy u zwetende ontſloot, en de dauw-druppeltjes van u op de rillende grasjes neder kletſten. Treurig roosje..! zugtende grasjes...! gy maakt my indagtig, dat ik een mensch - dat ik verganglyk ben. Haast zal zig de bloeiende verwe der gezondheid afwisſelen. Haast nadert my het verderf met ſchuivende ſchreden van agter —— eene vale ſchaduw bedekt my —— ; van langzamerhand voert my de dood in een ondoorzienbaren nagt. —— Haast zal ik alle myne genoegens verwisſelen met iets, waar van ik niets weet. - Akelig denkbeeld! Haast word ik ——, vernietigd ——, neen —— ; ik wil gelukkig zyn, volkomen gelukkig: hoe kan ik om vernietiging denken..?— ben ik hier gelukkig...? neen —— weldadige Schepper! die my eene ziel, voor geluk vatbaar, geſchonken —— eene begeerte tot geluk hebt ingeſchapen; gy zult my niet vernietigen, gy wilt my gelukkig maken. Ik wil eeuwig — met u myn Schepper, leven...! Ja —— wanneer myn ligbaam onder het ruiſchend gras, onder de boogen van dien gewyden Tempel, in het ſomber graf met een zerk bedekt, onbewust van zig zelven, nederligt; — wanneer de voorbyganger zyne voeten op myn graf zetten zal, zonder aan my te gedenken; — wanneer niemand bykans aan my denken zal; —— dan zult gy, ô Goedertierne, my in liefde gedenken. En, wanneer de Verlosſer my u zal voorſtellen, zal eene zagte donder uwer goedheid van uwen Throon door de onmeetbare ruimte klaterend heen rollen; dan zal ik met de Zeraphs en Heiligen knielend een dank-lied tot U en mynen Verlosſer aanheffen.

U ——.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Zo lang 'er menſchen zyn, zullen de Zedeſchryvers nimmer gebrek aan ſtoffe hebben; want zo lang als 'er menſchen zyn, zullen 'er ook gebreken wezen; en naardien elk mensch onbedenkelyk vele byzonderheden heeft, waar door hy zich van zynen medemensch onderſcheid, moeten deszelfs gebreken ook iets byzonders hebben, en zich van alle andere onderſcheiden, ſchoon zo in derzelver aart en natuur dezelfde zyn: naardien zy, behalven door ontelbare omſtandigheden onderſcheiden, op zeer verſchillende manieren werkſtellig gemaakt worden.

Indien ieder mensch in zyne hoofdbedoelinge voor had iets toe te brengen, ter volmaking van het geheel; hoe ſchoon zou al het

geſchapene zich opdoen; en al, wat met rede begaafd is, beantwoorden aan het doeleinde zyner Schepping!

Hy die ongeſtadig, onſtandvastig, aan geduurige veranderingen, aan een wispeltuurig gedrag, onderhevig is, kan zich bezwaarlyk in veler gunst in wikkelen; hy mag zich in den eerſten opſlag aangenaam weten te vertoonen! zo dra zyn karakter bekend worde, zal niemant hem zoeken, of ſmaak in hem vinden, het denkbeeld tog van een aangenaam, van een beminnelyk man, ſluit noodwendig in zich het denkbeeld van ſtandvastigheid.

Men heeft wel eens onderzogt, of de ongeſtadigheid voor eene misdaad moet gehouden worden; en men heeft menſchen gevonden, die dezelve dorſten verdedigen. — Dan vergeten onſtandvastige menſchen niet zeer vele pligten, welke zy op den duur aan hunnen naasten verſchuldigd zyn? En veroorzaken zy niet vele verwarringen door hun wispeltuurig gedrag?

Om met zynen ſtaat te vrede te zyn, om vergenoegd te leren leven, is ongetwyffeld het beste middel, te zien op zulke menſchen, die beneden ons zyn, op menſchen wier ſtaat men niet tegen den onzen zou willen verwisſelen; want nooit kan men regt gelukkig zyn, als men zich vergelykt by zulken, die, naar ons oordeel, gelukkiger zyn, dan men zelve is. En wat is 'er dan het natuurlyk gevolg van? wat anders, dan dat men onvergenoegd, kwalyk te vrede, met zynen ſtaat leeft.

Het gedrag van wispeltuurige menſchen, die van het een op het ander vallen, en zich geen ogenblik by één voorwerp bepalen kunnen, is niet orgelyk aan dat van luiden, die zich eene menigte ſmakelyke geregten van allerhande lekkernyen op tafel laten voordienen; dog dezelve weêr één voor één laten wegnemen, zonder 'er iets van te proeven.

Dat alles, wat ons op deze aarde omringt, zeer onbeſtendig, en aan geduurige veranderingen onderhevig zy, daar van levert ons de dagelykſche bevinding, ieder ogenblik, zulke klare, en onweêrſtaanbare, voorbeelden op, dat 'er geen mensch op de wyde waereld gevonden kunne worden, welke 'er niet ten vollen van overtuigd is. Is het dan niet de onverſchoonelykſte dwaasheid, dat men alleen op aardſche goederen zyn gehele hart ſtelt; even eens als of die alleen in ſtaat ware, om ons beſtendig gelukkig te maken.

Niets is 'er, 't geen een meêr en grooter borgtogt vordert, dan de Loftuigingen van iemands geleerdheid. Elk immers regelt den lof van iemand, naar de wyze of mate dat hy hem gezind is; zo heb ik meer dan eens de geleerdheid van één en denzelfden man in één uur tyds drie malen hooren verheffen, en drie malen hooren tegenſpreken.

Het is één der eerſte en voornaamſte onzer pligten, en zulks vloeit vooral voort uit den beminnelykſten der Godsdienſten, den Kristelyken, alle vermogens en kragten in het werk te ſpannen, het heil van onzen Evenmensch te bevorderen. — Als men de ware Gelukzaligheid van onzen Naasten, zo veel eenigzins in ons vermogen is, poogt te bewerken, dan beantwoord men eerst regt aan zynen pligt, en tevens aan het oogmerk onzer Schepping.

Een

Een mensch, die zich gewent, om oplettend te zoeken naar het geen berispelyk is, krygt wel dra eene doemwaardige neiging, om aan alles, wat hy van zynen naasten ziet verrigten, enen verkeerden draai te geven; alleen op dat hy telkens voedzel hebbe, om de bedryven van anderen te laken.

De Nydigaarts zyn ſchandvlekken van het menschdom; zy onteeren de redelykheid, en brouwen zo veel kwaad en onheilen in de waereld, als mogelyk geen misdaad in ſtaat is; want zo dra iemand door verdienſten boven anderen uitmunt, en zich de agting der braven heeft waardig gemaakt, ſtaat hy bloot voor de verfoeijelyke aanvallen van eenen doemwaardigen Nydigaart, die, door hoogmoed gedreven, de verdienſten van anderen niet verdragen kan.

Hoe vele onredelyke begeerten ontſtaan 'er in onze harten, en hoe vele verkeerde wenſchen worden daar uit niet geboren; indien zy allen moesten vervuld worden, zou de Beſtuurder aller dingen genoodzaakt zyn de ganſche orde der natuur te verkeren, en het Geheelal in de uiterſte wanorde te brengen; en de menſchen zelve zouden 'er de ongelukkige ſlagtoffers van worden.

Wanneer ieder mensch met de vereischte oplettenheid zich zelven gade ſloeg, hy zou in zich zelven zeer weinig of niets vinden, waarop hy zich zou kunnen verhovaardigen, of hoogmoedig zyn; wat brengen wy menſchen tog op de waereld, of wat dragen wy uit dezelve met ons weg? Wy verſchynen naakt in de waereld, en naakt gaan wy daar weder uit. De grootſte Vorſten, en de geringſte Bedelaars zyn naakt, zwak, en van alles ontbloot by hunne geboorte; beiden hebben zy den zelfden byſtand van anderen noodig; beiden zyn ze even magteloos om zich zelven te verzorgen; en zonder hulp van anderen ſloten zy byna weder zo ſchielyk hun gezigt als zy het ontſluiten. —— Naakt gaan zy ook beiden uit de waereld, en nemen niets met zich. —— ô Gy Vorſten en Prinſen der aarde, en Gy allerbehoeftigſte Bedelaars! zyt gy niet, ten aanzien van geboorte en ſterven, in één en het zelfde geval?

Men moet nimmer den lof dwingen, of afpersſen; dan zal men dien nimmer verwerven. Al zyn onze daden en bedryven nog zo pryswaardig, wanneer men iemands Lof 'er over wil afdwingen, zal die nimmer volgen.

Wat is 's menſchen leven buiten de Maatſchappy, het zelve is zekerlyk, zonder de zoetigheden der zamenleving te ſmaken, allerdeerniswaardigst.

Men moet zich nooit verbeelden tot die hoogte gekomen te zyn, dat anderen ons niet meer zouden kunnen leren. De Wetenſchappen bereiken nooit in den mensch den trap van volmaaktheid, van eene gehele volkomenheid. —— Daar is geen ſtaat of ouderdom des levens, waar in men niet iets leren kan; en nauwlyks is 'er een mensch, zo laag in verſtand, welke niet iets doet, dat navolging verdient.

C. V. D. O.

LUCHTS-

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, JULI, 1781.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 2-0	71½	Z o	omt. helder	
	— 1-1	85	ZW1. NW2	wein. betr.	
	28. 11-5	71½	O o	omt. helder	
	— 9-8	74½	ZtO o. Zo	zw. wolken	
2	— 10-1	77	W 8	betr.	
	— 10-7	68	WNW 2	omt. helder	
	— 11-5	71	W o	— bet.	
3	— 11-8	82½	ZtW o	— zw. w.	
	29. 0-5	62	W o	zw. D. B. R.	
	— 1-0	65	ZW 2	donker	
4	— 2-4	72	— 3	betr.	
	— 3-0	60½	W 1	omt. helder	
	— 3-6	65	ZZW o	nev. wolk.	
5	— 4-0	76½	W 2	zw. wolken	
	— 3-7	65	NO o	o. held. betr.	
	— 2-5	68	OtZ o	helder	
6	— 1-4	78½	O 2	omt. helder	
	— 0-5	68	ZO 4	—	
	28. 11-5	69	ZZO 1	betr. —	
7	— 11-8	71	WtN2ZZO o	R.	
	— 11-8	65	Z o	donker	
	— 11-8	64½	ZtW 5.8	wolkig	
8	29. 0-0	75	— 4	—	
	— 0-0	65	— 2.3	zw. wolken	
	28. 11-7	61½	Z 3.5	z. b. zw. D. B. R.	
9	— 11-7	70	WtN1 W2	donk. R.	
	— 11-5	62	WNW 4	— R.	
	— 11-7	64½	— 4	— R.	
10	— 11-5	62½	WtZ 4	zw. R.	
	— 10-6	63	WtN 4	donker	
	— 11-0	63½	— 4	zeer betr.	
11	— 11-3	68	W 5 — 4.	donk. R.	
	29. 0-5	65	WNW 4	—	
	— 1-4	65	W 5.7	— iets R.	
12	— 2-3	68	WZW 9.6	— —	
	— 2-2	65	W 8	z. b. donk.	
	— 2-3	66½	— 6	— —	
13	— 2-5	74	— 5	betr.	
	— 2-2	67½	ZW 4	donker	
	— 1-5	67	— 2.6	— iets R.	
14	— 1-0	68	— 4.2	— R.	
	— 0-4	64	NW 4	R.	
	— 0-6	64	NNW 1	betr. iets R.	
15	— 1-2	66½	— 2	donk. betr.	
	— 1-9	59½	— 4	wolkig	
	— 2-7	62½	NW 4	— iets R.	
16	— 3-7	67½	NNW 4	—	
	— 3-8	59½	— 4	—	
	29. 3-9	62	NNW 2	held. w.	
17	— 4-1	69½	NW 2.4	wolkig	
	— 3-5	60	NNW 4	—	
	— 3-3	63	NtW 3	zeer betr.	
	— 3-5	68	— 3	wolkig	
18	— 3-5	61	— 4	— iets R.	
	— 3-2	63	— 2	— iets R.	
	— 4-0	67	N 4	—	
19	— 4-6	60	NtO 4	omt. helder	
	— 4-7	63½	— 2	—	
	— 5-1	72	— 3	zw. wolk.	
20	— 5-2	59	N 2	o. h. betr.	
	— 5-1	61	NNO 4	R. z. betr.	
	— 5-0	67	NtW 2	z. betr.	
21	— 4-0	61	NNW 3	betr.	
	— 3-3	59	NtO 4	— iets R.	
	— 3-0	65	NW 6à10	wolkig	
22	— 1-8	61	— 6	z. betr. R.	
	— 1-0	59	NtW 6	omt. helder	
	— 1-3	66	NW 8	wolkig	
23	— 1-5	5½	NtW 4	— R.	
	— 1-5	62	WNW 2	zeer betr.	
	— 1-2	73	WtZ 4	o. h. betr.	
24	— 0-5	62	ZW 3	—	
	28. 11-8	65	ZZW 2	—	
	— 11-7	76	W 2	—	
25	— 11-2	64	— 2	betrokk.	
	— 10-2	64	WtN 5	z. betr. R.	
	— 10-8	65	NW 8à10	R. buiten.	
26	29. 0-0	60	NNW 8	donk. R.	
	— 0-2	62	NtW 4	betr.	
	— 0-8	70	NNW 4	— regt	
27	— 1-0	61	— 4	wolk.	
	— 0-8	63	NW 4	z. b. iets R.	
	— 0-7	72	W 4	—	
28	— 0-7	65	WZW 4	—	
	— 0-5	62	ZW 2	— iets R.	
	— 0-6	70	WNW 2	betr. o. h.	
29	— 1-7	66	WtZ 0	—	
	— 2-5	66½	— 0	damp. o. h.	
	— 3-0	80½	NW 0	omt. helder	
30	— 2-7	67½	NNW 0	helder	
	— 2-5	71½	Stil	—	
	— 2-0	80	O 1	— omt.	
31	— 1-1	74	— 1	—	
	29. 1 51/58	66 44/58	3 7/15		

den 1 's mo: 9 u: 80½
— 10½ a 12 u: 85.
2 's mo: 6 u: 71.
— 8½ u: 82.
— 11 u: denk
ten minsten 86.
's mo: 5 u: 65.

den 6 nam: 3½ u: 79. den 14 's mo: 9 u: } denk 70.
7 's mo: 11 u: 15 nam: 1 u:
denk 83. 30 — 3 u: 79.
8 nam: 3 u: 75½ 31 's mo: 8½ u; 79½
10 — 4 u: 60. — mid: 12 a 1 u: denk 84.
12 — 3 u: 69½ — nam: 2 u: 80. 3 u: 81.
13 — 2½ u: 74½ — ay; 10 u 74. 11 u: 72½

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

GEDAGTEN OVER DE OPENBAARE GODSDIENSTOEFFENINGEN DER PROTESTANTSCHE CHRISTENEN.

De eene gedagte is de voedſter der andere. —— Onlangs in dit *Mengelwerk* de aartige aanmerkingen, *wegens de verſchillende Zitplaatſen in de Kerk* (*), leezende, vielen myne gedagten op de ganſche wyze, waar op de *Proteſtanten*, in ons land, gewoon zyn *hunne Godsdienſtoeffeningen in het openbaar* te verrigten. Ik overwoog, „ of zy wel „ dat oogmerk bereikten, waar toe men denken moet, „ dat zy ingeſteld zyn, en nog in ſtand gehouden wor„ den? —— Of zy wel den naam van wezenlyke Gods„ dienſtoeffeningen verdienden? —— en welke veranderin„ gen en verbeteringen men zou kunnen maaken in onzen „ weeklykſchen Eerdienſt, op dat het gros der Christenen „ van hunne heilige verrigtingen meerder ſtigtings trokke?" —— 't Kan ligtelyk gebeuren, dat ſoortgelyke aanmerkingen, meermaalen, op het papier gebragt zyn, of dat ik dezelve, eenigen tyd geleden, gehoord of geleezen hebbe. Dit wil ik, evenwel, noch angſtvallig onderzoeken, noch myne boekverzameling, daarom, overhoop haalen; en ik kan, met alle gerustheid, verklaaren een vyand te weezen van dat onbeſchaamde ſteelen uit Vertoogen en andere papieren, waar aan veele zich ſchuldig maaken, en dat de volgende gedagten, waar omtrent wy de ſtrikſte orde niet in agt zullen neemen, in myn eigen brein gekookt zyn.

Wy *roteſtanten*, zyn gewoon te hooren prediken, een of ander half uur te hooren prediken, over dingen, die de meesten niet verſtaan. Dit maakt het voornaamſte deel onzer Godsdienſtoeffeningen uit; dit heet onder de middelen der Genade te weezen. Men ſmeekt den Hemel, tot dat einde, om eene gevestigde aandagt, om verligtinge des verſtands voor de Hoorderen, ten opzigte van het aanhooren zodaniger dingen, waar in wel drie vierde gedeelte van Hen nog noodig hadt, zich, eenen zeer geruimen tyd, te

(*) Zie boven, bl. 130, enz.

te oeffenen, eer zy dezelve, met vrugt, konden aanhooren: althans, zo men den gewoonen kunſtigen prediktrant in het oog houdt, waar op de voordragt der waarheden geſchiedt. Dus zou de Voorzienigheid, ('t geen ons de ervarenis leert, dat zy niet nuttig oordeelt,) een verbaſend wonderwerk moeten doen, om al die menſchen voor het oogenbliklyk begrip der zaaken vatbaar te maaken, welke men hun voorſtelt. Of weeten zy, die zich op de kennis dier dingen, uit hoofde hunnes ampts of eene edele zugt tot oeffening, toeleggen, — weeten die niet, dat de klaare bevatting der onderwerpen, welke men gewoon is op den leerſtoel te verhandelen, niet dan allengskens, en door eenen geſtadigen letterarbeid, verkreegen worde? Men predikt, in onze vergaderingen ter Godsdienstoeffeninge byeengeroepen, over het beſtaan van God, over andere leerſtukken onzer Openbaaringe, en over de verpligting der Christenen tot een Godsdienſtig gedrag. Men bewyst en verdedigt volgens de regelen eener betere of ſlegtere redeneerkunde. Men beſtrydt het Ongeloof door al de ſcherpzinnigheid des vernufts, en met de uitſteekendſte bekwaamheden van een doorkneed verſtand, en zeker met dat gelukkig gevolg, dat de beſtryders van den Godsdienst, byna, den jongſten ſnik gegeeven hebben; althans niet veel meer kunnen uitwerken, dan ſlegts te ſmaalen, en eenige ligte aanvallen te doen, ten nadeele van ons dierbaar Geloof. Ook beken ik, dat wy, langs deezen weg, de uitgewerkſte Redenvoeringen van veele beroemde mannen, over de gewigtigſte waarheden van het Euangelie, in handen hebben.

In de daad; wy zyn geen veragters van wezenlyke kennis, van waare deugd. Den Godsdienst beminnen wy als den appel onzer oogen, en treeden dat ſpotzieke monſter met voeten, 't geen de heiligſte, de gewigtigſte dingen in een belaglyk ligt ſtelt. Maar wy vraagen, in allen ernst, of het aanhooren van die Leerredenen, zo lang bedagt, zo wel doorwerkt, den naam van Godsdienstoeffeningen verdiene, vooreerst, by het gros des volks, welk op gezag gelooft; (en zulk een geloof des volks, dat onvermydelyk ſchynt in hunne omſtandigheden, maakt geene zwaarigheid, wanneer het de bron maar is van een Godsdienſtig leeven;) welk, zeg ik, op gezag gelooft, dat 'er een God is, de oorſprong en begunſtiger van alle Schepſelen, die, inzonderheid, het welzyn, het eeuwig welzyn van ons menſchen, door verſchillende Openbaaringen, bevorderd heeft. — Ja wy vraagen, vervolgens, of deeze wyze onzer byeenkoominge in Gods huis, wel eenigzints den naam

van

van Godsdienstoeffeninge verdiene, en het einde van ons Kerkgaan bereike, zelfs voor lieden, die hoogere verligting ontvangen hebben? —— Zommigen zullen hierop zeggen, dat 'er maar zelden Redenvoeringen gedaan worden, die geheel en al boven de bevatting der menigte gaan; dat 'er altoos wel iets in is, 't geen zy begrypen kan. Ook zullen andere aanmerken, dat het heilig Pfalmgezang en de uitgeftorte fineekingen der Euangelieleeraars tog ftigten, en van eenen leerzaamen en vertroostenden invloed zyn. — Maar waar toe koom ik te Kerk? Of liever: wat beoogen myne Godsdienstoeffeningen aldaar? (want te Kerk te gaan, en onzen eerdienst aan het Opperstweezen te verrigten, begrypt men, en zeker niet ten onregte, zo nauw aan elkander verbonden te weezen, dat deeze benaamingen, als eene en dezelfde zaak betekenende, voor wisfelwoorden doorgaan;) —— waar toe koom ik te Kerk? Is het niet, om het vuur myner Godsdienftige aandoeningen aan te blaazen, op dat ik, met eenen vernieuwden ernst en yver voor den Godsdienst, te huis keere, en dezelve myn volgend christelyk gedrag, mynen handel en wandel, beftiere? —— waar toe koom ik te Kerk? Is het niet, om myn verftand met de eene of andere nuttige kennis van 's Heeren woord te verryken, of de reeds opgedaane Weetenfchap van dien dierbaaren fchat te bevestigen. Dan is het niet zo klaar als het ligt op den vollen middag, dat die vuurige aandoeningen, door het gezang en gebed in myne Ziele veroorzaakt, verfmoord en verftikt moeten worden, na dat myn hart, door eene verdrietige aandagt van zo veel tyds, verwyderd, en myn geest afgefloofd is, in het nagaan van eene welaaneengefchakelde redenvoering, wier zaaken my, niet altoos, geheellyk vreemd zyn, maar, eindelyk, indedaad, voor my vreemd en bevatteloos worden, door de manier van opdisfching, en den uitgerekten en verveelenden tyd, waar in de voordragt gefchiedt; en moet men, door deeze afflooving en vermoejing des Geests, ook niet dat geene verliezen, welk men nog meende te vatten? Of wordt deeze onze aanmerking, door de ervarenis, de beflister van geschillen, gelogenftraft? —— Wy vooronderftellen hier, dat 'er goed gezongen en gebeden word: maar, goede Hemel! hoe menigmaalen heb ik in onze Vergaderingen, als ter loops, en of het Gezang niets tot de zaak deedt, één Versje van een Pfalm hooren zingen, of de Godsdienstoeffeningen van vredelievende Christenen hooren beginnen, met eenen ontzaggelyken vloekwensch van *David*, hoe regtmaatig en door goddelyke aanblaazinge van den man naar

Gods harte over zyne vyanden gedaan, al pſalmende den Heere opgezongen. Hoe dikwils deedt myn Leeraar een gebed, opgevuld met de fynst geſponnene Schoolgeleerdheid, wel Godgeleerdheid geheeten, in ſtede van verſierd te zyn met de ernſtigſte uitſtortingen, van een aandoenlyk en godsdienſtig gemoed. —— Ook ſpreeken wy in den perſoon van den gemeenen man, en wel niet eens van de onkundigſte ſoorte. De meeste hunner hebben wel nog eenige kennis aan de zaaken, die in de leerredenen verhandeld worden; (anders moest men het Christenvolk van eene groove onkunde verdenken:) maar de gewoone betoogtrant, de manier van voordraaging is hun vreemd, om dat zy geen tyds hebben zich te oefenen in de regelen der predikwyze, gelyk zy, die tot den heiligen dienst worden opgeleid. Dit houdt men niet genoeg in het oog. Deeze is de reden, dat de leerredenen dat oogmerk niet bereiken, 't geen men bedoelt, en veele leeraars zich verbeelden, dat zy bereiken. En ziet hier de reden opgelost van het verſchynſel, welk men, zo dikwils, ziet; dat veele braave predikanten, die niet weinig werks van oeffeninge maaken, en hunne leerredenen op de netſte, de beste wyze ſchoejen, tot een groot hartzeer dient; en 't geen zy eerder verkroppen, dan uiten willen; namentlyk: dat zommige hunner kundigſte Toehoorders, die zeer wel in ſtaat zyn met hen een geſprek over den Godsdienst te houden, vaak, onder het gehoor hunner leerredenen, geen oplettenheids genoeg toonen, ja, menigmaalen, geeuwen of ſluimeren, ſchoon de leeraar by zich zelven overtuigd is het uitgewerktſte ſtuk voor den dag te brengen. Voor die uitwerking zyn zy niet vatbaar; zy weeten niet, of de redenaar zyne verdeeling nauwkeurig volge, en zyn opgegeeven plan volvoere. Dit blykt, om dat een ander, die zich zo nauw niet bindt aan de zaaken, welke hy gezegd heeft te zullen verhandelen, door afwykingen en uitroepingen, die niets ter zaake doen, in ſtaat is hunne aandagt wakker te maaken, terwyl een ervaren perſoon, welke met den eerstgemelden wezenlyke juistheid van betooginge waardeert, en in de gronden der beſchaafde predikkunde onderweezen is, onder het gehoor van beide geweest zynde, den eerſten allen verdienden lof zou toezwaaijen, en den laatſten, op zyn best, voor een ſlimmen vogel, die meer vernufts dan verſtand bezit, houden zou.

Gy beſtrydt (zou my iemand hier kunnen tegen voeren) het misbruik, 't geen men van het prediken gemaakt heeft. Neem dat kunſtige, dat geleerde, dat wysgeerige uit de leer-

leerredenen weg, en breng ze tot alle mooglyke eenvoudigheid —— tot de eenvoudigheid zelve van *Jesus* en zyner *Apostelen* geſprekken. —— Weet Gy niet, dat dit gebrek meermaalen is aangeweezen, en men reeds de beste middelen heeft voorgeſchreeven, om het zelve uitteroejen; ook was dit gebrek al lang geweeken, byaldien menſchelyke dwangmiddelen, of de eigenzinnigheid der Bedienaars van het Euangelie zelve, van welke veele liever hunne onverzettelykheid, dan het welzyn hunner Gemeenten, opvolgen en behartigen, de gezegende uitwerking daar van niet beletten. —— Onze Nederlandſche *Wysgeer* (*) heeft, in deszelfs Vertoogen, den Predikanten aangeweezen, hoe eenvoudig, en over welke zaaken, die onder de bevatting des Volks vallen, zy prediken moeten. —— De groote *Spalding* van Berlyn, welke, door zyne bevattelyke voordragt, eene zeer aanzienlyke Vergadering zo ſtil en oplettend weet te houden, dat 'er nauwlyks geſuis of geritſel vernomen wordt, toont in deszelfs onwaardeerbaar werkje (†), dat men de leerſtukken van het Christelyk Geloof zeer beknopt, en inzonderheid aan dien kant, moet voordraagen, dat zy tot ſtigting en vertroosting der Gemeente dienen (§); terwyl *Haarlem* met de ſtukken toont, dat men verſtaanbaar en tot genoegen van kinderen in jaaren en verſtand, onder welke laatſte de menigte moet gerekend worden, prediken kan. (*) —— Dat men deeze voorbeelden volge! en de gemaakte zwaarigheden zullen van zelve verdwynen.

Laat ons dan vooronderſtellen, dat 'er zeer verſtaanbaar en voor het begrip der menigte bevattelyk — dat 'er meest zedenkundig of beoeffenend (*praktikaal*) — of, zo 'er leerſtukkelyk gepredikt worde, dat men de Geloofswaarheden beknoptelyk in dat ligt voordraagt, waar door zy den meesten invloed hebben. Daar toe wordt tog den gewoonen tyd van een uur, of wat meerder, of minder, beſteed, en men rekent dit prediken onder onze Godsdienſtoeffeningen. —— Boven zagen wy, wat onze Godsdienſtoeffeningen in de Kerk beduiden, en waar toe zy ſtrekken moesten. Zo men nu niet, op goede gronden, tegenſpreekt, dat onze af-

(*) De *Filoſoof*.

(†) *De nuttigheid van het Predikampt.*

(§) Ziet *Uber den Religions-zuſtand in den Preuszíſchen Staaten, in einer reihe von Briefen.* 1. *band, bladz.* 124 *&c.*

(*) Te *Haarlem* zyn de Predikanten verbonden, nu en dan, voor *Kinderen* te prediken.

afmaaling juist en regtmaatig zy, blykt het, ten eerſten, dat deeze verrigtingen en het bywoonen van dezelve, nimmer, met regt, den naam van Godsdienſtoeffeningen verdienen. Althans gaat het, ten tweeden, vast, dat zy nooit het oogmerk kunnen bereiken, waar toe dezelve ſtrekken moeten, omdat zy den geest, niet ſlegts, vermoejen, daar zy dien, door eene korte Godsdienſtige aandoening, verkwikken en opbeuren moesten, maar tevens onmiddelyk verbonden zyn met dingen, die, in plaatſe van de ziel met eenen heiligen ernst te vervullen, dezelve met geheel andere gedagten bezetten, door gansch andere hartstogten beroeren.

Het aanhooren eener Redenvoering in de Kerk, op welk eene leest die dan ook moge geſchoeid weezen, wordt by de goede Gemeente voor Godsdienstoeffening gehouden. Dit verkeerd begrip wordt, eensdeels, door haare Voorgangers in dezelve verwekt, en ſteunt, ten anderen, op haare eigene vooroordeelen. Het gezang en de gebeden, zo als we reeds hebben aangemerkt, zyn vaak zo verkeerd en kort, dat men dezelve, eerder, als verrigtingen aanziet, die maar dienen, om in Gods huis niet ledig te zyn, tot dat de menigte aldaar tot het wezenlyke byeenkomt, dat de preek moet weezen, dan wezenlyke Godsdienstoeffeningen, waar in het verſtand en het hart volkomen deel neemen. En al zyn die op beteren voet ingerigt, toont het volk maar al te duidelyk, hoe het zelve daar over denkt. Men behoeft maar den tyd hunner opkoominge, althans op zeer veele plaatſen, welke, veelal, onder het Gezang en het Gebed is, gade te ſlaan. —— Een zeer verſtandig Predikant, die in zyne Predikaatſiën, met een allergewenscht gevolg, dikwils, de geestigſte, de kragtigſte ſlagen doet, eens het verkeerde denkbeeld ſchetſende, 't geen de luiden van den openbaaren Godsdienst vormden, merkte aan, dat men uit de minagting, waar in het leezen van Gods woord en het Gezang in de Kerk by veelen ſtondt, en uit het gedrag, welk de menigte omtrent die verrigtingen hieldt, haast beſluiten zou, dat zy het leezen van des Heeren woord voor het eerſte gelui hielden, 't geen eerst, deeze en geene ten bedehuize lokte, en het zingen der Pſalmen, als het tweede gelui aanmerkten, dat hen, eindelyk, verpligtte ter Kerk te koomen. De ſlag was zo juist als aartig. Ook zal de gemeene man, te huis koomende, nimmer, verhaalen: dien Pſalm zongen wy, ter eere des Allerhoogſten, of dat Gebed werdt 'er uitgeboezemd; maar die Tekst is 'er gepredikt, en hy ziet het onthouden van denzelven, ('t is veel, zo men

de

de Inleiding en Verdeeling daar by weet op te noemen,) als eene genoegzaame vrugt van zyn Kerkgaan, d. i. zyn Godsdienstoeffening aan. Elendig denkbeeld, waarlyk, van onzen Godsdienstigen eerdienst, door vooroordeel, en de berispelyke wyze onzer gewyde verrigtingen in ons verwekt, waar door ook het heilzaam oogmerk van ons opgaan in Gods huis verydeld wordt.

Het zedenkundig, het eenvoudig en treffend prediken zelfs, gedaan wordende in die oogenblikken, dat de Christen gemeente na de Kerk gaat, om haar heilige en godvrugtige aandagt te verrigten, belet eerder dit goede oogmerk, dan dat het zelve dit einde bevorderen zou. Laat men zo roerend prediken als men wil: laat de redenaar, alleenlyk, ten oogmerk hebben, om de harten zyner hoorderen te verbeteren, en niet zo zeer, om hunne aandagt aan deszelfs lieflyke toonen te binden; daaraan is tog dit misbruik, onafscheidelyk, verbonden, dat men, eigentlyk, niet na de Kerk gaat, om onze Godsdienstige gevoelens, in de tegenwoordigheid des Opperften weezens, uitteftorten; maar het gehoor, door den galm des redenaars, te ftreelen, en getroffen te worden door de bekwaamheden, met welke hy gewisfe godsdienftige kundigheden zynen toehoorders weet mededeelen, en hen tot een godvrugtig leeven optewekken. Dit oogmerk hunnes Kerkgaans verraaden zeer veelen, op eene meer of min duidelyke wyze. Terwyl hun beminde leeraar hun de middelen der genade toedient, zien zy met een veragtelyk oog neder op zynen amptgenoot, die beneden hem zit: niet, om dat hy buiten ftaat is iets leerzaams, en ftigtelyks voor den dag te brengen: maar ontbloot van de vermogens, om dat zo aangenaam te doen, of vermits hy den toon niet kan flaan, die hunne gehoorzenuwen gevalt, of dat 'er iets anders in den weg is, 't geen gelegenheid geeft hem met een' fmaalend oog te befchouwen. Ja zyn 'er niet, die geene zwaarigheid zouden maaken, ten zy de fchaamte hen wederhield, uit de Kerk te loopen, byaldien de een voor den anderen op Stoel kwam? —— Ik ben te menschlievend, om te verzwygen, dat men deeze beweegingen en hartstogten, onder eene behoorlyke beftiering, zo lang onze ziel verkiezing en fmaak bezit, niet kunnen, niet moeten afleggen. Waarom moge ik myn gehoor niet laaten ftreelen door de toonen eenes fpreekers? en wat zou my beletten den eenen voor den anderen te trekken in de voorftelling en betooginge van eene heilige zo wel als algemeene waarheid? — Dan deeze harts-

togten, deeze beweegingen myner Ziele, en alles, 't geen hier toe aanleiding zou kunnen geeven, moet in noch buiten my gevonden worden, wanneer ik, op een daar toe bepaald uur, in eene daar toe verordende plaats henen ga, om mynen Hemelſchen Vader te verheerlyken, om my, op nieuws, na al myn pligtverzuim, in zyne gunſte te beveelen, om myne geloften, van Hem wel behaaglyk te leeven, te vernieuwen, en de beſcherming zyner voorzienigheid over my en de myne afteſmeeken: — die beweegingen moeten in my niet huisvesten, als ik mynen godsdienst verrigte, om dat zy ons van dat oogmerk te veel verwyderen; om dat het vlak tegen elkanderen ſtrydige beginſelen zyn, en zo min gemeenſchap met den anderen hebben, als het licht met de duisternis, en Christus met Belial.

En wat moest men dan doen, zal hier gevraagd worden, om dit misbruik te myden, en de Godsdienstoeffeningen, op betere wyze, interigten? Hoe zal men maaken, dat zy, met meerder regt, den naam van onzen gewyden eerdienst verdienen, of wat beter dat oogmerk bereiken, waar toe deeze moet in ſtand gehouden worden? — Ik wilde, alleenlyk, in die tyden, die tot de Godsdienstoeffeningen der Christenen afgezonderd zyn, het Gezang en het Gebed gebruiken, deeze, op den best mooglyken voet, brengen; en zo 'er in die uuren van heilige afzonderinge eene aanſpraak aan het volk geſchieden moest, behoorde dezelve zo beknopt te weezen, dat men niet, dan met de uitgeſtrektſte begeerte daar na verlangde, en dezelve aan het opgenoemde misbruik, nooit, onderheevig was. Ik zal my over het een en ander wat uitgebreider verklaaren.

Ik wilde, ten dien tyde, dat de Kerk voor een iegelyk open ſtondt, om zyne aandagt te verrigten, hem, ten minſten een vierde uurs, gelegenheid geeven, om aldaar, in ſtilte nedergezeeten, onder het leezen of hooren leezen van de Heilige Schrift, den geest met ſtigtelyke overdenkingen te vervullen, waar toe dat hooren leezen of het zelfs inzien van Gods woord, of een ander godvrugtig boek, aanleiding geeven kon. Daarna zou ik begeeren, dat de ganſche vergadering den Heere, eenen geruimen tyd, opzong, en dat deeze eerdienst, door den leeraar, met een ernſtig Gebed, geſlooten wierde, waar op een ieder Ja en Amen zeggen kon; geevende aan Hun, die dat Gebed te diepzinnig, of te Schoolsch, voordroegen, niet een Formulier, maar eene Schetze, waar na zy zich te gedraagen hadden. Deeze zaaken, wilde ik, alleenlyk, tot de openbaare Godsdienst-

oef-

oeffeningen der Christenen brengen, en zy behooren alleen daar onder: want, in die maniere ingerigt, zyn ze gemeenſchappelyk, en onder ieder derzelve is elk werkzaam: ten minſten wordt hem de gelegenheid gegeeven, om met zyn hart, daar onder, werkzaam te zyn, en onze geest wordt, door geene afgetrokken denkbeelden, afgeſloofd, onvermydelyk verbonden aan het aanhooren eener redenvoering (let wel!) ten tyde der Godsdienstoeſſeningen. Hier door oeffent men zynen godsdienst; d. i.: men ſtort de aandoeningen, de liefderyke, en dankbaare aandoeningen, ten opzigte van God en Christus, uit, en dat is by my wezenlyke Godsdienst. Zodanige verrigtingen zyn volſtrekt noodzaakelyk, en onontbeerlyk voor ons, die hartstogten bezitten. Men kan geene redenen inbrengen, waarom men dezelve zou mogen verzuimen. — Te huis kunnen zy in die ſtilheid, noch met die gemeenſchap, noch met dat vuur, welk in ons ontſtooken wordt in een huis, afgezonderd ter gedagtenisſe van Gods naam, verrigt worden, en op deeze verrigtingen blyſt de Voorzienigheid dus haaren zegen geeven. De redenaar, na dat 'er een pſalm ter loops gezongen, en een gebed vlugtig gedaan is, moge dan, in zyne predikaatſie, der gemeente beduiden, dat het Kerkgaan geene Godsdienstoeſſening zy; (ach, dat men wegens het misbruik, 't geen daar van gemaakt is, die uitdrukking binnens monds gehouden, en liever zyne zugt, om wat nieuws te zeggen, geſmoord hadde!) — dat het Kerkgaan geen Godsdienstoeffening is, maar een middel, om godsdienſtig te worden. Hy moest wel nalaaten deeze verrigtingen in dat ligt te plaatſen, of ik heb geen denkbeeld van onzen eerdienst, omtrent God en Christus, of ik ken geene godsdienstoeſſening, dan die op de laage beweegredenen van ons tydelyk belang ſteunt. Hier door zou het gros des Volks geleerd worden zelve werkzaam te weezen in godsdienſtige aandoeningen, om dezelve, vervolgens, toetepaſſen op hun gedrag, in ſtede van na de Kerk te gaan, om van den leeraar iets byzonders te hooren, of door klanken geſtreeld te worden, of die godsdienſtige afzonderingen, enkel ſleurshalven, en met verveelinge van het langduurig gehoor van zo veel zaaken, verre boven hun begrip, by te woonen. — En wat de Aanſpraak des leeraars aan de Gemeente betreft; zo die ook, in die tydſtippen, dat men de deure der Christenbedehuizen ontſluit, geſchieden moest, 't geen by my twyfelagtig is, behoorde die zeer weinig omſlagtig zyn, niet langer dan een vierde uurs te duuren,

en zo ingerigt te weezen, dat men die van de Godsdienst-oeffening zelve onderſcheiden kon. Ik zeg: zo men deeze Aanſpraak, in die zelfde tydſtippen, dat de Christenen hunne Godsdienstoeffeningen waarnamen, noodzaaklyk hieldt; want anders kon men iets, buiten dien tyd, in de plaats hebben, 't geen het gemis eener Redenvoering, in die oogenblikken van Godsdienſtige aandagt, vergoeden kon. Dus zou de Euangelieherder, die eenen goeden ſchat van kundigheden bezit, en een godvrugtig leeven leidt, zyn allernuttigst ampt, in de maatſchappy, met meer genoegen, bekleeden, om dat hy van zeer veele, met lust, zou gehoord worden, indien hy hen ſlegts voorging in het gebed, en eene korte dog ſtigtelyke aanſpraak, alleenlyk ter opwekkinge en beſtieringe dienende, deedt, daar hy nu maar weinige zyner Schaapen ziet, om dat zy hem, zo lange, noch kunnen, noch willen hooren. Daar zou geen gelegenheid gegeeven worden tot eene ſoortgelyke klagte, welke, laatstleden, een myner bekende, onder dat ſlag van Herderen behoorende, met de traanen in zyne oogen, uitboezemde: „ Al had ik Zeven Zoonen, daar zou geen „ hunner my in myn ampt opvolgen. Hebben der predikan„ ten redenvoeringen weinig om het lyf, ſchoon zy, door „ aangenaame toonen, de ooren ſtreelen, en, langs dien „ weg, veel volks trekken, worden zy door kundigen op „ kleinen prys geſchat. Doen zy verſtandige en weluitge„ werkte redenvoeringen, meest boven de bevatting des „ volks gaande, prediken zy, doorgaands, voor ſtoelen „ en banken: " — eene klagte, die, ten opzigte van het leeraarampt, niet gevonden moest worden, om dat zy het zelve in minagting brengt, en die, zeker, enkel is toeteſchryven aan de manier onzer Godsdienstoeffeninge, of aan de wyze, op welke men genoodzaakt is dat ampt waar te neemen.

Men zou, misſchien, tegen het ter neergeſtelde, deeze bedenking kunnen inbrengen, dat 'er ook te veel onderſcheids zou gemaakt worden, ten opzigte van den leeraar, die, op zyne beurt, de Gemeente in hunne ſtille aandagt voorging, en de ſmeekingen, ſtemmelyk uitvoerde: zo dat de zelfde zwaarigheid, welke men, te voren, ten aanzien van het aanhooren der leerreden hadt, daar door niet zou weggenomen worden. Dan hier op, antwoorde ik, dat die keurigheid der menigte, ten aanzien eener regelregte aanſpraak tot den Allerhoogſten, zelden, zo verre

gaat,

gaat, wanneer dezelve maar eenvoudig en verſtaanbaar geſchiedt, 't geen men, in zulk een kort geſprek, gemaklyk, kon waarneemen. Men moge, in eene leerreden, gewisſen zwier, eenige ſtreeling der ooren eiſchen, zal men uitgenodigd worden, om dezelve aan te hooren; die kieschheid zal men, in den gebede, veeleer afleggen, als zulks onbetaamlyk oordeelende, en ſtrydig tegen den eerbied, Gode verſchuldigd, welke niet op de fraaije woorden, niet op den ſtreelenden toon, maar enkel op het gemoed, ziet. Verſcheiden' predikanten, die men oordeelt, dat zeer verveelend prediken, hebben tog eenen goeden ſlag van bidden, uit hoofde van hunnen ernst, daar in doorſtraalende; al gaat het of wat bulderende, of wat temende daar na toe, 't geen in hunne predikaatſiën, veelligt om dat het daar in te lang duurt, verveelende geoordeeld wordt. Of heeft men niet wel hooren zeggen; „ diers mans gebeden waren „ ſchoon: men zou, enkel, om des gebeds wille, na de „ Kerk gaan. Zo hy de goede Gemeente, alleenlyk, in „ den gebede voorging: wy zouden hem, gaarne, hoo„ ren.' ——— Ook vereischte onze bepaalde manier van Godsdienstoeſſeninge eene ſtille aandagt van eenigen tyd voor een iegelyk, om, onder het leezen van Gods woord of een ander boek, met zyn eigen verſtand en hart, in de overweeginge van Godsdienſtige zaaken en het uitſtorten van de aandoeningen onzes harten, werkzaam te weezen, op dat men, ter dege, beſeſſe, dat deeze zelfswerkzaamheid, en niet de beweeging onzer gehoorzenuwen, het voldoen onzer nieuwsgierigheid, of zelfsverveeling, het oogmerk van den dag des Heeren, van ons Kerkgaan en Godsdienſtige afzondering, ware.

De Latynſche Kerk, hoe zeer misvormd, en alle derzelver ongerymde plegtigheden voor haare rekening gelaaten zynde, verſchaft ons het voorbeeld, hoe de menigte, in Gods heiligdom genaderd, haaren boezem in gebeden en ſmeekingen uitſtort; terwyl de redenvoeringen, hoe nuttig geoordeeld, niet als het wezenlykſte gedeelte haarer onverzuimelyke Godsdienstoeſſeningen, wordt aangezien. En de geringe kundigheden, de domheid des volks in het ſtuk van den Godsdienst, zo dezelve by de Roomschgezinden in die groote maate, en meerder dan by het gemeene gros der Protestanten, plaats heeft, gelyk men hun ten laste legt, moet in afgelegener oorzaaken gezogt worden, dan in de wyze, op welke zy gewoon zyn God in deszelfs huis te dienen. Men heeft, by de hervorming van den oudſten

Gods-

Godsdienst der Christenen, misschien, te veel veranderingen, in de moederkerk, gebragt: zy heeft, in dat opzigte, getoond, en toont nog, beter gedagten omtrent de openbaare Godsdienstoeffeningen te hebben, voor zo verre ze die gemeenschappelyker te werk stelt, en haar voorbeeld, buiten de ongerymdheden, door haar geliefkoosd, kon ons ten baake gediend hebben. —— De Dweeper met het *Arriaansche gevoelen* schetst ons, in deszelfs grillige Roman, meer dan eene van die Vergaderingen, in welke men den Vader des menschdoms en zyn geliefden Zoon, onzen eenigen Goddelyken middelaar, enkel met bidden en zingen, daaglyksch zelfs, aanbidt en verheerlykt: welke dus ingerigte Vergaderingen, schoon in dat opzigte onwaarschynlyk, dat zy alle uit zeer kundige vrouwen bestonden, en in oorden gevonden werden, daar men eerder eene bende huilende dieren, dan godsdienstig zingende Juffers, zou zoeken, nogthans zeer wel plaats zouden kunnen hebben in onze maatschappy en onder onze Geloofsgenooten. —— Onze broeders Lutheraanen in Duitschland, en zelfs in ons Gemeenebest, maaken, inzonderheid, hun werk van het Gebed en Gezang. 't Is vermaak te zien, met welk een vuur, met welk een eerbied, de Gemeente, gemeenschappelyk, en op die wyze, haaren eerdienst omtrent het Hoogste Weezen blyken laat, schoon hunne verdere manier van oeffeningen het zelfde euvel hebbe, waar van wy spraken, dat ze die Godsdienstige aandoeningen, door eene daaropvolgende en al te uitgestrekte Redenvoering, verstooren. —— In Duitschland, wordt dat gebrek ook gezien, en men schynt tevens, daar, van tyd tot tyd, meer overtuigd te worden, dat de Godsdienst, in die tydstippen, welke men hier toe afzondert, hoe gemeenschappelyker en korter, hoe beter geoeffend worde. De leeraar mag, onder het gebied van den *grooten Frederik*, op hoog gezag (*), maar verre van uit een willekeurig beginsel, zyne openbaare Redenen, op 't meest, niet langer dan drie vierde uurs uitstrekken.— Wy zullen niet buiten 's lands behoeven te gaan, om het oorspronglyke van soortgelyk eene Godsdienstoeffening te haalen. In het hart van ons gewest zal dit te vinden zyn; maar by eenen aanhang, die door veelen veragtelyk beschouwd wordt; eenen aanhang, wiens huishouding en godsdienstige

(*) Elders, *in de boven aangeh. Briefen über den Relig. zuſtand in Preuszen.*

ge gemeenſchap zo denkbeeldig zou gehouden worden, s het *Gemeenebest van Plato*, indien ieder geene gelegen-:id hadt dezelve, met zyne eigen oogen, te zien; een' nhang, eindelyk, wiens droefgeestige houding, onver-ıanbaare ſpreekwyzen en zinnelyke gevoelens (*) van *den eiland Jezus* en deszelfs Euangelie, voor zo ver men uit ın eigen leerſtelſels kan opmaaken, ons niet gevallen: maar iens vereenigde Godsdienstoeſſeningen, toen wy hen hoor-:n leezen, bidden, zingen, en kort en kragtig vermaanen, ıs bekoorden, en, met allen eerbied, vervulden. ——— :er na aan dit oorſpronglyke koomen de bedeſtonden, die y, eertyds, hier te lande hadden; en daarmede heeft ook oote overeenkomst het Gebed, dat des Zondags avonds *Rotterdam*, en op andere plaatſen onder de Hervormden, het Zomergety, zeer eerbiedig gehouden wordt.

Indien ik zelve een Leeraar was, of vermaagſchapt aan een 'edikant, dien ik gaarne gemak gunde, uit vreeze, dat :t werk, 't geen hy aan zyne leerredenen beſteeden moet, :m in een kwynend leeven zou ſtorten, hadt men reden denken, dat het belang en gemak my dus deeden ſpree-:n; of men zou kunnen dugten, dat ik te veel voedſel rſchaffen wilde aan de ledigheid dier luie Geestelyken, die, de eeuwen der onweetenheid, en tegenwoordig nog op e plaatſen, daar het licht der Hervorming niet is opge-an, zich in Kloosters begroeven, om te ſmullen, of, by-dien ze voor den dag kwamen, alle naarſtige lieden in den eg liepen. Van deeze verdenking zal ik my, met korte oorden, kunnen zuiveren.

Boven heb ik al toegeſtaan, dat de predikaatſiën, ter rklaaring van Gods woord, ter behandeling van een hristelyk Gelooſsſtuk of een Zedekundig onderwerp ge-an, en wel toegepast wordende, allernuttigst en aange-am zyn. Schoon ik juist niet denken kan met den kun-gen *Prideaux* (†), dat de predikaatſiën de voornaamſte denen waren, welke de Jooden, na de Babyloniſche ge-ngenis, van den afgodendienst te rug hielden, daar dee-, voor dien tyd, hun onbekend waren, en het, daarom-:nt, eerder met den geleerden *Warburton* eens ben (§), houde

(*) *Ziet de aantekening van* MACLAINE, *in de K. G. van* MOS-:IM, 10 *deel*, *bladz* 35.

(†) *Prideaux*, *aaneenſch. van het O. en N. V. bladz.* 451 *en* 452.

(§) *Warburton*, *Goddel. Zend.* 4. *deel*, *bladz.* 300. Deeze ekt het in de geſtrengheid der ſtraffe van de Babyloniſche ge-

van-

houde ik dezelve, met den eerstgenoemden, allerdienſtigst, ter bevordering van de kennis der waarheid, van de goede orde in den ſtaat, en tot bewaaring van onzen heiligen Godsdienst. Daar moest, derhalven, buiten twyfel, gepredikt worden, maar niet, om de bovengenoemde redenen, in dien tyd, dat men na 's Heeren huis gaat, om onze Godsdienſtige aandoeningen uittestorten; neen: maar daarna, het zy op dien zelfden dag, het zy op een anderen tyd. Hier toe moest men de bedienaars des Euangeliums zo wel verpligten, als zy nu daartoe verbonden zyn. Dan konden zy, vrylyk, toegeeven aan den ſmaak hunner vergaderinge, en uitweiden over alle de onderwerpen der Godgeleerdheid en Zedenkunde, gelyk de Hoogleeraars der Theologie voor hunne Studenten, zomtyds, prediken. Het was dan ook niet noodig zich te ſchikken na zo veel ſmaaken eener talryke vergadering, nu uit allerleie ſoorten van menſchen ter Godsdienstoeſſening by een verzameld; door welke ſchikking, dikwils noodzaakelyk, om de ſchaare, die opkoomt om ſtigting te ontvangen, genoegen te geeven, de leeraars zich vaak ſchynen tegenteſpreeken, of waar door hunne predikaatſiën, menigmaalen, jammerhartig, aan een hangen. —— 't Is waar, het aanhooren der Redenvoeringen, niet langer voor Godsdienstoeffening gehouden zynde, zouden veelen, die, uit die oorzaake, daar toe gedrongen worden, dezelve ganſchelyk verzuimen, en zich, alleenlyk vergenoegen met hunne ſtille en godvrugtige aandagt in de uuren der Godsdienſtige afzonderinge. Dan wat zwaarigheid? het is waaragtig, dat menſchen, die geene geoeffende kennis, die geenen lust hebben, om met graagte na de Kerk te gaan, ter aanhooringe eener goede Redenvoeringe, die enkel dat doen, om dat het Zondag, de tyd der Godsdienstoeſſeninge is, aan eene Redenvoering niets hebben. Getuigen daar van, hun onnozel kyken, hunne verbystering, wanneer naderhand over de predikaatſie geſproken wordt. Soortgelyke menſchen moesten door iets anders geholpen worden. Daar zyn by de Proteſtanten, voor bejaarde lieden, te weinig oeffeningen, (*catechizatiën*) in welke, op eene gemeenzaame wyze, door vraagen en antwoorden, de gronden van den Godsdienst geleerd en aange-

vangenisſe, en in het ligt, 't welk zy uit de beste Wysbegeerte der Heidenen ontvingen; dienende dit, om de regtmaatigheid van Gods bevelen den Israëliten aan het verſtand te brengen.

:drongen worden. Deeze zouden voor zulke menſchen :el beter geſchikt weezen, en hun meerder verligten en :rbeteren, dan het geduurig hooren prediken. Zodanige :ffeningen zyn volſtrekt noodzaakelyk, om het gros der hristenen tegens eene onvergeeflyke onkunde, en het :derf van zeden, te behoeden. De Aartsbiſchop *Tillotſon* :hreef de dwaalingen, ſcheuringen en den afval van de 'aare grondſtellingen des Christendoms, in dien tyd, toe, an het verzuim van dusdanige oeffeningen by de *Episcopaa-n* (*). En ik kan niet nalaaten te gelooven, dat men de undigheden, die het gros des volks nog bezit, het meest, o niet geheel, hebbe toeteſchryven aan het Onderwys, 'elk zy in hunne Jeugd genooten, en niet aan de Reden-oeringen, welke zy weeklyks hooren. Anders moesten unne kundigheden toeneemen, naar maate zy meerder oorden prediken; 't geen de ondervinding logenſtraft; en : geen by my, eensdeels, aan het kunſtige, het redenag-ige, en de allerjuiste orde van dat prediken wordt toege-chreeven, 't welk den Studenten in den loop hunner God-eleerde letteroeffeningen wordt ingeboezemd, als of ze ltoos voor Hoogleeraars het woord zouden doen, waar oor het gemeen onvatbaar is; en anderdeels, aan de on-eſchiktheid der menſchen, om zo lang op een aaneenge-chakeld onderwerp te denken, zonder, aan hunnen kant, oor iets vervangen te worden, waardoor het beoogde nut an des leeraars poogingen, ganſchelyk, verlooren gaat.

Men denkt gemeenlyk, dat de gewoone leeraars zo wel ls de buitengewoone, in de eerſte tyden van het Chris-endom, gelyk b. v. de Apostelen, en die door Hen aan-eſteld, en van God met de gaaven des H. G. begunſtigd verden, den menſchen den weg der Zaligheid moeten erkondigen; en dat het van hunne hand zal geeischt vorden, zo zy dit niet genoegzaam gedaan hebben. Wy nderzoeken hier niet, hoe verre de gewoone Euangeliedie-aars met de buitengewoone gelyk ſtaan. Wy gelooven ıede, dat de verligting en verbetering des menschdoms et doeleinde hunnes ampts zy; dat de predikanten, om lie rede, den naam van nuttige leden in de maatſchappy erdienen; en dat zy allerdwaaststst handelen, die hun werk eſchimpen; maar laat dan die verligting en verbetering, p de best mogelyke wyze, geſchieden. —— Laat hun, die

(*) *Tillotſon's predik. over de opvoeding, bladz.* 121, 8vo.

die reeds onderweezen zyn in de kennis der waarheid, de gelegenheid niet afgesneden worden, om hunnen eerdienst in Gods huis zelve te verrigten; — om hunnen Godsdienst gemeenschappelyk te oeffenen. — En wat kan men 'er tegen hebben, zo die verligting beter door oeffeningen, dan door prediken bevorderd wordt? — Eindelyk, zo het al noodzaaklyk zy, in die uuren ter Godsdienstoeffening afgezonderd, de menigte tot Geloof, Bekeering en Heiligmaaking optewekken: dat men dan zorg draage, dat zulk een goed oogmerk niet in rook verdwyne.

NATUUR- EN GENEESKUNDIGE WAARNEEMING AANGAANDE EENE TEGENNATUURLYKE EN ONWILLIGE AFLOOPING VAN DE PIS, DOOR DE ELECTRICITEIT GENEEZEN.

Door WILLEM BROUWER BOSCH, *Med. Doct.*

Op den 14den Maart van dit jaar wierd ik verzogt by een Man, K. L. genaamd, even buiten deze Stad woonachtig; die reeds den ouderdom van omtrent 68 jaaren, welke hy in eene byna onafgebrookene gezondheid had mogen doorbrengen, bereikte, en, nu eindelyk, in zyn hooggevorderden leeftyd, in eene der lastigste en onaangenaamste ongemakken, eene tegennatuurlyke en tegenwillige afloóping van de Pis, (*Incontinentia Urinæ*) vervallen was.

By hem gekoomen zynde, en eenig nader berigt van zyne droevige omstandigheden gekreegen hebbende, voedde ik geene, ten minste zeer weinige, hoop op zyne herstelling, vreezende, dat, door zyne jaaren, zyne levenskragten reeds te veel verfleeten, en het gevoel zyner Zenuwen te veel verstompt, zouden zyn, om door de gewoone prikkelende hulpmiddelen aangedaan, en weder in beweeging gebragt te worden: ik beloofde hem echter te zullen beproeven, wat ik, ter zyner herstelling, zoude kunnen te wege brengen; en verzogt dus eenig nader berigt, zo hy het my geeven konde, raakende de wyze, op welke hy tot dit ongemak vervallen ware. Des Lyders verhaal kwam hier op uit.

Hy was, drie of vier weeken geleeden, op een morgen in de Kerk zynde, zo diep onder de groote menigte der Toehoorderen ingedrongen, dat het hem, hoe noodzaaklyk

lyk zulks ook mogte zyn, onmogelyk ware geworden, naar buiten te gaan, des hy gedwongen wierd zyn water langer dan naar gewoonte op te houden. Het gevolg hier van was, dat hy, uit die benaauwende menigte verlost, en in ruimte geſteld zynde, niets van het dus van tyd tot tyd in zyne waterblaas opgehoopte vogt ontlasten konde. Van deze opſtopping wierd hy nogtans wel dra, door de vereischte hulpmiddelen, verlost; dog met dit ongelukkig gevolg, dat hy, na zyn water dus eens ontlast te hebben, het zelve, tot dien tyd toe, dat ik by hem geroepen wierd, nimmer, (in hoe klein eene hoeveelheid ook,) had kunnen ophouden; niet tegenſtaande hy reeds eenige hulpmiddelen, hem door anderen toegediend, gebruikt hadde.

Op dit berigt, begreep ik veilig iets te kunnen beproeven, om den ongelukkigen, zo het mogelyk ware, eene verligting toe te brengen; gemerkt de oorzaak van het ongemak, uit het berigt van de wyze, op welke de Lyder tot het zelve vervallen was, zig zo kenbaar tekende. Ieder immers, die het gemelde berigt maar even inziet, bemerkt terſtond, dat de oorzaak van dit ongemak in dezen geene andere was, dan eene verlamming van den ſluitſpier der blaas; die te vooren, door de opſtopping van het water, en de daardoor veroorzaakte uitzetting van de blaas, te ſterk uitgerekt, en uit zyne veerkragt getrokken was geworden; waardoor hy, de blaas zig ontlast hebbende, buiten ſtaat geraakt was, om derzelver opening naar behooren te ſluiten, weshalve de kleinſte hoeveelheid van water zelve, die in de blaas bevat wierd, door deze niet naar den eisch geſlootene opening moest weg loopen. Dewyl nu het geneezen der ziekten grootendeels beſtaat in het wegneemen van derzelver oorzaaken, zo kwam het hier voornaamlyk aan op de herſtelling der verlamming van den ſluitſpier; 't welk niet dan door prikkelende hulpmiddelen kon verrigt worden. Ik maakte derhalven een aanvang met de gewoone verſterkende, geestryke, prikkelende Zenuwmiddelen; welken ik hem niet alleen inwendig gebruiken deed, maar ook uitwendig aan den onderbuik, by manier eener zalve, liet aanleggen. Ik hield dit eenige dagen gaande; dog bemerkende dat ik niet vorderde, beſloot ik tot het aanleggen van eene groote Spaanſche Vlieg-pleister, op het Heilig- en Stuitbeen, om langs dezen weg de Zenuwen, die daar ter plaatze uit het ruggemerg voortkoomen, en waarvan zig een gedeelte over die deelen, die in het bekken gelegen zyn, (en dus over de blaas en derzelver ſpieren,) verſpreidt, op ee-

ne buitengewoone manier te prikkelen. De groote nuttigheid van dit hulpmiddel is door den Geleerden DICKSON reeds beſchreeven, in de *Comment. Lipſienſ. de Rebus in Scientia Naturali & Medicina geſtis.* Vol. XII. pag. 461—467; en naderhand door veele voorbeelden bevestigd. Maar in dit geval bragt deze behandeling den Lyder even zo weinig voordeel aan, als hy uit de voorheen gebruikte hulpmiddelen getrokken had: ik beſloot des te beproeven, wat de Spaanſche Vliegen, inwendig gebruikt, zouden te wege brengen; daar zulks tegenwoordig als een zeer ſterk hulpmiddel, in gevallen van dien aart, als het onze, door verſcheidene Geleerden wordt aangeprezen: zo heeft de Heer BRISBANE dit hulpmiddel, in eene verlamming der Piswegen, met een volmaakt goed gevolg, in 't werk geſteld. Zie zyne Ed. *Select caſes in the Practice of Medecine;* welk geval ook by mynen Hooggeagten Leermeester, den wydberoemden Hoogleeraar SANDIFORT, in zyn Hoog Ed. *Natuur- en Geneeskundige Bibliotheek, het* XIde Deel, pag. 420, te vinden is; als mede by den Hooggeleerden Heer FORSTEN *in Diſſert. Med. Inaugurali Cantharidum Historiam Naturalem, Chemicam et Medicam exhibente*, pag. 139. En indien men het *Journal de Medecine* van de Maand January dezes Jaars inziet, zal men aldaar drie gevallen vinden, waardoor de nuttigheid van het inwendig gebruik der Spaanſche Vliegen, in eene *incontinentia Urinæ* ten ſterkſte getoond word. Ook ſchynt de ondervindingryke RICHTER dezelve meer dan eens met een gewenschten uitſlag gebruikt te hebben; als mede de beroemde STOELLER, gelyk te zien is, in *Diſſert. Medic. Inaugurali de Uſu Cantharidum interno*, welke de Heer STOCKAR, *a Neuforn*, in de voorleeden maand Maart te Gottingen verdeedigd heeft. Ook zal niemand, die aan deze, in andere gevallen, pisafdryvende hulpmiddelen eene regte kennis heeft, aan derzelver nuttigheid, in gevallen van die natuur als het onze, twyfelen.

Het mag iemand in den eerſten opſlag eenigzins vreemd ſchynen, dat dezelfde middelen, die ſomtyds in eene opſtopping van het water van zeer grooten dienst zyn, zo dikwils in eene tegenovergeſtelde onwillige afloóping van het zelve voordeel zouden doen; dan die bevreemding verdwynt terſtond, als men maar een regt denkbeeld heeft van de oorzaak dezer twee tegen elkander overgeſtelde ziekten. Deze immers kan in beide de gevallen dezelfde zyn; beide deze gebreken, hoe zeer onderſcheiden, kunnen door eene verlamming in de ſpierachtige deelen van de blaas ver-

oor-

oorzaakt worden; welke verlamming dan één dezer onderſcheidene uitwerkzelen te wege brengt, naarmaate dezelve of in de ſpierachtige veſelen van de blaas, of in derzelver ſluitſpier, gevonden wordt. Daar nu de oorzaak van deze verſchillende gebreken dezelfde kan zyn, is het zeker, dat ook in deze beiden dezelfde hulpmiddelen kunnen te paſſe koomen. Edog, wat hier van ook zy, ik heb onzen ouden Lyder door dit hulpmiddel egter geen het minſte voordeel kunnen toebrengen. Toen ik 'er mede begon, liet ik hem één grein van hetzelve daags gebruiken; 't welke ik hem by tuſſchenpoozen deed inneemen; toen hy dit een dag of drie gedaan had, vermeerderde ik de hoeveelheid tot twee greinen daags. Dan de Patient begon, na dat hy deze Spaanſche Vliegen tien a elf dagen vrugtloos gebruikt had, zeer te klaagen, over ſterke pyn in het onderlyf; die, by het gebruik van dit hulpmiddel, zonder hem voordeel te doen, van dag tot dag verergerde; zo dat ik genoodzaakt wierd 'er van af te zien. 'Er bleef nu niets meer overig, dat my met grond op de herſtelling van den Lyder deed hoopen. Intuſſchen egter liepen myne gedagten nog wel eens op het gebruiken van de Electriciteit. Ik had, wel is waar, nimmer eenige aanduiding van derzelver gebruik in zodanig een geval gevonden; dog de menigte der Waarneemingen van verſcheidene Geleerden, wegens de nuttigheid van het toedienen der Electriciteit aan die geenen, die of van de eene zyde van hun lichaam geheel, of in eenig byzonder deel van het zelve, verlamd zyn, deed my beſluiten, in dit anderzins hoopeloos geval, te beproeven, of ook het Electrisch vermoogen hier eenige nuttigheid zoude toebrengen. Ingevolge hiervan maakte ik, op den 12den April, een aanvang, met den Lyder te Electrizeeren. Ik hield hem, geduurende byna een uur, geïzoleerd zynde, door middel van een koper kettingje, met den eerſten Conductor der Electrizeer-Machine in gemeenſchap; zonder hem de minſte Electrike ſchok te doen toekoomen. De Patient zelve wierd, toen hy deze eerſte keer dit hulpmiddel gebruikte, niets van hetzelve gewaar; dan het bragt evenwel deze verandering in zyn geſtel te wege, dat de pols, die, eer wy met het Electrizeeren begonnen waren, by hem 74 maal in één minuut geſlaagen had, toen wy een quartier uurs met Electrizeeren bezig geweest waren, reeds tot op 103 ſlagen in den gezegden tyd vermeerderd was. Ik liet hem den 13den weder aan myn huis koomen; en Electrizeerde hem anderwerf, byna een uur, op dezelfde wyze;

zonder dat hy daarmede iets gewaar wierd. Den 15den kwam hy weder; en toen ik hem naar zyne omſtandigheden vroeg, zeide hy, dat hy 's nachts, tuſſchen den 13den en 14den zo groote hinder van zyn oogmaak niet gehad had, als hy geweeſt was: en dat hy nu in den laatſten nagt maar zeer weinig van het zelve gezweeten had. Ik Electriſeerde hem daarop voor de derde keer; en dit was de eerſte reis, dat de Patiënt zelve, meer het Electriſeeren, 'er iets van gemerkt. Hy begon nu een weinig te zweeten; en klaagde over eene zyderuſtige gewaarwording door zyn Lichaam, 't welk hy niet konde uitſtaan.

Den 17den kwam hy voor de vierde keer weder; zeggende, dat zyn ongemak van dag tot dag verminderde, den 16den Electriſeerde ik hem op nieuw; zo ook den 20ſten, en hy voelde zig zelfs gemakkelyker beter. Den 22ſten, 24ſten en 26ſten namiddag wy nogmaals dit hulpmiddel; doch hy ging nu niet voor uit; eene verwondering, die voornamelyk in het oog inzonderheid wierd opgemerkt. Hy was nu evenwel zo verre gevorderd, dat hy by dag geheel vry ware, en 's nachts maar zeer weinig te ſpoelen had. Den 28ſten, 29ſten en 30ſten Electriſeerde ik hem weder; en hy begon nu zeer ſterk vooruit te gaan. Den 31ſten kwam hy by my, bemerkende, dat hy den voorgaanden nagt, voor 't eerſt, zonder eenig het minſte ongemak doorgebragt hadde. Den 2den May, gaven ook den zelven, geëlectriſeerde waaken tyd hy behoefde van zyn ongemak was vry geweeſt, heb ik hem nogmaals Geëlectriſeerd. Den 3den kwam hy by my, bekende dat hy nu volkomen herſteld was: en verzogt my daarop dat ik nu met Electriſeeren te eindigen. Van tyd tot tyd kwam hy alleen nog een weinig hinder, om my van zyne omſtandigheden te verwittigen; en hy heeft thans reeds drie maanden, geheel herſteld, in eene welkoomene gezondheid doorgebragt.

Ten beſluite deeſer Waarneeming, heb ik by het gezegde nog maar alleen te voegen, dat ik van de nadeelige gevolgen, die de Patiënt ſchynt gehad te hebben, byzonder in het aanverwante gevoelen, te weeg te brengen, overtuigd zynde, een Lyder, geëlectriſeerde te zien zwe, dat ik hem Geëlectriſeerd, nog, nooit eenige ſchade heb zien toebrengen.

Elektrisch net 11 Pag.
14.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET PAAPJE, EN HET ZWARTKAPJE.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

Het *Paapje*, in 't Grieksch Βατις; in 't Latyn *Rubetra*, in 't Italiaansch *Barada*, in 't Engelsch *Storie-ſmith*, n 't Fransch *Traquet*, is een zeer vlug en leevendig Vo-geltje, nooit in rust, altoos van tak op tak vliegende; zit iet voor eenige oogenblikken, het houdt niet op met de ierkjes te beweegen, als gereed om ſteeds weg te vliegen: net kleine vlugten heft het zich in de hoogte, en daalt tui-nelende neder.

Schoon het *Paapje* geen hooge vlugt neeme, en zelden ot de hoogte der boomtoppen komt, zet het zich altoos p het hoogſte van kreupelbosch, op de uitſteekendſte tak-ken der haagen en van het hakhout, of op de halmen van iet Turks koorn in de velden, en de toppen der Wyngaar-den. 't Liefst onthoudt het zich in drooge landſtreeken, n velden, digt by 't gebergte; op een laagen en bedomp-ten toon laat het zyn geſchreeuw *Ouiſtratra* hooren. Indien het op een land een alleen ſtaanden tak vindt, laat het niet na daar op te gaan zitten, en dit geeft gelegenheid dat men 't zeer gemaklyk vange, op eene wyze den Kinderen bekend.

Van wegen deeze hebbelykheid om van tak op tak, op doornen en braamſtruiken te vliegen, heeft BELON, die dit Vogeltje in *Creta* en in *Griekenland*, zo wel als in *Frankryk* en *Italie*, vondt, 'er den naam van *Batis* aan toegevoegd; een Vogeltje, waar van ARISTOTELES maar op één plaats ſpreekt, en zegt dat het van Inſecten leeft. GAZA zet *Batis* over door *Rubetra*, door alle Vogelbeſchryvers op het *Paapje* t'huis gebragt, 't welk in 't algemeen een roodagtig Vogeltje kan betekenen, en het rood op de borst van 't *Paapje* is de meest doorſteekende kleur van dit Vogeltje. Deeze ſtrekt zich, in ſterkte afneemende, uit, tot onder den buik: de rug is op een ſchoonen zwarten grond met bruine ſchubswyze veertjes bezet, deeze loopen tot op den kop; waar het zwart, ondertusſchen, de overhand krygt: dit zwart is zuiver onder den gorgel, ſchoon doormengd met eenige witte pluimpjes, en het klimt op tot de oogen. Een witte vlek aan de zyde van den hals ſteekt af by 't zwart des gorgels, en het rood van de borst. De vleugel- en ſtaartpennen zyn zwart met een bruinen of rosſen rand · on

den vleugel, digt by 't lyf, is eene breede witte ſtreep, en de ſtuit heeft dezelfde kleur; alle deeze kleuren zyn veel ſterker en zwaarder in oude dan in jonge Mannetjes. Het Wyfje heeft op de borst vuil rood; deeze kleur zich mengende met het zwart op den kop en van het bovenlyf, maakt het op de vleugelen zwartagtig, en zy vermengt zich met het wit onder den buik, en onder den gorgel: dit maakt de Pluimadie van het Wyfje droevig, wankleurig en veel min onderſcheiden dan die van het Mannetje.

Het *Paapje* vervaardigt zyn nest in onbebouwde landen, aan den voet van kreupelbosch, onder de wortelen, of het bedekzel van een ſteen. Hy komt 'er niet dan ſteelswyze in, als vreezende ontdekt te zullen worden: en het is bezwaarlyk dit nest te vinden; in 't einde van Maart is de tyd wanneer het gemaakt wordt.

Het Wyfje legt vyf of zes eitjes, groenagtig blauw van kleur, met kleine en naauwlyks zigtbaare roode ſtipjes, veelvuldigst aan het dikke einde. De Vader en Moeder voeden de Jongen met wormpjes en inſekten, welke zy hun onvermoeid aanbrengen: het ſchynt dat hunne zorg verdubbelt, wanneer de Jongen het nest verlaaten; zy roepen ze onophoudelyk, en geeven hun nog verſcheide dagen lang te eeten.

Voor het overige is het *Paapje* zeer op de eenzaamheid geſteld: men ziet het altoos alleen, behalven op den tyd, wanneer de Liefde hem een Gezellinne geeft, en de Jongen opgekweekt worden. Uit den aart is het *Paapje* wild, en het ſchynt dom: en daar het in den vryen ſtaat zo veel vlugheids betoont, is het, gevangen, log, en kan niets aanleeren; met moeite en altoos zonder vrugt voedt men ze op. In het veld kan men het, tot op een korten afſtand, naderen, en 't verwydert zich niet dan met een kleine vlugt, zonder dat het den Jaager ſchynt te merken. Het *Paapje* ſchynt dus den mensch noch te minnen, noch te ſchuwen.

In den Zomer zyn deeze Vogeltjes zeer vet, en, wat de lekkerheid van 't vleesch betreft, gelyk aan de *Vygeneetertjes*, ſchoon zy allen van Inſekten leeven, en hun bek geheel niet geſchikt ſchynt om graanen te gebruiken. BELON en ALDROVANDUS hebben geſchreeven dat het *Paapje* geen Trekvogel is, dit kan waarheid zyn met betrekking tot *Griekenland* en *Italie*; doch het gaat vast, dat de *Paapjes*, in de Noordlykſte Landſchappen van *Frankryk*, de koude en het mangel aan Inſekten, ſchuwen: want zy vertrekken met de maand September.

Men

Men vindt dit *Paapje* in *Engeland*, *Schotland*, in *Italie* en *Griekenland*, en 't is zeer gemeen in veele Landſchappen van *Frankryk*. In *Engeland*, en byzonder in het gebergte van *Derbyshire*, is een Vogeltje, door BUFFON het *Engelsch Paapje* geheeten: RAY zegt, dat het aan dit Eiland byzonder eigen is; het verſchilt in kleuren van het onze, doch heeft dezelfde grootte; dan het bepaalt zich niet volſtrekt in dit Eiland; men heeft dit Vogeltje in *Brie* waargenomen.

Het ZWARTKAPJE, in 't Engelsch *Whinchat*, in 't Hoogduitsch *Flugen-ſtakerle*, in 't Fransch *Tarier*, ſchoon zeer nabykomende aan het *Paapje*, moet 'er, nogthans, van onderſcheiden worden: dewyl zy op dezelfde plaatzen leeven, zonder zich te vermengen: zy verſchillen ook in geaartheden en in Pluimadie. Zelden rust het *Zwartkapje* op het geboomte, zy onthouden zich meest op den grond, by de molshoopen, in nieuw ontgonne landen, en omgeſpitte aarde: de *Paapjes*, in tegendeel, zyn ſteeds in 't geboomte. Het *Zwartkapje* is ook een weinig grooter dan het *Paapje*, de kleur der Pluimadie is bykans dezelfde, maar op eene andere wyze geſchikt. Het *Zwartkapje* heeft veel ſterker kleurmengingen boven op het lyf, een dubbele witte vlek op de vleugels en de witte ſtreep van den hoek des beks loopt tot het agterhoofd: een zwarte vlek begint onder het oog, dekt de ſlaapen des hoofds, doch ſtrekt zich niet, gelyk by het *Paapje*, uit, tot onder den gorgel, die helder rood is: dit rood neemt allengskens af, en vertoont zich door den witten grond van het geheele voorlyf. De ſtuit is van dezelfde witte kleur, doch ſterker en met zwart geſpikkeld. Het geheele bovenlyf tot op den kop is bruin gevlekt op een zwarten grond, de kleine veeren en de groote dekveeren zyn zwart. In de kleur der ſtaartpennen doet zich eene kleurwisſeling op. —— Het Wyfje verſchilt van het Mannetje daarin, dat de kleuren zwakker en de vlekken op de vleugels min merkbaar zyn. Het legt vier of vyf eitjes, vuil wit, met zwarte ſtippen. Voor het overige vervaardigt het *Zwartkapje* het nest even als het *Paapje:* het komt en vertrekt te gelyk daar mede; het is even zeer op de eenzaamheid geſteld, en ſchynt nog wilder: het zoekt bergagtige ſtreeken en ontleent daar van zelfs de benaaming. De Vogelaars in 't *Bologneſche* noemen het *Montanello*; KLEIN en GESNER duiden de geneigdheid van dit Vogeltje tot eenzaame en woeste plaatſen aan, door het *Sylvia Petrarum* en *Paſſerculi genus ſolitarium* te noemen. De *Zwartkapjes* zyn min talryk dan de *Paapjes*: zy eeten

Wilde,

waaijen, veel meer gezuiverd dan die, op gelyke hoogte, in 't Noorder Halfrond, heerſchen. *Nieuw Zeeland*, *Nieuw Holland* en *Nieuw Guiné* liggen te verre van de *Kaap der Goede Hoope* en van *Kaap Horn*, om invloed te hebben op de geſteldheid der lugt daar rondsomme. —— Ten anderen deelen de Zonneſtraalen, die op het water vallen, 'er geene warmte aan mede, indien ze geen duister lichaam ontmoeten, 't welk dezelve te rugkaatst of ophoudt. De zelfde ſtraalen, verzameld door een bolle of holle lens, op zulk eene wyze, dat het brandpunt in het water valle, geeven daar aan geene warmte; doch wanneer men 'er een duister lichaam in ſtelt op welks oppervlakte het brandpunt valt, zal het terſtond uitwerking baaren. Overzulks mag men veronderſtellen, dat een groot gedeelte der zonneſtraalen in het Zuider-Halfrond verlooren gaat, in het water des Oceaans doordringende, en door de oppervlakte niet te ruggekaatst, moeten ze al haare kragt verliezen eer ze op den grond komen: terwyl in het Noorder-Halfrond de aarde een veel grooter oppervlakte van donkere voorwerpen oplevert, die de zonneſtraalen te rugkaatzen.

Indien wy by deeze oorzaaken der Koude nog voegen, die welke te wege gebragt wordt door de uitwaaſeming der onmeetlyke Zeeën, zal dit verſchynzel op eene zeer aanneemelyke wyze opgelost zyn. Het weêrlicht ook minder in het Zuider dan in het Noorder-Halfrond; eene omſtandigheid, welke deeze oploſing te meer waarſchynlykheids byzet.

ANTWOORD,

OP DE VRAAG, TEN OPZIGTE DER GENEGENHEID VAN EENIGEN, EN DES AFKEERS VAN ANDEREN, OMTRENT ZOMMIGE HUISDIEREN (*).

Eer ik de oorzaaken ontvouwe van den Afkeer en de Genegenheid, die veelen ſchynen te hebben voor Huisdieren, moet ik deeze ſchynbaarheid ontdoen van alles, 't geen dikwyls alleen gemaaktheid, trotsheid, beuzelagtigheid en onoplettenheid is. Zo lang als deeze kleinigheden invloed hebben op den ſmaak of afkeer, die de Vrouwen, en de Mannen naar de Vrouwen gelykende, betuigen te

(*) Zie de *Vraag* zelve, hier boven, bl. 389.

hebben voor Honden, Katten, Vogelen, enz., heeft die ſmaak en wanſmaak niets natuurlyks.

't Zou hoogst onregtmaatig weezen ten voor- of ten nadeele van iemands Character te beſluiten, uit zyne genegenheid tot, of afkeer van, deeze onſchuldige Dieren. Alles is Gemaakt in die ſoort van drift.

'Er zyn Vrouwen, die, door haare onkunde en bedryfloos leeven, vermaak ſcheppen in haar Hondje, Kanarie, Papegaai, enz., en gelooven dat zy deeze Beesten op 't hoogst beminnen, om dat ze haar ten hulpmiddel dienen tegen de verveeling, ten allen ſtonde, wanneer zy niet voor het Toilet zitten, in Schouwburg, of aan de Speeltafel zyn.

Andere, die, by dezelfde bedryfloosheid, op den naam van Aandoenlyk geſteld zyn, maaken veel opheſs van haare zwakheden, en zouden ze gaarne voor kenmerken van Deugd doen doorgaan. Met haar moet men zich bedroeven over het dik en vet worden van haar Schoothondje, over het ſterven van haar Kat, en, by die treffende gelegenheden, nevens haar weenen; de ſchoone traanen, welke zy ſtortte, verheffen, en zich niet te min verzekerd houden, dat al het belang, 't welk zy daar in ſtelt, hervoortkomt, uit den lof, welke zy voor haare Aandoenlykheid afpracht.

Een Dame van een' leevendigen en driftigen aart zou zich geſtoord, en verhinderd, agten, door de zorgen, welke die kleine Huisdieren eiſchen; zy ſlaat 'er nauwlyks het oog op, en merkt ze aan als beweegende en geraasmaakende Werktuigen, die egter min beweeging en minder geraas maaken dan zy zelve; zy weert van zich af de liefkoozingen, die zouden kunnen ſtrekken om de tuin overhoop te werpen, de planten te verſcheuren, en de bloemen te vernielen, waar mede zy veel opheeft; zy gelooft te ſchitteren, als zy de zodanigen, die met een ander oog dan zy deeze kunſtſtukken der Natuure beſchouwt, hartig uitlacht.

Een ander, ingewikkeld in den draaykring der groote wereld, nieuwsgierig na, en onderrigt van, alles wat daar omgaat, werkzaam uit den aart, verpligtend van character, en gevolglyk altoos bezig, vermenigvuldigt, om zo te ſpreeken, zichzelve in goede dienſten te kunnen doen, en vermaaken, waar in zy deelt, te bezorgen; zy heeft geen tyd om de minſte aandagt te beſteeden op weezens, die enkel uit

In-

Inſtinct werken, wier taal zy niet verſtaat, en noch minder ſpreekt.

Een derde, fier op haare Schoonheid, op haare Geboorte, op haaren Rang, en de Gunſten haar betoont, verſmaadt alles wat niet naar het Hof ſmaakt; hoe zou zy zich kunnen vernederen, om zulke geringe Schepzels te beminnen, te bezorgen?

In den rang der Onverſchilligen ten opzigte van de Huisdieren, mogen wy nog plaatzen, die de rol van fraaije Vernuften of de Godsdienſtige ſpeelen. Zy zouden 't zich ſchaamen, of zwaarigheid maaken met die Weezens-om te gaan, in hun denkbeelden of gevoelens te veronderſtellen, zich te laaten aandoen of aftrekken door Werktuigen, bykans gelyk aan een Uurwerk, en, om zich met hun te bemoeijen, het leezen eener afgetrokke Verhandeling, of de in 't oogloopende Godsdienstverrigtingen, te ſtaaken; en, over 't geheel, de waardigheid van hunne eigene natuur te verlaagen, door meer dan eene overeenkomst tuſſchen het Menschlyk Geſlacht en de Dieren te veronderſtellen.

De Mannen zyn niet meer vry dan de Vrouwen van deeze valſche Verſmaading of Beesten-liefde. De dolle liefhebbers van Paarden zelve, beminnen, voor het grootſte gedeelte, in de daad, niets anders, dan hunne bekwaamheid om ze uit te kiezen, hunne afgerigtheid om ze te beſtuuren, en het vermaak 't welk zy daar van genieten.

Niets vollſtrekt, niets van dit alles, draagt de kenmerken van weezenlyken Afkeer, of weezenlyke toegenegenheid omtrent de Huisdieren.

Maar hy, die openlyk dezelve veragt, zo dat hy ze, zonder medelyden, ziet lyden; hun, zonder wederzin, kwaad doet; geen dieren houdt dan die hy vollſtrekt noodig heeft, en ze alleen geſchaapen agt om hem ten dienſte te ſtaan; die, onbeſchoft en barbaarsch, onſchadelyke Schepzels, welke hy niet voortgebragt heeft, mishandelt of verdelgt, daar zy het regt hebben om te leeven, en het goede, zo wel als wy, in hunnen kring te genieten; die, zonder ontroering, het geſchreeuw en gejammer hoort van een mishandeld of zonder noodzaaklykheid gedood Beest, heeft zeker een koel of zelfs een wreed hart.

Men gaa na wat 'er wordt van Kinderen, die zich vermaaken met Vogels den hals om te draaijen; van Dienstbooden, die 'er een ſpelletje van maaken om een leevende Muis een Kat voor te werpen, of Honden, die hun verveelen, te vergeeven; men merke op, welke de doorgaande ge-

geaartheid, en de maate van goeddaadigheid, is der zodanigen, die altoos, met onbeſchoftheid, een Dier, 't geen hun vriendlykheid betoont, wegſtooten, die Paarden afbeulen; men zal zien dat deeze woestheid toeneemt, door de hebbelykheid van ze niet tegen te gaan; maar, in tegendeel, toe te juichen, terwyl ze eindigt in gevaarlykheid voor de Menschlyke Maatſchappy, wanneer een kwaalyk begreepen eigenbelang hun aanzet om der aangewende wreedaartigheid bot te vieren.

Niets, daarentegen, heeft men te vreezen van die bedagtzaamer en tederder Zielen, die de gewoone Huisdieren houden voor wonderwel bezintuigde, verſtandige, erkentlyke en getrouwe Weezens, onzer zorge en byſtand waardig..

Een Mensch, billyk genoeg om hun beſtaan te ontzien en te verlengen; die ſchroomt, om alles, wat gevoelig is voor ſmert, te doen lyden of in lyden te zien; die de Medgezellen zyner afzonderinge, zyner werkzaamheid, en dikwyls zyner ongelukken, gelukkig wil maaken; die vermaak vindt in hunne geaartheden te leeren kennen, en in hun te beminnen, en wederkeerig bemind te worden, zal een goed Vader, een goed Heer, een goed Echtgenoot, een goed Vriend, en bygevolge een goed Burger weezen.

BESCHRYVING EENER ALGEMEENE VERGADERING VAN HET CANTON GLARIS.

Door den Heer RAMOND.

„ Zeer onlangs hebben wy eene *Nederduitſche Vertaaling* „ gekreegen van W. COXE's Reize door *Zwitzer-* „ *land* (*). Van die zelfde Brieven ziet thans eene *Fran-* „ *ſche Vertaaling* het licht, vervaardigd door den Heer „ RAMOND, die dezelfde Gewesten te voet, en op de een- „ voudigſte wyze doorgereisd, en daar door gelegenheid „ gehad heeft tot het doen van ontdekkingen by COXE niet „ te vinden: deeze voegt hy by de Vertaaling, en zy „ maaken bykans de helft van het Werk zelve uit. In de- „ zelve vonden wy de *Beſchryving eener Algemeene Verga-* „ *dering van het Canton Glaris*, welke ons byzonder en ge- „ wigtig genoeg voorkwam, om ze eene plaats in ons „ *Men-*

(*) Zie *Alg. Vad. Letter-oef. IIIde D. bl.* 420.

„ *Mengelwerk* in te ruimen. Leezers van verſchillende Stan-
„ den zullen 'er genoegen in vinden, en de juistheid erken-
„ nen van het zeggen des Heeren DE MÉHÉGAN, die, in zyn
„ *Tableau de l'Histoire Moderne*, van *Zwitzerland* ſpree-
„ kende, ſchryft: *Daar woont een eenvoudig, goedaartig,*
„ *dapper Volk, afkeerig van praal, arbeidlievend, 't welk*
„ *geen Slaaven zoekt, en na geen Meesterſchap haakt.*"

* * * * * * * * * *

Zondag, den zeven-en twintigſte July, was bepaald tot de Algemeene Vergadering. Ik ging met een Overheids perſoon, die my onder zyn geleide en beſcherming genomen hadt, na *Schwanden*, een groot en welvaarend Vlek, bykans ééne myl van *Glaris* geleegen, niet verre van 't welk deeze Algemeene Vergadering gehouden wordt. Een ruim veld, tuſſchen het Vlek en 't Gebergte, is de gewoonlyke Verzamelplaats. De regen, en de overſtroomingen der watervallen, hadden het meerendeel der Landslieden belet te komen, een derde gedeelte ſlegts der Stem hebbende was 'er tegenwoordig. Men moest, egter, aan de gewoonte voldoen: het Volk werd door den Voorzitter in de Kerk zamengeroepen, om te beſluiten, of men, zonder agt te geeven op het groot aantal der Afweezigen, zou voortvaaren, dan de zaaken tot den anderen dag uitſtellen. Drie *Engelſchen*, door het Canton reizende, vervoegden zich by ons; en de Voorzitter het Volk gevraagd hebbende, of hy vier Vreemdelingen, onder welken één *Franschman* was, mogt toelaaten op de Vergadering, kundigde een luidrugtige goedkeuring deezer Gemenebestbewoonderen hunne toeſtemming aan.

Ik wil gaarne bekennen, dat ſchrik de eerſte aandoening was, welke ik, by 't intreeden in de Kerk, gevoelde. Omtrent twaalf honderd Menſchen, zonder ſchikking door een gemengd, in eene Kerk, niet van de grootſte, byeen vergaderd te zien, welke zy door hun oproerig geſchreeuw deeden weergalmen, terwyl de Voorzitter en de Raad in 't midden zaten, gedreigd door een hoop misnoegden, wier ongeſtuime yver niet bedwongen kon worden, leverde een ſchrikbaarend vertoon op, voor lieden, die nooit anders dan geſchikte Vergaderingen gezien, en geregelde pleitgedingen bygewoond hadden. De *Engelſchen*, die ons vergezelden, bleeven langer dan ik in onzekerheid, om dat zy de taal des lands niet verſtonden. Ik bevond my ras in ſtaat om te hooren, en alles

les met meer bedaardheid te beſchouwen, en ſtond verſteld over de blykbaare ongelykheid tuſſchen de taal, die 'er gevoerd werd, en de weezenstrekken der Spreekeren. De eenvoudigſte en minst beledigendſte tegenwerping werd voorgeſteld met eene zo donderende ſtem en een zo ſtraf gelaad, dat hy, die der taale onkundig was, dezelve moest opvatten voor eene bedreiging in 't heetst van gloeiende wraakzugt uitgeſprooken, en die terſtond van daadlykheid ſtondt gevolgd te worden.

Twee volle uuren werden 'er beſteed, om het Vraagſtuk te beſlisſen. Met te grooter drift behandelde men alles, om dat 'er eene ontzaglyke Party was, aangekant tegen den Voorzitter en een der Raaden, die, als Gelastigden van het Canton benoemd, om, te *Solothurn*, de voorbereidende punten eens verdrags te tekenen, volgens eeniger gedagten, hun last, met eenige bepaalingen gegeeven, te buiten gegaan hadden. Deeze Party wilde de Vergadering niet uitgeſteld hebben, om dat zy thans de ſterkſte was, de andere drong op het uitſtel aan; dewyl het ſtukken waren van genoegzaam gewigt om de ſtemmen van het grootſte gedeelte des Cantons in te neemen. Naa veel twistens werd het uitgeſteld tot den volgenden dag; wy bragten deezen en den nagt vrolyk door, onder Landlieden, die de party der Magiſtraat hielden. In deeze eerſte Vergadering, en de volgende, kon ik my niet genoeg verwonderen over het beleid en de ſtandvastigheid, waar mede de Voorzitter alle ſchokken wederſtondt, over de bekwaamheid, welke hy bezat om de geesten te leiden, en de ernsthaftigheid, doorſtraalende in alles wat hy tot regtvaardiging van zyne zaak bybragt.

Niets is hachlyker, ten tyde deezer Vergaderingen, dan de Staat eens Overheidsperſoons, dien men verdenkt dat zyn gezag misbruikt heeft, of eens Burgers wiens grootheid hem gedugt maakt. Hy loopt gevaar, om op 't oogenblik geoordeeld te worden, met al de verhaasting, welke het oordeel eens vergramden Volks vergezelt, en om voor de woede zyner Partye te moeten bezwyken. Men heeft 'er ſchriklyke voorbeelden van gezien: ik zal ze niet ophaalen, maar alleen, tot een ſtaaltje, iets vermelden van deezen aart laatst in het Canton *Zug* voorgevallen. Een Boer ſchitterde zynen Medeburgeren te ſterk in 't oog, door het bezit eenes onevenredigen rykdoms, die, zonder het aantal zyner genietingen te vergrooten, hem eene meerderheid boven hun kon geeven, gevaarlyk voor de Vryheid.

De

De Algemeene Vergadering beval hem eene opgave zyner Goederen te doen: dezelve werden in twee deelen geſcheiden: het eene bleef hy behouden, en hier mede nog een der bestgegoeden van 't geheele Canton, het ander werd *by hoofden* verdeeld (*).

Des Zondags vóór den avond, kwamen de Stemgeregtigden uit alle plaatzen des Cantons te *Schwanden*, derzelver getal was bykans volkomen, en zy begaven zich 's anderen daags 's morgens na de bovengemelde Vlakte, tot het houden der Vergaderinge beſtemd. Vier rijen banken ſtonden daar gereed, en vormden een kring van meer dan drie honderd voeten middellyns. De Overheidsperſoonen in den binnenſten kring zitting genomen hebbende, nam het Volk, uit omtrent vier duizend Mannen, allen gewapend, zo veel het kon, plaats op de banken, zonder eenige onderſcheiding; uitgenomen dat de Priesters van 't Canton gemaklyke ſtoelen hadden nevens de zitplaats der Overheden. — De Voorzitter ſtondt overeinde, en ſteunde op het Zwaard der Vryheid, een der groote oude Zwaarden, waarmede zy voorheen de *Oostenrykers* uitdreeven. Het is zonder eenig cieraad, en behoorde in de Veertiende Eeuwe aan eenen dapperen Patriot. Welk een Schepter in de hand eens Gemeenebestgezinden? Deeze agtbaare Man bevondt zich bykans in 't middenpunt des krings, met den Griffier en twee Serjanten. De Vrouwen naderen deezen kring niet; maar de Jongens, die nog geen zestien jaaren bereikt hebben, mogen 'er binnen komen, mits zy niet overeinde ſtaan, zo uit eerbied voor de Vergadering, als om geen hinder in 't zien en ſpreeken te wege te brengen.

Men verbeelde zich, indien men kan, eene treffender en eerwaardiger vertooning dan dit Tooneel. Eene Vergadering van vrye Menſchen, verëénigd om hunne algemeene belangen te handhaaven, gezeten op den geboorte-grond, die hun voedt, en welken zy ontheeven hebben van het juk der over-

(*) Wanneer de Algemeene Vergadering eene Geldboete oplegt, moet het voordeel daar van tot alle Leden zich even verre uitſtrekken, hierom geſchiedt dezelve altoos *by hoofden*. Deeze hoofden zyn, of die der *Stemgeregtigden*, of alleen der zodanigen als zich op de Vergadering bevinden, of, zonder onderſcheid, alle hoofden van allen ouderdom, en van beiderlei Sexen, die zich in het geheele Canton bevinden. Eene Geldboete van éene Gulden 't hoofd, in den laatſten zin, is in ſtaat om de rykſten in het Canton geheel arm te maaken.

overheerſching, met hunne Kinderen voor oogen, die reeds, op den klank van 't woord Vryheid, in yvergloed ontvonken, en van hunne Ouders leeren dit dierbaar voorregt, ongeſchonden, der Naakomelingſchappe over te leveren. Welk een Gebouw kan in heerlykheid deeze Valei evenaaren, beſchut door de natuurlyke bolwerken des Lands, hier en daar met Wooningen bezet, en met kudden bedekt, die deeze Gemeenebestgezinden de aangenaamheden huns Lands ſchetzen, en in aller harten de Vaderlandliefde kweeken? ——— Ik was zeer getroffen door dit gezigt, en ik kan niet genoeg bewonderen zulk een mengzel van grootsheid en eenvoudigheid, waarvan ik tot nog geen denkbeeld had kunnen vormen. Alles ſcheen my toe een waardige ſchets van de eerſte Eeuwen der Volken; zodanig waren de oude *Romeinen* en de Gemeenebesten van *Griekenland*; zodanig waren de deugdzaame *Gaulen*, en de dappere *Germaanen*, onze Voorvaders. ——— Dat men hiermede *Frankryk* vergelyke, dat men hier tegenover ſtelle het grootſte Ryk des Aardbodems, de verbaasdheid zal vermeerderen, en wy zullen voor oogen hebben de zeldzaamſte ſtaat- en zedekundige ſtrydigheid, waarvan de Geſchiedenis een voorbeeld oplevert.

De Vergadering werd geopend door een Vertoog van den Voorzitter, die, met eene edele eenvoudigheid verſlag deedt van den last, hem opgelegd, en van de redenen, die hem bewoogen hadden om de Verdragpunten te tekenen. Zyn Amptgenoot behandelde, vervolgens, het zelfde onderwerp, en hieldt eene Redenvoering vol klem van taal, byzonder opmerkenswaardig door eene natuurlyke welſpreekenheid, die zich met voordeel wist te bedienen van eene aller ongevalligſte ſpraak. Het verbasterd *Duitſch* van *Glaris* kreeg, in zyn mond, eene zonderlinge bevalligheid. Deeze Redenvoering baarde terſtond eene zigtbaare uitwerking; en ik ſmaakte, voor de eerſte keer myns levens, het genoegen van de verſchillende en trapswyze veranderingen der aandoeningen te beſchouwen op eenvoudige aangezigten, welker trekken vry en onbedwongen ſpeelden. De Voorzitter had overtuigd, zyn Amptgenoot wist genoeglyke deelneeming by de overtuiging te voegen; welhaast verëénigden zich alle ſtemmen, om het gehouden gedrag dier twee Overheidsperſoonen goed te keuren.

Verder bragt de Voorzitter in 't midden de bekragtiging des Verdrags, welke de *Franſche* Afgezant te *Solothurn* verwagtte. Een ſtuk van zo veel aangelegenheids moest met

met meerderheid van ſtemmen beſlist worden; de geheele Vergadering riep eenpaarig uit: „ Het was noodloos „ de ſtemmen te tellen, en dat, indien 'er een Burger „ gevonden wierd, die geen Vriend van *Frankryk* was, „ hy niet behoorde bekend te worden." De toejuichingen verdubbelden hier op met eene driftvervoering, waarvan ik, niet zonder eenigen Volks hoogmoed, de oorzaak ontdekte aan myne *Engelſche* Medeaanſchouweren. Terſtond werd 'er een brief geſchreeven, en, uit naam van 't geheele Canton, door den Preſident, en den Griffier, getekend. Het Volk beval een der Serjanten den Brief te neemen, en onmiddelyk met denzelven na *Solothurn* te vertrekken. De Serjant, moedig op den gekreegen last, bedankte met eene buiging zyne Medeburgers, en vertrok onder luidrugtige toejuichingen. De Overheidsperſoon, myn eerwaardige Vriend, omhelsde my, en badt my den *Franſchen* Afgezant, wanneer ik door *Solothurn* trok, verſlag te geeven van 't geen ik gezien en gehoord had. Acht dagen daar naa, had ik het geluk om deezen last te volvoeren.

Dit groot werk afgedaan zynde, gingen zy voort, om de Amptenaaren der Regeeringe te benoemen: deeze verkiezing geſchiedde op de volgende wyze. De Voorzitter, het openſtaande Ampt vermeld hebbende, doorliep de Griffier den geheelen omtrek des krings, en tekende op een papier de Naamen hem opgegeeven. Elk Burger heeft vryheid om den geenen voor te ſtellen, dien 't hem behaagt: doch het getal der zodanigen, die eenig regt tot een Ampt hebben, altoos zeer bepaald zynde, worden dezelfde Naamen dikwyls herhaald, en het getal der voorgedraagenen vermeerdert niet ſterk; de lyst wordt vervolgens den Voorzitter ter hand geſteld, die de Naamen der opgetekenden aan de Vergadering voorleest. By het noemen worden de ſtemmen, door het opheſſen der hand aangeduid, geteld, en alle Naamen, die het minſte getal van handen hebben, worden op de lyst doorgeſchrapt: het lot, of eene tweede ſtemopneeming, beſlist het ſtuk onder de overblyvenden. Dit is eene zeer langwylige wyze van verkiezen, en de zitting, 's morgens ten tien uuren aangevangen, duurde tot 's avonds ten zeven uuren: dezelve ſtondt op 't punt om te eindigen, toen 'er zich eene nieuwe zaak van eene gansch andere natuur opdeedt.

Twee Landlieden verzogten het Volk verlof tot het Huwelyk van twee Zestigjaarige lieden, die elkander in den

bloede beſtonden, doch geen kinderen hadden, en arm waren, en aan welke zy een eerlyk beſtaan zouden bezorgen. De zaak voorgeſteld zynde, verhieven zich veele ſtemmen tot het vergunnen van den eisch: doch een Geestlyke ſtondt op, om de regten der Kerke te handhaaven. Hy deedt een vertoog vol geleerdheids, beweerende, dat het een Staatkundig Lichaam niet voegde zich tot zaaken van den Godsdienst in te laaten, en dat de wetgeevende magt der Algemeene Vergaderinge, de Wetten van GOD en der Kerke, tot paalen hadt. Hy beſloot, met het Volk te vermaanen, dat het deeze en ſoortgelyke zaaken zou overlaaten aan de Kerklyke Vergadering. 'Er deedt zich een tegenſtander op, een eenvoudige Boer. Hy onderſcheidde, in de verboode graaden van Bloedverwantſchap, de zodanige die van Godlyke, en die van enkel Menschlyke, Inſtelling zyn: „ wat „ de eerſte betreft," zeide hy, „ heeft de Kerk niet meer „ magts om ze des ontſlag te vergunnen dan de Leeken: de „ andere zyn Burgerlyke bepaalingen, die vernietigd kun„ nen worden, door hun, die de magt hebben om Burger„ lyke Wetten te maaken, en af te ſchaffen — dit komt „ den Souverein toe." ——— Men herinnere zich, dat een eenvoudig Landman die taal voerde. Hy beſloot met de Algemeene Vergadering aan te maanen, om uitſpraak over dit geval te doen. ——— Een boertende knaap, want de *Alpen* brengen ook Menſchen van die geestgeſteltenisſe voort, deedt de Vergadering opmerken, dat, daar die twee Zestigjaarige lieden zo ſterke neiging tot het Huwelyk hadden, het beter ware dat zy dien trek ten koste hunner Familien voldeeden, dan ten koste van anderen. Men lachte; wanneer een andere Landman een voorſtel in 't midden bragt, dat meer betekende, en door de eenvoudigheid trof. „ In„ dien," was zyn woord, „ de Wetten regtmaatig zyn, „ is alle ontſlag daar van een gunstbewys: en gunstbewy„ zen moeten nooit verleend worden dan in omſtandighe„ den, wanneer 'er een groot voordeel kan ontſtaan, uit „ het niet volvoeren der Wet; maar het Huwelyk van „ Zestigjaarigen kan men zeker tot die omſtandigheden „ niet betrekken: dit verzoek behoort men deswegen niet „ gunſtig aan te neemen: zy zyn meer dan iemand tot het „ ſtrikte der Wet verbonden: de verlofgeevingen tot trou„ wen, in die gevallen, moeten zich bepaalen tot de zo„ danigen, die het trouwen past." Hier op ontſtondt 'er eene algemeene toejuiching; de twee Oude lieden moesten van de Egtverbintenis, voor ditmaal, afzien, terwyl men

be-

bepaalde, om, op de naastvolgende Vergadering, een vaste Wet, ten dien opzigte, te maaken.

In deezervoege eindigde die Vergadering, welke my negen volle uuren bezig gehouden hadt, zonder de minſte verveeling: de voldoenendſte aanmerkingen mogt ik dikwyls maaken over het oordeel, de kundigheden, en het character der Inwoonderen van *Glaris*, die dus hunne Volksregeering oefenen. Dat *Franſchen*, die zich beklaagen over de onbuigzaamheid hunner Taale, eens hoorden, wat 'er wordt van de ruwſte uitſpraak, door het *Duitsch* bedorven, wanneer Menſchen, door een leevendig gevoel van 't geen zy zeggen getroffen, zich daar van bedienen. Kragt en vloeiendheid, ſtoutheid en inneemendheid ſchynen beurtlings daar aan natuurlyk te worden. De Taal ſtaat altoos de hartstogten ten dienst.

LEEVENSWYZE VAN DEN OVERLEDEN GRAAF HODIZ, EEN DER ZONDERLINGSTE MANNEN DEEZER EEUWE.

Aan de Heeren Schryveren der Algemeene Vaderlandſche Letteroefeningen.

MYNE HEEREN!

„ Naardemaal ik niet twyfel, of het nevensgaande verſlag der zon-
„ derlinge Leevenswyze van wylen den Graaf HODIZ, op-
„ gemaakt uit 't geen een *Engelsch Reiziger* by hem zag, en het
„ Hoogduitsch Berigt, aan den Heer SULZER gezonden, zal zeer
„ wel in uw *Mengelwerk* voegen, laat ik hetzelve aan UL. toe-
„ komen: en heb de eer van te blyven, enz."

* * * * * * * * *

Van *Neiſſe*, (dus luidt de Brief van den *Engelſchen Reiziger*,) ging ik na *Roswalde* in *Moravie*, digt by de grenzen van *Silesie*, om daar den Graaf HODIZ te zien; een Man, die, door zyne gastvryheid, en de verſcheidenheid der vermaaken, op welken hy zyne Gasten onthaalt, zich daaromſtreeks bekend en bemind gemaakt heeft. Deeze zonderlinge Heer heeft de plaats zynes verblyfs geheel geſchikt tot Tooneelvertooningen en van het Herderlyk leeven. Hy maakt van zyne Dienstbooden en Onderdaanen, Tooneelſpeelers, Muzykanten, en Dansers; zints veertig jaaren heeft hy zyn vernuft, zyne werkzaamheid en inkomſten daar toe beſteedt. Niets kan hem 'er van aftrekken, ſchoon hy den ouderdom van zeventig jaaren bereikt hebbe, en met de Jicht en den Steen geplaagd

is, verandert hy niet van Leevenswyze, en volhardt daar in met dezelfde drift.

Hy ontving my, als iemand hem voorlang bekend. Deeze aangenaame en vertrouwende gemeenzaamheid is hem natuurlyk geworden. Hy zat op zyn rustbank, omringd door Vreemdelingen, Muzykanten en Zangeresſen. Zyn bloote hoofd, korte gryze hairen, ontbloote borst, vertoonden, als 't ware, een oorſpronglyk beeld der oudheid. Hy ſprak met my zeer gunſtig van ons Volk, en noemde eenige *Engelſchen*, die hem bezogt hadden; voor HERBERT en CROSS betoonde hy eene byzondere genegenheid.

Toen het Concert begon, ſcheen hy zyn ouderdom en ſmerten te vergeeten, en voor geenen indruk dan die der Muzyk vatbaar. Deeze was heerlyk, en eenige zyner Zangeresſen zouden zich met toejuiching laaten hooren op tooneelen haarer talenten waardiger. Zy zyn alle, gelyk ook de overige Muzykanten en Kunſtenaars des Graaven, Kinderen zyner Onderdaanen, onder zyn oog, door bekwaame Meesters, onderweezen. De beste Zangeresſen hebben veel by hem vooruit, hy laat ze aan zyn Tafel zitten als hy gasten heeft, om het gezelſchap te vermaaken met aartige zangſtukjes van zyne zamenſtelling. Ik heb my nimmer de Gastmaalen der Ouden leevendiger kunnen verbeelden dan aan deeze Tafel. Deeze ſtondt in dezelfde Kamer; en de oude Graaf, die de Zangſtukjes opgaf, ſcheen my toe ANACREON zelve te weezen. Hy beklaagde zich zeer, dat de Jacht hem niet toeliet om zyn *Arcadie*, zyn *Theater*, zyne *Venetiaanſche Masquerade*, zyn *Watervermaak*, zyne *Fonteinen*, zyne *Illuminatien*, en zyn Stad *Liliput* te laaten zien. Niemand kan zyn plaats bekleeden: dewyl hy gewoon is, in eigen perſoon, op alles beſchikking te maaken, en by alle feesten de hoofdrol te ſpeelen. Doch hy vergunde ons, den volgenden dag, in het Kasteel en in den Hof, de ſchikkingen tot het neemen deezer vermaaken te beſchouwen. Een *Fransch Officier*, die zins lang by hem gewoond heeft, was onze geleider en aanwyzer. Alles is even zonderling, en ik zal u, ongetwyfeld, plaiſier doen, met u een omſtandiger verhaal mede te deelen, van de veelerhande vermaaken, waar op de Graaf de Vreemdelingen onthaalt, wanneer zyn lichaams geſteltenis het toelaat. Het is getrokken uit een Brief aan den Heer SULZER geſchreeven, die my denzelven heeft medegedeeld.

De Graaf HODIZ, (leezen wy daar in,) is geen gewoon Man. De beſchryving van zyn Huis, van zyn Tuin, van zyne Naabootſingen, van zyne Tooneelvertooningen, alles met de hevalligheden der Dichtkunst opgecierd, gelykt zeer naar een der toverſpelen van ARIOSTO. Met vernuft begaafd, en ſmaak voor de Dicht- Speel- en Schilderkunst, heeft hy eenige jaaren zyner jeugd in *Italie* gelleeten; ingenomen door de Muzyk en het Tooneel, kwam hy te rug met het ontwerp om te *Roswalde* een Orchest, Zangeresſen, een Tooneel, een Arcadie, *enz.* te hebben. Hy heeft het uitgevoerd. De inkomſten zyner Landgoederen zyn maatig,

in vergelyking van alles wat hy 'er mede uitvoert, want zy brengen hem niet meer dan 3000 Pond Sterling op. Eene Markgravinne van BAREITH heeft hy ter Vrouwe gehad, dit is oorzaak dat de Koning van PRUISSEN hem zomtyds met den naam van *Neef* vereert. Tegenwoordig is hy Weduwnaar, zonder Kinderen. Ik zal u eene kleine ſchets geeven van zyne Leevenswyze, en 't geen deeze zonderlinge Man vervaardigd heeft, omtrent in dezelfde orde als ik ze zag, terwyl ik my te *Roswalde* onthieldt.

Ik kwam 'er, nevens eenige andere Vreemdelingen. By onze komst aan het Kasteel, 't welk een ſchoone voorgevel heeft, werden wy met trompetten geſchal ontvangen. Door de boogen van het voorportaal, voorzien met Standbeelden, Schilderyen en Fonteinen, kwamen wy by eene menigte van kamers, net, zonder opſchik, en zagen een groot aantal bedienden. De Graaf was omringd door een kring jonge Nymphen los en lugtig gekleed. Zyne gulheid en beleefdheid ſcheen aller gelaad te vervrolyken. Het was een wonder vreemd gezigt, een Oud Man met gryze hairen te zien, in 't midden van jonge Dogters, en gevolgd van eene friſſe en dartelende jeugd. De ongedwongenheid en vrolykheid heerſchten aan t fel, deeze werden gaande gehouden door den Graaf zelven, en het gezang der jonge Zangeresſen aan dezelve gezeten. Deeze Zangeresſen zyn Dogters zyner Bedienden en Onderdaanen, onderwreezen door de beste Leermeesters. Eenige zyn getrouwd aan zyne Huisbedienden: 't gebeurt zomwylen dat haar Vader of Man, aan tafel, agter haar ſtaat, om haar te bedienen. Dit is min te bevreemden in een land waar de Onderdaanen Lyfeigenen zyn. Elk Staatbediende des Graaven moet twee of drie kunſten verſtaan, om ze by voorkomende gelegenheden te oefenen. Zy maaken zyn Orchest, zyn Theater, en zyne Balletten uit. Eenige zyn teffens Schilders, Beeldhouwers, Acteurs en Dansers. Alle deeze werken naar het denkbeeld van hunnen Heer, wiens vrugtbaare en onvermoeide verbeelding hun ſteeds bezig houdt. 't Is waar, dat de ſtukken, die zy leveren, niet zeer net bewerkt zyn, en zommige zeer lomp; doch dit doet geen nadeel: ter bedoelder plaats geſteld, brengen zy de verlangde uitwerking voort. Daarenboven wordt hun geen tyd gegund om lang op hun werk te zitten. De Graaf HODIZ antwoordde den Koning van PRUISSEN, als deeze zich te *Roswalde* bevondt, en daar over eene aanmerking maakte, in deezer voege. „ Ik heb nog maar weinig „ jaaren leevens meer te goed, en myne inkomſten zyn te klein „ om aan de voortbrengzelen myner verbeeldinge een netter voor„ komen by te zetten."

Wanneer zyne Kweekelingen, geene geſchiktheid of bekwaamheid vertoonen, tot het bedoelde einde, zendt hy ze heen, of ſtelt ze aan ander werk. „ Deeze jonge Dogter," zeide hy tot ons, op eene wyzende die in den Hof liep," „hadt eene *Actrice* of een „ *Danſeuſe* moeten worden, zy ziet 'er wel uit; doch zy hadt zo „ weinig begaafdheden, dat ik haar in de keuken heb moeten zen-

den." Hy gaf ons een verhaal van eenige zyner Acteurs, Zangers en Zangeresſen, die thans op groote tooneelen met veel loſs ſpeelden. Twee jaaren geleden hadt zyne *prima Donna*, gelyk hy ze noemde, een Edelman bekoord, die haar trouwde. Alle deeze jonge Dogters ſtaan onder een Opzigter, en zyn van 's morgens tot 's avonds bezig. Vroeg, in den morgen, moeten ze in de Kapel weezen om de Mis te zingen, vervolgens neemen zy les by haare Meesters, en laaten zich 's middags, 's naamiddags en 's avonds aan tafel, of in 't Concert, hooren.

De benedenſte verdieping des Kasteels is vol werkwinkels van Schilders, Beeldhouwers, Kleermaakers enz. en ook vindt men daar voorraad tot allerlei vertooningen. De Graaf heeft ons verzekerd, dat hy 'er de kleeding hadt van alle Natien, en voor allerlei Characters. Niets ontbreekt 'er om een *Romeinſche Zegepraal*, eene *Venetiaanſche Masquerade*, Offeranden, Veldſlagen, *Arcadiſche* en *Chineeſche Feesten*, en dergelyke, te vertoonen.

In deeze Vertooningen wordt het Volk verbeeld door alle de Onderdaanen des Graafs, zonder onderſcheid, en de ſpreekende, zingende en dansſende, door zyne Zangeresſen, en Huisbedienden. De Onderdaanen en Dagloonders doen die zelfde verrigtingen, aan welke zy als Leenhoorigen gewoon zyn. De onbekwaamſten pasſen, in de vertooning van Herderſpelen, met eenige honden op het weidend vee. Zy hebben eene *Arcadiſche Herderskleeding* aan, zitten by een boom, of liggen by een kreupelboschje, waar zy, zonder dat ze het weeten, wel te vredene en onbezorgde *Arcadiers* verbeelden.

De ſmaak des Graaven ſtrekt zich uit tot bykans alle takken der Kunſten, die een Kenner en Liefhebber bezig houden. Hy heeft ons zyne verzameling vertoond van Boeken, Schilderyen, Plaaten, Tekeningen, Wapens der Ouden, Beeldhouwkunst, en Natuurlyke Historie; inzonderheid viel myn oog op eene talryke verzameling van Tekeningen en Houtſneeden van ALBERT DURER. Boven een klein metaalen Borstbeeld des Konings van PRUISSEN, zeer wel uitgevoerd, heeft de Graaf dit Opſchrift, zo ik geloof, uit ARIOSTO ontleend, laaten graveeren.

Lo fece la Natura e poi ruppe la ſtampa.

Naa ons deeze onderſcheide verzamelingen vertoond te hebben, bragt de Graaf ons in zyne tuinen. Zy maaken eene ſoort van Landhoeve uit, in verſcheide partyen verdeeld, vol fonteinen en ſtandbeelden. Op elken voetſtap, om zo te ſpreeken, wordt het oog getroffen door een nieuw en onverwagt gezigt. Hier is het in een *Hollandſchen*, daar in den *Chineeſchen* ſmaak; enz. In alles ſtraalt door, dat men niet ten oogmerke gehad heeft, de Natuur te volgen en te verfraaijen; maar door werken van Kunst te verraſſen. Dewyl dit de heerſchende ſmaak hier te lande is, heeft de Graaf geoordeeld zich daar naar moeten ſchikken.

Uit

Uit een der verrukkende gedeelten deezes Hofs, waar elke figuur den naderenden aanſchouwer bedriegt, doet lachen, of op iets, 't geen hy niet verwagt, onthaalt, komende, werden wy in een Koeſtal gebragt.

Het binnenſte van deezen Stal is in fresco geſchilderd en verciérd met ſchulpwerk, in marmer gehouwen en cryſtalle lusters; elk ſchulpwerk is een kleine fontein, welke men, naar welgevallen, kan laaten ſpringen. Op deeze aartige Stal ſtaan zes wonder ſchoon geplekte zwart bonte Koeijen: ze worden opgepast door jonge Dogters, als Herderinnen gekleed, met bloemkransſen op 't hoofd. Onder het oppaſſen zingen zy *Hoogduitſche*, *Franſche* en *Italiaanſche* Airtjes, doorgaans vergezeld met eenige fluiten. Veele deezer Herderinnen zagen 'er ſchoon uit, gingen blootvoets; haare kleeding was kort, lugtig, en met nauwe mouwen; het hair, kunstloos op 't hoofd gebonden, had geen ander cierzel dan den gemelden bloemkrans. ——— Het Melkhuis, aan deezen Stal gehegt, is een kunſtige grot, altoos koel en fris door een menigte van ſpringende fonteinen. Hier onthaalden de jonge Boerinnetjes ons op melk, ſtremzel en verſche boter.

By onze terugkomst wagtte ons de Schouwburg op. Men vertoonde 'er ZAÏRE, gevolgd van een aartig Ballet. Het Treurſpel werd redelyk uitgevoerd, ſchoon, over 't algemeen, de Acteurs te verre van de natuur afweeken, door te veelvuldige gesten, en door te aandoenlyk te willen ſpeelen. Die de rol van *Orosmane* ſpeelde, was een Lyfknegt des Graaven, en zyn eerſte Dansſer. Naa zich dooſtooken te hebben, viel hy zeer onbeſchoft neer en bezeerde zyn arm.

De Graaf neemt de Landsgewoonten zeer ſtipt in agt. Zyne Acteurs en Actrices zyn, zo veel mogelyk, gekleed naar de mode des lands en der eeuwe, waar in de Perſoonen, die zy verbeelden, geleefd hebben.

De Avondmaaltyd was zeer vrolyk. De jonge Zangeresſen, door haaren gryzen ANACREON aangemoedigd, vermaakten ons tot middernagt. In de daad, men moet zich verwonderen over den tyd dien zy het uithouden, over de kragt haarer longen, en de vaardigheid en buigzaamheid haarer ſtemmen. Men verhaalde ons een ſtaaltje haarer bekwaamheid, 't welk u ongelooflyk zal voorkomen. Onder de veelvuldige vertooningen, waar op de Graaf den Koning van PRUISSEN te *Roswalde*, eenige jaaren geleden, wilde onthaalen, was een Watervermaak, 's avonds, op een geillumineerd kanaal. De Zangeresſen moesten Waternymphen, en eenige Jongelingen Tritons, verbeelden, en, zingende, het vaartuig, 't welk den Koning voerde, door 't water trekken. Geen van allen kon zwemmen. Zy moesten het leeren in den korten tyd, die nog voor handen was. Men kleedde ze uit, en voorzag hun van blaazen en kurken; het bovenlyf bleef bloot, aan hun middel werden Vischſtaarten van kurk en leder

gebonden. Het hair hing in groote krullen over de ſchouders te wappe en. In 't eerst ſchrikten zy; doch welhaast gewenden zy dermaate aan dit element, dat zy, naa eenige herhaalde lesſen, zwommen, ſprongen, ſpeelden, en den lof van FREDERIK zongen als rechte Water-nymphen en Tritons, die al hun leeven in 't water geſleeten hadden.

De tweede dag was voor ons even aangenaam als de eerſte. Wy gingen de Heremitagien, de Grotten, de Gedenkzuilen, de Watervallen, in de groote tuinen des Graafs verſpreid, bezigtigen. De Gedenktekens, de Standbeelden en de Groupen zyn gemaakt van een mengzel van Gyps, Potaarde en Zavelaarde, 't welk, naa de kunstbewerking, gelykt naar een zandigen ſteen, van welken het de hardheid heeft.

Naa den eeten hadden wy een Watervermaak in eene menigte fraaije Gondels en Barken. De Gondeliers waren als *Turken* en *Venetiaanen* gekleed; eene menigte Muzykanten vergezelde de vaarende party. Het Kanaal, waar op wy voeren, loopt door de tuinen, en heeft de langte van eenige mylen. De veranderende verſchieten, welke wy op dien tocht zagen, gaven ons groot vermaak. Voornaamlyk werden wy getroffen door een kleine Stad, welker Huizen en Paleizen niet hooger zyn dan tien voeten. De Poorten, de Muuren, de Bruggen, de Markten, de Tempels zyn naar evenredigheid. Toen de Koning van PRUISSEN *Roswalde* met zyn bezoek vereerde, was deeze Stad, in 't miniatuur, *Liliput* geheeten, bewoond door meer dan honderd kinderen, die elk hunne taak hadden: deeze waren Soldaaten, geene Handwerkslieden en Kunſtenaars, anderen Priesters, Rechtsgeleerden en Overheden. De Stad werd belegerd door een Reus, die dezelve tot het uiterſte bragt, doch vloodt, zo ras de Koning verſcheen. De *Liliputiaanen* omringden den Koning als hunnen Verlosſer, en zogten hem hunne erkentenis op allerlei wyze te betoonen. Eenigen, met groote paruiken op, deeden voor hem aanſpraaken, kleine Autheurs boden hem Boeken aan, geëvenredigd aan hunne geſtalte: de *Liliputiſche* Schoenmaakers namen de maat van 's Konings Laarzen. Deeze Kinderen ſpeelden hunne rollen, meesterlyk, tot groot vermaak van den Vorst, die 'er van gewaagt, in een Brief, aan den Graaf HODIZ, in verzen geſchreeven, welke dus aanvangt:

O ſingulier Hodiz, vous qui ne pour la cour.
Avez fui jeune encor ce dangereux ſejour,
Libre des préjugés qui trompent le vulgaire.

Naar gelange wy vorderden, ontdekten wy hier boomlaanen en verwonderlyke doorzigten, daar *Gothiſche* gebouwen, ginds heerlyke Romeinſche Ruïnen, verder op, tuinen, en muradien van oude Kasteelen, of ſchroomlyk overhangende rotzen. Alle deeze vertooningen zyn gewrogten der Schilder- en Vergezigtkunde, en het zou veel werks in hebben, de bedriegery van het oog

rder te brengen. Zy verbergen Gebouwen, geschikt tot rustplaatzen. De Graaf, die dezelve Lusthuizen noemt, er onderscheidende naamen aan toegevoegd, als het Lust- an *Oostenryk*, van *Brunswyk*, van *Saxen*, van *Pruissen*,

by het *Pruissische* is een overheerlyke Waterval. Door van een sluis, stort het kanaal op door kunst gemaakte , en valt met geraas in eene valei. Dit is een overheerlyk Nauwlyks zagen wy om, of wy bevonden ons op eene vlakte, omringd met kleine heuveltjes en boschjes. Dee- oone vlakte was deels vervuld met Herders en Herderin- ie op een herderlyk muzyk dansten. Men hoorde allerlei igen. In 't verschiet zag men Herders en Kudden, met n; dit leverde een recht *Arcadisch* vertoon op.

nerderlyke Feest eindigde met eene Offerande aan *Pan*. De *Actrice* MARIAMNE, omringd door een stoet Vestaalsche en, in zuiver wit gewaad, met roozen bekranst, vertoon- Priesteresse. Alles, wat zy sprak, scheen haar ingegeeven. n van wierook verhieven zich boven het Altaar, een choor- an Priesteressen en Herderen sloot de offerplegtigheid. De vindt veel genoegen in zulk slag van Feesten, en speelt dik- zelve de rol van Priester. Niets was treffender dan dien rt traanen te zien storten, als de Priesteres deeze woorden *'Er zal een tyd komen, waar op* Arcadie, Roswalde, *en* HODIZ *niet meer zyn zullen!* (*)

Zeden en Gebruiken der Oude *Germaanen* en hunner *Druï-* hynen een sterken indruk op zyne verbeelding gemaakt te n. De heuvels, die de *Arcadische* vlakte omringen, zyn d met Tempelen, in 't digtst van 't boomgewas, met ver- atzen der *Druïden*; en 'er is in deeze bosschen geen don- noek, of dezelve is toegewyd aan eenige *Germaansche* God-

aaven verbeeldingskragt werkt op alles. Dit bespeurt men vreemde mengelingen van 't gewyde en ongewyde, van het e en droevige, van het ernstige en het beuzelagtige. Dus, rbeeld, ziet men, digt by het Theater, eene duistere plaats, n der zyden is een open Graf met een Kruis. Lieden, die gegaan zyn, op Goeden Vrydag, hebben ons verzekerd, dat

Die tyd is gekomen. De Graaf HODIZ heeft zyne neigingen tot die wyze niet, maar de middelen, om dezelve uit te houden, overleefd. ing van Pruissen heeft hem te *Potsdam* eene wykplaats verzorgd. Hy met eenige getrouwe Medegenooten zyner vermaakneemingen, geko- een vaartuig: naardemaal de smerten van den Steen hem niet toelieten e andere wyze te reizen. De Koning heeft hem, als een oud Vriend, en, een goed huis gegeeven, en een inkomen, genoegzaam om hem te stellen, dat hy zyn Muzyk houdt en zyne Herderspelen geeft. In re 1797 is hy overleden, te midden van zyne Steenkwaale, onder het van Muzyk en Zang.

dat men geen aandoenlyker vertooning kan beſchouwen. De beste Zangeresſen, met loshangende hairen, omringden het Graf, voorover geboogen, en in eene geſtalte den diepſten rouw vertoonende; zy zingen een allertreffendst *Miſerere*, ondersteund door eenige verborgene en dofklinkende ſpeeltuigen.

's Avonds woonden wy eene klugtige *Italiaanſche Opera* by, getyteld *Pancrazio* en *Iſabella*, de Muzyk was van den Heer DITTERS. Ze werd heerlyk geſpeeld en gezongen.

Een Jagtparty van *Diana*, in een klein aangenaam bosch, op welke eene der *Actrices* de rol der Godinne ſpeelde, de andere voor Nymphen van haaren ſtoet, eene Illuminatie van alle de tuinen, en een ſchoepſtryd op 't Kanaal, zouden de vermaaken geweest zyn, waar op men ons den volgenden dag onthaalde, indien onze zaaken toegelaaten hadden, langer te blyven by deezen zonderlingen Grysaart, die zyne Gasten in de tyden der Tovergodinnen overbrengt.

Ik ben, enz.

DE OMKOOPBAARE REGTER.

(*Lettres édifiantes & curieuſes.*)

Twee *Grieken* bragten eene zaak voor den Cadi of Stadsregter. Een der Partyen hadt papieren en beſcheiden in zyn voordeel; en hy bepleitte zyn ſtuk met alle welſprekenheid, die bewustheid van Regt en Belang kunnen inboezemen; de Omſtanders geloofden dat hy Party tot zwygen gedwongen hadt, en veroordeelden dezelve reeds in 't harte. —— Dan deeze verſcheen met een vertrouwend gelaat, als zeker van te zullen zegepraalen. In ſtede van bewysſtukken mede te brengen, hadt hy in zyne hand eene rol wit Papier. Toen de eerſte uitgeſprooken en alles bygebragt hadt, tradt hy nader, en, zonder tyd met redenvoeren te ſpillen, terſtond tot de zaak. Aan den Cadi het Papier, met gouden ſtukken gevuld, toereikende, ſprak hy: *Myn Heer, alles wat myne Party gezegd heeft, is valſch; zie hier het bewys door getuigen, ik bid u zelve ze te onderzoeken.* —— De Cadi ontving het Papier, ontrolde 't zelve, en de *Sequinen* geteld hebbende, voerde hy den eerſten te gemoet: *Myn Vriend, uwe redenen zyn goed: doch deeze Man heeft veertig Getuigen van eene beproefde egtheid, die tegen u verklaaren. Ik moet u veroordeelen, ten minſten, in gevalle gy geene zo goede, en in zulk een aantal bybrengt.* Deeze het vermogen, of den wil, niet hebbende, om veertig *Sequinen* te ſchenken, moest het pleit verliezen.

OP

OP EN AEN 'S LANDS HELDEN.

Voldappre ZOUTMAN doet, op hoog bevel, de vloot,
Met Batoos heldenkroost bemand, het anker ligten.
De moed der Braven groeit, by 't groeijen van den nood.
Hoe zwaer weegt op elks ziel 't gewigt der burgerpligten!
Elk golfje, dat de kiel verwydert van het ſtrand,
Elk zuchtje van den wind, ſchynt tot hun hart te ſpreken:
Zie hier het tydsgewricht, om 't kwynend Vaderland,
Het hoonen van 's Lands vlag, op 't Britsch geſpuis, te wreeken.
De Held ſtaert op den vloed, en waent een ſchildery
Van 't hemeltergend woên van Albion te ontdekken;
Hier ziet hy 't ſchenden der verdrukte zeevaerdy',
Daer kan de moord van *Krul* zyn tuurende aendacht wekken;
Hier ziet hy 't roov'ren rot, van 't vulgſte hoofd geleid,
Door ſchreeuwende overmagt, ons 't weêrloos West ontrukken,
En, doof voor 't luid geklag der deugd, der menſchlykheid,
Den moorddolk in de borst van zyne broedren drukken;
Daer ziet hy 't land verwoest, in ſtuivend puin verkeerd,
Het regt der volken, 't regt des oorlogs zelfs vertreden,
En de onderdrukte ſchaer, door plonderzucht verheerd,
Op 't wreedst ten doel geſteld aen ſnoode uitſpoorigheden.

Hoe

Hoe gist zyn bloed, verhit door dit tafreel van wee!
Terwyl zyn oog nog gloeit van woede op die barbaren,
Ontdekt het hunne vloot; de lucht weêrgalmt hoezee,
De fiere vreugdetoon van Neêrlands waterſcharen.
's Lands wakkre Vlootvoogd, door geen overmagt vertzaegd,
Beveelt zyn volk den ſtryd; hy wil den Brit doen blyken,
Dat Neêrland helden, in zyn vryen boezem, draegt;
Hy komt, hy ziet, valt aen, en doet den vyand wyken:
Den trotſchen vyand, die op nieuw zyn ſchand verſpreidt,
Door 't martlend ontuig, dat zyn ſulferſpuwers braken;
Een gruweldaed ten ſchand' der teedre menſchlykheid,
Waer geen Barbaren zelfs zich ooit aen ſchuldig maken.
Nacuw keert 's Lands heldenſtoet in 't dankend Vaderland,
Of Neêrlands edle Vorst tracht elk zyn gunst te toonen,
En fiert der dappren kruin, aen Leeuwendael verpand,
Nog nat van heldenzweet, met gouden ſtevenkroonen.
Zie daer, myn Landgenoot, wat volk Batavie teelt;
Zie daer, hoe de edle moed beloond wordt in dees ſtreeken,
Wat ſpoorſlag voor een hart, dat ware grootheid ſtreelt!
Bataven, toont uw aert, helpt Neêrlands glorie wreeken,
Ontwaekt, vliegt zeewaerd aen, ontrukt het ſtael de ſchee,
Valt aen, ſtoot toe, verwint, jaegt Englands magt uit zee.

J. P. V. H.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER DEN OORSPRONG DER AFGODERY.

Het is bekend, dat de vermaarde HUME, die, als Wysgeer en Geſchiedſchryver, zulk eenen uitgebreiden, en in de laatſte hoedanigheid welverdienden, lof verworven heeft, van gedagte was, dat de eerſte Godsdienst der menſchen het Veelgodendom en de Afgodery geweest is (*). En, zeker, indien men mogt onderſtellen, dat de vroegſte menſchen, aan hun zelven overgelaaten, zich eenen Godsdienst hadden moeten vormen, zou zyn gevoelen zeer waarſchynlyk zyn. Het denkbeeld van Geesten, dat is, van wezens begaafd met verſtand en kragten, is algemeen, en den mensch natuurlyk. Alle beweeging wordt door ongeoefende menſchen aan Geesten toegeſchreeven; het begrip eener louter werktuigkundige beweeging is alleen de vrugt eener beoefende natuurkunde. Wanneer nu de menſchen, in de vroege tyden der onweetendheid, niets weetende van eenen Schepper van 't Heelal, en één eenig Opperwezen, den oorſprong van alles wat beſtaat, Zon, Maan en Starren zig zagen beweegen, was het voor hun zeer natuurlyk, zig te verbeelden, dat deze heerlyke lichaamen bezield moesten zyn. Gelyk nu de mensch uit zyne natuur geneigd is, voor al het geen hem verheven, heerlyk en weldaadig voorkomt, eerbied en liefde te gevoelen; en zig ter verwerving van hulp en onderſtand tot zulke voorwerpen te keeren, was het aanbidden dier Geesten, welken men onderſtelde die hemelbollen te bewoonen, een zeer natuurlyke ſtap van den menschlyken geest.

HUME redeneerde eenigzins anders; doch zyne redeneering komt op het zelfde uit. Het ſcheen hem toe, dat de menſchen zig eerst laage en geringe denkbeelden hebben moeten maaken van de verhevene Wezens, voor dat zy in ſtaat waren, optcklimmen tot het denkbeeld van het volmaak-

(*) In zyne *Four Diſſertations.*

maakte Wezen; even gelyk zy eerst hutten hebben moeten bewoonen, eer zy geleerd hadden paleizen te bouwen.

Deze gronden zyn allerſterkst, wanneer wy, in plaats van de geſchiedenisſen raadtepleegen, onze eigene harsſenſchimmen voor wezenlyke gebeurtenisſen houden, en het menschdom beſchouwen, niet zo als het met de daad geſteld is geweest, maar zo als wy goedvinden het ons voorteſtellen. HUME beroept zig, 't is waar, op de geſchiedenisſen, welken het veelgodendom vertoonen als het vroegſte zamenſtel van Godsdienst. Doch wy hebben eene zeer oude geſchiedenis, die van MOSES naamlyk, welke ons een geheel ander denkbeeld geeft: en het ſtaat dan ten minſten nog tusſchen ons en HUME uittemaaken, welke van die geſchiedenisſen, die van den Joodſchen, of die der door hem aangehaalde Heidenſche Schryveren, de geloofwaardigſte is. Voor ons, behalven zo veele gronden, welken wy voor de waarheid der Christelyke en Joodſche openbaaring kunnen bybrengen, ſchynt het ons allerwaarſchynlykst toe, dat, overeenkomſtig het verhaal van MOSES, God den eerſten menſchen, zodra zy uit zyne hand gekomen waren, zig zal hebben geopenbaard, ten minſten, in zo verre hun toeſtand in dien tyd zulks tot hun geluk vorderde.

Den eerſten mensch te vooronderſtellen als volkomen aan zig zelven overgelaaten, voor zig moetende zorgen, en van de regte of verkeerde aanwending zyner aangeborene kragten zyn behoud of verderf moetende afwagten, ſchynt ons toe aller ongerymdst te zyn. De mensch, uit de handen des Scheppers komende, was, op zig zelven beſchouwd, het elendigſte ſchepzel, van een jong geboren kind alleen door de ſtevigheid zyner ledemaaten onderſcheiden; alleen begaafd met het vermogen der reden; nog zonder werklyke begrippen, zonder ervarenheid, zonder andere werktuigen dan zyne leden. Veel behoeftiger dan het minſte dier, welks aangeborene driften het zyn voedſel, zynen vyand, zyne verdediging, doen kennen, gaat de mensch den leeuw even rustig als het ſchaap te gemoet, treedt even onbekommerd den ſnellen ſtroom in, als hy op de aarde gaat; en om zynen eerſten honger te ſtillen, plukt hy den ſcheerling of een heilzaam kruid, naar dat hem 't geval leidt. Zo heeft, ongetwyfeld, de Schepper zyn werk niet bloot geſteld aan eene waarſchynlyke vernieling reeds by zyne eerſte geboorte. Maar zoude de Opperſte Wysheid en Goedheid niet zo veel voor 's menſchen zeedlyk welzyn, als voor zyn lichaamlyk behoud, gezorgd, en hem, by zyne Schepping, ook

niet

niet de eerſte begrippen van zeedlykheid geſchonken, en hem geleerd hebben, van waar hy oorſpronglyk was?

Het is dan ten hoogſten waarſchynlyk, dat God, by de ſchepping van den mensch, hem ook eene openbaaring, geſchikt naar zynen toeſtand, geſchonken heeft. En, dit is het juist wat ons MOSES leert, die ons den eerſten mensch vertoont, als het eenige Opperwezen voor zynen Schepper erkennende, van het zelve wetten ontvangende, en het vereerende. Op zig zelf genomen, en zonder eenig opzigt op het gewyde gezag des Joodſchen Geſchiedſchryvers, is dan zyn verhaal geloofwaardiger, dan dat der Schryveren, waar op zig HUME beroept; en daar is alle grond om te gelooven, dat de dienst van het eenige volmaakte Opperwezen, en niet de Afgodery, de vroegſte Godsdienst van het menschdom geweest zy.

Maar is dat zo; hebben de eerſte menſchen den waaren God gekend en gedient, hoe zyn dan zyne nakomelingen tot zulk een verval gekomen, van hunnen Schepper te vergeeten en zig ingebeelde wezens tot Goden te maaken? Immers zullen, zou men zeggen, de Vaders hunne Kinderen dat groote beginſel van allen Godsdienst hebben medegedeeld: hoe heeft het menschdom dit dan kunnen verliezen?

Bedriegen wy ons niet, dan is het denkbeeld van een Opperſt Wezen, eene hoogſte Godheid, lang bewaard gebleeven; ſchoon men naderhand begonnen hebbe mindere Goden daar nevens te dienen; en het was niet, dan by de allerwoeſtſte en onkundigſte Volken, dat, na een verloop van veele eeuwen, het denkbeeld eener opperſte Godheid geheel is verloren geraakt.

De Heidenſche Wysgeeren niet alleen, in Griekenland en Rome, hebben eenen Opperſten God erkend; de oude Egyptenaars ſchynen, onder den naam van *Ftah* of *Knef*, den alles ſcheppenden en onderhoudenden Geest aangebeden te hebben, ſchoon zy hem naderhand *Oſiris*, *Iſis* en andere Godheden, hebben toegevoegd. De *Chang Ti* der oude Chineezen komt, in hun heilig boek, *Chouking* genaamd, voor, als de Geest die onderhoudt, regeert, ſtraffen en belooningen uitdeelt. „ In den *Védam* (*) een heilig boek „ der Indiaanen, welks oorſprong, mooglyk, aan den tyd „ van Noachs geſlagt reikt, vindt men, onder alle de ove-

„ rige

(*) JERUSALEM Betracht. über die vornehmſten Wahrheiten der Religion. II. Th. 31.

„ rige bygeloovige en in zinſpeelingen beſtaande verdicht-
„ ſelen, nog het groote denkbeeld bewaard, dat *Brim*,
„ de onafhanglyke ſchepper en regeerder aller dingen, een
„ zuiver en van alle ſtof onderſcheiden, eeuwig en onein-
„ dig wezen zy; in zyne natuur verre boven alle begrippen
„ verheven, doch uit zyne werken als een alweetend, al-
„ magtig en alomtegenwoordig wezen kenbaar, by het
„ welk wysheid en goedheid, en eene geregtigheid, welke
„ het kwaade ſtraft, van alle eeuwigheid gewoond hebben."
De Gebers bidden nog, gelyk ſommigen willen, in weer-wil van hunne bygeloovige eerbied voor het vuur, den eenigen God aan; en de oude *Odin* der Noordſche Volken ſchynt by hun de opperſte Godheid geweest te zyn.

Men behoeft maar eene geringe maat van oplettendheid te hebben, om optemerken, dat 'er een groot onderſcheid is, tuſſchen de geesten der menſchen en der dieren, en zelfs tuſſchen die der onderſcheidene dieren. Wanneer men van de moſſel begint, en langs het gekorvene, den visch, den vogel, den hond, den aap, tot den mensch opklimt, komt men natuurlyk tot het denkbeeld van eene opklimming van geesten. En ontdekken wy op deze aarde zulk eene opklimming van geesten, wy worden zeer natuurlyk tot het vermoeden gebragt, dat de menschlyke geest de hoogſte volmaaktheid niet bereikt, maar dat 'er nog geesten boven hem zyn, die hem in verſtand en vermogen overtreffen.

Zon en Maan trekken, met reden, 's menſchen opmerkzaamheid tot zig. Vooral de Zon. Haar glans, haare beweeging, haar weldaadige invloed, vervullen hem met eerbied en verbaasdheid. Niets heerlykers, grootſcher, ziet hy in de geheele natuur. Hy kan haaren loop niet anders dan als wilkeurig aanzien; van aantrekkende, middelpuntzoekende of ſchuwende kragten heeft hy geen denkbeeld. Menſchen en dieren beweegen zig wilkeurig; waarom dan niet ook dit heerlyke geſtarnte. Daarby, de Zon ſchynt hem eeuwig te zyn; niemand heeft haar begin gezien; haar glans ſchynt onuitputbaar; elken morgen verryst zy op nieuw met vollen luister; de gantſche natuur juicht haar, als 't ware, te gemoet; zy verbreidt overal blydſchap en leeven. Wat een heerlyk, wat een weldaadig wezen! Zou het geenen invloed hebben op ons geluk? Zou het geen dienaar wezen van de opperſte Godheid, om den mensch gelukkig te maaken? Schynt de natuur dit niet, met de duidlykſte woorden, te leeren?

Zo

Zo dra men zo verre gekomen was, van de Zon als eenen Geest, van wiens invloed het geluk des menſchen afhing, te beſchouwen, was 'er maar één ſtap verder noodig, om de Maan, om de overige Starren, vooral de Dwaalſtarren, ook als zo veele Godheden te beſchouwen, wel van eene zo veel mindere waardigheid, als haar glans en invloed voor dien der Zonne wyken; maar nogthans als weldaadige en bezielde wezens, die eerbied en liefde waardig zyn. Maar eerbied en liefde, afwagting van voorſpoed en geluk van eenig wezen, tot eenen hoogen trap gevoerd, wat zyn die anders dan Aanbidding en Godsdienst. De gierigaard, die zyn geluk van zyn geld verwagt; die niets denkt te vreezen te hebben, als hy maar ſchatten bezit; die de rykdommen boven alles zoekt, om dat hy ze als de onfeilbaare middelen tot zyn welwezen beſchouwt; is een afgodendienaar, even en om dezelfde reden als het de Heiden is, die zyn geluk afwagt van een beeld, dat zyne eigene hand gemaakt heeft. Dat wezen, waar in de mensch zyn hoogſte vertrouwen ſtelt, waar by hy zyn hoogſte goed zoekt, is zyn God.

Wanneer men eens zo verre is gekomen, van het beſtaan eener meerderheid van Goden te gelooven; zo dra de Zon, de Maan, de Starren voor verhevene geesten erkend zyn; is 'er geen gegronde rede om het getal der Goden te bepaalen, en 'er geenen te onderſtellen over al, waar men kragten ziet oeffenen, van de welken men zig geene reden weet te geeven: en dit is het geval alle oogenblikken by ongeoeffende verſtanden. De wind, die geweldige uitwerkingen doet, zonder dat de onervarene zynen oorſprong kan ontdekken, wordt dan een geest, die met geweld blaast, en over de geheele aarde vliegt: een *Æolus* wordt geboren. De blixemen, die in de lugt flikkeren, boomen treffen, menſchen en dieren dooden, zyn de wapenen eens Gods, die in de wolken woont, en heerſchappy over de lugt voert, een *Jupiter*. Maar wordt de lugt door eenen God bewoond, waarom ook niet de zee? waarom ook niet de rivieren? Men neemt eenen *Neptunus* en *Najades* aan. Maar de velden zullen ook niet zonder Godheden wezen, indien hemel, zee en rivieren de hunnen hebben: dan komt een *Pan* met de *Fauni* en *Nymfen* te voorſchyn. Op deeze wyze wordt de wereld vervuld met Goden, welke ieder een gedeelte derzelve onder hun bewind hebben. Dus geloofde men aan Goden der bergen, der wouden, der velden, der ſtroomen, der zeeën, der lugt; alles was vol Godheden,

en alles, wat geſchiedde, was derzelver gewrogt. Zekere landſtreeken wierden geagt te ſtaan onder de beſcherming van zekere Goden, terwyl weder anderen, andere Goden hadden. Wyders viel het ligt, van groote Mannen, weldoeners van 't menschdom, in hun leeven bemind en geëerbiedigd, door hunne verhevenheid van geest reeds boven 't menschlyke, te vermoeden, dat zy, na hunnen dood tot nog verhevener ſtand geklommen, ook invloed verkreegen over de wereld. Men vindt duizende voorbeelden van vergoodingen by de oude Schryvers; en dit maakte eene nieuwe byzondere bronwel van Afgodery.

Maar beſtonden 'er Goden, zy moesten naar den mensch gelyken. Alleen verhevener, volmaakter, ſterker, dan wy, verſchilden zy in niets van ons, dan in de onſterflykheid. Door opklimming van min volmaakte tot volmaaktere wezens, kwam de mensch tot het denkbeeld der Goden, van wier natuur hy zig geen ander denkbeeld vormen kon, dan het geen uit zyne natuur ontleend was. Dus ſchreef hy hun zyne eigene geestneigingen toe. Even als de menſchen, waren zy vatbaar voor haat en liefde; even als de menſchen, wraakzugtig en partydig. Zelfs het verſchil der geſlagten wordt door het ruwe heidendom zynen Godheden toegeſchreeven. Van hier Goden en Godinnen. Men agtte het niet ſtrydig met het aangenomen zamenſtel, huwlyken en voortteelingen, ja, wat meer is, ontrouwheden, en echtbreuk, den Goden aantetichten. Oneenigheden, vyandſchappen, wierden den Goden toegekend. Alle de zwakheden der menſchen onderſtelde men in de Goden, in zo verre zelfs, dat verſtandige heidenen, gelyk een SENECA, de Godgeleerdheid van hunnen tyd voor allerſchadelykst hielden, daar zy van de Goden dingen leerden, welken een allergruwlykst voorbeeld aan de menſchen gaven.

Met zulke denkbeelden voorzien, kon het niet anders wezen, of de onkundige menigte moest de gunst haarer Goden op dezelfde wyze zoeken, als zy die der Grooten onder de menſchen zogten. Wat was dan natuurlyker, dan dat men hun de edelſte offeranden bragt, en dat men door den Goden eene gedeelte aantebieden van die goederen, welken men als eene weldaad van hunne hand beſchouwde, zyne dankbaarheid tragtte uittedrukken; des te meer, daar wy, uit het agtbaare verhaal van MOSES, grond hebben, te gelooven, dat op die wyze reeds de eerſte menſchen, vóór hun verval tot Afgodery, het eenige Opperwezen vereerd hadden? Nog meer. Daar men de Goden voor wraak-

wraakgierig hield, even gelyk wy menſchen, moest men, wanneer men dagt ze vertoornd te hebben, poogen, hen door offeranden te verzoenen. Hier van daan, in 't heidendom de zoenofferanden, zelfs die gruwlyke plegtigheden, waarby men der natuure het ſchriklykſte geweld deed, en menſchen, ja zelfs zyne eigene kinderen, ſlagtte, als ware 'er geen vermogender middel om eene beleedigde Godheid te verzoenen, dan het allerwaardſte pand, 't welk men bezat, haar opteofferen. Of het Zoenoffer uit dit beginſel voortgeſprooten, en uit het Heidendom in de Joodſche Kerkplegtigheden overgegaan, dan reeds door de Aardsvaders in den dienst des waaren Gods gebruikt is, doet hier weinig ter zaak. Het laatſte is my, egter, geenzins ongeloofbaar, dewyl een zoenoffer, wel begreepen, eene zeer treflyke godsdienstplegtigheid zyn kan; niet, om het Opperwezen daar door tot het vergeeven der zonden te beweegen, of by het zelve tot eene voldoening voor begaane overtreedinge te verſtrekken; (niets dat van buiten komt kan by God iets vermogen, die zig alleen bepaalt, volgens de voorſchriften zyner eeuwige wysheid, en van zyn onveranderlyk beſluit:) maar om den zondigen mensch zyne ſchuld aftebeelden, en, in het lydende offer hem doende zien, wat hy zoude moeten lyden, was God niet genegen tot genade, in zyn gemoed berouw over zyne zonden, en een voorneemen tot verbetering, voorttebrengen. Doch dit in 't voorbygaan. De Goden, welke men vereeren wilde op eene wyze, naar te begrippen van ruwe menſchen geſchikt, wien men ofterlieren ſlagten wilde, moesten vaste, en aan hunnen dienst gewyde, dienaars hebben, welken de plegtigheden verrigten, en de altaaren bedienen mogten. Weldra werden lezen de vertrouwden der Goden, wien zy byzonderlyk geheiligd waren. Om zig den geheimen omgang derzelven waardig te maaken, moesten dezen zig aan byzondere reinigingen, onthoudingen, en de allermoeilykſte opofferingen, onderwerpen. En, om dit ter dezer gelegenheid aantemerken, wie weet, of de oorſprong der beſnydenis, by de Egyptiſche priesters in gebruik, niet hier te zoeken is; en, of God, ten einde de Israëlieten als priesters aan hem, als 't ware, geheiligd, aan zynen dienst alleen te verbinden, op dat zy niet minder geheiligd mogten ſchynen dan de Egyptiſche geestlyken, die plegtigheid niet op zyn volk heeft willen overbrengen. Dan wy laaten de beſliſſing hier aan den Geleerden over.

De zinlyke mensch moest verder zyne Goden voor oogen

hebben; zy zyn hem niet altyd zigtbaar. Hy maakt zig des beelden van hun, welken de priesters aan de Godheid, voor dewelke zy geſchikt zyn, wyden; om dus te maaken, dat de God altyd by dat beeld tegenwoordig blyve. Het beeld wordt naar den inval en de bekwaamheid des maakers vervaardigd; een ſteen, een blok, een vogelklaauw, eene veder, is veelen een God.

De menſch heeft eene wooning van nooden. Weldra ſtigtte men zynen God een huis, vooral by grootere volkſtammen, die eene vaste woonplaats hadden. De priesters waren de wagters der tempelen, waar zy byzonderlyk den omgang hunner Goden genooten, en van derzelver voorneemens en gezindheden onderrigt wierden. Weinige menſchen hebben eerlykheid genoeg, om zig ten hunnen voordeele niet van de domheid des volks te bedienen. De magt der priesters, de vertrouwden der Goden, was hun te vleijend; hun invloed op het volk te ſtreelend; om hen niet te verleiden, tot het maaken van een misbruik van de algemeene dwaaling. Daar benevens maakt het bygeloof dikwyls den mensch, ter goeder trouwe, tot een bedrieger. Mooglyk verbeeldden ſommigen der priesters zig, eenen wezenlyken omgang met de geesten te hebben; houdende hunne eigene dweepagtige inbeeldingen voor inſpraaken hunner Godheid.

De onkundige, en natuurlyk vreesagtige, mensch, alles vol van geesten agtende, verbeeldt zig overal eenen God te ontdekken; alles is een bewys van den toorn of het welgevallen eener Godheid; de priester alleen weet het uitteleggen.

De droom is by hem eene duistere waarſchuuwing eener Godheid; en daar is eene geheime en hooggeëerde konst by den Godstolk, om dien uitteleggen.

De mensch haakt naar de kennis des toekomenden. Wat hem gebeuren zal, is het grootſte voorwerp zynes weetlusts. Zouden dan de Goden, hunnen vertrouwlingen het toekomende niet openbaaren? Offeranden, kastydingen, vasten, bezweeringen, zyn de middelen, welke de priesters aanwenden om de Goden te beweegen tot openbaaring van het verborgene. Hiervan daan, de godſpraaken, toveryen, vervoeringen, ſtuiptrekkingen; ten deele inbeelding ter goeder trouwe, maar meest bedrog van priesterſchaaren, die haar aanzien en vermogen grondvesten op de blindheid en het bygeloof der menigte.

Daaglyks bejegent den mensch goed en kwaad, geluk en on-

ongeluk. Alles komt van de Goden. Maar het kwaad, het ongeluk, kan van geene goede Goden voortkomen; vooral niet, als men, na ze vertoornd te hebben, zig plegtig wederom met hun verzoend heeft. Daar moeten dan booze wezens zyn, die vermaak hebben in de menſchen te plaagen, even gelyk 'er menſchen zyn van eene kwaadaartige inborst. Deezen, vooral, moest men tragten zig tot vrienden te maaken. Eene goede God laat zig ligtlyk bevredigen; maar een booze eischt veel meer; en eenen zodanigen ten gevalle, werden veeltyds de allerwreedſte en gruwlykſte plegtigheden verrigt.

De zinlyke ruwe mensch heeft weinig, of geen, begrip van eene zeedlyke volmaaktheid. Alle zyne gedagten ſpeelen ſlegts op het lichaamlyke. Ook niet anders dan lichaamlyke zegeningen bidt de heiden van zyne Goden af. *Niemand komt*, zegt PETRONIUS, *tot de Goden, om geestlyke gaaven van hun afteſmeeken; eer hy nog de deur van 't Capitolium bereikt heeft, belooft de een aan de daar aangebedene Godheid reeds het rykſte offer, als zy den dood eens ryken bloedvriends wil verhaasten; de ander, als zy hem eenen ſchat doet vinden; een derde, als zy hem eene groote winst laat doen.* En CICERO merkt aan, dat de menſche in 't algemeen denken, dat zy hunne tydlyke goederen van de Goden hebben; *doch niemand*, zegt hy, *heeft ooit gedagt, dat hy de deugd van hun ontvangen heeft; en dat met regt, de deugd is ons eigen werk.* Zo vindt men in den Heidenſchen Godsdienst wel feesten, ſchouwſpelen, geloften en offeranden voorgeſchreeven, om de Goden tot eene gunſtige beſcherming of verzoening over te haalen; maar weinige of geene beweeggronden tot een waarlyk deugdzaam leeven.

Dit is de natuurlyke gang, dien de menschlyke geest, aan zig zelven gelaaten, neemen zoude, en dien hy, ongetwyffeld, genomen heeft, toen eene algemeene woestheid en verwildering van zeden, uit de verſtrooijing van 't menſchdom, en de noodzaaklykheid eener armoedige en moeilyke leevenswyze, geboren, de overhand gekregen had. Toen werd het Opperwezen allengskens vergeeten. Eerst voegde men het Ondergoden toe; naderhand verloor men het geheel uit de gedagten; of, zo men het niet geheel vergat, men agtte het te verheven, om zig met de regeering der wereld te bemoeijen, of om de aanbiddingen der menſchen te ontvangen. Men vervoegde zig dan tot de Ondergoden; even als men zig in een uitgeſtrekt ryk meer aan de Onder-

koningen en Staatsdienaars, dan aan den Vorst zelven vervoegt; en dat alleen om aardſche zegeningen. Op deze wyze werd alle waare godsvrugt, en tevens de beste beweeggrond ter deugd, verloren. *Goden genoeg*, roept een voornaam Schryver uit, (*) *maar nergens waare godvrugt, welke de menſchen, tot overwinning hunner ongeregelde driften, tot regtſchapenheid en waare deugd voeren konde. Want, waar geen allerhoogst en van de wereld onderſcheiden zeedlyk wezen, waar geene ſchepping, waar geene wyze inzigten, by de inrigting der wereld, geene alles regeerende wyze Voorzienigheid, en geene verder dan dit leeven gaande hoogere ſchikking van den mensch, bekend is, daar kan ook onmooglyk waare Godvrugt wezen. Het veelgodendom kan tot geene zeedlyke volmaaktheid leiden; veeleer leidt het 'er den mensch verder van af; en daar is geene ondeugd, welke in het zelve, niet haare byzondere verdeediging, een nieuw voedſel en beweeggronden, vindt.* En, zeker, in deezen zin is het allerwaaragtigst, dat de Heidenen, in weerwil van de menigte hunner gewaande Goden, gelyk een Apostel zegt, *zonder God in de wereld zyn.*

O. O.

(*) JERUSALEM Betr. II. Th. 21.

WAARNEEMING, WEGENS EENE HEVIGE MAAGPYN, DOOR HET UITBRAAKEN VAN VREEMDE LICHAAMEN GENEEZEN. Door Mr. GUILLAUME FILS, *Licentié en Médecine de la faculté de Beſançon, reſidant à Suſey en Franche-Comté.*

(*Journal de Médecine*, Avril, 1781.)

In het jaar 1778, kwam de Dogter van zeker werkman te Susſey my raad vraagen, wegens een maagpyn, waarmede zy, geduurende één maand, onophoudelyk was gekweld. Dit Meisje was vier- en dertig jaaren oud, en voor 't overige van eene gezonde Lichaamsgeſteldheid; zy werkte dagelyks op het land, en was dus aan veele vermoeijingen en lugtsveranderingen blootgeſteld. Ik was van gedagten, dat de maagpyn hierdoor was veroorzaakt geworden, en gaf haar, ingevolge van dien, den raad, zig eeni-

nigen tyd van allen zwaaren arbeid te onthouden, en ſchreef haar een diëet voor, die ik oordeelde de beste te zyn, om de vogten, zo noodig tot de ſpysverteering, te verbeteren. Deeze voorzorg was ten eenemaal nutteloos, en de maagpynen wierden, van tyd tot tyd, heviger. Eenige aanwyzingen deeden my beſluiten, haar een zagt Laxeermiddel te geven; dan ook dit voldeed niet aan de verwagting. Ik vond my dierhalven genoodzaakt, tot de pynſtillende en verzagtende middelen over te gaan; dan de uitwerking daarvan was niet beter. Na dat de pynen, geduurende eenige maanden, door eene gepaste diëet en geneesmiddelen dezelfde waren gebleeven, verheften zig dezelve eensklaps tot eene aanmerkelyke graad, vergezeld van heevige ſpanningen omtrent de maag, brandende hette, krampagtige trekkingen en aandoeningen, door den geheelen Onderbuik, en geſtadige neiging tot braakingen, met tusſchenkomende flauwten. De pols was klein, ſchielyk en ingetrokken. Ik deed de Lyderesſe aderlaaten, liet haar de Voetbaden gebruiken, en, onder andere verzagtende middelen, ook de huy, en dunne ſoupe van Poulet drinken; doch alles was vrugteloos. De omſtandigheden wierden van tyd tot tyd gevaarlyker, en alles kondigde den aannaderenden dood van deeze ongelukkige aan.

By dit dreigende gevaar, herinnerde ik my aan de ſtelregel van CELSUS, en ik was van gedagten, dat het beter was, een onzeker middel te waagen, dan de Lyderesſe aan eenen onvermydelyken dood over te geeven; en liet haar diensvolgens anderhalf grein Braakwynſteen met een kopje Thee inneemen. Myne verwondering was niet gering, toen ik zag, dat zy, onder het braaken, drie vreemde, een weinig platte, Lichaamen loosde, die yder twee duimen breed, en omtrent vier of vyf duimen lang waren. Deeze Lichaamen waren buigzaam, en hadden op het uiterlyke veel overeenkomst met de kwabben van een Kalfs-Longe. Zy waren t'zamen geſteld, van een glad ſterk vlies, 't welk een wit melkagtig vogt bevatte; noch de vliezen, noch het vogt, had eenigen reuk.

Ik konde myne nieuwsgierigheid in het nader onderzoek deezer Lichaamen niet voldoen, vermits de Ouders van de Lyderesſe my dezelve onder de handen wegnamen. Ik liet vervolgens de Lyderesſe vier grein *Theriac-Celeste*, met een aftrekſel van de Lindebloemen gebruiken.

De Toevallen hielden op ſtaande voet op, en zy ſliep den

den nagt daaraanvolgende, voor de eerſte reis, wederom zeer gerust. Dit meisje herſtelde binnen korten tyd, en was in ſtaat haaren gewoonen arbeid wederom te verrigten.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN WITSTAART.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De WITSTAART, in 't Grieksch, Οναγρ, in 't Latyn, *Vitiflora*, in 't Italiaansch, *Culo bianco*, in 't Engelsch, *White-tail*, in 't Fransch, *Motteux Cul-blanc*, in 't Zweedsch, *Stensguetta*, is zeer gemeen in *Frankryk*, en onthoudt zich op eerstbebouwde landen; hy volgt de voore van den ploeg om de opgedolven wormpjes te zoeken; opvliegende, komt hy niet hoog, maar ſcheert langs den grond een korte en ſnelle vlugt; ontdekkende in het voortvliegen het witte gedeelte zyns agterlyfs, eene houding, welke hem van alle andere Vogelen onderſcheidt, en waarom de Jaagers hem *Witgat* noemen. Dikwyls treft men ze aan op braakliggende landen; zy vliegen van ſteen op ſteen, en zy ſchynen de haagen en het houtgewas te vermyden, althans zy zitten meer op aardhoopen dan op takken.

De *Witſtaart* is grooter dan het *Zwartkapje*, en veel hooger op de pooten. De buik is wit, van dezelfde kleur zyn de boven- en beneden-dekveeren van den Staart, en bykans de helft zyner vederen, die zwarte punten hebben. Deeze zetten zich overeinde wanneer hy vliegt, waaruit een zonderling vertoon, 't welk hy maakt, ontſtaat. De vleugels van het Mannetje zyn zwart, met roswitte randen; de rug is ſchoon grauw, naar 't blauwe trekkende, welk grauw zich uitſtrekt tot het witte onderlyf; een zwarte plek neemt een aanvang van den hoek des beks, loopt onder 't oog door, en ſtrekt zich tot het oor uit. Een witte ſtreep ciert het voorhoofd, en loopt over de oogen heen. Het Wyfje heeft die plek en ſtreep niet. Een rosagtig grauw is het heerſchende in de Pluimadie van het Wyfje op alle plaatzen, waar het grauw, naar 't blauwe trekkende, by het Mannetje gevonden wordt; de vleugels zyn eer bruin dan zwart, en breed geboord; over 't algemeen gelykt het meer naar 't Wyfje van het *Zwartkapje* dan naar zyn

zyn eigen Mannetje; de Jongen gelyken volkomen op den Vader en de Moeder tot zy drie weeken oud zyn, wanneer ze beginnen te vliegen.

Scherp aan de punt en breed aan 't grondſtuk, is de bek van den *Witſtaart*, dit maakt hem zeer bekwaam om Inſecten, welke hy naloopt, of liever, op welke hy met kleine ſprongen aanvalt, te vatten en in te ſlingeren. Hy is bykans altoos op den grond; heft hy zich op, 't is om van de eene aardhoop op de andere te vliegen, met een korte en laage vlugt; zonder immer in de bosſchen te komen, en ooit hooger te rusten dan op laage haagen en klein kreupelhout. Zittende wippelt hy den ſtaart op en neder, en laat zyn dof geluid, *titreü*, *titreü*, hooren, 't welk hem misſchien den naam van *Vitrec* of *Fitrec* heeft doen krygen; zo dikwyls hy wegvliegt ſchynt hy zeer onderſcheiden, en met een ſterker ſtem de klanken *far*, *far*, *far*, *far*, uit te drukken, deeze beide toonen ſlaat hy op eene verhaastte wyze.

De *Witſtaart* neſtelt onder graszooden en aardhoopen, in nieuw ontgonne landen, en onder ſteenen in braakliggende; ook bedient hy zich van verlaate konynenholen, en muurgaten; het nest, met veel zorgvuldigheids gemaakt, beſtaat van buiten uit mosch of zagt kruid, van binnen uit hair en vederen; het is opmerkenswaardig van wegen eene ſoort van dekzel, daar boven geplaatst, en vastgehegt aan den ſteen of den aardhoop, onder welken het nest vervaardigd is. Doorgaans vindt men 'er vyf of zes eitjes in, blauwagtig wit, met een kring doffer blauw aan 't dikſte einde. Een Wyfje, onder 't broeden gevat, was van onderen geheel zonder veeren, 't welk ſterkbroedende Vogelen meer gebeurt; het Mannetje, ſterk gezet op het zorgvuldig Wyfje, brengt het, terwyl het broedt, mieren, vliegen, enz. het onthoudt zich omtrent het nest. Als 'er iemant voorbygaat, loopt of vliegt het derwaards, met kleine tusſchenpoozingen; is hy ver genoeg weg, dan vliegt de *Witſtaart* in 't rond, en komt weder by 't nest.

De Jongen ziet men in 't midden van Mai; want de *Witſtaarten* komen, met de eerſte ſchoone dagen, op 't einde van Maart, aan; doch volgt 'er vorst, naa hunne aankomst, dan ſneeven zy in groote menigte. Veelvuldig zyn ze in *Lotharingen*; bovenal in 't bergagtig gedeelte; ze zyn zeer gemeen in *Bourgonje* en *Bugen*, doch in *Brie* ontdekt men ze alleen op 't einde des Zomers; doorgaans hebben hooge landen, de vlakten in 't gebergte, en drooge plaatzen by hun

hun de voorkeuze. Op de duinen in *Susfex* worden ze, met den aanvang des Herfsts, in grooten getale gevangen; wanneer ze vet en goed om te eeten zyn.

In Augustus en September keeren zy alle te rugge, en men ziet 'er op 't einde van de laatstgemelde maand geen meer. Zy trekken by kleine benden heen; voor 't overige minnen zy de eenzaamheid zeer, en leeven in geene andere Maatfchappye, dan die van 't Mannetje en 't Wyfje.

De *Witftaart* heeft groote Vleugels, en fchoon wy niet zien dat hy veel gebruik maakt van dit vermogen om te vliegen, bedient hy 'er zich des te beter van op zyne tochten, en zomtyds in eene groote maate; want hy behoort onder het klein getal van Vogelen, die gemeen zyn aan *Europa* en het Zuiden van *Afia*; hy wordt in *Bengale* gevonden, en, in *Europa*, van *Italie* af tot in *Zweeden* toe. Eenige Verfcheidenheden treft men by deeze Vogelen aan; die meer en min byzonders hebben.

DE HERFSTMORGEN.

(*Uit het Hoogduitsch van* S. GESZNER.)

De vroege morgenzon klom reeds agter den berg op, en verkondigde den fchoonften der herfstdagen, toen *Micon* uit zyne hut te voorfchyn tradt. Reeds ftraalde de zon door het purpergeftreepte, groen en geel gemengeld, loof, dat door zagte morgenwindjes bewogen werdt. De hemel was helder. De daauw lag, gelyk eene zee, in 't dal; de hoogfte heuvels reezen 'er, met hunne rookende hutten, als Eilanden boven uit, en ftonden, in hun ryk-gekoleurd herfst-fieraad, in den glans der zonne. Geel en purper, weinig nog groen, prykten de boomen, belaaden met rype vrugten, in de fchoonfte mengeling. In vrolyke verrukking overzag *Micon* het veruitgeftrekt oord; hoorde het bly geloei der kudde; de naby en veräfrollende toonen der herders-fluiten, en het ftreelend gezang der vogelen, die zich nu hoog in de lucht verhieven, en weldra diep in het bedaauwde dal zich verlooren. Verbaasd ftond hy dus lang. Eindelyk nam hy, bezield door hemelsch vermogen, de lier van den wand, en zong:

Mogt ik, ô Goden! mogt ik myne verrukking, mynen dank

dank u waardig zingen. Alles, alles prykt in rype ſchoonheid; alles verleent ons een vollen zegen; bewondering en vreugde heerscht alöm; van de boomen en van den wynſtok lacht de zegen des jaars ſchoon, ſchoon is het gantſche oord, in den heerlykſten tooi van den Herfst.

Gelukkig hy, aan wiens onbevlekt gemoed geen begaane misdaad knaagt; die zynen zegen in vrede geniet; en, waar hy kan, wel doet. De heldere morgen wekt hem tot blydſchap; de gantſche dag is hem vol van vreugde, en teder omvat hem de nagt in zoete ſluimering. Iedere ſchoonheid treft, iedere blydſchap geniet, zyn vrolyk gemoed. Iedere ſchoonheid van het wisſelend jaargetyde, ieder zegen der natuure, verrukt hem.

Maar, dubbel gelukkig, hy, die zyn geluk met eene gade deelt; welke door ſchoonheid en deugd verſierd is; eene gade, als gy zyt, myn geliefde *Daphne*! zinds *Hymen* ons verbond, is voor my ieder geluk zoeter; ja, zinds *Hymen* ons verbond, was ons leeven, als twee welgeſtemde fluiten, die, in ſtreelende toonen, een zelfde lied ſpeelden. Geen valſche toon ſtoort de zoete harmonie, en wie dezelve hoort wordt vervuld met blydſchap. Was 'er ooit een wensch, die myn oog u verriedt, welken gy niet vervulde? Was 'er ooit eene blydſchap, die ik genoot, welke gy, door uwe vreugde, niet vermeerderde? Heeft ooit eenig verdriet my tot in uwe armen vervolgd, dat niet, gelyk een nevel der Lente, voor de Zonne, verdween? Ja, toen ik u als myne bruid, en in myne hutte leidde, volgde u iedere genoeglykheid des leevens. Zy plaatſten zich naast onze vriendelyke huisgoden, om nimmer van ons te ſcheiden. Huishoudelyke orde en zinnelykheid, moed en blydſchap, vertoonen zich in alle uwe onderneemingen; — alles wat gy volvoert, is van de Goden gezegend.

Zinds gy, ô, zinds gy de zegen myner hutte zy, zinds is my alles met verdubbeld genoegen verſierd: gezegend is myne hut; gezegend is myn vee; alles wat ik plant, en alles wat ik oogst. Blyde is my de arbeid van elken dag; en, wanneer ik onder myn ſtil dak vermoeid terug koome, ô, hoe verrukt my dan uwe goedhartige bezigheid, om my te verkwikken! ſchoon is my de Lente, ſchoon is my de Zomer en Herfst; en als de Winter rondsom onze hut ſtormt, dan gevoel ik, by den haard, aan uwe zyde gezeten, onder huishoudelyke bezigheden en openhartige geſprekken, het genoeglyke der huislyke gerustheid. By u opgeſloten, mo-

mogen winden woeden, en ſneeuwvlokken my het geheele uitzigt berooven; dan eerst gevoel ik, hoe gy my alles zyt.

De volheid myns geluks zyt gy, ô bekoorlyk volle kinderen, met iederen liefde-trek uwer Moeder geſierd! welk een zegen, welk eene blydſchap bloeit in u voor ons op! de eerſte woorden, die zy u leerde ſtamelen, waren, om my te zeggen, dat gy my beminde. Gezondheid en vreugde bloeien in u; en tedere bevalligheid heerscht reeds in elk van uwe ſpelen. Gy zyt onze blydſchap in de vaag onzes leevens, en uw geluk zal eens de vreugde zyn van onzen ouderdom. Als ik van het veld of van de kudde terug koome, en gy met vrolyk gewemel my roept, aan myne knieën hangende, met kinderlyke blydſchap de kleine geſchenken ontfangt, zoete vrugten, of wat ik anders voor klein veld- of tuin-gereedſchap voor u maak, om u in uwe kleine bezigheden mede te oefenen; ô hoe verkwikt my dan elk uwer door uwe onſchuldvolle vreugde! Met verrukking vlieg ik dan, ô *Daphne*! in uwe opene armen, en met hertelyke blydſchap kuscht gy dan de vreugde-traanen van myne wangen...

Maar thans kwam *Daphne*, met een aanvallig lief kind op haaren arm, en een tweede aan haare hand. Schoon was zy, gelyk de bedaauwde morgen, met traanen van blydſchap op haare wangen. ô Myn waardſte! (ſprak zy) ô hoe gelukkig ben ik! wy koomen, ô wy koomen u danken, dat gy ons zoo bemint.

Nu ſloot hy ze alle drie in zyne armen. Zy ſpraken niet; zy gevoelden alleen haar gantsch geluk; en hy, die hen gezien hadt, zou, geheel tot in de ziel getroffen, ondervonden hebben, dat deugdzaame Gelieven gelukkig zyn.

'T LEEVEN EN CHARACTER VAN DEN HEER JEAN JACQUES ROUSSEAU.

Een der grootſte en uitſteekendſte Characters, die immer de Menschlyke Natuur eere aandeeden door de edelſte begrippen; of dezelve bejammerenswaardig maakte door de kinderlykſte zwakheden, was de beroemde Burger van *Geneve*, JEAN JACQUES ROUSSEAU. „ Indien 'er eene „ pen is," zegt de Uitgeever van een Naagekomen Werk aan

aan deezen zonderlingen Man toegekend (*), „ in ſtaat „ om de eenvoudigſte en verhevenſte Zeden te ſchetſen; „ eene goedhartigheid, welke deelde in alle de elenden „ des Menschdoms; een moed, altoos gereed om alles „ aan de zaak der waarheid op te offeren; en, inzonder- „ heid, dat geduurig poogen na het hoogſte toppunt der „ Deugd, al te hoog misſchien, om ooit door de mensch- „ lyke zwakheid bereikt te worden; doch dat gevoeligen „ daar voor verheft in een rang verre boven dien der „ gemeene zielen, —— laat zulk eene Pen het Leeven „ van JEAN JACQUES ROUSSEAU beſchryven."

Gemaklyk valt het romanesk te zyn, wanneer de Verbeelding, zonder het beſtuur van Gezond Verſtand, werkt. De waarheid en de kragt der Natuure te bewaaren, te midden van de wilde vervoeringen en verrukkingen eener leevendige Verbeeldingskragt, vordert de voornaamſte hoedanigheden van menschlyk Vernuft, —— eene ſterkte van Vinding en een welwikkend juist Oordeel; en 'er zyn verſcheide trekken, zo in het Gedrag, als plaatzen in de Schriften van deezen zonderlingen Man, die eene aandoenlyke en vernederende ſchildery opleveren van de zwakheid der Menschlyke Natuure, en van zyn eigene verregaande en kwalykgeſtelde aandoenlykheid.

JEAN JACQUES ROUSSEAU was de Zoon eens Horlogiemaakers te *Genève*. In den Jaare 1712 werd hy geboren; in zyn vroege jeugd omhelsde hy den *Roomsch-Catholyken God-dienst*, en reisde na *Italie*. Naa veele lotgevallen trok hy na *Frankryk*, en was Geheimſchryver van den Heer DE MONTAIGU, in den Jaare 1743 Gezant te *Venetie*. Hy hadt thans den ouderdom van veertig jaaren bereikt, en was dus lang, in de Geleerde Wereld, onbekend gebleeven. Zyne Verhandeling *over de Nadeelen der Weetenſchappen*, door de Academie van *Dyon*, in den Jaare 1750, met den prys bekroond, deedt hem eerst uit de duisternis te voorſchyn treeden. Nimmer werd eene Wonderſpreuk met verleidender Welſpreekenheid beweerd. Het onderwerp was niet nieuw, de vermaarde HENDRIK CORNELIUS AGRIPPA hadt lang voorheen poogen te bewyzen, dat de Weetenſchappen het Menschdom ten nadeele ſtrekten. Maar ROUSSEAU gaf aan zyn onderwerp alle de bevalligheden om als iets nieuws voor te komen; vernuft en geleerdheid ſchitterden beurtlings. Verſcheide Schryvers

(*) *Rouſſeau. Juge de Jean Jacques.*

vers vielen zyn gevoelen aan. Onze Wysgeer verdeedigde zich; het eene geſchilſchrift volgde het ander; en alleen ten oogmerke gehad hebbende eene Academiſche Verhandeling te ſchryven, vondt hy zich in een heftigen penneſtryd ingewikkeld.

Zyn Vertoog *over de Ongelykheid onder de Menſchen, en den Oorſprong der Maatſchappye*, is vol van ſtoute grondſtellingen, en zonderlinge, zo geen buitenſpoorige, denkbeelden. Hy wilde bewyzen, dat alle Menſchen gelyk zyn; dat zy gebooren waren om in eenzaamheid te leeven; en dat zy, zich by elkander in Maatſchappyen zamenvoegende, de orde der Natuure hadden omgekeerd; met één woord, door te zeer altoos den wilden Man te verheffen, vernedert hy den gezelligen Man te veel. Doch, ſchoon zyn Stelzel valsch zy, heeft hy zich van zyne pen, om 't zelve op te maaken, ten meesten voordeele bediend. Dit Vertoog, en inzonderheid de Opdragt van 't zelve aan 't Gemeenebest van *Geneve*, behooren onder de meesterſtukken der Welſpreekenheid, waar van de Ouden ons alleen een denkbeeld gegeeven hadden.

Zyn Brief aan den Heer D'ALEMBERT, over het voorſtel om te *Geneve* een Schouwburg op te rigten, in den Jaare 1757 uitgegeeven, behelst, benevens eenige wonderſpreuken, de gewigtigſte waarheden. Deeze Brief van zo veel aanbelangs, met betrekking tot de Zeden in 't algemeen, en tot het Gemeenebest van *Geneve* in 't byzonder, was de eerſte oorſprong van dien haat, welken VOLTAIRE hem zints altoos toedroeg. 't Verdient, nogthans, onze opmerking, dat ROUSSEAU, die vyand van Tooneelſpelen, zelve een Blyſpel heeft laaten drukken, en een Herdersſtuk aan het Tooneel aangebooden, waarvan de Verzen en de Muzyk zyn werk waren, en waarin hy de eenvoudigheid van de gevoelens en zeden des Landvolks zorgvuldig hadt in agt genomen.

Onze Schryver, die uitmuntende gaven voor de Muzyk bezat, hadt dezelve, met veel ſmaaks, van zyn vroegſte jeugd af, aangekweekt. Zyn *Woordenboek over de Muzyk* is een der beste werken van die ſoort. Zyn briefswyze Roman, *Julia*, of *La Nouvelle Heloiſe*, ook onder den naam van *Eloiſa* bekend, maakte hem zeer vermaard. Dezelve is, gelyk de meeste werken van uitſteekende Vernuften, vol treffende ſchoonheden, afgewisſeld door groote gebreken. Zyne *Emilius* maakte nog meer gerugts dan zyne *Eloiſa*. 't Is algemeen bekend, dat deeze zeer Zede-

kun-

kundige Roman zich voornaamlyk tot de Opvoeding bepaalt. ROUSSEAU is zeer bezorgd om de Natuur te volgen; en, indien zyn ſtelzel, in eenige opzigten, verre afwykt van de algemeen aangenomene denkbeelden, het verdient, in andere opzigten, zeker met behoorelyke omzigtigheid, daadlyk te werk geſteld te worden. Alle zyne redenkavelingen tegen de Weelde, tegen de Schouwburg-vermaaklykheden, tegen de Ondeugden en Vooroordeelen deezer Eeuwe, zyn der penne van een PLATO, en van een TACITUS, waardig. Zyn ſtyl is volkomen zyn eigen. Somtyds, nogthans, tragt hy dien van MONTAIGNE te volgen, een Schryver hoogst door hem bewonderd; zommige van wiens gevoelens en uitdrukkingen hy heeft doen herleeven.

Het gedeelte van dit Werk, waar op het meest te zeggen valt, is het derde Deel, vol tegenwerpingen tegen den *Christlyken Godsdienst*. Hy heeft, in de daad, eene verheevene Loffpraak van het *Euangelie* opgeſteld, en een alleraandoenlykſte ſchildery van den Godlyken Grondlegger des *Christlyken Godsdiensts* gegeeven; maar hy tast de Wonderwerken en de Voorzeggingen, die de hemelſche Zending van CHRISTUS ſtaafden, op het onbeſcheidenst aan; hier door ſtoorde hy zyne rust. Van den Jaare 1754 hadt hy, op een klein Landgoed, niet verre van *Montmorenci*, gewoond; een verblyf, 't geen hy verſchuldigd was aan de edelmoedigheid eens Ontvangers der Algemeene Inkomſten. Hier leefde hy, op eene wyze, aan den eenen kant verwyderd van de harde ſtrengheld der oude *Hondſche Wysgeeren*, en, aan den anderen kant, vervreemd van die Weelde, welke de rykdommen vergezelt, en maar al te dikwils derzelver edelst gebruik vernietigt. Gelukkig zou hy in deeze eenzaamheid geweest zyn, hadt hy het Gemeen, 't welk hy zich geliet zo zeer te veragten, kunnen vergeeten; maar eigenliefde en roemzugt waren ROUSSEAU zo natuurlyk als gemeener ſlag van Schryveren.

Het Parlement van *Parys* veroordeelde dit Boek in den Jaare 1762, en ving een regtsgeding aan tegen den Schryver. Dit noodzaakte hem die Stad te ruimen. Hy wilde na zyn eigen Vaderland wederkeeren; doch vondt de poorten voor hem geſlooten. Dus verbannen uit zyne Geboorte-Stad, zogt hy eene ſchuilplaats in *Zwitzerland*, en vondt 'er eindelyk eene in het Vorſtendom *Neufchatel*. Zyn eerſte werk was zyn *Emilius* te verdeedigen tegen den Aartsbisſchop van *Parys*, die dit Boek veroordeeld hadt. Zyne *Brieven van den Berg* zagen kort daar op het licht; doch

dit Geſchrift, min cierlyk opgeſteld dan de *Brief aan den Aardsbisſchop* van *Parys*, en vervuld met ſchampere uitdrukkingen tegen de Overheden en Geestlyken te *Geneve*, verbitterde de *Proteſtantſche Leeraaren*, zonder hem met de *Roomſche Geestlykheid* te verzoenen. ROUSSEAU hadt, in den Jaare 1753 de Geloofsbelydenis der laatstgemelde openlyk verzaakt; en, 't geen zeer opmerkenswaardig is, zulks gedaan op den eigen tyd dat hy zich bepaalde in een *Roomsch-Catholyk* Land te gaan woonen. Deeze verandering kon hem, egter, de agting der *Hervormde Leeraaren* niet doen herwinnen, en de beſcherming des Konings van *Pruiſſen*, wien het Vorſtendom *Neufchatel* toebehoort, kon hem niet beſchutten tegen de vervolging des Leeraars van het Dorp, waar hy zich hadt te nedergezet. Hy nam daarop het beſluit om na *Engeland* te verhuizen; doch welhaast geraakte hy overhoop met den vermaarden HUME, die hem derwaards uitgenoodigd, en een aangenaam verblyf in *Derbyshire* bezorgd hadt. Wy zullen in geen breed verſlag treeden van dit geſchil (*). Misſchien bewees onze Engelſche Wysgeer zyne goeddaadigheid niet met eene omzigtigheid, kiesch genoeg voor het character en den zonderlingen aart van zynen Vriend; en 'er is alle grond om te gelooven, dat dit al de belediging was. Het zieklyk geſtel van ROUSSEAU, eene ſterke en ſombere verbeeldingskragt, eene aandoenlykheid, welke te veel omzigtigheids vorderde, een ligtgeraakte aart,

(*) Deeze byzonderheid alleen moeten wy vermelden. Mr. HUME hadt zich by den Secretaris Mr. CONWAY vervoegd, om een Jaargeld voor ROUSSEAU, dit was toegeſtaan; doch ongelukkig hadt een ſpeeling van vernuft, den winter te vooren door Mr. H. WALPOLE geſchreeven, hem, uit naam des Konings van *Pruiſſen*, verzoekende, plaats gevonden in een der openbaare papieren. Hierin deedt WALPOLE zyne Majeſteit zeggen. „ 't Was „ hoog tyd voor hem [ROUSSEAU] om voorzigtig en gelukkig te lee„ ren worden; doch, indien hy volhardde met zyne harsſens te „ kwellen om nieuwe ongelukken uit te vinden, zou hy de zo„ danige uitkiezen, die hem best geleeken. Hy was een Ko„ ning, en kon hem zo ongelukkig maaken als hy wenschte; „ doch hy zou aflaaten hem te vervolgen; wanneer hy niet lan„ ger op vervolging geſteld was." De uitgave van deezen Brief ſchreef ROUSSEAU terſtond aan Mr. HUME toe, en hieldt hem, van dit tydſtip af, zonder het minſte onderzoek te doen op de gegrondheid zyner vermoedens, voor zyn bitterſten vyand, weigerde het verworven Jaargeld, en verliet *Engeland* voor altoos.

t, met geen kleine maate van wysgeerige trotsheid, kon USSEAU misleiden, ten opzigte van eenige ſchuldlooze idelingen zyns weldoenders, en hem ondankbaar maa-ı, wanneer hy zelve niet vermoedde ondankbaar te zyn. ROUSSEAU keerde weder na *Frankryk*. Zyne Voorſtan-s verzorgden hem de vryheid om in *Parys* te mogen woo-ı, onder beding dat hy niets zou ſchryven 't geen den dsdienst en het Staatsbeſtuur betrof. Hy hieldt zich lig aan dit beding; en ſchreef niets. Zich vergenoegen-met het vreedzaam leeven eens Wysgeers, bepaalde zyne verkeering tot een klein getal uitgeleeze Vrienden, mydde het gezelſchap der Grooten, en liet zich niets Wysbegeerte of Vernuft voorſtaan. In May des Jaars 76, aanvaardde hy de uitnoodiging van den Marquis en Marquiſinne DE GIRARDIN, die eene kleine nette wooning or hem gereed gemaakt hadden op een kleinen afſtand ı hun vermaaklyk Kasteel *Ermenonville*, omtrent dertig len van *Parys*. Deeze verblyfplaats was volmaakt in ı ſmaak van ROUSSEAU. Alle dagen vermaakte hy zich in ı nabygeleegen woud, met Planten voor zyne Kruidverza-ling te zoeken. De Marquis, zelve een Wysgeer, liet n zyne zugt voor 't landleeven opvolgen, en ſtelde de hriften van deezen zonderlingen Man zeer hoog. Dik-ls hadden zy Muzyk-partyen, welke hy bywoonde; en ſtelde verſcheide Zangſtukjes op in dien eenvoudigen l der Natuure, hem zo byzonder eigen. Onder andere igt hy eenige plaatzen van SHAKESPEARE in muzyk, en elde ze zelve verrukkend op een *Forte Piano*. Op dit ndgoed ſtierf ROUSSEAU den tweeden van July des Jaars 78 (*).

Deeze beſchryving van 't Leeven diens grooten en zeld-amen Mans, zullen wy beſluiten met de opgave van zyn aracter en van zyne Schriften, zo als deeze geſchetst n door de meesterlyke penne van Dr. BEATTIE; dit zal ie genoegzaame verſchooning weezen dat wy in het voor-ande op geene meer byzondere wyze daarvan ſpraken. Ik merk," ſchryft Dr. BEATTIE, „ ROUSSEAU aan als een Zedekundig Schryver, als een eerst Vernuft. Aan-doenlykheid van hart, 't vermogen van uitgebreide en nauwkeurige waarneeming, leevendigheid en vuur van Verbeeldingskragt, en een Styl, ryker, kragtiger en „ fraai-

(*) Van dit ſterven zullen wy in een volgend Stukje verſ geeven.

„ fraaijer dan die van eenig ander *Fransch Schryver*, zyn
„ de onderſcheidende merktekens van ROUSSEAU. In zy-
„ ne bewyzen ſlaagt hy niet altoos even gelukkig, te
„ dikwyls neemt hy zwellend ſpreeken voor bewyzen,
„ en eene veronderſtelling voor eene uitgemaakte zaak;
„ doch zyne welſpreekenheid, wanneer hy het hart zoekt
„ te raaken, is onwederſtaanbaar. Een grooter aantal
„ gewigtige gebeurtenisſen, raakende het Menschlyk hart,
„ is 'er te vinden in zyne werken, dan in alle de Boeken
„ van alle de Twyfelzugtige Wysgeeren, zo oude als he-
„ dendaagſche. Doorgaande vertoont hy zich als een Vriend
„ der Deugd, des Menschdoms, des Natuurlyken, en
„ zomtyds des Christlyken, Godsdiensts. Geen, nogthans,
„ zyner beste Werken is vry van ongerymdheid. Zyne
„ redenkavelingen over de Uitwerkzels der Weetenſchap-
„ pen, als mede over den Oorſprong en Voortgang der
„ Menschlyke Maatſchappye, zyn wydloopig, onnaauw-
„ keurig en dikwyls zwak: zeer verkeerd door zyne eigene
„ beſpiegelingen, zo wel als door een ingewikkeld geloove
„ aan de onbepaalde verzekeringen van Reizigers, en de
„ Stelzels eeniger geliefde *Franſche Wysgeeren*. Hy ſchynt
„ in deeze, en dikwils ook in zyne andere, Schriften, dier-
„ lyk vermaak, en lichaams volkomenheid, voor 't geluk en
„ de volmaaking van den Mensch te houden. Zyn plan
„ van Opvoeding, ſchoon, in veele opzigten, verwonder-
„ lyk, is in andere oordeelloos, gevaarlyk, en, over 't
„ 't geheel, onuitvoerlyk, 't Character van *Julia's* Min-
„ naar is, in de daad, met eene meesterlyke hand geſchetst,
„ en wel doorgehouden; doch *Julia* heeft twee Characters,
„ en wel twee onbeſtaanbaare Characters. De Vrouw van
„ *Wolmar* is eene geheel verſchillende Perſoone van de
„ Meestres van *St. Prieux*. WOLMAR zelve is een onmogelyk
„ Character: ontbloot van beginzels, en, nogthans, ſtreng
„ deugdzaam: onaandoenlyk, en nogthans vatbaar voor te-
„ derheid en verknogtheid; kiesch in zyne denkbeelden
„ van eer, en egter zich niet ſchaamende eene Vrouw te
„ trouwen, welke hy wist dat alle gunſten voor een ander
„ veil hadt. Eenige der aanmerkingen van deezen Schry-
„ ver over den aart des *Christendoms*, en het Character van
„ den Godlyken Grondvester, zyn niet alleen voortreflyk,
„ maar, by uitſtek, voortreflyk; en ik denk dat geen *Chri-*
„ *ten* ze kan leezen, zonder dat zyn hart getroffen wordt.
„ Doch 't geen hy zegt van de ongerymdheden, welke hy
„ zich verbeeldt, dat in de gewyde Geſchiedenisſen voor-

„ ko-

„ komen; van de onvoegelykheid der blykbaarheid uit de
„ Wonderwerken ontleend; van de maate der blykbaar-
„ heid, welke, zyns oordeels, eene Godlyke Openbaaring
„ moest vergezellen, (welke, gelyk hy ze voordraagt, on-
„ beſtaanbaar zou weezen met 's Menſchen vrye werkzaam-
„ heid in een ſtaat van Beproeving,) wat hy hier van, en
„ van verſcheide andere gewigtige Godgeleerde Onderwer-
„ pen, zegt, verraadt eene maate van onkunde en voor-
„ oordeel, waar over hy zich als Wysgeer, Geleerde, en
„ Man, ten uiterſten behoorde te ſchaamen. Het blykt dat
„ hy verlegen is over zyne twyfelingen, en egter, maakt
„ hy, zonder ooit onderzogt te hebben, of zy wel dan
„ kwaalyk gegrond waren, geene zwaarigheid om al zyne
„ welſpreekenheid aan te wenden, met oogmerk, ten einde
„ hy ze anderen inboezeme: een gedrag, 't welk ik altoos
„ als onheusch, onregtmaatig, ja wreed, zal veroordeelen.

„ Hadt ROUSSEAU de Heilige Bladeren en de Schriften
„ van verſtandige Godgeleerden beoeffend, en met zo
„ veel aandagts geleezen als het blykt dat hy beſteed
„ hebbe in 't leezen der Boeken, en het aanhooren der
„ Geſprekken, der *Franſche Ongeloovigen*, als mede in het
„ opmerken van de onchristlyke Gebruiken en verkeerde
„ Leerſtellingen, door zommige Kerklyken aangenomen en
„ beweerd, ik durf hem verzekeren dat hy het by zich-
„ zelven geruster zou gehad, zyne Werken meer waarde
„ zou bygezet, en zyne gedagtenis by alle Braaven veel
„ dierbaarder zou gemaakt hebben.

„ ROUSSEAU is, myns oordeels, een groot wysgeerig
„ Vernuft, doch wild, ongeregeld en dikwyls tegenſtry-
„ dig; door de heerſchende mode van den tyd, welken
„ hy beleefde, en, door zyne begeerte om voor een Vry-
„ denker en ſtout Spreeker gehouden te worden, tot de
„ party des Ongeloofs overgeſlaagen; doch te teder van
„ hart, en te leevendig van verbeelding, om een volſlaagen
„ Ongeloovige te worden. Hadt hy geleefd in eene eeu-
„ we min tot onderſtellingen geneegen, hy zou zich als
„ een Zedekundig Wysgeer van den eerſten rang onder-
„ ſcheiden hebben."

BRIEF, WEGENS DE VERPLICHTING TOT HET IN ACHT NEEMEN DER BURGERLYKE INSTELLINGEN, BY HET AANGAAN VAN HET HUWLYK.

HOOGGEACHTE VRIEND!

Met uwen laatſten vraagt gy my, onder anderen, „ of „ men verplicht is de Burgerlyke Plechtigheden, by „ het aangaan eener Echtverbintenis gebruiklyk, in acht te „ neemen." Gy wildt daar over myne gedachten weeten, om dezelven, zo met die uwer andere vrienden, als met uwe eigene, te vergelyken.

Maar eerst één voorwaarde, myn Vriend! Ik betuig zeer hartlyk en oprecht tegen alle gevolgen, die men uit myne gezegdens, ten nadeele van Zedelykheid en Deugd, zou MEENEN *te kunnen* haalen. Eene betuiging, die mooglyk voor veele Leezers, die nog niet zeer met de Euangeliſche Zedeleer bekend zyn, — niet geheel overbodig is. Dan, indien men dezelve met waarheid afleiden kan, herroep ik ogenbliklyk het voorgeſtelde.

„ Is men verplicht de Burgerlyke Plechtigheden, by de „ aantrede van het Huwlyk gebruiklyk, in acht te neemen?" Maar wat verſtaat Gy door deeze *Burgerlyke Plechtigheden?* of, de beleefd- en vriendelykheden, waar toe men eigenlyk niet gehouden is, maar die men, volgens eene algemeene gewoonte, tot Vreugdeblyken uitoeffent; of, de Burgerlyke Inſtellingen van de wetgeevende Magt, zonder welke eene verbintenis in de Maatſchappy niet voor *echt* erkend wordt? Op deeze laatſte zult Gy zekerlyk gedoeld hebben. De gebruiken, die het beſchaafde deel der maatſchappy, onder elkanderen als Vrienden, betracht: Vriendelyke Onthaalen, Gastmaalen, Feesten, Zang- en Danspartyën, tot deeze begrypt men zeer ligt, eigenlyk, niet *gehouden* te zyn. Hierin moeten wy ons naar onze omſtandigheden, onze betrekkingen, en de heerſchende gewoonten, gedragen. Het zyn echter Plichten van welleevenheid, welöpgevoedheid en beſchaafdheid, tot welker betrachting wy, als *beſchaafde* Leden der Maatſchappy, verbonden zyn; maar die telkens voor elken hogeren plicht, dien wy als Burgers, Christenen of Menſchen te verrichten hebben, wyken moeten.

„ Zyn wy verplicht de Burgerlyke willekeurige Inſtellin-

„ gen

„ gen van de Souveraine Magt des Lands, in het welk wy „ woonen, by het aangaan eener Echtverbintenis, te ge„ hoorzaamen?" Door deeze *willekeurige* Inſtellingen, verſta ik het *aangeeven*, of zogenaamd *aantekenen*, het *openlyk afkondigen*, het *bevestigen* of *gehuwd ſpreeken*, door den Rechter, of iemand zyne plaats en magt in deezen bekleedende. De Wetten, dat men niet meer dan éene Vrouw mag hebben, — van welke men zich niet eigendunkelyk mag ſcheiden, — niet te na verwand, — en behoorlyk van ouderdom te huwen: deeze Wetten zyn eigenlyk niet *willekeurig*. Hunne bepaaling alleen verſchilt, en moet verſchillen, naar de onderſcheiden Landen, Climaaten, Lichaamsgeſtellen, en de heerſchende denkwys. Wy zullen ons alléén tot de willekeurige bepaalen.

Wy zyn Menſchen, — wy zyn Christenen, — wy zyn Burgers van eene ſamenleeving; Menſchen, door dezelfde Wetten geregeerd wordende, en dezelfde voorrechten genietende. In deeze onderſcheiden Standen, hebben wy verſchillende betrekkingen, onderſcheiden plichten. Elke voorgeſchreeven plicht heeft de bedoeling van het geluk des betrachters, en van den geheelen kring, als welker lid hy deezen plicht volbrengt. De betrachting van elken plicht is met zekere voordeelen, en haare nalaating met zekere nadeelen, verknocht, dat ons dus ter haarer inachtneeming aanſpoort. Zondigen wy als Menſchen, dan zyn we als Menſchen ongelukkig; zondigen wy als Christenen, dan zyn we als Christenen rampzalig; en als Leden der Maatſchappy, dan zyn we als zodanigen ſtraffchuldig.

Dan ter zaake: het Evangelie verbied de *Hoerery*, dat eene Vrouw verſcheiden Mans heeft; de Ondervinding de *Polygamie*, dat een Man vééle Vrouwen heeft. Het geluk en oogmerk des Huwlyks brengt best mede, „ dat één „ Man éene Vrouw heeft, en wederkeerig." Maar ſtel eens, ik heb uit het geheele Menſchengeſlagt uitgekozen éene Vrouw, die my best bevalt, en met welke ik gaarn myn geheele Leven wilde doorbrengen. Zy heeft het zelfde behaagen in my. Ons oogmerk is niet de voldoening der dierlyke driften voor een korten tyd, maar de voortplanting van het Geſlagt, de opvoeding der Kinderen, door ons geheele leven.

Waaröm zoude ik met dit Mensch, zonder na iemands toeſtemming te vraagen, niet verbonden kunnen en mogen leeven? — Deeze Vrouw is heilig; zy is myne bezitting, niemand heeft eenig recht op haar, en dat wil zy ook niet;

want zy bemint my meer dan eenig ander Man. Ik ook, deeze alléén is myne Echtgenote. —— In de rede, in de Plichten als Mensch, in het Evangelie, in de Plichten als Christen, is niets dat ons deeze verbintenis verbieden zou. Dan de Hoogſte Magt des Lands, de Souverainiteit, ſtelde Wetten in, volgens welken men deeze verbintenis niet aangaan mag; zy vorderde dat zulks algemeen bekend zy, en dat zy het bevestigen. Deeze Wetten zyn met het heilzaamst, met het best, oogmerk ingeſteld, niet alleen om deeze heilige Plichten te doen nakomen, maar ook om alle verwarringen te verhoeden, om de bezittingen der Ouderen rechtvaardig aan de rechte Kinderen te doen toekomen. Waren de Menſchen, zo als zy behoorden te zyn, dan zeker behoefden deeze Inſtellingen niet; maar zo als het Menſchen geſlacht is, zyn zy onöntbeerlyk. Hoe dra zou 'er eene algemeene verwarring ontſtaan! Hoe weinigen zouden zich altoos aan dezelfde en aan ééne Vrouw houden! Hoe zeer zou dit de bevolking ſtremmen! Hoe zoude men altoos den waaren Vader van een Kind kunnen bepaalen? Hoe veele ongeregeldheden zou dit in de Maatſchappy brengen! Hoe zoude het met het Erven gaan? Hemel, wie kan alle deeze gevolgen doordenken! Wy zyn ook Leden eener Maatſchappy: deeze maakt hierömtrent de beste inrichtingen; verönächtzaamen wy dezelven, dan worden wy niet alleen als Overtreders der Burgerlyke Plichten beſchouwd, maar ook verſtoken van verſcheiden voordeelen; althans de Kinderen zyn geene natuurlyke Erfgenaamen. Het niet betrachten deezer Inſtellingen brengt ons verder veele nadeelen te wege: en wat voordeel hebben wy door dezelven niet te betrachten! Schaamen wy ons dan voor het *publicq* te belyden, dat wy dééze tot onze Echtgenote verkoren hebben? Men vraagt het Algemeen; „ Is 'er ook iemand, die eenige „ nadere betrekking tot Echtverbintenis, op deeze of die „ Perſoon hebbe? Heeft zich dezelve ook voorheen tot „ een Huwlyk verplicht?" Hoe veele ongeneugten in het Huwlyk, hoe veele wanörden in de Maatſchappy komt dit te boven! De Rechter, of zyn plaatsbekleedende, bevestigt het Huwlyk: hier door worden wy verplicht, (zo gy wilt,) *genoodzaakt* tot het altooshouden van deeze ééne Echtgenoot. Hoe veele zorglyke voorüitzichten, hoe veele moeilykheden, hoe veele zo wél tuſſchen de Gehuwden als tuſſchen hen opkoomende onäangenaamheden, verwydert dit niet van het Geluk des Huwlyks!

Maar nog iets, myn Vriend! *Wy zyn ook Bugers van*

het

het vrye Nederland. Zouden wy nu, by voorbeeld, na *Engeland* gaan, om ons aldaar gemaklyk in den Echt te laaten verbinden, met een Perzoon, met welken wy ons hier niet zouden kunnen of mogen verbinden? en als dan te rug keeren? Willen wy dat doen, meenen wy daar toe gerechtigd te zyn, mits dat het niet tegen *Zedelykheid* en *Godsdienst* ſtryde, dan moeten wy in Engeland blyven. Wy hebben dat gedaan als Menſchen, die in *Engeland* deeze rechten hebben en genieten. Komen wy gehuwd te rug, zonder ons alsdan aan de *Nederlandſche* Wetten te onderwerpen, dan zondigen wy als Burgers, niet der beſchaafde Menschlyke Maatſchappy, —— maar als Burgers van *deezen Staat*; en verdienen de voorrechten niet, waarin zy ons als zodanigen doet deelen.

Eindelyk, waarom zouden wy deeze weldaadige Burgerlyke Inſtellingen niet gehoorzaamen? Men zegt, wy zyn dan *meerder vry;* wy zyn niet *gedwongen* elkanderen te beminnen. Dat is zo: Maar maakt ons dan deeze meerdere vryheid *gelukkiger?* Is het recht niet *wederkeerig?* De Echtgenoten behouden altoos de Magt aan zich van Tafel en Bed te ſcheiden. Het is waar, wy mogen geen ander trouwen, ten zy dat de Rechter wettelyke reden vinde. Maar dat is eene Wet, reeds door de Natuur en den Godsdienst ingevoerd en geſtaafd. De Burgerlyke Wetten zyn dus in deezen niet anders dan drangredenen, tot de betrachting der natuurlyke en zedelyke: en hoe zeer behoeven wy deeze niet by dezelven! Nog ééns, myn Vriend! waren de Menſchen zo als zy behoorden, zo als zy konden zyn, dan behoefden deeze Wetten niet, dan maakten zy te ſamen één lichaam uit, zonder in afzonderlyke Volken, (die, ô ſchande voor de Menschlykheid en het Christendom! elkander om opgevatte *pretenſiën*, en ingebeelde Rechten, vermoorden!..) verdeeld te zyn; als dan zou de gulde Eeuw herleeven, in welke de Menſchen elkanderen als Broeders, Kinderen van den algemeenen en besten Vader, beminnen zouden. Dit kan de Christelyke Godsdienst, en dit zou dezelve ook daadlyk uitwerken, indien men denzelven gehoor gave; *maar de Menſchen hebben dit niet gewilt.*

De betrachting deezer Burgerlyke Inſtellingen bevordert dan ons geluk, en is, by den tegenwoordigen toeſtand der menſchen, wezenlyk onöntbeerlyk. Wy zyn dus verplicht aan dezelven te gehoorzaamen. Voeg hier, ten laatſten, nog by, de onderdanigheid die wy der Overheid ſchuldig zyn.

zyn. Immer, op wat voorwaarde genieten wy voorrechten? —— op geene andere, dan om vrywillig plichten te betrachten, die voor het algemeenebest noodzaaklyk zyn.

Amſterdam ——

G————A.

WAARE EN VALSCHE BELEEFDHEID MET ELKANDER VERGELEKEN.

(Overgenomen uit RICHARD HURD's D. D. *Lord Biſhop of Litchfield* Discourſes.)

Het lydt geen twyfel, of de Zedelyke en Christlyke Pligt, door PAULUS den *Christenen* bevolen, om „ met eere „ de een den ander voor te gaan" tot den vrede der Maatſchappy, en de Liefde, eene allernauwſte betrekking heeft, en uitloopt op het nut en de ſtigting van onze Medemenſchen en Medechristenen. Dezelve ſtrekt om de gemoederen der Menſchen te leenigen, en te ontheffen van die ruwe boerschheid, die veele Ondeugden teelt, en de Deugden zelfs ontluistert. Maar, wanneer de menſchen het voordeel geſmaakt hadden van deeze meegaande geaartheid, en voorts de einden zagen, niet alleen, die de Liefde, maar die het zelfbelang, daar door zou bereiken, lieten zy het niet berusten by de regtmaatige beoefening hier van; maar ſtrekten denzelven uit tot die overboodige dienstvaardigheid, en ſlaaſſche aanbidding, welke wy zo dikmaals in de groote wereld zien, en met reden beklaagen.

Van hier die oneindige oplettenheid en ſtiptheid, welke zo ſtreng afgevorderd, en zo duur betaald wordt, in den ommegang; van hier die veilſtelling van 't hart, welke den Mensch geen wil, geen eigen gevoelen, geene beginzels, geen character overlaat: deeze verdwynen te gader onder het eenpaarig vertoon van fraye zeden: van hier die verleidelyke kunſtſtreeken, die voorbedagte vermommingen, die verpligtende vleieryen, ja, die gemaakte vryheden: met één woord, die vermenigvuldigde en nauwlettend veranderde vormen van aanſpraaken; het oogmerk daar van moge weezen, den naam van Beſchaafdheid en een goede Opvoeding te verwerven: het zeker uitwerkzel zal zyn, het bederf van alle zaaden der Deugd, het aankweeken van ydele

Hoog-

Hoogmoed, en het ontvlammen van alle Ondeugden in 't menschlyk hart.

Deeze jammeren dringen ter zamenleevinge in, onder voorwendzel en den ſchyn van de *Beleefdheid*, door den Apostel den *Christenen* voorgeſteld en aangepreezen. Maar de regtſchaape Deugd laat zich gemaklyk van het námaakzel onderkennen door de volgende eenvoudige kentekenen.

Voor 1. is *Waare Beleefdheid* zedig, maatigt zich niet veel aan, en handelt edelmoedig. Zy maakt zo weinig vertoons, als mooglyk is, en als zy eene heuschheid bewyst, zou zy het gaarne bedekken. Zy verkiest ſtilletjes af te ſtaan van haare eigene eiſchen, en niet verpligtend ze aan eene zyde te ſchuiven. Zy beweegt den Mensch om zyn Naasten boven zich zelven te ſtellen: om dat hy hem waarlyk hoog agt: en diens goede naam hem ter harte gaat; om dat hy het manlyker en Christelyker houde, een weinig zich zelven te vernederen, dan een ander te verdrukken. In 't kort, deeze Beleefdheid heeft eerbied voor de agting des Naasten.

Het nabootzel deezer beminnelyke Deugd, *Valſche Beleefdheid*, is, in tegendeel, trots, ſlaafsch, vreesagtig. Zy dingt na de algemeene toejuiching, is zeer bezorgd om te behaagen, en wil gaarne in 't oog loopen. De Man van deezen ſtempel biedt zyne beleefdheden niet aan, hy dringt ze op, om dat hy door zyn vlytig oppaſſen verdienſten zoekt in te leggen; om dat hy, wantrouwende door waardiger hoedanigheden, het oog van anderen te trekken, alles van deeze tragt te haalen; en, eindelyk, om dat hy boven alle dingen vreest, door het verzuim van eenige kleinigheden, aanſtoot te geeven. Met één woord, deeze ſoort van Beleefdheid heeft de gunst, en de hoogagting, des Naasten, ten voornaamſten doel.

Ten 2. De Man, die zich, volgens de regelen der *waare Beleefdheid*, beſtuurt, toont den voorrang, die hy eenen anderen gunt, op eene wyze zyns waardig; door alle onſchuldige toegeeſlykheid, door alle eerlyke beleefdheden, door alle betaamlyke inwilligingen.

De Man der groote Wereld, in tegendeel, die by den letter van 's Apostels voorſchrift 't laat berusten, is onverſchillig omtrent de middelen, door hem te werk geſteld. Hy vergeet zyne eigene waardigheid, en die der menſchelyke natuure. Waarheid, rede, deugd, worden alle even zeer verraaden door deezen inſchikkenden bedrieger. Hy ſtemt de Dwaalingen, hoewel zy allerſchadelykst zyn, toe; hy keurt

keurt de Zothedens, ſchoon allerbelachlykst, goed; hy ſtrookt en ſtreelt de Ondeugden van anderen, hoe boos ze mogen weezen. Nimmer ſpreekt hy tegen, zelf niet van verre: nooit keurt hy af, zelf niet door een ontzag verwekkend ſtilzwygen; nooit veroordeelt hy, al ware het ſlegts door een goed voorbeeld. Voor geen ding is hy bekommerd dan alleen hoe hy de lompheid zyner vleieryen voor anderen, en, ware het mogelyk, voor zich zelven, zal bedekken.

Ten 3. Mogen wy vaſt ſtellen, dat de einden, waar toe deeze verſchillende voorwerpen worden nagejaagd, en tot bereiking van welke men zo verſchillende middelen bezigt, ook zeer van elkander moeten verwyderd zyn.

De waarlyk beleefde Man zal, door alle gepaste betuigingen van eerbied, de agting zyns Naasten bevorderen: om dat hy ziet, hoe, door deeze edelmoedige agtneeming op elkander, de rust der Wereld, op eene aanmerkelyke wyze bevorderd wordt; om dat hy weet, hoe deeze wederzydſche oplettenheden vyandſchappen voorkomen, de ruwheid der zeden verzagten, en de Menſchen aanzetten tot alle pligtsbetragtingen van goedertierenheid en liefde; om dat de belangen der Maatſchappyen best bevorderd worden door dit gedrag, en hy zyn pligt kent „ om den Naasten te beminnen als zichzelven."

De valsch Beleefden, in tegendeel, zyn bezorgd, om, door alle middelen, welke ook, zich de agting en gunst te bezorgen der geenen, met welken zy verkeeren: dewyl zy, in de daad, niets anders beoogen dan hun byzonder belang: dewyl zy ontdekken, dat hunne eigene baatzoekende inzigten best bevorderd worden, door zulke bedryven; met één woord „ om dat zy zichzelven beminnen."

Hier uit zien wy, dat rechtſchaape Deugd de Eer van anderen beoogt, door waardige middelen, en met het edelaartigst oogmerk: het namaakzel daar van dingt na gunſte, door laage inwilligingen, en tot het ſlegtſte einde.

Door zulke blykbaare merktekens zyn deeze twee Characters van elkander onderſcheiden! en zo onmogelyk is het, zonder eene moedwillig verkeerd gebruik onzer vermogens in de toepaſſing van het bevel des Apostels, „ om „ met eere de een den ander voor te gaan," mis te tasten. Uit het gezegde volgt, dat de opregtheid des harten, gelyk SALOMO reeds voorlang opmerkte, de beste leidsvrouw is in de betragting der Zedepligten, „ de Opregtheid der „ Opregten," zegt hy, leidt haar. Wy mogen anderen mis-

misleiden door het valsch betoon van Beleefdheid; doch de misleiding gaat niet verder. Wy kunnen niet nalaaten, in ons eigen geval, onze eigene opregtheid te kennen, wanneer deeze Deugd haare eigene natuur behoudt; wy kunnen niet nalaaten bewust te weezen, wanneer zy ontaart in de Ondeugd, die zich haaren naam aanmaatigt. Ten beſluite, een Eerlyk Man loopt geen gevaar door Beleefd te weezen. Laaten wy alleen zorge draagen om ons zelven waarlyk te agten, en wy zullen zelden misſen in 't volbrengen van 't meergemelde vermaan des Apostels.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Hy is of dwaas of uitzinnig, die den goeden en welmeenenden raad van een verſtandig Man veragt; nochtans gebeurt het maar al te dikwils, dat de heilzaamſte voorſlag, en de beste raad, in den wind geſlagen word. Hier van daan zo veele ongelukkige menſchen, die, door hun eigen toedoen, in eenen treurigen toeſtand vervallen; 't geen zy, door het volgen van eenen goeden raad, hadden kunnen voorkomen.

Men kan geen grooter gevaar loopen, om in het allerjammerlykst onheil te ſtorten, dan een Opperwezen te erkennen, en het zelve noch te vreezen, noch te dienen; daarom merkt Salomo met regt aan, „ dat de Vreeze des „ Heeren de grondſlag van alle Weetenſchap en Wysheid „ is. — "

Met den kwaaden om te gaan is niet goed; ligt treed men in hunne voetſtappen, en volgt hunne verkeerde gangen na; want niets wint doorgaans meer veld by de menſchen, dan het kwaad.

Al wie een gerust leeven begeert, die bewaare een zuiver gewiſſe; want een beſchuldigend geweten maakt alle de zoetigheden van het leeven bitter.

Het is te vergeefs voor een onverzadigd gemoed uitgeſtrekte Rykdommen te bezitten, en van alles volop te hebben. Hy, die nimmer genoeg heeft, is arm, in het midden van de grootſte ſchatten.

Een wys Man rigt alle zyne gangen met bedagtzaamheid en voorzigtigheid; maar de Dwaas bewandelt zynen weg onbedagtzaam, en let niet op het einde.

Die wys is in zyne eigene oogen, is, in de oogen van de ge-

geheele wereld, een dwaas. In de zamenleeving is hy elk tot een last; om dat hy zyne eigen bekwaamheden aan alle man wil vertoonen, en doorgaans de bedryven van zynen evenmensch veragt of berispt.

Hy, die zich niet weet te ſchikken naar de omſtandigheden, in welken hy, door den algemeenen loop der dingen, gebragt word, leid doorgaans een zeer kniezend en verdrietig leeven. Nooit te vrede, doet hy geſtadig niet dan grommen, en begeert, dat de loop, en orde, der dingen, om zynent wil, zal verſchikt worden. —— Welk eene dwaasheid! zal eenig verſtandig Werkmeester, om een enkel ſtofje, de ganſche orde van zyn werk verſchikken en bederven?

De Lasteraar is het ſchadelykst en verderfelykst monſter op aarde. Zyne beste Vrienden worden niet door hem verſchoond. Hy haat de waarheid, en bemint de leugen. Zyn tong is gelyk aan die van eene adder, zy kwerst alle voorwerpen, welke onder haar bereik komen.

Men vindt menſchen, die zo kregel van aart zyn, dat ze met niemand kunnen omgaan, of zy zoeken opzettelyk twist en gekyf. Maar de ondervinding leert, dat elk van zulkem enſchen ſchuw is; dat dezelven, in de zamenleeving niet, dan van zeer weinigen gezogt worden, en dan doorgaans nog maar van dezulken, die het uit noodzaake doen moeten, en 'er toe verpligt zyn.

De meeste menſchen zyn, omtrent twee zaaken, en wel zeer gewigtigen, doorgaans het alleronagtzaamst, het allerlosts en onbedagtzaamst, dat is, omtrent hunne gezondheid en hunne zaligheid. —— De eerſte waagen zy vaak onbedagtzaam; en aan de laatſte denken zy byna nooit, of ſlegts ter loops.

Men kan zich waarlyk niet genoeg verwonderen, wanneer men veele der menſchen bedryven oplettend gade ſlaat. —— Dan niets zou men zeggen is dolzinniger, dan, wanneer men zyne gezondheid verloren heeft, dat men zyn leeven zo ligtvaardig waagt aan onkundige menſchen, om weer herſteld te raaken. Men zal geen kleed voor zyn lighaam, geen ſchoen voor zyn voet, aan een knoeijer vertrouwen. Maar zyn dierbaar leeven waagt men ligtvaardig aan menſchen, die geene de minſte kennis van de Geneeskunde hebben. —— Zo is men oplettend op beuzelingen, en onagtzaam op het dierbaarſte zyner bezittingen.

Niets zet een mensch meer luister en eere by, dan wysheid. —— De wysheid verheft het redelyk Schepzel bo-

boven al het geſchapene waarvan hy omringd word.—— Een meerdere trap van wysheid verheft den mensch boven zyne natuurgenooten. —— Hy, derhalve, die de wysheid bemint, bemint het beste dat op aarde gevonden word; eene zaak, veel beter dan de uitgebreidſte ſchatten. Zy zal hem meer verhoogen dan alle de rykdommen des werelds.

Hy, die weetenſchap bemint, is gelyk aan eene lichtende fakkel in de duisternis, verlichtende alle de voorwerpen, die in het donker verborgen lagen.

Wie zyn voet eens gezet heeft op het pad der ondeugd, kan zeer bezwaarlyk te rug treeden. De eerſte trap wordt veeltyds van oneindig veele anderen gevolgd. Men hoede zig des voor den eerſten moedwilligen mistred tegen zyn beter weeten.

De beste wagt, welke een mensch houden kan, is zyn hart wel te bewaaken. Naar het hart vloeit alles heen, en uit het zelve ſtroomt alles voort; goed en kwaad. —— Zo het laatſte de overhand heeft boven het eerſte, dan krygen alle de gedagten wel dra eenen verkeerden plooi; en welke zyn de gevolgen van dit alles? dat, helaas! 's menſchen harte boos zynde, weldra alle zyne daaden, alle zyne bedryven, boos worden, en hy zelve geheel ſchadelyk voor de Maatſchappy.

Indien men eenen weg bewandelt, die veele bywegen heeft, is het duizend tegen één dat men niet van 't regte ſpoor dwaalt. Even zo is het met het pad der deugd geſteld; duizenden van bywegen leiden den mensch vaak van het regte ſpoor.

Het is ontwyfelbaar, dat de onbedagtzaamheid den mensch in de meeste moeielykheden ſtort. Zy, die voorzigtig zyn, hunne tong, de lippen, en hunne driften weeten te bedwingen, leeven doorgaans zeer gerust, en komen nooit in moeijelykheden, of men moet al zeer kwaadaartige lieden in de Maatſchappy aantreffen, die al de waereld ontrusten, en bygevolge dezulken ook niet ongemoeid kunnen laaten.

Eene valſche tonge is onder het ſchadelykſte en verderfelykſte op den ganſchen aardbodem te tellen. —— Zy rand alles aan wat haar voorkomt. Zy ontziet vriend noch vyand, bloedverwant noch vreemden, goeden noch kwaaden; de allerblankſte de zuiverſte Deugd is zelfs niet veilig tegens haar opſtoken.

C. V. D. G.

DE GELUKKIGE SCHIPBREUK.

Eene Vertelling.

„ Elendig voorwerp van myne zugten en myne traanen! —— „ Myn kind, hoe zeer beween ik u! —— Helaas! wat zal „ uw ongelukkig lot weezen? Wy zullen in deeze vreemde plaats „ ſterven! Geſtrenge Hemel! laat ik den dood van myn Kind niet „ aanſchouwen. Laat my, daar ik tog moet ſterven, vóór 't zel„ ve ſterven! O ontruk een teerhartige Moeder aan het hartbree„ kend geſchrei van haaren Zoon!" —— Op deeze wyze uitte JULIA, de ongelukkige JULIA, haare jammerklagten, als zy, weenende, haar kind, in de wieg ſlaapende, aanzag.

Zy zag rond —— Helaas! niets deedt zich op aan haar oog dan de vernederende gevolgen van haar ongeluk! —— van allen optooi ontbloote muuren, een elendig Verblyf, ſchaars van 't noodige Huisraad voorzien. Het hair, eertyds met bloemen opgecierd, hing onopgemaakt langs nek en ſchouders. Haar gelaad, op 't welk voorheen de lieve lachjes ſpeelden, zwom in traanen. Zy beſchreide onophoudelyk haar deerlyk lot. Nu beſchuldigde zy haar Vader, dan haar Echtgenoot, zomtyds murmureerde zy over de geheele Natuur. Zy ſloeg het oog, met een mengzel van kennis en medelyden op haar teder Wicht —— zy zugt, en is geheel en al weedom.

JULIUS wordt wakker; zyne Moeder toelachende, ſteekt hy haar de handen toe —— opgenomen, ſlaat hy de armen om haaren hals, ſtreelt haar, en vraagt om Brood. —— „ O, myn Kind!" ſprak de ſchreiende Moeder, 't zelve kusſende met de onuitſpreeklyke aandoeningen van Smert en Liefde, „ O myn Kind, wagt een „ weinig. Uw Vader zal ſtraks iets brengen, het loon van zynen „ zwaaren arbeid, en wy zullen dit Brood der ſmerte zamen dee„ len!"

Eindelyk komt DORIVAL vermoeid en afgemat t'huis. Hy brengt eenige ruuwe ſpyzen mede, en zet ze op tafel; ziet zyn lachend Kind en de weenende Moeder. Hy zit neder —— bedekt zyn aangezigt met zyne handen —— hy ſchreit —— en kan niet ſpreeken.

Dit ongelukkig Paar, teder op elkander verliefd, hadt de toeſtemming van WAISTEIN, den Vader van JULIA, niet kunnen verwerven. In eene vlaag van onbezonne drift hadt DORIVAL haar geſchaakt.

Vyf jaaren zwierven deeze Gelieven, van plaats tot plaats, de wraak van een vergramden Vader ontvlugtende, met de ongelukkige vrugt van hun heimlyk geſlooten Huwelyk. In 't einde gingen zy ſcheep na *America*. Het Schip ſtrandde; doch, door behulp van een Viſſchers Schuit, werden zy behouden, en kwamen op een bykans onbekend Eiland,

Hier

Hier waren zy omtrent een maand geweest, wanneer DORIVAL zich in dienst begaf by een Planter, aldaar PALEMON geheeten. Alle dagen arbeidde hy in dit heet gewest, en keerde 's avonds weder na zyne jammerlyke hut tot JULIA en zyn Kind. Zy beweenden hun lot. De goede oude Planter bezogt hun dikwyls om hun druk te verligten, en op beter dagen te doen hoopen.

Negen jaaren bragt DORIVAL op dit Eiland door, leevende van zyner handen arbeid, en de gunſten van PALEMON. Geen dag bykans ging 'er voorby, of deeze medelydende Man bragt iets toe tot vermindering van hun druk.

JULIUS was nu vyftien jaaren oud. PALEMON hadt eene Dogter, LUCILIA, van gelyke jaaren. Ras bemerkte men dat deeze jonge Lieden het niet van elkander konden harden. Reeds voelden zy eene aandrift, welke hun bewoog, om alle dagen, zo veel mooglyk was, elkander te zien en te ſpreeken.

JULIUS, ſchoon op 't armlykst gekleed, bezat alle de inneemende bevalligheden eens Jongelings, door de Natuur op 't mildst begunſtigd. Zyne krullende hairlokken waren, van agteren, zamengebonden met een lint, door LUCILIA hem vereerd. De leevendigheid door goedaartigheid gemaatigd, ſtraalde hem ten ooge uit. Zyn gelaat was bevallig, en de openhartigheid, het beeld der onſchuld, ſtond 'er op geſchilderd. Zyn onderhoud was natuurlyk, en zyn gedrag verpligtend; alleszins, met één woord, ſcheen JULIUS gevormd om te behaagen en te vermaaken.

LUCILIA, als een Landmeisje gekleed, geleek eene der Bevalligheden, en hadt de frisheid van de Roos, die JULIUS op haar' boezem ſtak. Haare ſchoone oogen vertoonden zich nooit verrukkender, dan wanneer ze op JULIUS gevestigd waren, nimmer betoonde zy meer vlugheids, dan als zy met hem de onſchuldigſte kindervermaaken nam.

PALEMON aanſchouwde met genoegen de aangroeiende Liefdedrift zyner Dogter en dien vreemden Jongelings. Op zekeren dag verklaarde hy LUCILIA. „ Gy bemint JULIUS, ik zie het met ver„ maak. Het geluk is hem niet gunſtig geweest. Hy is niet ryk: „ doch zyne goede hoedanigheden zyn in zich zelven een ſchat. „ Nimmer, myne Dogter, zal ik het ſpoor volgen dier Barbaaren, „ die het geluk hunner Kinderen opofferen aan de laagſte inzigten „ van belang. Het voorbeeld van de ongelukkige JULIA is te treffender om my niet te bevestigen in deeze beginzelen. —— Neen, „ myn Kind, nooit wil ik u in den ellendigen ſtaat brengen, om „ het Huwelyk, en de gevolgen daar van, te beklaagen, te verfoei„ jen. —— Wees bedagtzaam, en vaar voort met JULIUS te „ beminnen. Hy verdient uwe Liefde. Ik bemin u beiden, en „ gy zult myne Kinderen weezen. —— O, myne Dogter, ik „ wensch niets anders dan uw geluk, en myn vuurigst verlangen „ is u vereenigd te zien met JULIUS."

LUCILIA bedankte haaren Vader, en zich tot haaren Minnaar ſpoedende, voerde zy hem te gemoet. „ Ja JULIUS! PALEMON

„ bemint ons. — Die goede Vader, hoe ſchréft hy van tederheid, „ wanneer hy van u ſpreekt! Hy lieft u of gy zyn eigen Zoon „ waart. Hy heeft medelyden met den toeſtand uwer Ouderen. „ Gaarne zou hy u allen gelukkig zien. Hoe verrukkend is het, „ myn Vriend, zulk een Man te ontmoeten, gereed om iemand in „ tegenſpoed te troosten." —— JULIUS antwoordde. „ Ach! LUCI- „ LIA, wist gy welk een eerbied myne Ouders my inboezemen „ voor uwen uitmuntenden Vader! Op het oogenblik dat myne „ Moeder hem ziet onze Hut naderen, zegt zy, *Zoon, zie onzen „ Weldoender, bid den Hemel eenen zegen over hem af.* Als hy „ intreedt, vlieg ik hem te gemoet, en hy omhelst my tederlyk! „ myne waarde LUCILIA, hoe aangenaam is het zo dikwyls zynen „ Weldoender te aanſchouwen." In deezer voege ſmaakten JULIUS en LUCILIA een onderling genoegen, en, in hunne onſchuldige vervoeringen, omhelsden zy elkander; zy herhaalden menigwerf deeze vertederende geſprekken.

Schoon de Minnaar en zyne Minnaresſe thans als onafſcheidelyk byeen waren, baarde zulks den Ouderen geen kommer; want onſchuld hieldt de wagt over elk woord, over ieder daad. Vriendſchap veel eer dan Liefde bragt hun byeen, nu eens in een lommerryk woud, dan eens aan den bebloemden zoom eener beeke, zomtyds aan den zee-oever. De wildzang der Vogelen, het geruisch des waters ſtorten le door een rotzig kanaal, of het ontzaglyk rollend geluid der Zeegolven, ——— waren de voorwerpen, die hunne aandagt trokken, en verſchaften ſtoffe tot vermaak.

Intusſchen beweende JULIA, verre van haaren Vader verwyderd, en gepraamd door het drukkend gewigt van zynen haat, haare vlugt en roekloozen misſlag. ——— DORIVAL zogt haar te troosten met deeze redenen: „ JULIA, myne dierbaare JULIA,ween „ niet meer. De Hemel, getuige van uwe boezemſmerte, heeft „ u reeds vergiffenis geſchonken. Uw Vader, door baatzugt en „ ſtrengheid van zyne Dogter beroofd, betreurt u, buiten twy- „ fel, reeds. Ja, hy vraagt u weder van elk voorwerp, 't geen „ hem omringt. Hy verwyt zichzelven zyne geſtrengheid, en „ heeft medelyden met ons." Hierop antwoordde JULIA: „ Waar- „ de Egtgenoot, ſtaa my toe droefenis te hebben over eenen Va- „ der, die my altoos zou bemind hebben, hadt die noodlottige „ Liefdedrift my niet vervoerd. Helaas! misſchien is hy niet „ meer. Ik heb hem ten graave doen daalen. Ô, Myn Vader, „ indien gy nog leeft, indien myn zwakke ſtem uwe ooren kan „ bereiken, hoor de weeklagten die de wroeging my inboezemt. „ Vergeef eene ſnoode Dogter, die deeze vergiffenis, op haare „ knieën voor u nedergeboogen, wenschte af te bidden, en dan „ met ſchaamte overdekt te ſterven."

Op dit oogenblik treedt PALEMON binnen. „ Ziet, hervatte JULIA, deezen eerwaardigen Man; indien myn Vader nog leeft, „ moet hy omtrent die jaaren bereikt hebben." Deeze woorden uitende, zag zy PALEMON op het tederst aan, ——— zy zugte.

„ Ô,

„ ô, Myne Kinderen," voerde PALEMON hun te gemoet. „ Ik „ ben een boodſchapper van blyde tyding; leef JULIA, en wees „ getroost." ——— „ Welke blyde tyding? zeide JULIA, hebt „ gy eenig bewys van myn Vader? leeft hy nog?" ——— „ Heê „ LAAS, myne waarde JULIA, of hy leeft dan dood is, weet ik „ niet; maar dit is een der gelukkigſte dagen myns leevens. Ik „ breng een blyde boodſchap. 't Geluk heeft, eindelyk, myne „ vuurigſte wenſchen bekroond. Eene groote erfenis, welke ik „ niet verwagtte, en waar om ik, zonder u, niet zou gewenscht „ hebben, is my ten deele gevallen, door den dood eens Bloed- „ verwants, dien ik nauwlyks kende. Ik ontving dit verſlag in „ eenen brief, my overgeleverd door een Perſoon, die zo even „ uit een geſtrand ſchip is ontkomen. —— Deelt met my in de „ goedertierenheden der Voorzienigheid. Ik zal ten eenigen dage „ myne Dogter aan JULIUS ten Vrouwe ſchenken. Voortaan „ zullen wy maar één Gezin uitmaaken. ——— Maar hoe, JU- „ LIA, gy weent, wat mag 'er aan uw geluk ontbreeken?" Het kort doch zaaklyk antwoord was: —— „ Myn Vader!'

Zy hadt dit nauwlyks uitgeboezemd, of JULIUS komt, ten einde adem binnen loopen. LUCILIA volgde hem, beevende. „ O „ myn Moeder!" riep hy uit, —— „ wat is 'er myn Zoon? „ ſpreek." ——— „ Ik bevond my aan ſtrand met LUCILIA, en „ wy hoorden, op het onverwagtſt, het droevigſte geluid, 't welk „ uit een nabuurig boſchje ſcheen te komen. —— Wy luisterden. „ —— Een ongelukkig Man wenschte om den dood. ——— Ik „ trad nader. ——— Maar ach! welk een gezigt, ik zag een „ oud Man, zo eerwaardig als PALEMON, op den grond uitge- „ ſtrekt, kragtloos, bleek als een doode, en half dood. Ik ſprong „ van ſchrik te rugge. LUCILIA verſchool zich agter my. Hy „ riep dat ik zou naderen, ſtrekte zyne hand uit, en verklaarde „ op de hartroerendſte wyze: *Geef my, indien het mogelyk is, „ eenigen byſtand, op dat ik, eenige oogenblikken, den ſchriklyken „ dood, die my dreigt, afweere.*"

„ Een ongelukkig Mensch," ſprak PALEMON, „ laaten wy ons „ haasten tot zyne hulpe." JULIA hadt, onder dit verhaal, de oogen onwrikbaar op den grond geſlagen gehouden; zy borst uit: „ Een oud Man, mogelyk is het myn Vader, ik bezwyk onder „ den last van onheilen!"

Zy verlaaten de hut, zy komen ter plaatze waar de Schipbreukeling zich bevondt. De oude Man ſmeekte den Hemel om zyne Dogter. „ JULIA, verzugtte hy, indien uwe hand myne oogen „ mogt luiken; indien gy mogt weeten, dat ik ſtervende het u „ vergeeve, ik zou wel te vrede ſterven!" —— „ Zy is u we- „ dergegeeven, Vader!" ——— „ JULIA, myne Dogter! en DORI- „ VAL, ô Jongeling! hun Zoon en ook de myne! Myne Kinde- „ ren, omhelst uwen Vader. Hy leeft nog, om u vergiffenis te „ ſchenken."

PALEMON, die dit aandoenlyk tooneel aanſchouwde, nam wee-

nende de hand van LUCILIA in de zyne, en dankte den Hemel voor dit heil. Hy beurde den Vader en diens Kinderen op. „ Komt," ſprak hy, „ komt in myn Huis; Geluk zal 'er ons „ vergezellen." —— „ Edelmoedige Man, antwoordde WAI„ STEIN, welk een veilige haven biedt gy my aan, naa dat ik „ ſtorm en ſchipbreuk ben ontkomen! De zugt tot Rykdom „ hadt myn Hart ongevoelig gemaakt, en heeft alle de onge„ lukken, waarin ik my met myne Kinderen vond ingewikkeld, „ berokkend. De Geldgierigheid heeft my vervoerd, om myne „ geheele bezitting op den ongeſtuimen Oceaan te waagen. Ik „ heb alles verloren! wat zeg ik? ——— Ik heb alles weder„ gevonden; dewyl ik thans myne Kinderen kan omhelzen. —— „ Uitmuntende Man! Ik ontvang hun uit uwe handen, en gy „ zult hun Vader zyn! ——— Hoe zal ik my van zulk eene „ verpligting ontſlaan? ——— door welke geloften, door welke „ vuurige wenſchen zal ik deeze Goedheid vergelden?' ——— „ Uw geluk, en dat van uw Geſlacht, antwoordde PALEMON, „ zal my de aangenaamſte vergelding weezen."

WAISTEIN, ondersteund door JULIA en DORIVAL, en PALEMON JULIUS en LUCILIA geleidende, kwamen nu aan de Hut. DORIVAL, eerst intreedende, ontving zyn Vader, onder deeze hartlyke uitboezeming. —— „ Welkom, Vader, in de wykplaats „ uwer Kinderen. Negen jaaren hebben zy hier reeds hun „ misdryf beweend. Gy hebt het hun vergeeven. Deeze woon„ ſtede des verdriets zal voortaan die van vreugde weezen."

De twee Gezinnen, die, van dit oogenblik af, maar één maakten, leefden te zamen in de ſtilſte rust. —— Twee jaaren laater bekroonde de Liefde de Deugden van JULIUS en LUCILIA, met den grootſten zegen ——— hunne gewenschte Egtverbintenis. Zy trouwden onder 't oog hunner eerwaardige Ouderen, die hun den ouderlyken zegen gaven, en nog, eer zy ſtierven, het geluk hadden, de lieve Afſtammelingen van deeze, voor elkander gebooren, Egtelingen te omhelzen.

DE PHYSIOGNOMIEKUNDE.

Natuur gaf aan myn Fillis
Het voorhoofd van Minerve,
Het edel oog van Juno,
Den opſlag van Diana
En Venus lachend mondje.
Zou ik uit deze trekken
Nu Fillis ziel niet leezen?

De

De wysheid van Minervé,
De Majeſteit van Juno,
De kuisheid van Diana,
De aanminnigheid van Venus,
Dit al zyn juiste trekken,
Die, in de Ziel van Fillis,
Zich op het naauwst verëenen.
En, zou ik zulk een Meisje,
Met zulk een Ziel niet minnen?

J. . . . .

DE LEDIGHEID-SCHUWENDE.

'k Heb vaak gehoord, en hou 't ook voor gewis,
Dat yder ledig mensch des Duivels kusſen is:
Wat zal ik nu dan best beginnen,
Op dat ik ledigheid vermy'?
Zagt! daar valt my juist iets te binnen....
Welaan! aan 't werk, op dat 'k my zelven nuttig zy.
Kom, Ledig-gangers! die 'k voorby myn oog zie zweeven,
Gy, die den ſchoonen tyd
In vadſigheid verſlyt,
En noemt de minſte bezigheid eens Wysgeers leeven:
Daar zoo veel nuttigheids 'er ſteeds uit is te raapen.
Kom! ſpiegel U aan my: verlaat het ſtraatgewoel:
Dus ſprak Archipiger, en nam gezwind een Stoel:
Hy ging terſtond iets doen, dat is: wat zitten ſlaapen.

J. D. K. Ph. z.

LUCHT-

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, AUGUSTI, 1781.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 0-3	71	W 2	o.helder z.b.	
	— 0-6	77	WNW 3	——	
	— 0-6	67½	NW 2	zeer betr.	
2	— 0-8	67½	—— 2	——	
	— 1-4	72	—— 4	wolk. o. h.	
	— 2-1	60	N 3	omt. helder	
3	— 2-8	64	NW 3	——	
	— 3-5	70½	NNW 3	——	
	— 4-2	61	N 2	——	
4	— 4-9	63½	—— 2	wolkig	
	—* 5-1	67½	NtO 2	iets R. zw. w.	
	— 4-9	63½	OtN 4	o. h. wolk.	
5	— 4-5	60	O 2	donk. iets R.	
	— 3-6	70	NO 4 ZW 0	—— zw. R.	
	— 2-2	58½	ZZO 0	z. betr.	
6	— 2-2	59	OtZ 2	damp. z. b.	
	— 2-0	73	O 2	omt. helder	
	— 1-9	66½	NO 2	——	
7	— 1-0	67	— 2 W 2	zw. R. zw. w.	
	— 0-7	72	ZW 2	z. betr.	
	— 0-5	64	Z 2	iets R. bet. Wl.	
8	— 0-5	62	ZtO 5	donk. R.	
	— 0-5	65	—— 7	R.	
	— 0-5	63½	Z 2	z. b. R. buiën	
9	— 0-9	66½	ZZW 2	omt. helder	
	— 1-1	81	Z 3	——	
	— 1-3	67	NtW 1	——	
10	— 1-5	67	Z o. ZW 1	helder	
	— 1-6	83	— 1 O 1	omt. helder	
	— 1-5	74	O 1	betr. Wl.	
11	— 1-6	66½	ZZO 0	nagt D. B. R. z. b.	
	— 1-9	77½	ZW o N o	R. betr.	
	— 1-8	72	N o. 1	zeer zw. w. Wl.	
12	— 1-5	69	ZO 0	helder	
	— 1-3	81	—— 0	——	
	— 1-0	74	O 0	o. held. Wl. en Nl.	
13	28. 11-9	71	ZW 3	nagt R. D. betr.	
	— 11-8	77½	WZW 3	betr.	
	— 11-5	68	—— 3	—— Wl.	
14	— 11-3	69	WtN 3	omt. helder	
	— 11-6	76½	—— 3	wolkig	
	— 10-9	66½	ZW 2	donk. R.	
15	— 9-1	67	ZZW 4	—— R.	
	— 9-0	71	W 3	——	
	— 9-0	62	ZZW 3	wolkig	
16	— 9-2	63	ZtW 5	omt. helder	
	— 9-5	72	ZZW 6	donker R.	
	— 9-1	61	—— 4	wolkig	

	Bar:	Th:	Wind.		
17	28. 9-1	61	ZW 6	donk. R.	
	— 10-6	71½	WtZ 8	wolkig	
	— 11-5	59	ZW 3	omt. helder	
18	— 11-6	61	—— 2	——	
	— 11-6	74½	W 2.0	——	
	— 11-4	67	NO 0	betr.	
19	— 9-4	66½	O 4	R. donk. z.	
	— 8-0	71	ZO 2	DBRH. z.	
	— 6-6	63½	ZZW 2	wolkig	
20	—* 6-1	64	NW 12	R. donk.	
	— 8-2	68	—— 10	R. ——	
	— 9-5	60	NWtN 13	zw. R.	
21	— 11-0	61	NW 10	donker	
	29. 0-0	67	NNW 8	z. b. iets	
	— 2-1	61	N 4	o. h. wolk.	
22	— 2-7	61½	—— 2	omt. helder	
	— 3-2	68	NNW 2	z. betr.	
	— 2-5	60	WZW 2	——	
23	— 1-4	61	ZW 2	donker	
	— 0-7	73	W 2	wolk. o. h.	
	— 0-0	63½	NW 2	donker	
24	28. 11-0	64	ZZO 1	wein. ber.	
	— 10-1	77	ZtO 2	held. betr.	
	— 9-0	64	ZO 1	omt. helder	
25	— 8-0	66½	ZZW 4 à 10	wolk. R.	
	— 8-0	70½	WZW 10	zeer betr.	
	— 9-2	66½	W 8	donker	
26	— 10-6	63½	WNW 6	R. z. betr.	
	29. 0-0	70	WtN 4	z. betr.	
	— 0-4	64½	W 4	donker	
27	28. 11-4	65	ZZW 4.2	R. betr.	
	— 10-6	77½	ZtO 2.0	omt. helder	
	— 9-7	71½	WNW 0	zw. m. d. zw.	
28	— 9-6	69	ZW 2	helder	
	— 9-5	76½	ZZW 2	betrokken	
	— 9-0	65	ZW 4	D. W. R. o. b.	
29	— 8-7	65½	—— 8.12	z. betr.	
	— 9-7	69½	—— 13	——	
	— 11-5	63½	WZW 8	omt. helder	
30	29. 1-0	64	—— 4	——	
	— 1-5	74	—— 2	——	
	— 1-2	66½	OtZ 4	helder	
31	— 0-0	66	OZO 2	——	
	28. 11-5	84*	Z 3	—— z. b.	
	29. 0-0	68	WZW 2	o. helder Wl.	
	28. 11 17/56	67 76/56		3 4/56	

Den 1 's mid. 12 u. denk 80 á 81.
10 's morg. 6½ u. 65. 's av. 11½ u. 72.
11 's mid. 1½ u. 78½ 's av. 7 u. 76.
12 's morg. 5½ u. 66. 's av. 11 u. 73.
28 's mid. 1½ u. 78½.
—— 's morg. 6 u. 63. 8½ u. 73. 's nam. 3½ u. 83½ 's av. 11½ u. 66.

in de Tafel van *Juli*, The
18 's mid. 68. moet zyn
23 's av. 5½ —— ——

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

AANMERKINGEN OVER DE AFGODERY DER BESCHAAFDE EN VERLICHTE VOLKEN.

Wy hebben onlangs getragt te toonen, hoe het heeft kunnen gebeuren, dat, ſchoon de allervroegſte menſchen één éénig Opperwezen als den Schepper en Regeerder der Wereld gekend en gedient hebben, by verloop van tyd, die kennis heeft kunnen verloren gaan, en plaats maaken voor afgodery en bygeloof. Wy vonden toen de reden van dit verſchynſel in de onkunde der menſchen, ontſtaan uit hunne ruuwe en arbeidzaame leevenswyze. Zeker, een geſlagt van landbouwers, veehoeders en jaagers kon onmooglyk de weetenſchappen beoeffenen; en allengskens moest het menschdom in eene algemeene onkunde vervallen. Dan, door den tyd, moesten 'er, by het uitbreiden der ſtemmen, en het toeneemen der bevolking, grootere ſtaaten geformeerd, en, de leevenswyze veranderd wordende, handen voor den noodzaaklyken arbeid beginnen overteſchieten, waar door dan de denkende vernuften gelegenheid kreegen, om hun verſtand te oeffenen, en zig op weetenſchappen en konſten toeteleggen. En hoe konden, mag men wel vraagen, in dezen ſtaat, by eenen merklyken trap van beſchaafdheid en verlichting, die oude dwaalingen blyven ſtand houden? Hoe kon het, als de moeder der konſten en weetenſchappen, beroemde Egypte; hoe kon het met zo veel regts nog bewonderde Griekenland; hoe kon het verlichte Rome; hoe konden die volken, welken wy, voor 't overige, nog als onze leermeesters en modellen beſchouwen en navolgen, zo dwaas wezen, van die dwaalingen, in den ſchoot der woestheid geformeerd en gekoesterd, te blyven aankleeven?

De zwaarigheid, nopens dit onderwerp, ontſtaat eigenlyk hier uit; dat wy van de jeugd af aan gewoon zyn, de éénheid van God als het beginſel van allen Godsdienst te beſchouwen; en het veelgodendom voor het toppunt en van godloosheid en ongerymdheid te houden. Onderwezen in de reine leer van 't Christendom, en door de uit het zelve

voortgebragte zuivere wysgeerte verlicht, ſchynt ons alles te leeren, dat 'er maar één éénige God is. Dan waren wy opgevoed geweest in de Schoolen van 't Heidendom; hadden wy geen beter onderwys gehad dan een Socrates, een Plato, een Cicero, een Seneca, wy zouden, mooglyk met hun wel één éénig allerhoogst Opperwezen gelooven, maar nogthans eene meerderheid van mindere Godheden toeſtaan. Het redeneerend bewys van Gods éénheid is, zelfs naar 't oordeel van ſchrandere hedendaagſche wysgeeren, wel voldoende ter overtuiging van 't verſtand; doch het heeft geene volſlagene wiskonſtige zekerheid van betooging. (*) Een nadenkend vernuft kan, zekerlyk, uit de vooronderſtelling van eene meerderheid van verhevener wezens, geleid worden, om éénen éénigen opperſten Geest te ſtellen. De opklimming van geesten, welke men in de wereld gewaar wordt, welke in het veelgodendom wordt toegeſtaan, en van het welk zy als de grondſlag is, kan onmooglyk verder gaan dan tot de hoogſte volmaaktheid. Het gemeene denkbeeld, dat wy van geesten hebben, doet hun wezen beſtaan in kennis en magt. Nu, daar kan geene grootere kennis wezen dan die van al het mooglyke, en geene grootere magt dan die over alles gaat, en alles doen kan wat het verſtand goed vindt. Hier, aan de hoogſte volmaaktheid, moet de opklimming ſtuiten; boven den geest, die alles weet en doen kan wat hy wil, kan geen geest wezen. Daarby, het verſtand kan zig geene opklimming voorſtellen zonder einde: dan, waar zullen wy het einde plaatſen in de ſchakels der verhevene wezens, dan alleen by de hoogſte volmaaktheid, in de welke alles mooglyk is, wat 'er mooglyk in wezen kan, dat is, de oneindigheid?

Volgens dezen redeneertrant wordt het verſtand zekerlyk geleid tot het denkbeeld van één éénigen hoogst volmaakten geest; en op dezen grond is het ook waarſchynlyk, dat de laatere Wysgeeren onder de Heidenen gekomen zyn tot de kennis van een allerhoogst Wezen. Maar het beſtaan van zulk een Wezen, van zulk eenen opperſten God, ſluit al zo weinig dat van mindere Goden uit, als het 't beſtaan uitſluit van minder verhevene, van ſterflyke, wezens.

Het

(*) Men zie de Verhandeling over Gods éénheid van den Heer WYTTENBACH, onder de Verhandelingen van het *Stolpiaanſche Legaat.*

Het was alleen eene onfeilbaar bewezene Godlyke Openbaaring, welke het geloof aan Ondergoden, en den Dienst der geesten, kon verbannen. 't Was, zoude de Afgodery worden uitgeroeid, volſtrekt noodig, dat hy, die alleen met volle zekerheid weeten kon, dat de beſtiering der wereld niet aan mindere Goden was aanbevolen, maar dat zyne over alles gaande Voorzienigheid, door eenen onbegryplyken invloed, en ingevolge van nooit voor mindere geesten te doorgrondene ſchikkingen, alle dingen wrogt naar den raad van zynen eeuwigen wil, door eene Openbaaring, welker Godlykheid op onwrikbaare en ontwyffelbaare gronden ſteunde en in 't oog viel, het menschdom desaangaande onderrigtte. Ook heeft, in weerwil van alle de verlichting, welke de wereld genoot, de afgodery ſtand gehouden, tot den tyd toe, dat de Christlyke Godsdienst gezegenpraald heeft.

Ondertuſſchen, evenwel, hebben de Wysgeeren, welken in de tyden van 't Heidendom leefden, veel betere begrippen van hunne Goden gehad dan het gemeen. Zy hebben van de leer van het Veelgodendom alle die ongerymdheden afgezonderd, welke gedeeltelyk de domheid des volks, en gedeeltelyk de dartele vinding der Dichteren, den Goden toeſchreef. Men behoeft SENECA maar te leezen, om te zien; hoe zeer hy alle die fabelen afkeurde, welke men van de Goden verhaalde, en uit welker ongerymdheid men byna zeggen zoude, dat de Dichters en de verſtandigſte lieden aan de Goden niet geloofden. Wie, immers, die het beſtaan der Goden en hunnen invloed en regeering toeſtond; zoude zig verſtouten durven, hun dwaasheden en ſchelmſtukken aantetichten, welken men den geringſten uit de menſchen niet zoude durven verwyten?

Het komt my zeer waarſchynlyk voor, dat veelen uit de verſtandige Heidenen met de Goden geſpot, en of hun beſtaan, of ten minſte hunnen invloed in de beſtiering der wereld, in twyffel getrokken, zo niet volſtrekt ontkend, hebben. Maar zo mogten eenigen denken; het Volk, gewoon aan zyne Goden, en derzelver eerdienst; verſlaafd aan zyne Priesteren; bleef by het oude geloof; terwyl de Wysgeeren, die in andere gevoelens waren, hunne gedagten veelal niet dorſten openbaaren, te minder, daar zy, die het waagden te zeggen wat zy meenden, als Godverloochenaars aangezien, verfoeid en vervolgd wierden.

Voegt hier by, dat weinige menſchen eene ſterkte van geest hebben, die groot genoeg is, om volſtrekt doortegaan,

op het geen hun waarſchynlyk voorkomt, wanneer de van de jeugd af aan ingezogene vooroordeelen, en de gevoelens der menigte, geheel iets anders leeren. In zulk een geval is de menschlyke geest meer geneigd, om die vooroordeelen en gevoelens met het geen hem, buiten dezelven, waarſchynlyk voorkomt, overeentebrengen, en het een naar het ander zo te plooijen, dat daar uit een byzonder zamenſtel geboren worde. En dit ſchynt het geval van de meesten der oude Wysgeeren geweest te zyn.

De heerſchende overtuiging van 't beſtaan eener menigte van Goden aan den eenen kant, en aan den anderen het geloof aan éénen opperſten God, ſchynt het zamenſtel der Oosterſche Wysgeeren van de godlyke uitvloeijinge te hebben voortgebragt; het welk mooglyk de grond is van den afgodendienst der Heidenen in Indostan; en dit zamenſtel ſchynt my toe, ook veele Wysgeeren in de ſtelling van het Veelgodendom bevestigd te hebben.

De opklimming der geesten leidt den Wysgeer ligtlyk, gelyk wy boven aanmerkten, tot het geloof aan één opperst hoogst volmaakt Wezen. Die geesten nu, moesten, even als de geheele wereld, eenen oorſprong hebben. De oude overleveringen ſpraken van eene voortbrenging der wereld, en de reden leerde het zelfde: gevolglyk moest de wereld, met alles wat daar in is, niet van zig zelve zynde, haaren oorſprong hebben van het hoogst volmaakt Wezen. Maar dan viel de vraag, hoe heeft dat Wezen de wereld voortgebragt. Eene ſchepping uit Niet is een denkbeeld, dat nimmer in het verſtand van eenigen Wysgeer opkwam; en zeker geen menschlyk vernuft kan zig eene ſchepping uit Niet voorſtellen. Men dagt dan, dat alles uit God was voortgevloeid. Waarſchynlyk had men nog geene begrippen van Gods onſtoflykheid en onverdeelbaarheid; want het is misſchien even moeilyk, zig eene uitvloeijing uit een eenvoudig onſtoflyk Wezen, als eene ſchepping uit Niet, voorteſtellen. Evenwel, dit begrip, 't welk, fyn uitgeſponnen zynde, tot het *Pantheïsmus* leidt, in weerwil van alle zyne zwaarigheden, was het heerſchende in de ſchoolen der Oosterſche Wysgeeren. De uitvloeiſelen nu uit de Godheid verſchilden in trappen van volmaaktheid; naar dat zy onmiddelbaar uit de eerſte bronwel waren voortgekomen. Het eerſte en volmaaktſte uitvloeiſel was dat, uit het welk alle de overigen waren uitgevloeid, Gods *Reden*, het *Woord*, waar door alle dingen, by veelen der Heidenſche Wysgeeren zelfs, gemaakt waren. Uit dit Wezen waren anderen voort-

voortgekomen, en uit die wederom anderen, allen in volmaaktheid afdaalende, naar maate van hunnen afſtand van het Opperſte Wezen, tot aan de laagſte wezens, de leevenlooze ſtof, toe. Dit was het ſtelſel der Oosterlingen. PLATO's *Denkbeelden* in de Godheid, zyn *Logos*, ſchynen even den zelfden grond gehad te hebben: en wie weet, hoe veel van die begrippen nog in onze hedendaagſche Godgeleerdheid is overgebleven? Onder die Wysgeeren, welken het Christendom omhelsden, zyn 'er ongetwyffeld ook geweest, die uit de Schoolen hunner Leeraars deze begrippen mede bragten; welken zy wonder wel met het geen in de heilige Schrift van Vader, Zoon en Heiligen Geest geleerd werd, meenden te kunnen overeen brengen (*).

Deze leer, nu, der uitvloeiſelen ſtrookte volmaakt wel met die van 't Veelgodendom. Zulk een verheven *Aioon*, (dit was de naam waarmede de Grieken die Wezens benoemden, een naam, welke ook eene *eeuw* betekent,) was een God, verhevener, magtiger, heiliger, naar maate hy nader was aan den oorſprong aller dingen.

In dit ſtelſel waanden veelen, 't geen het zelve niet weinig begunſtigden, ook eene oplosſing te vinden van de moeilyke vraag, hoe 'er, daar het Opperwezen goed en wys is, zo veel kwaads in de wereld heeft kunnen komen? De laagere geesten hadden zo veel minder trappen van volmaaktheid als zy van het Opperwezen af waren; het kwaad kwam dan voort van de laagere wezens, en onder deze behoorde ook de mensch.

Het gemaklyke dier oplosſinge van dit duister voorſtel, in de Wysgeerte, maakte deze ſtelling des te aanneemelyker; en 't is dus niet vreemd, dat Heidenſche Wysgeeren dezelve, ter begunſtiginge van 't Veelgodendom, des te greetiger omhelsden.

O. O.

(*) Dit wordt breedvoerig beredeneerd in het *Platonisme dévoilé, où Eſſai touchant le Verbe Platonicien.* Col. 1700.

WAARNEEMING, WEGENS DE GOEDE UITWERKING VAN DE *Calomel*, EN DE *Tinctura Jalappæ*, IN HET UITDRYVEN DER SPOELWORMEN (*LUMBRICI*). Door ANDREW DUNCAN. M. D.

(*Medical Caſes and Obſervations*, pag. 319.)

J— A —, een Jongetje van 3 Jaaren, wierd, den 10 Juny 1777, in het Hospitaal gebragt; hy had, zedert eenigen tyd, dikwils Spoelwormen geloosd, ter lengte van agt tot tien duimen. Hy klaagde over pyn in den Buik en Borst, die hem, by korte tuſſchenpoozingen, met groote hevigheid aanvielen: hy plukte beſtendig aan den Neus, was dikwils geplaagd met perzinge tot afgang, en voelde geſtadig aandrang tot watereu, zonder dat hy echter iets loosde.

Des nagts ſliep hy tamelyk wel, maar klaagde beſtendig over grooten dorst: de eetlust was zeer ongelyk: de Stoelgang was, over het geheel genoomen, geregeld; maar met de perzingen loosde hy een ſlymagtige ſtoffe. Aan de Urin konde men niets tegennatuurlyks ontdekken.

Met deeze ongemakken was hy reeds, zedert drie weken, gekweld. De moeder wist geene oorzaak daarvan optegeeven, en men had het Kind geene Geneesmiddelen, behalven nu en dan wat Rhabarber, laaten gebruiken.

Ik ſchreef diensvolgens de volgende middelen voor,

℞. *Calomelanos granorum unum,*
Conſervæ Roſarum quantum ſufficit, fiat bolus,

des avonds, naar Bed gaande, te neemen.

℞. *Tincturæ Jalappæ ſemiunciam*
Syrupi ſimplicis uncias duas. M.

des morgens vroeg een halve lepel vol te gebruiken, en daarmede alle uur aan te houden, tot dat 'er afgang volgt.

Ik bezogt hem den 13 Juny. Hy had de voorgeſchreeven brok wel kunnen verdraagen; de purgatie had zeer ſterk gewerkt, en hy had twee groote wormen geloosd, ieder ter lengte van omtrent 10 duimen.

Ik liet hem de voorgeſchreeven middelen voortgebruiken.

Den

Den 17 Juny. De Geneesmiddelen had hy niet behoorlyk ingenoomen. Men had niet ontdekt, dat hy, zedert 't Wormen had geloosd, en hy bleef, by aanhoudendheid, over pyn in den Buik klaagen. Ik verzogt de geneesmiddelen behoorlyk integeeven.

Den 20 Juny, bezogt ik hem weder, en vernam, dat, zo wel de Bolus, als het Purgeermiddel, waren ingenoomen, welk laatſte zeer ſterke Stoelgangen verwekt had, waarby het Kind een langen Worm was kwyt geraakt.

Een tweeden Worm had men voor een gedeelte ontdekt; maar was wederom in den darm te rug getrokken. Ik raadde met het gebruik der middelen, tweemaalen in de week, aan te houden.

Den 1 July. Het Kind had, zedert twee reizen, de Geneesmiddelen ingenoomen; van de eerſte purgatie had hy vyf, en van de laatſte zes Wormen geloosd: ieder derzelven was omtrent agt duimen lang. Hy klaagde niet meer over krimpingen in het lyf; echter beſpeurde men nog zomwylen het plukken in den neus, en het knarsſen met de tanden, geduurende den ſlaap.

Het was, om deeze reden, dat ik het voortgebruik der Geneesmiddelen noodig oordeelde.

Den 11 July. Hy had tweemaal ingenoomen; op de eerſte purgatie waren twee Wormen gevolgd, maar de laatſte had niet gewerkt.

De middelen wierden, als vooren, voortgebruikt.

Den 29 July. Het Kind had, by ieder van de laatſte purgatie, 3 Wormen geloosd, waarvan de eene byna elf duimen lang was. Zedert agt dagen had hy niets meer ingenomen, en was ook geen Wormen kwyt geraakt: hy klaagde nu niet meer over eenige pynen in het lyf, en de andere toevallen waren ook merkelyk minder. Ik liet nog eenigen tyd met het gebruik der Geneesmiddelen aanhouden. Wanneer hy in 't vervolg geen Wormen meer loosde, en 'er ook geene van de genoemde toevallen wederkeerden, liet ik hem in volmaakten welſtand uit het Hospitaal gaan.

NATUURLYKE HISTORIE VAN DEN WITTEN KWIKSTAART.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De *Witte Kwikſtaart*, in 't Latyn *Motacilla*, in 't Italiaansch *Ballarina*, in 't Portugeesch *Aveloa*, in 't Engelsch *White water wagtail*, in 't Hoogduitsch *Wyſſe waſſer-ſteltz*, in 't Zweedsch *Aerla*, in 't Poolsch *Pliska*, in 't Fransch *Lavandiere* geheeten, is wat grooter dan een *Koolmees*; doch zyn lange ſtaart ſchynt zyn Lichaam te vergrooten, en geeft hem in 't geheel de langte van zeven duimen: de ſtaart zelve maakt daar van drie en een half duim. De Vogel ſpreidt dien uit, en heft denzelven om hoog, als hy vliegt; hy ſteunt op dien breeden riem als hy in de lugt tuimelt, en dartelende zich onwendt; en wanneer hy zit, is dit deel in eene geſtadige beweeging op en neder, by ſchuddingen vyf of zes maal herhaald.

Vlug, met kleine zeer verhaaste ſchreden, loopen de *Kwikſtaarten* langs den oever der rivieren; zomtyds treeden zy 'er in, ter diepte van eenige linien: veelal onthouden zy zich by molens, ſluizen, en ter plaatze waar 't Linnen gewaſſchen wordt; zich by de Vrouwen zeer gemeenzaam vervoegende, om de kruimpjes, welke zy hun voorwerpen, op te zamelen: en dewyl de beweeging van hun ſtaart zeer veel overeenkomsts heeft met die der waſſchende Vrouwen, draagen zy in *Frankryk* den naam van *Lavandiere*.

Wit en zwart by plekken verdeelen de Pluimadie van den *Kwikſtaart*. De Buik is wit, de Staart zamengeſteld uit twaalf pennen, welker tien middelſte zwart, en de twee aan de zyden wit zyn; de digtgeſlaage Vleugels loopen niet verder dan tot een derde der langte des Vogels: de Vleugelpennen zyn zwart en bleek grys geboord. BELON heeft in de Vleugelen van den *Kwikſtaart* iet opgemerkt, 't welk dit Vogeltje aan 't geſlacht der Watervogelen doet naderen. Het bovenſte van den Kop is gedekt met een zwart kapje, 't welk boven by den hals afdaalt: een half masker, 't welk wit is, bedekt het voorhoofd, omringt het oog, en aan de zyden van den Hals nederhangende, loopt het tot het zwart van den Gorgel, voorzien met een breede zwarte plek, op de borst afgerond. Het zwarte trekt in eenigen na het bruine: en het verſchil der Pluimadie tuſſchen het Mannetje en Wyfje is hier in gelegen, dat by het laatstgemelde het bovenſte van den Kop bruin, en by het eerstgenoemde zwart is.

De

De *Kwikſtaarten* komen op 't einde van Maart in *Frankryk*. Zy maaken hun nest op den grond, onder eenige ſtruiken op de groente of braakliggende landen: doch meeſten tyds aan den waterkant, aan een uitgekolkten oever of in paalwerk. Dit nest beſtaat uit drooge kruiden, hairworteltjes, zomtyds met mosch gemengd, alles vry los in een gewerkt, en van binnen met vederen of hair voorzien. In 't zelve vindt men doorgaans vier of vyf witte, en met bruine ſtippeltjes gevlekte Eitjes: meestentyds broeden zy maar één's, ten minſten, wanneer het eerſte broedzel niet weggenomen of geſtoord is, voor het uitkomen en opvoeden der Jongen. De Vader en Moeder verdeedigen het kroost, wanneer men 't zoekt te naderen, met moed. Zy voorkomen, als 't ware, den vyand, rondſom vliegende, ten einde hem te verbysteren: en als men het broedzel wegneemt, vervolgen zy den roover, vliegen boven zyn hoofd, zich onophoudelyk omwendende, terwyl zy op een' klaagenden toon hunne Jongen roepen. Zy bezorgen ze met zo veel vlyts als zindelykheids, en zuiveren het nest van alle onreinheden: deeze werpen zy niet alleen buiten; maar brengen ze op een zekeren afſtand weg. Wanneer de Jongen in ſtaat zyn om te vliegen, worden ze door den Vader en Moeder geleid, die hun dan nog drie weeken of één maand voeden. Zy ſlingeren, met eene ongemeene greetigheid, de Inſecten en Miereneijeren in. Men heeft opgemerkt, dat de *Kwikſtaarten* altoos hunne ſpys met eene zonderlinge ſchielykheid neemen, en zich geen tyd ſchynen te gunnen om dezelve door te zwelgen. Zy verzamelen aardwormen, en vangen de vliegen in de lugt, dit is het oogmerk van hun geduurig zwerven en tuimelen: voorts is hunne vlugt golfswyze, met horten en ſtooten: zy bedienen zich zeer veel van hun ſtaart, die zy dan horizontaal beweegen, en dus in eene tegenovergeſtelde rigting van de beweeging als zy zitten. Dikwyls laaten de *Kwikſtaarten*, en boven al onder het vliegen, een zwak, helder en verdubbeld geluid hooren, omtrent op deezen toon, *güi güi't*, *güi güi güi't*, dit 's de ſtem van 't vernoegen: die beneden zyn, beantwoorden ze: maar die zelfde toon klimt hooger, en wordt dikmaaler herhaald, als zy de klauwen eens roofvogels ontkomen zyn: zy vreezen geene andere Dieren, noch ook den Mensch: als men op hun ſchiet, vliegen zy niet verre, en zetten zich weêr neder op een kleinen afſtand van den Jaager.

In den Herfst, vertoonen zy zich, talrykst, in onze vel-

den. Dit Jaargetyde, 't welk hun te zamenbrengt, ſchynt hun vrolykheid in te ſtorten: zy vermenigvuldigen hunne ſpelen, heffen zich in de lugt, ſtryken op den grond neder, loopen elkander na, en gaan, in grooten getale, zitten op de molendaken, en de huizen, digt by 't water: daar ſchynen zy met elkander te praaten, met korte en herhaalde toonen: hun hoorende, zou men gelooven, dat ze, voor eenigen tyd, vraagen voorſtelden en antwoorden inbragten: tot dat een algemeen geroep van de geheele vergadering het teken geeft van de toeſtemming om elders heen te trekken. Ten dien tyde laaten zy ook een zagten en laagen wildzang hooren, die onderſtems en bykans niet meer is dan een zagt gemurmer: te deezer oorzaak geeft BELON hun misſchien den naam van *Suſurada*. Die zagte toon wordt hun ingeboezemd door de ſchoonheid van 't Saiſoen, en 't vermaak der gezelligheid, waar voor deeze Vogeltjes zeer aandoenlyk ſchynen.

Op 't einde van den Herfst verzamelen zich de *Kwikſtaarten* in veel grooter benden. 's Avonds ſtryken zy neder op het riet aan den oever der rivieren, waar zy de voorbygaanden roepen, en, tot de nagt valt, zamen ſpeelen. Op heldere morgens, in de maand October, hoort men ze, in de lugt, zomtyds zeer hoog, vliegen, zonder ophouden ſchreeuwende; zy vertrekken als dan: want, met het aannaderen van den Winter, verlaaten zy ons, en zoeken andere lugtſtreeken. De Heer DE MAILLET ſchryft, dat, omtrent dien tyd, in *Egypte* zulk eene menigte van *Kwikſtaarten* komt, dat het volk ze in zand droogt, om ze te bewaaren, en vervolgens te eeten. De Heer ADANSON vermeldt, dat men ze des Winters aan de Rivier *Senegal* ziet, met de *Zwaluwen* en *Kwartels*, die 'er zich niet dan op dien tyd teffens bevinden.

De *Kwikſtaart* is gemeen in geheel *Europa* tot in *Zweeden* toe, en wordt, gelyk wy gezien hebben, in *Africa* en *Aſie* gevonden. Die de Heer SONNERAT ons van de *Philippynſche Eilanden* bragt, is dezelfde als de *Europiſche*, en een ander, door den Heer COMMERSON van de *Kaap der Goede Hoope* aangevoerd, verſchilde 'er weinig van. Doch zou OLINA zich niet vergiſſen, als hy ſchryft dat de *Kwikſtaart* alleen in den Herfst en in den Winter in *Italie* voorkomt? Kan men gelooven, dat dit Vogeltje den Winter doorbrengt in die Lugtſtreeken, daar het zulke verre tochten doet na veel heeter Gewesten?

GE-

GEDAGTEN OVER DE ONTBRANDING DER GEWASSEN, EN BOVENAL VAN OP-EEN GEHOOPT HOOI, WAAR IN MEN MOGELYK HET RECHTE KENMERK ZAL VINDEN, OM DE DRIE SOORTEN VAN GISTING TE ONDERSCHEIDEN.

Door JEAN SENEBIER,
Bibliothecarius van 't Gemeenebest Geneve, en Lid van de Hollandſche Maatſchappy te Haarlem.

(Overgenomen uit het *Journal Phyſique.*)

Het verſchynzel, dat Gewasſen in eene groote hoeveelheid, eer zy droog zyn, op-een gehoopt, als van zelve in brand vliegen, is verbaazend. BOERHAVE ſpreekt 'er van in zyne *Chimie*, als hy over het voedzel des vuurs handelt. MUSSCHENBROEK roert het in zyne Natuurkunde even aan; maar noch de een noch de ander heeft 'er op gedagt om de oorzaak op te ſpeuren van een verſchynzel, zo geſchikt om de aandagt eens Natuurkundigen te vestigen, door 't verwonderlyke, 't geen zich opdoet in de omſtandigheden, en de ſchadelyke uitwerkzels daar door zomwylen veroorzaakt. Het vuur komt voort uit den ſchoot der vogtigheid: de verſlindende vlam verteert het Lichaam, 't welk dezelve voortbragt, en dreigt alles, wat 'er om heen is, in 't verderf in te wikkelen.

Welk is de oorzaak van dien Brand? —— Welke zyn de hulpmiddelen daar tegen? —— Ik onderneem het niet deeze vraagen te beantwoorden: het is bykans onmogelyk beſlisſende Proeven op dit ſtuk te doen. Ik zal 'er alleen eenige gedagten, die misſchien zeer aanneemelyk zullen weezen, daar over opgeeven. —— Wanneer men eene Proeve voorſtelt, welke tot heil der Menſchen kan ſtrekken, door hun te behoeden tegen een verſchriklyken brand, mag men toegeevenheid verwagten; het berispen zelfs braveeren, en van zyne eigenliefde eene offerande doen aan de zugt tot het algemeene welzyn.

Het droogst ingezameld Hooi ondergaat in de Hooibergen eene gisting, welke zich ontdekt door eene hevige hitte, een ſterke reuk, eene zeer merkbaare vogtigheid, en eene uitwaasſeming van vaste Lugt, veelal voortgebragt door den eerſten trap van gisting. De ondervinding wyst ten

min-

minſten uit, dat men dan, met de bloote hand, altoos de inwendige hette van een Hooihoop niet kan veelen; dat men last in 't hoofd krygt, wanneer men dan lang in de ſtallen blyft; dat men veel moeilyker ademhaalt, dan in de vrye lugt; dat een brandend vuur met het bloed door de aderen loopt; dat men ras overdekt is van een overvloedig zweet; en dat men, eindelyk, bykans alle de uitwerkzels voelt, die ſmeulende doove koolen veroorzaaken by lieden aan derzelver uitdamping blootgeſteld, als men door een voorzigtig weggaan zulks niet voorkomt.

Maar, indien de Gewaſſen in eene groote menigte opeengehoopt worden, eer zy droog zyn, wordt men zeer ras de voorbeſchreevene uitwerkzels gewaar: dan vervolgens vermeerdert de hette; een wateragtige en phlogistique damp verheft zich, vergezeld van ſtank, en, naar dat de omſtandigheden zyn, barst 'er een geweldige vlam uit, die deeze overblyfzels der verrottinge ſchynt te ontvlugten.

De gisting is de oorzaak van de ontbinding der Gewaſſen; doch de deelen, waar uit ze beſtaan, zich ontbindende, vormen welhaast nieuwe zamengeſtelde Lichaamen. In het begin der gistinge is de ontbinding niet volkomen, 'er vliegt eene vlugge damp uit de vaste lugt, die een zout uitwaaſemend gedeelte is: maar het Phlogiston blyft nog verëénigd met een groot gedeelte van de ſtoffe der Gewaſſen: deeze hoopt zich op een, en is 'er, zonder dezelve te verlaaten, min vast aan gehegt. De vaste Lugt wordt het kenmerk van de geestagtige gisting; het Phlogiston blyft in het mengzel, en brengt een weinig warmte voort. — Indien de ontbinding der deelen in de Gewaſſen toeneemt, vermeerdert de hette, het Phlogiston wordt eenigzins losſer; het ontvliegt, en beſmet de lugt waar het doorgaat, vermindert dezelve op eene aanmerkelyke wyze, en doet een Phlogistique lugt gebooren worden, dit is het kenmerk van de zuure gisting. — Eindelyk ontdekt zich de rottende gisting, die alle de verbintenisſen der hoofdſtoffen verbreekt, en in vryheid ſtelt, om zich op zulk eene wyze, als het haar behaagt, te vereenigen, door eene zeer groote hette, het Phlogiston breekt in grooten overvloed uit, het voegt zich by de zuuren en zouten, die uitdampen, en vormt de ontbrandbaare Lugt, of eene Lugt, zeer met Phlogiston opgevuld, 't welk het einde is van de rottende gisting. — Zulks moet op de volgende wyze toegaan. — In de geestagtige gisting paart zich het Phlogiston, voor het grootſte gedeelte, met de gemengde ſtoffe; het uitwaas-

waasſemend gedeelte moet gevolglyk weinig Phlogiston in hebben, gelyk de vaste Lugt. — In de zuure gisting, ſcheidt het Phlogiston, zich verbergende om het zuur te maaken, van de deelen, waar mede het vereenigd was; als dan dampt 'er eene zekere hoeveelheid uit, die de Phlogistique Lugt vormt. — Eindelyk, wanneer alle Phlogiston los raakt, heeft men een met Phlogiston opgevulde Lugt, de ontbrandbaare Lugt, en met deeze de verrotting.

Indien men de Gewasſen aan het vuur blootſtelt, de Lugten 'er uitkomende ontvangt, en het vuur allengskens aanſtookt, krygt men eerst vaste Lugt, vervolgens gephlogisteerde Lugt, en eindelyk de ontbrandbaare Lugt: dit bewyst dat de natuur deezer Lugten betrekking hebbe, tot de maat van de ontbinding der Gewasſen, die dezelve opleveren.

Men begrypt ligt de oorzaak van de hette, welke men gevoelt, als men vogtige Gewasſen, eenigen tyd geleden, opeengehoopt, aanraakt. De ondervinding leeraart, dat de vereeniging der zuuren met het Phlogiston altoos eene warmte verwekt, welker ſterkte geëvenredigd is aan de zuiverheid en hoeveelheid der zuuren en van het Phlogiston, die zich vereenigen. Men ziet ook dat de hette toeneemt in de gistende Gewasſen, met de ontbinding hunner deelen, die, hunne eigene hoedanigheden aanneemende, dezelve brengt in den ſtaat, waarin wy ze bevinden in onze ſtookhuizen, en dezelfde uitwerkzels doet voortbrengen.

De ontvlamming der Gewasſen kan, in deeze omſtandigheden, of van zelve of by toeval ontſtaan. — Zou men dit, in het eerſte geval, niet kunnen ophelderen, door de vereeniging der zuuren, met de olien, 't zy ligter of zwaarder, gelyk gebeurt, wanneer men Geest van Vitriool met eenige Olie vermengt? Zou 'er zich geene ſoort van Pyrophore of Phosphorus, of liever een Salpeter, indien geen zwavelagtige ſtoffe, vormen, die by eene maatige warmte in den brand vliegt, of zelfs, gelyk eenige dier mengzelen, door het aanraaken der lugt? De Gewasſen verſchaffen de ſtoffen van deeze onderſcheide mengzels. In de algemeene vlugtigwording van alle hunne deelen, begrypt men de mogelykheid van de zamenſtelling der opgenoemde ſtoffen, en bygevolge die van 't uitwerkzel, 't geen ik tragt op te losſen.

Wanneer wy de Lichaamen, die de gisting ondergaan hebben, onderzoeken, zien wy dat ze van kleur, geur en zelfſtandigheid veranderd zyn, dat derzelver zwaarte veel is afgenomen, en als 'er eene volkomene rotting plaats gehad

had hebbe, zyn de overblyfzels dier Lichaamen niet meer vatbaar voor de verbranding, zy vormen eene ſoort van kalk die de grondſlag der groeijing, en misſchien het werk der groeijing zelve, is. Zy, die vogtig Hooi opſluiten, weeten dat het zwart wordt, een leelyken ſtank en ſlegten ſmaak krygt, als mede dat de Beesten het weigeren te eeten.

Dewyl men, derhalven, in de Gewasſen, zuuren, zouten, olien, en brandende geesten, het Phlogiston, vindt; dewyl deeze ſtoffen verminderen, of, dewyl eenige derzelven ontaarten, en, geduurende de gisting, verdwynen; dewyl men weet dat de meeste op denzelfden tyd wegvliegen, of kunnen vlugtig worden, mogen wy redelyker wyze beſluiten, dat de ontbinding der Gewasſen eene ſtoffe doet gebooren worden, die dezelve omringt; hier uit kunnen mengzels ontſtaan, die, op 't enkel aanraaken der lugt, in vlam vliegen.

Maar, ſchoon 'er zich eenige waarſchynlykheden opdoën voor deeze oorzaaken, ſchoon zy eene groote rol ſpeelen, in verſcheide omſtandigheden, geloof ik, nogthans, dat men 'er altoos de Ontbranding van vogtig opeengehoopt Hooi niet aan moet toeſchryven. Dit toeval is niet algemeen; het gebeurt niet altoos wanneer men het Hooi, eer het droog is, inzamelt; men neemt het zelfs niet ſteeds waar, wanneer het Hooi bederft, zwart wordt, en verrot. Het blykt, derhalven, dat 'er de zamenloop noodig is van eene uitwendige oorzaak; dus wordt, in 't algemeen, deeze ontbranding der vogtig verzamelde Gewasſen, voortgebragt door de ontbrandbaare Lugt, uit de Gewasſen in dien ſtaat voortgekomen, die dan ontſteekt door eenige byzondere oorzaak, en zonder deeze niet in brand zou vliegen.

Ziet hier de gronden van myn gevoelen: —— *Voorerſt*; men maakt ontvlambaare Lugt door de ontbinding van Yzer of eenig Metaal in Vitrioolzuur, en dit zuur met brandende geesten te mengen, of zelfs door de enkele vereeniging van dit zuur met Phlogistique Stoffen, of met Phlogiston zelve; men maakt ontvlambaare Lugt door het enkel kooken van Olien, gelyk de Heer NERET heeft waargenomen, by het kooken van *Terpentyn-Olie*, en de Heer PRIESTLEY als hy *Olie van Olyven* kookte (*). De wer-

(*) PRIESTLEY, Tom. IV. p. 363. *Journal de Phyſique*, Tom. XIV. p. 139.

werking van het Vuur, op de Gewasſen, doet 'er de ontvlambaare Lugt uitvliegen; doch deeze vertoont zich niet dan wanneer de zuuren beginnen vlugtig te worden, en de Olien, die zig verheffen, dik genoeg zyn. Ik voeg 'er zelfs by dat de ontvlambaare Lugt voortkomt uit de ontbinding van Yzer door zouten. ——— 't Is blykbaar dat alle deeze ſtoffen van ontbrandbaare Lugt in de Gewasſen zyn, en deeze de warmte, noodig om ze in beweeging te brengen, ondergaan kunnen. Ik beſluit hier uit, dat myne veronderſtelling ten minſten mogelyk is.

Ten Tweeden; de Planten, die in moerasſen verrotten, leveren een ontvlambaare Lugt uit, door den Heer VOLTA daarin ontdekt. Indien men 's Zomers eene genoegzaame hoeveelheid van Gewasſen doet gisten, en onder water houdt om de ontbinding te verhaasten, is een tydſtip, waar op men de Lugtbellen, die zich op 't water vertoonen, kan aan brand ſteeken, en dit is het tydſtip, wanneer de groene kleur der Gewasſen verdwynt. De Lugt, door kooken uit Olien gehaald, heeft de meeste overeenkomst met de ontvlambaare Lugt der moerasſen. Eene ſoort van rook kundigt de ontbrandbaare Lugt aan in de Gewasſen, welke men verbrandt; eindelyk, het Hooi, en bovenal het Naahooi, 't geen verrot in de Hooiklamp, verliest de groene kleur; waar uit volgt dat myne veronderſtelling waarſchynlyk is.

't Is zeker dat het rechtſtreeks bewys ontbreekt. Men heeft geene Proeven genomen op de Lugt in de Hooiſchuuren. Maar ook zeg ik, *vooreerst*, alleen, dat myn gevoelen waarſchynlyk is, en ik agt die waarſchynlykheid groot genoeg om de Landlieden over te haalen, dat zy 'er eene beliſſende proeve van neemen. Ik zou die aan anderen niet overlaaten, indien myne leevensomſtandigheden gedoogden, dat ik op 't Land woonde, en den Hooibouw kon nagaan. ——— *Ten Tweeden;* alle jaaren en alle plaatzen zyn niet even geſchikt tot die Proeve. ——— *Ten Derden*; 't is niet mogelyk dezelve in 't klein te neemen. ——— *Ten Vierden*; 't geen veel waarſchynlykheids aan myne veronderſtelling byzet, is, dat de lugt in de Hooiſchuuren, gelyk ik reeds aanmerkte, nadeelig is voor de ademhaaling.

Men kan niet twyfelen, of het rottend Hooi vormt ontbrandbaare dampen, door de ſtoffen, die zich ontwikkelen. En beſpiegeling en waarneeming, beiden, leiden ons op, om te gelooven, dat 'er zich eerst Vaste Lugt, vervolgens Gephlogisteerde Lugt, en eindelyk ontvlambaare

Lugt

had hebbe, zyn de overblyfzels dier Lich
vatbaar voor de verbranding, zy vorme
kalk die de grondlag der groeijing, en
der groeijing zelve, is. Zy, die ve
weeten dat het zwart wordt, een l
ſmaak krygt, als mede dat de F
eeten.

Dewyl men, derhalven, in d
ten, olien, en brandende gee
dewyl deeze ſtoffen vermin
zelven ontaarten, en, ged
dewyl men weet dat de , met
vliegen, of kunnen vlu ..; indien
wyze beſluiten, dat ' - lugt van de
ſtoffe doet gebooren ..s, eenige bellen
uit kunnen mengzels ..er hoeveelheid men
der lugt, in vlam ..ngen, tot dat de Elec-

Maar, ſchoon 'er ..an zou men, uit het ver-
voor deeze oorza ..bellen ontvlambaare metaal-
in verſcheide o .. Hooiberg, noodig om te doen
men 'er altoo ..elheid van die zelfde lugt met ge-
Hooi niet aan , noodig om die in brand te ſteeken,
het gebeurt ..oe veel ontvlambaare lugt in die Hooi-
droog is, i

wanneer h ..ntſteekt die ontbrandbaare Lugt? — Voor
blykt, d ..vlamt niet altoos, ſchoon het Hooi, dat dezelve
ne uitw ..gt, zeer vogtig is gewonnen: als dan heeft de
ontbrar ..baare Lugt zich verſpreid, of vindt zich verzwol-
door .. eene groote hoeveelheid gemeene lugt, of de ont-
ſtaat ..ende oorzaak van buiten ontbreekt. — Ten *anderen*.
der ontvlambaare Lugt wordt door de geringſte vlam ont-
..ken; een vonk uit zyden kousſen, uit een mensch, uit
.. dier gehaald, is daar toe genoeg. 't Zou, derhalven,
..et te bevreemden zyn, indien de zomerblikjes des nagts,
of zwaarder blixemen, of zelfs de verheveling, onder den
naam van verſchietende Star bekend, de lugt, die uit de ope-
ning der Hooiſchuur voortkomt, aanſtaken, en den brand
verwekte. —*Eindelyk*, kan het bybrengen van een ontſtooken
kaars dit uitwerkzel te wege brengen: voorts loopt dit min-
der gevaarin de Stallen, die onder de Hooibergen zyn; de-
wyl die ontvlambaare Lugt uit eigen aart na boven klimt.

Door welke middelen zal men best de heillooze uit-
werkzels van het in brand vliegen deezer ontvlambaare
Lugt, in de Hooiſchuuren, voorkomen? — Ik zie 'er
ſlegts

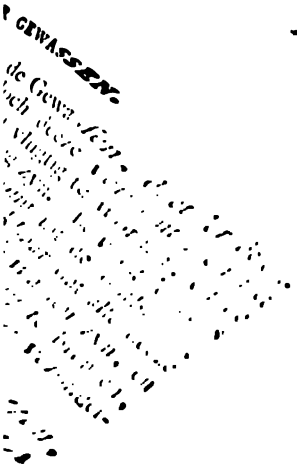

-ſte beſtaat in alle de toegangen tot den
uiten, dat de ontvlambaare Lugt,
bragt, 'er niet konne uitvliegen,
en oordeelde, geene ontbran-
— Een tweede rechtſtreeks
vn, dat men aan de ont-
ingen verleende, ten
voortgebragt werd,
ſchuur opeen te
vlambaare Lugt in
komen, dat ze haare
Lugt, die uit een Hooi-
eene openingen in het dak,
dampkring; welke in brand
amverwekkende oorzaak bykomt,
verderf inwikkelt.

XVIII. BERICHT,

ens een Prentwerk, *volgens de Nieuwe Uitvinding van den Heere*

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, JAC. CORN. Z.

Mede-Directeur van de Teken-Academie der Stad Amſterdam; van het Zeeuwſche Genootſchap der Weetenſchappen te Vliſſingen, en van de Keurvorſtelyke Schilder- Beeldhouw- en Bouwkunst-Academie te Duſſeldorp, — Lid van de Holl: Maatſchappy der Weetenſchappen te Haarlem.

Zynde de 31ſte *Prenttekening.* Door Cr. NETSCHER 1664.

Verbeeldende eene jeugdige Dame, bevalliglyk op een ſtoel zittende te ſpeelen op eene Guitarre. Men ziet haar ter halver Lyf, van de Linkerzyde, met het gelaat naar den Aanſchouwer toegekeerd, gekleed in een fluweel Jakje, met hermelyne randen. Alles is ſchilderagtig en bevallig, zoo in de houding als 't gewaad, waarin byzonder de natuur, ten opzigte van 't onderſcheid in de ſtoffe der kleeding, meesterlyk is waargenomen; in welke behandeling deeze Meester, die een tydgenoot van *Metzu* en *Ter Burch* was, te gelyk met die groote Schilders heeft uitgemunt. Het Origineel is in Oost-Indiſche Inkt, op een' vasten, meesterly-

Lugt vertoont; doch men zou derzelver aart te weeten kunnen komen, met de lugt der Hooiſchuuren, op verſcheide tyden, te onderzoeken, naa dat men het Hooi heeft opgedaan, met ſalpeter-lugt, kalkwater en ſchoon water. Maar, om te ontdekken of die lugt, ontvlambaare Lugt inhebbe, moest men op de wyze van den Heer VOLTA te werk gaan; en dus de lugt der Hooiſchuur neemen op 't oogenblik als het Hooi het heetst is, en in 't bovenſte gedeelte van de Hooiklamp; dewyl de ontvlambaare Lugt ligter is dan die des Dampkrings; doch dewyl deeze Lugt in de gemeene lugt kan zwerven, moest men het eerst beproeven door een Electrique vonk, vervolgens met 'er eenige bellen gedephlogisteerde lugt by te doen; indien dit niet gelukt, zou men allengskens by de lugt van de Hooiklamp, welker hoeveelheid bekend was, eenige bellen ontvlambaare lugt uit metaalen, welker hoeveelheid men wist, met gemeene lugt kunnen mengen, tot dat de Electrique vonk dezelve aanſtak; als dan zou men, uit het verſchil tuſſchen de menigte van bellen ontvlambaare metaallugt, gevoegd by die van den Hooiberg, noodig om te doen ontbranden, en de hoeveelheid van die zelfde lugt met gemeene lugt vermengd, noodig om die in brand te ſteeken, kunnen oordeelen, hoe veel ontvlambaare lugt in die Hooiſchuur was.

Maar hoe ontſteekt die ontbrandbaare Lugt? —— Voor eerst, zy ontvlamt niet altoos, ſchoon het Hooi, dat dezelve voortbrengt, zeer vogtig is gewonnen: als dan heeft de ontvlambaare Lugt zich verſpreid, of vindt zich verzwolgen in eene groote hoeveelheid gemeene lugt, of de ontſteekende oorzaak van buiten ontbreekt. —— Ten *anderen*. De ontvlambaare Lugt wordt door de geringſte vlam ontſtooken; een vonk uit zyden kouſſen, uit een mensch, uit een dier gehaald, is daar toe genoeg. 't Zou, derhalven, niet te bevreemden zyn, indien de zomerblikjes des nagts, of zwaarder blixemen, of zelfs de verheveling, onder den naam van verſchietende Star bekend, de lugt, die uit de opening der Hooiſchuur voortkomt, aanſtaken, en den brand verwekte. —*Eindelyk*, kan het bybrengen van een ontſtooken kaars dit uitwerkzel te wege brengen: voorts loopt dit minder gevaarin de Stallen, die onder de Hooibergen zyn; dewyl die ontvlambaare Lugt uit eigen aart na boven klimt.

Door welke middelen zal men best de heillooze uitwerkzels van het in brand vliegen deezer ontvlambaare Lugt, in de Hooiſchuuren, voorkomen? —— Ik zie 'er

ſlegts

legts twee. Het eerſte beſtaat in alle de toegangen tot den looiberg zo wel te ſluiten, dat de ontvlambaare Lugt, oor 't vogtig Hooi voortgebragt, 'er niet konne uitvliegen, an op een tyd, wanneer men oordeelde, geene ontbran-ing te vreezen te hebben. —— Een tweede rechtſtreeks aar tegen overgeſteld middel zou zyn, dat men aan de ont-randbaare Lugt alle mogelyke openingen verleende, ten inde zy kon ontvliegen, naar maate ze voortgebragt werd, n geen tyd hebben om zich in de Hooiſchuur opeen te oopen: als dan zou de uitdampende ontvlambaare Lugt in ulk eene menigte van gemeene lugt komen, dat ze haare ntvlambaarheid verloor; doch de Lugt, die uit een Hooi-:huur alleen komt door de kleine openingen in het dak, rygt een te zeer belaadenen dampkring; welke in brand liegt, zo ras 'er een vlamverwekkende oorzaak bykomt, n alles rondsom in het verderf inwikkelt.

XVIII. BERICHT,

wegens een Prentwerk, *volgens de Nieuwe Uitvinding van den Heere*

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL, JAC. CORN. Z.

Mede-Directeur van de Teken-Academie der Stad Amſterdam; van het Zeeuwſche Genootſchap der Weetenſchappen te Vliſſingen, en van de Keurvorſtelyke Schilder- Beeldhouw- en Bouwkunst-Academie te Dusſeldorp, — Lid van de Holl: Maatſchappy der Weetenſchappen te Haarlem.

ynde de 31ſte *Prenttekening*. Door Gr. NETSCHER 1664.

erbeeldende eene jeugdige Dame, bevalliglyk op een ſtoel ttende te ſpeelen op eene Guitarre. Men ziet haar ter ilver Lyf, van de Linkerzyde, met het gelaat naar den anſchouwer toegekeerd, gekleed in een fluweel Jakje, met ermelyne randen. Alles is ſchilderagtig en bevallig, zoo i de houding als 't gewaad, waarin byzonder de natuur, n opzigte van 't onderſcheid in de ſtoffe der kleeding, mees-rlyk is waargenomen; in welke behandeling deeze Mees-r, die een tydgenoot van *Metzu* en *Ter Burch* was, te elyk met die groote Schilders heeft uitgemunt. Het Ori-neel is in Oost-Indiſche Inkt, op een' vasten, meesterly-

ken, en tevens uitvoerigen trant, getekend, en ſedert veele jaaren berustende in de verzameling van den Uitgeever.

't Genoegen dat het Ygezigt op de Stad Amſterdam, (voormaals uitgegeven,) den Kunstliefhebberen verſchaft heeft, gaf aanleiding om dezelven ook nu de volgende twee ongemeen natuurlyke Tekeningen, verbeeldende Watergezigten, aantebieden; zynde voor eenige jaaren nog onder de pronkſtukken der keurige Verzameling van den kunstlievenden Heer *Sybrand Feitema* geteld, en der naauwkeurige navolging, in tekening, van den Kunstryken Plaatſnyder *Simon Fokke* waardig geoordeeld, van welke de Origineelen in Oost-Indiſche Inkt, zoo kragtig als natuurlyk uitgevoerd, mede in 't bezit van den Uitgeever zyn. Geteekend door

LUDOLF BAKHUIZEN,

zynde de 32ste *Prent*, en verbeeldende een' aangenaamen vroegen morgenſtond, waarin de Zon, in 't opgaan, zig aan de Kimmen vertoont. De aanbreekende dageraad is naauwkeurig waargenomen, gelyk mede het Licht, ſchitterende over het vlak der kabbelende golven, die door de koelte zagtelyk ſchynen bewogen te worden; de Nevelen der Nanacht verdwynende, maaken plaats voor de ſtraalen der opkomende Zon; die al flikkerende door de wolken heen ſchieten. Men ziet een Vaartuig, met een Bootje aan 't zelve vast, by den Wind voortzeilen, als mede aan den gezigteinder nog eenige andere Schepen. Op den Voorgrond vertoont zig een Viſcher met een Korf op den Schouder, die na dezelve ſchynt uit te zien.

De 33ste *Prent*, zynde een weêrga van de voorgaande, verbeeldt een aangenaamen avondſtond, by het ſchynen der Volle Maan, die gedeeltelyk door de dunne Wolken gebroken wordt. Ter zyde op den Voorgrond, ziet men een Viſcher, in zyn Schuit, het Net ophaalen, en, wat verder, een Scheepje by den wind opzeilende; in 't verſchiet eenige andere Vaartuigen, die als in de Lucht ſchynen te verdwynen. Het helder Maanlicht, tuſſchen beide invallende, flikkert over den kabbelenden ſtroom, en veroorzaakt tegen het zeilende Vaartuig eene natuurlyke Slagſchaduw van 't zelve over 't water. Het Avond- of Nagtlicht is, met zyn doorſchynenden nevel, kunſtig verbeeld, en dus het onderſcheid tuſſchen het Morgenlicht, en dat der Maan, zoo meesterlyk waargenoomen, dat *Bakhuizen* ongetwyfeld dee-

deeze gezigten naar 't leeven gemaakt zal hebben, ten minſten zou men uit deeze Tekeningen mogen vaſtſtellen, dat 'er geen natuurlyker navolging van een Morgen- en Avondſtond door eenig Zeeſchilder gemaakt is.

OPHELDERINGEN TEN OPZIGTE VAN DEN GODSDIENST EN DE TAAL DER SABEËRS. Door den Heer NORBERG, *Hoogleeraar in de Oosterſche Taalen, en in het Grieks, te Lund.*

De Hoogleeraar NORBERG, van *Conſtantinopole* na zyn Vaderland wederkeerende, en door *Gottingen* trekkende, heeft in de Academie, van welke hy Correspondent is, in de Maand October des Jaars 1780, een Vertoog voorgeleezen, *over den Godsdienst en de Taal der Sabeërs*, waar van wy den hoofdzaaklyken inhoud onzen Leezeren mededeelen.

Een Baſſa van *Syrie* kreeg, omtrent vyftig jaaren geleeden, eenige *Sabeeſche* Handſchriften, by het behaalen van een buit, in handen. Hy dwong een *Maronitsch Geestlyken* dezelve te koopen. Deeze bragt ze aan zyn Patriarch, die, de moeite genomen hebbende om ze te leeren leezen en verſtaan, 'er zo veele lasteringen tegen den *Christelyken Godsdienst* in vondt, dat hy, met ſchrik en verontwaardiging vervuld, ze op 't vuur ſmeet, en alle verbrandde. De Sabeërs, hier van verwittigd, waren des zo verbitterd, dat zy een Biſchop, die na *Laodicea* ging, vermoordden; deezen voor den Patriarch neemende.

Volgens KÆMPFER houden de Sabeërs vier Boeken voor heilig, naamlyk, de *Divan*, over den Val der Engelen en de Schepping van den Mensch; de *Sidra Adam*, over de Schepping der Wereld; de *Sidra Ijai*, behelzende de heilige Geſchiedenisſen; en *Cholaſteh*, vervattende de Gewoonten der *Sabeërs*. Waarſchynlyk zyn deeze vier Boeken volkomen te *Parys* in 's Konings Boekery. 't Geen de Hoogleeraar NORBERG 'er van overgeſchreeven heeft, ſtemt, wat de drie eerſte Boeken aanbelangt, overeen met het verſlag van KÆMPFER.

Men kan de *Sabeërs* niet houden voor *Chaldeen*: dewyl zy Zon, Maan noch Starren aanbidden. —— Zy zyn geen *Jooden*: vermids zy geenen MESSIAS verwagten. —— Zy zyn geen *Christenen*, naardemaal zy JESUS voor een

valsch Propheet houden. Hun Godsdienstſtelzel is een verward mengelmoes der drie bovengemelde. Even gelyk de *Christenen* van *St. Thomas* deezen Apostel eeren als den Grondvester hunner Leere, eerbieden de Sabeërs JOANNES DEN DOOPER, en noemen zich zyne Leerlingen onder den naam van *Galileërs*. Dit wyst hunnen oorſprong aan. Hunne oude Taal komt veel nader aan de Syriſche dan aan de *Chaldeeuwſche*.

De Hooglecraar NORBERG hadt, geduurende zyn verblyf te *Conſtantinopole*, verkeerd met een *Maronit* van *Aleppo*, CONTI geheeten, Vicaris van den Patriarch der *Maroniten*. CONTI, die langen tyd met de *Sabeërs* omgegaan hadt, deelde hem, ten hunne opzigte, verſcheide waarneemingen mede, welker waarheid andere *Maroniten* bevestigden. Komen ze niet, in allen deele, overeen met de verhaalen van KÆMPFER en de *Jeſuiten*, het ontſtaat, waarſchynlyk, daar uit, dat 'er onder de *Sabeërs* verſcheide Aanhangen zyn. Wat hier van moge weezen, volgens het verſlag van CONTI, gaven de Sabeërs voor, dat zy voorheen *Galilea* bewoonden, waar uit zy verdreeven werden door de *Bethlemiten*, en genoodzaakt te vlugten na *Elmerkab*, in 't gebied van *Laodicea*. —— Hun talryk Volk gehoorzaamt den *Turk*, onder den Basſa van *Syrie*; doch heeft zyn eigen Regtbank uit Priesters en Oudſten beſtaande. Deeze Priesters ſnyden het hair noch den baard, drinken geen wyn, ontvangen geene wedde, winnen de kost met hunner eigen handenwerk, hebben één of meer Vrouwen, gelyk de andere *Sabeërs*; ook kleeden zy zich als hunne Volksgenooten, uitgenomen, dat zy, op Feestdagen, een kegelvormige muts en een lange mantel draagen, beide van Kemelshair gemaakt. Dikwyls deelen zy wilden Honig en Springhaanen uit in de Kerk. Zy prediken éénſ ter maand, over God, den Oorſprong van het Licht, over den Doop van JOANNES, als den weg ter behoudenisſe, en over de Pligten des Leevens, als de Leer van JOANNES. De Text en de bewyzen worden ontleend uit hunne Heilige Boeken: zy leezen dezelven in 't *Galileesch*; doch verklaaren ze in 't *Arabisch*: gevolglyk is 't noodig dat de Priesters de oude Taal verſtaan. Zy doopen de Kinderen, wanneer ze veertien dagen bereikt hebben, zeggende: *Ik doop u met den Doop, waar mede* JOANNES *zyne Discipelen doopte*. In de Kerk is geen cieraad dan de Doopvonte en het Vloertapyt.

Behalven den Zondag en den Donderdag, hunne Heilige Dagen, onderhouden zy vier Jaarlykſche Feesten, ter eere

van

van JOANNES. —— Vooreerst: den Dag zyner Geboorte, wanneer zy Koeken, beſmeerd met Honig en Springhaanen, ſtaatlyk omdraagen. ——— Ten tweeden: den Dag zyns Doops, op welken zy zich allen na eene Rivier begeeven, waar de Priester, water over hun hals ſproeiende, deeze woorden ſpreekt: *Ik vernieuw uw Doop in den naam des Vaders, en van onzen Zaligmaker* JOANNES; *gelyk hy de Jooden in den Jordaan gedoopt en geheiligd heeft, zo heilige hy u ook desgelyks.* Vervolgens daalt de Priester zelve af in het water, en doopt zichzelven: hier op gaat de geheele menigte na de Kerk, om Honig en Springhaanen, daar uitgedeeld, te ontvangen. —— Ten derden: den Dag des Doods van JOANNES, een Treurdag. —— Ten vierden: de Bedevaart na de oevers van het Meir *Tiberias* in *Galilea*, 't welke zy blootsvoets verrigten; elke tiende man draagt een' Standaart.

De *Galileërs* of *Sabeërs* trouwen niet dan onder elkanderen: geen graad van Bloedverwantſchap, behalven die van Zuster en Broeder, ſtrekt ten hinderpaal van Echtverbintenisſe. Zy leeven zeer vreedzaam en vriendlyk: hunne huizen ſtaan voor ieder open: de Vrouwen hebben geen afzonderlyk vertrek, en draagen geen ſluier dan buitens huis; de Mannen gaan altoos gewapend. Hun arbeid en handwerk beſtaat in Tabak- en Zydeteelt.

Wat hun Schrift betreft. Het *Sabeeſche Alphabet* was reeds bekend; doch de Hoogleeraar NORBERG heeft het in de Handſchriften zeer verſchillend gevonden; hy zal, voor de Gedenkſchriften der Academie te *Gottingen*, eene nieuwe proeve daar van laaten vervaardigen, en deeze, met opheldernde aanmerkingen, vergezellen.

HERDERSKOUT TUSSCHEN MENANDER EN DAMON.

De malſche, en vrugtbaarmakende dauwdrupjes waren, door de Zon, nog niet van de jeugdige planten, en tedere Grasſcheutjes, opgedroogd. De Gras- en Klaverbeemden ſchitterden nog, als overdekt met glinſterende paarlen. De Zon wierp nog lange ſchaduwen langs de wyde vlakten, en ſchoot hare alles verlichtende glanſen, nog van agter de toppen der heuvelen, wanneer *Menander* en *Damon* elkander, in de afdalende vlakten, te gemoete traden. Na eene vriendelyke morgengroet, zetten zy zich neder op een klein donsagtig moschheuveltje. Het verkwikkelyke,

het hartſtrelende, dat zich in de natuur opdoet by eenen ſchoonen morgen, zou het onderwerp hunner geſprekken wezen. Dus ving Menander aan.

MENANDER.

Welke zagte, welke ſtrelende aandoeningen ryzen 'er in de ziel op, by het aanſchouwen van de verſcheidenheden, die zich in de geheele natuur opdoen. De opmerkzame ſtaat verbaasd, en voelt het hart door een zoort van verrukking opgetogen. —— Het oog kan zich niet verzadigen in al dat bevallige, in al dat ſchoone, in al dat zielverkwikkende, in al dat hartſtrelende, 't geen zich allerwege voor het zelve opdoet; —— wanneer de ganſche natuur den mensch aanlacht, en de ſchoonheid van den dag eene dubbele luister ſchenkt, aan de voor ons oog wyduitgeſtrekte Vlakten.

DAMON.

Te regt Menander. Wiens hart word ook niet opgetogen, wiens gezigt moet niet oplettend worden, om niet ſlegts de ſchoonheden, maar vooral de wonderen in de natuur op te merken; daar tog elk blaadje, ieder bloempje, hoe klein en teder, de grootheid van zynen Maker aantoont, en eene verbazende verwondering en eerbied in het gloeijend hart doet ryzen! —— ô Verbazende vertooning, verrukkende verſcheidenheid! Myn borst, myn boezem gloeit, zo vaak ik myn gezigt door de Vlakten laat weiden, op alle derzelver ſchoonheden, op alle derzelver wonderen!

MENANDER.

Onder uw ſpreken Damon gevoelt myne ziel eene zagte eene zo ſtrelende aandoening, als ze nooit te voren is ontwaar geworden. —— Nu bepaalt zich myne aandagt by elk voorwerp, dat zich aan dezelve opdoet. Met welk eene ſtatigheid vertoonen zich die hoog getopte boomen, hunne kruinen hemelwaards verheffende! 't Gevogelte vermaakt zich, onder derzelver ſchommelende blaadjes, zingt en kwinkeleert lustig, terwyl het zorgvuldig bezig is, om zyne kunſtig gemaakte nestjes toe te ſtellen. —— Het Tortelduifje kirt onder het digte Loof, en doet, al ſpringende van den eenen tak op den anderen, eene ligte ſchommeling ontſtaan, als of een zagte Zefirus dezelve effen aanraakt. —— Een ander gedeelte der gevederde bende vliegt van den eenen boom op den anderen, rusteloos, ginds en weder. De Nagtegaal verheft hare ſtem in het digte Woud; naar welke al het ander gevogelte, als verſtomd ſtil zwygende, met oplettendheid zit te luisteren.

DA-

DAMON.

Alles vertoont zich nu in volle heerlykheid. —— Dan helaas! de vergankelykheid werpt zich tusſchen beiden, en welhaast is alles vernield, alles vergaan! —— Thans vertoont zich alles in de natuur even ſchoon, even aangenaam, en ziet, na weinig tyds, is al die luister verdwenen! —— Thans is de ganſche Natuur jeugdig en groen. Op de wyde Vlakten ligt een tapyt, dat met allerhande bloemwerk pronkt: de klaverweiden nodigen het wollig Vee op frisch voeder: de groenbladerige Eiken verheffen hunne kruinen ten Hemel, en de wilde Kastanjeboom vertoont zyne ſchoone troschbloemen. —— Dan ſtraks, ſtraks is al dat ſchoone, al dat vermakelyke, voor 't gezigt verdwenen! —— Al dat hartſtrelende, alle de zagtaandoenelyke vertooningen voor de ziel, zyn weldra niet meer. Eerlang zien we ſlegts bloote Takken, dorre Wortels, en gryze Wouden. Hoe vergankelyk is alles, hoe kort, ach hoe....?

MENANDER.

Daar is niets beſtendigs onder de Zonne! Zie dezen ſchoonen Rozenboom, verſierd met een aantal bloemen, die de ſtoutſte verwen trotſen: zy ſpreiden de welriekendſte geuren wyd en zyd van zich, wy ademen dezelve in, zy verkwikken ons; zy... Dan alle deze aangenaamheden, deze hartſtrelende verkwikkingen, zyn maar kort van duur. —— Eerlang gaan ze ter verderving over, — eerlang zyn zy 'er niet meer!

DAMON.

Hoe wenſchelyk ware het, dat deze overdenkingen nimmer van ons weken. —— Dat wy altoos de onbeſtendigheid overdagten! Dan zouden wy de tegenheden geduldig, en de voorſpoed, met een bedaard gemoed, dragen kunnen. —— Dan zouden wy leeren, hoe vaak tegenſpoeden op voorſpoed volgen, en de voorſpoed in tegenheden verwiſſelen. —— 's Menſchen geluk is dikwils gelyk aan die ſchoone dagen, welke van pikzwarte nagten gevolgd worden: —— en op andere tyden vervangt het geluk den tegenſpoed; even als wanneer de heldere lugt, van agter pikzwarte wolken, uit welke yſelyke Donders en felle Blixems ſchoten, zich met enen verdubbelden glans vertoont. —— Die zelfde veranderingen en verſcheidenheden word men allerwege in de natuur ontwaar; en zulks doet den mensch ſterker aan, dan dat hy eenparig altoos het zelfde genoot. —— Zo

ſchenkt ons de Lente en de Zomer eene verdubbelde aangenaamheid, om dat ze op den barren Winter volgen: en zo word ons geluk, onze voorſpoed ook des te treffender, wanneer ze op tegenſpoed volgt. Zo.....

MENANDER.

Ja Damon, even als een droom, als eene ſchaduwe die verdwynt, wanneer de Zon van agter de wolken te voorſchyn komt; even als een damp, die door den wind word weggedreven; even zo zien wy alle de voorwerpen, die nu ons oog bekoren, verdwynen. ——— Alzo vlieden ook onze dagen daar henen, en der Menſchen leven neemt dikwils een einde voor zy 'er aan denken. Gelyk de Zomer de Lente volgt, en die waar door den Herſſt vervangen word, terwyl de daar op volgende Winter alles plondert en doet ſterven wat door de vorige ſaiſoenen geteeld is; —— zo genaakt ons ook een gewisſe dood, als de Wintertyd onzes levens nadert.

DAMON.

Haastig, zeer ſnel vliegt de tyd daar henen! Geen ſterveling kan deszelfs loop ſtuiten; en vele voorby zynde jaren ſchynen ſlegts enkele oogenblikken. ——— Myne jaren zyn reeds tot eene aanmerkelyke hoogte geklommen, en nochtans hebben ze by my, nu ze voorby zyn, niets meer, dan de gedaante van eenige weinige ogenblikken. De tedere Lentebloempjes duuren maar kort; —— de ſmakelyke Zomervrugten zyn ras verteerd; en 't geen de Herſſt teelt, word ſchielyk door den barren Winter geplonderd. Dan loeijen de ſtormwinden; dan ſtort de ſcherpe hagel neder op de Velden, dan doet de nypende koude alles verſtyven en ſterven. Al dat aangename, alle die hartſtrelende voorwerpen vergaan ſchielyk, alles verdwynt; en 'er blyft niets dan eene woeste Wildernis op de vlakke Velden en in de Bosſchen over. ——— Alle deze veranderingen hebbe ik menigwerf gezien, terwyl myne dagen klommen; en de bevende ouderdom myne zwarte hairlokken heeft wit gemaakt, en myn ſcherp gezigt heeft doen verduisteren. ——— Hoe vele vermakelyke Zomers heb ik beleefd, die nu alle als in een geſmolten zyn! Ik heb aangename jaarſaiſoenen gezien; ook heb ik 'er beleefd, die de heugelyke verwagtinge van den Landman jammerlyk verydelden; ja gezien, dat een verwoestend onweêr al zyne hoop op éénmaal vernielde. —— Even zo hebben myne oogen het Menschdom vernielingen zien aanrigten. Ik heb verderfelyke oorlogen gehele landen zien verwoesten; menſchenbloed zien plengen;

gen; en den dood zien woeden op eene allerysſelykſte wyze. —— Ik heb vrugtbare en onvrugtbare tyden beleefd; overvloed en armoede; vreugde en droefheid; weelde en gebrek gezien. —— Nu zyn myne dagen haast ten einde. —— Nog maar weinige treden, en ik doe den laatſten, den gedugtſten ſtap. —— Nog maar... ô aanbiddelyke goedheid! Daar de mensch aan vele elenden, jammeren en wederwaardigheden onderworpen is, hebt gy my, boven een groot aantal myner Evenmenſchen, veel goeds geſchonken; laten myne dagen nu, kan het wezen, in vrede eindigen! —— Laten myne gryze hairen in rust ten grave dalen!

MENANDER.

Dat die tyd nog lange vertoeve, dat uw ſterfuur ſpade kome, brave Damon! en dat ik nog dikmalen zulke leerzame geſprekken uit uwen wyzen mond hoore!

Dus eindigde dit nuttig onderhond, en de twee Harders ſcheidden wel te vrede van elkanderen, met een voornemen, om, by de eerſte gelegenheid, hunne aanmerkingen te vernieuwen, en hunne geſprekken te vervolgen.

Gelukkige ſtreek, welke van zulke brave Harders bewoond; gelukkige ſchapen, die 'er door gedreven worden; maar bovenal gelukkig gy Harders, die met zulke Godvrugtige gedagten bezield zyt!

G.

DE VERMAAKEN DER VERBEELDING.

Gevolgd naar het Italiaansch.

Ongetwyfeld is de Verbeelding een bron van ontelbaar groote heilgoederen, en tevens van ontelbaar ſchriklyke jammeren: ik zal alleen haare voordeelen in overweeginge neemen, en ſtilſtaan op de wyze om dezelve deelagtig te worden. Misſchien zal ik aan eenigen rykdommen ontdekken, die zy, zonder het te weeten, bezaten; misſchien zal ik anderen leeren een beter gebruik te maaken van eene Bekwaamheid, die dus lange hun alleen nadeelig geweest is.

De vermaaken, die ons, onmiddelyk, door van buiten aankomende voorwerpen worden aangebragt, zyn weinig in getal; doch, ſchoon ze talryker en van grooter verſcheidenheid waren, zouden zy nog verre afweezen van

op zichzelve voldoening te kunnen verſchaffen voor verbaazende ſchielykheid, met welke ieder gevoelig weezen, van 't genot tot walging, overſlaat. De Verbeelding alleen maakt eene effe baane met bloemen beſtrooid van den dikwyls langen en verdrietigen afſtand, op welken men het eene zinnelyk Vermaak van het andere aantreft. De Mensch heeft een affchrik van die tusſchenruimte, hy zou dezelve willen vernietigen. Genoodzaakt die af te meeten, doorloopt hy ze niet zonder verdriet, of de Verbeelding moet hem, onder den weg, bezig houden om hem te vermaaken door haare aangenaame harsſenbeelden, en te betoveren door eene onuitputbaare verſcheidenheid van denkbeeldige Vermaaken. Deeze Vermaaken zyn ongelukkig weinig bekend: de meeste Menſchen hebben den ſchok van tegenwoordige voorwerpen noodig om wellust te ſmaaken, en zy verſtaan zelfs de kunst niet om 'er het meeste genot van te trekken. Doch de wyze Man, weetende hoe zeldzaam en hoe kortſtondig de zinnelyke vermaaken zyn, geeft zyne verbeelding last om het geen haar ten deele valt, op te fraaijen, uit te breiden en duurzaamheid by te zetten.

De Verbeelding maakt eisch op den tyd, en weet dien voorleden Vermaaken te ontrukken: vooruit gevoerd op de vleugelen der Hoope, zweeft zy in het toekomende, en ontrooft den tyd de toekomende vermaaken; zy weet de eene en de andere in het tegenwoordig oogenblik over te brengen. In deezer voege ſtort die vlugge en gunſtryke Begaafdheid over alle tydperken des leevens, de goederen, die enkel by tusſchenvallen en zeer ongelyk verdeeld zyn.

De Menſchen loopen om ſtryd, zy verdringen en kwetzen elkander, om de weinige zinnelyke vermaaken, die de ſchaarſche hand der Natuure hier en daar in de woestyn deezes leevens gezaaid heeft, den een den ander te betwisten. Doch de Vermaaken der Verbeelding verkrygt men zonder eenig gevaar, zy behooren ons geheel: weinigen benyden ze ons; men agt ze niet; naauwlyks zyn ze bekend. ô Zoete betoveringen! ô Onſchuldige dwaalingen! Indien gy niets ſchitterends bezit, indien gy de verwondering, noch de verbaasdheid gaande maakt, gy gaat ten minſten niet vergezeld van eenige knaaging, en noch de boosaartigheid noch de nyd ſlingeren de zodanigen, die aan u den voorrang geeven, van hoop tot vreeze, en van vrees tot hoope. — Aanſchouwt dien Hoogmoedigen, ziet de diepte der frontzelen, door de onrust op zyn gelaad ge-

gemaakt; vergelykt zyne houding, zyn voorkomen met de houding en het voorkomen van een onſchuldig en gerust Man, die de denkbeeldige Vermaaken in een weezenlyk geluk heeft weeten te hervormen, en zegt my wie van beiden de wysſte is. Deeze heeft zyn ziel aan de woedende ſtormvlaagen der yverzugt ten prooije gegeeven: hy ſtaat bloot voor de geſpanne valſtrikken zyner mededingeren, en hangt af van de genade of ongenade der gebeurtenisſen. Geene doorloopt gerust, en zonder ophouden, eene menigte van aangenaame voorwerpen, beſchouwt dezelve van alle kanten, en vereenigt ze op ontelbaare wyzen: hy maakt 'er zulk eene menigte van tafereelen van, het een verlustigender dan het ander, dat die opeenvolging, zo vol verſcheidenheid in vertooning als ſchielyk in voortgang, de kragt en leevendigheid, die daar aan ontbreeken, ruim en ryklyk vergoedt.

Voor 't overige verſmaadt de gelukkige Man, dien ik afſchilder, zonder dat hy gelukkig ſchynt te weezen, geenszins alle natuurlyke Vermaaken: neen. Hy heeft ze noodig om ze niet met al te veel drifts en ongeduld te verlangen: hy heeft ze noodig om zyner Verbeelding voedzel te verſchaffen, en, mag ik my dus uitdrukken, te verryken, met een voorraad, waar van hy zich, naar welgevallen, kan bedienen, en waar aan hy de verſchillende kleuren geeft, welke hy ontleent uit de ontelbaare kleine dwaasheden, aan 's Menſchen ſtaat op deeze wereld onafſcheidelyk eigen: dwaasheden, die hy weet te verbergen, en waar uit hy dikwyls meer kan haalen dan uit de raadgeevingen en leſſen der ſtrenge en koele Rede. Want, om tot die verſtandige dwaasheid te komen, is 'er misſchien meer bekwaamheids, meer denkens noodig, dan om tot de dwaaze wysheid te geraaken.

Onvermydelyk behoeft hy een grooten voorraad van voorwerpen, die hy kan vereenigen, vergelyken, wenden en keeren, als daar zyn, *ingebeelde Gemeenebesten*, *verborgene ſchatten*, *Toverpaleizen*, *enz.* Indien 'er zich eenige ſtrydigheid opdoet tuſſchen deeze zoete harſenſchimmen, maakt des geene zwaarigheid: in 't ſtuk der dwaasheid behoeft men zo keurig niet te weezen als in dat der Wysheid.

Ik prys, ten dien einde, zeer aan, het leezen van Dichtwerken, van Tooneelſtukken, en vooral van Romans; geenzins de zodanige, die tot de ontknooping niet komen dan door veele moeilyke omwegen, of zich, met geweld, mees-

meester maaken van de ziel, om dezelve geheel op één voorwerp bepaald te vestigen: maar Romans, die de aandoenlykheid verdeelen, die u nu een Keizer, dan een Herder maaken, die u, van een onbewoond woest Eiland, in de woelingen eener opgepropte Hoofdſtad overbrengen.

Beoefen, zo veel u mogelyk is, de vlugheid uwer Verbeeldinge; hoe beweegvaardiger gy deeze Bekwaamheid maakt, hoe gemaklyker gy ze naar uw zin zult kunnen ſchikken. Eerbied de Rede, uwe Oppervoogdeſſe; doch zonder al te veel by haar uw hof te maaken, waar zy uw Geest zal drukken, en dwingen te delven, daar gy niets te doen hebt dan bloemen te verzamelen. Wagt u, bewaar, als iets dierbaars, aangenaame dwaalingen; en laat nooit, ik betuig het u by uw geluk, eene vermaakende harſenſchim vaaren, al was het 'er een van BERGERAC, voor eene koele redekaveling, al was het van LOCKE zelve. Gy moet ook u zelven voorzien van een weinig Wysgeerige onverſchilligheids, zo in uwe zaaken als in het zoeken der Waarheid, die gy eerbiedt als een gehoorzaam en getrouw Onderdaan, doch in 't verborgen en zonder onrust.

De bekende grondregel *Verdeel* en *Heersch* past volkomen op deezen ſtand: verdeel uwe driften, ſmaldeel dezelve in een oneindig getal van kleine begeerten, die elkander, zonder ophouden, volgen, zo dat 'er geen zy die over de andere heerſchappy voeren. De voorwerpen, in de Verbeelding komende, bezitten een uitbreidend vermogen, 't welk, indien gy 't niet bedwingt, en geene zorge draagt om 't zelve in evenwigt te brengen, met de andere voorwerpen, geſchikt om andere begeerten te doen gebooren worden, u geheelenal vermeestert, en eene bekwaamheid, die alleen uwe Vriendin behoort te weezen, in eene Dwinglandesſe hervormt.

Houd uw Smaak, uwe Vermaaken, uwe Aandoeningen te raade; gaa 'er ſpaarzaam mede te werk; haast u niet te leeven; bedenk, dat het geen gy al te veel ophoopt, voor het daadlyk oogenblik, noodwendig afgenomen wordt van de aanſtaande.

Als aanſchouwer van een hoop dwaazen, die, om kindertuig, waarvan zy zelve het gebruik niet kennen, twisten, harrewarren, en op elkander aanvallen, moet gy u verſtandig aan eene zyde ſchikken; verminder, zo veel u mogelyk is, de betrekkingen, welke gy met hun hebt; doe hun goed; doch op een' behoorlyken afſtand, zo dat

dat zy u niet kunnen beſchadigen of in hunnen draaikring wegſleepen. Zeldzaam zyn de ſterke en moedige Zielen, aan welke de Hemel het vergund heeft zich tegen de menigte te verzetten, haare beweegingen te maatigen, te veranderen, en, haars ondanks, haar te ſleepen na het Altaar des algemeenen welvaards: een altaar, bykans ontoeganglyk en altoos zo ſchielyk geſloopt als opgebouwd.

Wat u betreft, dat het u genoeg zy, gerust het ſnelomloopend tydperk, 't geen verzwindt tuſſchen het eerſte oogenblik uws beſtaans hier op aarde, en uw laatſten leevensprik, door te brengen. Wat is het noodig dat een Worm op het ſtof een ſtreep zyns overtochts nalaat? Wat raakt het Heelal het geſnor van een vlieg? Maar verhef ten zelfden tyde uw oog en uwe gedagten tot die ontelbaare klooten, door het Opperweezen in het ongemeeten ruim opgehangen, die lucht, warmte en leeven in 't Heelal verſpreiden: en leer u, nu eens verbaazende over een onmeetlyk gevaarte, dan eens verwonderende over een ondeeltje, dat gy u zelven niet te hoog moet ſchatten, noch al te laag zetten. Laaten de Menſchen twisten, vreezen, hoopen, ſterven; en ſtel u gerust met die verlichte en wysgeerige onverſchilligheid, ten opzigte van de menschlyke zaaken, die het onuitſpreeklyk vermaak, van weldaadig te weezen, niet wegneemt; maar ons ontheft van de onnutte zorgen, en die lotwisſelingen van goed en kwaad, welke het grootſte gedeelte der Menſchen ontrusten en plaagen.

Maar wilt gy dat men u in vrede laate? Hebt dan vrede met u zelven; bevlek u met geen misdryf: weest regtvaardig omtrent alle weezens, die u omringen. Dat de Dieren zelve, ten alle dage onder den voet des wreeden en hoogmoedigen vertreeden, uwe regtvaardigheid gevoelen.

Wagt u, ondertuſſchen, zorgvuldig voor de harſſenſchim van volmaakt te willen zyn: eene ontrustende, onnutte begeerte, die u belachlyk maakt in uw eigen oogen, en onverdraaglyk voor de rest des Menschdoms. Verlaat het gewoel der Steden, bemin de afzondering, bemin het land, de verblyfplaats der vryheid en de tempel der Godheid. Daar zult gy misſchien, door kragt van denken, tot de ontdekking geraaken van eenige der eerſte ſchakelen van een eeuwige keten; indien gy 'er overal blyken van verwoesting ontdekt, gy zult ook altoos zien

hoe

hoe de wyze Natuur altoos bezig is om die breuke te herſtellen: want de Mensch kan den onuitputbaaren voorraad des leevens, die dezelve bezit, wel wyzigen; maar niet verminderen.

BEDENKINGEN OVER DE ZAMENSTEMMING VAN AANDOENLYKHEID EN REDE.

(Ontleend uit DONALDSON's *Elements of Beauty.*)

(*Vervolg van bl.* 317.)

OPREGTHEID.

Een weinig Oordeels, met eene nog kleinder maate van Aandoenlykheid, maakt een Man listig: een weinig meer Aandoenlykheids, met eene even groote maate Verſtands, zou hem opregt doen worden.

Eenigen hebben niet meer kennis van Menschlievenheid dan juist genoeg is om hun een vertoon daar van te doen maaken, en hunne eigene laage en zelfzoekende oogmerken te beantwoorden.

Hy die List boven Opregtheid ſtelt, is ongevoelig voor de verſmaading en agterdogt, die bedrog vergezellen: als mede voor de voldoening, welke eene edelaartige ziel ſmaakt, als zy eerlyk en voor de vuist handelt.

Menſchen, die de geneugten der Opregtheid niet kennen, en, om zo te ſpreeken, een handwerk van bedrog maaken, ruilen een beeld van goedaartigheid voor een ſchaduw van vreugde; en worden meer bedroogen, dan zy bedriegen.

DRIFT.

Als wy veronderſtellen dat 'er geen Driften zyn, moet 'er teffens een einde wezen aan alle redenkaveling over 't zedelyke. Drift alleen kan Drift te regt brengen. Dus verzaaken wy een tegenwoordig vermaak, in hoope dat wy vervolgens een grooter en duurzaamer zullen genieten: dus lyden wy een tegenwoordig ongemak om een grooter te ontgaan. Dit te doen wordt oordeel geheeten. Hy, die de voorſchriften van de Drift, welke hem beheerscht, opvolgt, zonder de ervaarenis te raadpleegen, luistert na eenen partydigen raadsman, en zal een verkeerd beſluit neemen.

Eenigen tragten, om een valsch kompliment by verſtandige Vermaaken af te leggen, de Zinnelyke Vermaaken geheel en al te veragten: met even min regts, ſchoon met ge-

ly-

lyke ſchynbaarheid, heeft men tegen de natuurlyke Driften en Aandoeningen geſchreeuwd, en dezelve beſchreeven als onbeſtaanbaar met 's Menſchen geluk. Wy lyden nooit uit hoofde van onze natuurlyke Driften en Aandoeningen: zonder deeze zouden wy nimmer genoegen kunnen ſmaaken; maar verkeerde Begeerten en onbegrensde Lustopvolgingen doen ons ſmerte aan: wy worden ongelukkig wanneer wy Rede en Ondervinding niet raadpleegen.

Hy, die eene daad pleegt, welke hem verägtlyk in zyn eigen oogen maakt, verzamelt zich, behalven de andere ſlegte gevolgen, een voorraad van toekomende ſmerte, welke hem zal plaagen, zo lang de geheugenis dier daad hem byblyft.

Benevens de onmiddelyke gevolgen eener daad, moeten wy, om 'er regt over te oordeelen, ook de toekomende in de weegſchaale leggen; en, aan den eenen kant, in opmerking neemen de voldoening en eere, en aan den anderen kant, de ſmert en oneere, welke dezelve kunnen vergezellen.

Grootmoedigheid beloont zich in het verſmaaden van moeilykheid en ſmerte, om zwaarder jammeren te vermyden, of grooter genietingen te erlangen.

MAATIGHEID.

De groote regel, ten opzigte van Zinlyke Vermaaken, is deeze derwyze te gebruiken, dat ze elkander niet dwarsboomen, of ons van 't genot der Verſtandige ontzetten; doch veel eer behulpzaam zyn om ze ons te zuiverder te doen genieten.

De Menſchen bepaalen de meening van het woord Vermaak altoos tot het geen hun zelven vermaakt. Vraaten en Wynzuipers verbeelden zich, dat men door Vermaak ſlempen en zwelgen verſtaat. De waare *Epicuristen* genieten de Geneugten der Maatigheid. Kleine Vermaaken ſchynen groot aan de zodanigen, die geen grooter kennen. De Deugdzaame Man is hy, die verſtands genoeg bezit om het grootst Vermaak te genieten.

Overvloed en pragt gaat by het gros der Ryken voor iets fraais en groots. Voor een Man van rechten ſmaak is Maatigheid, Weelde, en Eenvoudigheid Grootheid.

Alle Geneugten, die onmiddelyk van de zintuigen afhangen, genieten lieden van een inwendig fyn Gevoel, behalven hunne andere Vermaaken: terwyl de zodanigen, die hun hoogſte geluk in louter zinlyke Geneugten ſtellen, geen rech-

rechten ſmaak kunnen hebben in ſtreelende aandoeningen der ziele.

Menſchen, die Voordeel en Eerlykheid van een ſcheiden, begrypen zeker de natuur van een dier beiden verkeerd. Wy behooren onderſcheid te maaken tusſchen ſchynbaarheden en waarheden: weezenlyk voordeelige en goede dingen zyn dezelfde.

Valſche ſchynvertooningen van voordeel zyn de grootſte vyandinnen van waar belang. Aanſtaande bitterheden vertoonen zich in het vermomd gewaad van tegenwoordige Geneugten; en de kortzigtige Dwaasheid omhelst, met greetigheid, het bedrieglyk beeld.

Alle Ondeugd ontſtaat uit Onaandoenlykheid, uit gebrek aan Oordeel, of uit beide. Geen grondregel ſteunt op vaster grond van waarheid dan dat alle Ondeugd Dwaasheid is. Want door Ondeugd dompelen wy ons zelven in elenden, of wy wikkelen anderen in ramp: zichzelven kwaad te berokkenen is buiten twyfel dwaasheid: en indien iemands tegenwoordig vermaak ſtrekt om anderen ongelukkig te maaken, zo zal hy, ſchoon alle andere ſtraffen ontkomende, daar voor lyden door naberouw; of het is een vast bewys, dat hy beroofd is van dat gevoel des medelydens, 't welk tegenovergeſtelde botheid is: weshalven, in beide de gevallen, alle Ondeugd blykt Dwaasheid te weezen.

WYSHEID.

Wysheid of Deugd is niets anders dan de geſchiktheid om het grootſte geluk te genieten en toe te brengen, gepaard met de kennis hoe het te verkrygen en te beſteeden.

Wysheid heeft altoos iets goeddaadigs in haare oogmerken en bedryven; Dwaasheid, integendeel, neemt kwaad voor goed, of heeft, de Natuur der Ondeugd aanneemende, een kwaad oogmerk.

De voor- en nadeelen der Natuure moeten aangemerkt worden als een gemeen goed der Maatſchappye: de zwakken hebben eisch op den byſtand der ſterken; de ſterken ſcheppen genoegen uit het byſtaan der zwakken; en de Wyzen zyn in zo verre gelukkig, dat welgeſchikten in hunne Wysheid deelen.

'Er is geen Deugd, of dezelve behelst, in eenen algemeenen zin, alle andere Deugden. Wysheid kan niet beſtaan zonder Regtvaardigheid, Maatigheid, en Kloekmoedigheid: want Wysheid is de hoofdſom van alle deeze. 't Is onmogelyk Regtvaardig te weezen zonder Maatigheid,

of

of Maatig zonder Kloekmoedigheid. De Deugden hangen alle zamen.

MAGT.

Magt is geene goede hoedanigheid op zich zelve aangemerkt. Het vermogen om goed te kunnen doen is voor den Wyzen alleen begeerlyk. Alle Ondeugd is eigenbaat, en de zelfzoekendſte eigenbaat is de grootſte ondeugd.

Groote Zielen weeten Hoogheid en Goedaartigheid zamen te paaren. By laage gaat de Hoogheid meest altoos vergezeld van ſtrengheid en ongemaklykheid.

Verhevene bekwaamheden worden bewonderd: zagter Deugden wekken liefde. Als de Wysheid het hart wil vermeesteren, doet zy het op een inneemenden trant. 't Geen de ſtrenge Man met zyne lippen aanraadt, ontraadt hy door zyn gefronst voorhoofd.

Der Menſchen zugt na Rykdom en Magt ſchynt aan te groeijen, naar gelange van hunne onbekwaamheid om kiesch Vermaak te genieten.

Geen Mensch heeft een natuurlyk regt om een grooter deel van Magt dan een ander in handen te hebben, of hy moet eene grooter maat van verdienſten bezitten: byaldien zyne Dienstknegten beter zyn dan hy, bekleedt hy hunne plaats. Ieder moet die post bekleeden, waar toe de Natuur hem bekwaam gemaakt heeft; waarin hy het gelukkigst voor zichzelven kan zyn, en het meeste toebrengen aan het geluk der Maatſchappye.

De Ryken noemen de armen het Gemeen. Laaten wy liever de dingen by den rechten naam noemen: de onbeſchoften, de onbeleefden zyn het Gemeen, zy mogen ryk of arm weezen.

De weezenlyk armen en onwaardigen zyn de zodanigen, die geen verſtand hebben om de meerderheid van inwendige verdienſten, boven alle uitwendige voordeelen, op te merken en te waardeeren.

REGTVAARDIGHEID en GOEDERTIERENHEID.

't Is niet zo juist uitgedrukt, dat Deugd tot Geluk opleidt, als te zeggen, dat alles, wat tot weezenlyk Geluk brengt, Deugd is. De rede, waarom zommige daaden door de Wet verbooden worden, beſtaat hierin, dat de Ondervinding geleeraard heeft, dat zulke daaden ſlegte gevolgen naar zich ſleepen. Doch, dewyl zeer weinigen uit zichzelven in ſtaat zyn, om de zaaken in zulk eene uitgebreidheid te beſchouwen, dat zy over alle de goede en kwaade uit-

werkzelen der daaden kunnen oordeelen, zyn de Wetten vastgeſteld tot beſtuuring der zwakken, en om de boozen te rug te houden van daaden, die, in derzelver uitwerkzelen, kwaad zyn.

De vrees voor de ſtraffe des wereldlyken Regters kan alleen de zodanigen bedwingen, die geen gevoel van eenige andere vrees hebben: hier door worden zy geleerd voor zich zelven te voelen.

Geene daad is altoos kwaad om dat dezelve tegen de Wet aanloopt: doch zekere daaden zyn door de Wet verbooden, dewyl men by ervaarenisſe ontdekt heeft, dat de uitwerkzels kwaad zyn.

Laaten wy zorgvuldig een onderſcheid maaken tuſſchen het denkbeeld van Regtvaardigheid en dat van Wraak, de laatſte moet, gelyk andere kwaade driften, door Rede bedwongen worden. Het groote einde van menſchlyke Regtvaardigheid is het bezorgen van algemeene en byzondere veiligheid. Maar Goedertierenheid maakt dikwyls aanſpraak, als ſtrengheid kwaade gevolgen zou baaren: te deezer oorzaake is het zomwylen voegelyk goed voor kwaad te vergelden, en de ſtrengheid der Wet met Genade te maatigen.

Welk eene ſtrengheid het Regt ook verpligt zy te volvoeren, het is altoos met een inzigt om grooter goed te bewerken. Den misdaadiger zelve tot bezef van zynen pligt te brengen, een voorbeeld aan anderen te geeven, of de Maatſchappy te verloſſen van een volſtrekt bedorven lid, zyn de drie redelyke einden, welke in het aandoen van doodſtraffe moeten bedoeld worden: anderzins is het vergelden van kwaad, boosaartigheid, of blinde wraak, geen Regtvaardigheid.

'Er zyn zekere uitzonderingen op algemeene Wetten, waar in de Regtvaardigheid den naam van Goedertierenheid krygt. Hy, die, in zyn gedrag, deeze uitzonderingen in agt neemt, verdient Goedertieren te heeten.

't Moet aan de onvolmaaktheid der Menſchlyke Wetten worden toegeſchreeven, dat zy tegen toevallige omſtandigheden en uitzonderingen niet kunnen voorzien: dat het denkbeeld van Goedertierenheid tegen dat van Regtvaardigheid is overgeſteld. Deeze Deugden ſtryden nogthans niet; waar het voegelyk is Genade te betoonen, zou het Onregtvaardigheid weezen, niet Genadig te zyn.

Onder de Deugdzaamen is Haat naauwlyks bekend: de Snooden haaten de vyanden der Ondeugd: de Goeden hebben medelyden met de vyanden der Deugd. Een edelmoe-

dig

dig hart wenscht geen Mensch zonder gebreken te vinden; doch agt zich gelukkig als hy gelegenheid aantreft om hunne misslagen te vergeeven.

Geweldige en vyandlyke driften worden van de Wyzen nimmer gebruikt, dan om 'er een grooter goed door toe te brengen.

Onze magt te wederhouden, wanneer wy het verderf van ons medeschepzel, zelfs tegen zyn wil, kunnen voorkomen, is zich schuldig maaken aan zynen ondergang. Wie zou, als hy een Kind zag op den kant van een steilte, nalaaten toe te schieten, om dien val voor te komen, onder voorwendzel dat het Kind aan zyn eigen vryen wil was overgelaaten? De Menschen zyn gelyk Kinderen, men moet ze zomtyds van den weg der dwaaling afrukken.

PEDRO EN THERESA.

Eene Spaansche Geschiedenis, uit het Fransch vertaald.

In een dorp in Andalusie, woonde een Landman, genaamd *Pedro*, op eene der schoonste Hoeven van dat Gewest; maar dit was zyn minste schat. Hy was gehuwd met *Theresa*, hem beminnende en door hem geliefd; by welke hy drie Zoons en drie Dogters had, die reeds getrouwd waren en kinderen hadden. De geheele Famille woonde te zamen. *Pedro* was tachtig jaar en zyne *Theresa* acht en zeventig. Ieder van dit talryk Huisgezin gehoorzaamde, beminde en diende deeze Ouders om 't sterkste; elk bevlytigde zig om derzelver ouderdom, door hun het leeven alleszins genoeglyk te doen blyven, als 't ware, te verlengen. Dewyl hunne leevenswyze altoos zuinig en werkzaam geweest was, knelden hun ook de ongemakken des ouderdoms niet. Vergenoegd by zigzelven, elkander hartlyk beminnende, gelukkig door, en grootsch op hunne geliefkoosde en liefkoozende Famille, dankten zy God, en zegenden hun Kroost.

Op zekeren avond zat *Pedro*, met zyne Vrouw en Kinderen, die, na den Oogst ingezameld te hebben, uitrustten, op hunne Stroobussen, voor de deur. Het schoone Tooneel van den Avond, (het welk de inwoonders der Steden gemeenlyk niet recht kennen,) hield hunne aandagt opgetoogen. Ziet, zei de oude Gryzaard, met hoe veele schitterende Sterren de Hemel doorzaaid is; waarvan eenigen, als uitschietende, een geheelen vuurstraal agter zig laaten. De Maan geeft een flaauw en schemerend licht, dat over alle voorwerpen een evenmaatig wit schynzel verspreidt. De Wind schroomt te waaien; en het stille geboomte eerbiedigt, om zo te spreeken, den slaap der Vogelen,

len, die onder deszelfs beſcherming in hunne nesten rusten. De gantſche Natuur ſchikt zig ter ſtilte; en dezelve wordt genoegzaam niet geſtoord, dan door een klaagend en veraf zynd geluid, 't welk ons oor dikmaals treft: 't is dat van den Nagtuil, het zinnebeeld der boozen; hy waakt, wanneer ieder rust, en ſchroomt het daglicht. ô Myne Kinderen, zyt altoos goed, altoos braaf, en gy zult gelukkig zyn. Zedert zestig jaaren, genieten uwe Moeder en ik eene zagte en ſtille rust; maar de Hemel geeve Ulieden, dat gy dezelve niet genieten moogt, ten koste van 't geen zy ons kost. Op deeze woorden ontſlipten den ouden *Pedro* eenige traanen; *Iſabella*, zyne oudſte Dogter, droogde dezelven af met haare omhelzingen; en ſprak hem in deezer voege aan. Myn Vader, de reeds voorbyzynde wederwaardigheden vallen niet ſmertlyk te verhaalen; zyt zo goed en deel 'er ons eenig berigt van mede. Gy begrypt ligtlyk met welk een genoegen wy U zullen aanhooren; en Moeder zal ook met vreugde zig het lot haarer voorige jaaren des te leevendiger herinneren. Het is nog vroeg; de avond is ſchoon, en 't vermaak van U te hooren zal den ſlaap van ons verwyderen. ——— De geheele Familie vereenigde zig met dit verzoek; zy zetteden zig allen rondsom hem, en de Moeders namen haare Kinderen, om voor te komen, dat derzelver gewoel de oplettendheid verhinderde, op den ſchoot. 'Er heerschte eene volſtrekte ſtilte, en *Pedro*, leunende op zyne Dogter, terwyl hy de hand zyner Vrouwe vast hield, liet zig aldus hooren.

Ik was achttien en *Thereſa* zestien jaaren, toen wy elkander leerden kennen. Zy was de eenige Dogter van *Lorenço*, den rykſten Landman van dit oord: ik was de armſte Boer in het Dorp; doch, helaas! ik ontdekte myne armoede niet, dan op het oogenblik toen ik op *Thereſa* verliefde. Ik zogt, door alle middelen, eene liefdedrift te verdooven, die ik dugtte, dat my voor altoos ongelukkig zou maaken. Ik wist maar al te wel, dat myn gering beſtaan een eeuwige hinderpaal zou zyn, om *Thereſa* te bezitten; en ik haar voor eeuwig verlaaten moest, of na middelen uitzien om myn beſtaan te vermeerderen. Dan, om my te verryken, moest ik het dorp verlaaten, het dorp, daar *Thereſa* woonde: en zulks was my niet doenlyk. —— Na alles overdagt, en van de weinige reden, die ik bezat, gebruik gemaakt te hebben, beſloot ik, myn dienst als Boereknegt by haar Vader aan te bieden. —— Ik wierd aangenomen; en 't zal u niet vreemd doen, als ik zegge, dat ik met den uiterſten yver arbeidde. Ik wierd welhaast de Vriend van *Lorenço*, doch die van *Thereſa* nog eerder. ——— Gy alle, myne Kinderen, die uit liefde gehuwd zyt, gy weet hoe men elkander behaagt, en elkanders byzyn zoekt, wanneer men beſlooten heeft voor elkanderen te leeven. —— *Thereſa* beminde zo vuurig als zy bemind wierd. Ik dagt aan niets, dan aan haar: het genoeglyk vermaak van by haar te leeven, betoverde my tot zo verre, dat ik niet ver-

vermoedde, dat zulk een geluk een einde kon neemen. Doch myne ydele verbeelding duurde niet lang. Een Boer van het naastgelegen dorp vervoegde zig by *Lorenço*, en verzogt van hem *Thereſa* ten Huwelyk. *Lorenço* ging naar zyne woonplaats, en bezigtigde het graan, benevens de wyngaarden van den Landman, die zig met zyn vermaagſchap zogt te vereeren. Alles naar genoegen vindende, oordeelde hy dien perſoon een geſchikt Echtgenoot voor zyne Dogter te weezen; en 't Huwelyk werd des wel dra beſlooten.

Wy treurden, zo dra ons zulks ter ooren kwam; en herriepen te vergeefsch de eeden van getrouwheid, die wy elkander gezwooren hadden, daar alles hooploos was. *Lorenço*, de treurigheid zyner Dogter bemerkende, was ten deezen opzigte onmedoogend, en gaf haar uitdruklyk te kennen, dat haare droefheid hem ten hoogſte mishaagde. Zy was derhalve genoodzaakt haare ſmert te verbergen. Intusſchen naderde het noodlottig oogenblik; geen hoop vertoonde zig, alles ſcheen verlooren; *Thereſa* ſtond my eerstdaags ontrukt te worden: doch zy verkoos veeleer den dood. Dit deed ons tot het eenigſte middel, dat ons nog overbleef, beſluiten; om naamlyk de vlugt te neemen. —— Wy voelden, dat wy een misſlag zouden begaan; maar wy moesten, wilden wy het lot, dat ons dreigde, afwenden, ons aan ons beſluit houden, en wierden 'er eerlang over geſtraft. —— *Thereſa* en ik verlieten dan het dorp, midden in den nagt. Zy zat op een Ezel, welken een haarer Oomen haar vereerd had; des ik oordeelde dat zy dien vry mede konde neemen; dewyl dezelve haar Vader niet toebehoorde. Een klein pakje kleederen van ons beiden was, in een bundel, op den Ezel vastgemaakt. Een geringe voorraad, zeer weinig gelds, alleen door haare ſpaarzaamheid byeengezameld, was onze geheele ſchat. Zie daar, al wat *Thereſa* en ik met ons voerden. Ik had niets van *Lorenço* willen mede neemen. Zo ſchikt de Jeugd zig de Deugd naar haare keuze, volgens haare neiging. Ik beroofde een Vader van zyne Dogter; en egter zou ik het my tot een ſnood bedryf toegerekend hebben, iets van zyn geld of goed mede te neemen. Wy zetteden onzen togt voort, den geheelen nagt door; en, by 't aanbreeken van den dag bevonden wy ons in 't gebergte, alwaar wy voor waarſchynlyke vervolging bevryd waren. Wy hielden ſtand in eene Valei, aan eene ſtroomende rivier, welke den Gelieven, door haare kabbelingen, tot groot vermaak verſtrekte. *Thereſa* klom van den Ezel; zettede zig by my op de groene weide neder. Wy aten eenige drooge vrugten, en dronken klaar water uit de ſtroomende beek. Na deeze ſchraale, doch ſmaakelyke, maaltyd, begonnen wy te overweegen, wat ons nu vervolgens te doen ſtond.

Na lange redeneering, en na ons geld twintigmaal herteld te hebben, den Ezel intusſchen op zyne hoogſte waarde geſchat zynde, bevonden wy dat alles niet meer dan twintig Holland-

ſche Ducaaten bellep, 't welk ons niet genoeg was, om 'er eenigen tyd van belang van te leeven. Dan deeze zwaarigheid ſcheen toen de minſte; ſterker werkte de vrees voor agtervolging. Deeze deed ons beſluiten, om terſtond in eene groote Stad te zien komen, alwaar wy, in geval van agtervolging, het minſte gevaar liepen van ontdekt te worden; terwyl we tevens vaſtſtelden, aldaar, zo ſpoedig mogelyk was, te trouwen. Met deeze zedige overweeging namen wy den weg na Cordova. By onze aankomst liepen wy terſtond na eene Kerk, welke, volgens de Spaanſche Wetten, onmondigen, die zig voor het Altaar aanbieden, vereenigen mag. Wy vonden aldaar een Prieſter, die ons trouwde, en gaven hem de helft van onzen kleinen ſchat. Nooit wierd geld met meer genoegen betaald. 't Scheen of alle rampen nu ten einde waren, en dat wy niets meer te vreezen hadden; de liefde was onze eenige bezigheid; en alles ging wel, gedurende acht dagen.

Staande dat verloop van tyd was de Ezel verkogt, en ten einde van eene maand was onze ganſche ſom verteerd. Wat nu te doen? Ik kon niets dan ruw werk verrigten, 't welk de inwoonders der groote Steden gering achten. *Thereſa* wist niet veel meer dan ik. Zy beefde voor het gevolg van ons bedryf; ik was 'er over aangedaan; wy verborgen ſtilzwygende onze droefheid: eene opofferirg van hartzeer, die ons zwaarder viel te draagen, dan de ongevallen zelven, onder welken wy zugtten. Eindelyk nam ik, geen andere uitkomst verwagtende, dienſt onder de Ruitery in Cordova; en myn handgeld wierd aan *Thereſa* overgegeeven, die het al treurende aannam. Myn daggeld verſtrekte nu verder ter vervullinge van onze nooddruft; en voorts gaven de kleine ſtukjes, welken *Thereſa* maakte, (want de behoefte had haar geleerd,) voldoening voor onze huishouding. Een kind vermeerderde ons geluk. Gy zyt het, myne waarde *Iſabella!* Wy omhelsden en aanſchouwden U, als een ſteun van ons welweezen, indien de Ouderdom ons deel wierd. Op de geboorte van ieder Kind, 't welk ons de Hemel ſchonk, herleefde in ons die aandoening; en, (dank zy den Hemel!) onze hoop is niet ydel geweest. Ik bragt U ter minne, om dat uwe Moeder niet in ſtaat was U te zoogen. Zy was hier over mistroostig, en bragt haare dagen door by uwe wieg; terwyl ik myn best deed, om de gunst myner Opperhoofden, en de vriendſchap myner makkers te verwerven.

Don Ferdinand, myn Capitein, was niet ouder dan twintig jaar; hy muntte boven de andere Officieren uit, door zyn bevallig voorkomen en gedrag. My met zyne vriendſchap vereerende, gaf ik hem een verhaal myner lotgevallen; het welk hem zeer trof; te meer na dat hy, my 'er om verzogt hebbende, *Thereſa* gezien had. Hy beloofde ons dagelyks, zyne pooglngen, ten onzen behoeve, by *Lorenço* te zullen aanwenden; en, daar ik geheel van hem afhing, gaf hy my zyn woord van my te zullen ontſaan, zo dra hy myn Schoonvader bewoogen zou hebben *Don Ferdinand* ſchreef ook aan *Lorenço*, maar hy ontving geen antwoord. In 't volgend ver-

verloopen van den tyd ſcheen myn jonge Capitein, ten onzen opzigte, niet te verkoelen; maar *Thereſa* wierd van dag tot dag droefgeestiger. Als ik naar de oorzaak haarer meerdere droefgeestigheid vroeg, ſprak zy ſteeds van zigzelve, en wist ons onderhoud een anderen draai te geeven. Ik was toen nog ver van te vermoeden, dat *Don Ferdinand* de oorzaak haarer droefheid was; dan eene laatere ontdekking overtuigde my hier van al te gevoelig. Deeze Jongman driftig, gelyk men op die jaaren is, had in *Thereſa* dezelfde bevalligheden ontdekt, als ik. Zyne deugd was zwakker geweest dan zyne drift. Ons ongeluk was hem bekend; hy wist, dat wy hem hoog noodig hadden; en hy dorst *Thereſa* openbaaren, welk loon hy voor zyne ondersteuning begeerde. Myne ongelukkige Vrouw betoonde hem haare verontwaardiging; dan, weetende, dat ik jaloersch, en zeer driftig was, verborg zy dat grouwelyk geheim gansch zorgvuldig; en bleef de aanzoekingen van *Don Ferdinand* weigeren, zonder 'er iets van te ontdekken, aan my, die haar dagelyksch de bewyzen van de milddaadigheid en de vriendſchap van mynen jongen Capitein herhaalde.

Op zekeren dag, van mynen post afgelost zynde, en t'huiswaards gaande, ontmoette ik, (oordeel over myne verwondering,) niet verre van onze wooning, in welke *Thereſa* diestyds my wagtte, *Lorenço*. Zo Schaaker! riep hy terſtond uit, zyt gy daar? Geef my myne Dogter; welke gy my ontrukt hebt, tot eene belooning der Vriendſchap, welke ik aan u bewees. Ik viel voor hem op myne knien; poogde de eerſte oogenblikken zyner driftigheid te ondervangen, en 't gelukte my, hem door myne traanen eenigzins te beweegen. Hy verleende my gehoor. Ik ondernam niet my te regtvaardigen; maar tragtte hem tot bedaaren te brengen. De ſtap, zeide ik vervolgens, is begaan. *Thereſa* behoort my. Zy is myne Echtgenoote. Myn leeven, zou ik zeggen, ſtaat in uwe hand; ſtraf my; doch neen; ſpaar uwe eenige Dogter: onteer, om haaren wil, haaren Echtgenoot niet, en doe haar niet van droefheid ſterven! Vergeef my alleen den begaanen misſlag, om mededoogen met haar te oefenen! —— Onder het uitſpreeken deezer woorden, bragt ik hem, in plaatze van hem by *Thereſa* te geleiden, aan 't huis, daar gy, myne *Iſabella*, gezoogt wierd. Kom, zeide ik tot hem, ik zal U nog een voorwerp toonen, dat uw medelyden waardig is. Gy laagt toen in de wieg en ſliep: uw ſneeuwit en bloozend rood gelaat ſchetste de onnozelheid en gezondheid. *Lorenço* aanſchouwde u; de traanen ontſlipten hem; ik nam u uit de wieg, bood u hem aan, zie daar nog, zeide ik, het aanvallig kind uwer Dogter. Op deeze beweeging ontwaakte gy; en, (als of de Hemel het u ingeboezemd hadde,) gy kreunde niet het allerminſte, maar glimlachte; en, beide uwe handen na *Lorenço* uitſtrekkende, greep gy zyne gryze hairen, welken gy tusſchen uwe vingers drukte, terwyl ge uw aangezigt tegen het zyne hield. De Gryzaard kon zig niet bedwingen; hy omhelsde u

hartlyk; my tegen zyne borst drukkende, en u mededraagende, borst hy uit, en zeide: Kom, myn Zoon, gaan wy, en laat ik myne Dogter zien: kom dan Zoon, riep hy, terwyl hy my by de hand vattede. —— Bezef eens, Kinderen, met welk eene vreugde ik hem naar ons huis geleidde.

Onderweg zynde, viel my in, dat het onverwagt gezigt van Vader by *Thereſa* nadeelige gevolgen kon veroorzaaken; waarom ik vooruit ſnelde. Aan 't huis gekomen zynde, vloog ik na boven, en opende de deur. Maar, wat zag ik? *Don Ferdinand* op zyne kniën voor *Thereſa* geboogen, die alle haare kragten inſpande, om de vervoering zyner wellustige drift tegen te gaan. Naauwlyks had dit ſchouwtooneel myn oog getroffen, of myn degen ſtak reeds in den boezem van *Don Ferdinand*: hy viel neder, en zwom in zyn bloed. Op zyn geſchreeuw kwam hem terſtond volk ter hulpe, en myn degen, die nog van zyn bloed rookte, getuigde tegen my. 'Er verliepen maar weinige oogenblikken, of de Wagt kwam in huis; ik wierd gevat, en de ongelukkige *Lorenço* kwam met den toeloop aan, om zyn Schoonzoon, geboeid, na de gevangenis te zien voeren. Ik ombelsde u nog, myne *Iſabella*; tevens omhelsde ik *Lorenço*, beval hem myn bemind Kind en lieve Vrouw, die gansch buiten zig zelve lag, teder aan. Voorts moest ik my wel, door myne Makkers, na de gevangenis laaten leiden. Hier bleef ik twee dagen en twee nagten, geſlingerd door allerleie denkbeelden over het rampzalig lot, dat my nog te beurt zou vallen. Ik bleef onbewust van alles wat 'er omging, en hoorde niets van 't wedervaaren van myne beminde *Thereſa*. De Cipier, het eenige mensch dat ik zag, gaf my geen het minſte antwoord op alle myne vraagen: alleenlyk verzekerde hy my, dat het niet lang duuren zou, of ik zou gevonnisd worden.

Op den derden dag wierden de deuren geopend; men zei my aan om buiten te komen. Een detachement wagtte my, en omringde my zo als ik voortrad. Men leidde my na de Wagtplaats; daar ik het Regiment in de wapenen zag, en ontdekte wat heilloos lot my dreigde. Het denkbeeld van het einde myner rampen ſcheen my nieuwen moed te geeven. Ik verdubbelde, als door eene ſtuiptrekking, myne ſchreden; myne tong herriep, (doch buiten my,) den naam van *Thereſa*; ik dorst my beklaagen van haar niet te vinden; en kwam eindelyk ter beſtemder plaetze. Myn vonnis wierd my voorgeleezen. Ik ſtond zo het zelve te ondergaan; dan een ſterk geſchreeuw vertraagt de uitvoering. Opziende, zag ik een half naakt, bleek en bloedig mensch, zyn best doende, om, door den hoop, die my omzingelde, heen te dringen. 't Was *Don Ferdinand*. ——— Myne Vrienden, riep hy uit, ik ben de ſchuldige; ik ben het, die den dood verdiend heb! myne Vrienden, vryſpraak voor den onſchuldigen! ik heb zyne Vrouw willen onteeren; hy heeft 'er my voor geſtraft, en heeft regt gedaan. Indien gy met de uit oering van 't vonnis voortgaat, zyt gy wreedaarts! —— Het Opperhoofd van 't Regiment naderde *Don Ferdinand*, ſtel-

ſtelde hem, terwyl hy hem onderſteunde, voor, dat ik naar de Wetten gevonnisd was, als iemand, die zyne hand aan zyn Officier geleid had. Hy was, hervatte *Don Ferdinand*, niet meer onder my; ik had hem reeds vry geſteld, en zyn ontſlag gegeeven; het papier was daags te vooren al ondertekend. *Pedro* is aan uwe regtbank niet onderworpen, gy hebt geen magt over hem. De Opperhoofden, zeer verwonderd, vergaderden byeen, om te raadpleegen. *Don Ferdinand* en de Menschlievendheid verhieven de ſtem voor my; met dat gevolg, dat men my weder na de gevangenis leidde. *Don Ferdinand* ſchreef voorts aan den Staatsminister, beſchuldigde zigzelven, verzogt myne vryſpraak, en ontving die. —— *Lorenço*, *Thereſa* en ik wierpen ons voor de voeten van onzen Verlosſer neder; hy beurde ons terſtond op, voltrok zyne belofte van ontſlag, en wilde dezelve met giften vergezeld doen gaan, die wy egter niet aannamen.

Ten einde deezer gelukkige ommekeer van zaaken, gingen wy na dit dorp terug, alwaar de dood van *Lorenço* my in 't bezit zyner goederen ſtelde, en daar *Thereſa* en ik, zo wy hoopen, onder u allen, onze dagen in vrede zullen eindigen. —— De kinderen van *Pedro* hadden zig, geduurende zyn verhaal, rondsom hem gevoegd; hy ſprak niet meer, toen zy nog luisterden, en de traanen rolden langs hunne kaaken. Zyt getroost, myne kinderen, hernam de goede Gryzaard; de Hemel heeft myne rampen, door ulieder liefde voor my, ryklyk vergolden. Deeze woorden zeggende, omhelsde hy allen; en 't Huisgezin ging gezamentlyk ter ruste.

DE GIFT. *Eene Allegorie.*

(*Uit het Engelsch.*)

Iemand hadt eene Gift gekreegen, van welke hem gezegd was, dat dezelve hem hoogst heilzaam of ten uiterſten nadeelig zou weezen, naar gelange van het gebruik, 't welk hy 'er van maakte. Het was eene ſoort van Juweel, op de wyze van een Prisma geſleepen, 't welk verſcheide zyden hadt, waar van eenige egte kleuren gaven; doch andere bekoorden door het opleveren van valſche. De gelykvormigheid en ſchynbaare gelykheid van de verſchillende zyden, die, in de daad, zeer veel verſchilden, niet altoos behoorlyk in opmerking genomen zynde, veroorzaakte een ontelbaare menigte van te leurſtellingen, aan den vuurigen en werkzaamen bezitter.

Het oogmerk des Geevers was, dat het Juweel altoos zo naby het hart zou gedraagen worden als kon geſchieden: daar geplaatst zynde, vertoonde het zich als een zeer ſchoon cieraad, en verlichtte de duisterſte plaatzen, door zyne eigenaartige flikkering; en trok, ſterker dan de zeilſteen, alle dingen, waar op de ſtraalen in

in een rechte lyn vielen. Vielen zy in eene ſchuinſche rigting, of werden ze zeer veel gebrooken, eer zy het voorwerp raakten, dan was de aantrekking minder, en ook de glans zwakker. Het zette der houding aangenaamheid by; gaf vrolykheid, met goedaartigheid gepaard, aan 't oog; en verleevendigde de verkeering, terwyl het dezelve zuiverde en verbeterde. Het gaf wysheid aan de jeugd, bedaardheid aan de drift, voeglykheid aan de mannbaare jaaren; en vriendlykheid aan den ouderdom.

Wanneer men dit dierbaar Juweel rechthoekig beſchouwde, was het geheel doorſchynend; en in dien ſtand voor het oog gehouden, ſpreidde het een tooneel ten toon, welks ſchoonheid en aanlokkelykheid alle beſchryving te boven ging.

Hoe talryk en zwaar de kwellingen en onluſten des leevens mogten weezen, ja ſchoon, by gelykenis geſprooken, de geheele Schepping zelve een woestyne ſcheen, waar in geen vooruitzigt van geluk, en nauwlyks een ſtraal van hoope zich opdeedt, om dit donker tooneel te verlichten; de bezitter hadt alleen het juweel op de bovengemelde wyze te keeren, wanneer alle begogeling verdween; het gelaat der dingen terſtond veranderde; vrede, vermaak, en bedaardheid zich vertoonde, gezien, gevoeld en genooten werd.

Stelt de begeerte van genot, aangezet tot het zoeken naar de middelen van verkryging, my, met hevige drift, de vraage voor, waar en hoe deeze dierbaare Gift kan verkreegen worden? — Ik antwoord —— Dezelve hangt van tyd, noch jaaren, noch *lugt*ſtreek, noch leevensſtand, noch middelen af; maar kan in de dierbaarſte hoedanigheden, en in den uitgeſtrektſten invloed, genooten worden, door allen, die van de opgemelde byzonderheden een gepast gebruik maaken, en omtrent het overige zich niet bekommeren. Op zichzelven mogen wy zeggen, dat deeze Gift beſtaat in eene mengeling van weltevredenheid en veragting, ontſtaande uit eene rechtmaatige waardeering van zoekens- en verwerpenswaardige voorwerpen.

DE SNEDIGE KOK.

Lindor, een Heer van Staat, die dikmaals Gasten zag,
Gaf aan zyn Kok, op zek'ren dag
Dat hy een Maaltyd had, een wilden Gans te braaden.
Zyn Kok, een losſe knaap, niet lettende op zyn plicht;
Wierd door de Kamenier (die nooit gebraad verſmaaden,)
Gefopt, wyl zy van 't beest een bontje had geligt.

Naauw

Naauw was de Spyze voor veel hongerige Maagen
Ter Tafel opgedraagen,
Of men hoort Lindor ſtraks, naar Monſjeur Smeerhans vraagen,
Die, al te wel bewust van 't geen 'er was verricht,
Schoorvoetend kwam, door plicht gedreeven.
Zyn Heer, die, naar het ſchynt, de waarheid half beſloot,
Vroeg „ waar is de andre bout gebleeven?"——
" Een wilde Gans, Myn Heer, die heeft maar éénen poot,"
Was 't antwoord van den Kok; dat, na lang tegenſtreeven,
Door zynen Heer werd goedgekeurd,
Mits hy den andren dag daar van bewys zou geeven.
Naauw werd het Morgenlicht aan de Oosterkim beſpeurd,
Of Lindor doet den Kok met hem te Paard vertrekken;
Die, beevende van angst, graag op dien ſtond de vlucht
Genoomen had, en aan de Lucht
Elk oogenblik een Heir van Ganzen dacht te ontdekken.
Doch, toen men by een Beekje kwam,
En hy 'er veelen daar vernam,
Die ſlaapend', naar hunn' aart, op éénen poot ſlegts ſtonden,
Riep hy ras vrolyk uit,
„ Zie daar, Myn Heer! zie daar, de waarheid ondervonden!
„ Ben ik nu nog een Schelm? een Guit?——
" Neen, (ſprak Lindor;) ik moet U pryzen,
" Doch zal uw ſtoutheid uit hun tweeJen poot bewyzen."
Met riep hy ſterk „ ho! ho!" men zag, op dat geluit,
Hen d'andren poot ook nederzetten,
En daadlyk vliegen van het land.
Niets kon toen Lindors drift op dit gezicht beletten,
Hy riep gramſtoorig uit „ wel nu, geleerde Kwant!
„ Bewys my nu dat zy ſlegts eenen poot bezitten"——
" Myn Heer! (dus ſprak de Kok,) op dat myne onſchuld blyk',
" Moet ik op uw hard ſchreeuwen vitten,
" En dat geeft my het grootst' gelyk;
" Want had ge uw Vogel, zo als dezen, toegeſprooken,
" Hy had zyn tweeden poot dan ook wel uitgeſtooken."

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, SEPTEMBER,

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 1-1	66	Z	0	wein. betr.
	— 1-7	76	VtN	2	helder
	— 1-7	67	NO	0.4	o.h.Wl.D.B.
2	— 0-4	63½	——	6	DBRH.z.b.DR
	— 0-0	73½	ZO	0	volkig
	— 0-0	68½	ONO	4	betr. Wl.
3	— 0-9	68½	Do. W	1	——
	— 1-0	77½*	ZZW	0	sem. wolk.
	— 0-6	68	NW	1	wolkig
4	28. 11-9	67½	Stil		zw. R.
	— 11-7	69½	N	0	donk. R.
	— 11-5	66½	NNO	1	—— R.
5	— 9-5	67	ZO	2	D.W.R. do.
	— 9-0	75	ZZW	4à8	zw.wolk. R.
	— 9-3	62	——	8à10	wolkig
6	— 9-1	58½	——	8	zw.wolk. R.
	— 9-3	66½	W	10	z.b.R.donk.
	— 10-3	58½	NNW	8	——
7	— 11-1	59½	WtN	3	——
	29. 0-2	67	——	3	wolk. z. b.
	— 1-5	56	NW	2	helder
8	— 2-5	58	Stil		o. h. wolk.
	— 3-2	71	NNW	2	——
	* 4-1	61	N	0	helder
	* 4-1	59	O	0	——
9	* 4-1	70	NO	1	——
	— 4-0	66	——	1	betr.
	— 3-8	66	——	1	donker
10	— 3-8	72½	OtN	2	z. betr.
	* 4-1	65½	NO	3	——
	— 3-9	66	——	2	—— o. h.
11	— 3-6	75½	——	4	neluer
	— 3-6	68	ONO	6	——
	— 3-4	65½	O	5	——
12	— 2-4	76	——	5	——
	— 2-0	68	——	4	o. held. Wl.
	— 1-5	65½	ZZO	1	b. iets vogt
13	— 1-5	76½	ZW	4.6	z. betr. R.
	— 1-5	66½	NW	4	w.donk.Wl.
	— 1-6	64½	WtN	2	donker
14	— 1-8	70	——	4	z.betr.donk
	— 1-6	61	——	2	——
	— 1-1	57	Stil		helder
15	— 0-0	70	O	0	omt. helder
	28. 10-4	60	ZO	0	——

	Bar:	Th:	Wind.		
16	28. 9-1	63	ZW	1	
	— 9-0	74½	——	2	
	— 7-7	63½	——	4	
17	— 7-3	62½	ZWtZ	4	
	— 7-5	67½	ZW	5	
	— 8-1	62	W	4	
18	— 10-0	56½	WNW	4	
	— 11-2	57	WZW	8.4	
	29. 0-1	53	NW	4	
19	— 0-7	55	NNW	0	
	— 1-1	63½	NW	2	
	— 0-9	60	ZW	1	
20	28. 11-7	61	——	0	
	— 11-6	65½	NNW	1	
	— 11-5	55	N	0	
21	— 10-0	57	ZWtW	4	
	— 8-7	61	NW	2	
	— 9-0	54	NtW	6	
22	— 10-0	54	NNW	2	
	— 10-3	62	——	2	
	— 9-5	53½	ZW	5	
23	— 5-0	56	NW	6	
	— 4-9	58	——	6à8	
	— 5-0	48	NtW	6à10	
24	— 5-2	50½	NWtN	6à8	
	— 5-8	53	NNW	4à8	
	— 5-7	47½	NtW	4à8	
25	— 5-3	46½*	NNW	2à6	
	— 5-6	57½	——	2	
	— 6-6	48½	N	1	
26	— 4-6	52	NNW	9.15	
	* 0-9	55½	——	14.2	
	— 2-1	53½	——	8	
27	— 4-2	53½	——	2.4	
	— 5-8	57½	N	2à4	
	— 7-2	55	NNW	7	
28	— 8-5	54	——	6	
	— 10-5	61	——	6	
	— 11-9	54½	——	2	
29	29. 1-7	49	Stil		
	— 2-6	61	W	1	
	— 2-7	54½	WZW	4	
30	— 1-6	54½	——	4	
	— 1-0	58	——	6	
	— 0-5	60	WNW	4	

Th. den 3 nam. 1½ u. 78* 17 nam. 3½ u. 68½ 28. 11 $\frac{7}{30}$ | 61 $\frac{7}{30}$ | 3$\frac{4}{12}$

4 —— 3 u. 70 av. 9½ u. 66. 18 's av. 10½ u. 55½

5 —— 3 u. 68 na Regen. 24 nam. 3½ u. 50.

Th. 1a17. 66$\frac{2}{31}$. 18 a

Den 1 av. 11 tot nagts 1 u. zw. D. B en R. den 2 's mo. 3½ à 4 u. D. en Hl. en zeer groote hagelsteenen en Ysstukken, nog 's mo. 8 à 9 u. D.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

HET CHARACTER VAN HAZAËL, OF REDENVOERING *over* 2 *Koningen* VIII. 12, 13.

Toen zeide Hazaël: Waarom weent myn Heere? en hy zeide, om dat ik weet wat kwaad gy den Kinderen Israëls doen zult; gy zult hunne ſterkten in 't vuur zetten, en hunne jonge Manſchap met den zwaarde dooden, hunne jonge Kinderen verpletteren, en hunne zwangere Vrouwen opſnyden. En HAZAËL *zeide: Maar wat is uw Knegt, die een hond is, dat hy deeze groote zaake doen zoude? En Eliza zeide: de Heere heeft my getoond dat gy Koning zyn zult over Syrië.*

DOOR

HUGH BLAIR, D. D. *Leeraar der Hooge Kerke en Hoogleeraar in de Redenkunst en fraaije Letteren, te Edenburg.*

In de dagen van JORAM, Koning van *Israël*, bloeide de Propheet ELIZA. Zyn Character was zo uitſteekend, en zyn roem zo wydklinkende, dat BENHADAD, Koning van *Syrië*, hoewel een Afgodendienaar, zondt om hem te raadpleegen over den uitſlag eener ziekte die zyn leeven dreigde. De Boode, te deezer gelegenheid gebruikt, was HAZAËL, die een der Prinſen of Aanzienlykſten aan het Hof van *Syrie* ſchynt geweest te zyn. Met ryke geſchenken van den Koning voorzien, vervoegt hy zich tot den Propheet, en ſpreekt dien op 't eerbiedigst aan. Geduurende hun onderhoud, vestigde ELIZA zyn oog op 't gelaad van HAZAËL, en door den geest der voorzegginge de dwinglandy en wreedheid, welke deeze Man, ten eenigen tyde, zou pleegen, ontdekkende, kon hy zich niet bedwingen van een traanenvloed te ſtorten. Wanneer HAZAËL, des verbaasd, onderzogt wat de rede mogt weezen van deeze ſterke gemoedsvervoering, onderregt hem de Propheet, onbewimpeld, welke misdryven en wreedheden hy voorzag dat in 't vervolg door hem zoude gepleegd worden. — HAZAËLS ziel

hadt, op dat oogenblik, een afſchrik zelfs van de gedagten van wreedheid. Nog niet bedorven door eer- of ſtaatzugt, rees verontwaardiging in hem op: dewyl men hem bekwaam oordeelde tot zulke gruwelſtukken, als de Propheet vermeldde. Met veel drifts voert hy den Propheet te gemoete. *Hoe, is uw knegt een Hond, dat hy deeze groote zaake zou doen?* ELIZA geeft hem hier op alleen te kennen, welk een ſtandverwisſeling hem zou ten deel vallen. *De Heer heeft my getoond, dat gy Koning zyn zult over Syrie.* —— Het voorſpelde kreeg vervulling. HAZAËL beklom den Throon van *Syrie*: en de ſtaatzugt beheerschte zyn hart. HAZAËL, *de Koning van Syrie, verdrukte Israël* alle de dagen van JOAHAZ (*): en, uit het geen van zyne daaden bekend is, blykt duidelyk, dat hy zich den Man betoonde, dien de Propheet gezegd hadt dat hy zyn zou, een Man van geweld, wreedheid, en een Man des bloeds.

Dit gedeelte der Geſchiedenisſe vertoont ons een Voorwerp, onzer Aandagtige en ernſtige overweeginge waardig. Wy zien een Man, die, in zekeren Leevensſtand, eenige Misdryven niet kon beſchouwen zonder verbaasdheid en ſchrik; die zich zelven zo weinig kende, dat hy het voor zich onmogelyk oordeelde, dezelve te pleegen. Wy zien dien zelfden Man, door wisſeling van Leevensſtand, geheel van gevoelens veranderd, en daar hy in Grootheid rees, ook in Boosheid opgroeide: tot hy, in 't einde, 't volſlaagen ſnood Character, eertyds van hem verfoeid, ten vollen vertoonde.

De volgende aanmerkingen liggen 'er natuurlyk in opgeſlooten.

I. Dat voor eene Ziel, niet geheel bedorven, de Gevoelens van Afkeer van Misdryf eigenaartig zyn. Ten

II. Dat, niettegenſtaande deeze Gevoelens, de Ziel gebragt kan worden onder de heerſchappy der meest verfoeide Ondeugden. Ten

III. Dat deeze ongelukkige Ommekeer doorgaans moet toegeſchreeven worden, aan de verwisſeling van iemands uiterlyke omſtandigheden in de wereld.

Deeze waarneemingen zullen de onderwerpen zyn van myne tegenwoordige Redenvoering: en ons zulk een vertoon van de menschlyke natuur opleveren, als, zo wy hoopen, van eene algemeene nuttigheid zyn zal.

1. Voor eene Ziel, niet geheel bedorven, zyn de Gevoe-

(*) 2 Koningen XIII. 22.

voelens van Afkeer van Misdryf eigenaartig. HAZAËLS antwoord, den Propheet gegeeven, toont hoe ſterk deeze by hem wrogten. *Is uw Knegt een Hond, dat hy deeze groote zaake zou doen?* Is hy, of kan hy immer zo laag en ſnood zyn, dat hy misdryven zou pleegen, die hem den naam van een Mensch onwaardig zouden maaken? Dit is de ſtem der Menschlyke natuure, zo lang dezelve, door boosheid, niet verhard is. Eenige Ondeugden, in de daad, zyn haatlyker dan andere. De Voorzienigheid heeft wyslyk deeze natuurlyke afkeer het ſcherpst gewet tegen misdryven van den ſchadelykſten en verwoestendſten aart: als verraad, verdrukking en wreedheid. Maar, in 't algemeen, is het onderſcheid tuſſchen zedelyk Goed en Kwaad zo ſterk uitgewerkt, dat bykans elke ondeugd eene gevoelige afkeuring vindt. Hou iemand, zelf den onkundigſten en onopgevoedſten, een blykbaar ſtuk van onregt, valschheid, of godloosheid voor oogen; laat hy het beſchouwen in een bedaard oogenblik, wanneer geen drift hem verblindt, geen belang hem ter zyde aftrekt, gy zult ontdekken dat zyne ziel 'er tegen opkomt, als iet ſchandelyks, laags, ja ſtrafbaars. Van hier is het dat de Menſchen, hoe zeer zy ook dikwyls omtrent de zaaken mistasten, in het redenkavelen over de Characters van anderen, doorgaans pryzen of laaken, overeenkomſtig met de beginzelen van zuivere Zedekunde.

Ten opzigte van hun eigen Character zwenkt eene bekende eenzydigheid maar al te dikwyls hun oordeel. Maar het is opmerkenswaardig, dat geen Zondaar rechtſtreeks by zichzelven bekent, dat hy ſchuldig ſtaat aan volſlaagene boosheid. Zelfs dan, wanneer hy door zyne opgeruide Driften vervoerd is tot het pleegen der grootſte misdryven, vergelykt hy ze altoos voor zyn eigen gemoed, door de eene of andere veragting, door eene voorgewende noodzaaklykheid; hy tragt 'er eene kleur aan te geeven die het haatlyke wegneemt. Zulk eene vermogen heeft de onbetwistbaare waardigheid der Deugd, zo groot is de erkende ſchandelykheid der Ondeugd, in 's Menſchen boezem. Deeze gevoelens zyn de overgebleevene indrukzels van de Wet, oorſpronglyk in 's Menſchen hart geſchreeven. 't Zyn de ſchinſteringen van dat Licht, 't geen eens klaar en ſterk in ons ſcheen; en 't welk, ſchoon grootlyks verdonkerd, nogthans flauwe ſtraalen blyft ſchieten door de duisternisſen, die ons bedekken. Doch welke Gevoelens van Afkeer van de zonde wy, ten eenigen tyde, mogen hebben; wy

mogen op dezelve geen vermetel vertrouwen vestigen, dat zy ons ſtaande zullen houden in de Deugd. Want de tweede Les, die de Geſchiedenis ons aan de hand geeft, is

II. Dat de Mensch zo weinig zyn eigen Character kent, en zo zwak van natuure is, dat hy, ten eenigen dage, een ſchandelyk pleeger kan worden van dezelfde misdryven, welke hy heden ten zeerſten verfoeit. Deeze waarneeming wordt maar al te duidelyk bekragtigd door 't geen HAZAËL over kwam, en duizend andere voorbeelden zouden hier van ten bewyze kunnen aangevoerd worden. Schoon 'er niets is, 't welk de Mensch beter behoort te kennen dan zyn eigen hart, wyst, nogthans, hun gedrag uit, dat 'er niets is, waar aan zy minder kennis hebben. Meest altoos meer overhellende om zich zelven te vleijen, dan begeerig om de waarheid te ontdekken, vertrouwen zy elke Deugd te bezitten, op de proeve van welker tegendeel zy nog niet gebragt zyn, en zy rekenen zich beveiligd tegen alle Ondeugden, tot welke zy dus verre niet verzogt werden. Zo lang hun pligt in beſpiegeling berust, ſchynt dezelve zo klaar, zo verkieslyk, dat zy niet kunnen twyfelen, dezelve te zullen volvoeren. Het komt niet in hunne gedagten op, dat hunne gevoelens, hemelsbreedte, kunnen verſchillen in het uur der beſchouwinge, en in het uur als het op doen aankomt. Zy houden zich ligt verzekerd, dat zy altoos dezelfde zullen blyven: en nogthans verandert die geſtelteniſſe, met de omſtandigheden, elk oogenblik.

De Man, die leevendige indrukken van Godsdienst heeft, oordeelt het onmogelyk het gevoel van Gods Goedheid, 't welk thans zyn hart vertedert, te zullen misſen. Hy, die, door zyn Vriend, onlangs uit het verderf gered is, vertrouwt, dat hy, indien 'er zich eene gelegenheid opdeedt, welke zyne Dankbaarheid op den toets zette, eer zou ſterven dan zyn Weldoender verlaaten. Hy, die gelukkig en wel te vrede leeft, en het goede van zynen arbeid geniet, verwondert zich hoe iemand zich aan ongebonde vermaaken kan overgeeven. Werden deezen, door een hooger Geest onderrigt, dat de tyd kort op handen was, waar in de een een voorbeeld van de verregaandſte Godloosheid, de ander een Verraader zyns Vriends, en de derde een wellustig misbruiker zyns aangroeienden Rykdoms zou worden, elk hunner zou zo veel verbaasdheids en aſſchriks betuigen als HAZAËL, op het hooren van de voorſpelling des Propheets. Zy zouden misſchien zeer opregt weezen in hunne betuigingen van afkeer; want Menſchen wier gedrag

met

met zich zelven niet beſtaanbaar is, moeten daarom geenzins altoos van Geveinsdheid beſchuldigd worden. HAZAËL ſprak in goeden ernst, wanneer hy de aangekundigde wreedheden verfoeide. Apostel PETRUS meende het opregt, als hy volyverig zynen Meester betuigde, *ik zal u niet verlaaten, al moest ik met u in den dood gaan.* Zy waren opregt, zy ſpraken uit de overtuiging huns harten, en overeenkomſtig met de Aandoening die hun op dat oogenblik beheerschte, doch zy konden zich zelven niet, gelyk de uitkomst toonde. Zo weinig getrouw is 's Menſchen hart al te dikwyls aan zyne beginzelen: zo zwak is de grondſteun van Menschlyke Deugd; zo veel reden is 'er voor het herhaald vermaan in het Euangelie, dat wy ons zelven moeten wantrouwen, en hulp by God zoeken. — Vernederend, ik beken het, is dit vertoon voor de Menschlyke Natuur: en nogthans waardig om van ons allen in opmerking genomen te worden, ten einde wy de dreigendſte gevaaren ontwyken. Want, hoe veelen zyn 'er, enkel door onoplettendheid op hunnen wandel, door mangel van dit voorzigtig verdenken hunner eigene zwakheid, hoe een alles goeds beloovend begin, allengskens, vervreemd van alle beginzelen der Deugd: tot het, in 't einde, zo bezwaarlyk werd voor iemand te gelooven, dat zy immer eenige liefde voor de Godsvrugt gehad hadden, als het, ten eenigen tyde, zou geweest zyn hun te overreeden, dat zy tot zulk eene hoogte in boosheid zouden opklimmen.

Wat is 'er, zal men hier mogen vraagen, in de bovengemelde gevallen, geworden van die gevoelens van afkeer van het ſnoode, zo ſterk werkende, zyn ze geheel uitgerooid? of, indien zy voor een gedeelte overbleeven, hoe kunnen dan zodanige Perſoonen zich zelven voldoen in daaden te verrigten, welke hun hart wraakt? — Hier is de verborgenheid der ongeregtigheid, welke ontdekt moet worden. Verborgen en heimlyk is de voortgang des verderfs in 's Menſchen ziel: en hoe verborgener hoe gevaarlyker. Niemand wordt op één ſprong de boosſte. Het misdryf vertoont niet in ééns zyne geheele mismaaktheid: trapswyze worden wy daar gemeenzaam mede, en ongemerkt verſpreidt zich dit vergif door de ziel. Ieder Mensch heeft eene getroetelde Hartstocht, die hem meest altoos het eerſte ter ondeugd vervoert. De ongeregelde voldoeningen, waar toe deeze hem, by gelegenheid, brengt, komen hem voor onder de gedaante van ligtverſchoonbaare ſtruikelingen: zy worden, in den beginne, met ſchroom

en behoedzaamheid ingewilligd. Maar, door langer bedryf, verzwakken deeze wederhoudingen, en de kragt der hebbelykheid neemt toe. De eene Ondeugd helpt de andere. Door eene ſoort van natuurlyke verwantſchap hegten zy zich in een, en de wortels ſchieten diep in 't harte. —— Wanneer het misdryf de overhand krygt, komt 'er het Geweeten tegen op. Maar het Geweeten is een bedaard beginzel. Drift, daarentegen, luidrugtig en geweldig, doet, door 't geweld, 't welk zy verwekt, de ſtem der Rede zwygen: en verleidt ten zelfde tyde als zy aanport. Want zy bedient zich van 't Verſtand om 't Geweeten te bedriegen. Het verzint redenen en bewyzen om de verdorvenheden van het Hart te regtvaardigen. Men beroept zich op den algemeenen trein der wereld. Men maakt ziftende onderſcheidingen. De Menſchen vinden zich in zulke byzondere omſtandigheden geplaatst, die zekere daaden verſchoonlyk, indien niet geheel onſchuldig maaken, welke, in een ander geval, hoogst laakbaar zouden weezen. Langs deezen weg mogen wy vry gelooven, dat veelen, van ſtap tot ſtap, tot de zonde komen; deels door Drift vervoerd, deels door Zelfbedrog misleid: zonder bezef van de maate der Boosheid, welke zy vervullen. Door diepgewortelde hebbelykheden, wordt, in 't einde, hun Oordeel geheel bedorven, en hun Zedelyk Gevoel geraakt verlooren. Zy zien uit gansch andere oogen; en kunnen zonder ſmert de bedryven beſchouwen, op welker gedagten zy voorheen gruwden.

Noodig is het, nogthans, hier op te merken, dat, ſchoon onze aangeboorene gevoelens van de affchuwelykheid der Misdryven zo verre verlaagd en dermaate kragtloos gemaakt kunnen worden, dat ze geen invloed op ons gedrag hebben; deeze Gevoelens, egter, oorſpronglyk tot onze geſteltenisſe behoorende, en nooit ten eenemael uit de ziel gerooid, zo veel gezags zullen behouden, dat zy, by zommige gelegenheden, den Zondaar kastyden, indien niet tot bekeeringe brengen. 't Is alleen, geduurende den tyd des Voorſpoeds, dat de Ondeugd haare bedriegeryen ongeſtoord kan pleegen. Maar in den donkeren dag des tegenſpoeds, herleeft de bedagtzaamheid, en het Geweeten krygt zyn regten weder; de bitterheid van t knaagend naaberouw grypt het hart aan des Mans, die de oorſpronglyke beginzels zyner natuure verzaakt en verkragt heeft. Wy mogen vaſtſtellen, dat HAZAËLS eerſte indrukken wederkeerden, eer hy zyne dagen eindigde. In het uur des wederſpoeds, doorſtak de her-

herinnering van zyn geſprek met de Propheet zyn hart. De Gevoelens, welke hy, in die betere dagen, hadt, vergelykende met de haatlyke wreedheden door hem naderhand gepleegd, konden alle de ſchitterende eercieraaden der Koninglyke waardigheid, de laagheid en ſchandelykheid zyner inwendige Aandoening niet wegneemen.

Deeze beſchouwing van den voortgang des Bederfs en van het gevaar, aan 't welk wy blootgeſteld zyn om te vervallen van Beginzels, die wy eens dagten vast omhelsd te hebben, geeft ons een allerheilzaamſten raad omtrent ons gedrag. *Die zich aangordt beroeme zich niet als hy die zich losmaakt.* Niemand ſtelle een voorbaarig en zo gevaarlyk als voorbaarig vertrouwen op zyne Deugd: *Wie ſtaat, zie toe dat hy niet valle.* Waagt u niet digt by het kwaade. Maakt 'er u, in de kleinſte gevallen, niet gemeenzaam mede, zonder vreeze. Luistert met ontzag na elk vermaan van 't Geweeten. Bewaart het tederſte en levendigſte gevoel van 't onderſcheid tuſſchen goed en kwaad. Indien ooit uw Zedelyk Gevoel begint te verzwakken, en uw Afkeer van misdryf te verminderen, dan hebt gy reden om te vreezen dat de val uwer Deugd op handen is. En laaten, terwyl gy alle omzigtigheid en waakzaamheid gebruikt, welke de Rede u kan verleenen, uwe Gebeden ſteeds tot God om byſtand opklimmen. *Van hem daalen alle goede gaven en volmaakte giften neder.* Hy alleen kan u voor vallen hoeden, en ſtrafloos ſtellen voor zyne heerlykheid in vreugde. Ik moet nu voortgaan tot de

III. Waarneeming, op HAZAëLS Geſchiedenis gegrond. Te weeten, dat het vermogen, 't welk het verderf verkrygt om de oorſpronglyke Beginzels der Menſchen te verwoesten, dikwyls moet toegeſchreeven worden, aan de verandering van hunnen Leevensſtand in de wereld. Hoe zeer verſchilde HAZAëL, de Afgezant van BENHADAD, van HAZAëL den Koning! hy, die op 't vermelden van wreedheden een gruwen vatte, van hem die zich in bloed baadde! Van deeze droeve en verbaazende omwenteling geeft de Propheet de rede op in weinige maar zeer klemmende woorden. *De Heere heeft my getoond dat gy Koning zult zyn over Syrie!* Die Kroon, die noodlottige Kroon, welke op uwen ſchedel gezet zal worden, zal een verdervenden invloed hebben op uwe Ziel, en eene verandering in uw Character te wege brengen, welke gy niet kunt gelooven. —— Wiens ervaarenis in de wereld is zo klein, dat ze hem geene hier aan gelykende voorbeelden oplevert, in veel laager leevensſtanden?

den? Zo veel vermag de verwisseling van uitwendige omstandigheden naar deeze wereld: zulk een verschillende zwaai geeft deeze aan onzen aart, aan onze gedagten, aan onze inzigten, aan onze genegenheden, dat geen Mensch vooruit kan zeggen wat 'er van zyn Character zou worden, indien de Voorzienigheid zyne Leevensomstandigheden op eene aanmerkelyke wyze verhoogde of verlaagde, en hem in eenen geheel anderen kring deedt beweegen dan hy zich tot nog bewoogen heeft.

De zaaden van wyd verschillende hoedanigheden, goede en kwaade, liggen in onze harten verborgen: doch blyven werkloos en als dood, tot dat voeglyke gelegenheden ze doen uitbotten en rypen. Zy zyn binnen in ons bedekt: of, indien zy voortspruiten, maaken zy dikwyls een misleidend vertoon; een vertoon, 't welk ons zelfs bedriegt. Hoogmoed, by voorbeeld, heeft, in zekere omstandigheden, geene gelegenheid om zich voor te doen, dan onder den schyn van Grootmoedigheid en loflyke Eerzugt. Gierigheid neemt de houding aan van pryslyke zuinigheid. 't Geen in deezen leevensstand voor blooheid en laaghartigheid zou aangezien worden, gaat in eenen anderen door voor wyze bedagtzaamheid. Dat by iemand, met volle oppermagt bekleed, wreedheid en verdrukking zou worden, agt men, in een laager stand, niet meer dan het oefenen van behoorelyke tugt. Voor een tyd is de Mensch nog by de wereld, nog by zich zelven, bekend als de Man, die hy waarlyk is. Doch stelt hem in een nieuwen leevensstand, die met zyne heerschende neiging strookt, die de verborgene hoedanigheden zyner ziele raakt, in beweeging en werkzaamheid helpt; zyn waar en weezenlyk Character zal zich ontvouwen, gelyk de bladeren eens bloems door de zonne beschceenen.

Zulks moge, in zeker opzigt, niet zo zeer eene verandering van Character, door de verwisseling van omstandigheden, geagt worden, dan wel als eene ontdekking van een voorheen verborgen weezenlyk Character. Nogthans is het teffens waarheid, dat de Man zelve eene verandering ondergaat. Want de gelegenheid daar zynde tot het onbedwongen ontwikkelen van eenige tot nog beflootene geaartheden, krygen zy meerder sterkte: en door de overhand, welke zy neemen, worden de andere gedeelten van iemands aart geboogen, en de ziel ondergaat eene geheele verandering. Hy is een waarlyk wys en braaf Man, die, door den Godlyken bystand, zich verheft boven deezen invloed zyns lots

op

op zyn Character, die eens waardige Gevoelens ingezoogen en rechte beginzels van gedrag gelegd heeft, daar by blyft, hoedanig ook zyne omſtandigheden mogen weezen: door alle lotwisſelingen eenen eenpaarigen leefkoers houdt: en, op 't einde zyner dagen, denzelfden afkeer van het kwaade heeft, als in den beginne. — Doch hoe zeldzaam is het, deeze lofwaarde beſtendigheid onder de Kinderen der Menſchen aan te treffen, terwyl zy de onderſcheiden ſtanden en tydperken des leevens doorwandelen! Wanneer zy ter wereld intreeden, eer hunne gemoederen zeer misleid of bedorven zyn, gloeijen zy door de edelaartigſte aandoeningen, en zien met verſmaading neder op alles wat ſnood en misdaadig is. Maar verder op 't leevenspad voortwandelende, gewennen zy allengskens aan de kromme betreeden paden, zy dringen in den hoop der woelige wereld, zy hebben te ſtryden met den list van deezen met de verſmaading van geenen, zy leeren zomtyds hunne gevoelens te verbergen, en dikwyls hunne aandoeningen te ſmooren, zy worden in 't einde verhard, en gemeenzaam met het heerſchend verderf. — Wie ſtort geen traan over deezen droeven, en helaas! zo algemeenen, val van Braafheid en Deugd! Wie wordt niet vernederd, als hy ziet dat dit de droeve uitſlag is van die gezuiverde begrippen, die verheevene gevoelens, waar op wy zo menigmaal roemen! De Man, met al zyn hoog-opgehemelde redelyke bekwaamheden, blykt dikwyls het ſchepzel te weezen van zyn leevenslot, geheel gegooten in den vorm zyner omſtandigheden!

Het voorbeeld van HAZAËLS ontaarting leidt ons op, om byzonder het oog te ſlaan op de gevaaren, uit hoogheid van Staat en het verkrygen van Magt herkomſtig: inzonderheid wanneer de verheffing daar toe ſchielyk en onverwagt geſchiede. Weinige hebben ſterkte van ziel genoeg om zulk een Lotwisſel met gemaatigdheid en zelfsbedwang te ondergaan. Het ontzag, der Grootheid beweezen, de ruimte, welke hun leevensſtaat verſchaft om der weelde bot te vieren, zyn gevaarlyke omſtandigheden voor de Deugd. Wanneer de Menſchen onder huns gelyken verkeeren, en gewoon zyn de te leurſtellingen en moeilykheden des leevens te ondervinden, herinneren zy zich hunne onderlinge onafhanglykheid van elkander, en alle afhanglykheid van God. Maar verre boven hunne Natuurgenooten verheeven, ontmoeten zy weinig voorwerpen die ernſtige opmerking baaren; maar eene groote menigte die hunne driften aanzetten en ontvonken. Zy zonderen hun belang veelligt af

van 't belang der geenen die hun omringen. Zy bedekken zich met hunne eigene ydele grootheid, en liggen neder in den zagten ſchoot van zelfzoekend vermaak, waar zy de koelſte onverſchilligheid krygen omtrent de belangen zelfs van de zodanigen, die zy hun vrienden noemen. —— Deeze ingebeelde onafhanglykheid weert de gevoelens van Godsdienſtigheid en Menschlievenheid uit hun hart. *Zy heffen op met den trommel en de harpe; zy verblyden zich op het geluid des orgels; in het goede verſlyten zy hunne dagen; nogthans zeggen zy tot* GOD *wykt van ons: want aan de kennisſe uwer wegen hebben wy geenen lust. Wat is de Almagtige dat wy hem zouden dienen? en wat baate zouden wy hebben van hem aan te loopen?*

Maar men hebbe zich niet te verbeelden, dat hoogverheevene Leevensſtanden de eenige ſchroomwekkende verzoekingen zyn, waar aan uwe Deugd is blootgeſteld. Wy zullen bevinden, dat wy in geen min ſterke verzoeking verkeeren, door de uiterſten van Armoede en verdrukking. Wanneer Menſchen, die beter dagen beleefd hebben, in 't laage vallen, gaat hun geest gebukt, hun aart neemt iets wrangs aan. Nyd over de gelukkiger Medemenſchen verteert hun. Heimlyke murmureeringen beſchuldigen de Hemelſche Voorzienigheid: 't gevoel der elenden zet hun aan tot gruwzaame misdryven om in beter ſtaat te geraaken. Onder de laagere rangen des Menschdoms heerscht maar al te dikwyls bedrog en oneerlykheid, laage en bekrompe omſtandigheden drukken der Menſchen zielsvermogens. Zy ontzetten hun van de geſchikte middelen om tot kennis en weetenſchap te geraaken: en, waar de Onkunde groot is, loopt dezelve altoos gevaar van ongebondenheid voort te brengen.

Van hier is het, over 't algemeen, 't gevoelen van den Verſtandigen door alle eeuwen geweest, dat 'er een zekere Middelbaare Leevensſtand is, even zeer verwyderd van beide de uiterſten, die, ſchoon dezelve ook haare eigene gevaaren hebbe, nogthans, over 't geheel genomen, de gunſtigſte is voor Deugd en Geluk. Daar hebben weelde en hoogmoed, aan den eenen kant, geene gelegenheid om de ziel te verzwakken of te bedwelmen: gebrek en afhanglykheid, aan den anderen kant, zullen dezelve niet drukken en vernederen; daar kunnen alle de aangeboorene hoedanigheden der ziele, vry en onbelemmerd, werken, de gelykheid der Menſchen wordt gevoeld, vriendſchap gekweekt, en men vordert, in allerlei opzigten, met ſpoed; daar

daar vinden zich de Menſchen aangezet tot bevlytiging en niet overkropt door bezigheid, en zy ſtellen hunne vermogens te werk, zonder door te ruimen overvloed nutloos gemaakt, of door onoverkomelyke zwaarigheden afgeſchrikt te worden: daar wekt een mengzel van genietingen en van behoeften tellens hunne Dankbaarheid tegen God, en herinnert hun de noodzaaklykheid zyns byſtands. Dus ſchynen de Menſchen in dien middelbaaren ſtand het leeven ten voordeeligſte te genieten, en minst blootgeſteld aan valſtrikken der ondeugd. In 't Spreukenboek wordt deeze ons voorgedraagen, als de wensch en keuze eens Mans, door zyne Wysheid uitſteekende. *Ydelheid en leugentaal doet verre van my, armoede of rykdom geef my niet, voedt my met het brood myns beſcheiden deels; op dat ik zat zynde u dan niet verlochene, en zegge, wie is de* HEERE? of dat ik, verarmd zynde, dan niet ſteele, en den naam myns GODS aantaſte.

Uit alles, wat wy, over dit Onderwerp, gezegd hebben, mogen wy, in de eerſte plaats, leeren, om welke redenen de Voorzienigheid eene verſcheidenheid van rangen en leevensſtanden onder het Menschdom vastgeſteld heeft. Dit leeven is blykbaar geſchikt tot een ſtaat van Beproeving. Geene beproeving van Characters is noodig ten opzigte van God, die ziet wat in elk hart verborgen ligt, en volmaakt weet wat ieder Mensch zou doen in alle mogelyke Standswisſelingen. Maar, om de Mensch zelve, en om de Wereld, moest deeze Beproeving en onderſcheiding des Characters plaats hebben: ten einde waare Deugd zich onderſcheidde van de valſche ſchynvertooningen: en de regtvaardigheid des Hemels blyken in de eindelyke vergeldingen; ten einde de zwakheden der Menſchen aan zich zelven ontdekt wierden, hun onderwys gaven en hunne verbetering bevorderden; als mede, op dat hunne Characters zich, uit alle gezigtpunten, aan 't oog der wereld vertoonden, en voorbeelden van navolging opleverden, of waarſchuwingen tegen gevaaren. De bereiking deezer gewigtige einden vorderde, dat het Menschlyk leeven niet altoos op één en den zelfden voet voortging; doch 'er veele omwentelingen in voorvielen, en eene verſcheidenheid van bezigheden en rangen plaats greep. In het ondergaan van deeze worden de Characters der Menſchen getoetst, en hunne verborgene Deugden of Ondeugden komen aan den dag. HAZAËL zou, in de geſchiedenis, eene maate van roem verworven hebben, tot welke hy niet geregtigd was, ware hy in eenen onderge-

geſchikten leevensſtand gebleeven. In den grond was hy valsch en ſlegt. In hooger kring zich beweegende, ontdekte zich de bedorvenheid van zyn hart, en hy ſtaat nu te boek met welverdiende ſchande, als een waarſchuwing voor volgende Geſlachten.

In de tweede plaats, kunnen wy hier uit leeren, van hoe weel aanbelangs het zy zorgvuldig agt te geeven op de keuze, welke wy doen ten opzigte van onze Bezigheid en Leevensſtand. Het blykt, dat onze uiterlyke Staat dikwyls eenen kragtdaadigen invloed hebbe op ons zedelyk Character; en, bygevolge, dat deeze niet alleen nauw verbonden is met ons tydlyk welvaaren; maar met ons toekomend geluk of ongeluk. Hy, die onbeſprooken en opregt zommige leevenspaden zou betreden hebben, ſtortte zich, door ongelukkig een ſpoor te verkiezen, waar hy al te ſterke verzoekingen voor zyne deugd aantrof, zich zelven hier in ſchande en namaals in verderf. Hoe dikwyls, nogthans, wordt de bepaaling van dit alleraangelegenſt ſtuk overgelaaten aan het lot van toevallige verbintenisſen of onderwerpen aan de keuze van jeugdige verbeelding en grilligheid? Stelt men het tot een onderwerp van ernſtige overweeging, hoe zelden hebben zy dan, aan welken de bepaaling ſtaat, eenig verder inzigt dan over iemand, die ter wereld in zal treeden, zo te beſchikken, dat hy ſchielyk ryk worde, of, gelyk men 't noemt, best zyn fortuin maakt? Zyn 'er dan geene andere voorwerpen dan dit, om het leevensplan naar te bepaalen? Zyn 'er geen heiliger en gewigtiger belangen, welke verdienen in aanmerking te komen? —— Gy zoudt niet gaarne iemand, wiens welvaaren u ter harte ging, in een ſtand ſtellen, tot welken gy wist dat zyne bekwaamheden geenzins geſchikt waren. Deeze onderzoekt gy, derhalven, zorgvuldig: dit maakt de grond uwer beſliſinge. Maar weest verzekerd, dat de bekwaamheden alleen niet, maar tevens de geaartheid en het hart, met gelyke opmerking, verdienen nagegaan te worden, in het vormen van het plan tot eenen leevensſtand. Elk heeft zyne byzondere zwakheid, eene heerſchende drift, welke hem voor deeze ſoort van verzoekingen meer blootſtelt dan voor geene. Vroegtyds kan men dit zien; en uit de eerſte beginzels oordeelen over den aanſtaanden groei. Voorkomt zulks. Overweegt hoe de volgende lotgevallen des leevens waarſchynlyk daar op zullen werken. Indien gy iemand, uwer zorge toevertrouwd, opleidt tot een leevensſtand, in welken alle omſtandigheden ſtrekken om dit verderflyk beginzel

te

te ſtooven en doen rypen, maakt gy u, grootendeels verantwoordelyk voor alle de gevolgen. Te vergeefsch vertrouwt gy op zyne bekwaamheden en vermogens. Ondeugd en bederf, het hart beſmettende, zyn genoeg om de grootſte bekwaamheden te overdwarsſen. Ja dikwyls wenden zy zich tot nadeel van den bezitter, en worden de werktuigen zyns ſpoedigen ondergangs.

De opgehelderde Geſchiedenis leert ons, in de derde plaats, over waare gelukzaligheid niet te oordeelen, enkel uit de maate van iemands bevordering in de wereld. Altoos door ſchynbaarheden misleid, laat het gros des Menschdoms zich het meest bedriegen door praal en pragt: en houdt de zodanigen, die boven anderen in rang verre uitſteeken, gezegendst. Van hunne vroegſte jeugd af, worden zy geleerd, het oog te vestigen op wereldlyke grootheid als het uiterſte voorwerp hunner begeerten: en deeze is van alle beginzelen der dwaaling in gedrag een der gemeenſte. —— HAZAËL, op den Throon van *Syrie* gezeten, werd ongetwyfeld meer benyd, en door de menigte voor een gelukkiger Man gerekend dan toen hy een Onderdaan was, en de boodſchap van BENHADAD tot ELIZA bragt. Nogthans, ô HAZAËL! hoe veel beter zou het voor u geweest zyn, nooit den naam van Koning, en de eer, daar aan verknogt, genooten, dan die, ten koste van zo veel ſnoodsheids, gekogt te hebben: daar gy uw eerſte en beste Character verzaakt; misdryven, weleer by u in afgryzen, pleegde, en aangeboren gevoelens van uw hart verraadde! Hoe verderflyk voor uwe rust was het begeerlyk Purper, door u in zo veel onſchuldig bloed gedoopt! Hoe veel aangenaamer ſleet gy uwe dagen, hoe veel ongeſtoorder uwe nagten, in den eerſten tyd uws leevens, dan toen gy, op den Throon geplaatst, by dag, het gekerm hoorde der ongelukkige door u bedorven, en uwe ſluimeringen 's nagts werden afgebrooken, door de ontrustende herdenking van uwe wreedheden en misdryven? —— Laaten wy nooit oordeelen naar 't uiterlyk vertoon der dingen; nooit beſluiten dat iemand gelukkig is, enkel, dewyl hy zich van Grootheid en Rykdom omringd ziet. Veel jammers ſchuilt 'er menigmaal waar de wereld het minst vermoedt. Het weezenlyke daar het op aankomt, in het oordeelen over iemands geluk, beſtaat niet in 't onderzoek van zyn uitwendigen ſtaat; maar met welk een zielsgeſteltenisſe hy zich daar in gedraage: of deeze hem verſlimmere dan verbetere, of hy zynen weg zo aanſtelle, dat hy gunst by God en braave Menſchen vindt.

Deeze

Deeze omſtandigheden brengen weezenlyke en gewigtige onderſcheidingen tuſſchen de Leevensſtaaten der Menſchen te wege. De uitwerkzels hier van duuren altoos, zy volduuren, wanneer alle wereldlyke onderſcheidingen zullen vergeeten zyn.

In de laatſte plaats, kunnen wy, uit al het verhandelde, leeren nimmer overmaatig bekommerd te weezen, wegens onzen uiterlyken Leevensſtand: doch ons lot gelaaten aan de ſchikking des Hemels te onderwerpen. De beste en voorzigtigſte verordeningen te maaken, welke wy kunnen, ten opzigte van onzen ſtaat, is een hoofdpligt. Doch wy moeten altoos bedenken, dat alle plans, welke wy vormen, onzeker en wisſelvallig zyn. Geen Mensch kan, naa het neemen van alle voorzorgen, welke menschlyke wysheid hem aan de hand geeft, voorzien, welke verborgene gevaaren hem wagten op het uitverkooren leevenspad. De Voorzienigheid kiest wyzer voor ons dan wy voor ons zelven kiezen: en uit omſtandigheden, die, in den beginne, 't minst beloofden, en zelfs zich zo ongunſtig lieten aanzien, ontſtaat dikmaals tydlyk en zedelyk geluk beide. *Wie weet wat goed is voor den Mensch in dit leeven, in alle de dagen zyns ydelen leevens, 't welk hy doorbrengt als eene ſchaduwe?* Wanneer wy bedenken hoe veel duisters onzen tegenwoordigen ſtaat omringt, de zwakheid der menschlyke natuure, als mede de twyfelagtige en onzekere waardye van alles, 't geen wy voorſpoed noemen, treft de vermaaning des Pſalmdichters elk bedagtzaam gemoed op 't kragtigst. *Wentelt uwen weg op den Heere* (*). Neemt uwe maatregels met voorzigtigheid; doch ontdoe u van angstvalligheden, wegens den uitſlag. In ſtede van uw eigen lot te zullen beſchikken, voegt het u in 's Hemels beſtelling te berusten, en, zonder twyfelen, de ſtem der Voorzienigheid en van uwen Pligt te volgen. In welk een Leevensſtand GOD u ook plaatze, heft het oog en hart tot Hem op, om zyne hulp en genade; en tragt met trouwe en opregtheid de rol, u toegelegd, te volvoeren. Dus doende zult gy vrede by u zelven hebben onder het bewandelen van den leevensweg, en, op 't einde gekomen, met genoegen rugwaards zien: want naa alle de vermoeienisſen, en aangewende poogingen, om tot hoogheid op te klimmen, zullen wy in 't einde bevinden, *dat* GOD *te vreezen, en zyne geboden te bewaaren, de pligt is en het geluk der Menſchen.*

(*) PSALM XXXVII. 5.

WAAR-

WAARNEEMING WEGENS DE GOEDE UITWERKING VAN DE *ASSA FOETIDA*, IN ONGEMAKKEN DER ZENUWEN. Door P. C. WOUTERS, *Med. Licent. te Welteren.*

(*Journal de Médecine.*)

Tegen het einde van de maand Januari, 1778, wierd ik geroepen by een Jongeling van 16 jaaren, die, na dat hy zig eenigen tyd aan verſcheiden Gezelſchappen had overgegeeven, en, door eene groote zugt tot allerhande ſoorten van Spelen, zyn geest en lichaam had afgemat, van eene zwaarte in het hoofd was aangevallen, die eenige dagen daarna agtervolgd wierd van eene zwaare pyn in het hoofd, vergezeld met onwillekeurige beweegingen der Ledemaaten, die hem ten eenemaale den ſlaap beletten. — Den zesden dag, na den aanval, ontdekten zig, in den hoogſten graad, alle die verſchynſelen, welke, volgens het getuigenisſe van den grooten SYDENHAM, den St. Vitus-dans uitmaaken. Het regter Dye-been wierd beſtendig getrokken, en hy was buiten ſtaat eene van zyne handen ſtil te houden.

De armen wierden na alle kanten zo hevig bewoogen, dat de Lyder, door het bloeden van zyne handen, geheel als met bloed beſpat was.

De Oogen, de Mond, en het geheele Hoofd, vertoonde de zeldzaamſte en belachlykſte gebaarden. De Tong en de Sluitſpieren van den Onderkaak wierden, voornamentlyk onder het ſpreeken, beſtendig heen en weder bewogen, zo dat men hem nauwlyks konde verſtaan.

Hy was uit het dorp *Masmen*, alwaar hy woonde, te voet by my gekomen, en had onder wege, doordien hy, als een dronken Mensch, heen en weer ſlingerde, en ook tweemaal was nedergevallen, de oogen van een ieder tot zig getrokken. —— Ik vond de Pols een weinig geſpannen, hard, klein en ſchielyk; daar was geen blyk van krankzinnigheid; met één woord, behalven het reedsgenoemde, ſcheen hy gezond.

Myne eerſte zorg was hem te doen aderlaaten, waarna ook de beweeging van de Tong, Mond en Oogen, een weinig verminderde; doch het overige bleef als vooren. Den volgenden dag vond ik de Pols ſlap, zwak en zeer langzaam: hy had dien nagt weinig doch zeer ongerust geſlaapen, en was, zo als te vooren, telkens door Stuiptrekkingen aangevallen. —— Ik liet hem een zagt laxeer-drankje in-

inneemen, en gaf hem vervolgens poeijers, beſtaande uit de *Rad. Valerian. Sylv. Co.t. Peruv.* met een weinig Campher; doch ik beſpeurde daarvan geene de minſte uitwerking. Hierop beſloot ik de *Aſſa Fœtida* te beproeven, en ſchreef hem eene emulſie voor met drie dragmas *Aſſa Fœtida*, in zes oncen water, waarvan ik hem alle twee uuren een lepel vol liet gebruiken; en zie daar, alle Toevallen verdweenen als ſneeuw voor de zonne.

Ik liet met het gebruik van dit middel niet alleen aanhouden, maar vermeerderde beſtendig de hoeveelheid van de *Aſſa Fœtida*, en zag, dat de Lyder, in den tyd van twee weeken, volkomen herſteld was, uitgezonderd een ligte pyn in de Lenden, en een weinig ſtyfheid in den Ruggegraad, die echter, binnen korten tyd, zonder eenige hulp van Geneesmiddelen, verdween.

NATUURLYKE HISTORIE VAN HET LOOPERTJE, HET WINTERKONINGJE EN 'T GOUDHAANTJE.

(Volgens den Heer DE BUFFON.)

De drie kleinſte Vogeltjes van *Europa* zyn 't *Goudhaantje*, het *Winterkoningje* en 't *Loopertje*. 't Laatstgemelde in 't Grieksch Ὀρθὸς, in 't Latyn *Aſilus*, in 't Engelsch *Green wren*, in 't Poolsch *Kyolik Nieczubaty*, in 't Fransch *Pouillot*, geheeten, heeft, zonder veel grooter dan de twee andere te weezen, alleen het Lyf wat langer. Het leeft van Vliegen en andere kleine Inſecten, de Bek is ſcherp en dun, van buiten glinſterend bruin, van binnen en aan de kanten geel; zyne Pluimadie beſtaat uit twee zwakke kleuren, groenagtig grys en geelagtig wit; de eerſte ſtrekt zig uit over den Rug en den Kop; eene geelagtige band begint aan den hoek van den Bek, loopt by 't oog heen, en ſtrekt zich uit tot aan de zyde des Kops; de Vleugelpennen, vry ſomber grys, hebben, gelyk die van den Staart, den rand met groenagtig geel geboord; en een plek van dezelfde kleur vertoont zich op elke zyde van de Borst, en in 't vouwen de Vleugelen; de Buik is wit meer of min met zwak geel gemengd, naar dat het Vogeltje ouder of jonger is, of naar 't verſchil der Sexe; want het Wyfje heeft alle kleuren min ſterk dan het Mannetje; over 't algemeen gelykt de Pluimadie van het *Loopertje* naar die van 't *Goudhaantje*, 't welk alleen een witte plek meer op de vleugels en een witten kuif heeft. Ge-

Geduurende den Zomer onthoudt zich het *Loopertje* in de bosſchen, en maakt zyn Nest in 't digtst der kreupelbosſchen, of onder een hoop digt in een gegroeide Planten. Het is met zo veel zorgs zamengeſteld, als verhoolen. Het beſtaat van buiten uit mosch, van binnen uit wol en hair, alles is wel dooreengevlogten, wel gedekt, en heeft de gedaante van een bal, gelyk die van het *Winterkoningje*, *het Goudhaantje* en de *kleine Mees met een langen ſtaart*. Het ſchynt dat de ſtem der Natuure deeze vier ſoorten van kleine Vogeltjes geleerd heeft, die gedaante aan hunne Nesten te geeven: dewyl derzelver warmte tot de broeijing niet genoegzaam zou weezen, indien deeze niet bewaard en byeengepakt bleeven: dit wyst ook aan, dat alle Dieren misſchien meer vernufts betoonen in de voortplanting van haar ſoort, dan het Inſtinct om zich zelven te bewaaren. Het Wyfje van het *Loopertje* legt doorgaans vier of vyf eitjes, vuil wit, met roodagtige ſtipjes, en zomtyds zes of zeven. De Jongen blyven in 't Nest, tot dat zy gemaklyk kunnen vliegen.

In den Herfst, verlaat het *Loopertje* de bosſchen, en zingt in onze Hoven; de toon dien het dan ſlaat is *túit*, *túit:* in 't Voorjaar en in den Zomer laat het een vollen Zangtoon hooren, die zeer aangenaam is. De beweeging, welke het *Loopertje* maakt, is veel aanhoudender dan zyn Zang: het vliegt, zonder ophouden, van tak op tak, om Vliegen te vangen, gaat de bladeren van boven en onderen na, om Inſecten te betrappen: de ſtaart heeft eene langzaame en afgepaste beweeging van boven na beneden.

Deeze Vogeltjes komen in April, dikwyls vóór het ontwikkelen der bladeren: op reis maaken zy eene bende van vyftien of twintig uit: doch, zo ras zy aankomen, ſcheiden zy van een, en paaren: wanneer 'er ongelukkig op den tyd hunner herwaardskomst wat knellende koude ontſtaat, worden zy daar door aangegreepen, en vallen op den weg dood.

Dit klein en teder geſlacht is zeer wyd verſpreid: men vindt het tot in *Zweeden*, door geheel *Frankryk*, in *Italie*, en 't ſchynt in *Griekenland* bekend geweest te zyn.

Het WINTERKONINGJE, by de Grieken τροχίλος, by de Latynen *Trochilus*, by de Italiaanen *Reattino*, by de Duitſchers *Thurnkoenig*, by de Zweeden *Tumling*, by de Poolen *Krolik*, by de Turken *Bibil*, by de Franſchen *Roitelet* geheeten, is een zeer klein Vogeltje, 't welk met den Wintertyd in de Steden en Dorpen komt, en, tot het felst van

den Winter, met een heldere ſtem, een vrolyken wildzang laat hooren, byzonder tegen den avond: het vertoont zich boven op houtſtapels en takkebosſchen, waar in het oogenbliklyk wegkruipt, ook op de daken der huizen, waar het zich terſtond aan 't oog onttrekt; daar onder, of in de gaten der muuren, ſluipende. Wanneer het te voorſchyn komt, huppelt het heen en weder, altoos met den ſtaart overeinde. Het heeft eene zeer korte vlugt, vol wendingen; de vleugelen zyn in eene zo ſterke en geduurige beweeging, dat men 'er geen oog op houden, of dezelve onderſcheiden kan.

Het *Winterkoningje* is iets meer dan drie duimen lang, heeft vyf en een half duim vlugts; de geheele Pluimadie is dwars doorſneeden met kleine bruine en zwarte banden; over 't Lyf, de Vleugelen, de Kop en den Staart heen loopende: het onderſte van 't Lyf is een mengzel van wit en grys.

Dit kleine Vogeltje is bykans het eenige, 't welk tot in 't holst van den Winter ons byblyft: het eenige, dat, in dit treurig jaarſaiſoen, zyne vrolykheid behoudt: altoos levendig, altoos lustig; zyn hooge en heldere Zang beſtaat uit korte en ſchielyke toonen, *ſidiriti*, *ſidiriti*, om de vyf of zes ſeconden afgebrooken. Dit is de eenige zagte en bevallige toon, die men hoort in dat Jaargetyde, wanneer de Lugtbewoonders zwygen, behalven de krasſende Raaven en Kraaijen. Boven al laat het *Winterkoningje* zich hooren als 'er ſneeuw valt, of tegen den avond, wanneer de nagt de koude vermeerdert. Het vertoont zich in de voorpleinen, in de houttuinen, als mede op de daken en in de muurgaten; tot in de putten zelve Inſecten en Poppen zoekende. Het onthoudt zich ook aan warme bronnen en beeken, die niet bevriezen, verſchuilende in gaten, zomtyds in grooten getale by een: dikwyls gaan ze drinken, en keeren ſchielyk weder na hunne algemeene wooning. Schoon gemeenzaam, weinig wantrouwend en gemaklyk te genaaken, valt het egter moeilyk ze te vangen. Hunne kleinheid, zo wel als hunne vaardigheid, doet hun het oog en het net hunner belaageren ontduiken.

Staande den Voortyd woont het *Winterkoningje* in de bosſchen, waar het zyn Nest maakt, op eenige verſpreide takken, of zelfs op den grond neder, zomtyds onder den ſtronk van een boom of rots, ook wel aan den overhangenden kant des waters; onder het dak van een eenzaam huis of een boschwerkers hut, plaatst hy het mede. Tot het vervaardigen ſleept het zeer veel mosch zamen, en het

Nest

Nest beſtaat van buiten geheel uit mosch: doch van binnen netjes met vederen voorzien: het is bykans geheel rond, zeer groot, en van buiten zo ongeſchikt dat het de Vogelnestzoekers bedriegt, zich niet anders vertoonende dan een hoop mosch, toevallig daar heen geworpen; het heeft een kleinen zeer nauwen ingang aan de zyde. 't *Winterkoningje* legt negen of, tien kleine vuilwitte eitjes, aan het dikſte einde met een roodagtigen kring: het verlaat dezelve als het bemerkt dat men ze ontdekt heeft. De Jongen haasten zich om het nest te verlaaten, eer zy kunnen vliegen, en men ziet ze, als kleine rotten, in de bosſchen loopen. Zomtyds maaken de Veldmuizen zich meester van deeze Nesten, 't zy dezelve door het *Winterkoningje* verlaaten zyn, of dat deeze vyanden het broed daar uit verdreeven hebben.

Wy hebben niet gemerkt, dat zy, in onze Landſtreeken, ten tweedemaal, broeden, in de maand Augustus, gelyk ALBERTUS by ALDROVANDUS ſchryft, en OLINA van *Italie* verzekert; 'er by voegende, dat men ze te *Rome*, en daar omſtreeks, in groote menigte aantreft. Deeze zelfde Schryver geeft de wyze op, om deeze Vogeltjes, uit het Nest genomen, op te voeden, 't geen, gelyk BELON aanmerkt, egter, zelden gelukt, dewyl dit Vogeltje zeer teer is.

Het *Winterkoningje* ſchept vermaak in 't geſelſchap der *Roodborstjes*, ten minſten komt het met deeze aanvliegen, en laat onder het naderen, het geluid *tirit*, *tirit*, op een zwaarder toon dan zyn Zang, doch even helder. Het is zo weinig wantrouwend en zo nieuwsgierig, dat het door het geboomte heen dringt, tot het huisje van den Vogelaar. Tot diep in den nagt vliegt en zingt het in de bosſchen, en het is, met het *Roodborstje* en de *Merel*, een der Vogeltjes, die men, naa het ondergaan der Zonne hoort: 's morgens is het ook vroeg op; niet uit gezelligheid; want de eenzaamheid is, buiten den paartyd, by het *Winterkoningje* meest geliefd: in den Zomer zetten de Mannetjes elkander heftig na.

Deeze ſoort is in *Europa* zeer verſpreid, en, gelyk BELON zegt, overal bekend. Ondertusſchen ſchynen de Winters in het Noorden, ſchoon het de onze doorſtaat, 't zelve al te ſtreng; LINNÆUS getuigt, dat ze in *Zweeden* ſchaars voorkomen.

't GOUDHAANTJE, 't welk in 't Grieksch den naam van Τυραννος, in 't Latyn dien van *Tyrannus* draagt, wordt in 't Hoogduitsch *Gold Hendlin*, in 't Italiaansch *Fior Rancio*,

in 't Engelsch *The Golden crowned Wren*, in 't Fransch *Petit Roi* geheeten. Deeze naam van *Klein Koningje* voegt aan geen Vogeltje beter: dewyl het de kleinſte van alle *Europiſche Vogeltjes* is, door de Natuur met een Kroon beſchonken.

't *Goudhaantje*, 't welk geheel maar drie duimen in de lengte haalt, en, geplukt, geen duim lang is, gaat door de maazen der gewoone vogelnetten, en ontſnapt gereed uit de kooitjes; laat men 't vliegen in eene kamer, die men denkt wel geſlooten te zyn, het ontkomt binnen korten tyd, eene naauwlyks zigtbaare opening is groot genoeg om het een uitgang te verleenen. Als het in onze hoven komt, ſluipt het in het geboomte, en hoe zou men het niet ras uit ons gezigt verliezen, daar een klein blad genoeg is om het geheel te bedekken: de kleinſte hagel is te grof om het te ſchieten, hier toe moet men niet dan het fynſte zand gebruiken, bovenal wanneer men 'er opgeſteld is om het ongeſchonden te hebben. Als men het leevend gevangen heeft, vreest men een zo teder Vogeltje te zeer te zullen drukken; men gelooft het nog in handen te hebben, en 't heeft zich door zyne vlugheid reeds gered. Het ſlaat een ſcherpen en doordringenden toon. — ARISTOTELES ſchryft dat het *lieflyk* zingt, doch het is zeer waarſchynlyk, dat zy, die hem dit berigt gaven, het *Winterkoningje* met het *Goudhaantje* verward hebben.

Het Wyfje legt zes of zeven eitjes, die niet veel grooter zyn dan erweten, in een klein nestje, klootswys gemaakt, uit mosch en ſpinrag zamengeſteld, van binnen met het zagtſte dons voorzien, met eene opening aan de zyde, meestentyds vindt men het in de bosſchen, zomtyds in de Klimop, in jokboompjes, of in de haagen onzer tuinen.

De kleinſte Inſecten zyn doorgaans het voedzel deezer kleine Vogeltjes. In den Zomer vangen zy ze aartig in de vlugt; in den Winter zoeken zy ze op in hunne ſchuilplaatzen, daar ze den winterſlaap ſlaapen, en half of geheel dood zyn. 't *Goudhaantje* eet de overblyfzels op, en aast op alle ſoorten van wormpjes, betoonende eene zeer groote behendigheid in het zoeken en vatten van dien prooi. Des Zomers eeten zy ook kleine zaaden, en krabben den grond om, by oude mestvaalten, waar zy, naar allen ſchyn, ſpys zoeken: dan ik heb nooit ſteentjes in de maag gevonden. Zy toonen eene groote greetigheid in 't eeten, en gaan zich, tot ſtervens toe, in gulzigheid zomtyds te buiten.

Gaar-

Gaarne onthouden zich de *Winterkoningjes* in hoog geboomte. SCHWENCHFELD zegt, dat zy, Zomer en Winter, in *Silesie*, in bosschen voorkomen; in *Engeland* bewoonen zy de bosschen op 't gebergte; in *Beyeren* en *Oostenryk* komen zy 's Winters na de Steden om beschutzel tegen de koude te zoeken: men voegt 'er by, dat ze in kleine benden vliegen, niet alleen bestaande uit Vogeltjes van hun geslacht, maar ook van andere kleine Vogeltjes, die eene soortgelyke leevenswyze houden. SALERNE vermeldt ons, dat ze 's Winters doorgaans twee aan twee vliegen, en elkander roepen als ze van een verwyderd zyn. In gevolge hier van, zouden zy, in onderscheide Landen, verschillende zeden moeten hebben: dit schynt my niet geheel onmogelyk toe, dewyl deeze veelal van de omstandigheden afhangen: doch 't is ook zeer mogelyk dat de Schryvers hier een misslag begaan hebben. 't Gaat niet vast of zy in *Zwitzerland* den geheelen Winter overblyven; doch men weet dat zy daar, en in *Engeland*, de laatste zyn die vertrekken. Zeker is het, dat men ze in *Frankryk* meer in den Herfst, en in den Winter, dan in den Zomer, ziet, en dat 'er verscheide Landschappen in dat Ryk zyn, waar ze nooit, of zeer zelden, nestelen.

Deeze kleine Vogeltjes zyn vol leevens en beweegings, vliegende, zonder ophouden, van tak op tak, kruipende op boomen, zich in allerlei gestalte, en somtyds het onderst boven, gelyk de *Meezen*, aan de pooten hangende: zoekende onder den schors den prooi, of dien noodzaakende voor den dag te komen. Geduurende de koude, onthouden zy zich gaarne in altoos groen geboomte, welker beziën hun ten voedzel dienen: dikwyls zitten ze in 't hoogst der boomen, dit schynen ze niet te doen, om den Mensch te ontwyken: want, by veele andere gelegenheden, laaten zy toe dat men ze tot zeer naby nadert. In den Herfst zyn ze vet, en zeer goed om te eeten, voor zo verre een klein brokje smaaklyk zyn kan: zy worden dan meest gevangen; omstreeks *Neurenberg* moet men ze ryklyk vangen, dewyl ze op de openbaare markt te koop komen.

De *Goudhaantjes* zyn niet alleen in *Europa*, van *Zweeden* tot in *Italie*, en, waarschynlyk, tot in *Spanje*, verspreid, maar ook in *Asie*, tot *Bengale*, en zelfs in *America*, van de *Antilles* af, tot het Noorden van *Nieuw Engeland*, volgens EDWARDS: waar uit volgt, dat deeze Vogeltjes, die, in de daad, de Noordsche Landen bezoeken, maar een zeer korte vlugt hebben, van het eene in het andere vaste

Land zyn overgegaan: en dit enkel ſtuk, wel bevestigd zynde, zou ten blyk ſtrekken van eene groote nabygelegenheid der twee vaste Landen, in 't Noorden. Naar deeze veronderſtelling moet men toeſtaan, dat het *Goudhaantje*, zo klein, zo zwak in 't voorkomen, en dat, in 't vervaardigen van zyn nest, zo veele voorzorgen tegen de koude draagt, nogthans zeer ſterk is, niet alleen tegen de koude, maar ook beſtand tegen zeer verſchillende lugtſtreeken: dewyl het zo onderſcheidene bewoont.

Het opmerkenswaardigſte in de Pluimadie van het *Goudhaantje* is de ſchoone Kuif of Kroon, geel van kleur, ter wederzyden met zwart geboord: deeze kan het laaten vallen, en onder de andere vederen bedekken, door de beweeging van de ſpieren des Kops: 'er is een zwarte ſtreep die boven de oogen heen loopt, tuſſchen den zwarten rand des Kroons, en een andere zwarte ſtreep, waar op het oog rust; deeze geeven aan het gelaad deezer Vogeltjes ſterke trekken. Voorts zyn het Bovenlyf, als mede de kleine dekveeren der vleugelen, olyf-geel; van onderen van den Bek af is de Pluimadie helder rood, op de zyden naar het olyfkleurige trekkende; het wit, rondsom den Bek, is bezet met eenige zwarte vlekjes; de vleugelpennen zyn bruin, met een olyfkleurigen rand; de ſtaartpennen, even zo geboord, zyn donker grys. De Kroon van 't Wyfje is bleeker geel dan die van 't Mannetje: ook heeft het, gelyk doorgaans het geval by de Vogelen is, alle de kleuren der Pluimadie zwakker.

OPMERKENSWAARDIGE OMSTANDIGHEDEN, DIE HET STERVEN VERGEZELDEN VAN JEAN JACQUES ROUSSEAU; MET EENE BESCHRYVING DER TUINEN VAN ERMENONVILLE, EN VAN DE GRAFTOMBE, TE ZYNER GEDACHTENISSE, OP HET POPULIEREN EILAND, VERVAARDIGD.

In een voorgaand Stukje (*) hebben wy onzen Leezeren verſlag gegeeven van het Leeven en de Schriften des Geneefſchen Burgers JEAN JACQUES ROUSSEAU. En beloofden toen mede verſlag te zullen geeven van 's Mans ſterven, waaraan wy thans voldoen. Met byvoeging van ee-

(*) Zie boven bl. 472.

eene fraaije *Afbeeldiug* van het Populieren Eiland, en der *Grafiombe*, voor deezen zonderlingen Man opgerigt.

De Heer de PRESLE, de Boezemvriend van ROUSSEAU, heeft ons de volgende omſtandigheden van diens Uitgang, door de Weduwe des Overledenens hem opgegeeven, nagelaaten.

Den tweeden July 1778, ſtondt ROUSSEAU, zo veel men uiterlyk zien kon, 's morgens ten vyf uuren, (zyn gewoone uur in den Zomer) volmaakt gezond op, en wandelde met zynen jongen Kweekeling. Omtrent zeven uuren keerde hy alleen weder na zyn huis, en vroeg zyne Vrouwe of het ontbyt gereed was? 't Zelve niet gereed vindende, zeide hy nog eenige oogenblikken in 't bosch te zullen wandelen, met verzoek dat hy geroepen zou worden, als het op tafel ſtondt. Hy werd geroepen, dronk een kop Koffy, ging weder uit, en kwam naa weinig minuuten te rug. Omtrent acht uuren was zyne Vrouw na beneden gegaan, om de rekening van een Smid te betaalen, en hoorde, zo als zy daar was, ROUSSEAU zugten. Onmiddelyk vervoegde zy zich by hem, en vondt hem zittende op een ſtoel, met een verbleekt doodsch weezen, het hoofd met de hand vasthoudende, dewyl zyn arm op een Schryftafel leunde. „ Wat ſchort u, myn Vriend; zyt gy ongeſteld?" was haare vraag. —— *Ik voel*, antwoordde hy, *eene drukkende benauwdheid en hevige Kolykpynen.* Hier op verliet Mevrouw ROUSSEAU het vertrek, als of zy iets wilde haalen, en zondt na het Kasteel, om den Marquis en de Marquiſinne DE GIRARDIN berigt te geeven van de ongeſteldheid haars Egtgenoots. De Marquiſinne kwam, op 't hooren van deeze ontroerende tyding, in aller yl, na de wooning des Wysgeers, en, om hem niet te ontrusten, verklaarde zy daar te komen verneemen, of de Muzyk, 's avonds, in de open lugt voor 't Kasteel, geſpeeld, hem en Mevrouw ROUSSEAU niet geſtoord hadt. De Philoſooph antwoordde, met de grootſte bedaardheid in ſtem en gelaad: *Mevrouw, ik weet zeer wel dat niets, de Muzyk betreffende, u herwaards dryft. Ik ben zeer overtuigd van uwe vriendelykheid; doch vind my gantsch ongeſteld. En ik moet het u als een gunst verzoeken, dat gy my alleen laat met myne Vrouwe, welke ik, te deezer gelegenheid, nog veel te zeggen heb.* —— Mevrouw GIRARDIN vertrok terſtond. Hier op verzogt ROUSSEAU de deur digt te doen en van binnen te ſluiten, als mede dat zy by hem zou nederzitten. „ Ik zal het „ doen, myn Vriend: ik zit thans by u, hoe hebt gy 't?"

Land zyn overgegaan: en dit enkel ſtuk, w
zou ten blyk ſtrekken van eene groote
twee vaſte Landen, in 't Noorden.
ſtelling moet men toeſtaan, dat het
zo zwak in 't voorkomen, en d
zyn neſt, zo veele voorzorg
nogthans zeer ſterk is, niet
ook beſtand tegen zeer ve
het zo onderſcheidene bev

Het opmerkenswaardig
haantje is de ſchoone
wederzyden met zwa
len, en onder de and
ging van de ſpiere
boven de oogen h
Kroons, en eer
rust; deeze ge
trekken. Vo
dekveeren d
Bek af is d
olyfkleuri
bezet m
bruin,
zo ge
blee
do
P

...emel!
... ten toon!
...d, doen deeze
gewoon aan?"
...s altoos myne hartlyke
...gen my voor u uit de we-
...s verhoord — en myn wensch
... Aanſchouw die Zon, welker
ſchynt van hier te roepen! ——
—— GOD zelve —— die my de boezem
...edheid opent, en my noodigt, om, in 't
...ge en ongeſtoorde rust te genieten, na welke
... vuurig gehaakt heb. ——— Myne dierbaare
...ween niet, gy hebt altoos gewenscht my gelukkig
Ik gaa nu daadlyk gelukkig worden! — Verlaat
...iet — ik begeer dat niemand, dan gy alleen, by my
...ſt —— gy alleen zult myne oogen ſluiten!

Mev. ROUSSEAU. „ Myn waardſte Vriend, verban dee-
„ ze gedagten —— laat ik u iets geeven. —— Ik hoop dee-
„ ze ongeſteldheid zal van geen langen duur zyn."

ROUSSEAU. *Ik voel in myn borst iet als of ik met ſcherpe pennen geſtooken werd: dit veroorzaakt my heevige pyn. Myn Lief, indien ik u immer eenig ongemak of onrust veroorzaakt heb, of, door ons Huwelyk, blootgeſteld aan ongelegenheden, welke gy anderzins zoudt misgegaan hebben, zult gy, hoop ik, my zulks wel willen vergeeven.*

Mev. ROUSSEAU. „ Helaas! myn Vriend, 't was veel-
„ eer myne zaak u vergiſſenisſe te vraagen, wegens eenige
„ onaangenaame oogenblikken, welke gy, om mynen wil,
„ of door myn toedoen, geſleeten hebt."

ROUSSEAU. *Ach! myn Vriendin, hoe gelukkig is het ſterven, wanneer iemand geen knaaging, geen zelfverwyt gevoelt! —— Eeuwig Weezen! De Ziel, welke ik U thans*

te

is, op dit oogenblik, zo zuiver, als toen de-
am — maak my een deelgenoot uwer Geluk-
'ya Waarde! Ik heb, van den Marquis
Marquiſinne, de blyken van vaderlyke
heid ondervonden: zeg hun, dat ik
en, met ſtervende lippen, dankbe-
n van hunne goedheid en vriend-
Lichaam, terſtond naa mynen
gy een naauwkeurig verſlag
deelen laat vervaardigen.
aw DE GIRARDIN, *dat ik*
. lusthof, 't welk zy daar toe
aaven te worden.

. Hoe zeer ontroert gy my! ——
id u, by de tedere liefde, welke gy my
egedraagen, iets te gebruiken."

. *Ik zal het doen, om dat gy het verzoekt.* —
voel in myn hoofd eene vreemde beweeging ——
jt —— *ik voel de hevigſte pynen* —— *Weezen aller*
ezens! ——— GOD! (Hier hieldt hy eene lange
os op, de Oogen ten Hemel geſlagen houdende,) *Myn*
aarde Vrouw! laat ik u omhelzen! Help my een weinig,
zal opſtaan.

Zyne ſchielyk toegenomene zwakheid maakte, dat hy, onder hulpe, niet kon gaan: en Mevrouw ROUSSEAU, niet ſterk genoeg om hem te onderſtutten, zeeg hy op de vloer neder, waar hy, eenigen tyd beweegloos gelegen hebbende, een diepgehaalde zugt gaf, en den geest uitblies. —— In deezervoege ſtierf ROUSSEAU, en eindigde gerust zyne dagen, in veel woelens geſleeten.

Niemand kan den ernst van ROUSSEAU in twyfel trekken; in zyne laatſte oogenblikken, voelde hy de vertroostingen van een deugdzaam leeven. En, indien dit de vertroostingen zyn der *Deugd*, niet onderſchraagd door de heerlyke vooruitzigten, welke het *Euangelie* verſchaft, hoe oneindig verhevener moet dan de hoop eens *Christens* Weezen! —— Verwaaten is het zeggen zelf van een deugdzaam Man: „ Eeuwig Weezen! De Ziel, welke ik U thans te rug „ geef, is, op dit oogenblik, zo zuiver als toen dezelve „ van U kwam." Groot, in de daad, is de hoop, die de onbygeſtaane Rede ſchenkt, wanneer de ſchuldige Mensch zich zelve voor GOD vernedert. Van zyne Goedheid mag hy op vergiffenis *hoopen*, wegens de begaane misgangen:

doch, dewyl alle menschlyke deugd, in vergelyking geſprooken, niets is, in 't oog der onbevlekte Heiligheid, moet deeze *Hoop* met *twyfeling* vermengd weezen: en de Mensch kan nimmer eenige *verzekering* van belooning vinden voor zyne beste verrigtingen. Maar het *Euangelie* klaart deeze twyfeling op, en brengt het *Leeven der Onverderflykheid aan het licht.* 't Zelve verſchaft niet alleen *hoop* op vergiffenis van ſtruikelingen en zwakheden, maar *verzekering* dat ons de grootſte misdryven zullen worden kwytgeſcholden, als wy ons daar van opregt bekeeren, en voortaan in opregtheid des harten wandelen. Het verleent ons die *zekerheid*, welke de Rede, door de Christlyke Openbaaring niet verlicht, ons nooit kan geeven, *dat zy, die volharden in weldoen, Heerlykheid, Eer, en het Eeuwige Leeven zullen beërven.*

Vier-en-twintig uuren naa den dood van ROUSSEAU, werd zyn Lichaam, in 't byzyn van verſcheide getuigen, geopend, en de Chirurgyns verklaarden, met eede, dat alle de deelen des lichaams welgeſteld waren, en eene Beroerte, waar van de zigtbaare tekens in de harsſens zich ontdekten, zyn dood veroorzaakt hadt.

De Marquis DE GIRARDIN beval het lichaam te balzemen, waar op het in een eiken kist, met lood bekleed, gelegd, en op het *Populieren Eiland* begraaven wierd, 't welk thans den naam draagt van *Elyſium.* Deeze plek gronds is verrukkend, en vertoont zich als een betoverend gewest. Het Eiland heeft eene eironde gedaante, vyftig voet in de lengte, en vyf en dertig in de breedte, 't water vloeit 'er zagtlyk om heenen, de winden ſchynen de oppervlakte niet te willen beroeren, of de bykans onmerkbaare beweeging te vermeerderen. Het klein Meir, door deezen zagtvlietenden ſtroom gevormd, is omringd van heuvelen, die 't zelve van de andere deelen der Natuur affcheiden, en dit verblyf eene ſtilte byzetten, die een peinzende aandagt opwekt. Deeze heuvels zyn beplant met boomen, en de eenzaame laanen loopen tot den kant des Meirs, deeze worden nu betreeden, en zullen lang bewandeld worden, door gevoelige harten, die een herinnerd oog na *Elyſium* wenden.

Ermenonville behoorde voortyds aan de vermaarde GABRIELLE D'ETREES, Matreſſe van Koning HENDRIK den IV, en ligt omtrent vier mylen van *Chantilli.* De Marquis, wiens keurlyke ſmaak dit adelyk Landgoed zo zeer verbeterd heeft, hadt de wilde gedeelten van 't zelve

ve aan ROUSSEAU geheiligd, eer hy dien zonderlingen Man in perſoon kende. Onder veele andere zeer bezigtingswaardige voorwerpen, hier te zien, is een Tempel op een hoogte gebouwd, en der Wysbegeerte toegeheiligd. Het Gebouw is vercierd met vier Pylaaren, op den eerſten ſtaan de woorden

NEWTON
LUCEM

op den tweeden
MONTESQUIEU
JUSTITIAM

op den derden
PENN
HUMANITATEM

op den vierden
VOLTAIRE
RIDICULUM

op den vyfden
ROUSSEAU
NATURAM

Toen ROUSSEAU deezer wereld overleed, was de Marquis de GIRARDIN bezig met voor hem, op *Ermenonville*, een net Huis te bouwen; uitſteekend door deszelfs eenvoudigheid en de ſchoonheid der ligging. Zints heeft hy een Graftombe opgeregt boven het Overſchot zyns geſtorven Vriends. 't Zelve is van wit Marmer, met den Lykbus des Overledenen, door HOUDON; de cieraaden zyn in den eerſten ſmaak. Een der zyden vertoont twee Duiven, voor ELOISA: een ander, eene Moeder haar Kind zoogende, voor EMILIUS. Kinderen, op het Altaar der Natuure offerende, ſtaan op de derde; en de vierde pronkt met een Lier, en andere zinſchetzen van Dichtkunst en Muzyk. Het opſchrift is lang, en behelst eene zwellende lofreden, over 't Vernuft, de Gevoelens en het Zedelyk Character van den beroemden ROUSSEAU.

VER-

VERTOOG, STREKKENDE OM AAN TE TOONEN, DAT DE DICHTKUNST EEN STELZEL DER NATUURE OPGEEFT, EENIGZINS VAN HET WEEZEN DER DINGEN VERSCHILLENDE.

(Ontleend uit de *Eſſays on Poetry and Muſic as they effect the mind*, by JAMES BEATTIE, L. L. D. *Profeſſor of Moral Philoſophy and Logic, in the Marechal College and Univerſity of Aberdeen.*)

„ 't Laatſte, 't geen wy, uit het bovengemelde fraaije
„ Werk des Hoogleeraars BEATTIE, onzen Leezeren mededeelden, over de *Regelmaat der Dichterlyke Vinding* (*), dienende ten Vervolge van zyne *Aanmerkingen over het Doel der Dichtkunde*, ſloot met de betuiging. *Genoeg heb ik gezegd, om te toonen, dat niets onnatuurlyks kan behaagen, en dat, overzulks, de Dichtkunſt, welker oogmerk is te behaagen*, MET DE NATUUR MOET OVEREENSTEMMEN, *en, ten dien einde, de Natuur vertoonen, zo als dezelve met de daad is, of zich overeenkomſtig met dezelve van het weezenlyke eenigzins verwyderen:*" het volgend Vertoog zal ſtrekken om aan te toonen, *dat de Dichtkunſt een ſtelzel der Natuure opgeeft, eenigzins van het weezen der dingen verſchillende.*

✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣ ✣

De *Weezenlyke Natuur* te vertoonen is het werk der Geſchiedſchryvers, die, bepaalde hy zich ſtrikt binnen zyn eigen kring, nooit geene de minſte omſtandigheid van een geſprek, gebeurtenis, of beſchryving, zou opgeeven, dan die op genoegzaam gezag ſteunde. 't Is de taal der Oordeelkundigen, door alle eeuwen heen, geweest, dat een Geſchiedſchryver niets, 't geen valsch of twyfelagtig was, als waar, mogt verhaalen, en niets, 't geen hy wist waarheid te weezen, mogt verzwygen. Maar 't komt by my zeer in bedenking, of wel eenig ongewyd Geſchiedboeker ooit zo ſchroomagtig geweest hebbe. THUCYDIDES zelve, die zyne Geſchiedenis aanvangt, wanneer die oorlog, welke hy verhaalt, begon, en elke gebeurtenis boekte, kort naa dat dezelve gebeurd was, en daar in de geloofwaardigſte be-

(*) Zie boven bl. 397.

berigten volgde, ſchynt, egter, zyner verbeeldinge niet weinig bot gevierd te hebben, in zyne Aanſpraaken en Beſchryvingen, boven al in die der Peſt te *Athene*. LIVIUS en TACITUS hebben hier in nog meer ruimte genomen, als mede de beſte Geſchiedſchryvers, oude en hedendaagſche, in grooter of kleinder maate. ——— Ik wraak zulks in hun geenzins. Door deeze opgecierde of bedagte Aanſpraaken, en door die verheevenheid aan hunne Beſchryvingen bygezet, worden hunne Werken gewigtiger en nutter: niemand wordt bedroogen, en de geſchiedkundige waarheid in den grond niet aangetast.

Nogthans moet hier, gelyk in alle andere dingen, den middelweg niet uit het oog verlooren worden. Wanneer de Geſchiedboeker de Beſchryving uitbreidt tot een verſlag van vercierde gebeurtenisſen, gelyk VOLTAIRE gedaan heeft in zyn verhaal des Veldſlags van *Fontenoy*, verliest hy zyne geloofwaardigheid by ons, door een vermoeden te verwekken, dat hy 'er meer op uit is, om ons iets aartigs dan om de waarheid te vermelden. Zyne onopregtheid ſtoot ons, als hy, ſtrydig met alle waarſchynlykheid, lange en uitgewerkte Redenvoeringen legt in den mond der zodanigen, die wy weeten, dat, uit hoofde van hunne omſtandigheden, zulke Redenvoeringen niet konden doen, of van welken het, volgens egte beſcheiden, vast gaat dat zy ze nimmer gedaan hebben. Aan deezen misſlag maakte zich DIONYSIUS HALICARNASSUS ſchuldig, als hy VOLUMNIA haaren Zoon CORIOLANUS laat aanſpreeken, en FLAVIUS JOSEPHUS, wanneer hy JUDA zyn Broeder als Onderkoning van Egypte doet begroeten. Uit het verhaal deezer Geſchiedſchryveren zou iemand denken, dat de *Romeinſche Matrone*, te *Athene*, onder een langdraadigen Redenkunſtenaar zich geoefend hadt, en dat JOSEPHS Broeder onder een der vloeiendſte Redenaaren van de Oudheid geweest ware. Het vercierde deel der Geſchiedenisſe moet nooit veel plaats beſlaan; en is ten hoogſten te wraaken, als het ons verkeerde denkbeelden van Gebeurtenisſen of Characters inboezemt.

Waarom nu neemen de Geſchiedſchryveren de vryheid, om hunne werken, in deezer voege, op te cieren? Een der redenen is, ongetwyfeld, ten einde zy dus hunne bekwaamheden, in de Redenkunſten, en in 't Verhaalen, ten toon ſpreiden; maar de hoofdreden beſtaat zeker daar in, dat zy dus hun opſtel aangenaamer maaken. Het ſchynt, derhalven, dat iet meer behaagende dan de *Weezenlyke*

Na-

Natuur, of iet dat de behaagende hoedanigheden der *Wezenlyke Natuure* vermeerdert, door de menschlyke verbeelding, kan uitgevonden worden. Dit is geoorlofd. Dit moet de Dichter doen. En wanneer de Geſchiedſchryver het eenigermaate doet, wordt zyn Verhaal, in dat gedeelte, Dichterlyk.

De mogelykheid, om dus de Natuur te verbeteren, loopt elk in 't oog. Als wy een Landſchap beſchouwen, kunnen wy 'er ons duizend toevoegelyke fraaiheden by verbeelden. Bergen hooger en ſchilderagtiger; breeder, helderder en bevalliger kronkelende Rivieren; vlakker en wyder Wegen; Valeien, vol van meerder verſcheidenheids; Holen en Rotzen, die 'er akeliger en vervaarlyker uitzien; Ruinen van een ſtaatlyker voorkomen; trotſer Gebouwen; Zeeën vervuld met meer Eilanden, bevaaren door meer Schepen, ſterker door Storm beroerd, dan wy immer zagen, zyn gemaklyk voor 's Menſchen verbeelding te vormen. Veele dingen in Kunst en Natuur gaan de verwagting te boven; maar niets zinlyks overtreft of evenaart de vatbaarheid der gedagten —— een ſpreekend blyk der verheevenheid van 's Menſchen Ziel! De ſchoonſte Vrouw des aardbodems zal, in elks oog, behalven in dat haars Minnaars, iet hebben, dat verbeterd zou kunnen worden. Geen wonder, derhalven, dat in de Dichtkunst de Gebeurtenisſen meer zamengedrongen, en, met eene bevalliger verſcheidenheid, kunnen voorgeſteld worden, dan de pen der Geſchiedkunde ze beſchryft, dat de Tooneelen der onbezielde natuur 'er bevalliger of ſchriklyker, en Menschlyke Characters 'er verhevener en ſterker, zo ten goede als ten kwaade, in worden afgemaald.

Nogthans moet de Natuur zo wel het grondwerk en de ſtoffe verſchaffen, als de Maatſtok weezen der Dichterlyke verciering. De bedreevenſte Schilders bedienen zich van een Leêman, of eene andere zigtbaare figuur om hunne hand te beſtuuren, en hunne verbeelding te regelen. HOMERUS zelve grondde zyne twee Dichtſtukken op egte overleveringen: Treurſpelmaakers en Heldendichters hebben dat voorbeeld gevolgd. De Schryvers van Romans zoeken ook waare lotgevallen in hunne verdichte Geſchiedenisſen te brengen, en, wanneer dit gevoegelyk geſchieden kan, de omtrekken van hun plan van het daadlyk leeven te ontleenen. Dus is de Vertelling van *Robinſon Cruſoë* gegrond op een geval, 't geen zekeren ALEXANDER SELKIRK, een zeevaarend man, die verſcheide jaaren alleen ſleet op het

Ei-

Eiland *Juan Fernandes*, overkwam: dus denkt men dat SMOLLET, in de Historie van RODERICK RANDOM, eenige van zyne eigene leevensgevallen heeft opgedischt, en de hoofdcharacters in *Tomas Jones*, *Joseph Andriesſen* en *Pamela* wil men dat afbeeldzels zyn van weezenlyk beſtaande Perſoonen.

't Tooneelſpel is, voor 't grootſte gedeelte, enkel verciering: want indien het weezenlyke Gebeurtenisſen, zo wel als tegenwoordige Zeden, ten tooneele voerde, zou het al te perſoonlyk worden voor eene vergadering van welopgevoede Toekykers, en veraarten in rechtſtreeks misbruik; dit is het geval geweest in *Griekenland* (*). Maar, over 't algemeen, zal de ſtoffe, ontleend van weezenlyke gevallen, niet weinig bevalligheids- en kragts geeven, zelf in de verbeeldingvolſte Dichtſtukken. Deeze ſtoffe, nogthans, mag door 's Dichters verbeelding, verbeterd, en opgecierd worden, met alle byvoegzelen, beſtaanbaar met het oogmerk en den aart des Werks ——— of, om dit met andere woorden uit te drukken, met de aandoeningen, welke de Dichter in 't gemoed des Leezers wil gaande maaken. Want louter Dichterlyk cieraad, 't welk de Aandoeningen niet roert, is niet alleen nutloos, maar ongeſchikt: alle waare Dichtkunst vervoegt zich tot het Hart, en bedoelt vermaak te ſchenken, door de Drifften op te wekken of te ſtreelen: de eenige kragtdaadige wyze, om een redelyk en zedelyk werkend Schepzel te behaagen. Hierom wilde ik den grondregel van HORATIUS voor algemeen geldende, in de Dichtkunst, aanneemen. „ Non ſatis est, pulchra eſſe poemata *dulci* „ ſunto." — „ 't Is niet genoeg, dat de Dichtſtukken ſchoon zyn, zy „ moeten ook *aandoenlyk* weezen." —— Dit is, volgens de beste Uitleggers, en, in den zamenhang, de betekenis van 't woord *dulcia* (†).

Dat de gedagten en aandoeningen van gevoelige weezens, in Dicht uitgedrukt, onze aandoeningen gaande maaken, is zeer natuurlyk; maar kunnen beſchryvingen van onbezielde weezens ook aandoenlyk weezen? Zeker ja: en hoe meer zy aandoen, hoe meer zy ons behaagen, hoe dichterlyker wy dezelve keuren. De Landdichten van VIR-

(*) Vergelyk HORATIUS *Lib.* I. *Sat.* 4. vs. 1—5. met zyne *Ar. Poët.* vs. 281——285.

(†) HORAT. *Ar. Poët.* vs. 95—100.

VIRGILIUS zyn een uitſteekend, en, in de daad, het alleruitſteekendſte voorbeeld van deeze ſoort. Elk Leezer van ſmaak vindt zich ingenomen door zyne beſchryving van de voorwerpen, die de Natuur den oogen biedt, en hy wordt verrukt. De volgende waarneemingen zullen misſchien dit ſtuk in het volſte daglicht zetten.

Elk ding, in de natuur, is zamengeſteld, en heeft ontelbaare betrekkingen tot andere dingen: het kan, overzulks, uit eene eindelooze verſcheidenheid van gezigtpunten beſchouwd, en, gevolglyk, op eindeloos verſcheide wyzen, beſchreeven worden. Eenige beſchryvingen zyn goed, andere kwaad. Eene Geſchiedkundige Beſchryving, die alle de hoedanigheden van een voorwerp optelt, is zeker goed, om dat ze waar is; doch kan zo min treffende weezen, als de droogſte bepaaling van een Redenkunſtenaar. In de Dichtkunst is geene onaandoenlyke beſchryving goed, hoe zeer ze met de waarheid moge zamenſtemmen: want hier verwagten wy geene volkomene optelling van hoedanigheden, (het hoofdeinde van die Kunst geen ander zynde dan te behaagen) maar alleen zodanig eene optelling als ons een leevendig en belangneemend denkbeeld inboezemt. 't Is geene geheugenis of de kennis van regelen, die een Dichter bekwaam kan maaken tot dat ſlag van Beſchryvingen; maar eene byzondere leevendigheid van verbeeldingskragt, eene aandoenlykheid van hart; waar van wy den aart kunnen verklaaren, door de uitwerkzelen, ſchoon het ons onmogelyk zy, regels te geeven tot het verkrygen.

Wanneer onze Ziel, door eenige vervoering, in beweeging gebragt is, gebruiken wy, natuurlyk, woorden, denken wy natuurlyk op dingen, die 'er mede overeenkomen, en ſtrekken om dezelve aan te zetten. Indien iemand een brief gaat ſchryven, als hy zeer vertoornd is, zal 'er eigenaartig iet geweldigs en bitters in zynen ſtyl invloeijen, ſchoon de Man, aan wien hy ſchryft, het voorwerp zyns toorns niet zy. Dit zelfde gaat door, ten opzigte van elke andere ſterke hartstocht of gemoedsbeweeging. —— Terwyl deeze in de ziel heerscht, dult zy het haar eigene aan onze gedagten mede, zo wel als aan onze ſtem, houding en gelaad: en, uit dien hoofde, verwagten wy, dat ieder Perſoon, door den Dichter ingevoerd, alle dingen zal zien door de middenſtoffe zyner heerſchende drift, en dat, gevolglyk, zyne gedagten, zyne taal, daar van de tekens zullen draagen. Een zwaargeestig Man, in een bosch wande-

delende, verwagt 'er dingen die met zyne zwaargeestigheid overeenkomen, en 'er voedzel aan verſchaffen; het gieren van den wind in 't geboomte, het dommelend geraas der watervallen, de donker- en ſomberheid der digte ſchaduwen. Een vrolyk Man vindt, op dezelfde plaats, veele verlustigende voorwerpen; het lieflyk gezang der Vogelen, het zagt ruiſchen der beeken, en de aangenaame verkwikking van het groen, zo vol verſcheidenheid. Menſchen van verſchillende Characters, de zelfde zaak, eene *Romeinſche Zegeboog*, by voorbeeld, beſchouwende, gevoelen onderſcheidene gemoedsbeweegingen, en wenden het oog op verſchillende voorwerpen. Deeze is, met verwondering, vervuld, over zulk'een vertoon van rykdom en magt; geene ſtaat verrukt op het denkbeeld van overwinning, en haakt na krygseere; een derde, afkeerig van alles dat geraas maakt, en verwarring verwekt, wenscht om ſtilte, rust en eenzaamheid: de een ſtort traanen van medelyden over den verwonnenen, en maakt bedroevende aanmerkingen op het weinig betekenende van wereldlyke grootheid en de onzekerheid der menschlyke zaaken; terwyl de Snaak, en mogelyk ook de Wysgeer, het geheel en al beſchouwt als een ſtuk van ydele vertooning, 't geen door deszelfs ſtaatlykheid en de bewondering, die het by zo veelen verwekt, alleen te belachlyker wordt —— en ieder deezer zou 'er eene beſchryving van geeven, overeenkomſtig met zyne eigene aandoeningen, en tragten deeze ook in anderen gaande te maaken. Wy zien in MILTONS *Allegro* en *Penſeroſo*, hoe eene verſchillende geſteltenis des gemoeds, eene verſcheidenheid te wege brengt, in het bevatten en beſchouwen der zelfde Land-tooneelen. In het eerstgemelde deezer keurlyke Dichtſtukken, verbeeldt de Dichter een genoeglyk Man, en merkt die dingen in de natuur op, welke met zyne vrolyke denkbeelden ſtrooken, en ſtrekken om die op te wekken; in het laatstgenoemde wordt elk voorwerp op de ernſtigſte en ſtaatlykſte wyze beſchreeven; alles dient om diep denken en zwaargeestigheid te koesteren. En men zou my niet ligt in 't geloof praaten, dat MILTON het eerſte, in diepen druk gezeten, en het tweede, in eene vrolyke luim, geſchreeven hebbe.

Menigmaal zien wy eens Schryvers Character in zyne Werken: en was elk Schryver in goeden ernst, wanneer hy de pen op 't papier zet, wy zouden dit veelvoudiger aantreffen. THOMSON was een Godvrugtig en liefhebbend Man, een vuurig bewonderaar van de ſchoonheden der

[illegible] zyn [illegible] ...
[illegible] ...
[illegible] ...
[

zo zeer bewonderen, en zo hartlyk toejuichen, zelfs in die gedeelten der Landgedichten van VIRGILIUS, welke de onbezielde Natuur beſchryven.

HORATIUS dagt 'er niet anders over. „ 't Is," zegt hy, (de geheele plaats verdient hier aangehaald te worden) „ niet genoeg, dat de Dichtſtukken ſchoon zyn, zy moe„ ten ook aandoenlyk weezen; en de ziel vervullen met die „ Driften, welke de Dichter zoekt op te wekken. Gelyk „ een lachend gelaad tot lachen wekt, zo ſtorten wy traa„ nen met den ſchreienden. Indien gy wilt dat ik weene, „ moet gy zelven eerst weenen: dan, en niet eer, zal ik „ deel neemen in uwe rampen. Want de Natuur maakt „ *eerst* de beweegingen onzer Ziele overeenkomſtig met „ onze omſtandigheden; naar de gelegenheid het mede „ brengt, vreugde, verdriet of wraak inboezemende; en „ *vervolgens* geeft zy het waarlyk aandoenlyke aan ſtem en „ taal (*)." —— Deeze Les, die den Redenaar en den Tooneelſpeeler niet min betreft dan den Dichter, is recht Wysgeerig, en even toepaſſelyk op het Tooneeldicht, als op eenig ander ſoort van Dichtſtukken, geſchikt om te behaagen en te treffen. 's Dichters aandoenlykheid moet hem eerst geheel en al met zyn voorwerp, en met elk deel van 't zelve, ſterk inneemen; anderzins zal hy te vergeefsch arbeiden, om den Leezer 'er belang in te doen ſtellen. Wil hy de Natuur ſchilderen, gelyk VIRGILIUS en THOMSON gedaan hebben, hy moet eerst op de Natuur zelve als verliefd zyn; wil hy zyne Helden of Heldinnen, de taal der liefde of der ſmerte, der onderwerping of dapperheid, der eerzugt of toorn, der goeddaadigheid of der tederheid doen ſpreeken, zyn hart moet vatbaar weezen voor die gemoedsbeweegingen; hy moet ze, in zekere maate, voelen, ten minſten zo lang hy woorden bedenkt, om ze uit te beelden. POPE zegt:

He best ſhall paint them, who can feel them most (†)
Hy die ze meest gevoelt, die maalt ze allerbest.

Een rechtſchaapen Dichter moet, derhalven, niet alleen de Natuur beoefenen, en het weezenlyk beſtaan der dingen

(*) HORAT. *Ar. Poët.* vs. 99—111.
(†) POPE's *Eloiſa.* vs. 366.

Natuure; en elke beſchryving in zyn Dichtſtuk jaarlykſche oefenen ſtrekt om dezelfde hoogachting bij de leezers op te wekken. De [illegible] aantrekken, zyn de zodanigen, welke [illegible] dienſtig of onmeedoogend Man, niet zoo [illegible] niet door aangedaan worden, alschans [illegible] ze. In SWIFT ontdekken wy eene [illegible] verſchillende van die des beminnelyken [illegible] ſmaaks voor het verwonderende of ſeldzame, [illegible] opeenvolging van heterogene gedachten, [illegible] ſchilderen van 't menſchelyk leven, [illegible] dat misvormdheid en lastigheid [illegible] zyner aandacht, dat zyne zielkundige [illegible] verontwaardigen [illegible] te doen, ontſtaande uit [illegible] werpen. En alle zyne [illegible] als het overblyfſel dier [illegible] deerlingen zyner Leer [illegible] dat ez, niettegenſtaande [illegible] als, niettemindaan [illegible] Leeraar Redenaar [illegible] afvaardigen [illegible] lyk, de fraaiheid [illegible] s Hooge School [illegible] meene talenten [illegible] als, nam hy, als Adelborst [illegible] iemand, de [illegible] oot; zy deeden één reis, [illegible] gemaakt hebben [illegible] de ſchermutſelingen hadde uit te [illegible] In deeze [illegible] wel, en maakte zich kundig; hy [illegible] handig Scheepsvolk [illegible] enant op den Nestor, onder bevel van [illegible] onderweg [illegible], en ging weder in Zee. Zy liepen Texel [illegible] den Schepelingen gelukkig op Curaçao; naa zich van alles [illegible] voorzien te hebben, gingen zy naar het Vaderland [illegible] vermaakelyk reis; thans ontmoetten zy een vyandlyk Schip, [illegible] zyn [illegible] raakten slaags; de omſtandigheden van dit gevegt [illegible] in deezen brief vermeld, dien BELTON aan eenen zyner oude Medeſtudenten, zynen Boezemvriend, zyn ander [illegible] lk, afvaardigde.

Brief van Belton.

In lang hebt Ge van uwen vriend niet gehoord. Wy zyn gisteren te Cadix aangekoomen, waar wy een vyandlyk Schip, de Hector, van 60 Stukken, hebben opgebragt. Deel thans in het genoegen, dat uw's vriends tegenwoordigheid, aan boord van den Nestor, niet geheel vergeefsch was.

gen kennen; maar ook Verbeelding bezitten om bygevoegde cieraaden uit te vinden, ——— Oordeel, om hem te beſtuuren in de keuze der zodanigen, die met de waarſchynlykheid zamenſtemmen, ——— en Aandoenlykheid, om, met vuurige vervoering, alle deelen zyns onderwerps te behandelen, en zyn Werk eene verheevenheid en kragt by te zetten, ſterk genoeg om in den Leezer daar aan beantwoordende vervoeringen op te wekken.

Het Vervolg by eene nadere gelegenheid.

MEDEGEDEELD BERIGT, NOPENS HET HOOGSTPRYSWAARDIG GEDRAG VAN DEN HEER J. BELTON; *Jongſte Luitenant op het Schip de Nestor.*

JACOB BELTON was, volgens dit medegedeeld Berigt, 22 jaaren, toen men zyn Vaderland een onregtvaardigen Oorlog aandeed; hy ſtudeerde op 's Lands Hooge School te Leiden; naa eenigen tyd beraadens, nam hy, als Adelborst, dienst op 's Lands Vloot; zy deeden één reis, waarop men niet dan ligte ſchermutſelingen hadde uit te ſtaan; hy gedroeg zich wel, en maakte zich kundig; hy wierd Jongſte Luitenant op den Nestor, onder bevel van Kapitein BRAVO, en ging weder in Zee. Zy liepen Texel uit, en kwamen gelukkig op Curaçao; naa zich van alles wel voorzien te hebben, gingen zy naar het Vaderland weder op reis; thans ontmoetten zy een vyandlyk Schip, en geraakten ſlaags; de omſtandigheden van dit gevegt zyn in dezen brief vermeld, dien BELTON aan eenen zyner oude Medeſtudenten, zynen Boezemvriend, zyn ander Ik, afvaardigde.

Brief van Belton.

In lang hebt Ge van uwen vriend niet gehoord. Wy zyn gisteren te Cadix aangekoomen, waar wy een vyandlyk Schip, de Hector, van 60 Stukken, hebben opgebragt. Deel thans in het genoegen, dat uw's vriends tegenwoordigheid, aan boord van den Nestor, niet geheel vergeefsch was.

was. Wy waren ruim een half uur ſlaags geweest, toen onze dappere Kapitein eene wonde in de borst ontving, die hem waarſchynelyk den dood zal aanbrengen. Onze eerſte Luitenant nam het Commando op, en toonde blyken van dapperheid en kunde, geduurende de weinige oogenblikken, die hy naa zyn Kapitein ongekwetst bleef; toen men hem weg bragt, riep hy, *houdt moed, jongens!* en ſtierf. De tweede Luitenant hieldt het Commando, geduurende een geheel uur, manmoedig ſtaande; men hadt, op het wonden van den Kapitein, en den eerſten Luitenant, geene verſlagenheid onder het Volk gezien; veeleer was 'er hunne woede door verdubbeld. Deeze Officier wierd eindlyk ook gekwetst, en de derde Luitenant was intuſſchen geſneuveld. Nu was het de beurt van uwen Vriend: op het wegbrengen van den tweeden Luitenant begon de moed van 't Scheepsvolk te verflaauwen, daar de vyand noch al dapper aanhieldt. *In Gods naam, jongens!* zeide ik, ——— het gold myn vaderland, en myn eer——! *In Gods naam, jongens! overwinnen of ſterven! laaten wy ons der vlaggen waardig toonen, die tot nog onbevlekt boven onze hoofden waaijen!* —— Men zag my aan; men ſcheen van myne ervarenheid niet veel te verwagten; en ik dank U nog, ô Hemel! dat gy my deeze woorden inblies. 't Was, myn Vriend! de eerſte reis, dien ik als Luitenant deed; en nu voerde ik alléén het Commando over een Schip van 54 Stukken; de bedaarde ervarenheid van onzen eerſten Schryver kwam my wonderlyk te hulp. Wy ſloegen niet lang, of 's Vyands Fokkenmast wierd over boord geſlagen: dit zette duidelyk den onzen moed by; naa noch ruim een half uur ſlaans, hadde ik het genoegen ———, (zulk een genoegen is tot nog door geen pen beſchreeven, en zal waarſchynelyk nimmer beſchreeven kunnen worden ——,) van den vyand zyne vlag te zien ſtryken; duizend hoezés gingen in de lucht op. Ik wist niet hoe men van een overwonnen Schip bezit moest neemen, ik gaf aan mynen vriend, den Schryver, den rang van Luitenant, en liet hem op den Hector overſtappen; terwyl ik zelf aan ons boord het één en ander in orde ſchikte, en aan elk van het Bootsvolk met eigene hand, —— myne hand beefde ——, een glas besten wyn toereikte. Ik zeide hen, dat ze de gevangenen niet hoonen moesten; dapperheid, hoewel te kort ſchietende, verdiende beter lot; en ik moet zeggen, dat

het volk my hierin uitneemend gehoorzaamd heeft. —— Ik liet den overwonnen Kapitein by my overbrengen; deeze man voldeed my; *ik konde niet langer*, zeide hy, *alles is roddeloos*; *ik verwagte van uwe edelmoedigheid*, *Myn Heer*! *dat Gy myn Volk wel zult behandelen.* Ik beantwoordde zyn zeggen met eene ſtille buiging; die ik aan zyne meerdere jaaren en dapperheid verſchuldigd was -. God weet, wat 'er in myn hart omging - - ! Men zonde, op het gezigt van deezen Officier, niet gezegd hebben, dat Hy overwonnen was. Zoo bedaard! Zomtyds een glimplach op 't weezen! die ongelukkige! hy heeft met 10 zyner Stukken, geduurende het geheele Gevegt, niet kunnen ſpeelen! de overige vyandlyke Officieren zyn allen geſneuveld. Ik bragt den Kapitein SELBY, (zoo is de naam van den overwonnen Officier,) aan het bed van onzen Kapitein, die tegen hem met moeite ſprak.

Alles was thans in orde; het vyandlyke Bootsvolk was de magt benomen van te kunnen ſchaaden; onze Schryver voerde het bevel op 't overwonnen Schip, en nu bekroop my de nieuwsgierigheid van voor één oogenblik op den Hector over te ſtappen. Hoe jammerlyk was het hier geſteld! alles was ter neder of ſtukken geſchooten, en het hol tot zinkens toe!

Eindelyk maakten wy weder Zeil, en ſtevenden, zoo goed we konden, naar den baai van Cadix, daar we gelukkig aankwamen. Waren wy, intuſſchen, door een ander vyandlyk Schip, al was het van 20 Stukken, ontmoet geweest, zoude ik zeker op myn beurt ondervonden hebben, hoe hard het valle, de vlag te ſtryken. Wy waren te veel gehavend om ſlag te kunnen leveren; de vyand zal 120 dooden en gekwetſten hebben; wy hebben 'er 92, waaronder de Kapitein en 3 Luitenants; uw vriend is geheel fris gebleeven. Ik hebbe alles omſtandig aan den Admiraal Generaal geſchreeven; thans kan ik niet meer: alleenlyk nog één trek! Zulk eenen, die ik weet, dat uwe Ziel boven haaren gewoonen Spheer verheffen zal. Toen de Kapitein op zyn Ziekbedde het hoezé hoorde roepen, rigtte Hy zich op; ik liet hem tyding brengen van de overwinning; de bootsman hadde nog niet uit, toen hy zeide, *genoeg*, *myn Vriend*! *indien dit my niet het leeven geeft*, *zal ik met vreugde ſterven: waar is myn Belton*? Toen ik voor zyn bed kwam, kuste hy my de hand, en zeeg in ſlaauwte neder; zoo vermoeid was hy. Denk! of ik weende.

Ik

Ik mag myn hart in den boezem der vriendſchap gewis vrylyk uitſtorten, ik ben over my zelven voldaan; ik hebbe my als een waardig Officier gedraagen; myn Vaderland zal ook over my voldaan zyn; dan weet, myn Vriend! dat ik geene verwaandheid genoeg bezitte, om eenig eerteken of belooning, hoe men het noemen wille, aan te neemen; indien men niet eene gelyke eer aan den Schryver aanbiede; want waarlyk, Hy, zonder my, en Ik, zonder Hem, zoude de overwinning zoo niet bevogten hebben: Indien Gy Hem ſprekt, zult Gy genoegen in zyn perſoon neemen; 't is een aartige jongen, zeer vrolyk, hy ligtmist nooit. Vaarwel!

J. BELTON.

P. S. Een half uur reizens, myn Vriend! is zoo ver niet; geef myn Vader een bezoek; ik weet, dat de oude man op uw gezigt ſchreijen zal. Wy zullen elkanderen nog in lang niet weder zien; ſchryf my te gelyk met myn Vader te rug. Kapitein *Selby* zal myn vriend worden, Hy is 38 jaaren oud, en rustig van geſtalte. Hy leest dagelyks in zynen Griekſchen Homerus; buiten de Scheepsboeken, vond ik nog aan zyn boord, de Werken van den Abt *Millot* in 't Fransch, eenige Engelſche Treurſpelen, en een Grieksch Testament; behalven noch eenige andere boeken, die my minder in 't oog liepen. Indien het ons lot eenmaal zal weezen, overwonnen te worden, dan hoop ik zal een Selby onze overwinnaar zyn. 'Er doet zich', zedert ik deezen begonnen ben, veel hoop tot herſtel voor onzen braaven Kapitein op. God geeve dat ik onder Hem blyf vaaren! Hy is midden in de gevaaren bedaard, en geheel aandagt; niets ontgaat zyne ſcherpe bruine oogen. Gy zoudt met veel vermaak zien, hoe omzigtig thans het ruwe Bootsvolk is, om hem geen het minst ongemak aan te doen. Vaarwel!

J. BELTON.

BEDENKINGEN OVER DE OPREGTHEID EN OPENHARTIGHEID.

(*Uit het Fransch van den Heer* DE TRESSEOL.)

De *Opregtheid* legt onze ziel voor 't oog van anderen bloot. De *Openhartigheid* deelt hun vrylyk ons gevoelen mede. Door *Opregtheid*, zegt men, 't geen men gevoelt, om dat men 't gevoelt. Door *Openhartigheid*, zegt men, 't geen men denkt, om dat men oordeelt het te moeten zeggen.

De *Opregtheid* is de eigenſchap van eene zuivere ziel. De *Openhartigheid* het deel van een ſtoutmoedigen geest. De *Vermomming* is het tegenovergeſtelde van de *Opregtheid*: de *Veinzery* ſtaat tegen de *Openhartigheid* over. De *Openhartige* verhaalt getrouw. De *Opregte* erkent alles voor de vuist. De *Openhartigheid* houdt de Trouw, en de *Opregtheid* de onbewimpeldheid, vast. Deeze is alleen waar; geene klemmend en kragtig. Ik bemin de eerſte om haare hoedanigheden; ik aanbid de laatſte.

De *Opregte* Man ſpreekt de Waarheid, ondanks de gevaaren aan 't ſpreeken daar aan verknogt. De *Openhartige* Man ſpreekt de Waarheid, zonder de gevaaren in aanmerking te neemen.

De *Opregtheid* voegt alleen aan de Onſchuld. De *Openhartigheid* is ten minſten een vyandin van zekere Ondeugden. Eene doorſtaande *Openhartigheid* vordert moedbetooningen: want deeze zyn noodig om de waarheid ſtaande te houden, te midden van de ſlegten. De *Opregtheid* zal een eenvoudig verſlag doen, haare misſlagen edelmoedig bekennen, en het erkennen van haare braave daaden zal te edelaartiger weezen, om dat het zedig geſchiedt. Dit is eene van zelfs voortvloeiende heldhaftigheid.

Wy vinden zomwylen, onzes bedunkens, in de verrigtingen, in de geſprekken, van groote Mannen, blyken van trotsheid en eerzugt, terwyl zy niets meer doen dan met *Opregtheid* te werk gaan. Zou het haar dan niet geoorlofd zyn, bezef te hebben van hunne Deugden, en overeenkomſtig met dat bezef te handelen en te ſpreeken? Somtyds beroemt men zich op zyne *Openhartigheid*, terwyl men niets anders gedaan heeft, dan zyn hoogmoed, zyne eigenzinnigheid, en boosheid opvolgen: en dit heeft bovenal plaats, wanneer de *Openhartigheid* niet ten beste ſtrekt der Maatſchappye, of ten voordeele des berispers.

Zielen, in *Opregtheid* uitmuntend, hebben zelden een rechtmatig denkbeeld van zich zelve. Haare misſlagen zyn niets anders dan doolingen, en zy beſchuldigen zich deswegen op 't ſterkſt. Enkel *Openhartig* zynde, kan men zich zelven te hoog en veel te hoog ſchatten, misdryven met bewustheid daar van pleegen, en zal, met de waarheid te bekennen, wagen, tot men beſchuldigd worde.

De

De *Opregtheid* verwerft ons toegenegene Harten. De *Openhartigheid* vervreemt ze dikwyls van ons, om dat deeze ten oo n rk ſchynt te hebben, om den trots van anderen aan den onzen te onderwerpen, en geene om onze eigenliefde voor die van anderen te doen bukken.

Onze *Opregtheid* ſtrekt altoos tot onzen eigen lof. Onze *Openhartigheid* kan zomtyds alleen tot eer van onze Vrienden dienen. Ten dien opzigte merke men aan, dat de goedheid, de leerzaamheid, het vertrouwen, de aanzoeken onzer vrienden, ons het hart, onzes ondanks, openen, en als dan zal onze *Openhartigheid* hun werk weezen, en zy de verdienſten daar van hebben. Maar wat zal ons *Opregtheid* inboezemen, indien niet onze Onſchuld, onze Braafheid? ——

De *Openhartigheid* moet beſtuurd worden; de *Opregtheid* kan men aan haar zelve overlaaten. De *Openhartigheid* vindt zich bepaald binnen de perken van betaamlykheid, welvoeglykheid, pligt en liefde. Zy loopt gevaar van ſtreng, hoonend, beſchadigend, en onverdraagelyk te worden. Ik vrees niets in 't minſte voor de onſchuld der *Opregtheid*. Zy vertoont altoos welvoegelyk en eerbaar de weezenlyke geſteltenis haarer ziele. De *Opregtheid* moedigt anderen aan, en lokt de *Openhartigheid* uit. Een *Opregte* Ziel gaat een *Openhartig* Mensch grootmoedig voor.

De noodzaaklykheid, om een dekkleed over onze Ondeugden te ſpreiden, brengt mede dat wy de Ondeugden van onzen Naasten eerbieden, en iemand moet wel zeer zich zelven bedriegen, als hy de *Openhartigheid* durft aanneemen, wanneer hy ze door *Opregtheid* niet kan ſtaande houden.

Kweekt, zonder ruwheid en trots, de *Onſchuld* in uwe Kinderen aan, en beloont hunne *Openhartigheid* met verſtand, en gy zult hunne Opregtheid bewaaren.

Tweeërlei ſlag van lieden zouden als Goden op aarde aangezien worden: zy, die altoos de waarheid ſpraken, of dezelve dagten te ſpreeken, zonder iemand te beledigen: en zy, die alles wat zy deeden, en wat in hun omging, konden ontdekken, zonder des te bloozen.

In de zamenleeving zou men meer *Openhartigheid* vinden, indien de Menſchen opregt ten oogmerke hadden beter te worden; en meer *Opregtheid* als zy dus geworden waren.

De *Opregtheid* zou voornamelyk onder de ſchoone Sexe plaats hebben: om dat deeze, uit eigen aart, de eenvoudigſte en kieſchſte is; onder de Mannen zou men meer *Openhartigheid* aantreffen, dewyl zy een grooter maate moeds en vrypostigheids bezitten. Doch door eene droeve Zedeverbastering is de *Opregtheid* niet meer het deel der Vrouwen, dan de *Openhartigheid* dat der Mannen.

OVER DE GELYKHEID VAN GEVOELENS, VOOR ZO VERRE DEEZE HET GELUK DER MAATSCHAPPY BETREFT.

(Overgenomen uit *Loose Hints upon Education by Lord* KAMES.)

Naardemaal de ongerymdheid, om gelykheid van Gevoelens, in het ſtuk van den Godsdienſt, onder de Menſchen te verwagten, thans voor elk blykbaar zy, zal ik enkel deeze eenvoudige vraag doen. Welk voordeel zou de Maatſchappy, en de verkeering, een van derzelver grootſte ſteunzels, ontvangen, als 'er geen verſchil van Begrippen en Gevoelens plaats vondt? —— Blykt het, op de minſte overweeging, niet, dat de ſpraak grootendeels noodloos zou worden? dat 'er geen verbinden de band zou overblyven, dat veele handen, om de noodzaaklykheden des dierlyken leevens te bezorgen, werkeloos zouden moeten blyven? Zou de Mensch, als 't ware, niet in een Dier veraarten? —— Heerlyke uitwerkzels zeker! Uitwerkzels, waardig, om door alle, zelfs de ſterkſte en gewelddaadigſte, middelen te wege gebragt te worden! —— Is dit de Natuur navolgen, die onze Zielen niet min verſcheiden dan onze Aangezigten gemaakt heeft? Wat zullen wy dan van hun zeggen, die, in gezelſchap, zich onbeſchoft aanſtellen tegen allen, die van hun in denkbeelden verſchillen? Ik kan dit niet beter ophelderen dan met een Fabel van een Fransch Schryver.

„ Vier Vrienden waren door den naauwſten band van Vriend-
„ ſchap vereenigd. Wanneer zy verſchilden, was het alleen in
„ Gevoelen, nooit in genegenheid. De een gaf de voorkeus aan
„ een Blonde, de ander beweerde dat een Bruinet den prys der
„ ſchoonheid won: deeze ſchiep vermaak in Dichtſtukken, geene
„ hieldt meer van Oudicht. Verpluldig waren hunne twistredenen; doch zy ſtrekten alle om de Verkeering te verleevendigen.
„ Ten eenigen tyde kwam 'er een onderwerp op 't tapyt, waar in
„ zy allen ernſtig deel namen: elk koos party, zy werden zo vuurig, dat het geſprek eer geraas dan redentwisten mogt heeten.
„ Zy ſcheidden onvergenoegd van den anderen, en de Vriend-
„ ſchapsband ſcheen geheel van een gereeten. —— Na eenigen
„ tyd bedaarens, ſprak een hunner: *Hoe gelukkig is het voor Vrienden, dat zy altoos van één en het zelfde Gevoelen zyn, laaten wy de Goden ootmoedig ſmeeken om dien zegen!* De overige vonden
„ deezen voorſlag goed, en men ſtelde denzelven terſtond te werk.
„ Zy gingen te gader na den Tempel van APOLLO, en ſtortten hun-
„ ne gebeden uit. De God leende een gunſtig oor, voldeedt hun
„ verzoek, en, in een oogenblik, waren zy geheel eenſtemmig.
„ De een maakte eene aanmerking; allen beaamden zy dezelve.
„ Een ander gaf zyn gevoelen over iets te kennen; de rest knik-

„ te.

„ te. *Vaarwel Twisten*, zeiden zy, *gy zyt van onder ons voor*
„ *altoos verbannen.* —— Maar ziet! het aangenaame der ver-
„ keering was tevens geweeken. Geen meer vermaakende geſprek-
„ ken, geen meer ſchoone aanmerkingen, geen meer ſchitterende
„ gedagten; die, door tegenſpraak verwekt, het verſtand verlich-
„ ten, en het hart verbeteren. *Ja*, een geeuwend uitgebragt *ja*, is
„ voortaan het éénig woord. —— De Vriendſchap verkoelde. On-
„ verſchilligheid nam de plaats in. De uuren, welke voorheen on-
„ gemerkt wegvloogen, ſleepten thans met een verveelenden tred.
„ De volkomene overeenſtemming verbrak de gemaakte verééni-
„ ging. —— Dat de Menſchen hier uit leeren zich te onthouden
„ van het werk der Natuure te verbeteren: wy zyn goed, zo als
„ wy zyn. Geef alle Menſchen dezelfde wyze van denken: gy
„ neemt het zout der verkeeringe weg. —— *Eenzelvigheid* bragt
„ een Kind voort, en aan dat Kind gaf zy den naam van *Verveeling.*"

Beſpiegelingen als deeze ſtrekken zeer eigenaartig, om alle ſoort van bygeloovige gehegtheid aan zekere begrippen te verbannen. Eenige begrippen zyn 'er, die algemeen behooren te weezen; dewyl zy onzer Natuure zyn ingedrukt, en ik zou elk gevoelen vervolgen, 't welk aanliep tegen de volgende voorſtellen: dat 'er een God is, welke wy Dankbaarheid en Eerdienſt ſchuldig zyn: dat 'er goed en kwaad in der Menſchen daaden plaats hebbe, 't welk het gedrag van elk Mensch moet regelen. Maar ik zou alleen de gevoelens vervolgen, en geenzins de Perſoonen, die dezelve voorſtaan: zy zyn voorwerpen van Medelyden, niet van vervolging. 't Is niet min buiten 's Menſchen vermogen, zyne Gevoelens af te leggen, dan zyne Aandoeningen en Neigingen uit te ſchudden. En hoe ongerymd is het niet, iemand te ſtraffen over 't geen hy niet kan helpen? 'Er is geen beginzel blykbaarder dan dit, en 't welk de toeſtemming vordert van een ieder, wanneer het wel voorgeſteld wordt, en hy het begrypt. Zo groot, nogthans, is de invloed van Vooroordeel en Drift, dat dit beginzel eeuwen lang onopgemerkt bleef. Om niet hooger dan tot het begin der tegenwoordige Eeuwe op te klimmen. LOCKE, de groote LOCKE, werd door de Proteſtanten zelve voor hoogst Onregtzinnig uitgekreeten, om dat hy de Verdraagzaamheid voorſtondt. Ik heb, egter, hoope, dat men het in de volgende eeuw vreemd zal vinden, dat de Vervolging immer onder ons gezellige Weezens woedde. Misſchien zal men twyfelen of dezelven ooit in ernst ſtand greep.

DE GEHOORZAME BURGER.

„ Ik zie op Zondag u niet meer ter Kerke gaan;
„ Hoe komt dit, Vriend! men zag u nimmer overſlaan?
„ Gy zyt, behalven dit, voorbeeldig in uw leven;
„ Ei, wil op Zondag u weêr in Gods huis begeven,"
Verſchoon my, Vriend! ik kom ter Kerke op dien Dag niet,
En dit is dat myn pligt als Burger my gebiedt:
Wie mag het hoog gebod der Overigheid bedillen!
Ten minſte zoude ik zulks nooit overtreden willen;
Nu, heeft Ze op Sabbath laatst den handel niet verboôn?
Kunt gy my dus gerust dien Dag ter Kerke noôn,
Daar deze een Marktplaats is van Stoelen en van Banken?
Ik moet, voor 't Kerkgaan, als goed Burger, dus bedanken.

B. A. Z.

1781.

NABERIGT.

Den Heere B..... zy kennelyk, dat de braave *Alexis* ons al voor eenigen tyd eene Vizite heeft gegeeven, en toen heuschlyk ontvangen is.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN BETREKKELYK.

VERGELYKING VAN DE VOORGAANDE EEUWEN MET DE TEGENWOORDIGE.

„ Misschien is 'er geen algemeener aangenomen denk-
„ beeld, en teffens misschien geen verkeerder, dan
„ dat de tegenwoordige Eeuw grootlyks verbasterd is van
„ de voorheen verloopene Eeuwen, in alle die Hoedanighe-
„ den, welke den Mensch verheffen, kloek, groot, ag-
„ tens- en beminnenswaardig maaken. Deugden en On-
„ deugden hebben in alle Eeuwen stand gegreepen; en waar
„ de Verbastering grootst was, mogen wy de oorzaaken
„ daar van toeschryven aan de Omstandigheden van Tyd
„ en Plaats, en die, gevolglyk, niet veronderstéld kunnen
„ worden, het Character des Menschdoms, in 't algemeen,
„ te betreffen. 't Lust ons dit stuk wat van nader by te
„ beschouwen, en wy volgen hier, grootendeels, de aan-
„ merkingen van den Heer HARRIS in zyne *Philological*
„ *Inquiries*."

Ieder voorledene Eeuw is, op haare beurt, eene tegenwoordige geweest. Dit spreekt van zelve; maar wy mogen, met even veel gronds van waarheid, zeggen: elke voorledene Eeuw was, tegenwoordig zynde, het voorwerp van berispende aanmerkingen. De Menschen zyn door hunne Tydgenooten, niet alleen als slegt, maar als verbasterd, afgemaald, en als minder dan hunne voorzaaten, zo ten opzigte van Lichaams- als van Zielsvermogens, en zedelyke vorderingen.

Dit is een denkbeeld, zo algemeen aangenomen, dat VIRGILIUS, zich daar volgens schikkende, wanneer hy vroege tyden wil beschryven, dezelve enkel *beter* noemt, even of het woord *beter* het denkbeeld van *vroeger* insloot,

Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles
Magnanimi heroës, nati melioribus annis. (*)

Hier

(*) Æn. VI. 648.

——————— Hier weeten zich d'aelouden
En Teucers oud geſlacht en afkomst t'onderhouden
De braave mannen, in een *beteren* tyd geteeld.

Het zelfde gevoelen wordt, door HOMERUS, aan den ouden NESTOR toegeſchreeven, als dit grys eerwaardig Legerhoofd van de Helden ſpreekt, die hy in zyne Jeugd kende. Hy haalt eenige hunner Naamen en Bedryven op, en hoe zy de *Centauers* hadden uitgerooid: verklaarende dat met *deezen geen van 't Aardſche geſlacht, zodanig als het nu is, zou kunnen vegten.* En gelyk deeze Helden veronderſteld worden, in ſterkte, die van den *Trojaanſchen* Oorlog te overtreffen, zo gingen die van dat Tydperk de volgende te boven. Diensvolgens was, zints den *Trojaanſchen* Kryg, tot de dagen van HOMERUS, de kragt der Menſchen de helft verminderd. TYDIDES *greep met zyn hand, een' ſteen van eene verbaazende grootte: zo dat geen twee Mannen, zo als de Menſchen thans zyn, dien konden draagen, maar hy alleen ſmeet dien gemaklyk weg.* VIRGILIUS gaat verder, en vermeldt ons, dat *twaalf Man* den ſteen, door TURNUS geworpen, nauwlyks konden torſen.

Nec plura effatus, ſaxum circumſpicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat
Limes agro poſitus, litem ut diſcerneret arvis.
Vix illud lecti bis ſex, cervice ſubirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus
Ille manu raptum trepida torquebat in hoſtem. (*)

——————— Meer ſpreekt hy niet, en ziet
Een vreesſelyken ſteen, die d'oude tyd hier liet
Beſtellen by geval, en tot een merkſteen rechten,
Tot eenen ſcheidpaal, om het landkrakeel te ſlechten,
Waaraan, nog hedendaags, wel zes paar ſterke mans
Met al hun magt en kragt aanheffen, zonder kans.
De Held heft deezen ſteen.

In deezer voege was de ſterkte der Menſchen, ten tyde van HOMERUS, tot op de helft verminderd, ten dage van VIR-

(*) Æn. XII. 896.

VIRGILIUS, ſlegts een twaalfde gebleeven. Indien ſterkte en grootte aan elkander geëvenredigd zyn, (gelyk doorgaans het geval is,) welke *Pigmeen* moeten dan de Tydgenooten van VIRGILIUS geweest zyn, indien hunne ſterkte zodanig was afgenomen. Een Man, die alleen achtmaal ſterker was, en niet twaalfmaal, (zo als de Dichter zingt) moest ten minſten vyf of zes voeten hooger dan zy geweest zyn. —— Doch wy weeten allen, welk een voorregt Dichters en Schilders zich aanmaatigen.

't Is uit kragte van dit voorregt, dat HORATIUS, het zedenbederf zyner Land- en Tydgenooten vermeldende, beweert, „ *dat hunne Vaders erger waren dan hunne Grootvaders, dat zy hunne Vaders in boosheid overtroffen; en dat hunne Kinderen nog boozer zouden weezen dan zy.*

Ætas parentum pejor avis tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitioſiorem (*).

Dus telt hy drie opeenvolgingen van verbastering, na de dagen der Grootvaderen: en wy hebben, wanneer dit het geval was, alleen te vraagen, wat 'er van de *Romeinen* zou geworden zyn, als zy, in die evenredigheid, nog vyf of zes opeenvolgende geſlachten verſlimmerden?

Wanneer het Westersch Ryk begon te vervallen, en de Barbaaren *Europa* en *Africa* afliepen, werden de Menſchen, die deeze drukkende onheilen gevoelden, opgeleid om hunne tyden voor de ſlegtſte te houden. —— De Vyanden van het *Christendom*, (want het *Heidendom* was toen nog niet uitgerooid,) ſchreeven deeze rampen ongerymd toe aan den *Christlyken Godsdienst*, beweerende, dat de tyden zo ongelukkig waren: dewyl men de Goden onteerde en den voorvaderlyken Eerdienst agter wege liet. OROSIUS, een *Christen*, ontkende geenzins de treffende volksrampen; doch poogt, om eene tegenwerping, zo hoonende voor den waaren Godsdienst, kragtloos te maaken, te bewyzen, uit gewyde en ongewyde Geſchiedſchryvers, dat onheilen van allerleien aart, door alle eeuwen heen, beſtaan hadden, en veele zo groot als die thans de wereld drukten. Indien OROSIUS het ſtuk recht begreepen hebbe, (en zyn werk is wel doorwrogt) dan volgt, dat de klagten, toen uitgeſtort,

(*) Od. Lib. III. Od. VI. 46.

ſtort, en zedert uitgeboezemd, niets meer zyn dan de natuurlyke vergrootende ſpreekmanieren der Menſchen, die plaats zouden vinden, in welk een tydperk zy ook leefden, eigenaartig ontſtaande uit de meerdere kragt die tegenwoordige gebeurtenisſen hebben op tegenwoordige aandoeningen.

Even zo verheft men de oude tyden, die met de hedendaagſche vergelykende: en dusdanige lofredenen, welke doorgaans in *Ontkenningen* beſtaan, zullen wy best door een voorbeeld, ophelderen. Dusdanig een loftuiter, de elfde Eeuw boven de tegenwoordige willende verheffen, zou, buiten twyfel, zeggen: „Ten tyde van den *Normanniſchen* „ *Overmeesteraar* hadden wy *geen* ſpeelgezelſchappen, *geen* „ Bals, *geen* Redouten, *geen* Wedlooperen van Paarden, *geen* „ Omkoopers van ſtemmen, *geen* Omgekogten, &c. &c." Hy zou voortvaaren, en aan deeze keten van Ontkenningen nog verſcheide ſchalmen hegten.

Wat moeten wy doen, zulk een loffpraak hoorende? — Moeten wy de ſtukken ontkennen? — Dat kan niet aankomen. — Moeten wy het beſluit lochenen? — Zulks ſchynt niet voegelyk. — Geen weg blyft 'er over, dan onheilen met onheilen te vergelyken, die van den Jaare 1066 tegen die van 1780 over te ſtellen: en te zien of die vroegere Eeuw geene jammeren hadt, haar byzonder eigen, die de tegenwoordige nooit ondervondt: dewyl zy thans niet beſtaan. Wy mogen toeſtemmen dat de opgenoemde kwaalen tegenwoordig heerſchen — wy mogen, daar benevens, erkennen, dat derzelver aantal nog grootlyks zou kunnen vermeerderd worden: doch dan mogen wy, by wyze van te rugkaatzing, eene optelling doen van onheilen, in die dagen ſmertende gevoeld, die nu ons geheel niet drukken, en beweeren, „ Dat wy nu ons Land niet „ vermeesterd zien door vreemde Invallers; noch onze „ goederen ons afgenomen, door, en verdeeld onder, de „ vermeesteraars; noch ons zelven van vrye lieden in ſlaven veranderd; noch onze regten onderworpen aan onbekende en vreemde wetten, zonder toeſtemming, ons van „ over Zee aangebragt."

Op dien voet kunnen wy, van Eeuw tot Eeuw, voorgaan, als wy een derzelve hooren verheffen, met het haatlyk oogmerk om de tegenwoordige te drukken. Eene rechtmaatige waardeering kan nooit gemaakt worden, dan ingevolge van zulk eene vergelyking: want indien wy het loflyke agter wege laaten, en het laakenswaardige alleen ophaalen, of, het ſlegte verzwygen en alleen van 't pryslyke

ſpree-

ſpreeken, is geene Eeuw, welk ook derzelver weezenlyke geſteltenisſe moge weezen, of men kan ze, naar welgevallen, voor eene goede of kwaade doen doorgaan.

Ik zal hier eene waarneeming byvoegen, eene waarneeming, gegrond op eene veeljaarige ondervinding. Dikwyls heb ik heftig, zeer heftig, hooren uitvaaren tegen het thans leevende geſlacht; 't zelve zien afmaalen als valsch, zelfzoekend, haatdraagend, verraadlyk, verdrukkend, enz. — Nogthans hoorde ik nimmer zulk een Schelder zeggen, *Ik bewys, 't geen ik zeg met een voorbeeld; waaromtrent ik niet kan misſen. Ik ben zelve een Snoodaart, van de beſchreevene ſoort.* — Dit is 'er zo verre af, dat het misſchien gevaarlyk zou weezen hem in 't oor te luisteren. *Gy hebt, met zo veel verzekering, geſprooken van zeker ſlag zeer ſlegte Menſchen — zyt gy verzekerd dat gy zelve niet één van die party uitmaakt.*

Een geval, my zelve overgekomen, kan ik niet nalaaten hier plaats te geeven. Met een Vriend, een braaf, doch zwaargeestig Man, op myn Boekvertrek zittende, las ik hem uit een Boek het volgende voor: „ Van onze dagen „ mogen wy met meer waarheids dan oudtyds zeggen, dat „ de Deugd ons verlaaten heeft; de Kerk legt het onderst „ boven; de Geestlykheid ſteekt in dwaaling; de Duivel „ heerscht, &c." Myn Vriend zugtte diep, en viel my in de reden, zeggende: *Helaas! hoe juist! hoe regtmaatig eene afbeelding der tyden!* — Ik vraag hem „ van „ welke tyden?" — *Vraagt gy*, voer hy voort met veel drifts, *van welke tyden, kunt gy om andere dan de tegenwoordige denken?* waren 'er ooit *zo ſlegte, zo bedorvene*, zo — „ Vergeef het my," ſprak ik, „ dat ik u „ niet laat voortgaan, de tyden, van welke ik lees, zyn „ ouder dan gy u verbeeldt: vier honderd jaaren geleden „ heeft men dus geſchreeven: de Schryver van dit Boek „ is Sir JOHN MANDEVILLE, die in den Jaare 1371 over„ leedt."

Naardemaal de Mensch van natuure een gezellig weezen is, ſchynt een goed humeur een noodzaaklyk vereischte in zyn Character. Dit is het Zout, 't welk ſmaak geeft aan de ſpyzen op het feest des leevens; en, 't geen ontbreekende, alles laf en ſmaakloos doet worden. Veele oorzaaken werken zamen, om ons van die beminnelyke geſteltenis te berooven, en geene misſchien oefent 'er meerder kragts dan ongunſtige gevoelens van het Menschdom te voeden. — Ongunſtige gevoelens van onze

Tydgenooten maaken ons natuurlyk Menſchenhaaters: groeien deeze aan, paſſen wy ze op 't Heelal toe, zy loopen uit op een nog deerlyker uiterſte, zy brengen ons in 't gevaar van Godverzaakerye. Het kwalykneemend en grommend Character vormt zich allengskens, Zedelyke Deugd en Godsvrugt wyken: want welke Natuurgenooten zullen beminnen, welk eene Oppermagt eerbieden, wanneer wy rondsom ons geene andere voorwerpen zien dan van Haat en Affchrik (*).

Het is, derhalven, nuttig, indien wy prys ſtellen op onze betere beginzels, ja, indien wy ons eigen geluk lief hebben; het opvatten en koesteren van zulke ongunſtige gevoelens te ſchuwen. 't Was de raad des wysſten Konings. *Zegt niet wat is 'er dat de voorige dagen beter geweest zyn dan deeze? Want gy zoudt na zulks niet uit Wysheid vraagen* (†). Tegenwoordige dingen maaken eenen veel diepgaander indruk dan verder afgelegene: zo dat wy, ten opzigte van allerlei voorwerpen, ligtlyk mistasten, in derzelver vergelykende grootheid. In eene Schildery, zal een Mensch, op den voorgrond, de plaats beſlaan van een afgelegen Hut; en een vooraanliggende Molshoop in grootte een Berg in 't verſchiet evenaaren. — Wat het volvoeren van misdryven betreft, ik geloof dat 'er weinig Menſchen gevonden worden, of zy zullen zich meer

(*) Menſchenhaatery is eene zo gevaarlyke zaak, en gaat zo verre in het omkeeren der grondſlagen van Zedelykheid en Godsdienst, dat, myns oordeels, het laatſte gedeelte van SWIFTS *Gulliver*, (waar in hy zyne *Heyhnhnms* en *Yahoos* beſchryft,) een ſlegter Boek is om geleezen te worden, dan die men verbiedt als ontugtig en zedenloos. — Eene ongerymdheid van dien Schryver (een elendig Wysgeer, ſchoon een groot Vernuft,) is opmerkenswaardig; ——— om de menschlyke natuur haatlyk af te ſchilderen, en die der Beesten beminnelyk te doen voorkomen, vindt hy zich genoodzaakt *menschlyke Characters* aan zyne *Beesten*, en *beestlyke Characters* aan zyne *Menſchen* te geeven: zo dat wy ons over de *Beesten* moeten bewonderen, niet om dat ze *Beesten*, maar om dat ze beminnenswaardige *Menſchen*, zyn: en de Menſchen veragten, niet om dat zy *Menſchen*, maar dewyl zy verfoeilyke *Beesten*, zyn. ——— Laat iemand, deeze onnatuurlyke beſchimping geleezen hebbende, de Schriften van een menschlievenden ADDISON in handen neemen: welk een onderſcheid! hoe veel zuiverder vernuft!

(†) *Prediker* VII. 10.

meer getroffen voelen, door daadlyk iemand te zien vermoorden, (het denkbeeld van perſoonlyk gevaar zelfs buiten geſlooten) dan op het leezen van den Moord te Parys op *St. Bartel.*

De even aangehaalde Menschkundige Vorstlyke Schryver zoekt ons voor die dwaalingen te behoeden. Hy onderrigt ons, *Het geen dat 'er geweest is, 't zelve zal 'er zyn, en 't geen dat 'er gedaan is, 't zelve zal 'er gedaan worden, zo dat 'er niets nieuws is onder de zonne*, en geeft vervolgens reden van deeze ſchynbaare nieuwigheid. *Is 'er eenig ding, waar van men zou kunnen zeggen, ziet dat is nieuw? Het is alreeds geweest in de eeuwen, die voor ons geweest zyn. Daar is geen gedagtenisſe van de voorgaande dingen: en van de navolgende dingen, die zyn zullen, van dezelve zal ook geene gedagtenisſe zyn by die namaals weezen zullen —— aangezien het geene dat nu is, in de toekomende dagen, altemaal vergeeten wordt* (*).

Deeze vergetelheid van 't geen gelyk is in uitkomſten, die wederkeeren, (want in elke wederkeerende uitkomst, beſtaat zulk eene gelykheid,) is de vergetelheid van een onkundigen en zwakken geest; niet onderweezen in die groote omwentelingen, welke, onder het toevoorzigt der Voorzienigheid, altoos in 't Heelal plaats grypen. —— Zy ſtaat niet gelyk met die vergetelheid, welke ik eens ontdekte by een geleerd man, die, in zynen hoogen ouderdom, bemerkende, dat zyn geheugen begon te verzwakken, blymoedig betuigde: *Nu zal ik een vermaak hebben, 't geen ik te vooren niet kon genieten*: van myne oude Boeken te leezen, en ze *alle nieuw te vinden.* In deezen troost was iet wysgeerigs en aartigs. Dan 't zou veel wysgeeriger zyn, (konden wy het zo verre brengen,) het voorgaande niet te vergeeten; maar by de beſchouwing van het voorgaande op het toekomende te zien: zo dat wy, als zich de naarſte en beangſtigdſte vooruitzigten opdeeden, met eene behoorelyke onderwerping, de taal van ENEAS, by de *Cumeſche Waarzeggeres*, de onze maakten.

——— *Non ulla laborum*
O Virgo, nova mi facies inopinave ſurgit
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.

(*) *Prediker* I. 9, 10. II. 16.

O wyze Maagd, geen leed werd ooit zo groot vernomen
Het welk my onverwagt en vreemd kan overkomen;
Het is my lang voorſpeld, ik heb het lang erkaut: (*)

In zulk een gedrag, indien het op goede gronden gevestigd wordt, ligt niet alleen Kloekmoedigheid, maar ook Godsdienst. —— Kloekmoedigheid, die, haarer braafheid bewust, nooit bezwykt. —— Godsvrugt, die, zich in alles aan den Godlyken Wil onderwerpende, nooit mort of wederſtreeft.

(*) Æn. VI. 103. 105.

AANMERKINGEN OVER DE WINTERHANDEN EN WINTERVOETEN, (*Perinones.*)

Door JACOB VAN DER HAAR.

De Winterhanden en Wintervoeten worden, by de Geneeskundigen, uit hoofde van de ontſteking en zwelling, aangemerkt als een uitwendig gebrek, door koude veroorzaakt en ſlegts uitwendige middelen vereisſchende, zonder dat 'er, zo veel ik weet, bynа ooit, van inwendige oorzaken, of van inwendige geneesmiddelen, geſproken word.

Hier van daan dan ook alle die verſchillende uitwendige hulpmiddelen, welke, gelyk bekend is, meest al vrugtloos, zo niet met nadeel, daar tegen worden aangewend.

Maar zo het zwellen van handen of voeten, by anders gezond ſchynende menſchen, ſlegts eene uitwendige ziekte te kennen geeft, en men de vermeende koude als de oorzaak daar van, eens, voor een oogenblik, uitſluit, dan zou men, naar myne gedagten, met het zelfde regt, de ontſteking en zwelling van de handen en voeten der gezondſchynende *Podagristen*, mede een uitwendig gebrek, eeniglyk uitwendige middelen vereisſchende, konnen en mogen noemen.

Dan het is by alle Kundigen bekend, dat deze laatſte uitwendige Ziekte altoos eene voorafgaande inwendige ſtoffelyke oorzaak heeft, welke, door eene gunſtige werking der Natuur, van binnen naar buiten gevoerd, en, door eene ſtil-

ſtille onzigtbare uitwaasſeming, door de huid van het gezwollen deel, zig kan, wil, en moet ontlasten.

Aldus is het, by de ervarenſte Mannen, eene vaste wet geworden, om, by de ontſtoken zwelling der *Podagristen*, alle uitwendige, koele, en te rug dryvende, hulpmiddelen, zorgvuldig te verbieden.

Maar, dat by Winterhanden en by Wintervoeten, welke men onderſtelt, dat ſlegts door uitwendige koude veroorzaakt zyn, zo wel, als by het *Podagra*, byna altoos eene inwendige oorzaak plaats heeft, zal, misſchien, velen vreemd voorkomen, en nogthans meen ik, dat eene veeljarige opmerking en ondervinding my dit, op eene ontwyffelbare wyze, heeft geleerd. —— Uit vele andere breedvoerige bewyzen, zullen de volgende korte en weinige genoeg zyn; en ik hoop dat ze myne Medeburgeren zullen voelen en begrypen.

Vele kinderen of ook bejaarde menſchen, die naauwlyks in de lugt komen, ſchynen veelmalen gezond, en hebben nogthans eene inwendige ongeſteldheid: deze krygen dikwils, en lang voor dat de Winter regt begint, eenige ontſtoken en jeukende knobbelen op de handen, vingeren, enz., zonder dat de geringe koude daar van, als eene eerſte of eenige oorzaak, kan worden aangemerkt.

Want dit ſoort van Winterhanden en Wintervoeten ziet men, niet zelden, by eene matige, dog vogtige, koude, in de maanden December en January; en zo ras de koude in deze of in de volgende maanden droger word, en toeneemt, geneezen vele van deze menſchen van zelfs; maar krygen, na de vermindering der groote droge koude, en, in het laatſte van February of Maart, niet zelden hunne Winterhanden, enz. wederom; en dit duurt, ſomwylen, tot in April of langer; zynde, zo als ons Hollandsch Spreekwoord zegt: *de beste plaaster voor de Winterhanden, de maand May.* —— Wie ziet niet, dat hier eene geheele andere oorzaak, dan de blote koude, plaats heeft?

Andere, wier inwendige geſteldheid met eene middelmatige en vogtige koude meer ſchynt overéén te komen, krygen geene Winterhanden, voor dat de Winter regt begint, of alreeds geëindigd is. —— Van alle deze verſcheidenheden zyn genoegzame redenen te geven, maar het is hier nog de plaats, nog myn oogmerk, veele woorden te gebruiken, maar met waarnemingen, die meer dan woorden afdoen, te ſpreken.

De ondervinding toont aan alle opmerkenden, dat vêle kinderen, ja ook bejaarden, die de meeste koude ondergaan, het minſte aan Winterhanden onderworpen zyn; en dat, in het tegendeel, by anderen, daar alle mogelyke zorg voor gedragen word, ondanks al hunne vlyt, daar mede gekweld worden. —— Leert dit niet, dat 'er, by deze laatſte, eene verborgen of inwendige oorzaak, om dit kwaad voort te brengen, huisvest?

Zo veel ik door opmerking gezien heb, zyn kinderen van zwakke, teringachtige of zenuwzieke Ouderen, die blond hair, blaauwe oogen, een rood aangezigt, en eene zwakke long hebben, aan Winterhanden, enz. zeer onderworpen. —— En wie ziet niet, dat dit eigenaartig geſtel zulks eenigzins mede brengt; en dat Winterhanden voor hun een voorregt en een hulpmiddel der Natuur is?

Want die eigen ondervinding heeft my geleerd, dat de ongeſteldheid by zommige Kinderen verdween, zo ras zy roode bolle Winterhanden kregen, onaangezien zy, des Winters, ongedaan, zwak of ziek zynde, geweldig, ja ook geduurig, hadden moeten hoesten, terwyl zy over niets, dan over jeukte en eene ligte pyn der Winterhanden, klaagden. Ja, ik heb, in één huis, vyf kinderen, van twee tot agt jaren oud, gezien, waar van de twee oudſte en twee jongſte van een geweldigen hoest waren aangedaan; terwyl het middenſte van vyf jaren dikke bolle Winterhanden had, en van den hoest bevryd bleef.

Te regt zegt daarom een uitmuntend Neêrlandsch Heelmeester, wiens leven lang en gezegend zy! ſprekende van de Winterhanden: *Aan zommige Menſchen ſchynen ze zelfs heilzaam te zyn voor de gezondheid* (*). Dit is zo waarachtig, dat ik my ten hoogſten verwonder, dat daar van by anderen naauwlyks geſproken word. Want ik kan my niet herinneren, ooit iemand met gezwollen Winterhanden, die tevens regt ziek was, gezien te hebben. En ik merk dit gebrek, (want ziekte mag nog wil men het niet noemen,) aan, als eene heilzame poging van de Natuur, om zig, even als in het *Podagra*, van eenige ſchadelyke ſtof, die zig voorheen door de huid, of liever door de long, ontlaste, te ontdoen. —— De volgende voorbeelden, kunnen dit, zo ik meen, nog meer bewyzen.

Een jongsken van vier jaren, met zeer ontſtoken en gezwol-

(*) VAN GESSCHER, *Hedendaagſche Oeffenende Heelkunde*, Iſte Deel, bladz. 106.

zwollen Winterhanden, valt, onverwagt, en, zonder dat 'er eenige kennelyke oorzaak van te begrypen was, in herhaalde aanvallen van ſtuipen, die, den volgenden dag, wanneer het kind hevig ziek was, bedaarden. Om de Winterhanden had men niet gedagt, maar toen de zwagtels, door het gewoel, daar van waren afgevallen, zag men, met geen kleine verwondering, dat dezelve ongemeen dun, en de huid zeer gerimpeld was. Door een menigte wit, dik water, en een heilzaam zweet, eindigde deze ziekte. —— Verſcheiden aanmerkelyke, doch minder in het oog loopende, voorbeelden, ga ik, kortheidsven, voorby.

Ik ken verſcheide menſchen, van dertig en veertig jaren oud, met erflyke longkwalen, met kortborſtige toevallen, met eenen drogen, of ook, na eene doorbraak, met eenen waren etterigen of gemengden ſnotagtigen hoest, welke by zwakke en zagte Winters veelal elendig geplaagd worden, en verpligt zyn, eenige weken of maanden, het bed te moeten houden. Verſcheiden reizen, en met een ongemeen genoegen, heb ik gezien, dat dezelve, by geſtrenge Winters, Winterhanden kregen, en daar na, zo ruim van long en borst waren, dat ze de ſtrengſte koude, als het ware, trotzeerden.

Eene Juffrouw van dit ſoort, had, voor eenige jaren, zeer gezwollen Winterhanden, en was daar by, na hare gewoone omſtandigheden, vry gezond. Hare Vriendinnen rieden haar, om hare handen, by herhaling, in ſterken en heeten Azyn te baden, en de jeukte en zwelling te verdryven; dit gebeurde ook: hier op kreeg zy yſelyke krampen en benaauwdheden in de long, en verſcheiden andere toevallen, die, na den kundigſten raad, zelfs in Hollandsch *Atheenen* gehaald, niet, dan met de volgende Zomer-warmte, verdwenen.

Wie ziet niet, uit deze waarnemingen, welke ik zeer konde vermeerderen, dat men de Winterhanden, enz. niet zo algemeen moet aanmerken als een enkel uitwendig gebrek, het welk ſlegts en alleen door uitwendige koude is veroorzaakt? In het tegendeel ſchynt het my toe, wel eene uitwendige ziekte te zyn, doch by welke altoos, min of meer, eene inwendige ſtoffelyke oorzaak plaats heeft. En hier van daan is het ook, dat men deze gebreken niet dan met kunde en een goed oordeel, door uitwendige middelen, moet zoeken te verdryven, en wederom naar binnen te

ja-

jagen. ——— Het *Podagra*, ſchoon eene ziekte van een ander en verſchillenden aart, leert dit duidelyk.

Zo ik my niet bedrieg, ken ik de uitwendige middelen zeer wel, door welke men de jeukte, ontſteking, en bolle zwelling der Winterhanden en Voeten, ras en gemakkelyk kan doen verdwynen, en in het lichaam te rug brengen. ——— Ik weet wat minerale zuuren, met vet gemengd, doen kunnen. Maar ik zal de *Formulen* daarvan, om een gedugt misbruik voor te komen, alhier niet opgeven. —— In het tegendeel wenschte ik die middelen te kennen, door welke men, by zommigen, Winterhanden konde maken, en hunne gezondheid bewaren.

Ik beken, dat reeds al in het midden van de veertiende Eeuw, door GUIDO DE GAULIAC, door verſcheiden, daarop volgende, Schryvers, ja zelfs door den bekenden TISSOT, het baden in koud water, of water met Azyn, tegen de Winterhanden zeer geprezen word. Ja, ik weet, by eigen bevinding, dat het deze gezwellen, (zo wel als het *Podagra*,) voorkomt, verzagt, en zelfs zomwylen, ja veelmalen, ſpoedig geneest. ——— De goedheid van de menſchelyke Natuur laat dit dikwyls, doch niet altyd, toe; zy weet de te rug gedrevene ſtoffen, zomwylen, ja dikwyls, op eene andere wyze, door de long, door de huid, of door de nieren, wederom uit het lichaam te dryven. ——— Maar wie weet, vooraf, dat ze dit altoos zal, kan, of wil doen? —— en wie heeft 'er den kwaden uitſlag niet meermalen van gezien?

Vraagt men my, of men dan tegen de jeukte, ontſteking en zwelling der aangedane deelen, (even als by de zwelling van het *Podagra*,) niets behoort te doen? Ik antwoord, hoe minder hoe beter, en raad dezelve, by tyds, om ze niet te erg te doen worden, met zeemleder of met een beſcherm-plaaster van *Diapalm*, met *Althea-zalv'* gemengd, te bedekken; en, zo zy open raken, daarmede, of met een andere onſchuldige zalv', te verbinden; ze zyn toch meerendeels, zo niet altyd, gelyk uit het voorgaande te zien is, heilzaam. ——— *Tyd* en *Natuur* geneest ze zeker en van zelf.

Intuſſchen dient men, op de voorgaande en tegenswoordige in- en uitwendige geſteldheid, naauwkeurig onderzoek te doen, om, daar na, de inwendige geneeswyze, ten aanzien van het uitwendig gebrek, te regelen.

Kinders, die, in plaats van des Zomers aangedaan te worden met hair- en daauwworm, met oog-ontſteking, klier-

kliergezwellen, en 's Winters, met een natten of drogen hoest, thans Winterhanden hebben, raad ik, een inwendig gebruik van deeze *Chocolade*: —— R. *Extract.* vel *Cort. Peruvian. opt. unc. ſem. Cort. Cinnamom. dr. ſem. Syrup. Cort. Aurant. q. S. Balſ. Peruv. gutt. V. M. F. Electuarium*, met water en zoete melk gemengd, in drie of vier dagen te gebruiken. —— Om de maag, de keuken van het lichaam, in ſtaat te houden, de onzigtbare uitwaasſeming aan te zetten, en de ſtof der Winterhanden door de long, de huid, of door het water, uit te dryven, raad ik mede, nu en dan een weinig Mallaga, of eenen anderen olyagtigen, en niet ligt zuur wordenden, Wyn.

Dan, het zy my gegund, hier nog eenige geringe dingen, van eenig nut, en misſchien niet ongepast, te mogen byvoegen.

In de Waterzucht van de borst is het zeer gemeen, dat een of beide de handen zwellen. —— By eene hevige en eenigzins aanhoudende kramptrekking in de long, (*Aſthma Convulſiva*) worden niet zelden de handen blond en blauw van bloed. —— Zyn dit geen pogingen van de Natuur, om het geweld, het welk de long ondergaat, te verligten? —— Menſchen, die aan eene ware longontſteking ziek zyn, en op de handen worden adergelaten, vinden ſomwylen verligting op de borst, wanneer hunne handen in het warme water zwellen, en rood worden, en wel voor dat het bloed uit de Ader loopt. —— Brengen groote Spaanſche-vlieg-plaasters, binnens arms, en na by den Oxel, in deze benaauwde borstziekten, niet dikwyls zeer ſpoedige verligting en ontlasting te weeg? —— Leeren deze en vele andere bewyzen niet, dat 'er, tusſchen de borst en de armen, eene byzondere *ſympatie* ſchynt plaats te hebben? —— dan het is hier geen plaats, nog myn oogmerk, uit te weiden.

Mogten hier uit die onkundige doch ongelukkige, welke in de Nieuwspapieren hunne uitwendige geneesmiddelen, tegen Winterhanden en Wintervoeten, zo onbedagt opveilen, en anderen die ze zo gretig kopen, leeren, hoe verkeerd zy handelen; dan, waarlyk! zou ik my eenigzins vleijen, dat ik, door deze weinige trekken, aan myn Vaderland een kleinen dienst gedaan had.

's Hertogenbosch,
den 2 December, 1781.

NATUURLYKE HISTORIE DER MEEZEN IN 'T ALGEMEEN.

(Volgens den Heer DE MONTBEILLARD, Medeſchryver van den Heer DE BUFFON.)

Alle de Vogels van 't Geſlacht der *Meezen* hebben een zwak voorkomen: dewyl ze zeer klein zyn; dan desniettegenſtaande zyn ze zeer leevendig, woelig en moedig; zonder ophouden ziet men ze in beweeging; zonder ophouden vliegen zy van boom op boom, en ſpringen van tak op tak, kruipen langs den ſchors en by de muuren op; zy hangen op allerlei wyzen, dikwyls zelfs met den kop nederwaards, om dus in alle kleine openingen te kunnen komen, en daar Wormen, Inſecten, of derzelver eitjes te zoeken. Zy leeven ook van Graanen; doch, in ſtede van ze in den bek te pellen, gelyk de Vinken, houden bykans alle *Meezen* ze onder de kleine klauwen, en pikken ze dan met den bek ſtukken; zo weeten zy zelfs Nooten en Amandelen te verbreeken. Wanneer men een Noot aan een touwtje hangt, zullen zy 'er bykomen, alle de ſlingeringen daar van volgen, en niet aflaaten, van 'er onophoudelyk na te pikken. Men heeft waargenomen, dat de halsſpieren deezer Vogeltjes zeer ſterk zyn, als mede dat zy een zeer dikken harsſenpan hebben; dit verklaart, voor een gedeelte, hunne werkzaamheden; doch, om ze alle uit te leggen, moet men veronderſtellen, dat zy ook veel kragts in de ſpieren der Pooten en Vingeren bezitten.

Het meerendeel der *Europiſche Meezen* bevindt zich in *Frankryk*, door alle jaargetyden heen; doch nooit in zo grooten getale als op 't einde van den Herfst: een ſaiſoen, waar zy, die zich in de bosſchen en op 't gebergte, geduurende den Zomer, onthielden, van daar gedreeven worden door de koude, de ſneeuw, en genoodzaakt hun onderhoud te zoeken in bebouwde vlakten, en digt by bewoonde plaatzen. In den Winter, en zelfs in den aanvang der Lente, leeven zy van verdroogde Graanen en overblyfzelfs van Inſecten, welke zy, de boomen beklauterende, vinden: zy pikken op de uitſpruitende botten der boomen; en aazen greetig op de Eitjes der Kapellen, inzonderheid op die het Kapelletje van den Ruigrups rondom de takjes legt: ook zoeken zy op 't veld kleine doode Vogeltjes, en indien zy ze nog leevende aantreffen, verzwakt door ziekte

of

of geklemd in eene ſtrik, met een woord, wanneer zy ze overmogen, al waren ze van hunne eigene ſoort, pikken zy den harsſenpan ſtukken, en eeten de harsſens: deeze wreedheid wordt niet altoos door dringende behoefte verſchoond, dewyl zy dezelve pleegen in vlugten: waar 't hun aan geen voorraad van geſchikt voedzel ontbreekt. In den Zomer eeten zy, behalven Amandelen en Nooten, Inſecten, &c. Kastanjes, Vygen, Kennipzaad en andere kleine Zaaden. Men heeft opgemerkt, dat de *Meezen* in koutjes opgeſlooten, zeer op bloed, verrot vleesch, rauw vet en geſmolten kaarsſmeer, geſteld zyn: 't ſchynt dat, in den opgeſlooten ſtaat, hun ſmaak bedorven wordt.

Over 't algemeen beminnen alle *Meezen*, ſchoon eenigzins woest van aart, het gezelſchap huns gelyken, en vliegen by meer of min ſterke benden: wanneer zy, door eenig toeval, geſcheiden worden, roepen zy elkander, en zyn welhaast weder verëenigd. Ondertusſchen ſchynen zy eene al te nauwe gemeenſchap te myden, buiten twyfel, dewyl zy, uit hunne eigene geaartheid over die van huns gelyken oordeelende, ontdekken, niet te veel te moeten vertrouwen: zodanig is eene maatſchappy van ſnooden. —— Met minder wantrouwen geeven zy zich over aan de nauwere verëénigingen, welke zy in den Voortyd aangaan, en waar van eene talryke afkomst het gevolg is: want de *Meezen* hebben de eigenſchap van vrugtbaarder te zyn, dan eenige andere ſoort van Vogelen: dit is in *Engeland* zo bekend, dat men 'er gewoon is eene zeer vrugtbaare Vrouwe, die teſſens klein is, den naam van *Mees* te geeven.

Geen Vogel tast den *Steenuil* met meer ſtoutmoedigheids aan dan de *Meezen*; zy zyn altoos de eerſten in den aanval, en zoeken hem de oogen uit te pikken: dit bedryf gaat vergezeld van het opzetten der Pluimadie, en gepaard met geweldige houdingen en vaardige beweegingen; die de kragt hunner verſtoordheid en woede uitdrukken. Wanneer zy gevangen zyn, byten zy na de vingers des Vogelaars, en ſchreeuwen met geweld om hulp hunner ſoortgenooten, die in menigte komen aanvliegen, en, op hunne beurt, weder anderen roepen, die dan 't zelfde lot wedervaart. ——

Men bedient zich van veelerlei middelen om de *Meezen* te vangen, en van allen bykans met eenen gelukkigen uitſlag. Eene hoofdreden, dat zy veel belaagd en gevangen worden, is, dat de Byenhouders groot belang hebben in de verdelging der *Meezen:* dewyl deeze Vogeltjes eene groote vernieling onder deeze nutte Inſecten aanregten, en wanneer de-

dezelve klein zyn, en des Winters; wanneer de logheid ze teh gereeden prooi maakt. Ten tyde als zy zich eerst in grooten getale vertoonen, laaten zy zich gereed op allerlei wyzen vangen: zy zyn dan niet zeer wild, omhouden zich in boschjes, vliegen rondsom by de groote wegen, en laaten toe dat men ze nadere: doch welhaast verkrygen zy, door de ondervinding, meer en meer wantrouwen.

De *Meezen* leggen achttien of twintig Eitjes; deezen verkiezen tot dat einde gaten in de boomen, zich van hun bek bedienende om dezelve rond te maaken, en van binnen de gedaante te geeven, tot het oogmerk geſchikt; anderen vervaardigen daar toe Nesten van eene klootswyze gedaante, en eene grootte, geheel niet gëevenredigd aan de kleine geſtalte deezer Vogeltjes. 't Schynt als of zy de Eitjes geteld hebben, eer zy dezelve leggen; 't ſchynt ook dat zy eene voorafgaande tederheid bezitten voor de Jongen, die 'er uit ſtaan te komen; zulks blykt uit de voorzorgen, welke zy gebruiken in het toeſtellen van het Nest, terwyl eenige ſoorten het aan 't einde eens taks ophangen; uit de keuze der ſtoffen, welke zy bezigen, als kleine kruiden, hairworteltjes, mosch, hair, wol, vederen, enz. Het verſchaffen van den noodigen voorraad aan zulk een talryk Gezin veronderſtelt niet alleen yver en onvermoeide werkzaamheid, maar tevens eene groote maate ervaarenheids in de jagt. Dikwyl ziet men ze met Rupſen in den bek na 't nest vliegen. Vallen andere Vogels hun kroost aan, zy verdeedigen 't zelve onverſchrokken, vallen op den vyand aan, en de moed vergoedt het gebrek aan kragt.

Alle de *Europiſche Meezen* hebben witte plekken rondsom de Oogen, de Tong als geknot, en aan 't einde met borſtelige vezeltjes uitloopende; bykans allen zyn ze aan den ſtuit zeer dik gevederd; allen, behalven de *Blaauwe-* of *Pimpel-Mees*, hebben een zwarten of met zwart gemerkten Kop, en allen, uitgezonderd de langſtaart, loodkleurige Pooten; doch, 't geen de Vogels van dit Geſlacht het allerbyzonderst onderſcheidt, is hun Bek, die niet, gelyk eenige Rangſchikkers gezegd hebben, elsvormig is; maar een korte kegel, aan de zyden eenigzins vlak, en, met één woord, veel korter en ſterker dan die der *Bastaard-Nagtgaalen*, en dikwyls omzet met op- en vooruitſteekende vederen; desgelyks zyn hunne neusgaten overdekt door andere veel kleinder en onbeweeglykſtaande pluimpjes. Hunne leevenswyze en natuurlyke hebbelykheden onderſcheiden ze ook grootlyks van andere Vogelen.

't Zal

't Zal niet overtollig weezen hier op te merken, dat de *Meezen* eenige trekken van gelykvormigheid hebben, met de *Raaven*, *Aakſters* en zelfs met de *Klaauwieren*, in de kragt van hun Bek, in de Vlekken daar rondsom, in hunne kleine Klauwen, in hun trek tot vleesch, in hunne wyze van het voedzel in ſtukken te ſcheuren, eer zy het eeten, en zelfs, zegt men, in hun geſchreeuw en wyze van vliegen: doch zy behooren daarom niet tot het zelfde Geſlacht gebragt te worden, gelyk de Heer KRAMER gedaan heeft. 'Er is alleen een opſlag van 't oog in de vergelyking deezer Vogelen noodig, men heeft de *Meezen* enkel op de boomen te zien klimmen, hunne uiterlyke gedaante en evenredigheden, en verbaazende vrugtbaarheid, in opmerking te neemen, om overtuigd te worden, dat de *Mees* niets minder is dan de *Raave*. Daarenboven, ſchoon de *Meezen* onder elkander vegten, en dikwyls elkander verſcheuren, inzonderheid eenige ſoorten, die een ingewortelden afkeer voeden, leeven zy zomtyds onderling in eene zeer goede verſtandhouding, en zelfs met Vogeltjes van eene andere ſoort. Men kan niet zeggen, dat ze uit eigen aart wreed zyn, gelyk de *Klaauwieren*; maar alleen by toeval, en in eenige omſtandigheden, die wy alle niet recht weeten. Ik heb, met eigen oogen, gezien, dat zy, wel verre van hunne magt te misbruiken, in een geval, wanneer zy het zonder eenig gevaar konden doen, zich vatbaar toonden voor medelyden, en die belangneeming, welke de zwakheid altoos de ſterken behoorde in te boezemen. In een kouwtje, waar in een *Blaauwe* of *Pimpel Mees* was, twee kleine zwarte *Meezen*, uit het nest genomen, gedaan hebbende, nam deeze de kleinen voor eigen Jongen, bekleedde de plaats van Moeder, en deelde met hun het gewoone voedzel, met veel zorgvuldigheids; de al te harde graankorrels daar onder vermengd, voor de jongen breekende. Ik twyfel hartlyk, of eenige *Klaauwier* zulk een goed werk zou verrigt hebben.

De *Meezen* zyn de geheele Oude Wereld door verſpreid, van *Deenemarken* en *Zweeden* af, tot de *Kaap der Goede Hoope*, toe. Hier heeft KOLBE zes ſoorten gevonden, en hy vermeldt ons, met hoe veel gronds laaten wy voor zyne rekening, dat zy zeer aangenaam zingen, in hun' zang naar de *Kanarievogels* gelyken, en met deezen heerlyke concerten van wildzang houden. Onze Vogelkenners beweeren desgelyks dat ze in *Europa* fraai zingen, dit moet verſtaan worden van hunnen Zang in den voortyd, ik wil zeggen van den toon die de Liefde hun doet ſlaan: en niet

van het onaangenaam en knarsſend geluid, 't welk zy de rest des jaars ſlaan. Die zelfde Kenners voegen 'er by, dat men ze airtjes kan leeren ſluiten; en dat de Jongen, wat groot uit het nest genomen, hier in beter ſlaagen, dan die men geheel en al, van zeer klein af, opkweekt; dat zy ſchielyk gemeenzaam worden, en met de tien of twaalf dagen beginnen te zingen. Eindelyk voegen zy 'er nevens, dat de *Meezen* zeer onderhevig zyn aan de Jicht, en, daarom, geduurende den Winter, warm gehouden moeten worden.

Bykans alle *Meezen* verzamelen voorraad, zo in den ſtaat der vryheid, als wanneer zy opgeſlooten zyn. De Heer Burggraaf de QUERHOËNT heeft dikwyls waargenomen, dat verſcheide *Meezen*, wier vlerken hy gekort hadt, eenige graankorrels in den bek genomen hebbende, met eene verbaazende ſchielykheid na om hoog klommen, waar zy hunne voorraadverzamelplaats hadden aangelegd: doch het is duidelyk, dat deeze trek, om ſpyze op te leggen, uit gierigheid, niet uit voorzorge, ontſtaat, ten minſten by de zodanigen, die den Zomer op 't gebergte, en den Winter in de vlakte, doorbrengen. — Desgelyks heeft men ontdekt, dat ze altoos donkere plaatzen zoeken om te rusten, zy ſchynen de planken en de muuren te willen doorbyten, om zich zulke wykplaatzen te verzorgen: en dit altoos op eene zekere hoogte: want zy zyn niet gaarne op den grond, en onthouden zich niet lang beneden in een vlugt. De Heer HEBERT nam eenige ſoorten waar, die den nagt in holle boomen doorbragten; dikwyls zag hy ze daar in vliegen, naa aan alle kanten rond gekeeken, en, als 't ware, kennis genomen te hebben van de geſteltenis der plaatze: menigmaal hadt hy vergeefsch gepoogd, door een ſtok, in die zelfde gaten, waar zy ingegaan waren, te ſteeken, hun 'er uit te doen komen: hy denkt dat zy alle avonden het zelfde gat zoeken, en dit is te waarſchynlyker, dewyl hetzelve de plaats is, waar zy hun kleinen voorraad opleggen. — Voor 't overige ſlaapen deeze Vogels zeer vast, den kop onder den vleugel geſtooken hebbende, gelyk andere Vogels. Het vleesch der *Meezen* is, over 't algemeen, mager, bitter en droog, en bygevolge niet goed tot ſpyze. GESNER zegt, dat men ze in *Zwitzerland* eet, ſchoon hy erkent dat ze niet lekker ſmaaken. SCHWENCKFELD, alleen, is van oordeel, dat ze in den Herfst, en in den Winter, goed zyn om te eeten.

Van de *Meezen*, dus verre in 't algemeen beſchouwd, zullen wy vervolgens, afzonderlyk, ſpreeken.

BRIEF

BRIEF AAN DE HEEREN SCHRYVEREN DER *Algemeene Vaderlandſche Letter-oeffeningen*, WEGENS EEN NEVENSGAAND BERIGT OVER HET GEBRUIK DER EIKELS.

MYNE HEEREN!

Daar het gebruik der Eikels, in plaats van Coffy, hier en hier onſtreeks, met eene genoegzaam algemene goedkeuring gebruikt word, by de meesten met half Coffy, by velen met eene meerder quantiteit Eikels, en by geringe lieden zelfs puur, ſchynt het my toe, dat 'er aan den goeden uitſlag niet meer te twyffelen is, en vertrouwe dus, myne Landgenoten geen ondienst te zullen doen, met voor het volgende *Berigt, aangaande 't gebruik der Eikels*, een plaats in uw *Mengelwerk* te verzoeken.

Dezulken myner Landgenoten die met Rogge, Garſte, Weite, Erten, Boonen of diergelyke reeds de proef genomen hebben, en 'er nu die der Eikels tegen over gelieven te nemen, zullen bevinden, dat niets van dat alles de Coffy zo nabykomt.

Maar 't vooroordeel! het heeft, ik beken het, veel kragt; doch heeft ook niet de ſmaak zyne mode? en kan de ſmaak, ondergeſchikt aan eene mode, geen wanſmaak ſmakelyk maken? Wat is 'er gebeurd met de Aardappelen? zyn dezelven niet, nog voor weinige jaren, buiten gewoonte, buiten de mode geweest? wierden ze by velen niet voor een ongezonde vrucht gehouden? en zyn zy thans niet algemeen in achting, gezond en ſmakelyk, en ſtrekken ze niet tot eene grote vervulling? moet deze verandering aan ons geſtel, aan 't climaat, aan de vrucht, den ſmaak, de mode, of een afgelegd en overwonnen vooroordeel, worden toegeſchreven? —— Mogelyk hebben mode en vooroordeel hier den meesten invloed.

Zyn 'er echter zommige Magen die met de Eikels niet kunnen inſtemmen, dezulken kunnen dezelven daar laten. ——— Of zou men den meeste Menſchen, even als men zomtyds met kinderen handelt, ook behoren te verbieden wat hen nuttig, en te gebieden wat hen ſchadelyk kan zyn? Zou het dan ook dienſtig wezen het gebruik van 't nuttige met een Impost te belasten, en 't ſchadelyke vry te geven? in dat geval kon ſchoon Water en Melk't eerst op de Lyst geplaatst worden.

van het onaangenaam en knarsfend geluid
rest des jaars laan. Die zelfde Kenners
men ze airtjes kan leeren fluiten; en
groot uit het nest genomen, hier in
men geheel en al, van zeer klein
fchielyk gemeenzaam worden, en
gen beginnen te zingen. Eind
dat de *Meezen* zeer onderhevi
om, gedurende den Winter,

Bykans alle *Meezen* verz
der vryheid, als wanne
Burggraaf de QUERHOËN
verfchei e *Meezen*, w
graankorrels in den
baazende fchielykhe
voorraadverzamelp
delyk, dat deeze
heid, niet uit v
nigen, die de
de vlakte, d
dat ze akt
fchynen
zich zull
zekere
onthc
HER
bo

laar gelaten, hoe vele Lasten Boekweite zou
iet, dit Jaar alleen, in Gelderland beſpa-
ote vervulling in de Graangewasſen zou
niet uitleveren, daar de Eikels, in
el of Raapkoeken, 's winters zelfs
ral tot vetmaking van Varkens,
orden? En 't is bekend, dat
ikel-meel gevoerd worden,
1 Eikels, na dezelven al-
oen onder Aardappelen,
als gekookt te geven; als
Eikelen vetgemaakt, voor de
rden.

ndere niet veler myner Landgenoten
, tot ene meerdere aankweking van dat
Houtgewas; waaraan dit Land, zonder dat
ers word toegevoerd, ontegenzeggelyk gebrek
n hoe vele daartoe geſchikte gronden in ons
, die dus verre zonder voortbrenging van een aan-
kelyk nuttig product ledig zyn, wagten niet alrede op
enen vlytigen Planter, om den Inwoonderen nut en voor-
deel te geven; terwyl zy jaarlyks eene ruime intrest en in
't vervolg 't capitaal zelve met verdubbelingen kunnen be-
talen?

Zo ik eindelyk, met opzigt tot het gebruik van Eikels, in plaats van Coffy, het oog ſla op myn voordeel, 't geen my de Eikels, onder de Coffy gebruikt, aanbrengen, dan berekene ik, gebruikt te hebben 5 lood Coffy 's daags; en geſteld, dat men voor ieder lood in de winkels 5 duiten betaalt, zo beloopt dit in 't Jaar ruim 57 Guld: waarvan ik de halfſcheid, door de Eikels vervuld, winne; en dus ruim de rente van een Lands Obligatie van duizend Guldens.

Als men nu dit, maar eens alleen over myne Plaats- en Kerſpel-genoten, op 600 Huisgezinnen aangeſlagen, uitſtrekt, en de ene door de andere berekent een lood 's daags uittewinnen, beloopt dit in 't Jaar *f* 6843: 15: 0. En zou 'er niet reeds jaarlyks ruim zo veel, alleen onder den gemenen man, aan de inlandſche Tabak geprofiteerd werden? Indien dit nu maar alleen over deze Provincie eens berekend wierd, zou het al een ſommetje in 't Jaar belopen. —— Ik blyve

U Wel Edelens D. W. Dienaar
S.

A.... 31 *Oct.* 1781.

In hoe verre de ſmaak bedriegt of aan mode of voor-oordeel onderworpen is, leert de dagelykſe ondervinding. Zullen dezulken, wier ſmaak verfynd is, niet watertanden van een Snip met zyn drek? iets waarvan anders de Mensch een natuurlyken afkeer heeft. Mogelyk zou iemand de Coffy en Thee, hem noch onbekend zynde, die, nevens het aftrekſel van Eikels, proevende, het een en andere by een Apothecars drank gelyken, en zich verbeelden, dat hy, om die te kunnen innemen, eene goede doſis Melk en Suiker behoefde. Gaat men de waarheid ook wel te buiten, als men beweert, dat de hoogmoed meer wyn doet ſchenken dan 'er tot verkwikking gedronken word? terwyl, behalven ſchoon Water en Melk, goed Bier voor den dorst voldoende kon zyn. Maar 't geen van verre komt en veel geld kost, kan niet gemeen, en derhalven niet ongezond, zyn.

Doch, om wat bepaalder weder tot de Eikels te komen, zonder van 't nut der Eikeboomen, die, als een onomtbeerbaare Bouwſtoffe by elk ten overvloede bekend zyn, te ſpreken, zal ik, met betrekking tot het Medicinale hier noch byvoegen, dat een voornaam in Amſterdam practiſerend Doctor, een Gelders Meisje, na aldaar een geruimen tyd, in weerwil veler gebruikte Medicynen, aan eene Koorts gefukkeld te hebben, aangeraden heeft, van lugt te veranderen, en t'huis komende eenvoudig het aftrekſel van de eerſte uitſpruitſels der Eikeboomen, tot hare herſtelling, te gebruiken. —— Hieruit, dunkt my, mag ik beſluiten, dat ook de Eikeboom de aandagt der Medicinale Kunstkundigen niet ten enemale ontglipt is; terwyl verdere Proefnemingen mogelyk nog meerdere ontdekkingen zullen doen.

Van myne eigen Proefneming kan ik dit in 't attest voegen, dat ik de eerſtemaal moeite had een groenen Eikel te kauwen; doch, dat ik, by iedere herhaling, 'er zo verre in gevorderd ben, dat ik tegenwoordig den naſmaak reeds aangenaam vinde. Zelfs heb ik den groenen Eikel in eene zenuwkwaal met een zeer goed effect zien gebruiken, en beſpeurd, dat dezelve van windbrekende kragt is. Ook is my, ſchoon velen de Eikels als varkenskost veroordelen, en het tot ſchande rekenen, dat ze door Menſchen gebruikt zouden worden, door oude lieden wel betuigd, datze die, in ſchaarſe tyden, drooggemaakt en gemalen, onder Roggenbrood gebakken zynde, gebruikt hebben. Daarenboven, wat zegt dit? het zy en blyve Varkenskost: hoe veel overeenkomst heeft een Mensch niet met een Varken? en wat eet hy niet al, dat een Varken ook lust?

Maar

Maar, dit daar gelaten, hoe vele Lasten Boekweite zou de Eikeloogst niet, dit Jaar alleen, in Gelderland beſparen? Welk eene grote vervulling in de Graangewasſen zou derzelver inzameling niet uitleveren, daar de Eikels, in plaats van Boekweiten-meel of Raapkoeken, 's winters zelfs voor Melkbeesten, en vooral tot vetmaking van Varkens, met goed gevolg gebruikt worden? En 't is bekend, dat de Varkens niet alleen met Eikel-meel gevoerd worden, maar dat men ook gewoon is, hun Eikels, na dezelven alvorens in water uitgeëekt te hebben onder Aardappelen, Wortelen, enz. zo wel rauw als. gekookt te geven; als mede, dat de Varkens, met Eikelen vetgemaakt, voor de ſmakelykſte gehouden worden.

Zou dit een en andere niet veler myner Landgenoten kunnen opwakkeren, tot ene meerdere aankweking van dat alleſints nuttige Houtgewas; waaraan dit Land, zonder dat het van elders word toegevoerd, ontegenzeggelyk gebrek heeft? En hoe vele daartoe geſchikte gronden in ons Land, die dus verre zonder voortbrenging van een aanmerkelyk nuttig product ledig zyn, wagten niet alrede op enen vlytigen Planter, om den Inwoonderen nut en voordeel te geven; terwyl zy jaarlyks eene ruime intrest en in 't vervolg 't capitaal zelve met verdubbelingen kunnen betalen?

Zo ik eindelyk, met opzigt tot het gebruik van Eikels, in plaats van Coffy, het oog ſla op myn voordeel, 't geen my de Eikels, onder de Coffy gebruikt, aanbrengen, dan berekene ik, gebruikt te hebben 5 lood Coffy 's daags; en geſteld, dat men voor ieder lood in de winkels 5 duiten betaalt, zo beloopt dit in 't Jaar ruim 57 Guld: waarvan ik de halffcheid, door de Eikels vervuld, winne; en dus ruim de rente van een Lands Obligatie van duizend Guldens.

Als men nu dit, maar eens alleen over myne Plaats- en Kerſpel-genoten, op 600 Huisgezinnen aangeſlagen, uitſtrekt, en de ene door de andere berekent een lood 's daags uittewinnen, beloopt dit in 't Jaar *f* 6843: 15: 0. En zou 'er niet reeds jaarlyks ruim zo veel, alleen onder den gemenen man, aan de inlandſche Tabak geprofiteerd worden? Indien dit nu maar alleen over deze Provincie eens berekend wierd, zou het al een ſommetje in 't Jaar belopen. ——— Ik blyve

U Wel Edelens D. W. Dienaar
S.

A.... 31 *Oct.* 1781.

Berigt aangaande 't gebruik der Eikels.

Voor vier Jaren wierd my berigt gegeven van de Medicinale kragt der Eikels, of van de vrucht der Eikeboomen; 't welk myne aandagt daarop vestigde. Iemand die aan eene zwakke maag laboreerde, zo dat hy, aan eene publicque tafel etende, en byna niets kunnende verdragen, het medelyden van zyne commenſalen opwekte, herſtelde, door het gebruik van enige weinige Eikels, in zo verre, dat hy, tot verwondering van het gezelſchap, ſterk begon te eten, zonder enigerhande ſpys die hem ſmaakte te ſchromen. Ik wierd begerig daarvan proeven te nemen; ried elk, die ik in zulk een geval vond, ſterk daartoe aan, en vond by velen eene gewenschte uitwerking. Onder anderen was 'er eene vrouw, welker maag al ſedert vele Jaren aan die zwakheid was onderhevig geweest, en op mynen raad ook 2 a 4 Eikels 's daags gebruikte; deze klaagde, dat zy 'er geen baat by vond; doch op een tyd, met hevige maagpyn gekweld, deed de pyn haar den gehelen dag door rauwe eikels kauwen; waarop zy berigtte, nu evenwel te moeten erkennen, dat de Eikels haar goedgedaan, en van hare pyn verlost hadden. Dit deed ons hier de Proeven verder uitſtrekken: ik onderſtelde, en wierd daarin door een voornaam Medicus bevestigd, dat de Eikels veel overeenkomst met de Kina hadden, ſchoon ze niet evenaarden aan deszelfs kragt. Ik prees ze dan aan in anderen daagſe koortſen met een goed ſucces, dewyl de Lyders herſtelden.

Men vond dat het een beproefd middel was tegen het zuur in de Maag; iemand, die my bezogt, leide zyn pyp neder; ik vroeg hem naar de reden, welke hy zeide het Zuur te zyn; ik gaf hem twee geſtampte Eikels met een weinig ſiroop, waarop hy den gehelen avond bleef roken, en verklaarde van zyn ongemak niet meer te gevoelen. Menſchen, die eene benauwde Borst hadden, en de Eikels voor de Maag gebruikten, vonden 'er, by toeval, een ongemeen ſoulaas tegen de aamborſtigheid in.

Dit alles heeft my aangezet, om een extract van die vrucht te laten maken, en deszelfs kragt te beproeven, in gelyke gevallen, waarin men 't extract van Kina gebruikt. Deze goede en nuttige eigenſchappen wekten my op, om te bezien, of de Eikels in de oeconomie ook van dienst konden zyn. De bittere ſmaak der Eikels, echter, in lang niet evenarende met de bitterheid van de Cichory, deed my denken, aan de over-

overeenſtemming van de Eikels met de Coffy. Ik zou al een Jaar vroeger de proef genomen hebben; doch de lage prys der Coffy veroorzaakte, dat dit verzuimd wierd; in het voorleden Jaar drong ik 'er wat ſterker op aan; de proef wierd genomen, en was van dien gewenſchten uitſlag, dat wy geen onderſcheid konden gewaar worden, als wy ½ Eikels, de helft Coffy en ½ Cichory namen; zo dat we, in plaats van twee lood Coffy, een lood Coffy ¾ lood Eikels en ¼ lood Cichory gebruikten. Niemand, van dit mengſel onkundig, had op de Coffy iets te zeggen; en 'er van verwittigd zynde betuigden ze allen niets dan Coffy geproefd te hebben. Verſcheidene verklaarden de Coffy met Eikels aangenamer. Ondertuſſchen verloor zy ook hare Maagſterkende kragt niet geheel. Zo lang men dit mengſel had, wisten zy, die, door het overtollig gebruik van Coffy, dikwyls pyn in de Maag gevoelden, niets van die pyn; welke nochtans wederkeerde, toen de Eikels op waren; waarom ik my dit Jaar een meerderen voorraad verzorgd hebbe.

De nadelen van den Oorlog, waarin wy gewikkeld zyn, hebben zig ook uitgeſtrekt tot de Coffy, die door den lagen prys zo algemeen was ingevoerd, en waarvan men zig niet gereed ontwennen konde. Dit was de reden, dat ik, zo veel ik konde, myne ondervinding bekend maakte, met dat gevolg, dat de meeste menſchen by ons het gebruik der Eikels by de Coffy hebben aangenomen.

Mogelyk was het niet kwaad, dat dit gebruik voorts aanleiding gave om de Eikels alleen te gebruiken; alzo ik gehoord heb, dat een vrouw, die zo aamborſtig was, dat zy niet dan met moeite door het Huis konde gaan, geheel daardoor genezen is. Doch voor tegenwoordig heb ik, nopens de bereiding, nog maar aantemerken, dat men best doet, om de Eikels met de Coffy te doen evenaren; en vooral de Eikels niet te hoog te branden; als wanneer de Coffy niet bezinken wil.

Ik heb in dit berigt alleen beoogd myne Vaderlanders dienst te doen, en daarin gevolgd myne genegentheid tot de eigen producten van ons Land, zo in het geneeskundige als in het huishoudelyke: en ik zal my verheugen; zo ik, door dit eenvoudig berigt, iets aan het welzyn en voordeel van myne Landgenoten toegebragt moge hebben. Wyders verzoeke ik, uit die zelfde beweegredenen, de Geneeskundigen, om nader de kragt der Eikels te onderzoeken; en

na te gaan, in hoe verre derzelver Extracten en Harſen onder de Medicamenten eene plaats mogen erlangen.

U Wel Ed. D. W. Dienaar,
BELGIOPHILUS.

VERTOOG, STREKKENDE OM AAN TE TOONEN, DAT DE DICHTKUNST EEN STELZEL DER NATUURE OPGEEFT, ENIGZINS VAN HET WEEZEN DER DINGEN VERSCHILLENDE.

(*Vervolg van bladz.* 576.)

(Ontleend uit de *Eſſays on Poetry and Muſic as they affect the mind*, by JAMES BEATTIE, L. L. D. *Profeſſor of Moral Philoſophy and Logic*, &c.)

„ De Geſchiedſchryver en Dichter, zegt ARISTOTELES, „ verſchillen hier in, dat de eerſte de dingen voorſtelt „ gelyk ze zyn, en de laatſte zo als zy kunnen zyn (*)." Hy meent daar mede, denk ik, in dien ſtaat van volmaaktheid, welke beſtaanbaar is met waarſchynlykheid, en waar in wy ze, om onze eigene voldoening, wenſchen te vinden. Indien de Dichter, naa zich van alle de vryheden, welke hy met de waarheid mag neemen, bediend te hebben, niets keuriger kan voortbrengen, dan 't geen men doorgaande in de Geſchiedenis aantreft, zal zyn Leezer te keurgeſteld en misnoegd weezen. Dichterlyke vertooningen moeten, derhalven, gemaakt zyn naar het patroon der hoogſt mogelyke volmaaktheid, 't geen de aart des werks toelaate: — de zigtbaare natuur neemt een ſchilderagtiger gelaat aan dan ze daadlyk heeft; de bedryven zyn vuuriger; de gezegden drukken de aandoeningen en 't character der Sprekers ſterker uit, en komen meer overeen met zyne omſtandigheden; de perſoonen hebben de hoedanigheden, die verwondering, medelyden, ſchrik en andere geweldige gemoedsbeweegingen verwekken, in eene grooter maate; de gebeurtenisſen zyn meer in een gedrongen en duidelyker verbonden met de oorzaake, en gevolgen; zy worden voorgedraagen op eene wyze die de verbeelding meer ſtreelt, en de hartstochten ſterker roert. ——— Doch waar, vraagt men mogelyk, is dit patroon van volmaaktheid te vinden? — Niet

(*) *Poet. Sect.* 9.

Niet in de Natuur zelve: anderzins zou de Geſchiedenis, welk deeze afbeeldt, 't zelve aan ons verſchaffen. Het moet enkel gezogt worden in de ziel des Dichters, 't is zyne verbeelding, door kennis geregeld, welke hem in ſtaat ſtelt om het te vormen.

Met 's leevens aanvang, en als onze ondervinding nog binnen eenen zeer nauwen kring omſchreeven is, verwonderen wy ons over alles, en vinden genoegen in iets, 't geen ſtegts eenigzins uitmunt. Een Boer houdt de Zaal van zyn Landheer voor de fraaiſte kamer in de gehele wereld; hy luistert met verrukking na den ſchreeuwenden liedjes-zanger, en ſtaat verrukt op de ruwe houdſneeplaaten, boven de liedjes gedrukt. Een Kind ziet zyn geboortevlek aan voor eene Stad, het Watertje, dat 'er by langs vloeit, voor eene Rivier, de Velden en Heuvels, rondsom, voor de ruimſte en ſchoonſte, die 'er kunnen weezen. —— Maar, wanneer het, naa eene lange afweezigheid, in hooggeklomme jaaren, derwaards wederkeert, om, eer hy ſterft, nog eens zyn dierbaaren geboortegrond en die tooneelen te zien, welker oorſpronglyke bekoorelykheden hy zich meer herinnert dan de juiste afmeetingen, hoe zeer is hy dan te leur geſteld, als hy alles dermaate verlaagd en verkleind vindt? De Heuvels ſchynen geſlegt, het Watertje opgedroogd, en het Vlek van Volk ontbloot; de Dorpkerk heeft al haaren luister verlooren, is laag, nauw en naar geworden; de velden vertoonen alleen een verkleinend afbeeldzel van 't geen ze voorheen waren. ——— Hadt dit Kind nooit zyn geboortegrond verlaaten, zyne denkbeelden zouden dezelfde gebleeven zyn als in den beginne; was het nimmer verre van daar verreisd, zy zouden misſchien geene uitbreiding van weezenlyk aanbelang gekreegen hebben.

Het blykt, over zulks, dat wy, uit de waarneeming van veele dingen, van dezelfde of ſoortgelyke natuur, de bekwaamheid verkrygen om volkomener denkbeelden te vormen, dan de weezenlyke voorwerpen, die ons omringen, opleveren; en deeze denkbeelden kunnen wy allengskens meer en meer uitbreiden, naar gelange van de leevendigheid onzer zielsgeſteltenisſe, en de uitgeſtrektheid onzer ondervindinge, tot wy ze, ten laatſten, verheffen tot eene maate van volmaaktheid, grooter dan eenig ding, dat wy in de natuur aantreffen. —— Voorwaar 'er kan niets verborgens in deeze leer weezen: want wy denken en ſpreeken, dagelyks, op dien trant. Dus is 'er niets gemeeners dan te zeggen, dat zulk een kunſtenaar alles overtreft wat wy ooit

van dien aart gezien hebben, en, nogthans, kunnen wy ons ſteeds een begrip vormen van een treffelyker meesterſtuk. ——— Een Zedeſchryver kan, door de onderſcheiden deugden van verſcheide perſoonen by een te voegen, een ſtelzel van Pligt vormen, volmaakter dan eenig dat hy ooit voorbeeldelyk onder de Menſchen aantrof. Welke gemoedsbeweeging een Dichter ook zoekt op te wekken in zyn Leezer, 't zy verwondering, of ſchrik, blydſchap of droefenisſe: welk voorwerp hy ook wil ſchilderen, of VENUS, of TISIPHONE, ACHILLES of THERSITES, een Paleis of een Ruïne, een Dans of een Veldſlag, hy volgt doorgaans een denkbeeld zyner eigene verbeelding; neemende elke hoedanigheid, zo als hy die vondt te beſtaan in verſcheide voorwerpen van elke ſoort; hier uit maakt hy eene verzameling, min of meer volmaakt, naar maate van het oogmerk, waar toe hy dezelve meent te bezigen.

Hier uit ſchynt men te moeten afneemen, dat de denkbeelden der Dichtkunſte eer algemeen dan byzonder zyn; eer verzameld uit het onderzoek van zeker ſoort van dingen, dan gemaakt naar een enkel voorbeeld. En dit is, volgens ARISTOTELES, met de daad, het geval, ten minſten doorgaans; waarom die Schryver beweert dat de Dichtkunst iets keurigers en wysgeerigers heeft dan de Geſchiedkunde. (*) De Geſchiedboeker moge *Bucephalus* beſchryven: doch de Dichter verbeeldt een Oorlogs-paard, de eerſte moet het Dier, van 't welke hy gewaagt, gezien of des egte berigten ontvangen hebben, wanneer hy het geſchiedkundig zal beſchryven, voor de aatſten is het genoeg, dat hy verſcheide Beesten van die ſoort gezien heeft. De eerstgemelde verhaalt ons wat ACHILLES met de daad ſprak en uitvoerde; de laatstgenoemde ſtelt ons voor, wat iemand van zulk een Character als ACHILLES zou zeggen en doen, in zekere gegeevene omſtandigheden.

't Is waar, de Dichter kan byzonder bepaalde voorwerpen afbeelden, en doet het met de daad. HOMERUS ontleende zyn character uit het leeven; of droeg, ten minſten, zorge, om, in 't vormen derzelven, de overlevering zo verre te volgen, als de natuur van zyn plan gehengde. Doch, waarſchynlyk, gebruikte hy de vryheid, om by eenige hoedanigheden wat toe te voegen, van anderen wat af te neemen: om, by voorbeeld, ACHILLES ſterker, vuuriger en uitſteekender in Kinderliefde te doen worden, en HECTOR, Vader-

(*) *Poet. Sect. 9.*

derlandlievender en beminnelyker te maaken, dan een van beide weezenlyk was. Indien hy dit, of iets dergelyks, niet gedaan hadt, zou zyn Werk eer eene Geſchiedenis, dan een Dichtſtuk, geweest zyn: hy hadt dan de dingen vertoond, zo als zy waren, niet zo als zy konden weezen; ACHILLES en HECTOR zouden de naamen geweest zyn van byzondere, en, met de daad, beſtaande Helden: terwyl ze, naar de aanmerking van ARISTOTELES, aangemerkt moeten worden als twee onderſcheide wyzingen of ſoorten van het Heldencharaćter. — SHAKESPEARES berigt van het gebergte van *Dover* komt zo naby de waarheid, dat wy niet kunnen twyfelen, of het is geſchreeven door iemand, die het gezien heeft. Doch hy, die het voor eene nauwkeurige geſchiedkundige beſchryving neemt, zal verbaasd ſtaan, wanneer hy te dier plaatze komt, en dat gebergte niet half zo hoog vindt als de Dichter hem hadt doen gelooven. Zulk eene vergrooting zou een Geſchiedſchryver niet voegen: dewyl hy, eene byzondere hoogte beſchryvende, ons juist verhaalen moet hoedanig dezelve is: en dan zal zyne beſchryving op die plaats, en misſchien op geene andere in de geheele wereld, paſſen. Doch de Dichter heeft alleen ten oogmerke een denkbeeld te geeven, hoe zodanig een gebergte kan zyn; en, gevolglyk, zal zyne beſchryving kunnen toegepast worden op veele zulke Krytgebergten aan den zeekant.

Deeze wyze, om naar algemeene denkbeelden, door den Kunſtenaar gevormd, uit het waarneemen van verſcheide byzondere voorwerpen, te ſchilderen, onderſcheidt de *Italiaanſche*, en alle verheevene Schilders, van de *Hollandſche* en hunne Naavolgers. Deezen geeven ons de bloote natuur, met de onvolmaakt- en byzonderheden der byzondere voorwerpen en perſoonen; geenen geeven ons de natuur, verbeterd, zo verre de waarſchynlykheid en het oogmerk des Schilderſtuks wil toelaaten. TENIERS en HOGARTH maalen aangezigten, geſtalten en kleedingen, naar het leeven, en overeenkomſtig met de tegenwoordige gewoonten; en, uit deezen hoofde, moeten hunne ſtukken eenigermaate in kragt verliezen, en wanbehaagelyk worden als de thans heerſchende Modes veranderd zyn. — RAPHAËL en REYNOLDS ontleenen hunne modellen van de natuur in 't algemeen: vermydende, zo verre zulks mogelyk is, (ten minſten in alle hunne meesterſtukken,) de byzonderheden, die haare ſchoonheid alleen aan de Mode hebben dank te weeten, en, daarom, moeten hunne ſtukken, behaagen en fraai voor-

voorkomen, zo lang de Menſchen in ſtaat zyn om algemeene denkbeelden te vormen, en daar volgens te oordeelen. De laatstgenoemde gadelooze Kunſtenaar maakt byzonder zyn werk om Kinderen waar te neemen, wier uitzigt en houding minder onder het bedwang van kunst en plaatslyke gewoonten ſtaande, het bepaald kenmerktekenende van eenige ſoort beter uitdrukken, dan Mannen en Vrouwen. Deeze wyze van waarneeming heeft hem veele ſchoone beelden verſchaft, inzonderheid dat allerſchoonſte van 't Blyſpel, yverende om de genegenheid van GARRICK te winnen; een beeld, 't welk nooit in de verbeelding eens Schilders zou opgekomen zyn, die zyne beſchouwingen bepaald hadt tot volwaſſe perſoonen; ziende en zich beweegende naar de gezetheden des beſchaafden leevens. —— Een beeld, 't welk in alle Landen, en door alle eeuwen heen, voor natuurlyk en inneemend zal doorgaan —— terwyl die menschlyke gedaanten, welke wy dagelyks zien buigende, ſtrykende, en op de maat alles verrigtende, gepruikt, gekapt, en gekleed, niet verder fraai voorkomen, dan die Modes voortgezet zyn, en niet langer dan zy onveranderd ſtand houden.

Ik heb meermaalen hooren twistredenen, of een Portrait moest gekleed worden, naar de heerſchende Mode, of in een dier kleedingen, welke, uit hoofde van derzelver fraaiheid of langtydig gebruik, aangenomen worden door groote Schilders, en daarom *Schilderkleeding* heeten. Dit geding kan uitgemaakt worden, volgens de hier ter nedergeſtelde beginzelen. Wenscht gy het Portrait van uwen Vriend te hebben, dat altoos fraai, en nimmer afzigtig is, verkies de Schilderkleeding: maar wilt gy de gedagtenis bewaaren van eenige byzondere kleeding, zonder te bedenken welk een belachlyke figuur uw Vriend, waarſchynlyk, binnen een honderd jaar, naa deezen, zal maaken, laat hem dan naar de Mode opſchikken. De Geſchiedenis der Kleeding moge bewaarenswaardig zyn: maar wie zal begeeren, dat zyne Afbeelding tot een model diene voor oudheidkundige Kleer- of Pruikemaakers?

'Er is, in de vordering der Menschlyke Maatſchappye, zo wel als in het menschlyk leeven, een tydperk, waar op de verhevener rang van Dichters zeer moet letten, en waar uit zy wel zullen doen met hunne characters en zeden, en het tydſtip hunner gebeurtenisſen, te ontleenen. Ik meen dat, wanneer de Menſchen het woeste leeven verlaaten, en aanmerkelyke vorderingen, door kunſten, ſtaatsbeſtuur, en

om-

ommegang verkreegen hebben; doch niet zo hoog in beſchaafdheid zyn opgeklommen, dat het hun hebbelyk eigen geworden is, hun gevoelens en driften te vermommen, en hun gedrag op de eenpaarige leest der Mode te ſchoeijen. Van dien aart was het Tydperk, waar in HOMERUS het geluk (als Dichter) hadt te mogen leeven, en in zyn verzen te vereeuwigen. Dit is het Tydperk, waar in de Zeden der Menſchen het ſchilderagtigst, en hunne lotgevallen het meest romanesk, zyn. Dit is het Tydperk, waar in de begeerten, niet bedorven door weelde, de kragten niet verzwakt door verwyfdheid, en de denkbeelden niet gepraamd door kunſtigen dwang, in perſoonen van gelyke geaartheid en omſtandigheden, bykans op dezelfde wyze, zullen werken; —— waar in, gevolglyk, de Characters van byzondere Perſoonen naast zullen komen aan de natuur van dichterlyke of algemeene denkbeelden: en, wel nagevolgd, genoegen zullen ſchenken aan geheel het Menschdom of, ten minſte, aan verre de grootſte meerderheid. ——. Maar een Character, geſchilderd naar de Mode des beſchaafden leevens, zou zo algemeen niet voldoen. Een Mensch, die alle zyne ſchreden afmeet, alle zyne beweegingen verrigt volgens de lesſen van een hedendaagſchen Dansmeester, en gekleed is door een Kleermaaker, naar den eerſten trant, zal wel ſpeelen in een Blyſpel, en een Klugt; doch voer hem ten Treurtoonecle, hy zal alleen bewonderd worden door de zodanigen, die geleerd hebben niets behaagelyks te vinden dan de tegenwoordige kleeding en Mode; en maar zo lang, als de thans heerſchende ſtand houdt. Doch ACHILLES en SARPEDON, DIOMEDES en HECTOR, NESTOR en ULISSES, gelyk ze door HOMERUS geſchilderd worden, zullen, door alle eeuwen heen, onafhangelyk van eenige Mode, de aandagt des Menschdoms wekken en hunne bewondering wegdraagen. Zy bezitten hoedanigheden, welke men, in 't algemeen, weet, dat tot de Menschlyke Natuur behooren; terwyl een Heer, van den tegenwoordigen tyd, zich onderſcheidt door hoedanigheden, alleen eigen aan eene byzondere eeuw, aan eene byzondere Maatſchappy, aan een zeker hoekje van de wereld.

Ik ſpreek hier niet van zedelyke of verſtandige bekwaamheden, deeze zyn voorwerpen van bewondering voor alle eeuwen; maar van die uitwendige voltooijingen, en die byzondere geſteltenis der driften, welke het meest in 't oogloopend gedeelte van der Menſchen character vormen. Gelyk, derhalven, de Staatkundige, in het ontvouwen van de

de regten des Menschdoms, dikwyls moet zinſpeelen op een ingebeelden Natuurſtaat: zo moet ook de Dichter, die ten oogmerke heeft, verwondering, medelyden, ſchrik of andere geweldig werkende Hartstochten op te wekken, by het Menschdom, in 't algemeen, en byzonder by Leezers, die de opgeklaardſte verſtanden bezitten, zyne Schilderyen van leeven en zeden liever ontleenen uit het Helden-tydperk, waar van wy thans ſpreeken, dan uit Tydperken van verder gevorderde beſchaafdheid; en derhalven, om den Grondregel van ARISTOTELES te herhaalen, „ de Dingen vertoonen zich „ niet zo als ze zyn; maar zo als zy kunnen weezen."

Byaldien 'er, dan, eenige Volken zyn, zo gezet op, en zo vooringenomen met, eenig ſtelzel van, naar kunstgevormde, zeden, dat zy geen ander, 't zy natuurlyk, 't zy kunſtig, kunnen dulden, mogen wy dan niet veilig beſluiten, dat het *Heldendicht* by zulke Volken niet zal ſlaagen? Hoe verre dit ter opheldering kan ſtrekken van eenige byzonderheden in den ſmaak en letterkunde eens nabuurigen Volks, laat ik aan myner Leezer verblyven (*). Wanneer iemand zo verkeerd van natuure of door hebbelykheid dermaate ontaart was, dat hy geene menschlyke gedaante bevallig rekende, dan in zo verre die bevalligheid afhangt van kant, gaas, linten, franje, poeder, pomade, walvischbeen, enz. enz. enz. zou het my geenzins verwonderen, indien hy onvoldaan en met een verſmaadenden glimplach te rug keerde van de beſchouwing der naakte majeſteit van *Apollo* van *Belvidere*, of de ongemaakte eenvoudigheid des mantels, die een CICERO of FLORA verciert. Maar, indien een zyner geliefde gedaanten de wereld rondgevoerd wierd nevens deeze Standbeelden, dan zou, geloof ik, de algemeene ſtem des Menschdoms zyn oordeel niet bekragtigen. De eenvoudige Zeden by HOMERUS mogen een' TESSARON, en CHESTERFIELD mishaagen: maar zy zullen altoos den algemeenen ſmaak voldoen: naardemaal zy in zichzelven ſchilderagtiger zyn, dan eenige gedaante van naar de kunstgevormde zeden kan weezen, en meer overeenkomen met die denkbeelden van 't mensch-

(*) VOLTAIRE ſchryft: „ Je me ſouviens, que lorsque Je con„ ſultai, ſur ma *Henriade*, feu M. DE MALEZIEUX, homme qui „ joignait une grande imagination à une littérature immenſe, il „ me dit: *Vous entreprenez un ouvrage, qui n'eſt fait pour notre „ nation*; LES FRANCOIS N'ONT PAS LA TETE EPIQUE. *Eſſai ſur la Poeſie Epique*. Chap. 9.

menschlyk leeven, die allergemeenst in 's menschen ziel huisvesten.

Niemand denke, dat ik eenige partydige voorkeus geef aan de stellingen dier Wysgeeren, die de Zeden van deeze Heldeneeuw, of zelfs van 's Menschdoms woesten staat, aanpryzen, en, uit een zedekundig gezigtpunt beschouwd, beter keuren dan die van hun eigen leeftyd; of dat ik eenige beledigende aanmerking maak op de braafheid of het gezond verstand, als ik met kleinagting spreek van eenige stukken des uitwendigen heerschenden opschiks. Onze kleederen, onze houdingen zyn, misschien, zo bevallig niet als zy behoorden te weezen: maar dat is onze schuld niet: dewyl zulks afhangt van oorzaaken buiten onze magt. ——— Dit betreft de deugd niet van een braaf man, en geene maat van uitwendige verfraaijing zal ooit het hart van een slegt man hervormen: en het strekt niet meer tot een bewys van onzen slegten smaak, dan de ruwheid onzer taale, of de koudheid onzer lugtstreeke.

Als een Zedekundige, moet iemand de dingen van dit leeven waardeeren, volgens derzelver invloed op het toekomende; doch in dit Vertoog spreek ik als een Oordeelkundige, en oordeel over de dingen, naar gelange van derzelver uitwerkzels op de schoone Kunsten. De Dichtkunst geest, aangemerkt als een middel om Vermaak te verschaffen, de voorkeus aan dingen, die de meeste verscheidenheid hebben, en het sterkst op de hartstochten werken; en als eene kunst, die eer door voorbeelden dan door lessen onderwyst, moet zy zo wel kwaade als goede, snoode zo wel als deugdzaame, Characters vertoonen. Dat Wilden, en Helden, gelyk die HOMERUS beschryft, geruster slaapen, greetiger eeten en drinken, en mogelyk ook vuuriger vegten dan hedendaagsche *Europeanen*; dat zy ons in sterkte, gezwindheid, en veele soorten van behendigheden, overtreffen; dat zy, met één woord, *beter Dieren* zyn dan wy; dat zy voorts, aan minder bepaalingen van Deugd en kiesheid onderhevig zynde, eene meer beziele schildery opleveren van de onvermomde vermogens der menschlyke ziel, wil ik gereed toestemmen; maar ik hou tevens staande, dat de zeden van eene beschaafde leevenswyze onvergelyklyk gunstiger zyn voor die goedaartigheid, dat medelyden en zelfsbestuur, 't welk den roem uitmaakt van het Character eens *Heri tens*, en de hoogste volkomenheid onzer Natuure als redelyke en onsterflyke Weezens. ——— Aan den eerstgemelden staat des Menschdoms, zou ik, derhalven, de voorkeus

keus geeven, als het beste onderwerp voor Heldendicht en Treurſpel: doch, om de middelen, tot het verkrygen van weezenlyk Geluk hier, en van eeuwige Gelukzaligheid hier naamaals, te verſchaffen, zal elk bedagtzaam Mensch, die door aangenomene veronderſtellingen of vooroordeelen niet verblind is, de voorkeus ſchenken aan den laatstgenoemden.

PROEVE OVER HET MENIGVULDIG VLOEKEN, EN BYZONDER HET YDEL GEBRUIKEN VAN GODS NAAM, ONDER DE ROOMSCHGEZINDE CHRISTENEN, HIER TE LANDE.

Het mooge veeltyds weinig moeite kosten, om de uitſteekendſte charactertrekken van byzondere perſoonen duidelyk te onderſcheiden. Men mooge doorgaans, in korten tyd, onder een gemengden hoop van menſchen, den gierigaart, den verkwister, den dweepzieken, den wellustigen, enz. ontdekken. 't Gaat egter, gelyk de ondervinding reeds meermaalen geleerd heeft, zo gemaklyk niet, om, ik zal niet zeggen, alle, maar ſlegts de voornaamſte en meest in 't oog loopende, trekken, waardoor het eene Volk, het eene Genootſchap, de eene Godsdienſtige Gezintheid, van alle de overigen verſchillen, met behoorlyke juistheid te bepaalen. —— Het zou veelligt niet moeilyk vallen, eene voldoende reden van dit verſchynzel in de zedelyke Waereld op te geeven; dog 't is myn tegenwoordig oogmerk niet, my daar mede op te houden. —— Nader aan myn bedoelde deswegens komt de aanmerking, hoe het, ook in dit opzigt, een noodzaaklyk gevolg van de enge paalen onzer menſchenkennisſe zy, dat wy veele byzonderheden, welken, inderdaad, tot de characters van het laatſte ſoort behooren, of door onoplettendheid geheel over 't hoofd zien, of, opgemerkt wordende, niet gepast weeten te verklaaren. De volgende waarneeming, welke ik hier mede aan het oordeel van des kundigen onderwerpe, dient, myns bedunkens, zeer, om dit myn zeggen te bevestigen.

Het vlocken, en byzonder het ydel gebruiken van Gods Naam, gaat, gelyk elk weet, hoe uitdrukkelyk door den Opperſten Wetgeever verbooden, ruim zo algemeen onder het Menschdom in zwang, als eenig kwaad, hoe ook genaamd. De opvoeding, de gewoonte en de verkeerde ſmaak begunſtigen dit onverantwoordlyk wangedrag; by lieden van al-

allerleien rang, ſexe, ouderdom en beroep; zelfs ſchynen zommigen 'er eene heillooze ſtudie van te maaken, om anderen in 't vloeken te overtreffen. Dit alles is onbetwistbaar zeker. — Maar, buiten dit algemeene, verbeeld ik my, (want ik wil liefst denken, dat het eene verbeelding zy, en niet waarlyk plaats heeft,) opgemerkt te hebben, dat 'er omtrent dit kwaad iets byzonders plaats heeft, 't welk men, myns weetens, tog nog niet openlyk getekend heeft; te weeten, dat het zelve onder de Roomschgezinde Christenen, of, zo als ze zig gaarne hooren noemen, Catholyken, hier te Lande, algemeener heerscht, dan by hen, die hunnen God en Zaligmaaker, naar de leerbegrippen van andere Christelyke Kerkgemeentes, dienen. Om alle misverſtand voor te komen, zal ik my omtrent dit Stuk nog wat onderſcheidenlyker verklaaren.

Ik bedoel hier geenzins vecle gruwelyke, voorbedagte, en met de Godonteerendſte oogmerken uitgeſproken vervloekingen. — Hoe wanſchapen het Christendom 'er ook uitzie, deeze heiligſchennis bepaalt zig, onder 't wys beſtuur van Gods gehoonde Majeſteit, tot weinigen: zulke uitvaagzels kunnen niet gezegd worden eenigen Godsdienst, veel min den Christelyken, toegedaan te zyn. — Ik oog hier bepaaldlyk, op die onteering van den heiligſten aller Naamen en ſoortgelyken, welke den menſchen, in de dagelykſche zamenleeving, bykans ongemerkt ſchynt te ontvallen; en in welk ſchandelyk misbruik veelen den grootſten nadruk van hunne geſprekken, als 't ware, plaatzen; in 't kort, waardoor de eerbiedeniswaardige Naamen, *God*, *Jezus*, enz. tot gewoone ſtopwoorden gemaakt worden.—Het baart my geen verwondering, dat 'er onder de Catholyken, zo wel als onder andere Gezintheden, losſe en onbedagtzaame zielen gevonden worden, die geene wagt voor hunne lippen ſtellen; die, gelyk in andere ondeugden, dus ook in het vloeken, het verleidend voorbeeld hunner medgezellen volgen: misſchien treft men de zulken, in even grooten getale als onder de Catholyken, by die van andere Gezintheden, aan. 't Zyn deezen niet, welken ik thans bedoel. — Maar 't heeft my, al voor eenigen tyd, vreemd toegeſcheenen, dat dezulken, die, tot de Catholyke Kerkgemeenſchap behoorende, hunne belydenis, voor 't overige, in 't algemeen met een onbeſproken wandel bevestigen, ja in veele opzigten teder van gewisſe, en zelfs van een voorbeeldig gedrag zyn, dat dezulken, zeg ik, zig *doorgaans*, meer dan de zogenoemde Calvinisten en Lutherſchen, hier

te Lande, aan dat onbetaamelyk misbruik ſchuldig maaken. Deeze zyn het, dit wangedrag is het, waarop ik hier ter plaatze byzonder het oog heb.

Veelligt zal iemand, dit leezende, zeggen: „ Deeze taal „ is te ſtout; gy ſpreekt te ſtellig; iets, 't welk nog niet „ beweezen is waar te zyn, 't welk, valsch bevonden „ zynde, uwe onſchuldige Medechristenen beleedigt, ziet „ gy reeds voor zeker aan." —— Ik zou gewillig terſtond ſchuld belyden, als men uit myn voorgezegde niet duidelyk genoeg kon opmaaken, dat ik deeze myne waarneeming, tot hier toe, ſlegts voor eene min of meer waarſchynlyke gisſing aangezien wil hebben. En 't geen 'er my eenig geloof aan doet ſlaan, is, deels myne eigen ondervinding, deels die van anderen.

Al etlyke jaaren agtereen heb ik gelegenheid gehad, om my daarvan, op veele verſchillende wyzen, en omtrent zeer onderſcheidene perſoonen, te vergewisſen, niet alleen in de Provincie, daar ik nu verkeer, maar ook in Holland, en Groningerland, ben ik in myn vermoeden bevestigd. Ik heb niet ſlegts op lieden van het geringſte zoort, maar ook op de zulken, die tot den burgerſtand behooren, nauwkeurig, en met denzelfden uitſlag, gelet. Tot de aanzienlyken deezer Aarde, behalven dat zy onder de Catholyken hier te Lande zeer ſchaars zyn, heb ik nimmer genoegzaamen toegang gehad, om iets, hen betreffende, met zekerheid te bepaalen. Lange heb ik dit vermoeden niet hooger, dan voor eene opwellende gedagte, eene loutere inbeelding, aangezien; dan telkens trokken verſche ontmoetingen myne aandagt ongezogt derwaards; —— de lyst myner waarneemingen nam dagelyks toe; —— zy begonden ten laatſte by my eenig geloof te verdienen. —— Ik deelde zulks aan andere oplettende waarneemers mede. Zommigen hadden 'er nog zo nauw geen agt op gegeeven; dog, door my als wakker gemaakt zynde, zagen zy het zelfde, dat my, reeds een geruimen tyd, vry duidelyk, in 't oog was geloopen. Anderen ſtonden, over myne beſchroomdheid in dit geval, verwonderd: zy ſpraken met veel verzekering van dit verſchynzel; en wisten my de gegrondheid van hunne opmerking, met in 't oog loopende voorbeelden, te bevestigen: ook twyffelden zy geenszins, of dit was een der characktermaatige trekken, waar door de Catholyken, hier te Lande, *gemeenlyk*, van die der andere Christelyke Kerkgenootſchappen verſchillen.

Met dit alles, zal men, egter, myne voorgedraagen ſtelling

ling zekerlyk nog voor verdagt en twyffelagtig aanzien; dit verwagt, dit vorder ik, dit doe ik zelf; wenſchende niets anders, dan door dit geſchrift den weetgraagen op te wekken, om myne waarneemingen door de hunnen te bevestigen, of om verre te ſtooten. — Eene wysgeerige twyffel is in den onderzoeker, zoo wel der zedelyke als der natuurlyke waereld, onontbeerlyk. —— „ Beuzelagtige nieu„ wigheden," roept mogelyk iemand, en ontwykt hier mede, gelyk in andere gevallen, ook in deeze zaak, alle moeite van onderzoek. Even als of die verdervelyke ſtelregel, dat *nieuw* en *valſch*, woorden van dezelfde betekenis zyn, van den Hemel afkomſtig ware, om het gezond verſtand en het vindingryk vernuft voor eeuwig te boeijen. Daarenboven bevat myne waarneeming niet iets nieuws. Zy rust op een gedrag, dat mogelyk al een zeer langen tyd, hoewel zo bepaaldlyk niet opgemerkt, geduurd heeft; of zy is veelligt valſch. —— „ Heethoofdige Godsdienſt„ yver!" dit verwagt ik, dat my van deezen of geenen driftigen Catholyk toegevoerd zal worden; „ redenlooze „ partyzugt! het heerſchend kenmerk van den afvalligen „ Hugenot! dit, en niets anders, heeft dien ongerymden „ laster uitgevonden." —— Dog wien heb ik ontdekt, dat ik tot de party der Hugenoten behoore? Moet men, om regt Catholyk te weezen, blind zyn voor de gebreken dier Gezintheid, en haare weezenlyke feilen voorſpreeken of bedekken? Dit, vertrouw ik, zal geen verſtandig mensch beweeren: en voor het overige doet het in dit geval niets tot myne waarneeming: dezelve kan waar of valſch weezen, 't zy ik onder de Catholyken of de Hugenoten behoore.

Maar nu, eens geſteld zynde, dat myne waarneeming gegrond zy, (hy komе dan van een Catholyk of Hugenot, dat is om 't even,) dat dezelve, niet ſlegts omtrent byzondere perſoonen, (hieraan is geen twyffel,) maar ook omtrent de aankleevers der Catholyke Leerwyze, in het algemeen, doorgaa; geſteld zynde, dat dit kwaad één der uiterlyke kenmerken zy, waar door de Catholyken, hier te Lande, van de Protestanten verſchillen; zoo valt de vraag: welke is toch de rede van dit zedelyk verſchynzel?

Hoc opus, hic labor.

Ik belyde openlyk, dat ik het antwoord op deeze vraag tot nog niet kan uitvinden. —— Te zeggen, dat de Kinderen, dit gebrek, in hunne eerſte jeugd, reeds van hunne

Ouderen aanleeren, is in dit geval niets gezegd; de vraag betreft dan maar, niet zo zeer de Kinderen als wel de Ouders. ——— Zal men dit gebrek toeſchryven aan der Catholyken verkeerd begrip van de leer hunner Kerke? Zal men het wyten aan de afzonderlyke belydenis hunner Zonde in de Biegt? Zekerlyk neen: deeze vooronderſtelling zou te veel bewyzen, en deugt gevolglyk niet. Want, waarom gaan zig dan de Catholyken ook niet, in ontelbaar veel andere gevallen, grover te buiten, dan de Protestanten? En zou hun begrip van de Biegt hen wel zedeloozer maaken, dan veele verkeerde begrippen, van zommigen der voornaamſte grondwaarheden des geloofs, het gros hunner overige Medechristenen kunnen doen? ——— Zeldzaame wonderſpreuk! Uit die algemeene bron van verkeerde Godsdienſtige begrippen, die by alle Gezintheden ontdekt wordt, waaruit natuurlyk veelerleie zondige gedagten, buitenſpoorige geſprekken, en onchristelyke bedryven moeten voortvloeien, welt, tot groot geluk des menschdoms, niets, waarin de Catholyken zedenloozer voorkomen dan anderen, dan eenige honderden, zonder overleg, geuite Vloekwoorden! ——— Ik kan niet zien, dat de zwaarigheid door zulk eene oplosſing merkelyk vermindert, ze ſchynt ons veel eer eene andere te baaren. 't Is hier

Incidit in Scyllam, cupiens vitare Charybdim.

Andere my even weinig voldoenende reden, verzwyge ik kortheidshalve. Voorts kan ik in alle opregtheid betuigen, dat geen partyzucht tegen de Catholyken, my, tot het opſtellen deezer proeve, bewoogen heeft. Zulks is alleen toe te ſchryven aan de waarneemingen, die de ondervinding my heeft doen maaken; en aan myne leergierige onkunde, die my noopt om daaromtrent nadere onderrigting te begeeren. Ik verlang niets meer, dan dat myne pooginge, naar de zuiverheid myner oogmerken, beoordeeld worden: en niets zal my aangenaamer weezen, dan dat ik door anderen van myne meening, indien dezelve ongegrond zy, afgebragt worde; of dat ik, daarin bevestigd wordende, de waarſchynlyke rede van dit verſchynzel moge verneemen. Gemerkt ik my, in mynen tegenwoordigen ouderdom, in geenen deele behoeve te ſchaamen over de vriendlyke en verſtandige aanmerkingen en onderrigtingen myner medemenſchen, zal ik dezelven des te meer dankbaar erkennen. J.

RAADGEEVINGEN TOT HET VERMEERDEREN EN BEWAAREN DER VROUWLYKE SCHOONHEID.

De Wysgeer en de Man van Smaak verſchillen van elkander voornaamlyk hier in, dat de laatstgemelde voldaan is, met het genoegen, 't welk hy uit de Voorwerpen ontvangt, zonder te onderzoeken na de oorzaaken, of beginzelen, uit welken dat genoegen hervoortkomt. Maar de Wysgeer, niet te vrede met het uitwerkzel, 't geen de geziene Voorwerpen by hem baaren, tragt de redenen te ontdekken, waarom deeze hem vermaak ſchenken, en geene ongenoegen te wege brengen: waarom dit hem aangenaam, dat onaangenaam is.

Hier uit zyn verſchillende Stelzels gebooren, ten opzigte van de beginzelen der *Schoonheid*; zulks heeft gelegenheid gegeeven tot het vaſtſtellen van Regelen, uit deeze Beginzelen afgeleid, naar welke de Oordeelkunde zich rigt.

In den loop deezer naſpeuringen heeft men verſcheide beſpiegelende Stelzels uitgedagt, om de hoedanigheden te bepaalen, die, zamen genomen, *Schoonheid* opleveren; en die aandoening verwekken, welke in de Ziel ontſtaat op het gezigt eens ſchoonen voorwerps. Eenige Wysgeeren hebben beweerd, dat deeze aandoening in ons opkomt, uit het zien of onderzoeken van een Voorwerp, waar in een voeglyk mengzel gevonden wordt van *Eenpaarigheid* en *Verſcheidenheid*: anderen oordeelen, dat, behalven Eenpaarigheid en Verſcheidenheid, zeer veele andere hoedanigheden vereiſcht worden om een Voorwerp op te leveren, 't welk den naam van *Schoon* mag wegdraagen.

Ons in te laaten tot een onderzoek deezer verſchillende Stelzelen, zou ons tot eene te diepzinnige en afgetrokkene uitpluizing vervoeren. Ik verzoek, egter, de vryheid om eene aanhaaling, niet vry van dat afgetrokkene, by te brengen, waar de Schryver ſpreekt van de uitwerking, welke de *Schoonheid der Menſchen* op onze Ziel hebbe; zyne taal luidt.

„ Wy kunnen niet voorby hier eene aanmerking te maaken, „ betreffende de uiterlyke Schoonheid der Menſchen, die allen „ bekennen, dat eene groote kragt hebbe op de gemoederen. „ 't Is iets *Zedelyks*, 't geen men daar in ontdekt, zekere na„ tuurlyke of ingebeelde *aanduiding van 'er mede gepaard gaande* „ *Deugd*, die deeze veel vermogende toverkragt daar aan byzet, „ meer dan alle andere ſoort van Schoonheid. Men overweege „ de characters van Schoonheid, die doorgaans in 't gelaad be„ wonderd worden, wy zullen bevinden dat het *zagtaartigheid*, „ *goedheid*, *deftigheid*, *leevendigheid*, *nederigheid*, *tederheid* is: „ zekere trekken; zekere evenredigheden, zekere *je ne ſçai quoi's*, „ zyn de natuurlyke *Aanduidingen* van zodanige Deugden, of „ natuurlyke geneigdheden, tot derzelver beoefening. Gelyk

„ elende en druk zich op 't gelaad met kennelyke tekenen druk-
„ ken, zo worden de hebbelyke geſteldheden der Ziele op 't
„ weezen geſchilderd, op zulk eene wyze, dat de aanſchouwer
„ 'er aanduidzels uit ontleene en opmaake. Onze geweldig ont-
„ ſtooke Gemoedsdriften vertoonen zich, in den eerſten opſlag,
„ op 't gelaad, en met zo wiſſe kenmerken, dat geen kunst ze
„ kan verbergen: in minder maate werkende, zal een opletend
„ oog ze nogthans gadeſlaan, en de heerſchende Hartstochten
„ waarneemen (*).

Welk eene gewigtige Les zouden myne ſchoone Landgenooten uit deeze aangetoogene plaats kunnen ontleenen? De Natuur heeft haare Sexe de Schoonheid der uiterlyke gedaante in eene veel grooter maate dan de onze geſchonken: welk een vermogen zy daar door op onze harten hebben, weeten zy te over, en behoeven des geen onderrigting: maar hy, die haar een Voorſchrift weet te geeven, welks opvolgen deeze Schoonheid vermeerdert, of 't verval dezelve vertraagt, is een nutte Raadsman, en weldaadig Vriend.

Nu denk ik, dat 'er zulk een Voorſchrift kan gehaald worden uit de Les van den opgemelden Wysgeer, 't welk kragtdadiger ſtrekt om de Schoonheid der Jufferſchap te vermeerderen en te bewaaren, dan alle hulpmiddelen van zalven, watertjes, „ enz. in eenigen Winkel te bekomen.

Maar ik verzoek, myne ſchoone Leezereſſen, niet te denken dat ik zo ſlegt opgevoed ben, en zo weinig van de groote Wereld weet, dat ik de hoedanigheden, in de bovenaangehaalde plaats opgegeeven, aanprys, uit hoofde dat zy eenige innerlyke waarde hebben. ——— De Menſchen aan te preeken, dat zy *de Deugd om haars zelfs wille* moeten omhelzen, laaten wy over aan zulke ſtugge Knaapen als de oude *Heidenſche Wysgeeren*, of de Hedendaagſchen, die deeze ſtelling uit hunne ſchriften ontleenen, en met veel ophefs voordraagen.

Verre, zeer verre, is het van my, dat ik eene Mevrouw van de groote Wereld, zelfs van ter zyde, zou beluiden, dat ze zomtyds t'huis moet blyven, of na 't Land vertrekken, met het verveelendſte van alle verveelende Schepzelen, een Egtgenoot: dewyl het de pligt der Vrouwen is, haare *Mannen onderdaanig te zyn* ——— dat zy zich beuſch, jegens haare Dienſtbooden, moet gedraagen: naar dien het *met de voegelykheid der dingen* ſtrookt, Menſchen, onder ons geſteld, wel te behandelen —— dat zy van het laat ſpeelen, op Zondag, afzie: om dat de Predikant beweert, dat *wy den Zondag tot den Godsdienst moeten ſchikken en afzonderen.*

Neen, ik weet ten vollen, dat niets rechtſtreekſcher aanloopt te-

(*) Dr. HUTCHESON *Inquiry into the Original of our Ideas of Beauty and Virtue.*

tegen de heerſchende Mode, dan dat Man en Vrouw dikwyls of lang by elkander zyn; —— dat het beneden eene Mevrouw van Fatſoen is, agt te ſlaan op de Huishouding, of zich zelven dermaate te verlaagen, dat zy haare Dienstbooden aanzie als ſchepzels, met haar van eene ſtoffe opgelegd —— dat het Kerkgaan alleen het werk is van ſlegthoofden en oude Vrouwen.

Maar, ſchoon ik de bovengemelde en dergelyke bedryven, haar niet aanpryze, om derzelver innerlyke waarde, en, in zo verre, verſchil van den Wysgeer, op wiens taal ik myn Voorſchrift grond, denk ik, nogthans, dat zy de opmerking der Juffersſchap verdienen: van wegen de gezegende uitwerkzels, die zy op Vrouwlyke Schoonheid kunnen en zullen hebben.

Hoewel ik verzekerd ben, dat elke Dame, van de groote Wereld, met Mevrouw STADGRAAG, bykans in flauwte valle, als men haar de Landvermaaklykheden voor oogen houde; moet zy zich, egter, laaten overhaalen, om eenigen tyd des Jaars op 't Land te ſlyten, al ware het Buiten zelfs de doorgaande verblyfplaats haars Egtgenoots: vermids de rust, en de frisheid van de buitenlugt, het verlies van bloozende Schoonheid, door het winterverblyf, in de Stad geleeden, kan vergoeden. —— Hoewel ik desgelyks vast ſtel, dat het beſteeden van den Zondag, als een vroom *Chriſten*, het verdrietigſte ding, en, met de Mode, volſtrekt ſtrydig is, kan, nogthans, het eenigzins waarneemen van den Sabbath, en het betragten van eenige geregeldheid op dien Dag, door te Kerk, en vroeg te bedde te gaan, de frontzels van het laat opblyven der andere zes dagen, verzagten. —— En hoewel Huishoudelykheid, en het letten op inkomst en uitgave, in zichzelve beſchouwd, een laag en gemeen ding zy; vordert het, egter, misſchien, zo verre de aandagt, dat zy daar door het geheel bederf des Huisgezins voorkomt: dewyl zorg, het lastig maanen der Schuldeiſcheren, en andere onaangenaamheden aan Bankbreuken vast, de Schoonheid des Gelaads, voor den tyd, doen verdwynen. —— Desgelyks, ſchoon ik toeſtemme, dat het voor eene Dame, naar de Mode, te laag is, *zagtaartigheid*, *goedheid*, *nederigheid*, *tederheid* en dergelyke Deugden te betragten, om dat ze haar als Pligten worden voorgeſchreven, zou ik nogthans de Juffersſchap wel nederig durven aanraaden, goedaartig en zagtzinnig te zyn jegens haare Dienstboden, en zelfs beleefd jegens haare Echtgenooten: dewyl deeze hoedanigheden veel afdoen tot opluistering van 't gelaad. Agt te geeven op die hoedanigheden, geloof ik, zal meer tot haare Schoonheid toedoen, dan het fynſte en kunſtigst aangelegd blanketzel, zich deeze hebbelyk eigen te maaken, haar de voordeeligſte kleur ſchenken, zonder eenig gevaar dat dezelve afvalle, of het natuurlyk vel benadeele.

Dat elke Dame, derhalven, bedenk, hoe zy, iets goedaartigs zeggende of betragtende, daar door een nieuwe trek van Schoonheid aan haar gelaad geeve; dat zy, met agt te ſlaan op haare Huishouding, met nu en dan geregeld te leeven, en zich van

nachtbraaken te onthouden, de diepe en zo gehaate vooren des Ouderdoms wat langer dan anderszins van haar aangezigt weeren. En ik hoop, dat het Voorſchrift, door my thans medegedeeld, te midden van de veel gewigtiger zorgen, voor Plaiſierpartyen, haar aandagt zal verdienen.

Eigenaartig bepaalt zich dit Voorſchrift tot de Dames, dewyl Schoonheid haar grooſte voorregt uitmaakt. *Deugd* aan onze Heertjes, van de groote Wereld, aan te pryzen, om dat *Ondeugd* hunne geſtalte bederft en hun aangezigt verleelykt, zou wat naar ſpotterny zweemen, en hier van wenschte ik my, een zo ernſtig onderwerp behandelende, te onthouden. Doch dit eigenſte Voorſchrift kan, niettemin, aanleiding geeven tot deeze en geene bedenkingen, die een Heer van Fatzoen zullen toonen, dat hy zyne rekening zal vinden by, nu en dan, de Deugd te betragten, zonder iets in 't minſte weg te neemen van de waardigheid van dat Character, welks verkrygen hem op zo veel moeite te ſtaan komt.

TREFFEND VOORBEELD VAN GASTVRYHEID EN KINDER-OPVOEDING, AANGETROFFEN, BY EEN LANDMAN, IN NEDER-SILESIE.

(*Uit het Hoogduitsch.*)

G****, den 2 Feb.

MYN HEER!

Indien ik uw hart naar 't myne beoordeel, zal de ontmoeting, waar van ik u met deezen verſlag doe, by u een der gewigtigſte van myne geheele Reis weezen. Den acht en twintigſten van January kwam ik in het Dorp R****. De Heer was 'er niet, en de Priester lag met den dood te worſtelen. 'Er bleef voor my niets anders over dan eene ſlaapplaats te zoeken in een elendige kroeg, de eenige herberg dier plaatze. Maar alle de kamers waren bezet met Boerengezelſchap, en het geraas der Muzyk-Inſtrumenten benam my alle hoop op eenige nagtrust. De oude Syndicus van het Dorp, een Man van een ernſthaftig, doch inneemend, gelaad, ontdekte myne verlegenheid, kwam na my toe, groette my op de ongemaaktſte wyze, en ik moet bekennen nooit met zo veel openhartigheids aangeſprooken te zyn. Hy boodt my zyn huis ter verblyfplaats aan. Zyn voorſtel verheugde my ten hoogſten, en, naa myne eerſte vervoeringen van dankbaarheid geuit te hebben, volgde ik hem.

Het eerſte voorwerp, 't welk myne aandagt trok, was de orde, de geſchikt- en netheid, in zyn verblyf heerſchende: het tweede de ontmoeting eener allerbeminnelykſte Vrouwe, die, zo ras zy het

het oogmerk van haaren Man begreep, met allen lust, daar aan beantwoordde. —— „ Wilt gy," vroeg de gulhartige Man, „ myn kleine tuin zien? wy zyn in den winter, doch dezelve zal „ u, misſchien, daarom niet min behaagen. Ondertusſchen zal myne „ Vrouw het noodige tot het avondeeten bezorgen." Welhaast vonden wy ons onder een berceau van Pynboomen, zo groen als de ſchoonſte die men ergens, in den Voortyd, zou aantreffen; ik ve.beel de my in een ander Gewest overgevoerd te weezen. Nauwlyks hadden wy, onder deeze berceau, eenigen tyd gewandeld, of myn oog werdt getroffen door een alleraartigst groepje: drie Meisjes en twee kleine Jongens, die 'er allerliefst uitzagen, lagen geknield, ziende na de ondergaande Zon, (het was zeer zagt weêr) en laazen het heerlyk tafereel, door den Dichter ZACHARIAS, hier van gemaald. Myn Gastheer had my gewaarſchouwd zagtjes te treeden, om dit vertederend tooneel, waar van hy my 't gezigt wilde gunnen, niet te ſtooren. —— De Gouverneur bemerkte ons, myn Gastheer gaf hem een teken dat hy zou blyven. — Een *Gouverneur*, zult gy zeggen, by den Syndicus van een Dorp in *Silesie*? Ja, ongetwyfeld een *Gouverneur*. —— Hoe vreemd u dit voorkome; de Gouverneur hier wordt met meer heuschheids bejegend en ryklyker betaald, dan by zommige groote Heeren.

Wy hielden ons ſtil achter deeze Kinderen, die in opgetoogendſte verrukking lagen: zo ras zy ophielden met leezen, deedt de Gouverneur een ſtemmelyk Gebed, geſchikt om den Schepper te looven voor den gelukkigen dag, dien zy hadden mogen ten einde brengen. De Kinderen baden met hem. Zy ſtonden vervolgens op, en, zo ras zy ons ontdekten, was 'er een mengzel van verlegenheid en verwondering, op hun gelaad te leezen. „ Gy moet," ſprak de tederhartige Vader, „ u niet ſchaamen het Opperweezen „ te aanbidden. Deeze Heer bidt hem zo wel aan als gy, en hy „ zal 'er u te meer om beminnen, om dat gy den dag met den Schep„ per eindigt." —— Nooit heeft een afgeloopen dag myne Ziel zo zeer opgebeurd.

Wy vonden welhaast, naa onze te rugkomst, een ſmaaklyk avondgeregt gereed, niet van uitgeleezene maar gezonde ſpyzen, met den ſaus der gulhartigheid overgooten. Op 't einde van het eeten vroeg myn Gastheer den Gouverneur eene Memorie af. —— Eene *Memorie*, ik wist niet wat deeze zou betekenen? Maar, kunt gy 't gelooven? 'k zag te voorſchyn haalen eene zeer net geſchreeve lyst van het goede en kwaade, door de Kinderen dien dag uitgevoerd, welke de Gouverneur aan den Vader, ter beoordeeling, overhandigde. „ Verheug u, goede Moeder," ſprak hy, zyne Vrouw omhelzende, „ uwe Kinderen hebben dee„ zen dag, even als gy, veel meer goeds dan kwaads gedaan." —— Vervolgens prees hy deezen, en berispte den ander, alles op den toon van een tederhartig Vriend. Waar zal men eene opvoeding vinden, ingerigt naar zulk een plan? In de woning eens

Land-

Landmans! Ach! welke Burgers zou de Staat krygen, indien zulk eene Opvoeding algemeener ſtand greep.

Naa het afneemen van de tafel, kwamen alle de werklieden en dienstbooden deezes braaven Mans binnen. Hy vroeg elk in 't byzonder wat hy dien dag verrigt, en of hy ook eenige rede van klaagen hadt? De oudſte der werklieden deedt een gebed, waar zy allen byſtonden, voorts gaf hy elk zyn werk tot den volgenden dag, en zy gingen alle in de volmaaktſte orde heen. *Alles*, 't geen ik zag, alles wat ik hoorde, vervulde my met verwondering. „ Is „ het mogelyk," voerde ik hem te gemoet, „ zo veel eenſtem- „ migheids en orde in eene Huishouding te doen heerſchen?" —— „ Ach!" antwoordde hy, de ſchouders ophaalende, „ 't is „ voor tegenwoordig een weinig van ſtreek, maar alles zal wel- „ haast weder op zyn ſtel geraaken". —— Met het Huisgezin alleen zynde, las het oudſte Zoontje eenige bladzyden uit de Zedekunde van GELLERT, waar op het oudſte Dogtertje een der Gezangen, deezes voortreflyken Mans, op de Klavecimbaal ſpeelde, volgens de nooten van den beroemden BACH. De overige zongen. Ik ſtortte traanen van een teder vergenoegen.

Zeer vroeg gingen wy na bedde. Ik genoot een allerverkwiklykſten ſlaap. Het vroegtydig opſtaan myns weldaadigen Gastheers en zyner Vrouwe, porde my vroeger, dan naar gewoonte, ter bedde uit. En ik beken u, myn Vriend, dat ik, niet zonder hartzeer, dit Huis, deeze verblyfplaats van Braafheid, Godsdienst, Deugd en Eensgezindheid kon verlaaten.

AMYNTAS.

(*Uit het Hoogduitsch van* S. GESZNER.)

In den vroegen morgenſtond kwam *Amyntas*, uit het belommerd bosch, met den byl in zyne rechte hand. Hy hadt in het zelve voor zich paalen gehakt tot eene Heining, en droeg dien last gekromd op zyne ſchouderen. In 't voorbygaan zag hy een' jongen Eiken Boom, die naast een' ruiſchenden waterbeek ſtond; het water hadt deszelfs wortels van aarde ontbloot, en de boom ſtond treurig, dreigende neêr te ſtorten.

ô Jammer! (dus ſprak *Amyntas*) zoudt gy, ô Boom, in dit vlietend water vallen? Neen, uwe takken zullen niet ten ſpeeltuige zyner golven zyn!

Hierop ſmeet hy den zwaaren last van zynen ſchouder: Ik kan my andere paalen hakken, (ſprak hy); en begon een hechten dam voor den boom te maaken, en aarde te graaven. Den dam gereed, en de ontblootte wortels met nieuwe aarde bedekt zynde, nam hy den

den byl op den ſchouder, en lagchte nog eens, vergenoegd zynde over zyn' arbeid, in de ſchaduw van den geredden Boom.

Vervolgens wilde hy te rug gaan na het bosch, om andere paalen te hakken; maar ziet, de *Dryade* (*) riep hem, uit den Eik, met eene lievelyke ſtemme, toe: Zou ik u onbeloond laaten weggaan, braave Herder! zeg my, wat eischt gy ter belooninge? Ik weet dat gy arm zyt, en ſlegts vyf ſchaapen weidt. —— ô, Als gy my eene bede vergunt, (ſprak de arme Herder) myn buurman *Palemon* is, zinds den oogst, reeds krank; laat hem gezond worden!

Zo ſmeekte de braave; en *Palemon* wierdt gezond: Maar *Amyntas* beſpeurde tevens een' ryken zegen onder zyne kudde; zyne boomen droegen een overvloed van vrugten, en hy wierdt een ryk Herder; want de Goden laaten de deugdzaamen niet ongezegend.

(*) De *Dryaden* waren Beſchermgodinnen der Eiken: ze ontſtonden en ſtierven met den Boom.

DE DROEFHEIDBAARENDE TROOST.

Celinde, door de koorts op 't krankbed neergeſmeeten,
Sprak haaren Man, daar voor gezeten,
En met haar ongeval begaan,
Dus ter vertroostinge aan:
„ Myn kind! zyt wel gemoed! 't zyn immers 's Hemels wegen.
„ Ook maaken wy, eer 't nog behoeft,
„ Ons zelv dikwerf *te veel* verlegen!"
Ja, Kindlief! ſchreide Alcest, *dit* maakt... my zô.... bedroefd!

W. H.

LUCHTSGESTELDHEID TE AMSTERDAM, OCTOBER, 1781.

	Bar:	Th:	Wind.		
1	29. 1-4	58	N 1	betrokken.	
	— 1-5	63½*	W 4	R.	17
	— 1-3	61	NW 3	donk. R.	
2	— 0-5	59½	—— 4	—— R.	
	28. 11-6	62	—— 4	donker	18
	— 11-6	56½	N 2	helder	
3	29. 0-5	54	NNW 1	wolk. iets R.	
	— 1-5	61	N 1	z. b. — R.	19
	— 2-8	56	—— 2	betr.	
4	—3.2.3.5	54½	NO 1	z. betr.	
	— 3-3	60	O 0	betr.	20
	— 3-1	56	—— 0	——	
5	— 2-3	54	ZZO 0	z. betr.	
	— 2-1	58½	WNW 3	donk. R.	21
	— 2-3	54	NNW 1	betr.	
6	— 2-7	52	—— 2	o. helder	
	— 3-0	59	NW 2	donk. iets R.	22
	— 2-6	55½	—— 1	——	
7	— 3-2	50½	NW 2	o. h. z. betr.	
	— 4-1	58½	N 2	wolkig	23
	— 5-0	51	—— 2	o. helder	
8	— 5-7	47	—— 0	——	
	— 6-3	60	—— 1	wolkig	24
	— 6-8	55½	NNW 1	donker	
9	— 6-9*	52½	Stil	o. helder	
	— 6-9*	60	O 1	——	25
	— 6-4	52½	—— 2	——	
10	— 5-1	45	ZO 2	helder	
	— 4-5	58½	Z 2	betr.	26
	— 4-2	52	ZW 1	donker	
11	— 3-8	51	N 0	damp. wolk.	
	— 3-3	62	NNW 1	z. betr.	27
	— 2-3	54½	W 2	donker	
12	— 0-7	55	ZW 4	R. z. betr.	
	— 1-0	61	NW 4	z. betr.	28
	— 2-0	57	—— 2	——	
13	— 2-6	56½	—— 0	donk. damp	
	— 3-2	60½	WNW 1	——	29
	— 3-6	52½	—— 1	betr.	
14	— 4-1	53	Z 0	——	
	— 4-6	62½	ZW 2.4	——	30
	— 4-6	56	—— 1	donker	
15	— 3-9	50	ZtW 2	——	
	— 2-9	61	W 3	——	
	— 2-7	53	NW 2	wolk. NL.	31
16	— 3-4	50½	—— N 2	R. o. held.	
	— 3-9	57½	NNW 2	wolk. iets R.	
	— 4-5	50	—— 1	——	
	29. 4-7	46½	ZW 1.0	wolkig	
	— 5-0	55	W 4	donk. iets	
	— 4-5	46½	—— 2	wolkig	
	— 3-5	50½	ZW 4	donker	
	— 2-2	57½	WNW 4	R. donk.	
	— 0-5	49½	NW 8	wolkig	
	28. 11-5	45½	NNW 10	R. wolk.	
	29. 1-3	51	—— 10	R. II. z. b	
	28. 11-8	48	NW 10	R. donker	
	— 10-0	52½	NNW 9	z. b. R. hai	
	— 11-6	56	NWtN 7	——	
	— 11-5	53½	NNW 8 à 10	——	
	— 10-5	54½	—— 8 à 10	——	
	— 11-0	54	—— 10	donk. R.	
	29. 0-4	50	—— 10 à 12	—— R	
	— 0-5	43	—— 10 à 12	zw. w. R.	
	— 1-3	46½	—— 10	—— R. I	
	— 1-8	44	—— 10 à 12	—— R. I	
	— 2-0	44½	—— 6.4	—— iets R.	
	— 2-0	50½	—— 6 à 8	—— R.	
	— 1-7	47	NtW 8	—— R.	
	— 1-6	44½	ZZW 1	donker R.	
	— 0-3	51	W 4	—— R.	
	28. 10-8	49½	ZW 4	R.	
	— 10-7	49	NtW 4	betr. R.	
	— 11-6	54	N 6	z. betr. R.	
	29. 1-3	48½	—— 5	wolkig	
	— 3-0	48	NOtN 3	R. z. betr	
	— 4-1	52	NO 4	wolkig	
	— 4-6	45	NNO 3	o. helder	
	— 3-6	42½*	ZW 3	donker	
	— 2-3	53	WNW 3	—— R	
	— 1-0	49	ZW 4	——	
	28. 11-5	48½	—— 4	z. betr.	
	— 9-8	55	ZtW 4	—— R.	
	— 8-0	48	ZZW 4	R. donker	
	— 5-9	46½	—— 3	donker R.	
	— 5-5	54	WZW 4	wolk. R.	
	— 5-4	45	ZW 2	——	
	— 5-3*	44½	Z 0	donk. iets.	
	— 5-5	52	ZW 1	—— z. b.	
	— 5-7	48½	NW 0	—— ——	
	— 7-1	43½	NtW 1	z. betr.	
	— 8-7	48½	NNW 3	wolk. z. b.	
	— 9.6.3.	44½	W 6	donk. R.	
	29. 1 49/55	52 54/60	3 4/10		

Th. den 21 's mo. 9 u. 56. 's mid. 12 u. 53.
— 22 's nam 3. u. 47
— 29 's av. 9 u. 41
— 31 's av. 8½ u. 40*

Verſcheide byzonderheden wegens zyns Zoons eerſte aandagt op de Muzyk, heb ik ontvangen van ROBERT PATRIDGE, *Schildk.* Een ileer van Rang in *Norwich*, die, op myn verzoek, verpligtend genoeg geweest is, om my verzekering te geeven van verſcheide byzonderheden, aan welker waarheid ik, ſteunden zy alleen op 't gezag van 's Kinds Vader of Moeder, zou getwyfeld hebben. Verſchynzels, die buiten den algemeenen loop der natuure gaan, kunnen niet te nauwkeurig of te byzonder nagegaan worden.

Omtrent Kerstyd des Jaars 1776, toen het Kind ſlegts anderhalf jaar bereikt hadt, betoonde het eene ſterke genegenheid tot de Muzyk, door zelfs het eeten te laaten ſtaan als het Orgel ſpeelde; en omtrent het midden van den Zomer des Jaars 1777, wilde hy den ſleutel-toon van zyn geliefde Deuntjes aanraaken, om zyn Vader te noopen dat deeze dezelve ſpeelde. Korten tyd daar naa, als hy niet in ſtaat was deeze Deuntjes te noemen, wilde hy de twee of drie eerſte nooten van dezelve ſpeelen, als hy dagt dat 't aanraaken van den ſleutel-toon niet genoeg was, om aan te duiden, wat hy wenschte gefpeeld te hebben.

Doch, volgens het berigt zyner Moeder, ſchynt het Kind de eerſte pooging om zelfs te ſpeelen gedaan te hebben, als Mejuffrouw LULMAN, een groot Liefhebſter der Muzyk, die het orgel zyns Vaders kwam beproeven, daar op ſpeelde, en 'er by zong: want op dien avond, wanneer Mejuffrouw LULMAN vertrokken was, ſchreeuwde het Kind, en was zo laſtig dat de Moeder het niet wist te ſtillen. Eindelyk, door de eetkamer gaande, drong het na het Orgel toe, en ſloeg 'er, bykomende, met zyn kleine vuisten op, even als andere Kinderen, die 'er gaarne, als zy 'er by kunnen komen, geraas op maaken.

Den volgenden dag, nogthans, met zyn Broeder, een Jongeling van omtrent veertien jaaren, in de kamer zynde, als zyne Moeder uit was, wilde hy hem met geen rust laaten, voor dat deeze de blaasbalken van het Orgel trok, terwyl hy, op diens knie zittende, de klavieren in 't eerst verward roerde; doch, kort daar op, met de eene hand, genoeg ſpeelde, van het ſtukje: *God ſave great George our King*, om de nieuwsgierigheid gaande te maaken van zyn Vader, die, op een vliering, zyne werkplaats, was, en ſchielyk na beneden ging, om te verneemen wie op het Orgel dit Deuntje ſpeelde. Wanneer hy bevondt, dat het zyn jongſte Kind was, kon hy naauwlyks gelooven wat hy hoorde en zag. Toen was het Kind net twee jaaren en drie

wee-

ken oud, gelyk my gebleeken is uit eene Copy van een Doopceedel, in de Parochie van *St. Georges Colgate, te Norwich*, getekend door den Eerwaardigen Mr. TAPPS. Desgelyks bevestigen allen, die dit Kind gezien hebben, dat het niet veronderſteld kan worden, ouder te weezen: dewyl het niet alleen het voorkomen heeft van een zo jong Kind, maar in alles zich zodanig aanſtelt, en niet meer kan overgehaald worden om te ſpeelen, dan een Vogel om te zingen.

Wanneer zyne Moeder t'huis kwam, verzogt de Vader dat zy met hem binnen wilde treeden: dewyl hy haar iets zeldzaams moest toonen. Zy deedt het, en ſtondt niet min dan de Vader verſteld, als zy haar Kind het begin hoorde ſpeelen van *God ſave great George our King*. Den volgenden dag leerde het Kind de Bovenzang van het tweede gedeelte, en beſtondt daags daar aan de Bas te ſpeelen, welke het bykans volkomen trof.

In 't begin van November, des Jaars 1777, ſpeelde onze WILLIAM den Bovenzang en de Bas van *Let Ambition fire thy Mind*.

Toen de Ouders deeze zeldzaame gebeurtenis aan eenigen hunner Buuren verhaalden, lachten zy 'er om; en het aanmerkende als de uitwerking van Ouderlyke vooringenomenheid met hun Kind, raadden zy hun het niet voort te vertellen: vermits zulk een verhaal alleen zou ſtrekken, om hun te doen beſpotten. Wanneer, eenige dagen laater, Vader CROTCH buiten ſtaat zynde, om buiten te werken, Mr. PAUL, voor wien hy iets te doen hadt, toevallig daar voor by wandelde, en het orgel hoorende, zich verbeeldde dat CROTCH hem bedroogen hadt, en t'huis gebleeven was om op zyn geliefd orgel te ſpeelen: geheel met dit denkbeeld vervuld, tradt hy binnen, en met een vaart de Kamerdeur openende, zag hy het Kind op het Orgel ſpeelen, terwyl de oudere Broeder de blaasbalken trok. Mr. PAUL ſtondt het ſpeelen zo wel aan, dat hy terſtond twee of drie Buuren binnen riep, om het te hooren; deezen het nieuws wyd en zyd verſpreidende, kwamen 'er, den naast volgenden dag, omtrent honderd Menſchen om den jongen Muzykant te hooren, en naderhand een nog veel grooter aantal, uit alle hoeken van de Stad, daar aan huis: tot dat, in het einde, de Ouders zich genoodzaakt vonden, dit ſpeelen tot zekere dagen en uuren te bepaalen, om het Kind voor vermoeienis te veiligen, en zich te ont-

ſlaan van de ongelegenheid om ſteeds zulk eene nieuwsgierige menigte op te wagten.

Dit verhaal ſtemt in de meeste byzonderheden overeen, met een Brief dien ik van *Norwich* ontving, en waar van ik hier een uittrekzel mededeel.

„ Thans bevindt zich hier ter ſtede een wonder in de Muzyk, waar van elk den mond vol heeft. Een Kind, de Zoon eens Timmermans, ſlegts twee jaaren oud, zyn Vader menigmaal op een Orgel, door hem gemaakt, hebbende hooren ſpeelen, vertoont naauwlyks geloofbaare bekwaamheden in de Muzyk. Het ſpeelt verſcheide Deuntjes, en haalt enkel uit zyn geheugen brokken op, van verſcheide caprices, welke het van Mr. GARLAND, den Organist in de Hoofdkerk, heeft hooren ſpeelen. Dikwyls heeft het iemand, op de Fluit ſpeelende, geaccompagneerd, niet alleen met den Bovenzang, maar maakte 'er den Bas by, die het gros der Toehoorderen wel voldeedt. Indien iemand valsch ſpeelt, wordt het terſtond boos. Het ſchynt in andere opzigten geen uitneemend ſnel Kind; doch zyne geheele ziel is Muzyk. Veele komen dagelyks om het te hooren, en allen, die Muzyk verſtaan, verwonderen zich ten hoogſten (*)."

Het Kind ſlegts twee jaaren en acht maanden oud zynde, toen deeze Brief geſchreeven werd, moet zyn ſpeelen veel verwonderlyker voorgekomen zyn dan tegenwoordig: want, daar het naauwlyks eenig onderwys ſchynt te ontvangen, en geen geregelde leſſen zints dien tyd gehad te hebben, kan men zich niet wel verbeelden, dat zyne vorderingen aanmerkelyk zyn. Nogthans moet de ondervinding hem geleerd hebben, welke opeenvolging of zamenvoeging van klanken zyn oor meest mishaagde; doch zo groot is zyn drift, dat hy nimmer lang op één noot blyft ſtaan: en, in de daad, zyne uitvoering moet oorſpronglyk zo veel op het geleide van zyn oog, als op zyn oor, afgegaan hebben: want,

(*) Zyn Vader, die onlangs in *Londen* geweest is, en met wien ik, naa het opſtellen deezes verſlags geſprooken heb, en alle de byzonderheden ſtaafde, verhaalde my nog, dat zyn Kind, als hy 'er mede na de Hoofdkerk ging, begon te ſchreeuwen, wanneer 't het geluid des grooten Orgels hoorde, zo veel zwaarder dan 't geen het gewoon was: het hieldt eenigen tyd aan, eer het, zonder ſmert te betoonen, dat Orgel kon hooren: misſchien ontſtondt dit uit de groote kieschheid van het gehoor deezes Kinds, en de aandoenlykheid der Zenuwen.

want, wanneer zyn hand ongelukkig een verkeerde noot grypt, kan het oor daar over niet oordeelen, voor het te laat is om den misslag te verbeteren. Hebbelykheid, egter, en misschien de kieschheid en scherpte van een ander zintuig, het gevoel, bestuurt hem tot het roeren der Klavieren, welke hy drukt, terwyl hy 'er bykans nooit na kykt.

De eerste Caprice, welke hy met aandagt hoorde, werd gespeeld aan 't huis van zyn Vader, door Mr. MULLY, een Muzyk-meester; en zo ras deeze vertrokken was, scheen het Kind op eene wilde en geheel andere wys te speelen dan zyne Moeder gewoon was te hooren. Zy vroeg hem, wat hy deedt? „ Ik speel," antwoordde hy, „ dat mooije „ stukje van dien Heer." Doch zy was niet in staat om over de gelykheid daar van te oordeelen. Wanneer, nogthans, Mr. MULLY, eenige dagen laater, wederkwam, en gevraagd werd of het Kind eenige stukken van zyne Caprice onthouden hadt, betuigde hy van ja. Dit viel voor, omtrent in 't midden van den Zomer, des Jaars 1777, wanneer het Kind niet meer dan twee jaaren en vier maanden telde, en een geruimen tyd daar naa, wilde het niets anders dan deeze stukken uit den Caprice speelen.

Een Muzykkundig Heer van *Norwich* onderrichtte Mr. PATRIDGE, dat de vorderingen, welke het Kind op dien tyd gemaakt had, in het oordeelen over de zamenstemming der klanken, zo snel waren, dat het 't Paasch-lied volkomen speelde; en in de twee of drie laatste partyen van het *Hallelujah*, waar dezelfde toon moet doorgehouden worden, speelde hy met beide de handen, waar door hy 't tot een zesde bragt, doch 't geen bezwaarlyk viel door de kortheid zyner vingeren. Die zelfde Heer merkte op, dat hy de Bas maakende op toonen, die hy eerst by 't gehoor geleerd hadt, wanneer de zamenstemming hem niet behaagde, den Bovenzang zo lang aanhieldt, tot hy een beter zamenstemming gevonden hadt.

Zedert deezen tyd was hem zyn geheugen zeer getrouw, in het onthouden van toonen die hem behaagden: zich bevindende op een Concert, waar eenige Liefhebbers de *Overture in Rodelinda* speelden, was hy dermaate ingenomen met de *Minuet*, dat hy den volgenden morgen in zyn bedde een gedeelte daar van neuride, en 's middags, zonder eenige verdere hulpe, dezelve geheel op het Orgel speelde.

Het Kind schept thans het meeste vermaak in Caprices te speelen, die zeker den naam van Muzyk niet zouden mogen

draagen als ze geſpeeld werden door een bejaarder Perſoon: dewyl 'er eenſtemmigheid en maat aan ontbreekt; doch zy duiden zulk een oordeel en keuze van nooten aan, als met de daad verwonderlyk is, en die, van zelve voortkomende, in iemand van welk een ouderdom ook, verbaazend zouden weezen. Maar, ſchoon onze WILLIAM ſtukjes van gemeene Deuntjes vry goed in de maat ſpeelt, kan men, nogthans, niet ontdekken dat hy zich in zyne Caprices aan een byzondere maat bindt; ook heb ik in geen deezer waargenomen, dat hy de drie-maat zogt te ſpeelen. Indien hy aan eenige byzondere maat de voorkeus geeft, het is aan de *Dactylus*, beſtaande uit een lange en twee korte greepen, die de doorgaande maat uitleveren, waarop veele Straatdeuntjes gemaakt worden; en inzonderheid, het begin is van de *Belleiſle March*; deeze kan hem die maat wel eerst gegeeven, en in zyn geheugen gedrukt hebben. En zyn oor, ſchoon keurig gevormd om klanken te onderſcheiden, wordt, egter, alleen verrukt door den gemeenen zangtoon, en houdt zich voldaan met eene zeer onvolkomene overeenſtemming. Ik nam zyne houding waar, als hy voor de eerſte keer de ſtem hoorde van den Signor PACCHIEROTTI, den voornaamſten Zanger in de Opera; doch ik vond niet dat hy bleek zeer aandoenlyk te weezen, voor den verheeven ſmaak en kieschheid diens uitſteekenden Meesters; nogthans riep hy, vry kort na dat het air was aangeheeven: „ Hy zingt uit F."

En dit is een der verwonderlyke eigenſchappen zyns gehoors, dat hy, op eene vry grooten afſtand van eenig Speeltuig, en buiten het gezigt der klavieren, een noot, die aangeſlaagen wordt, kan onderſcheiden en weet te zeggen of het A, B, C, enz. is. In dit ſtuk heb ik hem menigmaal op de proeve geſteld, en vondt nooit dat hy mistaſte, zelfs niet in de halve nooten. Eene byzonderheid te zeldzaamer, om dat veele Speelders en zelfs zeer bekwaame, buiten ſtaat zyn, om, enkel op 't gehoor, in eene Opera, of elders, te onderſcheiden, uit welk een Sleutel een ſtuk geſpeeld worde.

Maar dit Kind was bekwaam, om een noot, die onder het bereik zyns gehoors geſlaagen werdt, als hy de klavieren niet zag, ſlegts twee en een half jaar oud zynde, zelfs eer hy de Letters van het A, B, kon, te onderſcheiden. Eene omſtandigheid zo zonderling, dat ik zeer begeerig was om te weeten, wanneer, en op welk eene wy-

wyze, deeze bekwaamheid zich eerst ontdekte. Zyn Vader verhaalde my, dat wanneer hy, in 't midden van January, des Jaars 1778 op 't Orgel ſpeelde, zekere noot hing, of bleef doorſpeelen, ſchoon niet door den vinger gedrukt, en dat, ſchoon noch hy, noch zyn oudſte Zoon, kon ontdekken welk een noot deeze was, WILLIAM, die toen over de vloer liep te ſpeelen, dit ſtaakte, na het Orgel liep, en zyn vinger op die noot zette. Mr. CROTCH, denkende dat dit enkel toevallig was, maakte, met voordagt, dat, op den volgenden dag, verſcheide nooten hingen, welke het Kind terſtond de een naa de ander aanwees: eindelyk deedt hy twee klavieren te gelyk hangen blyven, 't welk, door het beletten dat de klepjes van de windlaade ſluiten, een dubbele wantoon veroorzaakt; dan hy vondt die beide terſtond uit. Elk Kind, in de daad, 't welk niet geheel onvatbaar is, dat wit van zwart, lang van kort, kan onderkennen, en de Letters van 't A, B weet te noemen, waar door de Muzyknooten aangeduid worden, kan de naamen der klavieren op een Klavecimbaal in vyf minuuten leeren; doch, over 't algemeen zouden vyf jaaren niet genoeg zyn, om iemand, van welk een ouderdom ook, hoe zeer hy zich op de Muzyk bevlytigde, een onfeilbaare herinnering in te boezemen, van de toonen door deeze klavieren voortgebragt, wanneer hy de vryheid niet hebbe om ze te zien.

Eene andere wondere eigenſchap van deeze zeer vroege bekwaamheid is, dat hy, twee jaaren en vier maanden oud zynde, in ſtaat was, alles wat hy ſpeelde op de vreemdſte en zwaarſte ſleutels over te brengen, en nu in zyne Caprices uit alle ſleutels even gemaklyk ſpeelt.

De laatſte hoedanigheid, welke ik nog moet aanwyzen, als zeldzaam in deezen Kinderlyken Muzykant, beſtaat hier in, dat hy voor de vuist een bas kan ſpeelen op gemaklyke Wyzen, als zy door een ander op 't zelfde Speeltuig geſpeeld worden. Maar men hebbe zich niet te verbeelden, dat deeze Basſen juist zyn, en naar de regelen van tegenſtelling, dit heeft hier zo min plaats, als in zyne Caprices.

Voor tegenwoordig, beſtaan alle zyne eigen Deuntjes uit navolgingen van gemeene en gemaklyke ſtukjes, en hy ſchynt ongevoelig voor andere: egter ſchynt de eenige wyze, waar op zulk een Kind als nog iets beters kan geleerd worden, door voorbeeld te zyn. Indien hy geene dan uitmuntende ſtukken hoorde, zou hy ongetwyfeld poogen, iets dergelyks voort te brengen: doch, thans, ſpeelt kleine

LIAM niets nauwkeurig, en zyne Caprices zyn weinig minder wild dan de wildzang der Vogelen. Hy ſchynt nog geen voorwerp te weezen, om onderwys te ontvangen: want, eer zyn verſtand ryp genoeg is, om de leſſen van een Meester te bevatten, en eer hy eene zugt om te leeren laat blyken, door eene gewillige en bereidvaardige onderwerping aan zyne onderrigtingen, zou het bedwang van regelen hem alleen mishaagen, en, te ſterk aangedrongen, de wonderbaare natuurlyke Muzykbekwaamheden, verdooven, of misſchien geheel verwoesten.

HET ONVERWAGTE HUWELYK.

Eene aandoenlyke Geſchiedenis.

(*Uit een' Brief van eene reizende Juffrouw aan haare Vriendin te Londen.*)

Bruſſel 20 *Feb.* 1780.

WAARDE SOPHIA!

In deeze nabuurſchap is onlangs een Huwelyk voltrokken, met al de pragt en ſtaatſy aan de aanzienlykheid der Familie, en de zonderlingheid der omſtandigheden, die 't zelve voorgingen, voegende. De Juffrouw was zes jaaren lang de begunſtigde Kamenier geweest der Gravinne, Weduwe van B ——, die maar één Zoon hadt, welken zy, tot onzer aller groote verbaasdheid, deezer dage, aan die Kamenier heeft laaten trouwen.

De Gravinne is in *Vlaanderen* zeer hoog geagt, van wegen haar kloek verſtand, voorzigtigheid en oordeel; en ſtaat bekend voor eene Mevrouwe, boven allen dwaas vooroordeel verheeven: en hier van levert dit Huwelyk een nieuw bewys op. Naardemaal ik de eer heb van zeer gemeenzaam bekend te weezen in het Gezin van een haarer naaste Bloedverwanten, aan welke zy een breed verhaal van dit gebeurde heeft medegedeeld, zal ik het u tragten op te geeven, met de woorden van deeze beminnenswaarde Gravinne, uit eenen Brieve, te dier gelegenheid gezonden, waar van ik, volgens verkreegen verlof, u dit uittrekzel toeſchik.

„ 't Is nu zes jaaren geleden, dat ik de waardige LEONORA (ik geef haar deezen verbloemden naam, om dat ik gee-

geene vryheid heb tot het melden van den reehten,) in mynen dienst nam. Zy was van Adelyke geboorte; doch, in haare vroegſte jeugd, eene Wees gebleeven, zonder middelen. Ik beſloot, uit genegenheid voor den Vader en Moeder, die ik zeer wel gekend had, de zorg haarer opvoeding op my te neemen. Ik bragt haar op, overeenkomſtig met den leevensrang tot welken ik haar ſchikte, en beſloot, indien zy aan myne verwagting beantwoordde, haar, by myn dood, zoo veel naa te laaten, als genoegzaam zou weezen, om onafhanglyk van iemand anders te leeven. Gy moogt u verzekerd houden, dat ik zorge droeg om de ſtriktſte denkbeelden van Deugd en Eer haar in te boezemen, en was zo gelukkig, dat haare neigingen met myne leſſen medewrogten. Zy was vry van die ligtzinnigheid en ydeltuitery, doorgaans eigen aan Juffrouwen van haare jaaren, en ik kon geen het minſte zweemzel van eigenwaan in haar ontdekken. Ik verwonderde my over haare ſchoonheid, en zy alleen ſcheen onkundig van haare bekoorelykheden. Dikwyls ſtelde ik haar op de proeve, en overtuigd van haare trouwe en voorzigtigheid, vertrouwde ik my, ten laatſten, geheel op haar, en raadpleegde haar ten opzigte van myne grootſte en dierbaarſte belangen. Haare goede geaartheid zette haar aan, tot het betoon van dankbaarheid, en ik was geheel voldaan over haar gedrag.

Myn Zoon, zyne Letteroefeningen voleind hebbende, dan nog minderjaarig zynde, woonde by my in huis, tot hy den ouderdom zou bereikt hebben, om van zynen Staat en Rang bezit te neemen. Ik verwonderde my geheel niet, dat hy myne Kamenier aanzag als eene Juffrouw, wier ſtaat veel te laag was om by hem eenigzins in aanmerking te komen. Ik merkte zelfs op, dat hy het pryzen van deeze bekoorelyke Maagd niet kon hooren, zonder daarover zyn wederzin te betoonen: menigmaal wederſprak hy het gevoelen der zodanigen, die regt deeden aan haare verdienſten, nogthans zorg draagende om nimmer het behoorelyk ontzag mywaarts te ſchenden.

Zonder my verder in te laaten tot het onderzoek der oorzaake, waar aan deeze handelwyze moest toegeſchreeven worden, kende ik ze alleen toe aan jalouſy; dewyl hy zag hoe zeer ik deeze jonge Dogter beminde en begunſtigde. Elk blyk van agting, welk ik haar betoonde, ſcheen in myne oogen de agterdogt van myn Zoon gaande te maaken. Ik beken dat zulks my eenigzins ontruſtte; doch ik ſtreelde my met de hoop, dat deeze nydige geaartheid zou afneemen

men met het vermeerderen zyner jaaren, en dat de Maaking, met welke ik voorhad haar in myn Uiterſten Wil te begunſtigen, zyne twyfelingen zou verbannen. Ik beſloot, derhalven, hem zyn gevoelen te vraagen, over de ſchikking die ik ten haaren voordeele in myn Testament gemaakt had; doch terwyl ik dit denkbeeld koesterde, werd ik zeer ontrust over de droefgeestigheid en mymering waar aan LEONORA zich overgaf: al haare leevendigheid, al haar vlytig oppaſſen, en onvermoeide bezorgdheid om my te behaagen, ruimde plaats in aan wanlustigheid en blykbaare verveeling. Deeze verandering ſmertte my zeer, en zy bleef in dien toeſtand het geheele laatstverloopen jaar, toen ik eindelyk beſloot de oorzaak daar van te ontdekken. De eenzaamheid, welke zy zogt, dagt ik, komt met haaren droefgeestigen aart overeen: en ik verwonderde my geheel niet, dat zy gezelſchap ſchuwde: maar het maakte my verlegen, dat zy my zo veel mogelyk ſchuwde, en altoos na haare kamer ging, zo ras zy het volſtrekt noodige ten mynen dienſte verrigt hadt. Men verhaalde my, dat zy altoos de deur ſloot, en zorgvuldig den ſleutel daar uit nam. Ik boertte hier over, op eenen vriendlyken trant, en zy antwoordde my, met haare gewoone vriendlykheid, dat zy dit alleen deedt om ongeſtoord te leezen in de boeken, welk ik haar geleend had. —— Tot nog vermoedde ik, in al dit gedrag, niets geheims: doch zonder u te kunnen zeggen wat myne nieuwsgierigheid gaande maakte, beſloot ik haar in 't oog te houden, telkens als zy na haare kamer ging. Eindelyk boodt zich, omtrent acht dagen geleden, eene gunſtige gelegenheid aan, zy liet niet alleen den ſleutel in de deur; maar dezelve een weinig openſtaan. Hier op verſchool ik my in eene plaats, van waar ik, zonder ontdekt te worden, kon zien wat zy deedt, zy was geen twee minuuten van my af geweest, of ik zag haar, na een Klederkas loopen, waar uit zy een der ſchoonſte Kinderen haalde, die ik immer aanſchouwde, zy liet het zuigen, en het Kind maakte geen het minſte geluid, —— de netheid der kleederen van dit klein onſchuldig wicht, —— de zonderlingheid eener omſtandigheid van deezen aart, en de denkbeelden, welke in my opkwamen, bragten my in zulk eene verwarring, dat ik nog verwonderd ſtaa, hoe ik in ſtaat was in de kamer te gaan.

Niets dan de ſterke genegenheid, welke ik LEONORA toedroeg, kon de verontwaardiging, die my vervulde, te boven ko-

komen. Op het oogenblik dat zy my zag, zeeg zy voor myne voeten neer, en ontwapende myne woede. Ik ſpaarde geene moeite om haar te doen bekomen; in 't einde opende zy haare ſchoone oogen, alleen om een vloed van traanen te ſchreijen, terwyl zy myne kniën omhelsde: zy kon geen woord ſpreeken. Alleraandoenlykst was haar toeſtand: de verlegenheid, waar in zy zich bevondt, vermeerderde haare ſchoonheid, en ik ſchaam het my niet te verklaaren, dat haar voorkomen de bitterheid der verwytingen, welke ik voor hadt haar te doen, verzagtte. Nogthans, in het denkbeeld, dat zy zich op eene laage wyze hadt laaten onteeren, ſpaarde ik haar niet; doch beſloot, met haar te verzekeren, dat ik alles, wat in myn vermogen was, zou aanwenden om haare eer te herſtellen, indien zy my ontdekte aan wien der mynen zy zich hadt overgegeeven, ——— Hier op verdubbelden haare traanen. ——— Ik voelde my ſterk bewoogen, en omhelsde het Kind, zonder te weeten waarom: dit blyk myner tederheid gaf de Moeder moed: en zy riep uit. „ Is alles over, Mevrouw, ik zal u de gehee„ le zaak ontdekken. Het bloed, dat in de aderen van myn„ lieven Zoon vliet, is te edel om niet erkend te worden. „ ——— Dit Kind is de vrugt niet van eene laage gemeen„ ſchap. 't Is uw eigen bloed, Mevrouw, —— de Graaf, „ uw Zoon, is de Vader. Maar helaas! op welk eene „ wyze? —— Reeds voor eenige maanden, ſtelde hy al„ le kunſtenaaryen te werk, om my te verleiden; dan, noch „ eeden, noch geſchenken, noch zelfs trouwbeloften, kon„ den baaten, tot hy eindelyk, my in diepen ſlaap over„ vallende, met geweld volvoerde, 't geen ik op alle zyne „ aanzoeken geweigerd had. Ik kan u myne wanhoop „ niet beſchryven: ze was zo groot, dat ik den Graaf op „ zyn eer als Edelman deedt zweeren, dat hy nimmer we„ der eenigen toeleg op myne eer zou maaken. Hy heeft „ zyn woord gehouden, en ik moet hem dat regt doen: „ maar nooit heeft hy afgelaaten my aan te zoeken, en „ om hier van ontſlaagen te worden, kon ik geen ander „ middel vinden, dan de bedreiging dat ik u zynen gan„ ſchen handel zou ontdekken. —— Zoudt gy het kunnen „ gelooven, Mevrouw, dit gedrag veranderde de Liefde, „ welke hy my gezwooren hadt, in haat: en ik ontdekte „ eerst de verandering van zyne gevoelens, toen ik te laat „ bemerkte, dat myne onteering zou blyken door een lee„ vendig bewys. ——— Wat kon ik doen? Ik beſloot, „ het ging zo 't ging, myn toeſtand te bedekken. ———

„ Ik

„ Ik maakte alles tot het kraamen gereed, en gy weet, hoe „ zorgvuldig ik u altoos zogt te vermyden, als gy my „ met opmerking ſcheen te willen aanzien. In 't einde be„ ſloot ik liever myn leeven te waagen, dan myn toeſtand „ te ontdekken. Gelukkig ſlaagde alles naar wensch: ik „ bragt myn Kind midden in den nagt ter wereld, baker„ de het op, en gewende het aan deeze kleerkas, en de „ Hemel heeft my zo verre begunſtigd, dat het, zints de „ geboorte, nooit luid genoeg geſchreeuwd heeft, om ge„ hoord te kunnen worden; wat de Graaf betreft, hy is „ nog onkundig van dit gevolg zyns gepleegden misdryfs."

Ik had geen kragts genoeg, (vervolgt de Gravinne) om meer hier van te hooren; doch uit haar mond de bekentenis gekreegen hebbende, dat zy eene genegenheid voor myn' Zoon hadt, welke zy alleen onder hieldt, uit hoofde van het verſchil tusſchen hunnen Staat, verzogt ik haar het geheim voor zichzelven te bewaaren, en beſloot tot het doen van dien ſtap, welken ik nu genomen heb.

Op zekeren dag by myzelven zittende te overdenken, welke maatregels best in dit geval te neemen, tradt myn Zoon ter kamer in, met een zeer vergenoegd gelaad, en my gegroet hebbende, met zyn gewoonen kinderlyken eerbied, verhaalde hy my, onlangs kennis gekreegen te hebben, aan eene zeer beminnenswaardige Juffrouw, en hoe hy niet twyfelde of haare Bloedverwanten zouden gereedlyk in haar Huwelyk met hem bewilligen, indien het my aanſtondt. — Ik ontving deezen voorſlag met een gedwongen glimplach, en myn antwoord tot eene nadere gelegenheid verſchuivende, ging ik de kamer uit, en na de kamer van LEONORA, die ik belastte met haar Kind zich in het kabinetje van myn kleedkamer te verbergen; zo ras het middagmaal gedaan was, verzogt ik den Graaf met my na deeze kamer te gaan; en ik gaf de ſtriktſte bevelen, dat niemand ons zou volgen of ſtooren.

De voorzorgen verbaasden den jongen Minnaar, die zonder draalen mede ging. Ik ving het onderhoud aan met hem verſcheide vraagen voor te ſtellen, wegens den rang en middelen der Dame met welke hy voorhadt te trouwen, en wanneer hy op haar verliefd geworden was. My op deeze ſtukken geantwoord hebbende, betuigde ik daar over wel voldaan te zyn; doch verzogt te mogen weeten, of deeze de eerſte gevestigde genegenheid was, door hem voor een uit de ſchoone Sexe opgevat? Op deeze vraage ſcheen hy grootlyks verlegen; en op myn nader aandringen, be-

leedt

leedt hy, een jaar geleden, een malle drift gevoeld te hebben, voor een jong Meisje, die hy gelukkig niet ontdekt hadt: om dat ik zé zeker zou gewraakt hebben. Op dit alles onderzogt ik, of dat jonge Meisje van laage geboorte, zonder middelen, en zonder verdienſten, was? „Neen, Me„ vrouw," antwoordde myn Zoon, „ haare verdienſte is „ verre boven haare geboorte, en haare Deugd maakte „ my geheel verlegen: en niets anders, dan deeze was in „ ſtaat om myne vuurige liefde in afkeer te veranderen!

„ Hoe, myn Zoon," hervatte ik, „ dient de Deugd en „ Eerbaarheid eener jonge Dogter, om u aan te zetten om „ haar te haaten? Zyn deeze de vrugten van uwe Opvoeding, „ welke ik u gegeeven heb? Zyn dit de gevoelens van „ braafheid en eer, die ik u zo diep zogt in te prenten? „ Moet ik u aanmerken, als een plaatsbekleeder van uwen „ Vader, daar gy dusdanige begrippen koestert? —— „ Doch laat ons een weinig nader komen. Ik ſtaa op een „ verhaal, van alle de omſtandigheden, die uwe eerſte lief„ de vergezelde." —— My zo ſtellig bepaald vindende, bekragtigde hy, ſchoon met veel wederzin, LEONORA's berigt van al het voorgevallene in deezen geheimen minnehandel, 'er eenige omſtandigheden byvoegende, die haare kieschheid haar hadt doen zwygen: en inzonderheid, dat hy, door middel van een nagemaakten ſleutel, in haare kamer hadt weeten te komen. Naa deeze volkomene belydenis van zyn misdryf gedaan te hebben, voegde hy 'er nevens, dat deeze zyne ongelukkige liefdedrift van geen kwaade gevolgen vergezeld geweest was, ten opzigte van het voorwerp; en dat hy, uit dien hoofde, oordeelde volkomene vryheid te hebben om zyne genegenheid elders te vestigen; my alleen verzoekende zyn geluk te willen volmaaken door myne goedkeuring.

Ik hield het geſprek aan, met hem te verzekeren, dat zyn geluk 't zelfde was als myn eigen: doch dat het, om 't zelve beſtendig te maaken, noodig was den grond in Eer en Deugd te leggen. „ Zyt gy," ſtelde ik hem voor, „ zyt „ gy niets verſchuldigd aan de beledigde ſchoonheid, door „ u gewelddaadig onteerd, op eene wyze, waar voor de „ ſnoodſte zou gruwen? Hebt gy genoeg zekerheids, dat „ uw roekeloos en ſnood beſtaan geen gevolgen gehad „ hebbe? Hebt gy immer onderzoek gedaan, hoe het met „ dit alles gelegen is? Indien gy, naa uw Huwelyk met de „ Dame, nu door u bedrogd, uwen misſlag ontdekt. zoudt „ gy dan niet ten prooy weezen, aan de plaagendſte zelf-

„ ver-

„ verwyten van een beschuldigd geweeten?" —— Nauwlyks had ik deeze woorden gesprooken, of ik gaf LEONORA het bestemde teken, die daar op met het Kind binnen trad: en 't zelve hem aanbiedende, zeide ik: „ Zie hier, myn „ Heer, het geschenk, dat ik uwe nieuwe Zielsvoogdes zal „ maaken!" —— Myn Zoon, verbaasd en verlegen, kon deezen onverwagten schok niet verdraagen; doch viel van zich zelven op den grond neder; terwyl de arme LEONORA, die haare tederheid niet langer kon bedwingen, te zyner hulpe toeschoot, en my smeekte, myn Zoon geen verwyten meer te doen: teffens myne toestemming verzoekende, om myn Huis te mogen verlaaten, en na een ander land te trekken, waar zy, met haarer handen arbeid, het noodige voor zich en haar Kind zou zoeken te winnen. —— Doch, als zy op 't punt stondt om ter kamer uit te gaan, kwam de Graaf tot zichzelven, en werd overgehaald, om Liefde en Deugd beide hulde te doen. Ik had naauwlyks noodig, myne gevoelens eenigzins uitgebreid voor te draagen, zo gereed stemde hy in mynen voorslag; en door in het Huwelyk met LEONORA te bewilligen, sloeg hy den eenigen weg in, langs welken hy eene belediging kon vergoeden, „ die," gelyk ik hem betuigde, „ door iemand anders „ gepleegd, aan eene Juffrouw my zo dierbaar, niet ongestraft zou gebleeven zyn."

Ik begryp zeer ligt, dat veele deelen deezes voorvals een romanesk voorkomen hebben; doch dit belet niet, dat het met de daad op deeze wyze gebeurd is."

Ik blyf, enz.

VERHAAL VAN DE JAARLYKSCHE FEESTEN DER CHINEEZEN, TER EERE VAN DEN LANDBOUW.

(*Uit het Engelsch.*)

De Landbouw eischt, zekerlyk, in 't stuk van Oudheid, den voorrang, boven alle Konsten en Weetenschappen. Wy leezen toch in de vroegste tyden reeds van Doorluchtige Staatsmannen en beroemde Helden, welken te gelyk den Ploeg eerden; en voorlang hebben de grootste vernuften, gelyk ook de Mantuaansche Bard, den Landbouw als een voor hun gunstig onderwerp aangemerkt. Maar in geen deel des aardbodems word de Landbouw immer hooger geëerd, dan in China; alwaar de Natie zig over 't algemeen ten vlytigste op den Landbouw en deszelfs verbetering toelegt. De edelmoedigheid van twee hunner Keizers is nog heden het

het voorwerp van aller Eerbied. Deze groote Monarchen, het voordeel van den Staat, boven dat van hunne bloedverwandſchap verkiezende, hielden hunne eigene kinderen van den troon, om plaats te maaken voor menſchen die zy van den Ploeg namen. Niet minder eeren zy de Nagedagtenisſe van deze Koninglyke Landlieden, die de zaaden van 't geluk, en der beſtendigheid van 't Keizerryk, in den vrugtbaaren boezem der aarde zaaiden: terwyl zy den Landbouw aanmerken, als eene onuitputbaare bron, van alles, wat tot voedzel en gevolgelyk tot voortplanting, van het menſchdom ſtrekt. Van daar worden de Landlieden in China hooger dan de Konſtenaars, ja zelfs boven de Kooplieden, geacht. Ook zyn hunne voorregten veel uitgebreider; gemerkt hun beroep, met regt als veel nuttiger voor 't Chineeſche Keizerryk aangemerkt word: want, door hunne naarſtigheid, geniet de gantſche Natie haar onderhoud. 't Is indedaad zeker, dat het, zonder den gedurigen toeleg der Boeren op den Landbouw, onmogelyk zyn zoude, de Onderdaanen van zulk een groot Keizerryk te kunnen onderhouden. China naamlyk is zo volkryk, dat ieder vlakte, naar behooren bebouwd, 'er nauwlyks genoeg zy ter voedinge der Inwoonders. En zulk een wyduitgeſtrekt Ryk zou maar weinig ſteun vinden in den byſtand van vreemdelingen, ter vervullinge van deszelfs verſcheide Noodzakelykheden; al ware het, dat deszelfs verſtandhouding met hun beter vastgeſteld was, dan het Ryk tot nog goedvind. Het is derhalve niet te verwonderen, dat men, in dit Keizerryk, den voorſpoed van den Landbouw beſtendig aanziet, als een der voornaamſte onderwerpen van de Regeering; en dat men den Landlieden, ter oorzaake van dit hun beroep, eer veel hoogachting toedraagt. En hier aan is het toe te ſchryven, dat men in China, ter hunner eere, een openbaar Feest viert; by welks onderhouding de Keizer zelf 'er noodig op is, dat hy 's Jaarlyks eens den Ploeg beſtiere. Dit komt voor als eene inſtelling van een der oude Oosterſche Monarchen. *King-vang*, de vier- en twintigſte Keizer van 't Huis van *Chou*, onder wiens regeering, de vermaarde Philoſooph *Confuſius* gebooren was, 531 Jaar vóór de geboorte van CHRISTUS, vernieuwde alle de wetten, welken, zyne voorzaaten, ten voordeele van den Landbouw, ingevoerd hadden. Maar, ten tyde van den Keizer *Ven-ci*, die 302 Jaaren na *King-vang* regeerde, ſteeg de Landbouw tot den hoogſte eerentrap. Deze Prins, bemerkende dat zyne Landen door den oorlog verwoest waren, gaf een edel voorbeeld van oeffening en arbeidzaamheid aan zyne onderdaanen; door zelf de bezittingen der Kroon te bebouwen. Zyne Staatsdienaaren en alle de Edellieden werden door dezelfde noodzakelykheid aangezet, en door 's Vorſten voorbeeld aangemoedigd. Deze gebeurtenis word gehouden, voor den grondſlag van een groot feest, dat Jaarlyks in alle de Steden van China gevierd word; wanneer de Zon in den vyftienden graad van *Aquarius* treed; dat is, op dien tyd, welke de Chineeſche Ster-

Sterrekundigen, als het begin der Lente in China, bepaald hebben. Wanneer die tyd daar is, verlaat elk Bevelhebber van ieder Stad zyn Paleis; voorgegaan door zulken, die zyne merktekens van gezag, by een groot getal toortſen, draagen, en vergezeld van verſcheiden Muzikanten, die op verſchillende inſtrumenten ſpeelen. Hy is gekroond met bloemen, en gaat dus, naar de oostelyke poort der Stad; als of hy de Lente te gemoete ging. Zyn ſtoet is te zamen geſteld uit een groot getal draagſtoelen, geſchilderd, of behangen met zyden ſtoffen, die, in verſchillende vakken, de afbeeldzels van deze beroemde Mannen, aan wien de Landbouw het meest verſchuldigd is, vertoonen; met aanduiding der geſchiedenisſe van ieder dezer onderdanen. De ſtraaten worden alomme met tapyten bekleed; op zekere afſtanden, ziet men Eerbogen opgeregt; en de Steden zyn over 't geheel verlicht. Onder andere zinnebeeldige vertoningen, is 'er in den ſtoet, eene aarden Koe, van zulk eene verbaazende grootte, dat vyftig manneh bezwaarlyk in ſtaat zyn, dezelve den trein te doen vergezellen. Agter deze Koe, welker hoorns verguld zyn, volgt een Kind, dat den geest van naarſtigheid en arbeidzaamheid verbeeld; het wandelt met den eenen voet bloot, en den anderen bedekt; houdende een ſtok in zyne hand, waar mede het de Koe onophoudelyk ſlaat, als of het dezelve voort wilde dryven. Wyders volgt 'er eene menigte van arbeidslieden voorzien van hunne gereedſchappen; en voorts eene party gemaskerden en Comedianten, die verſcheiden ſtukken uitvoeren. De procesſie nadert dus den Bevelhebber; als dan word de Koe van alle haare vercierſelen beroofd, en in ſtukken geſlaagen; en de kleine Koetjes, die uit haaren buik komen, als mede de ſtukken van de groote Koe, worden onder de menigte verdeeld. Hier op doet de Bevelhebber eene korte Redenvoering, tot lof van den Landbouw; welken hy verheft, als 't waardigſte beroep, en 't nuttigſte voor het algemeene welzyn. —— Men merke ter deezer gelegenheid aan, dat de opletendheid van den Keizer en de Mandaryns op het belang van den Landbouw zo ver gaat, dat men, wanneer 'er een Courier van een Onderkoning ten Hove verſchynt, nooit vergeet, na het voorkomen van 't Veld, en de vooruitzigten van den Herfst, te vraagen. Eene gunſtige regenbui is oorzaak van menige bezoeken en gelukwenſchingen onder de Mandarynen. En als de Lente daar is, verzuimt de Keizer nooit den ploeg, volgens de oude gewoonte, te beſtieren; en zelf eenige Voornen, met alle de vereischte plegtigheid te openen, om de Landlieden door zyn voorbeeld aan te moedigen; ook neemen de Mandaryns, in ieder Stad, deze plegtigheden in acht, met de volgende gebruikelykheden.

Het Hof der Wiskonſtenaars begint, volgens de orders die zy ontvangen hebben, met den 24ſten dag van de 2de maand, vast te ſtellen, als den geſchiktſten tot den Landbouw; en de Ceremonie-Meesters verkondigen daar na, by eene memorie, aan den

Kei-

Keizer de plegtigheid van het Feest. *Voor eerst* benoemt de Keizer twaalf Edellieden, om hem tot zyn gevolg te dienen, en den grond agter hem te ploegen. Deze Edellieden moeten drie Prinſen en negen Voorzitters van Souvereine Hoven zyn; of wel hunne *Aſſiſtenten*, in geval van ouderdom of ongeſteldheid. *Ten tweede*, de pligt van den Keizer, in deze plegtigheid, is niet alleen den grond te ploegen, om den nayver door zyn voorbeeld op te wekken; maar ook, in hoedanigheid als opperſte Kerkvoogd, eene offerhande aan *Changti* te doen; ter verwerving van overvloed: en hy is verpligt, zig, drie dagen vóór de plegtigheid, met vasten en ingetogenheid, daar toe te bereiden. De twaalf Prinſen en de Mandarynen, tot zyne hulpe geſchikt, zyn aan dezelfde wet onderworpen. *Ten derde*, moet de Keizer, den avond, vóór den bepaalden dag, eene *deputatie* van eenige Heeren naar de zaal zyner voorzaaten zenden. Deze Edellieden buigen zig neder voor de tafels, daar derzelver Naamen op geſchreven zyn, en verkondigen hen, als of zy nog in leven waren, dat 'er den volgenden dag eene groote offerhande zal geofferd worden. Behalven deze pligten, welken den Keizer aangaan, ſchryft het zelfde gerechtshof aan andere gerechtshoven de ſchikkingen voor, die in hunne respective Departementen in acht genomen moeten worden. De een is geſchikt om de offerhande te bereiden; en een ander om het formulier op te ſtellen, dat de Keizer, geduurende de plegtigheid, herhaalt. Deze weder heeft het opzigt over de ſchikking der tenten, in welken de Hofſtoet het middagmaal moet houden; en gene wordt gelast, veertig of vyftig Landlieden te vergaderen, wier Jaaren hen achtbaar gemaakt hebben; om tegenswoordig te zyn, als de Keizer de hand aan den ploeg ſlaat: benevens veertig Jonge Boeren, om de Bouwgereedſchappen te draagen; om de Oſſen op te tuigen; en 't graan klaar te maaken om te zaaijen. Zy verkiezen vyf zoorten van plantgewaſſen, welken alle de anderen verbeelden; te weeten, Weite, Ryst, Boonen, en twee zoorten van Gerst.

Wanneer de 24ſte dag der tweede maand daar is, begeeft zig de Keizer, in zyn ſtaatſiekleed, met zyn geheele Hof, naar de beſtemde plaats, om aan *Changti* de Lente-offerhande op te offeren, ter verkryginge van de behoudenis der vrugten, en den zegen van overvloed. Deze plaats is eene kleine hoogte, op een geringen afſtand, aan de zuidzyde van de Stad, ter hoogte van 50 voeten en 4 duimen; naast welke de plaats, die de Koninglyke Landman zal beploegen, gelegen is. Op het volcindigen der offerhande, klimt de Keizer af, met de drie Prinſen, en de negen Preſidenten, welken hy met deze onderſcheiding vereerd heeft. Etlyke Edellieden draagen de kisten, daar de zaaden in beſlooten zyn; en 't gantſche Hof vergezelt deze plegtigheid, met de diepſte ſtilzwygendheid en eerbied. Zyne Majeſteit neemt dan den ploeg, en maakt menige voornen, voorwaarts en

agterwaarts. De drie Prinſen, en de negen Preſidenten, doen vervolgens het zelfde. Na dit werk, 't geen voorts ook in andere deelen van 't Veld op nieuw begonnen word, zaait zyne Majeſteit de opgenoemde onderſcheiden zoorten van gewasſen. Den volgenden dag bearbeiden de veertig Huislieden en Jonge Boeren het overſchot van 't Veld. En de plegtigheid eindigt met geſchenken, die de Keizer onder hen uitdeelt, beſtaande in vier ſtukken Katoenſtof. Gedurende het verloopen van dit Jaarſaiſoen, en voorts, is de Gouverneur van Pekin verpligt, dit Veld te bezoeken, en toe te zien, dat het met de uiterſte naauwkeurigheid in acht genomen worde. Hy beziet zelf de Ryen, om te ontdekken, of 'er eenige buitengemeene Koornairen zyn; wordende het als een zeer voordeelig voorteken gehouden, by voorbeeld, een ſtam met 13 airen te vinden. Als de Gouverneur zulk een ſtam ontdekt, dan haast hy zig, om deze gunſtige omſtandigheid aan 't Hof bekend te maaken. In den Herfst moet hy het gewas in geele zakken vergaderen, en in een Magazyn, tot dat einde geſchikt, 't geen het Koninglyk Magazyn genoemt word, verzorgen. Dit gewas word voor de grootſte plegtigheden bewaard. Wel inzonderheid neemt de Keizer, als hy zyne offerhanden aan *Tyên*, of *Changti* offert, van dit gewas, als de vrugt van zyn eigen arbeid: en hy doet dezelfde offerhanden, op zekere tyden van 't Jaar, aan zyne Voorzaaten.

Men merke wyders ter dezer gelegenheid nog aan, dat deze pragtige plegtigheden de enkelde eerbewyzingen niet zyn; welken de Chineezen aan den Landman en de Landbouwery doen. Onder andere uitmuntende ſchikkingen van den Keizer *Tong ching*, tot aanmoediginge van de Landlieden, is bovenal der aantekeninge waardig, zyn bevel dat de Gouverneurs van iedere Stad, jaarlyks, den naam van een Boer in hun diſtrict zouden opgeeven, die zig onderſcheidde, door zyn toeleg op den Landbouw; door zyn onberispelyk gedrag; de vreedzaambeid van zyn Huisgezin; en de eensgezinde onderhandeling met zyne nabuuren; ook werd de ſpaarzaamheid en beſcheidenheid in zyne zaaken niet vergeeten. Op dit getuigſchrift van den Gouverneur verheft de Keizer dezen wyzen en naarſtigen Boer, tot de waardigheid van Mandaryn van de 8ſte order; en zend hem de bewysbrieven van honorair Mandaryn. Hierdoor verkrygt hy een aanzien, 't welk hem 't regt geeft, om het kleed van die order te draagen; om den Gouverneur te bezoeken; in zyne tegenwoordigheid te zitten, en Thee met hem te drinken. Verder word hy, voor 't overige van zyn leeven, geëerbiedigd. Na zyn dood word hy, met alle plegtigheid overeenkomſtig met zyn rang, begraaven: ook worden zyne Eertytels op de tafels, in de zaal zyner voorzaaten, geſchreeven. Hoe ſterk zyn zulke voorbeelden niet geſchikt, om den nayver der Boeren op te wekken! Overeenkomſtig hier mede zyn alle hunne zorgen tot eene algemeene bebouwing geſchikt; wanneer zy eenigen ledigen tyd hebben, hakken zy hout in de bergen; en bezoeken

ken hunne moestuinen, of zien na hun suikerriet. Ze zyn nooit ledig; en hunne Landen liggen nooit onbebouwd. Men telt hier gemeenlyk drie Oogsten in 't Jaar; de eerste van Ryst, de tweede van Wikken, die gezaaid zyn vóór dat de Ryst ryp is; en de derde van Boonen, of een ander soort van Graan. De Chineezen laaten zelden hun Land nutteloos leggen; en de weinige gronden, die tot vermaak beplant worden, schynen aldaar bedekt, en van 't bloote oog verwyderd te zyn; als of de eigenaars bevreesd waren, te beschouwen, hoe veel gronds zy bezitten, die bebouwd moest zyn voor het onderhoud van 't leeven. Want by dit vernuftig Volk is het een onverbreekelyke grondregel, *dat het Algemeene-best altoos den voorrang boven het Eigen Vermaak behoorde te hebben.*

C——s.

DE DEUGD.

Ô Hoe schoon, hoe schoon,
Ô Hoe goddlyk schoon
Is de schoone Deugd!...
Grootste schat der ryken!
Grootste roem der helden!
Pronkjuweel der braaven!
Heerlyk beeld der Godheid!
Wie zou u niet minnen,
Wie uw wet niet eeren!...
Gy, Ô Zedenleerster!
Gy, Ô Eendrachtschraagster!
Gy, Ô Vriendschapbindster!
Gy, Ô Liefdevoedster!
Zyt een gift des hemels...
Langs de zagte paden,
Die uw voet bewandelt,
Strooit gy roosenbladen,
Bloeïen violieren,
Rieken ambergeuren!...
Ô Hoe schoon, hoe schoon,
Ô Hoe goddlyk schoon,
Is de schoone Deugd!...

LUCHTSGESTELDHEID te AMSTERDAM, DECEMBER, 1782.

	Bar:	Th:	Wind.			
1	29. 2-5	32	ZtO	2	zw.dr.mist	
	— 2-4	35	ZO	1	———	
	— 2-8	33	ONO	2	donker vogt	
2	— 2-9	36	O	2	———	
	— 3-0	37½	OZO	2	———	
	— 2-4	33	O	3	o. helder	
3	— 1-5	32	OtZ	3	z. betr.	
	— 1-0	35½	ZOtO	3	donker	
	— 1-0	33½	OZO	3	———	
4	— 0-5	32	OtZ	1	———	
	— 0-0	33	———	2	———	
	28. 11-7	32	———	4	———	
5	— 11-7	33	OZO	4	———	
	— 11-8	35½	———	4	———	
	29. 0-0	32	———	6.4	——— o.h.	
6	28. 11-5	32	OtZ	4	———	
	29. 0-4	33	OZO	5	———	
	— 0-7	29	———	3	wolkig	
7	— 0-4	30	———	2	donker	
	— 0-0	32½	O	6	helder z. b.	
	28. 11-4	28½	OZO	7	donker	
8	— 10-9	29½	ZO 8	O 8	betr.	
	— 10-9	32½	OtZ	8	———	
	— 11-5	28	———	9	donker	
9	— 11-4	29	OZO	7	———	
	— 11-6	32½	O	9	———	
	29. 0-1	30	OZO	8	———	
10	— 0-2	26½	———	6	o. helder	
	— 0-4	32½	O	7	helder	
	— 0-1	24	———	5	o. helder	
11	— 0-0	22½*	———	4	helder	
	— 0-0	30½	OZO	2	———	
	— 0-0	24	OtZ	2	——— NI..	
12	— 0-4	27	———	2	z. betr.	
	— 0-7	35½	ZO	2	donk. mistig	
	— 0-7	34½	OZO	2	z. bett.	
13	— 0-7	34	OtZ	2	———	
	— 0-6	39	O	2	o. helder	
	— 0-3	31½	OZO	2	———	
14	28. 11-9	30½	ZO 4	Z 1	———	
	— 11-7	39½	ZO	2	———	
	— 11-0	34½	OZO	2	———	
15	— 10-0	34	ZtO	4	———	
	— 9-3	44	ZZW	4	betr. vogt	
	— 9-0	42½	ZW	5	donk.icts R.	
16	— 7-9	46½	———	6	———	
	— 8-2	47½	WtZ	5	——— mistig	
	— 10-0	41	———	4	———	
17	28. 10-0	37	Z	0	mist	
	— 9-7	44½	ZtO	1	natte mist	
	— 9-8	43½	W	4	———	
18	— 10-5	37	Stil.		zw. nevel	
	— 10-6	42	ZtO	2	———	
	— 10-5	43	———	2	— R. don	
19	— 10-4	45	———	2	—natte mi	
	— 10-3	49	ZZO	3	donker R	
	— 10-0	49	Z	4	———	
20	— 11-5	45	ZtW	2	mistig	
	29. 0-3	47	ZW	2	donker R	
	— 1-7	43	WtZ	3	——— R.	
21	— 3-8	34	Z	2	zw. mist	
	—* 4-2	42	———	4.5	donker	
	— 3-8	40	———	4	z. betr.	
22	— 2-1	35½	———	4	o. helder	
	— 0-6	43½	ZtO	2	betr.	
	28. 11-8	42½	Z	4	- donk. ((	
23	29. 0-0	44	ZtW	4	vogt donk	
	— 0-0	50	———	3	o. helder	
	— 0-0	42½	ZW	4	helder	
24	28. 11-1	40½	ZtW	5	———	
	— 10-6	50½	———	6	z. betr.	
	— 11-7	47	ZZW	5	o. helder	
25	29. 0-1	48	ZW	6	wolkig	
	— 1-2	50	ZWtW	2	o. helder	
	— 2-7	40	ZtW	2	betr.	
26	— 1-7	36½	———	0	held.zw.ne	
	— 0-6	43	ZZO	2	o. helder	
	28. 10-7	41	———	6	z. betr.	
27	— 8-5	44	W	2	donker R.	
	— 10-5	48	WtZ	2	o. helder	
	29. 0-6	43½	ZtW	2	———	
28	28. 10-7	47	ZW	10	R. donker	
	— 8-9	54*	———	13	donk. o.	
	— 9-6	48½	WZW	12	o. helder	
29	— 10-3	43	W	5	———	
	— 10-5	44½	———	5	— z.b.dar	
	— 10-5	44	———	2	betr.	
30	— 11-3	41½	WtN	2	o. helder	
	— 11-7	47	WtZ	4	———	
	— 8-8	43	ZW	13	z. b. zw.	
31	—* 5-4	41½	NW	4	donk. mis	
	— 7-6	41	NOtN	6	stofr.donk	
	— 11-0	29	ONO	10	donker	
	28. 11 $\frac{42}{96}$		38 $\frac{11}{96}$	4 ———		

Th. den 5 's av. 11 u. 31.
26 's mo. 7¼ u. 35.
28 nam. 3 u. 54¼*
29 ——— 3½ u. 43
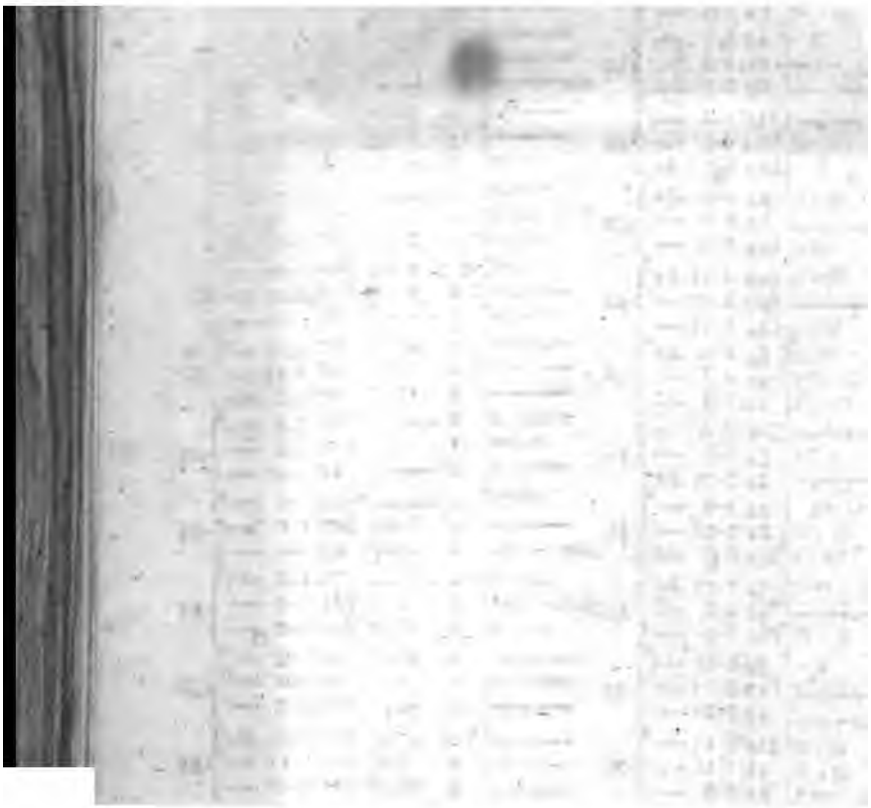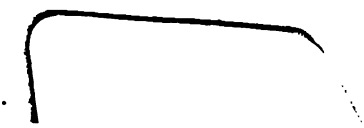
Th. 1 à 14 ——— 31 $\frac{71}{144}$
15 à 31 ——— 43r $\frac{43}{72}$
19 Nov. à 14 Dec. 33 $\frac{46}{96}$